

SANCTI THOMAE DE AQUINO

OPERA OMNIA

IUSSU LEONIS XIII P. M. EDITA

TOMUS XXII

QUAESTIONES DISPUTATAE
DE VERITATE

CURA ET STUDIO
FRATRUM PRAEDICATORUM

VOLUMEN I. FASC. 2
QQ. 1-7

ROMAE AD SANGTAE SABINAE
1970

QUAESTIONES DISPUTATAE
DE VERITATE

QUAESTIO PRIMA

De veritate

1. *Quid est veritas.*
2. *Utrum veritas principalius inveniatur in intellectu quam in rebus.*
3. *Utrum veritas sit tantum in intellectu componente et dividente.*
4. *Utrum sit tantum una veritas qua omnia sunt vera.*
5. *Utrum aliqua alia veritas praeter primam veritatem sit aeterna.*
6. *An veritas creata sit immutabilis.*
7. *Utrum veritas in divinis dicatur essentialiter vel personaliter.*
8. *Utrum omnis veritas alia sit a veritate prima.*
9. *Utrum veritas sit in sensu.*
10. *Utrum res aliqua sit falsa.*
11. *Utrum falsitas sit in sensibus.*
12. *Utrum falsitas sit in intellectu.*

Articulus primus

42ra

Quaestio est de veritate. Et primo quaeritur quid est veritas? Videtur autem quod verum sit omnino idem quod ens: Augustinus in libro Soliloquiorum dicit quod
5 «verum est id quod est»; sed id quod est nihil

est nisi ens; ergo verum significat omnino idem quod ens.

2. Respondens dicebat quod sunt idem secundum supposita, sed ratione differunt. — Contra, ratio cuiuslibet rei est id quod significatur per suam diffinitionem; sed id quod est assignatur ab Augustino ut diffinitio veri, quibusdam aliis diffinitionibus reprobatis; cum ergo secundum id quod est convenient verum et ens, videtur quod sint idem ratione.

3. Praeterea, quaecumque differunt ratione ita se habent quod unum illorum potest intelligi sine altero: unde Boetius in libro De hebdomadibus dicit quod potest intelligi Deus esse si separetur per intellectum paulisper bonitas eius; ens autem nullo modo potest intelligi si separetur verum quia per hoc intelligitur quod verum est; ergo verum et ens non differunt ratione.

4. Praeterea, si verum non est idem quod ens oportet quod sit entis dispositio; sed non potest esse entis dispositio: non enim est dispositio totaliter corrumpens, alias sequeretur 'est verum, ergo est non ens', sicut sequitur 'est homo mortuus, ergo non est homo'; similiter non est dispositio diminuens, alias non sequeretur 'est verum, ergo est', sicut non sequitur 'est albus dentes, ergo est albus'; similiter non est dispositio contrahens vel specificans,

Testes B (A) P T E V^s Φ (Φ = α β γ δ; Σ = α γ δ; δ = δ¹ δ²) 2 veritas] et quid est verum add. T 6 verum] nichil add. E nichil aliud add. V^s 6 idem] nisi praem. E ante significat Φ om. V^s 8 quod] verum et ens add. E V^s Φ 9 ratione differunt] differunt secundum rationem Φ 14 convenient] communicet pB P T communiter β 17 illorum] eorum E V^s Φ 18-19 De hebdomadibus...esse om. T 18 hebdomadibus] trinitate P 20 separetur] separaretur B γ paulisper] om. V^s ante per intellectum Φ (-δ) 27 entis] post dispositio P E V^s eius post dispositio Φ (-δ) om. δ¹ (def. δ²) non enim] nisi autem pB P 29 est] post non pT V^s del. sT est² om. B 33 dentes] dente P T E β dentem V^s Σ 34 specificans] ens add. E V^s Φ

1 Parall.: I Pars q. 16 a. 3; Super Sent. I d. 19 q. 5 a. 1. 2 Videtur...: idem fere argumentum invenies in Summa fr. Alexandri I pars n. 88 (p. 139). 4 II c. 5 (PL 32, 889). Hanc auctoritatem ad verbum iam proferunt Philippus Cancellarius Summa de bono (ms. Vat. lat. 7669, f. 1vb) et Summa fr. Alexandri I pars n. 88 (p. 139). 8 sunt idem...differunt: eandem distinctionem proferunt Philippus Cancellarius Summa de bono (ms. Vat. lat. 7669, f. 2rb) et Albertus De bono I q. 1 a. 8 (ed. Col. XXVIII p. 15). 10 ratio...diffinitionem: Arist. Metaph. IV 16 (1012 a 23) ut refert Thomas infra q. 2 a. 1 341, cf. Petrus Hispan. Summulae logicales tr. 5 n. 1. 12 Hic supra 4. 19 Ed. Peiper, p. 171, 85. 25 Praeterea...: de paralogismis in hoc argumento allegatis cf. Petrus Hispan. Summulae logicales tr. 7 n. 47. 33 'est albus...albus': exemplum Arist. De soph. elench. cap. 5 (167 a 8 et 11).

35 quia sic non converteretur cum ente. Ergo verum et ens omnino sunt idem.

5. Praeterea, illa quorum est una dispositio sunt eadem; sed veri et entis est eadem dispositio; ergo sunt eadem. Dicitur enim in II Metaphysicae « Dispositio rei in esse est sicut sua dispositio in veritate »; ergo verum et ens sunt omnino idem.

6. Praeterea, quaecumque non sunt idem aliquo modo differunt; sed verum et ens nullo modo differunt, quia non differunt per essentialiam cum omne ens per essentialiam suam sit verum, nec differunt per aliquas differentias quia oportet quod in aliquo communi genere convenirent; ergo sunt omnino idem.

7. Item, si non sunt omnino idem oportet quod verum aliquid super ens addat; sed nihil addit verum super ens cum sit etiam in plus quam ens. Quod patet per Philosophum in IV Metaphysicae, ubi dicit quod verum diffinientes dicimus, ' quod dicimus esse quod est aut non esse quod non est ', et sic verum includit ens et non ens; ergo verum non addit aliquid super ens, et sic videtur omnino idem esse verum quod ens.

60 SED CONTRA, ' nugatio est eiusdem inutilis repetitio '; si ergo verum esset idem quod ens, esset nugatio dum dicitur ens verum, quod falsum est; ergo non sunt idem.

2. Item, ens et bonum convertuntur; sed verum non convertitur cum bono: aliquid est enim verum quod non est bonum, sicut aliquem

fornicari; ergo nec verum cum ente convertitur, et ita non sunt idem.

3. Praeterea, secundum Boetium in libro De hebdomadibus in omnibus creaturis « diversum est esse et quod est »; sed verum significat esse rei; ergo verum est diversum a quod est in creatis. Sed quod est est idem quod ens; ergo verum in creaturis est diversum ab ente.

4. Praeterea, quaecumque se habent ut prius et posterius oportet esse diversa; sed verum et ens modo praedicto se habent quia, ut in libro De causis dicitur, « prima rerum creaturarum est esse », et commentator in eodem libro dicit quod omnia alia dicuntur per informationem de ente, et sic ente posteriora sunt; ergo verum et ens sunt diversa.

5. Praeterea, quae communiter dicuntur de causa et causatis, magis sunt unum in causa quam in causatis et praecipue in Deo quam in creaturis. Sed in Deo ista quatuor ens, unum, verum et bonum hoc modo appropriantur ut ens ad essentialiam pertineat, unum ad personam Patris, verum ad personam Filii, bonum ad personam Spiritus Sancti; personae autem divinae non solum ratione sed etiam re distinguuntur, unde de invicem non praedicantur; ergo multo fortius in creaturis praedicta quatuor debent amplius quam ratione differre.

RESPONSIO. Dicendum quod sicut in demonstrabilibus oportet fieri reductionem in aliqua principia per se intellectui nota ita investigando quid est unumquodque, alias utrobi-

45 quia non differunt hom. om. P 46 essentialiam suam] inv. T γ essentialiam V^s 47 nec] re add. B P E, et delevimus etiam
add. V^s Φ 47 aliquas] alias V^s Φ 48 oportet] om. T oportet pE V^s quod in] quod pB P V^s om. T 53 in om. P T
V^s α δ 54 ubi...quod] ubi dicitur quod E ubi dicit V^s dicentem Φ 55 quod dicimus] cum dicimus T om. E Φ quod V^s
58-59 et sic...quod ens om. B γ 58 esse] ante omnino Φ (-γ) def. B γ 59 verum] ante omnino V^s om. Φ (-γ) def. B γ
60 Sed contra] In contrarium T contra V^s eiusdem (cf. apparatus fontium)] post inutilis P T E V^s β post repetitio γ om. α δ
62 dum] om. V^s cum T E Φ ens] esse P est add. V^s Φ (-δ) verum est add. δ 64 Item] preterea T Φ 65 aliquid] ali-
qui pT aliquid E V^s Φ (-γ) 65 est enim inv. T E V^s Φ 66 aliquem] illum pE V^s istum α δ istum add. γ 68 et...idem
om. Σ 69 Praeterea] Item E V^s secundum Boetium] boetius Φ 70 in...creaturis om. pB P T γ 71 significat] sequitur
E V^s Σ 72 rei] rerum Φ est diversum (cf. lin. 74)] inv. P T E Φ quod scrips. cum T δ] quo B P E V^s Φ (-δ) 73 crea-
tis] -turis E V^s Φ 77 modo...habent] sunt huiusmodi Φ 78 dicitur ante in libro P Φ creaturarum scrips. cum P sT] -turarum
B pT E V^s Φ 79 et scrips. cum E V^s Φ] cum B P T (cf. nota ad dicit⁷⁹) commentator] commentor pB commentum P T V^s
79 in] super E Φ eodem libro] eundem librum Φ dicit] dicat pB P T post commentator E dicitur V^s om. Φ 80 quod
om. Φ 81 sunt ante ente P T E V^s Φ 83 Praeterea] ea add. P E Σ 84 unum om. B 87 hoc modo] ita T sic Φ
92 de] se add. T se E ad Φ om. V^s 95 Responsio] Solutio T 97 principia] prima praem. E V^s 98 quid] om. T quod
V^s Φ

40 Cap. 1 (993 b 30) sec. transl. *Novae Metaph.* (ed. Averroes VIII, 29 M). 54 *Metaph.* IV 16 (1011 b 25). 60 'nugatio...': Guill. de Shyresw. *Introductiones in logicam* (ed. Grabmann, Sitzungsber. d. Bayer. Akad. der Wiss. Philos. hist. Abt. 1937, Heft 10, München 1937, p. 86, 24), cf. Arist. *Topic.* V c. 2 (130 a 34) et *De soph. elench.* cap. 3 (165 b 15). 64 ens et bonum convertuntur: cf. Arist. *Ethic.* I 6 (1096 a 23). 65 aliquid...fornicari: eandem sententiam invenies apud Philippum Cancellarium *Summa de bono* (ms. Vat. lat. 7669, f. 2vb). 70 Ed. Peiper, p. 169, 26. 78 Prop. 4. 79 Comm. 18 (17). 95 in demonstra- bilibus...rerum: cf. Arist. *Anal. post.* I 35 (84 a 8 sqq.).

que in infinitum iretur, et sic periret omnino
 100 scientia et cognitio rerum; illud autem quod
 primo intellectus concipit quasi notissimum et
 in quod conceptiones omnes resolvit est ens,
 ut Avicenna dicit in principio suae Metaphy-
 105 sicae; unde oportet quod omnes aliae concep-
 tiones intellectus accipiantur ex additione ad ens.
 Sed enti non possunt addi aliqua quasi extranea
 per modum quo differentia additur generi vel
 accidens subiecto, quia quaelibet natura est
 essentialiter ens, unde probat etiam Philoso-
 110 phus in III Metaphysicae quod ens non potest
 esse genus; sed secundum hoc aliqua dicuntur
 addere super ens in quantum exprimunt mo-
 dum ipsius entis qui nomine entis non expri-
 mitur, quod dupliciter contingit. Uno modo ut
 115 modus expressus sit aliquis specialis modus
 entis; sunt enim diversi gradus entitatis secun-
 dum quos accipiuntur diversi modi essendi et
 iuxta hos modos accipiuntur diversa rerum ge-
 120 nera: substantia enim non addit super ens
 aliquam differentiam quae designet aliquam na-
 turam superadditam enti sed nomine substan-
 tia exprimitur specialis quidam modus essendi,
 scilicet per se ens, et ita est in aliis generibus.
 Alio modo ita quod modus expressus sit
 125 modus generalis consequens omne ens, et hic
 modus dupliciter accipi potest: uno modo se-
 cundum quod consequitur unumquodque ens
 in se, alio modo secundum quod consequitur
 unum ens in ordine ad aliud. Si primo modo,
 130 hoc est dupliciter quia vel exprimitur in ente
 aliquid affirmative vel negative; non autem
 invenitur aliquid affirmative dictum absolute

quod possit accipi in omni ente nisi essentia
 eius secundum quam esse dicitur, et sic impo-
 135 nitur hoc nomen res, quod in hoc differt ab
 ente, secundum Avicennam in principio Meta-
 physicae, quod ens sumitur ab actu essendi
 sed nomen rei exprimit quiditatem vel essen-
 tiam entis; negatio autem consequens omne ens
 absolute est indivisio, et hanc exprimit hoc no-
 140 men unum: nihil aliud enim est unum quam
 ens indivisum. Si autem modus entis accipia-
 tur secundo modo, scilicet secundum ordinem
 unius ad alterum, hoc potest esse dupliciter.
 Uno modo secundum divisionem unius ab al-
 145 tero et hoc exprimit hoc nomen aliquid: dici-
 tur enim aliquid quasi aliud quid, unde sicut
 ens dicitur unum in quantum est indivisum
 in se ita dicitur aliquid in quantum est ab
 aliis divisum. Alio modo secundum conven-
 150 nientiam unius entis ad aliud, et hoc quidem
 non potest esse nisi accipiat aliquid quod
 natum sit convenire cum omni ente; hoc autem
 est anima, quae «quodam modo est omnia»,
 ut dicitur in III De anima: in anima autem est
 155 vis cognitiva et appetitiva; convenientiam ergo
 entis ad appetitum exprimit hoc nomen bonum,
 unde in principio Ethicorum dicitur quod «bo-
 num est quod omnia appetunt», convenien-
 160 tiam vero entis ad intellectum exprimit hoc no-
 men verum.

Omnis autem cognitio perficitur per assimi-
 lationem cognoscentis ad rem cognitam, ita
 quod assimilatio dicta est causa cognitionis,
 165 sicut visus per hoc quod disponitur secundum
 speciem coloris cognoscit colorem: prima ergo

101 primo] post intellectus T V^s prius E 102 quod] quo Φ 103 suae Metaphysicae inv. Φ 106 possunt] potest
 E V^s Φ 106 extranea] natura add. V^s Φ (-8) extrinseca natura E extraneum nec 8 108 est essentialiter inv. P T E V^s Φ
 109 probat etiam inv. E V^s Φ 112 super] supra Φ 113 qui] quod Φ entis] ipsius praem. Φ 119 super] supra Φ
 120 designet] significet Φ 122 specialis quidam inv. Φ 125 generalis] generaliter E V^s Φ 129 unum scrips. cum E β] unde
 potius B omne P unumquodque T V^s Σ 130 hoc est] adhuc T hoc V^s Φ vel] ante quia P γ om. α 8 131 autem] om.
 T enim E 135 quod] quia T V^s 138 nomen] nomine B 139 autem] que est add. Φ 141 aliud] post enim P V^s post
 est T E Φ 144 unius] ab altero vel (cf. nota insequens) add. γ 145 ab altero] vel ad alterum add. B P T sE β, et delevimus
 ad alterum pE V^s Σ 155 ut] sicut Φ 156 appetitiva] scilicet add. pB P secundum add. β 158 quod om. P T sE V^s Φ
 (def. pE)

104 Metaph. I c. 6 (f. 72rb A). 110 Metaph. III 8 (998 b 22). 123 scilicet per se ens: cf. Arist. Metaph. V 19 (1022 a
 35) et Anal. post. I 10 (73 b 5 sqq.). 137 Metaph. I c. 6 (f. 72vb C). 141 nihil...indivisum: Arist. Metaph. X 4 (1054 a 23)
 ut refert Thomas Super Boet. De Trin. q. 4 a. 1 sed c. 3. 147 aliquid...quid: cf. Huguccio Liber derivationum s. v. alius: 'et
 alius componitur cum quis et fit aliquis aliqua aliquid' (ms. Paris B. N. lat. 7625 A, f. 7rb). 155 Cap. 8 (431 b 21) sec. transl.
 veterem (ed. Alonso, p. 351, 5). 158 Ethic. I c. 1 (1094 a 3) sec. transl. Lincolnensis (ms. Vat. lat. 2171, ff. 1vb-2ra). 162 Om-
 nis...cognitam: hanc propositionem Philosophis tribuit communiter Thomas e. g. Super Sent. I d. 34 q. 3 a. 1 arg. 4, ibid. d. 35 a. 1
 arg. 4. Fortasse respiciuntur sive Arist. Ethic. VI 1 (1139 a 10) sive Isaac Liber de Definitionibus (ed. Muckle, pp. 303 et 330).
 Cf. tamen ipse Thomas Super Boet. De Trin. q. 5 a. 3 (inter lituras, ed. Decker, p. 231) ubi expresse habetur 'Unde dicit Algazel
 quod scientia est assimilatio scientis ad rem scitam, et Philosophus in XI Metaphysicae quod intellectus intelligit secundum tran-
 sumptionem intelligibilis'. Cf. Algazel Metaph. p. I tr. 3 sent. 2 (ed. Muckle, p. 64), Arist. Metaph. XII 8 (1072 b 20).

comparatio entis ad intellectum est ut ens intel-
lectui concordet, quae quidem concordia adae-
quatio intellectus et rei dicitur, et in hoc for-
maliter ratio veri perficitur. Hoc est ergo quod
addit verum super ens, scilicet conformitatem
sive adaequationem rei et intellectus, ad quam
conformitatem, ut dictum est, sequitur cogni-
tio rei: sic ergo entitas rei praecedit rationem
veritatis sed cognitio est quidam veritatis effec-
tus. Secundum hoc ergo veritas sive verum
tripliciter invenitur diffiniri. Uno modo se-
cundum illud quod praecedit rationem veri-
tatis et in quo verum fundatur, et sic Augusti-
nus diffinit in libro Soliloquiorum « Verum est
id quod est », et Avicenna in sua Metaphysica
« Veritas cuiusque rei est proprietas sui esse
quod stabilitum est ei », et quidam sic « Verum
est indivisio esse et quod est ». Alio modo dif-
finitur secundum id in quo formaliter ratio veri
perficitur, et sic dicit Ysaac quod « Veritas est
adaequatio rei et intellectus », et Anselmus in
libro De veritate « Veritas est rectitudo sola
mente perceptibilis », — rectitudo enim ista
secundum adaequationem quandam dicitur —;
et Philosophus dicit IV Metaphysicae quod
diffinientes verum dicimus 'cum dicitur esse
quod est aut non esse quod non est'. Tertio
modo diffinitur verum secundum effectum con-

sequentem, et sic dicit Hilarius quod « Verum
est declarativum et manifestativum esse », et
Augustinus in libro De vera religione « Veritas
est qua ostenditur id quod est », et in eodem
libro « Veritas est secundum quam de inferio-
ribus iudicamus ».

1. Ad primum ergo dicendum quod dif-
finitio illa Augustini datur de veritate secundum
quod habet fundamentum in re et non secun-
dum id quod ratio veri completur in adaequa-
tione rei ad intellectum. — Vel dicendum quod
cum dicitur verum est id quod est, li est non
accipitur ibi secundum quod significat actum
essendi sed secundum quod est nota intellectus
componentis, prout scilicet affirmationem pro-
positionis significat, ut sit sensus: verum est
id quod est, id est cum dicitur esse de aliquo
quod est, ut sic in idem redeat diffinitio Augu-
stini cum diffinitione Philosophi supra inducta.
2. Ad secundum patet solutio ex dictis.
3. Ad tertium dicendum quod aliquid intel-
ligi sine altero potest accipi dupliciter. Uno
modo quod intelligatur aliquid altero non intel-
lecto, et sic ea quae ratione differunt ita se
habent quod unum sine altero intelligi potest.
Alio modo potest accipi aliquid intelligi sine
altero, quod intelligitur eo non existente, et

169 intellectus et rei (cf. *Cont. Gent.* I 59, *litt. autographae*) rei et intellectus T V^s Φ 171 super] supra Φ 175 sed...veri-
tatis¹⁷⁸ hom. om. pB 177 tripliciter ante veritas P T sV^s Φ (def. pB) invenitur post diffiniri P T V^s Φ (def. pB) diffi-
niri] diffinitum P T differri Φ (def. pB) 178 illud] om. P T β id E V^s δ quod id α γ (def. pB) 181 sua Metaphysica]
secundo metaphysice Φ (-γ) 182 cuiusque] cuiuslibet Φ 183 quod] quo pB P que T stabilitum] stabilit pB P T est] esse
pB P T om. β 183 ei] rei pB 184 et] eius add. sE Φ 185 in quo] quod Φ 186 perficitur] perficit Φ 189 enim] om. P
quoniam T 191 et] quia Φ dicit post Metaphysicae T V^s Φ IV] in praem. E V^s Φ 192 dicimus] dicens pB cum
dicitur] cum dicimus pB β γ om. E V^s 193 Tertio] et praem. Φ (-8¹) autem add. T 196 declarativum et manifestativum
inv. Φ 199 libro om. Φ 202 veritate] vero E V^s Φ 203 quod] id quod E V^s Φ (-8) 204 id om. P T ratio veri
inv. Φ 204 completur] complectitur Φ (-α) complectit α 210 significat ante scilicet¹⁹⁸ P T E V^s Φ 211 esse om. pB P T β
216 accipi (cf. *lin.* 220)] om. B post dupliciter V^s δ² 217 modo] ita add. V^s Φ intelligatur aliquid] inv. T E Φ unum intel-
ligatur V^s 218-219 et sic...potest om. pB P T β

169 dicitur: Isaac ut refert Thomas, vide infra *lin.* 186 in nota. 180 II c. 5 (PL 32, 889), vide supra *lin.* 4 in nota.
181 *Metaph.* VIII c. 6 (f. 100ra A). 183 quidam: cf. Philippus Cancellarius *Summa de bono* 'trahitur et ista a metaphysicis veritas
est indivisio esse et eius quod est' (ms. Vat. lat. 7669, f. 1vb), Albertus *De bono* I q. 1 a. 8 arg. 1 (ed. Col. XXVIII p. 15) fortasse
respicens dictum locum notat 'dicitur quod trahitur a metaphysicis sed non perspicue invenitur in libro'; in *Summa Alberti* I tr. 6
q. 25 m. 2 eadem diffinitio Avicennae ascribitur. Thomas *Super Sent.* I d. 19 q. 5 a. 1 eam magistralem appellat quia ponitur a Ma-
gistris, cf. e. g. *Summa fr. Alexandri* I pars n. 89 (p. 142). 186 Diffinitionem istam philosopho Iudaeo Isaac perperam ascribit
Thomas cum aliis Scholasticis. Cf. Muckle, *Isaac Israeli's Definition of Truth*, in *AHDLM* 8 (1933) pp. 5-8; rectius colligitur ex
Avicennae *Metaph.* I c. 9 (f. 74ra A) ut expresse dicunt Guill. Alvern. *De universo* I 3 c. 26 (ed. Opera omnia, Parisiis 1674, p. 795)
et Albertus *Super Sent.* I d. 46 a. 11. 188 Cap. 11 (PL 158, 480 A). 191 *Metaph.* IV 16 (1011 b 25). 195 *De Trin.* V 3
(PL 10, 131 C), verbatim habetur apud Philippum Cancellarium *Summa de bono* (ms. Vat. lat. 7669, f. 1vb) et in *Summa fr. Alexan-
dri* I pars n. 89 (p. 142). 197 Cap. 36 (PL 34, 151), verbotenus invenitur in *Summa fr. Alexandri* I pars n. 88 (p. 139).
199 Cap. 31 (PL 34, 147), ad verbum habetur in *Summa fr. Alexandri* I c. 206 li: de usu huius articuli qui ex lingua gallica
in latinam introductus est, vide A. Landgraf, *Die Sprache der Frühscholastischen Theologie*, in *Dogmengeschichte der Frühscholastik*, Er-
ster Teil Band I, Regensburg 1952, pp. 20-29, vide etiam Alan. de Insulis *Regulae de sacra theologia* 25 (PL 210, 633 B); li est...
componentis: Arist. *Metaph.* V 9 (1017 a 22 et 31) ut refert Thomas *Super Sent.* III d. 6 q. 2 a. 2. 208 intellectus compo-
nentis: cf. Arist. *De anima* III 11 (430 a 27).

225 sic ens non potest intelligi sine vero, quia ens non potest intelligi sine hoc quod concordet vel adaequetur intellectui; sed non tamen oportet ut quicumque intelligit rationem entis intelligat veri rationem, sicut nec quicumque intelligit ens intelligit intellectum agentem, et tamen sine intellectu agente nihil intelligi potest.

230 4. Ad quartum dicendum quod verum est dispositio entis non quasi addens aliquam naturam nec quasi exprimens aliquem specialem modum entis sed aliquid quod generaliter invenitur in omni ente, quod tamen nomine entis non exprimitur; unde non oportet quod sit dispositio vel corrumpens vel diminuens vel in partem contrahens.

420a 5. Ad quintum dicendum quod dispositio non accipitur ibi secundum quod est in genere qualitatis sed secundum quod importat quendam ordinem: cum enim illa quae sunt causa aliorum essendi sint maxime entia et illa quae sunt causa veritatis sint maxime vera, concludit Philosophus quod idem est ordo alicui rei in esse et veritate, ita scilicet quod ubi invenitur quod est maxime ens, est maxime verum. 245 Unde nec hoc ideo est quia ens et verum ratione sunt idem sed quia secundum hoc quod aliquid habet de entitate secundum hoc est natum adaequari intellectui, et sic ratio veri sequitur rationem entis. 250

6. Ad sextum dicendum quod verum et ens differunt ratione per hoc quod aliquid est in ratione veri quod non est in ratione entis, non autem ita quod aliquid sit in ratione entis quod non sit in ratione veri; unde nec per essentiam differunt nec differentiis oppositis ab invicem distinguuntur.

255 7. Ad septimum dicendum quod verum non est in plus quam ens: ens enim aliquo modo 260 acceptum dicitur de non ente secundum quod

non ens est apprehensum ab intellectu, unde in IV Metaphysicae dicit Philosophus quod negatio vel privatio entis uno modo dicitur ens, unde Avicenna etiam dicit in principio suae Metaphysicae quod non potest formari enuntiatio nisi de ente quia oportet illud de quo propositio formatur esse apprehensum ab intellectu. Ex quo patet quod omne verum est aliquo modo ens.

270 1. Ad primum vero eorum quae contra obiciuntur dicendum quod ideo non est nugatio cum dicitur 'ens, verum' quia aliquid exprimitur nomine veri quod non exprimitur nomine entis, non propter hoc quod re differant.

275 2. Ad secundum dicendum quod quamvis istum fornicari sit malum, tamen secundum quod aliquid habet de entitate natum est hoc conformari intellectui et secundum hoc consequitur ibi ratio veri, et ita patet quod nec verum excedit nec exceditur ab ente. 280

3. Ad tertium dicendum quod cum dicitur 'diversum est esse et quod est' distinguitur actus essendi ab eo cui ille actus convenit; nomen autem entis ab actu essendi sumitur, non ab eo cui convenit actus essendi, et ideo ratio non sequitur. 285

4. Ad quartum dicendum quod secundum hoc verum est posterius ente quod ratio veri differt ab entis ratione modo praedicto.

290 5. Ad quintum dicendum quod ratio illa deficit in tribus: primo quia quamvis personae divinae re distinguantur, appropriata tamen personis non differunt re sed tantum ratione; secundo quia etsi personae realiter ad invicem distinguantur non tamen realiter ab essentia distinguuntur, unde nec verum, quod appropriatur personae Filii, ab ente, quod se tenet ex parte essentiae; tertio quia etsi ens, unum, 295

224 non tamen inv. E V³ Φ 225 ut] quod P T E V³ Φ 226 veri rationem inv. P T E V³ Φ 228 nihil] universalis β homo praem. E V³ α δ 228 intelligi potest] inv. T intelligere potest E V³ potest agere α δ 235 vel¹ om. T E 241 sint] sunt P Φ post maxime V³ 242 veritatis] aliorum add. E V³ Σ sint] sunt B P Φ 243 alicui] alicuius E V³ Φ 246 Unde (cf. lin. 255) solus B] om. cet. 246 hoc om. Φ (-γ) ideo est inv. Φ 247 sunt] sint T E secundum] ex Φ 248 est natum inv. E Φ 249 adaequari om. Φ 250 sequitur] sequetur B sequeretur P 254 sit] fit B 255 unde om. Φ 261 ens est inv. pP E 264 etiam (forsitan del. A)] ante Avicenna E Φ et ante Avicenna V³ 277 quod] hoc praem. V³ Φ quia E aliquid habet inv. T E V³ Φ (-δ) 279 nec] non Φ post verum P T E V³ 280 verum] om. Φ (-γ) post quod²⁷⁹ γ 283 cui] cuius pB pE 283 ille actus inv. E V³ Φ nomen] ratio Φ 284 non] tamen add. pB autem add. T 291 quia om. pB T quamvis] tres add. E tres ille add. Φ 292 divinae] tres add. V³ personis] persone Φ 294 secundo] modo add. Φ (-δ) 294 ad] ab T V³ Φ 295 distinguantur] guuntur T δ¹ guerentur Φ (-δ) essentia] esse Φ 297 ente] esse sE Φ (-γ) 298 quia om. pB P T unum, verum] inv. T Φ (-δ) et verum δ

verum et bonum magis uniantur in Deo quam
 300 in rebus creatis, non tamen oportet quod ex
 quo distinguuntur in Deo quod in rebus creatis
 etiam distinguantur realiter: hoc enim contin-
 git de illis quae non habent ex ratione sua quod
 305 sint unum secundum rem, sicut sapientia et
 potentia, quae cum in Deo sint unum secun-
 dum rem, in creaturis realiter distinguuntur;
 sed ens, unum, verum et bonum secundum ra-
 tionem suam habent quod sint unum secun-
 dum rem, unde ubicumque inveniuntur, rea-
 310 liter unum sunt, quamvis sit perfectior unitas
 illius rei secundum quam uniuntur in Deo
 quam illius rei secundum quam uniuntur in
 creaturis.

Articulus secundus

Secundo quaeritur utrum veritas principa-
 lius inveniatur in intellectu quam in re-
 bus. Et videtur quod non: verum enim, ut
 dictum est, convertitur cum ente; sed ens prin-
 5 cipaliter invenitur in rebus quam apud animam;
 ergo et verum.

2. Praeterea, res sunt in anima non per
 essentiam sed per suam speciem, ut dicit Philo-
 sophus in III De anima; si ergo veritas princi-
 10 paliter in anima invenitur, non erit essentia rei
 sed similitudo et species eius, et verum erit
 species entis extra animam existentis. Sed spe-
 cies rei existens in anima non praedicatur de
 re quae est extra animam, sicut nec cum ipsa
 15 convertitur: converti enim est conversim prae-

dicari; ergo nec verum convertetur cum ente,
 quod est falsum.

3. Praeterea, omne quod est in aliquo con-
 sequitur id in quo est; si ergo veritas principa-
 20 liter est in anima, tunc iudicium de veritate
 erit secundum aestimationem animae, et ita
 redibit antiquorum philosophorum error qui
 dicebant omne quod quis opinatur in intel-
 lectu esse verum et duo contradictoria simul
 25 esse vera, quod est absurdum.

4. Praeterea, si veritas est in intellectu
 principaliter, oportet quod aliquid quod ad
 intellectum pertinet in diffinitione veritatis pon-
 natur. Sed Augustinus huiusmodi diffinitionem
 reprobatur in libro Soliloquiorum, sicut istam
 30 « Verum est quod ita est ut videtur », quia se-
 cundum hoc non esset verum quod non vide-
 retur, quod patet esse falsum de occultissimis
 lapillis qui sunt in visceribus terrae; et simi-
 liter reprobatur et improbat istam « Verum est
 35 quod ita est ut cognito'ri videtur, si velit et
 possit cognoscere », quia secundum hoc non
 esset aliquid verum nisi cognitor vellet et pos-
 set cognoscere; et eadem ratio esset de qui-
 buscumque aliis diffinitionibus in quibus ali-
 quid ad intellectum pertinens poneretur: ergo
 40 veritas non est principaliter in intellectu.

CONTRA, Philosophus VI Metaphysicae « Non
 est falsum et verum in rebus sed in mente ».

2. Praeterea, « veritas est adaequatio rei et
 intellectus »; sed haec adaequatio non potest
 45 esse nisi in intellectu; ergo nec veritas est nisi
 in intellectu.

300-301 rebus...Deo quod om. pB 301 distinguuntur] ante quod in P T V⁵ Φ ratione praem. E (def. pB) Deo] ratione
 add. V⁵ Σ (def. pB) 302 etiam] ante et post creatis T ante realiter V⁵ Σ om. β tamen ante realiter E 307 et om. B V⁵
 307 rationem suam] inv. P E V⁵ Φ sua ratione T 310 perfectior] profector B ante sit T 311 rei] om. pB ante illius
 (coactus loco) A ita γ 311 Deo...uniuntur in hom. om. P 313 creaturis: postea deficit V⁵
 7 per] suam add. E Φ 8 dicit Philosophus] dicit T dicitur E Φ 10 non] veritas praem. E Φ 11 erit] circa pB P T
 β γ 12 extra] circa P T β 13 de re quae est] om. pB de pP de re sP T de re que γ 14 sicut] ergo pB P T β γ cum
 om. pB 15 converti...praedicari om. T E α δ 16 convertetur] -teretur pB P -titur Φ 21 erit] est Σ ita om. pB P T β γ
 24 et] etiam P T γ 26 in trans. ad lin. om. B 27 principaliter] post veritas T E Σ post est β 28 pertinet] pertinet P T
 perveniat α 29 diffinitionem] -nitiones E Φ 31 est¹ repet. B 32 videretur] videtur T E Φ 35 reprobatur et om. T E α δ
 38 cognitor vellet] inv. B cognitio vellet Φ (-8¹) 44 falsum et verum (cum Aristotele) solus B] verum et falsum cet

1 Parall.: *Super Periherm.* I lect. 3; *Super Metaph.* VI lect. 4. 4 dictum est: supra a. 1. 9 *De anima* III 13 (431 b 28).
 18 omne...in quo est: eadem sententia licet diversis sub formis diversis auctoribus ascribitur e. g.: *Liber de causis* ut infra q. 24
 a. 8 arg. 6 [cf. comm. 10 (9) et 12 (11)], Dionysio simul cum *Liber de causis* in scripto *Super Sent.* II d. 17 q. 2 a. 1 arg. 3 [cf. Dio-
 nys. *De div. nom.* cap. 4 § 1 (PG 3, 693 B; Dion. 146) et *De cael. hier.* cap. 12 § 2 (PG 3, 293 A; Dion. 937)], Boetio ut infra q.
 2 a. 5 168 [cf. Boetius *De consol.* V pr. 4 (PL 63, 848 C)]. 22 antiquorum philosophorum error: Parmenides, Anaxagoras, Em-
 pedocles, Democritus et Protagoras sec. Arist. ut refert Thomas *Super Anal. post.* I lect. 44 [cf. Arist. *Metaph.* IV 9 et 12 (1009 a 6 et
 b 12)]. 26 Praeterea...: idem fere argumentum invenitur in *Summa fr. Alexandri* I pars n. 89, arg. 1 et 11 (p. 141). 30 II c.
 5 (PL 32, 888), ad verbum depromptum ex *Summa fr. Alexandri* I pars n. 89 (p. 141). 35 reprobatur et improbat istam: August.
 hic supra. 43 Cap. 4 (1027 b 25) sec. transl. mediam (ed. Geyer, p. 313, 74). 45 « veritas...: vide supra a. 1 186 in nota.

SOLUTIO. Dicendum quod non oportet in
 50 illis quae dicuntur per prius et per posterius
 de multis, quod illud prius recipiat praedica-
 tionem communis quod est ut causa aliorum,
 sed illud in quo est primo ratio illius communis
 completa, sicut sanum per prius dicitur de ani-
 55 mali, in quo primo perfecta ratio sanitatis
 invenitur, quamvis medicina dicatur sana ut
 effectiva sanitatis; et ideo, cum verum dicatur
 per prius et posterius de pluribus, oportet quod
 de illo per prius dicatur in quo primo invenitur
 60 completa ratio veritatis. Complementum autem
 cuiuslibet motus vel operationis est in suo ter-
 mino. Motus autem cognitivae virtutis termi-
 natur ad animam, — oportet enim quod cogni-
 tum sit in cognoscente per modum cognoscen-
 65 tis —, sed motus appetitivae terminatur ad res:
 inde est quod Philosophus in III De anima
 ponit circulum quendam in actibus animae,
 secundum scilicet quod res quae est extra ani-
 mam movet intellectum, et res intellecta movet
 70 appetitum, et appetitus tendit ad hoc ut per-
 veniat ad rem a qua motus incepit; et quia bo-
 num, sicut dictum est, dicit ordinem entis ad
 appetitum, verum autem dicit ordinem ad
 intellectum, inde est quod Philosophus dicit
 75 in VI Metaphysicae quod bonum et malum
 sunt in rebus, verum autem et falsum sunt
 in mente. Res autem non dicitur vera nisi se-
 cundum quod est intellectui adaequata, unde
 per posterius invenitur verum in rebus, per
 80 prius autem in intellectu.

Sed sciendum quod res aliter comparatur
 ad intellectum practicum, aliter ad speculati-
 vum: intellectus enim practicus causat res,
 unde est mensura rerum quae per ipsum fiunt,

sed intellectus speculativus, quia accipit a re- 85
 bus, est quodam modo motus ab ipsis rebus,
 et ita res mesurant ipsum; ex quo patet quod
 res naturales, a quibus intellectus noster scien-
 tiam accipit, mesurant intellectum nostrum,
 ut dicitur in X Metaphysicae, sed sunt mensu- 90
 ratae ab intellectu divino, in quo sunt omnia
 sicut omnia artificata in intellectu artificis:
 sic ergo intellectus divinus est mensurans non
 mensuratus, res autem naturalis mensurans et
 mensurata, sed intellectus noster mensuratus 95
 et non mensurans res quidem naturales, sed
 artificiales tantum. Res ergo naturalis, inter
 duos intellectus constituta, secundum adae-
 quationem ad utrumque vera dicitur: secun-
 dum enim adaequationem ad intellectum divi- 100
 num dicitur vera in quantum implet hoc ad
 quod est ordinata per intellectum divinum, ut
 patet per Anselmum in libro De veritate et
 per Augustinum in libro De vera religione et
 per Avicennam in diffinitione inducta, scilicet 105
 «veritas cuiusque rei est proprietas sui esse
 quod stabilitum est ei»; secundum autem
 adaequationem ad intellectum <humanum> dici-
 tur res vera in quantum est nata de se facere
 veram aestimationem, sicut e contrario falsa 110
 dicuntur quae «sunt nata videri quae non sunt
 aut qualia non sunt» ut dicitur in V Metaphy-
 sicae. Prima autem ratio veritatis per prius inest
 rei quam secunda, quia prius est eius compara-
 tio ad intellectum divinum quam humanum: 115
 unde, etiam si intellectus humanus non esset,
 adhuc res verae dicerentur in ordine ad intellec-
 tum divinum; sed si uterque intellectus, rebus
 remanentibus per impossibile, intelligeretur
 auferri, nullo modo ratio veritatis remaneret. 120

49 Solutio] Responsio E Φ non oportet] post multis⁸¹ β γ non semper oportet post multis E α δ in] quod praem. P T
 50 per⁸² ante prius⁸³ P T E Φ 52 aliorum] illorum pB P T 54 completa] invenitur add. E Φ 60 completa] perfecta Φ
 61 vel operationis hic om. E Φ (cf. proxima adnotat.) termino] per operationem add. E vel operationis add. γ operationis add. β
 per operationem animalis add. α δ⁸⁴ quod patet per operationes animalis add. δ⁸⁵ 65 appetitivae] virtutis add. E Φ 68 extra]
 apud pB P T β γ 70 ut] quod E Σ 72 sicut] ut E ut supra Φ dicit ordinem om. E Φ 77 autem] enim P T 84 men-
 sura] mensuratio Σ 85 quia] qui E Φ 86 rebus] rectus pB T 88 a] ex Φ 90 in om. P Φ 91 omnia] creata (seu cau-
 sata) add. E Φ 95 noster] est add. E Φ 103 veritate] vero Φ (-δ) 106 est] ante cuiusque pB P T om. β γ (def. α δ)
 107 stabilitum] stabiliter P T 108 <humanum> suppl. cum T E Φ] om. B P 109 est nata inv. P T E Φ de se] post facere
 P T ad se post facere E 109 facere] formare Φ 110 falsa] res false E Φ 111 quae] non add. pB pP pT β sunt nata]
 nate sunt E Φ 114 prius] prior P T E Φ eius] om. γ post comparatio E Φ (-γ) 115 quam] ad add. P E

54 sanum...: exemplum Arist. Metaph. IV 1 (1003 a 35) et Topic. I c. 15 (106 b 33). 66 De anima III 15 (433 a 14).
 72 dictum est: supra a. 1. 75 Metaph. VI 4 (1027 b 25). 90 Metaph. X 2 (1053 a 31). 92 artificata...artificis: Averroes Me-
 taph. XII comm. 16 (VIII, 318 M) ut refert Thomas Super Sent. II d. 15 q. 1 a. 2, cf. Summa Alberti I tr. 15 q. 61 m. 2.
 103 Cap. 7 (PL 158, 475 B-C). 104 Cap. 36 (PL 34, 151). 105 inducta: supra a. 1 181. 113 Metaph. V c. 29 (1024 b
 21) sec. transl. mediam (ed. Geyer, p. 295,89).

1. Responsio ergo ad primum quod, sicut ex iam dictis patet, verum per prius dicitur de intellectu vero et per posterius de re sibi adaequata, et utroque modo convertitur cum ente, sed diversimode, quia secundum quod dicitur

de rebus convertitur cum ente per praedicationem, — omne enim ens est adaequatum intellectui divino et potens adaequare sibi intellectum humanum, et e converso —, si autem accipiat prout dicitur de intellectu, sic convertitur cum ente quod est extra animam non per praedicationem sed per consequentiam, eo quod cuilibet intellectui vero oportet quod respondeat aliquod ens, et e converso.

2. Per hoc patet solutio ad secundum.

3. Ad tertium dicendum quod illud quod est in aliquo non sequitur illud in quo est nisi quando causatur ex principiis eius: unde lux, quae causatur in aere ab extrinseco scilicet sole, sequitur motum solis magis quam aerem; similiter et veritas, quae est in anima causata a rebus, non sequitur aestimationem animae sed existentiam rerum « quoniam eo quod res est vel non est, dicitur oratio vera vel falsa », similiter et intellectus.

4. Ad quartum dicendum quod Augustinus loquitur de visione intellectus humani, a qua rei¹ veritas non dependet: sunt enim multae res quae nostro intellectu non cognoscuntur. Nulla tamen res est quam intellectus divinus non cognoscat actu et intellectus humanus in potentia, cum intellectus agens dicatur « quo est omnia facere », intellectus possibilis « quo est omnia fieri »: unde in diffinitione rei verae potest poni visio in actu intellectus divini, non

autem intellectus humani nisi in potentia, sicut ex superioribus patet.

Articulus tertius

Tertio quaeritur utrum veritas sit tantum in intellectu componente et dividente. Et videtur quod non: verum enim dicitur secundum comparisonem entis ad intellectum; sed prima comparatio qua intellectus comparatur ad res est secundum quod format quiditates rerum concipiendo diffinitiones earum; ergo in ista operatione intellectus principalis et prius invenitur verum.

2. Praeterea, « verum est adaequatio rerum et intellectus »; sed sicut intellectus componens et dividens potest adaequare rebus, ita intellectus intelligens quiditates rerum; ergo veritas non est tantum in intellectu componente et dividente.

SED CONTRA est quod dicitur VI Metaphysicae « verum et falsum non sunt in rebus sed in mente; in simplicibus autem et quod quid est, nec in mente ».

2. Praeterea, in III De anima, « indivisibilem intelligentia in illis est in quibus non est verum et falsum ».

RESPONSIO. Dicendum quod sicut verum per prius invenitur in intellectu quam in rebus, ita etiam per prius invenitur in actu intellectus componentis et dividens quam in actu intellectus quiditatem rerum formantis. Veri enim ratio consistit in adaequatione rei et intel-

121 Responsio...primum] Ad primum ergo dicendum E Φ 125-126 sed...ente *hom. om.* P E 130 accipiat] verum *add.* E Φ 132 consequentiam (*ex Aristotele*) convenientiam Φ 135 Per] et *praem.* E Φ patet solutio *inv.* B 139 sole] ex *praem.* E Φ 141 causata] causatur E Φ 143 quoniam eo (*ex Boetio*) quoniam ab eo P quoniam ego T ex eo enim E Φ 144 falsa] dicitur *add.* Σ 149 nostro] ante et post intellectu pB *om.* E post intellectu Φ 153 intellectus] et *praem.* E Φ 154 unde] et ideo E Φ 156 autem] visio *add.* T E Φ sicut ex superioribus] ut ex dictis Φ 5 comparatio] operatio T Φ 6 quod] quam P T E α γ 9 prius] proprius Φ verum *om.* Φ 10 rerum (*cf. lin.* 12, 13 et fontes ad hunc locum) solus B] rei *est.* 12 ita] et *praem.* pB et *add.* P T E Φ 14 in *om.* B 16 Sed contra] In contrarium T Contra Σ 16 VI] v B 18 in simplicibus...mente²⁹ *hom. om.* T 27 quiditatem] —tates T E Φ

132 per consequentiam: cf. Arist. *Praedic.* cap. 12 (14 b 11). 143 « quoniam...: Arist. *Praedic.* cap. 5 (4 b 8) et cap. 12 (14 b 21) sec. transl. Boetii (ed. Minio-Paluello, pp. 13 et 38) ut dicitur *De pot.* q. 3 a. 17 arg. 29. 152 « quo est omnia facere »...« quo est omnia fieri »: Arist. *De anima* III c. 5 (430 a 14) sec. transl. veterem (ed. Alonso, p. 320,25) ut refert Thomas I Pars q. 79 a. 3 sed c. 1.

1 Parall.: I Pars q. 16 a. 2; *Super Sent.* I d. 19 q. 5 a. 1 ad 7; *Super Periherm.* I lect. 3; *Super De anima* III lect. 11; *Super Metaph.* VI lect. 4. 2 intellectu componente: Arist. ut supra a. 1 208 in nota. 6 format...rerum: Arabes hanc operationem intellectus vocare 'formationem' docet Thomas *De spir. creat.* a. 9 ad 6, cf. Averroes *De anima* III comm. 21 (VI^a, 166 B) et Arist. *De anima* III c. 6 (430 a 26) sec. transl. arabico-latinam (ed. Averroes, hic supra). 10 « verum...: vide supra a. 1 186 in nota. 17 Cap. 4 (1027 b 25) sec. transl. mediam (ed. Geyer, p. 313,74). 20 Cap. 6 (430 a 26) sec. transl. veterem (ed. Alonso, p. 333,1).

lectus; idem autem non adaequatur sibi ipsi
sed aequalitas diversorum est; unde ibi primo
invenitur ratio veritatis in intellectu, ubi primo
intellectus incipit aliquid proprium habere quod
res extra animam non habet, sed aliquid ei cor-
respondens inter quae adaequatio attendi po-
test. Intellectus autem formans quidditatem re-
rum non habet nisi similitudinem rei existentis
extra animam, sicut et sensus in quantum
accipit speciem sensibilis. Sed quando incipit
iudicare de re apprehensa, tunc ipsum iudi-
cium intellectus est quoddam proprium ei quod
non invenitur extra in re; sed quando adaequa-
tur ei quod est extra in re, dicitur iudicium ve-
rum; tunc autem iudicat intellectus de re
apprehensa quando dicit aliquid esse vel non
esse, quod est intellectus componentis et divi-
dentis; unde dicit etiam Philosophus in VI Me-
taphysicae quod «compositio et divisio est in
intellectu et non in rebus». Et inde est quod
veritas per prius invenitur in compositione et
divisione intellectus.

Secundario autem dicitur verum et per po-
sterius in intellectu formante quidditates rerum
vel diffinitiones. Unde diffinitio dicitur vera vel
falsa ratione compositionis verae vel falsae, ut
quando scilicet dicitur esse diffinitio eius cuius
non est, sicut si diffinitio circuli assignetur
triangulo, vel etiam quando partes diffinitionis
non possunt componi ad invicem, ut si dicatur
diffinitio alicuius rei 'animal insensibile': haec
enim compositio quae implicatur, scilicet ali-
quod animal est insensibile, est falsa. Et sic
diffinitio non dicitur vera vel falsa nisi per or-
dinem ad compositionem sicut et res dicitur
vera per ordinem ad intellectum.

Patet ergo ex dictis quod verum per prius

dicatur de compositione vel divisione intel-
lectus; secundo dicitur de diffinitionibus rerum
secundum quod in eis implicatur compositio
vera vel falsa; tertio de rebus secundum quod
adaequantur intellectui divino vel aptae natae
sunt adaequari intellectui humano; quarto di-
citur de homine propter hoc quod electivus est
verorum vel facit existimationem de se vel de
aliis veram vel falsam per ea quae dicit vel facit.
Voces autem eodem modo recipiunt veritatis
praedicationem sicut intellectus quos signifi-
cant.

1. Ad primum ergo dicendum quod quam-
vis formatio quidditatis sit prima operatio intel-
lectus, tamen per eam non habet intellectus
aliquid proprium quod possit rei adaequari et
ideo non est ibi proprie veritas.

2. Et per hoc patet solutio ad secundum.

Articulus quartus

Quarto quaeritur utrum sit tantum una
veritas qua omnia sunt vera. Et videtur
quod sic: Anselmus enim dicit in libro
De veritate quod sicut tempus se habet ad tem-
poralia ita veritas ad res veras; sed tempus ita
se habet ad omnia temporalia quod est unum
tempus tantum; ergo ita se habebit veritas ad
omnia vera quod erit tantum una veritas.

2. Sed dicebat quod veritas dupliciter dici-
tur: uno modo secundum quod est idem quod
entitas rei, ut diffinit eam Augustinus in libro
Soliloquiorum «Verum est id quod est», et
sic oportet esse plures veritates secundum quod
sunt plures essentiae rerum; alio modo prout
exprimit se in intellectum, prout diffinit eam

29 adaequatur] equatur E α β 31 ratio] ante invenitur T om. E 35 quidditatem] -tates T E Φ 38 speciem] rei add. Φ
43 tunc] esse Φ (-δ) esse praem. δ 46 dicit post Philosophus P E Φ in om. P Φ 51 Secundario] Secundo ratio T 52 in
om. B 52 quidditates...vel om. T E α δ 59 animal] vel pB esse add. T naturalis α β naturalis vel γ insensibile] -sibi-
lem E Φ (-δ) 60 scilicet] quod add. sE Φ 66 vel] et T E 67 dicitur om. E Σ 68 implicatur] multiplicatur T β
72 propter...verorum] quod electivus verarum pB P qui est declarativus verorum T secundum quod est electivus verarum com-
positionum E quod (om. γ) est electivus orationum verarum β γ om. α δ 73 vel!] qui α δ qui add. β γ existimationem
(cf. Cont. Gent. III 125 manu ipsius Thomae)] estimationem T E Φ 81 aliquid] aliud add. Φ 83 patet om. B
1 Quarto] Quinto B P 3 enim om. T Φ 4-5 habet...ita se (cf. lin. 24) hom. om. pB P 4 temporalia] omnia praem.
T E Φ (def. pB P) 5 ita] sic T E Φ (def. pB P) 7 tempus tantum] inv. P E Σ tempus omnium temporalium T tempus β
8 una] ante erit T ante tantum E α δ 14 modo] dicitur add. T E Φ 15 in om. pB T intellectum] -lectui T -lectu Φ

47 Cap. 4 (1027 b 29) sec. transl. mediam (ed. Geyer, p. 315,49). 51 Secundario autem dicitur verum...: cf. Arist. Me-
taph. V 22 (1024 b 17).

1 Parall.: I Pars q. 16 a. 6; Super Sent. I d. 19 q. 5 a. 2; infra a. 8. 3 Anselmus...: idem fere argumentum habetur in Summa
fr. Alexandri I pars n. 91 arg. Contra 2 (p. 147). 4 Cap. 13 (PL 158, 486 C). 12 II c. 5 (PL 32, 889), cf. supra a. 1 4 in
nota.

Hilarius « Verum est declarativum esse », et hoc modo, cum nihil possit aliquid manifestare intellectui nisi secundum virtutem primae veritatis divinae, omnes veritates quodam modo sunt unum in movendo intellectum, sicut et omnes colores sunt unum in movendo visum in quantum movent ipsum, in ratione scilicet unius luminis. — Sed contra, tempus est unum numero omnium temporalium; si ergo ita se habet veritas ad res veras sicut tempus ad temporalia, oportet omnium verorum unam esse numero veritatem, nec sufficit omnes veritates esse unum in movendo vel esse in exemplari unam.

3. Praeterea, Anselmus in libro De veritate sic argumentatur: si plurium verorum sunt plures veritates, oportet veritates variari secundum varietates verorum; sed veritates non variantur per variationem rerum verarum, quia, destructis rebus veris vel rectis, adhuc remanet veritas et rectitudo secundum quam sunt vera vel recta; ergo est una tantum veritas. Minorem probat ex hoc quia destructo signo adhuc remanet rectitudo significationis, quia rectum est ut significetur hoc quod illud signum significabat; et eadem ratione, destructo quolibet vero vel recto, eius rectitudo vel veritas remanet.

4. Praeterea, in creatis nihil est id cuius est veritas, sicut veritas hominis non est homo nec veritas carnis est caro; sed quodlibet ens creatum est verum; ergo nullum ens creatum est veritas; ergo omnis veritas est increatum, et ita est tantum una veritas.

5. Praeterea, nihil est maius mente humana nisi Deus, ut dicit Augustinus; sed veritas, ut probat Augustinus in libro Soliloquiorum, est maior mente humana, quia non potest dici

quod sit minor: sic enim haberet mens humana de veritate iudicare, quod falsum est, — non enim de ea iudicat sed secundum eam, sicut et iudex non iudicat de lege sed secundum eam, ut idem dicit in libro De vera religione —; similiter nec etiam dici potest quod sit ei aequalis, quia anima iudicat omnia secundum veritatem non autem iudicat omnia secundum se ipsam; ergo veritas non est nisi Deus, et ita est tantum una veritas.

6. Praeterea, Augustinus probat in libro LXXXIII Quaestionum quod veritas non percipitur sensu corporis, hoc modo: nihil percipitur a sensu nisi mutabile; sed veritas est immutabilis; ergo sensu non percipitur. Similiter argui potest: omne creatum est mutabile; sed veritas non est mutabilis; ergo non est creatura; ergo est res increata; ergo est tantum una veritas.

7. Praeterea, ibidem Augustinus argumentatur ad idem hoc modo: « nullum sensibile est quod non habeat aliquid simile falso ita ut internosci non possit, nam, ut alia praetermittam, omnia quae per corpus sentimus, etiam cum ea non adsunt sensibus, imagines tamen eorum patimur tamquam prorsus adsint, velut in somno vel in furore »; sed veritas non habet aliquid simile falso; ergo veritas sensu non percipitur. Similiter argui potest: omne creatum habet aliquid simile falso in quantum habet aliquid de defectu; ergo nullum creatum est veritas, et sic est una tantum veritas.

SED CONTRA, Augustinus in libro De vera religione, « Sicut similitudo est forma similium, ita veritas est forma verorum »; sed plurium similium plures similitudines; ergo plurium verorum plures veritates.

20-21 sicut et...visum (cf. *infra* lin. 100) om. B P 23 Sed om. T Φ 27 veritates om. B P 29 unam] unum T E Φ 31 argumentatur] —mentat P arguit Φ 33 varietates] variationes T E variationem Φ 34 variationem] —tiones E Φ 38 quia] quod P T Φ 38 signo] signato Σ 44-49 Praeterea...veritas i. e. arg. 4th per totum, ex hom. in verbis nihil est om. Φ (ut inepto principio sequentis argumenti comprobatur in creaturis nichil est maius mente humana nisi deus α β δ): suo loco restituit γ δ post arg. 7^m restituit β om. α 44 creatis] —turis T E δ¹ om. γ δ² (def. α) 50 Praeterea] in creaturis add. α β δ (cf. nota² ad lin. 44) 51 nisi Deus] om. pB P post Augustinus (in marg. una cum suppletione proxima) A 51 sed...Augustinus] hom. om. pB α γ in marg. A 56 et om. T Φ 57 eam] legem T E Φ 59 etiam] ante quod T om. E 63 tantum una] unum tantum modo T inv. E Φ 67 a sensu] sensu corporis Φ 73 argumentatur] —mentat P post ad idem E arguit Φ 74 ad] hoc add. Φ 75 habeat] habet B 75 internosci scrips. cum Augustino] interim nosci B lacuna ante nosci pP interim nosci sP E β γ verum nosci α δ (def. T) 81 veritas om. Φ 86 Sed contra] In contrarium T contra Σ 87 religione] dicit add. Φ 89 plures] sunt add. T Φ 90 plures] sunt add. T Φ

16 Hilarius: cf. supra a. 1 195 in nota. 31 Cap. 13 (PL 158, 484 C). 51 E. g. *De lib. arb.* I c. 10 (PL 32, 1233), ibid. II c. 6 (PL 32, 1248), *De Trin.* XV c. 1 (PL 42, 1057). 52 Rectius *De lib. arb.* II c. 12 (PL 32, 1259). 58 Cap. 31 (PL 34, 148). 65 Quaestio 9 (PL 40, 13). 73 ibidem: hic supra. 87 Cap. 36 (PL 34, 152).

2. Praeterea, sicut omnis veritas creata derivatur a veritate increata exemplariter et ab ea suam veritatem habet, ita omne lumen intelligibile a prima luce increata derivatur exemplariter et vim manifestandi habet; dicimus tamen esse plura lumina intelligibilia, ut patet per Dionysium; ergo videtur consimili modo concedendum simpliciter esse plures veritates.

3. Praeterea, colores, quamvis habeant ex virtute lucis quod moveant visum, tamen simpliciter dicuntur esse plures colores et differentes, nec possunt dici esse unum nisi secundum quid; ergo, quamvis et omnes veritates creatae se intellectui expriment virtute primae veritatis, non tamen ex hoc dici poterit una veritas nisi secundum quid.

4. Praeterea, sicut veritas creata non potest se intellectui manifestare nisi virtute veritatis increatae, ita nulla potentia in creatura potest aliquid agere nisi virtute potentiae increatae; nec aliquo modo dicimus esse unam potentiam omnium habentium potentiam; ergo nec dicendum est aliquo modo esse unam veritatem omnium verorum.

5. Praeterea, Deus comparatur ad res in habitudine triplicis causae, scilicet effectivae, exemplaris et finalis, et per quandam appropriationem entitas rerum refertur ad Deum ut ad causam efficientem, veritas ut ad causam exemplarem, bonitas ut ad causam finalem, quamvis etiam singula possunt ad singula referri secundum locutionis proprietatem; sed non dicimus aliquo modo locutionis esse unam bonitatem omnium bonorum aut unam entitatem omnium entium; ergo nec dicere debemus unam veritatem omnium verorum.

6. Praeterea, quamvis sit una veritas increata a qua omnes veritates creatae exemplan-

tur, non tamen eodem modo exemplantur ab ipsa, quia, quamvis ipsa similiter se habeat ad omnia, non tamen similiter omnia se habent ad ipsam, ut dicitur in libro De causis: unde alio modo exemplatur ab ipsa veritas necessariorum et contingentium; sed diversus modus imitandi exemplar divinum facit diversitatem in rebus creatis; ergo sunt simpliciter plures veritates creatae.

7. Praeterea, «veritas est adaequatio rei et intellectus»; sed diversorum specie non potest esse una adaequatio ad intellectum; ergo cum res verae sint specie diversae, non potest esse una veritas omnium verorum.

8. Praeterea, Augustinus dicit in libro XII De Trinitate 'Credendum est mentis humanae naturam rebus intelligibilibus sic esse connexam ut in quadam luce sui generis omnia quae cognoscit intueatur'; sed lux per quam anima cognoscit omnia est veritas; ergo veritas est de genere ipsius animae, et ita oportet veritatem esse rem creatam: unde in diversis creaturis erunt diversae veritates.

RESPONSIO. Dicendum quod, sicut ex praedictis patet, veritas proprie invenitur in intellectu humano vel divino, sicut sanitas in animali; in rebus autem aliis invenitur veritas per relationem ad intellectum, sicut et sanitas dicitur de quibusdam aliis in quantum sunt effectiva vel conservativa sanitatis animalis. Est ergo veritas in intellectu divino quidem primo et proprie, in intellectu vero humano proprie quidem sed secundario, in rebus autem improprie et secundario, quia non nisi per respectum ad alteram duarum veritatum. Veritas ergo intellectus divini est una tantum, a qua in intellectu humano derivantur plures

93 veritatem] virtutem E α γ 97 videtur om. T E Φ consimili] simili T ex simili E Φ 98 simpliciter] om. T α δ similiter E post esse γ 99 habeant om. T E α δ 100 quod om. T E Σ simpliciter om. T E 101 colores] om. T α δ ante dicuntur E 102 nec] et non Φ 103 quamvis et] inv. T E β etiam Σ 104 intellectui (cf. lin. 108)] in (om. T) intellectum P T E in intellectu Φ 105 poterit] poterunt T s E Σ 108 intellectui] -tellectum T in intellectu Φ 110 potentiae] prime p B P prime potentie β γ 111 aliquo] tamen praem. T E Φ 116 effectivae] -tiva p B P efficientis T E Φ 117 per] propter Φ 121 possunt] possint P E Φ 125 dicere debemus] inv. T Φ dicere possumus E 130 ipsa] ipse (potius p B) p B P T E 131 similiter] post omnia T Φ post habent E 132 ipsam] ipsum T E 133 ipsa] ipso T α γ 136 simpliciter] similiter (ante sunt Φ) E Φ 138 et intellectus] ad intellectum T 141 specie] species p B P 143 dicit] om. B ante Augustinus T 145 esse om. T E α δ 146 quadam luce (cf. Qu. De spirit. creat. a. 10 sed c. 3) inv. B P 147 anima] post omnia B post cognoscit P 148 cognoscit omnia inv. P T 150 unde] et ita Φ 152 quod om. B P 159 veritas] post divino T E post quidem Φ 160 et proprie] improprie T 161 autem om. B 163 alteram (cf. infra a. 6 lin. 53)] alterutram T E Φ

97 De cael. hier. cap. 13 § 3 (PG 3, 301 D; Dion. 956). 132 Comm. 24(23). 138 «veritas...: vide supra a. 1 186 in nota. 144 Cap. 15 (PL 42, 1011). 152 praedictis: a. 2. 154 sanitas in animali: exemplum Arist. ut supra a. 2 54 in nota.

veritates, «sicut ab una facie hominis resultant
plures similitudines in speculo», sicut dicit
glosa super illud «Diminutae sunt veritates
a filiis hominum»; veritates autem quae sunt
in rebus sunt plures sicut et rerum entitates.

Veritas autem quae dicitur de rebus in
comparatione ad intellectum humanum, est
rebus quodam modo accidentalis, quia, posito
quod intellectus humanus non esset nec esse
posset, adhuc res in sua essentia permaneret;
sed veritas quae de eis dicitur in comparatione
ad intellectum divinum, eis inseparabiliter con-
comitur, cum nec subsistere possint nisi per
intellectum divinum eas in esse producentem.
Per prius etiam inest rei veritas in compara-
tione ad intellectum divinum quam humanum,
cum ad intellectum divinum comparetur sicut
ad causam, ad humanum autem quodam modo
sicut ad effectum in quantum intellectus scien-
tiam a rebus accipit: sic ergo res aliqua prin-
cipaliter dicitur vera in ordine ad veritatem
intellectus divini quam in ordine ad veritatem
intellectus humani. Si ergo accipiat veritas
proprie dicta secundum quam sunt omnia
principaliter vera, sic omnia sunt vera una ve-
ritate, scilicet veritate intellectus divini: et sic
Anselmus de veritate loquitur in libro De veri-
tate; si autem accipiat veritas proprie dicta
secundum quam secundario res verae dicun-
tur, sic sunt plurium verorum plures veritates,
et etiam unius veri plures veritates in animabus
diversis; si autem accipiat veritas improprie
dicta secundum quam omnia dicuntur vera,
sic sunt plurium verorum plures veritates, sed
unius veri tantum una veritas. Denominantur
autem res verae a veritate quae est in intel-
lectu divino vel in intellectu humano sicut de-
nominatur cibus sanus a sanitate quae est in
animali et non sicut a forma inhaerente; sed a
veritate quae est in ipsa re, quae nihil aliud est
quam entitas intellectui adaequata vel intel-

lectum sibi adaequans, denominatur sicut a
forma inhaerente, sicut cibus denominatur sanus
a qualitate sua, a qua sanus dicitur.

1. Ad primum ergo dicendum quod tempus
comparatur ad temporalia sicut mensura ad
mensuratum; unde patet quod Anselmus lo-
quitur de illa veritate quae est mensura omnium
rerum verarum, et ista est una numero tantum,
sicut et tempus unum, ut in secundo argumento
concluditur. Veritas autem quae est in intel-
lectu humano vel in ipsis rebus, non comparatur
ad res sicut mensura extrinseca et communis
ad mensurata, sed vel sicut mensuratum ad
mensuram, ut est de veritate intellectus huma-
ni, et sic oportet eam variari secundum varia-
tem rerum; vel sicut mensura intrinseca, sicut
est de veritate quae est in ipsis rebus, et has
etiam mensuras oportet plurificari secundum
pluralitatem mensuratorum, sicut diversorum
corporum sunt diversae dimensiones.

2. Secundum concedimus.

3. Ad tertium dicendum quod veritas quae
remanet destructis rebus, est veritas intel-
lectus divini: et haec simpliciter est una nu-
mero; veritas autem quae est in rebus vel in
anima variatur ad varietatem rerum.

4. Ad quartum dicendum quod, cum di-
citur 'nulla res est sua veritas', intelligitur de
rebus quae habent esse completum in natura,
sicut et cum dicitur 'nulla res est suum esse':
et tamen esse rei quaedam res creata est; et
eodem modo veritas rei aliquid creatum est.

5. Ad quintum dicendum quod veritas se-
cundum quam anima de omnibus iudicat, est
veritas prima: sicut enim a veritate intellectus
divini effluunt in intellectum angelicum species
rerum innatae, secundum quas omnia cogno-
scunt, ita a veritate intellectus divini procedit
exemplariter in intellectum nostrum veritas
primorum principiorum, secundum quam de

168 illud] psalmum T psalmi add. P Φ 169 a filiis hominum] etc. B E 175 permaneret] -nerent T E Φ (-3°)
177 concomitatur] communicatur (seu comitatur) T Φ concomitantur pE 178 cum nec] tamen nec β non enim Σ 179 in
esse trans. ad lin. om. B 184 scientiam post rebus P E Φ 185 accipit] ante scientiam T recipit E 189 sunt] post omnia
T E post vera Φ 196 veri scrips. (cf. lin. 200)] rei B (P) rei cet. (def. α) animabus] animalibus B pE 198 dicuntur] esse
add. P 201 in om. B 202 in om. B 207 denominatur] om. pB P E Φ ante a veritate²⁰⁸ T 208 sanus om. B 212 men-
suratum] -rata T E Σ mensuram β 216 autem om. B 226 diversae dimensiones inv. P T E Φ 237-238 et eodem...crea-
tum est suppl. cum E Φ] om. B P et veritas rei creatum est aliquod T 243 cognoscunt (scil. angeli)] cognoscit solus Φ

168 Glossa Petri Lomb. super Ps. xi^a (PL 191, 155 A); illud: Ps. xi^a. 193 Ut supra lin. 4 et 31. 242 species rerum
innatae: cf. infra q. 8 a. 9.

omnibus iudicamus; et quia per eam iudicare non possemus nisi secundum quod est similitudo primae veritatis, ideo secundum primam veritatem dicimur de omnibus iudicare.

6. Ad sextum dicendum quod veritas illa immutabilis est veritas prima, et haec neque sensu percipitur neque aliquid creatum est.

7. Ad septimum dicendum quod ipsa etiam veritas creata non habet aliquid simile falso, quamvis creatura quaelibet aliquid simile falso habeat: in tantum enim creatura aliquid simile falso habet, in quantum deficiens est; sed veritas non ex ea parte rem consequitur creatam qua deficiens est, sed secundum quod a defectu recedit, primae veritati conformata.

1. Ad primum vero eorum quae contra obiciuntur dicendum est quod similitudo proprie invenitur in utroque similium; veritas autem cum sit quaedam convenientia intellectus et rei, non proprie invenitur in utroque sed in intellectu; unde, cum sit unus intellectus, scilicet divinus, secundum cuius conformitatem omnia vera sunt et dicuntur, oportet omnia vera esse secundum unam veritatem, quamvis in pluribus similibus sint diversae similitudines.

2. Ad secundum dicendum quod, quamvis lumen intelligibile exempletur a lumine divino, tamen lumen proprie dicitur de intelligibilibus luminibus creatis; non autem veritas proprie dicitur de rebus exemplatis ab intellectu divino; et ideo non dicimus unum lumen sicut dicimus unam veritatem.

3. Et similiter dicendum ad tertium de coloribus, quia colores etiam proprie visibiles dicuntur, quamvis non videantur nisi per lucem.

4-5. Et similiter dicendum ad quartum de potentia et ad quintum de entitate.

6. Ad sextum dicendum quod, quamvis exemplentur difformiter a veritate divina, non

tamen propter hoc excluditur quin res una veritate sint verae et non pluribus proprie loquendo, quia illud quod diversimode recipitur in rebus exemplatis, non proprie dicitur veritas sicut proprie dicitur veritas in exemplari.

7. Ad septimum dicendum quod, quamvis ea quae sunt diversa specie, ex parte ipsarum rerum una adaequatione non adaequantur divino intellectui, intellectus tamen divinus, cui omnia adaequantur, est unus, et ex parte eius est una adaequatio ad res omnes, quamvis non omnia sibi eodem modo adaequantur; et ideo modo praedicto omnium rerum veritas una est.

8. Ad octavum dicendum quod Augustinus loquitur de veritate quae est exemplata ab ipsa mente divina in mente nostra sicut similitudo faciei resultat in speculo; et huiusmodi veritates resultantes in animabus nostris a prima veritate sunt multae, ut dictum est. — Vel dicendum quod veritas prima quodam modo est de genere animae, large accipiendo genus secundum quod omnia intelligibilia vel incorporalia unius generis esse dicuntur per modum quo dicitur Act. xvii²⁸ « Ipsius enim Dei et nos genus sumus ».

Articulus quintus

Quinto quaeritur utrum aliqua alia veritas praeter primam veritatem sit aeterna. Et videtur quod sic: Anselmus enim in Monologion de veritate enuntiabilem loquens dicit « Sive intelligatur veritas habere sive dicatur veritas non habere principium vel finem, nullo claudi potest veritas principio vel fine »; sed omnis veritas intelligitur habere principium vel finem vel non habere principium vel finem; ergo nulla veritas clauditur principio et fine; sed omne quod est huiusmodi est aeternum; ergo omnis veritas est aeterna.

250 dicimur] dicuntur T E nos add. γ 254 ipsa etiam] inv. P T E Φ (-γ) vel ipsa γ 259 non] eam T rem] non T om. E eam E 259 creatam] creaturam T E Φ 263 est om. P T 269 sunt et om. T E E 271 similibus (cf. supra lin. 264)] similitudinibus B 271 sint] plures add. Φ 274 dicitur] etiam add. E Φ 284 quamvis] res add. T E Φ 293 adaequantur] quantur pB P T γ δ² quantur β 297 adaequantur] quantur pB β γ 305 veritas prima] etiam praem. E etiam add. T 305 est ante quodam P E Φ (-δ) 306 large] largo modo T E Φ (-γ) 307 incorporalia] corporalia B P β 309 xvii scrips.] xxvi B P T E xxxvi (sau 36) Φ 3 enim] dicit add. pB P T E Φ 5 dicit om. T E Φ (-γ) intelligatur] dicatur T E α δ dicatur veritas] intelligatur T E α δ 10 et] vel pB E Φ

1 Parall.: I Pars q. 16 a. 7; Super Sent. I d. 19 q. 5 a. 3. Quinto...sit aeterna: cf. articulus septimus Parisiis reprobatus anno 1241 (Chart. Univ. Paris. I, p. 171). 4 Cap. 18 (PL 158, 168 B); enuntiabilem: cf. I Pars q. 16 a. 7. 11 omne...est aeternum: cf. Richardus a S. Victore De Trin. II c. 4 (PL 196, 903).

2. Praeterea, omne illud cuius esse sequitur ad destructionem sui esse est aeternum, quia
 15 sive ponatur esse sive non esse sequitur quod est, et oportet secundum quodcumque tempus ponere de unoquoque quod sit vel non sit; sed ad destructionem veritatis sequitur veritatem
 20 esse, quia si veritas non est veritatem non esse est verum, et nihil potest esse verum nisi veritate; ergo veritas est aeterna.

3. Praeterea, si veritas enuntiabilem non est aeterna, ergo erat assignare quando non erat enuntiabilem veritas; sed tunc hoc enuntiabile
 25 erat verum 'nullam veritatem enuntiabilem esse'; ergo veritas enuntiabilem erat, quod est contrarium ei quod fuit datum; ergo non potest dici veritatem enuntiabilem non esse aeternam.

30 4. Praeterea, Philosophus probat materiam esse aeternam in I Physicorum, — quamvis hoc falsum sit —, per hoc quod remanet post sui corruptionem et est ante suam generationem, eo quod si corrumpitur in aliquid corrumpitur
 35 et si generatur ex aliquo generatur: illud autem ex quo aliquid generatur et illud in quod aliquid corrumpitur est materia; sed similiter veritas si ponatur corrumpi vel generari sequitur quod sit ante suam generationem et post
 40 suam corruptionem, quia si generatur mutata est de non esse in esse et si corrumpitur mutata est de esse in non esse, quando autem non est veritas verum est veritatem non esse, quod utique non potest esse nisi veritas sit; ergo
 45 veritas est aeterna.

5. Praeterea, omne quod non potest intelligi non esse est aeternum, quia quicquid potest non esse potest intelligi non esse; sed veri-

tas etiam enuntiabilem non potest intelligi non esse, quia intellectus non potest intelligere
 50 aliquid nisi intelligat hoc esse verum; ergo veritas etiam enuntiabilem est aeterna.

6. Praeterea, illud quod est futurum semper fuit futurum et quod est praeteritum semper erit praeteritum; sed ex hoc propositio de
 55 futuro est vera quia aliquid est futurum, et ex hoc propositio de praeterito est vera quia aliquid est praeteritum; ergo veritas propositionis de futuro semper fuit et veritas propositionis de praeterito semper erit, et ita non solum veritas
 60 prima est aeterna sed etiam multae aliae.

7. Praeterea, Augustinus dicit in libro De libero arbitrio quod « nihil magis est aeternum quam ratio circuli et duo et tria esse quinque »;
 65 sed horum veritas est veritas creata; ergo aliqua veritas praeter primam veritatem est aeterna.

8. Praeterea, ad veritatem enuntiationis non requiritur quod actu enuntietur aliquid, sed
 70 sufficit quod sit illud¹ de quo potest enuntiatione formari; sed antequam mundus esset fuit aliquid de quo potuit enuntiar, etiam praeter Deum; ergo antequam mundus fieret fuit enuntiabilem veritas; quod autem fuit ante mundum est aeternum; ergo enuntiabilem veritas
 75 est aeterna. Probatio mediae: mundus factus est ex nihilo, id est post nihil; ergo antequam mundus esset erat eius non esse; sed enuntiatione vera non solum formatur de eo quod est sed etiam de eo quod non est: sicut enim contingit vere enuntiar quod est esse, ita contingit vere
 80 enuntiar quod non est non esse, ut patet in I Perihermeneias; ergo antequam mundus esset fuit unde vera enuntiatione formari potuit.

9. Praeterea, omne quod scitur est verum

15 sive] ponatur (post esse² 8^a) add. T E Φ 16 est] erit T E Σ 17 non] quod praem. P Σ 23 erat] erit T E Φ 23 erat] fuit vel quando non erit T erit E Φ (-8) vel non erit add. 8 25 erat] fuit vel erit T erit E γ est Φ (-γ) 26 erat] erit T pE esse sE est Σ 27 ergo non inv. P T E Φ 34 eo quod] quod pB quia P T E Φ 36 illud om. P T E α δ 36 aliquid³ om. T E Σ 41-42 et si...non esse om. pB 41 corrumpitur...est] mutatur T 42 esse] si corrumpitur add. T 43 est] dicere add. T E Φ 51 hoc] illud T Φ 52 aeterna]. § Preterea anselmus sic argumentatur in monologion cogitet qui potest quando incepit aut quando non fuit hoc verum add. omnes codd., quod conicimus initium cuiusdam novi sed imperfecti argumenti casu non deleti: deest omnino responsio, et delevisimus. Littera Anselmi est ex opere laud. cap. 18, ed. Schmidt p. 33 lin. 11 57 aliquid] aliquid B P 61 etiam] et P om. T E Φ 75 aeterna] et sic idem quod prius add. E Φ 77 eius] om. pB P β ei γ et α δ 79 sicut enim] quia sicut T E Φ contingit] convenit P E 80 contingit] convenit P 82 I] principio P β

19 si veritas...nisi veritate: cf. August. Solil. II c. 2 et 15 (PL 32, 886 et 898). 22 Praeterea...: idem fere argumentum profert Ans. Monol. cap. 18 (PL 158, 168 A). 31 Phys. I 15 (192 a 25); quamvis hoc falsum sit: cf. infra q. 2 a. 14 12. 40 si generatur...in non esse: cf. Arist. Phys. V 2 (225 a 12 et 17). 53 Praeterea...: idem fere argumentum habet Summa fr. Alexandri I pars n. 94 (p. 151). 63 II c. 8 (PL 32, 1252) ubi tamen legitur 'septem autem et tria decem sunt'; prima pars sententiae « nihil magis est aeternum quam ratio circuli » manat ex De immortal. anim. cap. 4 (PL 32, 1024); sententiam ad verbum et per modum unius habent I Pars q. 16 a. 7 arg. 1 et Summa fr. Alexandri I pars n. 93 (p. 149). 72 antequam...veritas: August. Solil. II c. 2 (PL 32, 886) ut referunt Philippus Cancellarius Summa de bono (ms. Vat. lat. 7669, f. 2va), Guill. Altiss. Summa aurea I c. 13 q. 3 (f. 27vb) et Summa fr. Alexandri I pars n. 93 (p. 149). 82 Periherm. I 9 (17 a 26).

85 dum scitur; sed Deus ab aeterno scivit omnia enuntiabilia; ergo omnium enuntiabilium veritas est ab aeterno, et ita plures veritates sunt aeternae.

10. Sed dicebat quod ex hoc non sequitur quod illa sint vera in se ipsis sed in intellectu divino. — Sed contra, secundum hoc oportet aliqua esse vera secundum hoc quod sunt scita; sed ab aeterno omnia sunt scita a Deo non solum secundum quod sunt in mente eius sed etiam in propria natura existentia: Eccli. ^{xxiii} 29 «Domino Deo nostro antequam crearentur nota sunt omnia, sic et post perfectum cognoscit omnia», et ita non aliter cognoscit res postquam perfectae sunt quam ab aeterno cognovit; ergo ab aeterno fuerunt plures veritates non solum in intellectu divino sed secundum se.

11. Praeterea, secundum hoc dicitur esse aliquid simpliciter secundum quod est in sui complemento; sed ratio veritatis completur in intellectu; si ergo in intellectu divino fuerunt ab aeterno plura vera, simpliciter concedendum est plures veritates esse aeternas.

12. Praeterea, Sap. 1¹⁵ «Iustitia perpetua est et immortalis»; sed veritas est pars iustitiae ut dicit Tullius in Rhetorica; ergo est perpetua et immortalis.

13. Praeterea, universalis sunt perpetua et incorruptibilia; sed verum est maxime universale quia convertitur cum ente; ergo veritas est perpetua et incorruptibilis.

14. Sed dicebat quod universale non corrumpitur per se sed per accidens. — Sed contra, magis debet denominari aliquid per id quod convenit ei per se quam per id quod convenit ei per accidens; si ergo veritas per se loquendo est perpetua et incorruptibilis non autem corrumpitur vel generatur nisi per acci-

dens, concedendum est quod veritas universaliter dicta sit aeterna.

15. Praeterea, ab aeterno Deus fuit prior mundo; ergo relatio prioritatis in Deo fuit ab aeterno; sed posito uno relativorum necesse est poni et reliquum; ergo ab aeterno fuit posterioritas mundi ad Deum; ergo ab aeterno fuit aliquid aliud extra Deum cui aliquo modo competit veritas, et sic idem quod prius.

16. Sed dicebat quod illa relatio prioritatis et posterioritatis non est aliquid in rerum natura sed in ratione tantum. — Contra, sicut dicit Boetius in fine De consolatione, Deus est prior mundo natura, etsi mundus semper fuisset; ergo illa relatio prioritatis est relatio naturae et non rationis tantum.

17. Praeterea, veritas significationis est rectitudo significationis; sed ab aeterno fuit rectum aliquid significari; ergo veritas significationis fuit ab aeterno.

18. Praeterea, ab aeterno fuit verum Patrem genuisse Filium et Spiritum Sanctum processisse ab utroque; sed ista sunt plura vera; ergo plura vera sunt ab aeterno.

19. Sed dicebat quod ista sunt vera una veritate; unde non sequitur plures veritates esse ab aeterno. — Sed contra, alio Pater est Pater et generat Filium, alio Filius est Filius et spirat Spiritum Sanctum; sed eo quo Pater est Pater haec est vera 'Pater generat Filium' vel 'Pater est Pater', eo autem quo Filius est Filius haec est vera 'Filius est generatus a Patre'; ergo huiusmodi propositiones non sunt una veritate verae.

20. Praeterea, quamvis homo et risibile convertantur, non tamen est eadem veritas utriusque semper istarum propositionum 'homo est homo' et 'homo est risibile' propter hoc quod non est eadem proprietas quam praedicat

92 hoc om. T E Φ sunt] sint B 95 natura] non pB P 97 sic scrips. cum ipso Thoma Cont. Gent. I 66 litt. autographae (t. XIII 185 b 39) et infra q. 3 a. 3 lin. 259] sicut B P T 8¹ 99 perfectae (cf. lin. 97)] facte P T E Σ aliter facte β 100 ab repet. B 104 aliquid] ante esse P Φ ante dicitur T E 112 et] immortalis. § Preterea universalis sunt perpetua et add. B 123 accidens] simpliciter add. E Φ 129 ponit] ponit T ponere Φ posterioritas] prioritas pB P T 137 etsi] etiam si E Φ 142 aliquid om. pB P T 149 veritates om. B 155 generatus (cf. generat lin. 153)] genitus T E Φ 157 verae (cum signo novae paragraphi supra ras. A] non liquet pB ante una T

95 Eccli. xxiii²⁹: 'Domino enim Deo antequam crearentur omnia sunt agnita sic et post perfectum respicit omnia' sec. recens. Paris. (ms. Paris B. N. lat. 15467) quae et recensio Veteris Latinae. 111 De inventione II c. 53 n. 162. 128 posito...et reliquum: cf. Petrus Hispan. Summulae logicae tr. 5 n. 33. Haec sententia colligitur ex Arist. Praedic. cap. 7 (7 b 15) ut refert Thomas Super Sent. I d. 9 q. 2 a. 1. 136 V pr. 6 (PL 63, 859 B). 140 rectitudo significationis: cf. Ans. De verit. cap. 2 (PL 158, 470 A), ibid. cap. 13 (PL 158, 485 A). 144 Praeterea...: idem fere argumentum habet Summa fr. Alexandri I pars n. 92 (p. 148), cf. Summa Alberti I tr. 6 q. 25 m. 3 'Sunt autem qui adhuc fortius obijciunt dicentes...'. 158 homo...convertantur: cf. Porphyrius Isagoge De proprio sec. transl. Boetii (ed. Minio-Palucillo, p. 20).

hoc nomen homo et quam praedicat hoc nomen risibile; sed similiter non est eadem proprietates quam importat hoc nomen Pater et hoc nomen Filius; ergo non est eadem veritas dictarum propositionum.

21. Sed dicebat quod istae propositiones non fuerunt ab aeterno. — Sed contra, quodcumque est intellectus qui potest enuntiare potest esse enuntiatio; sed ab aeterno fuit intellectus divinus intelligens Patrem esse Patrem et Filium esse Filium et ita enuntians sive dicens cum secundum Anselmum summo spiritui idem sit dicere quod intelligere; ergo enuntiationes praedictae fuerunt ab aeterno.

SED CONTRA, nullum creatum est aeternum; veritas omnis praeter primam est creata; ergo sola prima veritas est aeterna.

2. Praeterea, ens et verum convertuntur; sed solum unum ens est aeternum; ergo sola una veritas est aeterna.

RESPONSIO. Dicendum quod, sicut prius dictum est, veritas adaequationem quandam et commensurationem importat, unde secundum hoc denominatur aliquid verum sicut et denominatur aliquid commensuratum; mensuratur autem corpus et mensura intrinseca ut linea vel superficie vel profunditate, et mensura extrinseca sicut locatum loco et motus tempore et pannus ulna; unde et aliquid potest denominari verum dupliciter: uno modo a veritate inherente, alio modo ab extrinseca veritate, et sic denominantur omnes res verae a prima veritate; et, quia veritas quae est in intellectu mensuratur a rebus ipsis, sequitur quod non solum veritas rei sed etiam veritas intellectus vel enuntiationis, quae intellectum significat, a veritate prima denominetur. In hac autem adaequatione vel commensuratione intel-

lectus ac rei non requiritur quod utrumque extremorum sit in actu: intellectus enim noster potest nunc adaequari his quae in futurum erunt nunc autem non sunt, aliter non esset haec vera 'antichristus nascetur'; unde hoc denominatur verum a veritate quae est in intellectu tantum, etiam quando non est res ipsa; similiter etiam intellectus divinus adaequari potuit ab aeterno his quae ab aeterno non fuerunt sed in tempore sunt facta, et sic ea quae sunt in tempore denominari possunt vera ab aeterno a veritate aeterna. Si ergo accipimus veritatem creatorum verorum eis inherentem quam invenimus in rebus et intellectu creato, sic veritas non est aeterna, nec rerum nec enuntiabilem, cum ipsae res vel intellectus quibus ipsae veritates inhererent non sint ab aeterno; si autem accipiat veritas verorum creatorum qua denominantur omnia vera sicut extrinseca mensura quae est veritas prima, sic omnium, et rerum et enuntiabilem et intellectuum, veritas est aeterna. Et huiusmodi veritatis aeternitatem venatur Augustinus in libro Soliloquiorum et Anselmus in Monologion; unde Anselmus in libro De veritate «Intelligere potes quomodo summam veritatem in meo Monologion probavi non habere principium vel finem per veritatem orationis».

Haec autem veritas prima non potest esse de omnibus nisi una. In intellectu enim nostro non diversificatur veritas nisi dupliciter: uno modo propter diversitatem cognitorum de quibus diversas cognitiones habet quas diversae veritates in anima consequuntur; alio modo ex diverso modo intelligendi: cursus enim Socratis est res una, sed anima, quae componendo et dividendo cointelligit tempus ut dicitur in III De anima, diversimode intelligit cursum Socratis ut praesentem, praeteritum et futurum, et secundum hoc diversas conceptiones format

179 creata] eterna T creatura E 187 aliquid] aliquid pB P sicut] om. pB P β quod T 188 aliquid] aliquid B P 188 mensuratur] commensuratur T commensuratur P 196 prima veritate inv. PE 205 aliter] alias E Φ 213 accipimus] —piamus E Φ 222 rerum et enuntiabilem inv. B 235 cognitiones (cf. lin. 246)] conceptiones (post habet Φ) B E Φ 239 cointelligit] quo intelligit T β

174 Cf. Monol. cap. 32 et 63 (PL 158, 186 B et 209 A). 181 ens...convertuntur: eandem propositionem laudat Bonaventura Super Sent. II d. 37 a. 2 q. 3 sed c. 3, cf. Summa Alberti I tr. 6 q. 25 m. 3 a. 3 part. 2: ista propositio innititur verbis Arist. Metaph. II 2 (993 b 30) ut patet supra a. 1 40. 184 prius: a. 1. 192 pannus ulna: exempla Alberti Phys. IV tr. 3 c. 17. 196 veritas...ipsis: Arist. Metaph. X 2 (1053 a 31) ut refert Thomas supra a. 2 90. 206 'antichristus nascetur': exemplum Guill. Altiss. Summa aurea I c. 10 (f. 23^v) et Summae fr. Alexandri I pars n. 93 (p. 150). 225 II c. 2 et 15 (PL 32, 886 et 898). 226 Cap. 18 (PL 158, 168 B). 227 Cap. 10 (PL 158, 479 A). 240 De anima III 11 (430 a 31).

in quibus diversae veritates inveniuntur. Uterque autem dictorum modorum diversitatis inveniri non potest in divina cognitione: non enim de diversis rebus diversas cognitiones habet sed una cognitione cognoscit omnia, quia per unum, scilicet per essentiam suam, omnia cognoscit, 'non singulis suam cognitionem immit- tens' ut dicit Dionysius in libro De divinis nominibus; similiter etiam sua cognitio non concernit aliquod tempus, cum aeternitate mensuretur quae abstrahit ab omni tempore omne tempus continens. Unde relinquitur quod non sunt plures veritates ab aeterno.

1. Ad primum ergo dicendum quod, sicut Anselmus se ipsum exponit in libro De veritate, ideo dixit quod veritas enuntiationum non clauditur principio et fine «non quia absque principio oratio fuerit, sed quia non potest intelligi quando oratio esset et veritas illi deesset», illa scilicet oratio de qua agebat qua significatur vere aliquid esse futurum; unde per hoc apparet quod noluit astruere veritatem rei creatae inhaerentem vel orationem esse sine principio et fine, sed veritatem primam a qua sicut a mensura extrinseca enuntiatio vera dicitur.

2. Ad secundum dicendum quod extra animam duo invenimus, scilicet rem ipsam et negationes et privationes rei, quae quidem duo non eodem modo se habent ad intellectum: res enim ipsa ex specie quam habet divino intellectui adaequatur sicut artificiatum arti, et ex virtute eiusdem speciei nata est sibi intellectum nostrum adaequare in quantum per similitudinem sui receptam in anima cognitionem de se facit; sed non ens extra animam consideratum neque habet aliquid unde intellectui divino coaequetur, neque unde cognitionem sui faciat in intellectu nostro, unde quod intellectui cui-

cumque aequetur non est ex ipso non ente sed ex ipso intellectu qui rationem non entis accipit in se ipso. Res ergo, quae est aliquid positive extra animam, habet aliquid in se unde vera dici possit, non autem non esse rei sed quicquid veritatis ei attribuitur est ex parte intellectus. Cum dicitur ergo 'veritatem non esse est verum', cum veritas quae hic significatur sit de non ente, nihil habet nisi in intellectu: unde ad destructionem veritatis quae est in re non sequitur nisi esse veritatem quae est in intellectu, et ita patet quod ex hoc non potest concludi nisi quod veritas quae est in intellectu est aeterna; et oportet utique quod sit in intellectu aeterno, et haec est veritas prima; unde ex praedicta ratione ostenditur sola veritas prima esse aeterna.

3-4. Et per hoc patet solutio ad tertium et quartum.

5. Ad quintum dicendum quod non potest intelligi simpliciter veritatem non esse. Potest tamen intelligi nullam veritatem creatam esse, sicut et potest intelligi nullam creaturam esse: intellectus enim potest intelligere se non esse et se non intelligere, quamvis numquam intelligat sine hoc quod sit vel intelligat; non enim oportet quod quicquid intellectus intelligendo habet intelligendo intelligat, quia non semper reflectitur super se ipsum; et ideo non est inconveniens si veritatem creatam sine qua non potest intelligere intelligat non esse.

6. Ad sextum dicendum quod illud quod est futurum in quantum est futurum non est, et similiter quod est praeteritum in quantum huiusmodi: unde eadem ratio est de veritate praeteriti et futuri sicut et de veritate non entis ex qua non potest concludi aeternitas alicuius veritatis nisi primae, ut dictum est supra.

7. Ad septimum dicendum quod verbum Augustini est intelligendum quod illa sunt

248 unum] lumen pB P T 251 sua] eius P E Φ divina T 253 quae] qua B 254 non ante relinquitur pB 255 aeterno] sed una tantum add. E Φ 258 enuntiationum] -tionis E Φ 265 inhaerentem] post orationem T ante rei Φ 272 intellectum] veritatem E veritatem quia non eodem modo se habent praem. Φ (-8) 274 arti] arei (uniter) pB artificii P 280 coaequetur] adequetur P sE equetur pE Φ sui] ante et post cognitionem pB ante cognitionem P T 281 in intellectu] intellectui P sE intellectu pE 282 aequetur] adequetur P coequetur T 286 autem] ergo praem. T est praem. Φ (-8) ita add. 8 288 dicitur] dicit E Φ est om. pB T 292 veritatem] veritatis E Φ quae est om. P T E 294 quod om. B 299 et] ad add. P E Φ 306 numquam] nonquam P pE non quam T non Φ intelligat] -ligit Φ 307 intelligat] vel non intelligat add. pB intelligit E Φ 310 super] supra E Φ 317 non om. pB β 319 supra om. E Φ

251 Cap. 7 § 2 (PG 3, 869 B) sec. transl. Sarraceni (Dion. 398) ut refert Thomas infra q. 3 a. 1 326. 258 Cap. 10 (PL 158, 479 A).

aeterna secundum quod sunt in mente divina; vel accipit aeternum pro perpetuo.

8. Ad octavum dicendum quod, quamvis enuntiatio vera fiat de ente et de non ente, non tamen ens et non ens eodem modo se habent ad veritatem ut ex praedictis patet, ex quibus patet solutio eius quod obicitur.

9. Ad nonum dicendum quod ab aeterno scivit Deus plura enuntiabilia sed tamen illa plura scivit una cognitione: unde ab aeterno non fuit nisi una veritas per quam divina cognitio vera fuit de rebus pluribus futuris in tempore.

10. Ad decimum dicendum quod, sicut ex praedictis patet, intellectus non solum adaequatur his quae sunt in actu sed etiam his quae actu non sunt, praecipue intellectus divinus cui nihil est praeteritum et futurum: unde, quamvis res non fuerint ab aeterno in propria natura, intellectus tamen divinus fuit adaequatus rebus in propria natura futuris in tempore, et ideo veram cognitionem habuit de rebus ab aeterno etiam in propria natura, quamvis rerum veritates ab aeterno non fuerint.

11. Ad undecimum dicendum quod, quamvis ratio veritatis compleatur in intellectu, non tamen ratio rei in intellectu completur: unde, quamvis concedatur simpliciter quod veritas rerum omnium fuit ab aeterno per hoc quod fuit in intellectu divino, non tamen potest concedi simpliciter quod res verae fuerint ab aeterno propter hoc quod fuerint in intellectu divino.

12. Ad duodecimum dicendum quod illud intelligitur de iustitia divina, vel, si intelligatur de iustitia humana, tunc dicitur esse perpetua sicut et res naturales dicuntur esse perpetuae, sicut dicimus quod ignis semper movetur sursum propter inclinationem naturae nisi impediatur: et quia virtus, ut dicit Tullius,

est «habitus in modum naturae rationi consentaneus», quantum ex natura virtutis est habet indeficientem inclinationem ad actum suum quamvis aliquando impediatur; et ideo etiam in principio Digestorum dicitur quod «iustitia est constans et perpetua voluntas unicuique ius suum tribuens». Et tamen veritas de qua nunc loquimur non est pars iustitiae, sed veritas quae est in confessionibus in iudicio faciendis.

13. Ad tertium decimum dicendum quod hoc, quod dicitur universale perpetuum esse et incorruptibile, Avicenna dupliciter exponit: uno modo ut dicatur esse perpetuum et incorruptibile ratione particularium, quae numquam inceperunt nec deficient secundum tenentes aeternitatem mundi, — generatio enim ad hoc est secundum philosophos ut salvetur perpetuum esse in specie, quod in individuo salvari non potest —; alio modo ut dicatur esse perpetuum quia non corrumpitur per se sed per accidens ad corruptionem individui.

14. Ad quartum decimum dicendum quod aliquid attribuitur alicui per se dupliciter: uno modo positive, sicut igni attribuitur ferri sursum, et a tali per se magis denominatur aliquid quam ab illo quod est per accidens; magis enim dicimus ignem sursum ferri et esse eorum quae sursum feruntur quam eorum quae deorsum, quamvis ignis per accidens aliquando deorsum feratur ut patet in ferro ignito. Quandoque vero attribuitur aliquid per se alicui per modum remotionis, per hoc scilicet quod remouentur ab eo illa quae nata sunt contrariam dispositionem inducere: unde, si per accidens aliquid eorum adveniat, illa dispositio contraria simpliciter enuntiabitur; sicut unitas per se attribuitur materiae primae non per positionem alicuius formae unientis sed per remotionem formarum diversificantium, unde,

322 aeterna om. P 323 accipit] accipitur Φ 327 praedictis] dictis E Φ 343 de rebus] om. pB post aeterno P T E Φ
352 verae om. P E 359 semper] ante et post movetur B post movetur T 368 tribuens] retribuens P T 369 loquimur]
postea brev. ras. B 376 particularium] singulare T 389 sursum ferri] om. T inv. E et om. pB P T Φ (-δ) 392 deor-
sum] seorsum Φ (-δ) 393 vero] non T om. Φ 394 per modum] ratione Φ 397 eorum] illorum T istorum E 400 unien-
tis] unitatis Φ

323 accipit...perpetuo: cf. *Summa fr. Alexandri* I pars n. 93 (p. 150); de distinctione inter aeternum et perpetuum cf. Boetius *De consol.* V pr. 6 (PL 63, 860). 359 ignis...sursum: exemplum Arist. *Topic.* I c. 7 (103 a 29), *Phys.* II 1 (192 b 36) et passim.
361 *De inventione* II c. 53 n. 159, ad verbum habetur in *Moralium dogma philos.* q. 1 n. 4 (PL 171, 1009 C; Holmberg, p. 7).
366 *Digesta* I tit. 1 lege 10 (ed. Mommsen, p. 1). 374 *Suffic.* I c. 3 (f. 15^v). 377 tenentes...mundi: Arist., Averroes et
Avicenna ut refert Thomas *Super Sent.* II d. 1 q. 1 a. 5. 379 philosophos: Arist. *De anima* II 7 (415 b 2) ut refert Thomas
Super Sent. II d. 20 q. 1 a. 1 arg. 3, cf. etiam Arist. *De gen. animal.* II c. 1 (731 b 18 sqq.), Avicenna *Metaph.* VI c. 5 (f. 94²⁰ D),
Averroes *De anima* II comm. 34 (VI¹, 67 E).

quando adveniunt formae distinguentes materiam, magis simpliciter dicitur esse plures materias quam unam. Et sic est in proposito: non enim dicitur universale incorruptibile quasi habeat aliquam formam incorruptionis sed quia non conveniunt ei secundum se dispositiones materiales quae sunt causa corruptionis in individuis; unde universale in rebus particularibus existens simpliciter dicitur corrumpi in hoc vel in illo.

15. Ad quintum decimum dicendum quod, cum alia genera in quantum huiusmodi aliquid ponant in rerum natura, — quantitas enim ex hoc ipso quod quantitas est aliquid dicit —, sola relatio non habet ex hoc quod est huiusmodi quod aliquid ponat in rerum natura, quia non praedicat aliquid sed ad aliquid: unde inveniuntur quaedam relationes quae nihil in rerum natura ponunt sed in ratione tantum; quod quidem quadrupliciter contingit ut ex dictis Philosophi et Avicennae sumi potest. Uno modo ut quando aliquid ad se ipsum refertur, ut cum dicitur 'idem eidem idem': si enim haec relatio aliquid in rerum natura poneret additum ei quod dicitur idem, esset in infinitum procedere in relationibus, quia ipsa relatio per quam aliqua res diceretur eadem esset eadem sibi per aliquam relationem et sic in infinitum. Secundo quando ipsa relatio ad aliquid refertur: non enim potest dici quod paternitas referatur ad subiectum suum per aliquam relationem mediam, quia illa etiam relatio media indigeret alia media relatione et sic in infinitum, unde illa relatio quae significatur in comparatione paternitatis ad subiectum non est in rerum natura sed in ratione tantum. Tercio quando unum relativorum dependet ab altero et non e converso, sicut scientia dependet a scibili et non e converso: unde relatio scientiae ad scibile est aliquid in rerum natura, non

autem relatio scibilis ad scientiam sed in ratione tantum. Quarto quando ens comparatur ad non ens, ut cum dicimus quod nos sumus priores his qui sunt futuri post nos: alias sequeretur quod possent esse infinitae relationes in eodem si generatio in infinitum protenderetur in futurum. Ex duobus igitur ultimis apparet quod relatio illa prioritatis nihil ponit in rerum natura sed in intellectu tantum, tum quia Deus non dependet a creaturis, tum quia talis prioritas dicit comparationem entis ad non ens: unde ex hoc non sequitur quod sit aliqua veritas aeterna nisi in intellectu divino qui solus est aeternus; et haec est veritas prima.

16. Ad sextum decimum dicendum quod, quamvis Deus natura prior sit rebus creatis, non tamen sequitur quod illa relatio sit relatio naturae, sed quia intelligitur ex consideratione naturae eius quod prius dicitur et eius quod posterius dicitur, sicut et scibile dicitur prius natura quam scientia quamvis relatio scibilis ad scientiam non sit aliquid in rerum natura.

17. Ad septimum decimum dicendum quod, cum dicitur significatione non existente rectum est aliquid significari, intelligitur secundum ordinationem rerum in intellectu divino existentem, sicut arca non existente rectum est arcam cooperculum habere secundum dispositionem artis in artifice: unde nec ex hoc haberi potest quod alia veritas sit aeterna quam prima.

18. Ad duodevicesimum dicendum quod ratio veri fundatur supra ens; quamvis autem in divinis ponantur plures personae et proprietates, non tamen ponitur ibi nisi unum esse quia esse in divinis non nisi essentialiter dicitur; et ideo omnium istorum enuntiabilem Patrem esse vel generare, et Filium esse vel genitum esse et similia, secundum quod ad rem referuntur, est veritas una, quae est prima et aeterna veritas.

403 materias] materie T E 404 unam] una T E 407 dispositiones] conditiones T 408 causa] cause (post corruptionis T) T Φ 408 in] om. pB T et δ 411 vel] et Φ 413 alia] omnia praem. E Φ 415 est om. B 422 sumi (in ras.) A] non liquet pB perpendi T haberi P E Φ 423 ut om. E Σ 424 dicitur] dicimus E Σ 425 natura] naturam B 426 ei scrips. cum Φ (non liquet γ) eis cet. 434 relatio media] inv. E Φ ante etiam T 437 est] dicitur Φ 438 dependet] pendet Φ 438 ab] ex T E Σ 447 protenderetur] procederetur pB P procederet T 451 a creaturis] ad creaturas E Φ (-γ) ad creaturas praem. γ 453 sequitur] sequeretur Φ 457 rebus] omnibus Φ 466 intelligitur solus A] om. pB P E Φ (-δ) hoc est T verum est δ 468 existentem solus B] om. P existente T E Φ 469 dispositionem] ordinationem Φ 479 et¹] vel praem. pP om. T Φ

422 Philosophi: cf. Arist. *Metaph.* V 11 et 17 (1018 a 7 sqq. et 1021 a 26) et *Metaph.* X 8 (1056 b 32); Avicennae: cf. *Metaph.* III c. 10 (f. 83^v E-G). 424 'idem eidem idem': exemplum Arist. *Metaph.* V c. 9 (1018 a 9) sec. transl. mediam (ed. Geyer, p. 243,90).

19. Ad undevicesimum dicendum quod, quamvis alio Pater sit Pater et Filius sit Filius quia hoc est paternitate illud filiatione, tamen
 485 idem est quo Pater est et quo Filius est quia utrumque est per essentiam divinam quae est una. Ratio autem veritatis non fundatur super
 490 rationem paternitatis et filiationis in quantum huiusmodi sed super rationem entitatis; paternitas autem et filio sunt una essentia et ideo una est veritas utriusque.

20. Ad vicesimum dicendum quod proprietates quam praedicat hoc nomen homo et hoc nomen risibile non sunt idem per essentiam
 495 nec habent unum esse sicut est de paternitate et filiatione, et ideo non est simile.

21. Ad vicesimum primum dicendum quod intellectus divinus quantumcumque diversa non cognoscit nisi unica cognitione et quae in se
 500 ipsis habent diversas veritates; unde multo amplius non cognoscit nisi una cognitione omnia huiusmodi quae de personis intelliguntur; unde etiam omnium eorum non est nisi una veritas.

Articulus sextus

Sexto quaeritur an veritas creata sit immutabilis. Et videtur quod sic: Anselmus in libro De veritate dicit «Video hac ratione probari veritatem immobilem permanere»;
 5 praemissa autem ratio fuit de veritate significationis ut ex praemissis apparet; ergo veritas enuntiabilem est immutabilis, et eadem ratione veritas rei quam significat.

2. Praeterea, si veritas enuntiationis mutatur, maxime mutatur ad mutationem rei; sed
 10 re mutata veritas propositionis manet, ergo

veritas enuntiationis est immutabilis. Probatio mediae: veritas secundum Anselmum est rectitudo quaedam in quantum aliquid implet
 15 hoc quod accepit in mente divina; sed haec propositio 'Socrates sedet' accepit in mente divina ut significaret sessionem Socratis, quam significat etiam Socrate non sedente; ergo etiam Socrate non sedente manet in ea veritas, et ita veritas praedictae propositionis non mutatur
 20 etiam si res mutetur.

3. Praeterea, si veritas mutatur, hoc non potest esse nisi mutatis his quibus veritas inest, sicut nec aliquae formae mutari dicuntur nisi
 25 suis subiectis mutatis; sed veritas non mutatur ad mutationem verorum, quia destructis¹ veris adhuc remanet veritas ut Augustinus et Anselmus probant; ergo veritas est omnino immutabilis.

4. Praeterea, veritas rei causa est veritatis propositionis: «ex eo enim quod res est vel non est dicitur oratio vera vel falsa»; sed veritas rei est immutabilis; ergo veritas propositionis. Probatio mediae: Anselmus in libro De veritate probat veritatem enuntiationis immobilem permanere secundum quam implet illud quod
 35 accepit in mente divina; sed similiter quaelibet res implet illud quod accepit in mente divina ut haberet; ergo cuiuslibet rei veritas est immutabilis.

5. Praeterea, illud quod semper manet omni mutatione perfecta numquam mutatur; in alteratione enim colorum non dicimus superficiem mutari, quia manet qualibet mutatione colorum facta; sed veritas manet in re qualibet rei
 45 mutatione facta, quia ens et verum convertuntur; ergo veritas est immutabilis.

6. Praeterea, ubi est eadem causa et idem effectus; sed eadem res est causa veritatis harum

483 Pater²] om. P post sit E 485 est² om. P E 8¹ 486 est²] om. pB post una P T E Φ 491 est om. P T 494 sunt idem] sunt unum idem T est eadem Φ 499 et solus B] etiam cet.

1 an] utrum P sic] in (seu im) in fine lin. add. B 2 sic] sit immutabilis Φ Anselmus post De veritate B 7 enuntiabilem] enuntiationum P 7 immutabilis] mutabilis (et sic saepius) T 8 quam significat om. P pE 8 15 accepit] accipit P E 8 17 significaret] -care P -atur et T -cet E Φ 18 significat] -cabat P 32 dicitur] om. P est E falsa] est add. P dicitur add. E 33 ergo] et add. E Φ 36 quam] quod sE Φ 37-38 sed...divina] hom. om. P sE (sed...immutabilis²⁹ om. pE) 44 colorum] ante mutatione P E om. 8 45 rei] om. T post mutatione E Φ 49 causa (trans. ad lin. B) om. B P

1 Parall.: I Pars q. 16 a. 8 Sexto quaeritur...: idem fere argumentum habet Summa fr. Alexandri I pars n. 94 (p. 151). 3 Cap. 13 (PL 158, 485 C). 13 De verit. cap. 7 (PL 158, 475 B-C). 16 'Socrates sedet': exemplum Arist. e. g. Topic. VIII c. 10 (160 b 27), Metaph. IV 4 (1004 b 2), cf. etiam Boetius In librum Arist. De interpr. ed. sec. III (PL 64, 514 B-C). 27 Solit. I c. 15 (PL 32, 884). 28 De verit. cap. 13 (PL 158, 485 B). 31 eo...falsa: Arist. Praed. cap. 5 (4 b 8) sec. transl. Boetii (ed. Minio-Paluello, p. 13) ut dicitur De pot. q. 3 a. 17 arg. 29. 34 Cap. 13 (PL 158, 485). 46 ens...convertuntur: cf. supra a. 5 181 in nota. 49 eadem res...sed: sententia Antiquorum Nominalium ut refert Thomas I Pars q. 14 a. 5 ad 3; cf. M.-D. Chenu, Grammaire et Théologie aux XIIe et XIIIe siècles, in AHDLM X-XI (1935-1936) pp. 5-28.

50 trium propositionum Socrates sedet, sedebit
et sedit, scilicet Socratis sessio; ergo eadem est
earum veritas. Sed, si unum trium praedictorum
est verum, oportet similiter alterum duorum
semper esse verum: si enim aliquando est
55 verum Socrates sedet, semper fuit et erit verum
Socrates sedit vel Socrates sedebit; ergo una
veritas trium propositionum semper uno modo
se habet, et ita est immutabilis; ergo eadem ratione
quaelibet alia veritas.

60 SED CONTRA, mutatis causis mutantur effectus;
sed res quae sunt causa veritatis propositionis
mutantur; ergo et propositionum veritas mutatur.

RESPONSIO. Dicendum est quod aliquid dicitur
mutari dupliciter: uno modo quia est subiectum
mutationis, sicut dicimus corpus esse mutabile,
et sic nulla forma est mutabilis, et sic dicitur
quod «forma est invariabili essentia consistens»;
unde, cum veritas significetur per modum formae,
70 praesens quaestio non est an veritas sit mutabilis
hoc modo; alio modo dicitur aliquid mutari quia
secundum ipsum fit mutatio, sicut dicimus albedinem
mutari quia secundum ipsam corpus alteratur: et sic
quaeritur de veritate an sit mutabilis.

Ad cuius evidentiam sciendum est quod illud
secundum quod est mutatio quandoque quidem
mutari dicitur quandoque autem non: quando enim
est inherens ei quod movetur secundum ipsum,
80 tunc et ipsum mutari dicitur, sicut albedo vel
quantitas mutari dicuntur quando aliquid secundum
ipsa mutatur, eo quod ipsamet secundum hanc
mutationem succedunt sibi invicem in subiecto;
quando autem illud secundum quod est mutatio est extrin-

secum, tunc in illa mutatione non movetur
sed immobile perseverat, sicut locus non dicitur
moveri quando aliquis secundum locum movetur,
– unde et III Physicorum dicitur quod «locus est
immobilis terminus continentis» –, eo quod per
localem motum non dicitur esse successio locorum
in uno locato sed magis multorum locorum in uno
loco. Sed formarum inhaerentium quae mutari dicuntur
ad mutationem subiecti, duplex est mutationis
95 modus; aliter enim dicuntur mutari formae
generales et aliter formae speciales: forma enim
specialis post mutationem non remanet eadem
nec secundum esse nec secundum rationem, sicut
albedo facta alteratione nullo modo manet;
100 sed forma generalis facta mutatione manet
eadem secundum rationem sed non secundum esse,
sicut facta mutatione de albo in nigrum manet
quidem color secundum communem rationem
coloris sed non eadem species coloris.

Dictum est autem superius quod aliquid denominatur
verum veritate prima quasi mensura extrinseca,
sed veritate inherente quasi mensura intrinseca:
unde res creatae variantur quidem in participatione
veritatis primae, ipsa tamen veritas prima
secundum quam dicuntur vera nullo modo mutatur,
et hoc est quod Augustinus dicit in libro De libero
arbitrio «Mentes nostrae aliquando plus aliquando
minus vident de ipsa veritate, sed ipsa in se
manens nec proficit nec deficit»; si autem accipiamus
veritatem inherentem rebus, sic veritas mutari
dicitur secundum quod aliqua secundum veritatem
mutantur.

Unde, ut prius dictum est, veritas in creaturis
invenitur in duobus, in rebus ipsis et in intellectu,
– veritas enim actionis sub veritate rei comprehenditur
et veritas enuntiationis sub

50 sedebit] sortes *praem.* T E Φ 51 et] sortes T E Φ 52 earum] eorum E δ *om.* β 53 alterum duorum] alteram
duarum pB P utramque duarum aliarum propositionum T 54 verum] veram P T 56 sedit] sedet B E 58 ergo] et E Φ
62 veritas] veritates P veritates *ante* propositionum T mutatur] mutantur P T 64 est *om.* P E Φ 67-68 et...est] sed T
68 est] *om.* pB P (*cf. nota superior*) 69 unde, cum] unde pB P *om.* T veritas] vero *add.* T significetur *scrips.*] non liquet
(*sig.*) B significatur P T 71 mutabilis] immutabilis Φ 76 cuius] rei *add.* T sciendum est] *inv.* B sciendum T
79 quando] quandoque T Φ (-δ¹) movetur] mutatur aut *praem.* T mutatur δ 83 ipsamet] *anceps* pB ipsa Φ (-δ) etiam
add. E ipsam et (*seunctim*) δ¹ 85 est mutatio] mutari dicitur Σ 88 aliquis] aliquid E Φ 89 III] IV *recte* E Σ 90 im-
mobilis] immutabilis Φ 93 multorum] successio Φ 100 alteratione] mutatione T 101-103 manet...mutatione *hom. om.* B δ¹
101 manet] remanet E Φ (*def.* δ¹) 104 quidem] *ante* mutatione T idem Φ 105 non] manet *add.* T species coloris *inv.* P T
E Φ 108 veritate] rei *add.* T 111 tamen] enim Φ 119 mutantur] mutari dicuntur B

68 «forma...: *Liber sex principiorum* 1 (ed. Minio-Paluello, p. 35). 89 Rectius *Phys.* IV c. 4 (212 a 20) sec. transl. veterem
(ms. Urbin. lat. 206, f. 42^v). 106 superius: a. 5. 113 II c. 12 (PL 32, 1259), ad verbum habet *Summa fr. Alexandri* I pars
n. 94 (p. 151). 120 prius: a. 2. 122 veritas enim actionis...veritas enuntiationis: cf. Ans. *De verit.* cap. 2 et 5 (PL 158, 469
et 472).

veritate intellectus quam significat -, res autem
 125 dicitur vera et per comparationem ad intel-
 lectum divinum et humanum. Si ergo acci-
 piatur veritas rei secundum ordinem ad intel-
 lectum divinum, tunc quidem mutatur veritas
 rei mutabilis non in falsitatem sed in aliam
 130 veritatem: veritas enim est forma maxime ge-
 neralis cum verum et ens convertantur; unde,
 sicut facta qualibet mutatione res manet ens
 quamvis alia secundum aliam formam per
 quam habet esse, ita semper remanet vera sed
 135 alia veritate, quia, quamcumque formam vel
 privationem acquirat per mutationem, secun-
 dum eam intellectui divino conformatur qui
 eam ita cognoscit ut est secundum quamcum-
 que dispositionem. Si autem consideretur veri-
 140 tas rei in ordine ad intellectum humanum vel
 e converso, tunc quandoque fit mutatio de ve-
 ritate in falsitatem quandoque autem de una
 veritate in aliam.

Cum enim «veritas sit adaequatio rei et
 145 intellectus», ab aequalibus autem si aequalia
 tollantur adhuc aequalia remanent quamvis
 non eadem aequalitate, oportet quod, quando
 similiter mutatur intellectus et res, remaneat
 45^b 150 quidem veritas sed alia, sicut si Socrate se-
 dente intelligatur Socrates sedere¹ et post-
 modum non sedente intelligatur non sedere.
 Sed, quia ab uno aequalium si aliquid tollatur
 et nihil a reliquo, vel si ab utroque inaequalia
 tollantur, necesse est inaequalitatem provenire,
 155 quae se habet ad falsitatem sicut aequalitas
 ad veritatem, inde est quod, si intellectu vero
 existente mutetur res non mutato intellectu
 vel e converso, aut utrumque mutetur sed non
 160 similiter, proveniet falsitas et sic erit mutatio
 de veritate in falsitatem: sicut, si Socrate exi-
 stente albo intelligatur esse albus, verus est
 intellectus; si autem postea intelligat eum esse
 nigrum Socrate albo remanente, vel e converso

Socrate mutato in nigredinem adhuc albus
 intelligatur, vel eo mutato in pallorem intelli-
 165 gatur esse rubeus, falsitas erit in intellectu.
 Et sic patet qualiter veritas mutetur et qualiter
 veritas non mutatur.

1. Ad primum ergo dicendum quod Ansel-
 mus ibi loquitur de veritate prima prout se-
 170 cundum eam omnia dicuntur vera quasi men-
 sura extrinseca.

2. Ad secundum dicendum quod, quia intel-
 lectus reflectitur in se ipsum et intelligit se
 sicut et alias res ut dicitur in III De anima,
 175 ideo quae ad intellectum pertinent, secundum
 quod ad rationem veritatis spectat, possunt
 dupliciter considerari: uno modo secundum
 quod sunt res quaedam, et sic eodem modo di-
 citur de eis veritas sicut de aliis rebus, ut sci-
 licet, sicut res dicitur vera quia implet hoc quod
 180 accepit in mente divina retinendo naturam
 suam, ita enuntiatio dicatur vera retinendo
 naturam suam quae est ei dispensata in mente
 divina nec potest ab ea removeri enuntiatione
 ipsa manente; alio modo secundum quod com-
 parantur ad res intellectas, et sic dicitur enun-
 tiatio vera quando adaequatur rei, et talis ve-
 ritas mutatur ut dictum est.

3. Ad tertium dicendum quod veritas quae
 190 remanet destructis rebus veris est veritas prima,
 quae etiam rebus mutatis non mutatur.

4. Ad quartum dicendum quod manente
 re non potest fieri circa eam mutatio quantum
 ad ea quae sunt sibi essentialia, sicut enuntia-
 195 tionem est essentialia ut significet illud ad quod
 significandum est instituta: unde non sequitur
 quod veritas rei nullo modo sit mutabilis, sed
 quod sit immutabilis quantum ad essentialia
 rei remanente rei, - in quibus tamen accidit
 200 mutatio per rei corruptionem -. Sed quantum
 ad accidentalia mutatio potest accidere etiam

129 sed om. Φ 132 qualibet] quelibet P om. T mutatione] quacumque add. T manet] remanet P T E Φ 135 vel]
 etiam add. E Φ 137 intellectui] intellectu pB in intellectu P post divino E Φ 140 humanum om. B P pE 143 aliam]
 veritatem add. T 146 tollantur] demantur T 147 aequalitate] qualitate P T Σ 150 et] eo add. sE Φ ideo add. pE
 159 proveniet] tunc praem. T proveniet Φ 161 esse] om. T post albus Φ 162 intelligat eum sic codd. esse om. Φ 167 ve-
 ritas] falsitas P 167 mutetur] mutatur E Φ 168 veritas om. Φ mutatur] mutetur T 171 quasi] secundum praem. pP
 tamquam Φ 177 spectat] spectant Φ 183 dicatur] dicitur P post vera Φ 185 nec] ut P enuntiatione] enuntiatio Φ
 194-204 quantum...mutatio hom. om. δ² 196 illud] id T E 198 rei om. P 200 remanente] manente E Φ 202-203 mu-
 tatio...accidentalibus hom. om. pB 202 potest accidere inv. P T E Φ (def. pB δ²)

131 verum...: cf. supra a. 5 181 in nota. 144 «veritas...: vide supra a. 1 186 in nota. 145 ab aequalibus...remanet: cf.
 Euclides *Element.* I sec. transl. Adelardi de Bath, Versio II (ed. Venetiis 1482, f. 2°). 160 Socrate existente albo...: exemplum
 Arist. *Metaph.* V 9 (1017 a 34). 175 De anima III 9 (430 a 2).

manente re: et ita quantum ad accidentalia potest fieri mutatio veritatis rei.

205 5. Ad quintum dicendum quod facta omni mutatione manet veritas sed non eadem ut ex praedictis patet.

210 6. Ad sextum dicendum quod identitas veritatis non tantum dependet ex identitate rei sed ex identitate intellectus, sicut et identitas effectus dependet ex identitate agentis et patientis; quamvis autem sit eadem res quae significatur illis tribus propositionibus, non tamen est idem intellectus earum quia in intellectus compositione adiungitur tempus; unde secundum 215 variationem temporis sunt diversi intellectus.

Articulus septimus

Septimo quaeritur utrum veritas in divinis dicatur essentialiter vel personaliter. Et videtur quod dicatur personaliter: quicquid enim in divinis importat relationem principii personaliter dicitur; sed veritas est huiusmodi 5 ut patet per Augustinum in libro De vera religione ubi dicit quod veritas divina est « summa similitudo principii sine ulla dissimilitudine unde falsitas oritur »; ergo veritas in divinis 10 personaliter dicitur.

2. Praeterea, sicut nihil est sibi simile ita nihil est sibi aequale; sed similitudo in divinis importat distinctionem personarum, secundum Hilarium, ex hoc quod nihil est sibi simile, 15 ergo eadem ratione et aequalitas; sed veritas est aequalitas quaedam; ergo importat personalem distinctionem in divinis.

3. Praeterea, omne quod importat in divinis emanationem personaliter dicitur; sed veritas 20 importat quandam emanationem quia significat conceptionem intellectus sicut et verbum; ergo sicut et verbum personaliter dicitur ita et veritas.

SED CONTRA, trium personarum est una veritas ut dicit Augustinus in VIII De Trinitate; 25 ergo est essentialiter et non personale.

RESPONSIO. Dicendum quod veritas in divinis dupliciter accipi potest: uno modo proprie, alio modo quasi metaphorice. Si enim proprie accipitur veritas, tunc importabit aequalitatem intellectus divini et rei; et, quia intellectus divinus primo intelligit rem quae est essentia sua per quam omnia alia intelligit, ideo et veritas in Deo principaliter importat aequalitatem intellectus divini et rei quae est essentia eius, et consequenter intellectus divini ad res creatas. Intellectus autem divinus et essentia divina non adaequantur ad invicem sicut mensurans et mensuratum cum unum non sit principium alterius, sed sunt omnino idem; 40 unde veritas ex tali aequalitate resultans nullam principii rationem importat, sive accipitur ex parte essentiae sive ex parte intellectus, quae una et eadem ibi est: sicut enim ibi est idem intelligens et res intellecta, ita est ibi eadem 45 veritas rei et veritas intellectus sine aliqua connotatione principii. Sed, si accipitur veritas intellectus divini secundum quod adaequatur rebus creatis, sic adhuc remanebit eadem veritas sicut per idem intelligit Deus se et alia, 50 sed tamen additur in intellectu veritatis ratio principii ad ¹ creaturas, ad quas intellectus divinus comparatur ut mensura et causa. Omne autem nomen quod in divinis rationem principii vel quod est a principio non importat, 55 vel etiam importans rationem principii ad creaturas, essentialiter dicitur. Unde in divinis, si veritas proprie accipitur, essentialiter dicitur: tamen appropriatur personae Filii sicut ars et cetera quae ad intellectum pertinent. 60

Metaphorice vel similitudinarie accipitur veritas in divinis quando accipimus eam ibi secundum illam rationem qua invenitur in re-

45^a

203 et ita om. P T (def. pB) 208 veritatis] rei add. T 210 sed] etiam add. E Φ 214 intellectus] om. pB P T post compositione E Φ

14 quod] om. pB quia T 22 ergo...verbum om. P et om. E Φ 25 in] om. P T libro add. Φ 28 dupliciter] est praem. B 38 divina] sua Φ non om. pB pP T 40 sunt] sint E Φ 44 idem] unum P 45 eadem] idem E Φ 46 veritas] om. Φ 51 additur] addetur E Φ in intellectu] intellectui T intellectu E 52 intellectus divinus] inv. T ratio principii α ut ratio principii add. γ 56 importans] importat T Φ 58 essentialiter] non add. P 63 illam] om. T post rationem Φ

214 in intellectu...tempus: Arist. De anima III 11 (430 a 31) ut refert Thomas supra a. 5 240.

1 Parall.: I Pars q. 39 a. 8. 7 Cap. 36 (PL 34, 152), ad verbum habet Summa fr. Alexandri I pars n. 89 (p. 142). 14 De Trin. III 23 (PL 10, 92 B). 25 Cap. 1 (PL 42, 948).

bus creatis, in quibus dicitur veritas secundum
 65 quod res creata imitatur suum principium, scilicet intellectum divinum: unde et similiter hoc modo veritas dicitur in divinis summa imitatio principii quae Filio convenit; et secundum hanc acceptionem veritatis veritas proprie convenit Filio et personaliter dicitur, et sic loquitur Augustinus in libro De vera religione.

1. Unde patet responsio ad primum.

2. Ad secundum dicendum quod aequalitas
 75 in divinis quandoque importat relationem quae designat distinctionem personalem, sicut cum dicimus quod Pater et Filius sunt aequales, et secundum hoc in nomine aequalitatis <realis distinctio intelligitur; quandoque autem in nomine aequalitatis> non intelligitur realis distinctio sed rationis tantum, sicut cum dicimus sapientiam et bonitatem divinam esse aequales, unde non oportet quod distinctionem personalem importet; et talis est aequalitas importata
 80 per nomen veritatis cum sit aequalitas intellectus et essentiae.

3. Ad tertium dicendum quod, quamvis veritas sit concepta per intellectum, nomine tamen veritatis non exprimitur ratio conceptionis
 90 sicut nomine verbi, unde non est simile.

Articulus octavus

Octavo quaeritur utrum omnis veritas alia
 sit a veritate prima. Et videtur quod non: istum enim fornicari est verum; sed hoc non est a veritate prima; ergo non omnis veritas est
 5 a veritate prima.

2. Sed dicebat quod veritas signi vel intellectus secundum quam hoc dicitur verum est a Deo, non autem secundum quod refertur ad rem. — Sed contra, praeter veritatem primam

non solum est veritas signi aut intellectus sed
 10 etiam est veritas rei: si ergo hoc verum non sit a Deo secundum quod refertur ad rem, haec veritas rei non erit a Deo, et sic habetur propositum quod non omnis veritas alia sit a Deo.

3. Praeterea, sequitur 'iste fornicatur, ergo
 15 istum fornicari est verum', ut fiat descensus a veritate propositionis ad veritatem dicti, quae exprimit veritatem rei; ergo veritas praedicta consistit in hoc quod iste actus componitur isti subiecto; sed veritas dicti non esset ex compositione talis actus cum subiecto nisi intelligeretur compositio actus sub deformitate existentis; ergo veritas rei non solum est quantum ad ipsam essentiam actus sed etiam quantum ad deformitatem; sed actus sub deformitate
 20 consideratus nullo modo est a Deo; ergo non omnis veritas rei est a Deo.

4. Praeterea, Anselmus dicit quod res dicitur vera secundum quod est ut debet esse, et inter modos quibus potest dici quod debet
 30 esse res, ponit unum secundum quem dicitur quod res debet esse quia Deo permittente accidit; sed permissio Dei extendit se etiam ad deformitatem actus; ergo veritas rei etiam ad deformitatem illam pertingit; sed deformitas
 35 illa nullo modo est a Deo; ergo non omnis veritas est a Deo.

5. Sed dicebat quod, sicut deformitas vel privatio dicitur ens non simpliciter sed secundum quid, ita et dicitur habere veritatem non
 40 simpliciter sed secundum quid, et talis veritas secundum quid non est a Deo. — Sed contra, verum addit supra ens ordinem ad intellectum; sed deformitas vel privatio, quamvis in se non sit simpliciter ens, tamen est simpliciter apprehensa per intellectum; ergo, quamvis non
 45 habeat simpliciter entitatem, habet tamen simpliciter veritatem. — Praeterea, omne secundum quid ad simpliciter reducit, sicut hoc

67 dicitur] om. pB P est post divinis T ante veritas E Φ 73 Unde] et sic Φ 78-80 <realis...aequalitatis> suppl. cum E Σ]
 om. B P T β 84 aequalitas] distinctio α 8 distinctio add. β γ
 6 quod] est add. pB P T β γ om. E α 8 7 verum] et add. pB P T 11 est om. Σ 12 a Deo om. P haec] tunc praem. T
 14 veritas om. B alia] om. T ante veritas E Φ 19 componitur] comparatur Φ 20-21 sed...subiecto hom. om. P 21 intelligitur] -ligatur Φ 31 res] tres pB P T 39 dicitur] quolibet praem. E Σ 43 supra] super P E Φ 45 est simpliciter inv. P T E Φ

1 Parall.: *Super Sent.* I d. 19 q. 5 a. 2; *Super Sent.* II d. 37 q. 1 a. 2 ad 1. 3 istum...: exemplum Philippi Cancellarii ut supra a. 1 65 in nota. 10 veritas signi...veritas rei: cf. Alex. Halensis *Glossa in Lib. Sent.* I d. 46 n. 25 (p. 472). 28 De verit. cap. 8 (PL 158, 475 D-476 A). 38 deformitas...: idem argumentum habet *Summa fr. Alexandri* I pars n. 95 (p. 153). 48 omne secundum quid...: cf. Petrus Hispan. *Summulae logicales* tr. 7 n. 67.

50 quod est aethiopem esse album dente reducitur
ad hoc quod est dentem aethiopis esse album
simpliciter: si ergo aliqua veritas secundum
quid non est a Deo, non omnis simpliciter veritas
erit a Deo, quod est absurdum.

55 6. Praeterea, quod non est causa causarum
non est causa effectus, sicut Deus non est causa
deformitatis peccati quia non est causa defectus
in libero arbitrio ex quo deformitas peccati
accidit; sed, sicut esse est causa veritatis
60 affirmatarum propositionum, ita non esse negatarum;
cum ergo Deus non sit causa eius quod est non
esse ut dicit Augustinus in libro LXXXIII Quaestionum,
relinquitur quod Deus non sit causa negatarum
propositionum, et sic
65 non omnis veritas est a Deo.

7. Praeterea, Augustinus dicit in libro Soliloquiorum
quod «verum est quod ita se habet ut videtur»;
sed malum aliquod ita se habet ut videtur;
ergo aliquod malum est verum; sed
70 nullum malum est a Deo; ergo non omne verum
est a Deo.

8. Sed dicebat quod malum non videtur per
speciem mali sed per speciem boni. — Sed
contra, species boni numquam facit apparere
75 nisi bonum: si ergo malum non videtur nisi
per speciem boni, numquam appareret malum
nisi bonum, quod falsum est.

SED CONTRA, I Ad Cor. XII³ super illud
«Nemo potest dicere» etc., dicit Ambrosius
80 «Omne verum a quocumque dicatur a Spiritu
Sancto est».

2. Praeterea, omnis bonitas creata est a
prima bonitate increata quae est Deus: ergo
eadem ratione omnis alia veritas est a prima
85 veritate quae est Deus.

3. Praeterea, ratio veritatis completur in

intellectu; sed omnis intellectus est a Deo;
ergo omnis veritas est a Deo.

4. Praeterea, Augustinus in libro Soliloquiorum
dicit quod «verum est id quod est»;
90 sed omne esse est a Deo; ergo et omnis veritas.

5. Praeterea, sicut verum convertitur cum
ente ita et unum, et e converso; sed omnis unitas
est a prima unitate ut dicit Augustinus in
libro De vera religione; ergo et omnis veritas
95 est a prima veritate.

RESPONSIO. Dicendum quod in rebus creatis
invenitur veritas in rebus et in intellectu ut
ex dictis patet, in intellectu quidem secundum
quod adaequatur rebus quarum notionem habet,
100 in rebus autem secundum quod imitantur
intellectum divinum, qui est earum mensura
sicut ars est mensura omnium artificiorum,
et alio modo secundum quod sunt natae facere
de se veram apprehensionem in intellectu humano,
105 qui per res mensuratur ut dicitur X Metaphysicae. Res autem existens extra animam
per formam suam imitatur artem divini intellectus
et per eandem nata est facere veram apprehensionem
in intellectu humano, per quam etiam formam
110 unaquaeque res esse habet; unde veritas rerum
existentium includit in sui ratione entitatem earum
et superaddit habitudinem adaequationis ad intellectum
humanum vel divinum; sed negationes vel privationes
115 existentes extra animam non habent aliquam
formam per quam vel imitentur exemplar artis
divinae vel ingerant sui notitiam in intellectu
humano, sed quod adaequantur intellectui
est ex parte intellectus qui earum rationes
120 apprehendit. Sic ergo patet quod, cum dicitur
lapis verus et caecitas vera, non eodem modo
veritas se habet ad utrumque: veritas enim de

4506

50 quod est om. Φ 52 simpliciter] ante esse⁵¹ P T om. E Φ 60 esse] est causa veritatis (cf. lin. 59) add. T 64 causa] veritatis add. T 65 est] erit ante omnis T 69 aliquod] post malum P aliquid T 72-73 per...sed] nisi P 76 apparere] apparet esse P apparet T E Φ 78 Ad om. P Φ 79 etc.] om. T dominus iesus nisi in spiritu sancto praem. P dominus iesus (christus add. β) praem. E Φ 84 alia om. T Φ 89 libro om. T 91 et om. T E Φ 92 verum] unum T E Φ 93 unum] bonum P verum T E Φ et e converso om. T E α δ 94-95 ut dicit...religione om. T α δ 98 et] etiam B 98 in³ om. T 101 imitantur scrips. cum T Φ] -tatur B P E 102 intellectum] in praem. B 106 dicitur] in add. T E Φ 109 facere] de se add. T E α γ de se praem. β 119 sed] secundum pB T δ secundum autem E 120 est om. T E Φ

50 aethiopem...: exemplum Arist. *De soph. elench.* cap. 5 (167 a 8 et 11). 55 quod...effectus: inversio regulae Alani de Insulis *De arte seu art. cathol. fidei* I reg. 1 (PL 210, 597 D). 63 Quaestio 21 (PL 40, 16). 67 II c. 5 (PL 32, 888). 72 malum non videtur...: cf. Bonaventura *Super Sent.* I d. 36 a. 3 q. 1. 78 Sed contra...: idem argumentum habent Petrus Lomb. *Lib. Sent.* I d. 46 c. 7 et *Summa fr. Alexandri* I pars n. 95 (p. 152). 79 Ps.-Ambros. *Super I Cor. XII³* (PL 17, 285 C), verbotenus in *Glossa Petri Lomb.* ibid. (PL 191, 1651 A). 90 II c. 5 (PL 32, 889), cf. supra a. 14 in nota. 92 verum...: cf. supra a. 5 181 in nota. 93 ita et unum: cf. Arist. *Metaph.* IV 2 (1003 b 22) et *Metaph.* X 3 (1054 a 12). 95 Cap. 36 (PL 34, 151). 99 dictis: supra a. 2. 107 *Metaph.* X 2 (1053 a 31).

lapide dicta claudit in sui ratione lapidis entitatem et superaddit habitudinem ad intellectum, quae causatur etiam ex parte ipsius rei cum habeat aliquid secundum quod referri possit; sed veritas dicta de caecitate non includit in se ipsam privationem quae est caecitas sed solummodo habitudinem caecitatis ad intellectum, quae etiam non habet aliquid ex parte ipsius caecitatis in quo sustentetur cum caecitas non aequetur intellectui ex virtute alicuius quod in se habeat. Patet ergo quod veritas in rebus creatis inventa nihil aliud potest comprehendere quam entitatem rei et adaequationem rei ad intellectum vel aequationem intellectus ad res vel ad privationes rerum, quod totum est a Deo quia et ipsa forma rei per quam adaequatur a Deo est, et ipsum verum sicut bonum intellectus ut dicitur in VI Ethicorum, — quia bonum uniuscuiusque rei consistit in perfecta operatione ipsius rei, non est autem perfecta operatio intellectus nisi secundum quod verum cognoscit, unde in hoc consistit eius bonum in quantum huiusmodi —; unde, cum omne bonum sit a Deo et omnis forma, oportet absolute dicere quod omnis veritas sit a Deo.

1. Ad primum ergo dicendum quod, cum sic arguitur 'omne verum est a Deo, istum fornicari est verum, ergo' etc., incidit fallacia accidentis: ut enim ex iam dictis patere potest, cum dicimus 'istum fornicari est verum', non hoc dicimus quasi ipse defectus qui implicatur in actu fornicationis includatur in ratione veritatis, sed verum praedicat tantum adaequationem huius ad intellectum; unde non debet concludi 'istum fornicari est a Deo', sed quod veritas eius sit a Deo.

2. Ad secundum dicendum quod deformitates et alii defectus non habent veritatem

sicut et aliae res ut ex praedictis patet: et ideo, quamvis veritas defectuum sit a Deo, non ex hoc potest concludi quod deformitas sit a Deo.

3. Ad tertium dicendum quod secundum Philosophum in VI Metaphysicae veritas non consistit in compositione quae est in rebus sed in compositione quam facit anima: et ideo veritas non consistit in hoc quod iste actus cum deformitate sua inhaeret subiecto, — hoc enim pertinet ad rationem boni vel mali —, sed ex hoc quod actus sic inhaerens subiecto apprehensionem animae adaequatur.

4. Ad quartum dicendum quod bonum, debitum et rectum et huiusmodi omnia, alio modo se habent ad permissionem divinam et alio modo ad alia signa voluntatis. In aliis enim refertur et ad id quod cadit sub actu voluntatis et ad ipsum voluntatis actum: sicut, cum Deus praecipit honorem parentum, et ipse honor parentum bonum quoddam est et ipsum etiam praecipere bonum est. Sed in permissione refertur tantum ad actum permittentis et non ad id quod sub permissione cadit: unde rectum est quod Deus permittat deformitates incidere; non tamen sequitur ex hoc quod ipsa deformitas aliquam rectitudinem habeat.

5. Ad quintum dicendum quod veritas secundum quid quae competit negationibus et defectibus reducitur ad veritatem simpliciter quae est in intellectu, quae a Deo est: et ideo veritas defectuum a Deo est quamvis ipsi defectus a Deo non sint.

6. Ad sextum dicendum quod non esse non est causa veritatis propositionum negativarum quasi faciens eas in intellectu, sed ipsa anima hoc facit conformans se non enti quod est extra animam: unde non esse extra animam existens non est causa efficiens veritatis in anima sed

133 aequetur] adequatur Φ 137 aequationem] adaequationem T β γ om. α δ 138 ad om. Φ est post a Deo P T E Φ
 141 ut dicitur] om. pB P sicut dicitur T Φ quia] quod T Φ 142 uniuscuiusque] unicuique P cuiuslibet T rei om. B
 143 rei om. T E Φ 145 eius] et α δ 151 ergo] etc. om. Φ 154 qui om. P T E α δ implicatur] implicatus T E om. α δ
 (cf. proxima adnotatio) 155 includatur] implicitus praem. Σ 159 sit] est T Φ 164 deformitas] defectus T E α δ sit]
 sint T E 167 in om. P Σ 170 quod] cum P 172 vel] et Φ ex] in Φ 173 sic] sit pB P T β γ δ 176 et] om. Φ
 177 permissionem] promissionem B 181-182 et...parentum hom. om. T 182 etiam om. Φ 183 bonum] quoddam add. Φ
 183 permissionem] promissionem B 185 rectum] bonum Φ 186 incidere] accidere T E 187 non...ex hoc] Sed ex hoc non
 sequitur T E 190 quid quae] quid P quod T Σ 192 quae] etiam T 193 defectuum] defectionum T pE 195 esse]
 est T 197 in om. B 198 se] ipsam add. P T E Φ 199 unde...animam hom. om. P pE 200 causa efficiens inv. B

141 Ethic. VI 2 (1139 a 27). 151 fallacia accidentis: cf. Petrus Hispan. *Summulae logicae* tr. 7 n. 40 et Arist. *De soph. elench.* cap. 4 (166 b 21). 167 Metaph. VI 4 (1027 b 29). 178 signa voluntatis: cf. Petrus Lomb. *Lib. Sent.* I d. 45 c. 6.
 180 Deus praecipit...: cf. Exodi xx¹³, Matth. xv¹ et xix¹⁸.

quasi exemplaris; obiectio autem procedebat de causa efficiente.

46^a 7. Ad septimum dicendum quod, quamvis malum non sit a Deo, tamen quod malum¹ videatur tale quale est est quidem a Deo: unde
205 veritas qua verum est malum esse est a Deo.

8. Ad octavum dicendum quod, quamvis malum non agat in animam nisi per speciem boni, quia tamen est bonum deficiens anima deprehendit in se rationem defectus et in hoc concipit rationem mali, et sic malum videtur malum.
210

Articulus nonus

Nono quaeritur utrum veritas sit in sensu. Et videtur quod non: Anselmus enim dicit quod «veritas est rectitudo sola mente perceptibilis»; sed sensus non est de natura mentis; ergo veritas non est in sensu.
5

2. Praeterea, Augustinus probat in libro LXXXIII Quaestionum quod veritas corporeis sensibus non cognoscitur, et rationes eius supra positae sunt; ergo veritas non est in sensu.

10 **SED CONTRA**, Augustinus in libro De vera religione dicit quod «veritas est qua ostenditur id quod est»; sed id quod est ostenditur non tantum intellectui sed etiam sensui; ergo veritas non solum est in intellectu sed etiam in
15 sensu.

RESPONSIO. Dicendum quod veritas est in intellectu et in sensu, sed non eodem modo. In intellectu enim est sicut consequens actum intellectus et sicut cognita per intellectum: consequitur namque intellectus operationem
20 secundum quod iudicium intellectus est de re secundum quod est; cognoscitur autem ab

intellectu secundum quod intellectus reflectitur super actum suum, non solum secundum
25 quod cognoscit actum suum sed secundum quod cognoscit proportionem eius ad rem, quae quidem cognosci non potest nisi cognita natura ipsius actus, quae cognosci non potest nisi natura principii activi cognoscatur, quod est ipse intellectus, in cuius natura est ut rebus
30 conformetur: unde secundum hoc cognoscit veritatem intellectus quod supra se ipsum reflectitur. Sed veritas est in sensu sicut consequens actum eius, dum scilicet iudicium sensus est de re secundum quod est, sed tamen
35 non est in sensu sicut cognita a sensu: etsi enim sensus vere iudicat de rebus, non tamen cognoscit veritatem qua vere iudicat; quamvis enim sensus cognoscat se sentire, non tamen cognoscit naturam suam et per consequens
40 nec naturam sui actus nec proportionem eius ad res, et ita nec veritatem eius.

Cuius ratio est quia illa quae sunt perfectissima in entibus, ut substantiae intellectuales, redeunt ad essentiam suam reditione completa: in hoc enim quod cognoscunt aliquid extra se positum, quodam modo extra se procedunt; secundum vero quod cognoscunt se cognoscere, iam ad se redire incipiunt quia actus cognitionis est medius inter cognoscentem et cognitum; sed reditus iste completur secundum quod cognoscunt essentias proprias, unde dicitur in libro De causis quod «omnis sciens essentiam suam est rediens ad essentiam suam reditione completa». Sensus autem, qui inter
55 cetera est propinquior intellectuali substantiae, redire quidem incipit ad essentiam suam quia non solum cognoscit sensibile sed etiam cognoscit se sentire; non tamen completur eius reditio quia sensus non cognoscit essentiam suam: cuius hanc rationem Avicenna assignat
60

201 exemplaris] exemplar T 202 de] non add. T efficiente] exemplari praem. Σ 204 tamen] sed praem. B P β 204 quod] in hoc praem. pB hoc praem. P Φ videatur] iudicatur Φ 205 est² om. pB P E Φ (-α) quidem om. P T E Φ 208 animam] anima B P

7 corporeis sensibus] corporibus sensibilibus P corporis sensibus Φ 8 et] per pB P eius] que add. pB P 10 in libro] libro P om. α 8 12 id quod est¹ om. pB P 13 tantum] solum P Φ 13-14 sensui...etiā] hom. om. pB ergo etc. post sensu¹⁶ A 17 et] etiam add. T 21 secundum] sed B 24 super] supra Σ (def. β) 26 quae] quod Φ 29 cognoscatur] om. β ante natura T E Σ 30 intellectus] actus Φ (-8) 32 intellectus ante cognoscit T E quod] et T que E 34 sensus om. pB P β 36 etsi] ut si T si Σ 37 iudicat] iudicat pB iudicet T E 45 completa om. pB P 47 quodam modo] quo tamen modo T 50 medius] modus pB P 52 proprias] primas (ante essentias T) T E 56 cetera] ceteros sE Φ est] ex T 60 reditio] reditus T

1 Parall.: I Pars q. 16 a. 2; ibid. q. 17 a. 2. 2 De verit. cap. 11 (PL 158, 480 A). 7 Quaestio 9 (PL 40, 13). 8 supra: a. 4 arg. 6 et 7. 11 Cap. 36 (PL 34, 151), cf. supra a. 1 197 in nota. 53 Prop. 15(14). 61 De anima V c. 2 (f. 23va).

quia sensus nihil cognoscit nisi per organum
corporale, non est autem possibile ut organum
corporale medium cadat inter potentiam sensi-
65 vam et se ipsam. Sed potentiae insensibiles nullo
modo redeunt super se ipsas quia non cognos-
cunt se agere, sicut ignis non cognoscit se ca-
lefacere.

Et ex his patet solutio ad obiecta.

Articulus decimus

Decimo quaeritur utrum aliqua res sit falsa.
Et videtur quod non: Augustinus enim
dicit in libro Soliloquiorum «Verum est id
quod est»; ergo falsum est id quod non est;
5 sed quod non est non est res aliqua; ergo nulla
res est falsa.

2. Sed dicebat quod verum est differentia
entis: et ita, sicut verum est quod est, ita et
falsum. — Sed contra, nulla differentia divi-
10 siva convertitur cum eo cuius est differentia;
sed verum convertitur cum ente ut supra dictum
est; ergo verum non est differentia divisiva
entis ut res aliqua falsa dici possit.

3. Praeterea, «veritas est adaequatio rei et
15 intellectus»; sed omnis res est adaequata intel-
lectui divino quia nihil potest esse in se aliter
quam intellectus divinus cognoscit; ergo omnis
res est vera; ergo nulla res est falsa.

4. Praeterea, omnis res habet veritatem a
20 forma sua: ex hoc enim homo dicitur verus
quod habet veram hominis formam; sed nulla
est res quae non habeat aliquam formam, quia
omne esse est a forma; ergo quaelibet res est
vera; ergo nulla res est falsa.

5. Praeterea, sicut se habet bonum et ma- 25
lum, ita se habet verum et falsum; sed, quia
malum invenitur in rebus, malum non substan-
tificatur nisi in bono ut Dionysius et Augustinus
dicunt; ergo, si falsitas invenitur in rebus, fal-
sitas non substantificabitur nisi in vero: quod 30
non videtur esse possibile quia sic idem esset
verum et falsum, — quod est impossibile —,
sicut idem est homo et album propter hoc quod
albedo substantificatur in homine.

6. Praeterea, Augustinus in libro Solilo- 35
quiorum sic obicit. Si aliqua res nominatur
falsa, aut hoc est ex eo quod est simile aut ex
eo quod est dissimile: «si ex eo quod est dis-
simile, nihil est quod falsum dici non possit:
40 nihil enim est quod alicui dissimile non sit;
si ex eo quod simile, omnia reclamant quae ex
eo vera sunt quo similia». Ergo nullo modo
falsitas in rebus inveniri potest.

SED CONTRA, Augustinus ita diffinit falsum:

«Falsum est quod ad similitudinem alicuius 45
accommodatum est» et non pertingit ad illud
cuius similitudinem gerit; sed ^{46b} omnis creatura
gerit similitudinem Dei; ergo, cum nulla crea-
tura pertingat ad ipsum Deum per modum
identitatis, videtur quod omnis creatura sit falsa. 50

2. Praeterea, Augustinus in libro De vera
religione: «Omne corpus est verum corpus et
falsa unitas»; sed hoc pro tanto dicitur quia
imitatur unitatem et tamen non est unitas;
cum ergo quaelibet creatura secundum quam- 55
libet sui perfectionem divinam perfectionem
imitetur et ab eo nihilominus in infinitum
distet, videtur quod quaelibet creatura sit falsa.

63 autem] om. pB P post possibile ⁸¹ 65 se ipsam (cf. Thomas, *Super Sent.* II d. 19 q. 1 a. 1)] se ipsum T Φ (-8) sen-
tentiam pE essentiam ipsius sE 65 insensibiles] sensitive T 69 Et om. T ⁸¹
2 Augustinus...dicit] quia secundum anselmum Φ (-γ) 8 quod] id praem. T Φ 9 Sed om. T Φ 10 convertitur:
postea, inverso suo fol. 7, transit P ad stirpem α 11 supra om. P α ⁸ 12 non om. pB 16 se] re T E Φ P (nunc non nomina-
bitur P) 19-24 Praeterea...falsa (i. e. arg. 4^m) om. T pE 21 quod] quia Φ 22 est res inv. sE Φ 25 habet] habent T Φ
26 se habet] se habent T om. α ⁸ 27 substantificatur] substantivatur B 30 substantificabitur] -ficatur T E Φ 31 esse
possibile] posse esse Σ 35 Augustinus] anselmus Φ (-8¹) 38 dissimile⁸ om. T 41 quod] est add. E Φ omnia codd. (cf.
sol. ad 6^m) ova Augustinus loc. cit. 44 Sed contra] Praeterea Φ 45 alicuius] rei add. Φ 46 pertingit] pertinet Φ (-8¹)
46 illud] id T Φ 51 Augustinus] dicit add. T E in libro om. Φ 53 quia] quod pB T Φ 54 tamen om. T unitas]
vera praem. T 57 eo] ea E Φ

1 Parall.: I Pars q. 17 a. 1; *Super Metaph.* V lect. 2; *Super Metaph.* VI lect. 4; *Super Periherm.* I lect. 3. 3 II c. 5 (PL 32,
889), cf. supra a. 1 4 in nota. 9 differentia divisiva: cf. Porphyrius *Isagoge* De differentia sec. transl. Boetii (ed. Minio-Paluello,
p. 16). 11 supra: a. 1. 14 «veritas...: vide supra a. 1 186 in nota. 23 omne...forma: Boetius *De Trin.* cap. 2 (PL 64,
1250 B), Alan. de Insulis *Regulae de sacra theologia* 14 (PL 210, 629 C). 25 Praeterea...: idem argumentum invenitur in *Summa*
fr. Alexandri I pars n. 100 (p. 158). 28 De div. nom. cap. 4 § 20 (PG 3, 721 A; Dion. 259); *Enchir.* cap. 14 (PL 40, 238) ut
refert Thomas I Pars q. 48 a. 3 sed c. et I-II q. 85 a. 2 sed c. 36 II c. 8 (PL 32, 891), ad verbum de promptu ex *Summa fr.*
Alexandri I pars n. 99 sed c. 5 (p. 157). 44 Solil. II c. 15 (PL 32, 898). 52 Cap. 34 (PL 34, 150).

3. Praeterea, sicut verum convertitur cum
 60 ente, ita et bonum; sed ex hoc quod bonum
 convertitur cum ente non prohibetur quin ali-
 qua res inveniatur mala; ergo nec ex hoc quod
 verum convertitur cum ente prohibebitur quin
 aliqua res inveniatur falsa.

65 4. Praeterea, Anselmus dicit in libro De ve-
 ritate quod duplex est propositionis veritas: una
 «quia significat quod accepit significare», sicut
 haec propositio 'Socrates sedet' significat So-
 70 cratem sedere sive Socrates sedeat sive non
 sedeat; alia quando significat illud «ad quod
 facta est», — est enim ad hoc facta ut significet
 esse quando est —, et secundum hoc proprie
 dicitur enuntiatio vera. Ergo eadem ratione
 75 quaelibet res dicitur vera quando implet hoc
 ad quod est, falsa autem quando non implet;
 sed omnis res quae deficit a fine suo non implet
 illud propter quod est; cum ergo multae res
 sint tales, videtur quod multae sint falsae.

RESPONSIO. Dicendum quod, sicut veritas
 80 consistit in adaequatione rei et intellectus, ita
 falsitas consistit in eorum inaequalitate: res
 autem comparatur ad intellectum divinum et
 humanum ut supra dictum est. Intellectui
 autem divino comparatur uno modo sicut men-
 85 suratum mensurae, quantum ad ea quae in re-
 bus positive dicuntur vel inveniuntur, quia
 omnia huiusmodi ab arte divini intellectus
 proveniunt; alio modo sicut cognitum ad co-
 gnoscens, et sic etiam negationes et defectus
 90 divino intellectui adaequantur quia omnia
 huiusmodi Deus cognoscit quamvis ea non
 causet; patet ergo quod res qualitercumque se
 habeat, sub quacumque forma existat vel pri-
 vatione aut defectu, intellectui divino adaequa-
 95 tur, et sic patet quod res quaelibet in compara-
 tione ad intellectum divinum vera est: unde

Anselmus dicit in libro De veritate «est igitur
 veritas in omnium quae sunt essentia, quia hoc
 sunt quod in summa veritate sunt». Unde per
 100 comparisonem ad intellectum divinum nulla
 res potest dici falsa.

Sed secundum comparisonem ad intel-
 lectum humanum invenitur interdum inaequa-
 litas rei ad intellectum quae quodam modo ex
 ipsa re causatur. Res enim notitiam sui facit
 105 in anima per ea quae de ipsa exterius apparent,
 quia cognitio nostra a sensu initium sumit cui
 per se obiectum sunt sensibiles qualitates: unde
 et in I De anima dicitur quod «accidentia ma-
 gnā partem conferunt ad cognoscendum quod
 110 quid est»; et ideo, quando in aliqua re apparent
 sensibiles qualitates demonstrantes naturam
 quae eis non subest, dicitur res illa esse falsa:
 unde Philosophus dicit VI Metaphysicae quod
 illa dicuntur falsa quae «nata sunt videri aut
 115 qualia non sunt aut quae non sunt», sicut di-
 citur aurum falsum in quo exterius apparet
 color auri et alia huiusmodi accidentia cum
 tamen interius natura auri non subsit. Nec ta-
 men res est hoc modo causa falsitatis in anima
 120 quod necessario falsitatem causet, quia veritas
 et falsitas praecipue in iudicio animae existunt,
 anima vero in quantum de rebus iudicat non
 patitur a rebus sed magis quodam modo agit:
 125 unde res non dicitur falsa quia semper de se
 faciat falsam apprehensionem, sed quia nata
 est facere per ea quae de ipsa apparent.

Sed, quia, ut dictum est, comparatio rei ad
 intellectum divinum est ei essentialis et se-
 cundum eam per se dicitur vera, sed comparatio
 130 ad intellectum humanum est ei accidentalis,
 secundum quam non dicitur absolute vera sed
 quasi secundum quid et in potentia, ideo sim-
 pliciter loquendo omnis res est vera et nulla
 res est falsa, sed secundum quid, scilicet in
 135

63 prohibebitur] prohibetur T E Φ 67 accepit] accipit E cepit T 68-69 significat...sedere om. B E 70 quando]
 non add. T 71 ad hoc post facta T E Φ ut] quod T E Φ 78 multae] res add. T E Φ 84 uno modo] et pB β om. Σ
 86 dicuntur vel om. T E 91 ea] deus add. T 94 aut] vel T Φ 101 res] om. T non add. E 102 secundum] per E Φ
 107 cui] cuius T E δ cum Φ (-8) 112 demonstrantes] aliquam add. T E 114 dicit] in add. T E 122 existunt] consi-
 stunt T E 127 ipsa] se T E 128 ut] supra add. T E 129 ei] ea E causa T om. Φ 131 ei om. Φ

59 verum...: cf. supra a. 5 181 in nota. 60 ita et bonum: cf. supra a. 1 64 in nota. 66 Cap. 2 (PL 158, 470 C).
 68 'Socrates sedet': exemplum Arist. et Boetii ut supra a. 6 16 in nota. 83 supra: a. 2. 97 Cap. 7 (PL 158, 475 B).
 107 cognitio...sumit: Arist. Anal. post. II 20 (100 a 10) et Metaph. I 1 (981 a 2) ut refert Thomas infra q. 10 a. 6 89 et a. 13
 136, I Pars q. 84 a. 6 sed c. 1. 108 sensibiles qualitates: cf. Avicenna De anima II c. 2 (f. 7ra B) et Averroes Phys. VII comm.
 12 (IV, 317 D). 109 Cap. 1 (402 b 21) sec. transl. veterem (ed. Alonso, p. 91, 13). 114 Rectius Metaph. V c. 29 (1024 b 21)
 sec. transl. mediam (ed. Geyer, p. 295, 89) ut supra a. 2 113. 128 dictum est: supra a. 4.

ordine ad intellectum nostrum, aliquae res dicuntur falsae. Et ita oportet rationibus utriusque partis respondere.

1. Ad primum ergo dicendum quod ista diffinitio 'verum est id quod est' non perfecte exprimit rationem veritatis sed quasi materialiter tantum, nisi secundum quod li esse significat affirmationem propositionis, ut scilicet dicatur id esse verum quod sic esse dicitur vel intelligitur ut in rebus est; et sic etiam falsum dicatur quod non est, id est quod non est ut dicitur vel intelligitur: et hoc in rebus inveniri potest.

2. Ad secundum dicendum quod verum proprie loquendo non potest esse differentia entis: ens enim non habet aliquam differentiam ut probatur in III Metaphysicae; sed aliquo modo verum se habet ad ens per modum differentiae sicut et bonum, in quantum videlicet exprimunt aliquid circa ens quod nomine entis non exprimitur: et secundum hoc intentio entis est indeterminata respectu intentionis veri, et sic intentio veri comparatur ad intentionem entis quodam modo ut differentia ad genus.

3. Ad tertium dicendum quod ratio illa concedenda est: procedit enim de re in ordine ad intellectum divinum.

4. Ad quartum dicendum quod, quamvis quaelibet res habeat aliquam formam, non tamen omnis res habet illam formam cuius indicia exterior ostenduntur per sensibiles¹ qualitates: et secundum haec falsa dicitur in quantum de se falsam existimationem facere apta nata est.

5. Ad quintum dicendum quod aliquid existens extra animam pro tanto dicitur falsum, ut ex dictis patet, quia natum est de se facere falsam existimationem; quod autem nihil est non est natum de se facere aliquam extimationem quia non movet virtutem cognitivam; unde oportet quod illud quod falsum dicitur ali-

quod ens sit; unde, cum omne ens in quantum huiusmodi sit verum, oportet falsitatem in rebus existentem supra aliquam veritatem fundari: unde dicit Augustinus in libro Soliloquiorum quod 'tragoedus qui repraesentat alienas personas in theatris non esset falsus <Hector> nisi esset verus tragoedus; similiter equus pictus non esset falsus equus nisi esset pura pictura'. Nec tamen sequitur contradictoria esse vera, quia affirmatio et negatio secundum quas dicitur verum et falsum non referuntur ad idem.

6. Ad sextum dicendum quod res falsa dicitur secundum quod nata est fallere; cum autem fallere dico, significo actionem quandam defectum inducentem; nihil autem natum est agere nisi secundum quod est ens, omnis autem defectus est non ens; unumquodque autem secundum quod est ens habet similitudinem veri, secundum autem quod non est recedit ab eius similitudine; et ideo hoc quod dico fallere, quantum ad id quod importat de actione originem habet ex similitudine, sed quantum ad id quod importat defectum, in quo formaliter ratio falsitatis consistit, ex dissimilitudine surgit: et ideo dicit Augustinus in libro De vera religione quod ex dissimilitudine falsitas oritur.

1. Ad primum vero eorum quae contra obiciuntur, dicendum quod non ex qualibet similitudine nata est anima decipi, sed ex magna similitudine in qua dissimilitudo de facili inveniri non potest: et ideo ex similitudine maiori vel minori decipitur anima secundum maiorem vel minorem perspicacitatem ad dissimilitudinem inveniendum; nec tamen simpliciter debet enuntiari aliqua res falsa ex eo quod quemcumque in errorem inducit, sed ex eo quod plures vel sapientes nata est fallere. Creaturae autem quamvis aliquam Dei similitudinem gerant in se ipsis, tamen maxima dissimilitudo

142 secundum om. T pE Σ 143 licet potius E om. Φ 146 dicatur] dicitur T E 147 intelligitur] proprie loquendo add. E 152 sed] si T si potius E 153 modo om. pB Σ 154 videlicet] verum T E 155 exprimunt] exprimit T E Φ 167 haec] hoc potius T E 168 existimationem] estimationem T E 172 existimationem] estimationem T E 172-173 quod...extimationem hom. om. pB Φ (-8^a) 173 extimationem A] estimationem T E δ^t (def. pB Φ [-8^a]) 180 repraesentat] -tabat T E 181 theatris] creaturis Φ (-8^a) <Hector> suppl. cum T E γ (cf. I Pars q. 17 a. 1 resp. et ad 1; a. 4 arg. 2)] om. (trans. ad lin. B) cet. 182 esset om. T pE 183 pictus] purus T pura] vera T E vera vel pura γ 190 fallere dico] inu. T E 207 potest] possunt T possit pE possint sE 209 dissimilitudinem] similitudinem (seu similitudinis) Φ 210 debet] om. Σ ante simpliciter T E 214 quamvis] bis pB quam vix T

142 li: cf. supra a. 1 206 in nota. 152 Metaph. III 8 (998 b 22). 180 II c. 10 (PL 32, 893), ad verbum depromptum ex Summa fr. Alexandri I pars n. 100 (p. 158). 202 Cap. 36 (PL 34, 152).

subest ut nonnisi ex magna insipientia contingat quod ex tali similitudine mens decipiatur. Unde ex praedicta similitudine et dissimilitudine creaturarum ad Deum non sequitur quod omnes creaturae debeant dici falsae.

220 2. Ad secundum dicendum quod quidam existimaverunt Deum esse corpus, et, cum Deus sit unitas qua omnia sunt unum, existimaverunt per consequens corpus esse unitatem
225 ipsam propter ipsam similitudinem unitatis: secundum hoc ergo corpus falsa unitas dicitur in quantum aliquos in errorem induxit vel inducere potuit ut unitas crederetur.

3. Ad tertium dicendum quod duplex est perfectio, scilicet prima et secunda: prima perfectio est forma uniuscuiusque per quam habet esse, unde ab ea nulla res destituitur dum manet; secunda perfectio est operatio, quae est finis rei vel id per quod ad finem devenitur,
230 et hac perfectione interdum res destituitur. Ex prima autem perfectione resultat ratio veri in rebus: ex hoc enim quod res formam habet artem divini intellectus imitatur et sui notitiam in anima gignit; sed ex perfectione secunda
240 consequitur in ipsa ratio bonitatis, quae consurgit ex fine. Et ideo malum simpliciter invenitur in rebus, non autem falsum.

4. Ad quartum dicendum quod secundum Philosophum in VI Ethicorum ipsum verum
245 est bonum intellectus: secundum hoc enim intellectus operatio est perfecta quod sua conceptio est vera, et, quia enuntiatio est signum intellectus, ideo veritas eius est finis ipsius. Non autem ita est in rebus aliis, et propter hoc
250 non est simile.

Articulus undecimus

Undecimo quaeritur utrum falsitas sit in sensibus. Et videtur quod non: 'intellectus enim semper est rectus', ut dicitur in III De anima; sed intellectus est superior pars in homine; ergo et aliae partes eius rectitudinem sequuntur, sicut et in mundo maiori inferiora disponuntur secundum superiorum motum; ergo et sensus, qui est inferior pars animae, semper erit rectus; non ergo in eo est falsitas.

2. Praeterea, Augustinus dicit in libro De vera religione «Ipsi oculi non fallunt nos: non enim enuntiare possunt animo nisi affectionem suam; quod si et omnes corporis sensus ita enuntiant ut afficiuntur, quid ab eis amplius exigere debemus ignorare». Ergo in sensibus non est falsitas.

3. Praeterea, Anselmus in libro De veritate dicit «Non videtur mihi veritas vel falsitas in sensu esse sed in opinione»; et sic habetur propositum.

SED CONTRA est quod Anselmus dicit «Est quidem in sensibus nostris veritas, sed non semper: nam fallunt nos aliquando».

2. Praeterea, ^{46^{ab}} secundum Augustinum in libro Soliloquiorum «falsum solet dici quod a veri similitudine longe abest, sed tamen habet ad verum nonnullam imitationem»; sed sensus habet quandoque similitudinem aliquarum rerum quae non sunt ita in rerum natura, sicut est quandoque quod unum duo videatur, ut cum oculus comprimitur; ergo in sensu est falsitas.

222 existimaverunt] estimaverunt T E 223 sunt] sint T E existimaverunt] estimaverunt T E post consequens Φ
224 esse] at (?) pB et Φ (-γ) et add. γ 228 unitas crederetur inv. Φ 231 uniuscuiusque] uniuscuius B uniusque E
239 perfectione] parte α β 244 ipsum] primum sE Φ 248 ipsius] om. 8² post veritas 8¹ eius α β
2 sensibus] sensum T sensu E Φ 5 partes] hominis add. T E Φ eius] post rectitudinem T om. Φ 9 est] erit (ante
in eo 8¹ ante ergo 8²) Φ 10 Praeterea] Item T E 12 animo scrips. cum T E et Augustino (cf. infra lin. 70)] omnino B Φ 13 si
et] etsi T E si Φ 13 corporis om. E 14 enuntiant] anunciant γ 17 Anselmus] augustinus T E 19 esse] non praem.
pB Φ (-γ) 22 sed om. Σ 23 semper] simpliciter Φ 24 Augustinum] anselmum Φ (-8¹) 25 a veri] omni α δ 28 habet
quandoque inv. T E habet quandam Σ 28 aliquarum] om. γ aliarum E quarundam Φ (-γ) 31 comprimitur] eius
premitur E

221 quidam: Manichaei contra quos arguit August. I. c. supra lin. 52. 229 duplex est perfectio: Arist. De anima II 1 (412 a 10 et 22) ut refert Thomas Super Sent. II d. 15 q. 3 a. 1, Cont. Gent. III c. 64, I-II q. 31 a. 1 ad 1, cf. etiam Avicenna De anima I c. 1 (f. 1vb O) et Averroes De anima II comm. 5 (VI¹, 50 F). 244 Ethic. VI 2 (1139 a 27).

1 Parall.: I Pars q. 17 a. 2; ibid. q. 85 a. 6; Super De anima III lect. 6; Super Metaph. IV lect. 12. 4 Cap. 10 (433 a 26) sec. transl. veterem (ed. Alonso, p. 364, 11). 11 Cap. 33 (PL 34, 149), ad verbum habet Summa fr. Alexandri I pars n. 97 (p. 155). 18 Cap. 6 (PL 158, 473 D). 21 De verit. cap. 6 (PL 158, 473 C). 25 II c. 15 (PL 32, 898), verbotenus habet Summa fr. Alexandri I pars n. 96 (p. 154). 30 unum duo videatur: exemplum Arist. De insomn. cap. 3 (461 b 31), cf. etiam Avicenna De anima III c. 8 (f. 16rb A) et Albertus Summa de homine appendix ad q. 22.

3. Sed dicebat quod sensus non decipitur in propriis sensibilibus sed de communibus. —
 35 Sed contra, quandocumque aliquid apprehenditur de aliquo aliter quam sit, est apprehensio falsa; sed, quando corpus album videtur mediante vitro viridi, sensus apprehendit aliter
 40 quam sit, quia apprehendit illud ut viride, et ita iudicat nisi superius iudicium adsit per quod falsitas detegatur; ergo sensus decipitur etiam in propriis sensibilibus.

RESPONSIO. Dicendum quod cognitio nostra, quae a rebus initium sumit, hoc ordine
 45 progreditur ut primo incipiatur in sensu et secundo perficiatur in intellectu, ut sic sensus inveniatur quodam modo medius inter intellectum et res: est enim rebus comparatus quasi
 50 intellectus, et intellectui comparatus quasi res quaedam. Et ideo in sensu dicitur esse veritas vel falsitas dupliciter: uno modo secundum
 55 ordinem sensus ad intellectum, et sic dicitur sensus esse falsus vel verus sicut et res, in quantum videlicet faciunt existimationem veram in intellectu vel falsam; alio modo secundum
 60 ordinem sensus ad res, et sic dicitur esse veritas vel falsitas in sensu sicut et in intellectu, in quantum videlicet iudicat esse quod est vel quod non est.

Si ergo loquamur de sensu secundum primum modum, sic in sensu quodam modo est falsitas et quodam modo non est falsitas: sensus enim et est res quaedam in se et est indicativum
 65 alterius rei. Si ergo comparetur ad intellectum secundum quod est res quaedam, sic nullo modo est falsitas in sensu intellectui comparato, quia secundum quod sensus disponitur secundum hoc dispositionem suam intellectui
 70 demonstrat: unde Augustinus dicit in auctoritate inducta quod 'non possunt animo enuntiare nisi affectionem suam'. Si autem com-

paretur ad intellectum secundum quod est repraesentativum rei alterius, cum quandoque repraesentet ei aliter quam sit, secundum hoc
 75 sensus falsus dicitur in quantum natus est facere falsam existimationem in intellectu, quamvis non necessario faciat, sicut et de rebus dictum est, quia intellectus iudicat sicut de rebus ita et de his quae a sensibus offeruntur.
 80 Sic ergo sensus intellectui comparatus semper facit veram existimationem in intellectu de dispositione propria, sed non semper de dispositione rerum.

Si autem consideretur sensus secundum quod comparatur ad res, tunc in sensu est falsitas et veritas per modum quo est in intellectu; in intellectu autem primo et principaliter invenitur veritas et falsitas in iudicio componentis et dividensis, sed in formatione quiditatum nonnisi per ordinem ad iudicium quod
 85 ex formatione praedicta consequitur; unde et in sensu proprie veritas et falsitas dicitur secundum hoc quod iudicat de sensibilibus, sed secundum hoc quod sensibile apprehendit non
 90 est ibi proprie veritas vel falsitas sed solum secundum ordinem ad iudicium, prout scilicet ex apprehensione tali natum est sequi tale vel tale iudicium. Sensus autem iudicium de quibusdam est naturale, sicut de propriis sensibilibus, de quibusdam autem quasi per quamdam
 100 collationem, — quam facit in homine vis cogitativa, quae est potentia sensitivae partis, loco cuius in aliis animalibus est aestimatio naturalis —, et sic iudicat vis sensitiva de sensibilibus communibus et de sensibilibus per
 105 accidens; naturalis autem actio alicuius rei semper est uno modo, nisi per accidens impediatur vel propter defectum intrinsecus vel extrinsecus impedimentum; unde et sensus iudicium de sensibilibus propriis semper est
 110 verum, nisi sit impedimentum in organo vel

35 apprehenditur] comprehenditur T 40 iudicat] aliter quem est add. E 41 falsitas om. Φ 45 incipiatur] incipiat T Φ
 55 intellectus] sensu Σ 58 videlicet] scilicet E Φ 59 quod non est] quod est vel praem. T quod est non esse E 65 secundum quod] prout Φ 69 Augustinus dicit inv. T E 73 rei alterius inv. T E Φ 74 aliter] rem add. T Φ esse add. E
 76 existimationem] estimationem E Φ 76-81 quamvis...intellectu hom. om. T 82 semper om. Φ 86 in om. B 95 ibi om.
 8 (cf. nota ad iudicium lin. 96) 95 proprie] post veritas T E post falsitas Φ vel falsitas om. T 96 iudicium] quod ex
 formatione...ordinem ad iudicium (ex lineis 90-96) hom. rep. α γ: in iteratione ibi¹⁰⁰ sicut et δ om. α γ 99 est] quidem praem. T E
 99 sensibilibus] sensibus T E 108 intrinsecus vel extrinsecus] intrinsecum vel extrinsecum T E γ

33 sensus...communibus: Arist. *De anima* III 4 (427 b 11-12) et ibid. 6 (428 b 18) ut refert Thomas infra q. 15 a. 3 ad 1.
 34 propriis...communibus: cf. Arist. *De anima* II 13 (418 a 7 sqq.). 37 mediante vitro: exemplum Ans. *De verit.* cap. 6 (PL 158, 473 C) ut refert *Summa fr. Alexandri* I pars n. 97 (p. 155). 78 dictum est: supra a. 10. 89 formatione quiditatum: cf. supra a. 3 6 in nota. 101 vis cogitativa: Averroes ut infra q. 14 a. 1 273. 105 communibus...per accidens: Arist. *De anima* II 13 (418 a 7 sqq.) ut refert Thomas *Super Sent.* IV d. 12 q. 1 a. 3 qc. 2 sol. 2.

in medio, sed de sensibilibus communibus vel
per accidens interdum iudicium sensus fallitur.
Et sic patet qualiter in iudicio sensus potest
esse falsitas. Sed circa apprehensionem sensus
sciendum est quod est quaedam vis apprehen-
siva quae apprehendit speciem sensibilem sen-
sibili re praesente, sicut sensus proprius, quae-
dam vero quae apprehendit eam re absente,
sicut imaginatio; et ideo semper sensus apprehendit rem ut est, nisi sit impedimentum in organo vel in medio, sed imaginatio ut plurimum apprehendit rem ut non est, quia apprehendit eam ut praesentem cum sit absens: et ideo dicit Philosophus in IV Metaphysicae quod sensus non est dicens falsitatis sed phantasia.

1. Ad primum ergo dicendum quod in maiori mundo superiora nihil accipiunt ab inferioribus sed e converso; sed in homine intellectus, qui est superior, aliquid accipit a sensu, et ideo non est simile.

Ad alia patet solutio de facili ex dictis.

Articulus duodecimus

12 Duodecimo quaeritur utrum falsitas sit in intellectu. Et videtur quod non, quia intellectus habet duas operationes, scilicet unam qua format quiditates, in qua non est falsum ut dicit Philosophus in III De anima, aliam qua componit et dividit, et in hac etiam non est falsum ut patet per Augustinum in libro De vera religione qui dicit sic «Nec quisquam intelligit falsa»; ergo falsitas non est in intellectu.

2. Praeterea, Augustinus in libro LXXXIII Quaestionum, qu. 32 «Omnis qui fallitur id in quo fallitur non intelligit»; ergo in intellectu non potest esse falsitas.

3. Item, Algazel dicit 'Aut intelligimus aliquid sicut est aut non intelligimus'; sed quicumque intelligit rem sicut est vere intelligit; ergo intellectus semper est verus; ergo non est in eo falsitas.

SED CONTRA est quod Philosophus dicit in III De anima quod «ubi est compositio intellectuum ibi iam verum et falsum est»; ergo falsitas invenitur in intellectu.

RESPONSIO. Dicendum quod nomen intellectus sumitur ex hoc quod intima rei cognoscitur: est enim intelligere quasi intus legere. Sensus enim et imaginatio sola accidentia exteriora cognoscunt; solus autem intellectus ad interiora et essentiam rei pertingit. Sed ulterius intellectus ex essentiis rerum apprehendit diversimode negotiatur ratiocinando et inquirendo. Nomen ergo intellectus dupliciter accipi potest: uno modo secundum quod se habet ad hoc tantum a quo primo nomen impositum fuit, et sic dicimus proprie intelligere cum apprehendimus quiditatem rerum, vel cum intelligimus illa quae statim nota sunt intellectui notis rerum quiditatibus, sicut sunt prima principia, quae cognoscimus dum terminos cognoscimus, unde et intellectus habitus principiorum dicitur. Quiditas autem rei est proprium obiectum intellectus: unde sicut sensus sensibilibus propriis semper verus est ita et intellectus in cognoscendo quod quid

112 vel] et T E Φ 115 circa] contra pB T 116 est² om. T 120 semper sensus inv. T E Φ 122 in om. B 126 dicens sec. litt. quam dicunt Mediae translationis (cf. infra q. 12 a. 12 lin. 140 «quasi principium falsitatis») dominus potius T E Φ 133 solutio post facili T E Φ (-8) dictis] iam praem. γ eis que (quod 8¹) superius dicta sunt 8
1 sit] et add. T 4 quiditates] quiditatem T E 5 dicit Philosophus inv. T E Φ (-8) aliam] alia B 6 qua] quam pT E 8 dicit sic inv. T E Φ 11 libro om. pB β 12 32 scrips.] xxxiii B xxx (seu 30) T E Φ 13 ergo] ergo intellectus semper est verus praem. Φ 21 intellectuum] -tus B -tu T 22 est om. B 27 sola] ad interiora add. γ (cf. nota ad interiora²⁸) 27 accidentia] om. 8 post exteriora Φ (-8) exteriora om. B 28 interiora et om. T E Σ 35 dicimur] dicuntur (potius T) T E 8 dicimus γ 39 dum] cum Φ

125 Metaph. IV 14 (1010 b 2).
1 Parall.: I Pars q. 17 a. 3; Super Sent. I d. 19 q. 5 a. 1 ad 7; Super Periherm. I lect. 3; Super De anima III lect. 11; Super Metaph. VI lect. 4. 4 format quiditates: cf. supra a. 3 6 in nota. 5 De anima III 11 (430 a 26). 8 Cap. 34 (PL 34, 150). 12 Quaestio 32 (PL 40, 22). 15 Metaph. p. I tr. 3 sent. 11 (ed. Muckle, p. 83). 21 Cap. 6 (430 a 27) sec. transl. veterem (ed. Alonso, p. 333,2). 26 intus legere: cf. Petrus Helias Comm. in Priscianum maior. De syllaba (ms. Brugge Stadtbibliothek 535, f. 7rb), Guill. Alvern. De universo II 2 c. 15 (ed. Opera omnia, Parisiis 1674, p. 858). Sensus...pertingit: cf. Guill. Alvern. hic supra et (Adam Pulchre-Mulieris) Liber de Intelligentiis XXI (ed. Baeumker, p. 26). 39 prima principia...: Arist. Anal. post. I 7 (72 b 23) ut refert Thomas infra q. 10 a. 12 79. 40 habitus principiorum: Arist. Ethic. VI 5 (1141 a 7) ut dicitur infra q. 2 a. 1 28.

45 est, ut dicitur in III De anima. Sed tamen per
accidens potest ibi falsitas accidere, in quantum
videlicet intellectus falso componit et dividit,
quod dupliciter contingit, vel in quantum dif-
finitionem unius attribuit alteri, ut si animal
50 rationale mortale conciperet quasi diffinitionem
asini, vel in quantum coniungit partes diffini-
tionis ad invicem quae coniungi non possunt,
ut si conciperet quasi diffinitionem asini animal
irrationale immortale: haec enim est falsa 'ali-
55 quod animal irrationale est immortale'. Et sic
patet quod diffinitio non potest esse falsa nisi
in quantum implicat affirmationem falsam: hic
autem duplex modus falsitatis tangitur in V Me-
taphysicae. Similiter nec in primis principiis
intellectus ullo modo decipitur. Unde patet 60
quod, si intellectus accipiat secundum illam
actionem a qua nomen intellectus imponitur,
non est in intellectu falsitas. Alio modo po-
test accipi intellectus communiter, secun- 65
dum quod ad omnes operationes se extendit,
et sic comprehendit opinionem et ratiocina-
tionem; et sic in intellectu est falsitas, num-
quam tamen si recte fiat resolutio in prima
principia.

Et per hoc patet solutio ad obiecta. 70

48 dupliciter contingit *inv.* T E Φ 54 irrationale] rationale pB T E immortale] mortale pB T et *praem.* E 55 est]
om. T et *add.* E 60 ullo] nullo B Φ 66 sic] se T sit *potius* E 70 solutio] responsio Φ

45 *De anima* III 11 (430 b 27). 59 *Metaph.* V 22 (1024 b 26).

QUAESTIO SECUNDA

De scientia Dei

1. *An scientia Deo conveniat.*
2. *An sciat se ipsum.*
3. *An sciat alia a se.*
4. *An habeat certam et determinatam cognitionem de rebus.*
5. *An cognoscat singularia.*
6. *An intellectus humanus singularia cognoscat.*
7. *An Deus cognoscat singularia nunc esse vel non esse.*
8. *An Deus cognoscat non entia.*
9. *An Deus sciat infinita.*
10. *An Deus possit facere infinita.*
11. *An scientia de Deo et de nobis dicatur aequivoce.*
12. *An Deus sciat futura contingentia.*
13. *An scientia Dei sit variabilis.*
14. *An scientia Dei sit causa rerum.*
15. *An Deus sciat mala.*

Articulus primus

51ra

Quaestio est de scientia Dei. Et primo quaeritur utrum in Deo sit scientia. Et videtur quod non: illud enim quod se habet ex additione ad aliud, in simplicissimo inveniri non potest; sed Deus est simpli-

cissimus; cum ergo scientia se habeat ex additione ad essentiam quia vivere addit supra esse et scire supra vivere, videtur quod scientia in Deo non sit.

2. Sed dicebat quod scientia in Deo supra essentiam non addit sed nomine scientiae alia perfectio ostenditur in ipso quam nomine essentiae. — Sed contra, perfectio est nomen rei; sed omnino una res est in Deo scientia et essentia; ergo eadem perfectio ostenditur nomine scientiae et essentiae.

3. Praeterea, nullum nomen potest dici de Deo quod non significat totam perfectionem ipsius, quia si non significat totam nihil ipsius significat cum in Deo non inveniatur pars, et sic ei attribui non potest; sed nomen scientiae non repraesentat totam perfectionem divinam quia Deus «est supra omne nomen quod nominatur», ut dicitur in libro De causis; ergo scientia Deo attribui non potest.

4. Praeterea, scientia est habitus conclusionis, intellectus vero habitus principiorum, ut patet per Philosophum in VI Ethicorum; sed Deus non cognoscit aliquid per modum conclusionis quia sic discurreret a principiis in conclusiones eius intellectus, quod etiam ab angelis Dionysius removet VII cap. De divinis nominibus; ergo scientia non est in Deo.

5. Praeterea, omne quod scitur scitur per

A Series titulorum An scientia Deo...An Deus sciat mala additur in margine infer. tempore poster. manu A 6 additione scrips.] conf. (scil. additione) A

Φ 1 Quaestio: in duobus prioribus articulis, exclusis singularium testium indicia, notantur omnes discrepantiae et omissiones, omnia menda quae praebentur sive a pluribus sive ab una sola familia horum testium. Familiae sunt ut supra α β γ δ 4 ad om. γ 5 simplicissimus] -simum δ¹ 7 ad] supra β γ 8 scire] scientia Φ 9 non om. δ¹ 14 sed] perfectio add. γ una...est post in Deo β 14 est] post Deo Σ (cf. nota superior) scientia et essentia inv. Φ 16 scientiae...essentiae inv. Φ (-δ¹) 19 si om. γ 25 attribui post potest δ¹ 28 ut] sicut δ¹ 31 eius intellectus ante a principiis²⁰ δ¹

1 Parall.: I Pars q. 14 a. 1; Super Sent. I d. 35 a. 1; Super Metaph. XII lect. 8; Comp. theol. cap. 28. 7 vivere...vivere: Liber de causis comm. 1 ut refert Thomas Super Sent. I d. 35 a. 1 arg. 2, Dionys. De div. nom. cap. 5 § 3 (PG 3, 817 A; Dion. 327) quem allegat Thomas I Pars q. 4 a. 2 ad 3. 24 Prop. 22 (21) et comm. 28 Ethic. VI 3 (1139 b 31) et 5 (1141 a 7). 33 § 2 (PG 3, 868 B; Dion. 388). 34 omne...magis notum: cf. Arist. Anal. post. I 4 (71 b 19 et 29).

35 aliquid magis notum; sed Deo non est aliquid
magis et minus notum; ergo in Deo scientia
esse non potest.

6. Praeterea, Algazel dicit quod scientia
est sigillatio scibilis in intellectu scientis; sed
40 sigillatio omnino a Deo removetur tum quia
importat receptionem tum quia importat compo-
sitionem; ergo Deo scientia attribui non potest.

7. Praeterea, nihil quod sonat in imper-
fectionem Deo potest attribui; sed scientia
45 sonat in imperfectionem quia significatur ut
habitus vel actus primus et considerare ut
actus secundus, ut dicitur in II De anima,
actus autem primus est imperfectus respectu
secundi cum sit in potentia respectu eiusdem;
50 ergo scientia in Deo inveniri non potest.

8. Sed dicebat quod in Deo non est scientia
nisi in actu. — Sed contra, scientia Dei est
causa rerum; sed scientia, si Deo attribuitur,
ab aeterno in eo fuit; si ergo scientia in Deo
55 non fuit nisi in actu, ab aeterno res produxit in
esse, quod est falsum.

9. Praeterea, in quocumque invenitur ali-
quid respondens ei quod nos concipimus ex
nomine scientiae in intellectu, scimus de eo
60 non solum quia est sed etiam quid est quia
scientia aliquid est; sed de Deo non possumus
scire quid est sed quia est tantum, ut Dama-
scenus dicit; ergo conceptioni intellectus quam
exprimit nomen scientiae nihil respondet in
65 Deo: ergo scientia non est in eo.

10. Praeterea, Augustinus dicit quod «Deus
qui subterfugit omnem formam, intellectui per-
vius esse non potest»; sed scientia est quaedam
forma quam intellectus concipit; ergo hanc

formam Deus subterfugit: non ergo scientia 70
est in Deo.

11. Praeterea, intelligere est simplicius quam
scire et dignius; sed, sicut dicitur in libro De
causis, cum dicimus Deum intelligentem vel
intelligentiam 'non nominamus eum nomine 75
proprio sed nomine causati sui primi'; ergo
multo fortius nomen scientiae Deo competere
non potest.

12. Praeterea, qualitas maiorem composi-
tionem importat quam quantitas quia qualitas
80 non inhaeret substantiae nisi mediante quan-
titate; sed Deo non attribuimus aliquid quod
sit de genere quantitatis, propter suam sim-
plicitatem: omne enim quantum habet partes;
ergo cum scientia sit in genere qualitatis, nullo
85 modo debet ei attribui.

SED CONTRA est quod dicitur Rom. XI⁸⁸
«O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae
Dei» etc.

2. Praeterea, secundum Anselmum in Mo-
nologion, 'omne quod simpliciter et omni me-
lius est esse quam non esse, Deo est attribu-
endum'; sed scientia est huiusmodi; ergo est
Deo attribuenda.

3. Praeterea, ad scientiam non requiruntur
95 nisi tria, scilicet potentia activa cognoscentis
qua de rebus iudicat, res cognita et unio utrius-
que; sed in Deo est summa potentia activa et
sua essentia est summe cognoscibilis et per
consequens est ibi unio utriusque; ergo Deus
100 est summe sciens. Probatio mediae: ut dicitur
in libro De intelligentiis, «prima substantia
est lux»; sed lux maxime habet virtutem acti-

A 57 in...ei] cuicumque convenit illud *praem.* pA 60 etiam *sup. lin.* A] est pA quia²] et maxime *praem.* pA 73 sicut]
sci *praem.* pA 91 et omni *sic (eodem quoque modo Super Sent. I d. 22 a. 2 resp.) A: potius tamen legend. cum fonte et omnino*
99 essentia] natura *praem.* pA per] *litt. imp. add.* pA

Φ 39 scientis] mentis δ¹ 40 omnino *post* Deo γ 44 potest] debet δ 46 considerare] -ratur β 47 actus *om.* Φ
51 in *om.* δ¹ 53 si] que δ¹ 54 eo] deo Φ ergo] igitur Φ 55 nisi] nichil δ¹ 58 ex] de ipso presumimus scire non
tantum quia est sed quid est *praem.* β 59 eo] quod *add.* γ 60 etiam *om.* Φ 61 de] in Σ 62 Damascenus dicit *inv.* δ
63 conceptioni] -tionem α 67 intellectui] nostro *add.* β γ 73 scire] sentire δ¹ 83 de] in Φ 84 enim] autem Φ
86 debet ei *inv.* α β 88-89 sapientiae...Dei *om.* α δ 89 Dei *ante* et scientiae β 91 et] in Φ 92 Deo est *inv.* Φ (-δ¹)
100 utriusque *om.* δ¹ Deus *om.* δ¹ 103 virtutem] veritatem δ¹

38 *Metaph.* p. I tr. 3 sent. 1 (ed. Muckle, p. 63). 43 nihil...attribui: cf. Moyses Maim. *Dux neutr.* I c. 26, ibid. III
c. 21. 47 *De anima* II 1 (412 a 10 et 22). 56 quod est falsum: cf. infra a. 14 12 ubi dicitur 'quod est haereticum'.
63 *De fide* I c. 4 (PG 94, 797 B; Bt 19). 66 Hanc sententiam Augustino tribuunt communiter Scholastici e. g. Guill. Al-
tiss. *Summa aurea* I c. 3 (f. 4va), *Summa fr. Alexandri* I pars n. 333 arg. 2 (p. 492), Bonaventura *Super Sent. I d. 22 art. unic.*
q. 1 arg. 4, ad verbum profert Alan. de Insulis *De arte seu art. cathol. fidei* I reg. 16 (PL 210, 601 B). 74 Comm. 6 (5).
91 Cap. 15 (PL 158, 163 A). 96 nisi tria: Algazel *Metaph.* p. I tr. 3 sent. 1 (ed. Muckle, p. 63) ut dicitur infra a. 5 140.
102 <Adam Pulchre-Mulieris> VI (ed. Baeumker, p. 8).

duo: primo quia eadem ratione de Deo praedicari posset quicquid in rebus causat, ut diceretur moveri quia causat motum in rebus, quod tamen non dicitur; secundo quia ea quae dicuntur de causatis et causis non ex hoc causis inesse dicuntur, scilicet propter causata, sed magis causatis insunt propter hoc quod inveniuntur in causis, sicut ex hoc quod ignis est calidus caliditatem aeri influit et non e converso: et similiter Deus ex hoc quod naturam scientificam habet scientiam nobis infundit et non e converso.

Et ideo alii dixerunt quod scientia et alia
huiusmodi attribuantur Deo per quamdam simi-
litudinem proportionis sicut attribuitur ei ira
vel misericordia aut huiusmodi ceterae pas-
siones. Dicitur enim Deus iratus in quantum
facit effectum similem irato quia punit, quod
est effectus irae in nobis, quamvis in Deo pas-
sio irae esse non possit; similiter dicunt quod
Deus dicitur sciens quia effectum facit similem
effectui scientis; sicuti enim opera scientis pro-
cedunt ex determinatis principiis ad determinatos
fines ita opera naturae, quae divinitus fiunt,
ut patet in II Physicorum. Sed secundum hanc
opinionem scientia attribueretur Deo meta-
phorice sicut et ira et cetera huiusmodi, quod
dictis Dionysii et aliorum sanctorum repugnat.

Et ideo aliter dicendum est quod scientia Deo attributa significat aliquid quod in Deo est et similiter vita et essentia et cetera huiusmodi, nec differunt quantum ad rem significatam sed solum quantum ad modum intelli-

Φ 105 etiam *igitur* δ 106 substantia prima *inv.* β 107 est Deus *inv.* β 108 est cognoscibilis *inv.* δ¹ 110 Deo
 om. β 117 esset *esse* γ 120 aliquo modo *(induc. A)* add. Φ (-δ¹) 121 ipsum esse *inv.* δ¹ participat *vel* participare
 post add. δ² participatur *vel* participare potest δ¹ 122 participat] -cipet β¹ 128 enim] ipsum Φ 131 haec] hoc Φ
 132 aliqua] alia Φ (-δ²) *non liquet* δ¹ 134 Origenes et Augustinus *inv.* γ 137 posset] possit β¹ 139 quia om. γ quae]
 qui γ 140 causatis et causis] *inv.* Φ (-γ) causis γ 140-142 non...causatis om. δ² 141 scilicet *Deo* Φ 142 magis] potius
 Φ (*def.* δ¹) 143 ignis] qui add. Φ 144 aeri infuit (*induc. A*) *inv.* Φ 149 attribuitur *Deo inv.* Φ 153 quod]
 qui Σ 157 effectui] effectum *post* scientis δ¹ 161 attribueretur] -buetur δ¹ 164 aliter *post* est β 166 vita et essentia
inv. δ¹ 167 ad om. γ

111 Quidam: 'error quorundam in lege Sacramentorum loquentium' u. refert Thomas *Cont. Gent.* I c. 23 ex Averrois *Metaph.* XII com. 39. (VIII, 322 D), cf. etiam Moyses Maim. *De neutr.* I c. 50. 120 Ed. Peiper, p. 169, 29. 126 alii: cf. Alan. de Insulis *Regulae de sacra theologia* 21 et 26 (PL 210, 631 et 633), *De arte seu cat. cathol.* dicit I reg. 19 (PL 210, 602), *Summa* 'Quoniam homines' (ed. Glorieux, p. 141), Symon Tornacensis *Disputationes* LXXVI (ed. Warichez, p. 222). 134 *Comment.* in *epist.* ad Rom. x Rufino interprete (PG 14, 1292); *Enarr.* in Ps. XLII^{us} (PL 36, 490). 148 alii: Moyses Maim. *De neutr.* I c. 53 u. refert Thomas *Super Sent.* I d. 2 a. 3, *De pot.* q. 7 a. 5. 160 *Phys.* B 4 (194 a 21). 163 *De div. nom.* cap. 7 § 2 (PG 3, 868 D; Dion. 393); sanctorum: Ambros. *De fide* II Prol. (PL 16, 583 B), August. *De Trin.* VI c. 4 (PL 42, 927) u. refert Thomas *Super Sent.* I d. 22 a. 2 sed c. 2.

gendi: eadem enim res penitus in Deo est
 170 essentia, vita, scientia et quicquid huiusmodi
 de ipso dicitur, sed intellectus noster diversas
 conceptiones habet intelligens in eo vitam,
 scientiam et huiusmodi.

Nec tamen istae conceptiones sunt falsae.
 175 Conceptio enim intellectus nostri secundum
 hoc vera est prout repraesentat per quandam
 assimilationem rem intellectam: alias enim falsa
 esset si nihil subesset in re. Intellectus autem
 noster non hoc modo potest repraesentare per
 180 assimilationem Deum sicut repraesentat crea-
 turas: cum enim intelligit aliquam creaturam,
 concipit formam quandam quae est similitudo
 rei secundum totam perfectionem ipsius et sic
 diffinit res intellectas; sed quia Deus in infini-
 185 tum nostrum intellectum excedit, non potest
 forma per intellectum nostrum concepta re-
 praesentare divinam essentiam complete sed
 habet aliquam modicam imitationem eius. Sicut
 etiam videmus in rebus quae sunt extra animam
 190 quod quaelibet res imitatur aliquo modo Deum
 sed imperfecte, unde et diversae res diversi-
 mode Deum imitantur et secundum diversas
 formas repraesentant unam simplicem Dei for-
 mam quia in illa forma perfecte unitur quicquid
 195 perfectionis distinctim et multipliciter in crea-
 turis invenitur, sicut etiam omnes proprietates
 numerorum in unitate quodam modo prae-
 existunt et omnes potestates ministrorum in
 regno aliquo uniuntur in potestate regis. Sed
 200 si esset aliqua res perfecte repraesentans Deum,
 non esset nisi una tantum quia uno modo re-
 praesentaret et secundum unam formam, et ideo
 non est nisi unus Filius qui est perfecta imago
 Patris. Similiter etiam intellectus noster secun-
 205 dum diversas conceptiones repraesentat divi-
 nam perfectionem quia unaquaeque imperfecta

est: si enim perfecta esset esset una tantum sicut
 est unum tantum verbum intellectus divini. Sunt ergo plures conceptiones in intellectu
 nostro repraesentantes essentiam divinam, unde
 210 essentia divina unicuique illarum respondet
 sicut res suae imagini imperfectae et sic omnes
 illae conceptiones intellectus sunt verae quam-
 vis sint plures de una <re>. Et quia nomina
 215 non significant res nisi mediante intellectu, ut
 dicitur in I Perihermeneias, ideo imponit plura
 nomina uni rei secundum diversos modos
 intelligendi vel secundum diversas rationes,
 quod idem est, quibus tamen omnibus respon-
 220 det aliquid in re.

1. Ad primum igitur dicendum quod scien-
 tia non se habet ex additione ad ens nisi se-
 cundum quod intellectus accipit distinctim
 scientiam alicuius et essentiam eius: additio
 enim distinctionem praesupponit; unde cum
 225 in Deo non distinguatur scientia et essentia,
 ut ex dictis patet, nisi secundum modum intel-
 ligendi, nec scientia se habet in eo ex additione
 ad essentiam eius nisi secundum modum intel-
 ligendi.

2. Ad secundum dicendum quod non po-
 test vere dici quod scientia in Deo significet
 aliam perfectionem quam essentiam, sed quod
 significatur per modum alterius perfectionis
 secundum quod intellectus noster ex diversis
 235 conceptionibus quas de Deo habet praedicta
 nomina imponit.

3. Ad tertium dicendum quod cum nomina
 sint signa intellectuum, secundum hoc se habet
 aliquod nomen ad totalitatem alicuius rei si-
 gnificandam secundum quod se habet intel-
 lectus in intelligendo. Intellectus autem noster
 240 totum Deum intelligere potest sed non tota-

A 169 eadem] et *imp. praem.* pA 194 unitur *em.* A] *fort. imitur* pA 197 numerorum] numero *idem inc. conf. praem.* pA
 210 repraesentantes] *idem conf. praem.* pA 212 omnes] *idem conf. praem.* pA 214 <re> *suppl. cum Tr Ex Φ] trans. ad lin. om.* A
 216 pergeminas A] per<ai>geminas (ai *sup. ge*)sA 217-220 diversos...in re in *appendice col. 51^{ab}* 219 *idem em.* A] ideo (ut
videtur) pA 226 non] secundum rem *praem.* A, quod *coni. primam conscriptionem casu non deletam, et delevisimus (cf. lin. 227 nisi*
secundum modum intelligendi) 229 nisi secundum] secundum *praem.* pA

Φ 170 essentia] et *add. δ* scientia *om.* Φ 174 Nec] non *δ¹* 180 Deum] deo γ 185 nostrum intellectum *inv.* Φ
 185 excedit *ante* nostrum *δ¹* 189 etiam] et β 194 unitur] *om.* *δ¹* existit et *praem.* *δ¹* 195 perfectionis] operationis *δ¹*
 196 sicut] sic *δ¹* 203 nisi] ibi β ibi *praem.* Σ 205 conceptiones] acceptiones γ 210 essentiam divinam *inv.* δ 212 im-
 perfectae] perfecte β 213 conceptiones] perfectiones β 214 <re> *ante una suppl.* Φ 217 rei] et *add. γ* 221 igitur]
 ergo Φ 223 distinctim] distinctam γ 226 Deo] secundum rem (cum A) *add. Φ* 242 in *om.* *δ¹*

195 distinctim et multipliciter: Dionys. *De div. nom.* cap. 5 § 8 (PG 3, 824 C; Dion. 359) ut refert Thomas infra q. 8 a. 10
 121, ibid. q. 20 a. 4 et 5. 197 in unitate: exemplum Dionys. *De div. nom.* cap. 5 § 6 (PG 3, 820 D; Dion. 343). 216 *Pe-*
riherm. I 2 (16 a 3).

liter, totum quidem quia necesse est ut de ipso
245 aut totum intelligatur aut nihil cum in eo non
sit pars et totum, sed dico non totaliter quia
non perfecte cognoscit ipsum secundum quod
ipse est in sui natura cognoscibilis: sicut ille
qui hanc conclusionem 'diameter est asym-
250 meter costae' cognoscit probabiliter, ex hoc
scilicet quod ab omnibus ita dicitur, non co-
gnoscit eam totaliter quia non pervenit ad per-
fectum modum cognitionis quo cognoscibilis
est, quamvis totam cognoscat nullam partem
255 eius ignorans. Similiter ergo et nomina quae
de Deo dicuntur ipsum totum sed non totaliter
significant.

4. Ad quartum dicendum quod quia illud
quod in Deo est absque omni imperfectione in
260 creaturis cum aliquo defectu invenitur, prop-
ter hoc oportet ut si aliquid in creaturis inven-
tum Deo attribuiamus separemus totum quod
ad imperfectionem pertinet ut solum maneat
hoc quod perfectionis est quia secundum hoc
265 tantum creatura Deum imitatur. Dico igitur
quod scientia quae in nobis invenitur habet
quidem aliquid perfectionis et aliquid imper-
fectionis. Ad perfectionem quidem eius perti-
net certitudo ipsius quia quod scitur certitu-
dinaliter cognoscitur; sed ad imperfectionem
pertinet discursus intellectus a principiis in
conclusiones, quarum est scientia: hic enim
discursus non contingit nisi secundum quod
intellectus cognoscens principia cognoscit con-
270 clusiones in potentia tantum; si enim actu co-
gnosceret non esset ibi discursus cum motus
non sit nisi exitus de potentia ad actum. Di-
citur igitur in Deo scientia ratione certitudinis

de rebus cognitis non autem ratione discursus
praedicti, qui etiam nec in angelis invenitur, 280
ut Dionysius dicit.

5. Ad quintum dicendum quod quamvis
Deo non sit aliquid magis et minus notum si
consideretur modus cognoscentis quia eodem
intuitu omnia videt, tamen si consideretur mo- 285
dus rei cognitae Deus cognoscit quaedam esse
magis cognoscibilia in se ipsis et quaedam
minus, sicut inter omnia maxime est cognosci-
bilis sua essentia, per quam quidem omnia
cognoscit, non quidem aliquo discursu cum 290
simul videndo essentiam suam omnia videat.
Unde etiam quantum ad istum ordinem qui
potest attendi in divina cognitione ex parte co-
gnitorum, etiam salvatur in Deo ratio scientiae:
ipse enim praecipue omnia per causam co- 295
gnoscit.

6. Ad sextum dicendum quod verbum illud
Algazelis intelligendum est de scientia nostra,
quae in nobis acquiritur per hoc quod res im-
primunt similitudines suas in animas nostras; 300
sed in cognitione Dei est e converso quia ab
eius intellectu effluunt formae in omnes creatu-
ras: unde sicut scientia in nobis est sigillatio
rerum in animabus nostris, ita e converso for-
mae rerum non sunt nisi quaedam sigillatio 305
divinae scientiae in rebus.

7. Ad septimum dicendum quod scientia
quae ponitur in Deo non est per modum habi-
tus sed magis per modum actus quia ipse sem-
per actu omnia cognoscit. 310

8. Ad octavum dicendum quod a causa
agente non procedit effectus nisi secundum
condicionem <eius>, et ideo omnis effectus

A 249 assimeter A (cf. q. 14 a. 10 lin. 283) 265 imitatur (ex immitatur pA) em. A 269 certitudo...quia] q praem. pA
272 quarum scrips.] quorum potius A 278 ratione scrips. (cf. lin. 279) cum γ] ratio A 283 Deo] deus praem. pA 302 eius]
eius praem. pA 313 <eius> suppl.] trans. ad lin. om. A

Φ 244 quidem om. Φ necesse] necessarium Φ 249 hanc conclusionem] habet cognitionem γ 251 ita post dicitur Φ
251 non] et praem. γ sed praem. δ¹ 252 quia] quod α 254 totam cognoscat inv. Φ 261 si] sit δ¹ inventum] inve-
nitur δ¹ 262 attribuiamus] -atur Φ 263 imperfectionem] perfectionem γ δ 265 Deum imitatur om. γ igitur] ergo γ
266 in nobis post invenitur δ 267 quidem om. Σ 268 quidem om. Φ 271 in] ad β 272 quarum] quorum (induc. A) Φ
274 conclusiones post tantum Φ 278 igitur] ergo Φ scientia] et add. β ratione] ratio (induc. A) α β non δ 280 nec]
ante etiam Φ (-δ) om. δ¹ non post angelis δ¹ 281 Dionysius dicit inv. δ¹ 283 aliquid om. β magis] maius γ 284 mo-
dus] motus δ¹ non liquet δ¹ 284 eodem intuitu post videt δ 290 non...aliquo] omnia β quidem om. Φ (cf. nota superior)
292 etiam] et Σ in β 294 scientiae] scientis β 299 imprimunt] -primit Φ 302 intellectu] effectu γ effluunt] influunt β
303 in nobis post est γ 304 rerum] non δ¹ non add. δ¹ 305 rerum om. α δ nisi om. δ 310 actu post cognoscit β
313 <eius> (induc. A) om. Φ

249 'diameter...: exemplum Arist. Topic. I c. 15 (106 a 38) sec. transl. communem (ms. Arch. di S. Pietro H. 5, f. 77v).
250 probabiliter...: cf. Arist. Topic. I c. 1 (100 b 21). 269 scitur...: cf. Arist. Anal. post. I 4 (71 b 9) et 44 (88 b 30). 277 exi-
tus...actum: Avicenna Suffic. II c. 1 (f. 23^a A) sec. Albertum Phys. III tr. 1 c. 7, eadem definitio habetur apud Moysen Maim.
Dux neutr. II c. 1 et Averroem Phys. III comm. 9 (IV, 89 C).

51^{ab} qui procedit per aliquam scientiam sequitur
315 determinationem scientiae quae limitat condi-
tiones eius; et ideo res quarum scientia Dei
est causa non procedunt nisi ¹ quando deter-
minatum est a Deo ut procedant, et ideo non
oportet ut res sint ab aeterno quamvis scientia
320 Dei fuerit ab aeterno in actu.

9. Ad nonum dicendum quod tunc intel-
lectus dicitur scire de aliquo quid est quando
diffinit ipsum, id est quando concipit aliquam
formam de ipsa re quae per omnia ipsi rei
325 respondet; iam autem ex dictis patet quod
quicquid intellectus noster de Deo concipit
est deficiens a repraesentatione eius; et ideo
quid est ipsius Dei semper nobis occultum re-
manet: et haec est summa cognitio quam de
330 ipso in statu viae habere possimus ut cogno-
scamus Deum esse supra omne id quod cogi-
tamus de eo, ut patet per Dionysium in I cap.
De mystica theologia.

10. Ad decimum dicendum quod Deus
335 dicitur « omnem intellectus nostri formam sub-
terfugere » non quin aliqua forma nostri intel-
lectus ipsum aliquo modo repraesentet sed
quia nulla eum repraesentat perfecte.

11. Ad undecimum dicendum quod « ratio
340 quam significat nomen est diffinitio », ut dicitur
IV Metaphysicae, et ideo illud est nomen
proprie alicuius rei cuius significatum est eius
diffinitio; et quia, ut dictum est, nulla ratio
significata per nomen diffinit ipsum Deum,
345 nullum nomen a nobis impositum est proprie
nomen eius sed est proprie nomen creaturae
quae diffinitur ratione significata per nomen.
Et tamen ista nomina quae sunt creaturarum
nomina, Deo attribuuntur secundum quod in

creaturis aliquid similitudo eius repraesentatur. 350

12. Ad duodecimum dicendum quod scien-
tia quae Deo attribuitur non est qualitas; et
praeterea qualitas quantitati adveniens est qua-
litas corporalis non qualitas spiritualis sicut
355 est scientia.

Articulus secundus

Secundo quaeritur utrum Deus cognoscat
vel sciat se ipsum. Et videtur quod non;
sciens enim refertur ad scitum secundum suam
scientiam; sed, sicut dicit Boetius in libro De
Trinitate, « essentia in divinis continet unita-
tem, relatio multiplicat trinitatem », scilicet per-
sonarum; ergo oportet quod in Deo scitum sit
distinctum personaliter a sciente; sed distin-
ctio personarum in divinis non patitur reci-
procam locutionem: non enim Pater dicitur
se genuisse quia genuit Filium; ergo in Deo
concedi non debet quod cognoscat se ipsum. 10

2. Praeterea, in libro De causis dicitur
« Omnis sciens essentiam suam est rediens ad
essentiam suam reditione completa »; sed Deus
15 non redit ad essentiam suam cum numquam
ab essentia sua egrediatur nec possit esse redi-
tio ubi non praecessit discessus; ergo Deus
non cognoscit essentiam suam et ita nescit
se ipsum. 20

3. Praeterea, scientia est assimilatio scien-
tis ad rem scitam; sed nihil est simile sibi ipsi
quia « similitudo non sibi est » ut Hilarius di-
cit; ergo Deus non cognoscit se ipsum.

4. Praeterea, scientia non est nisi de uni-
versali; sed Deus non est universale quia uni- 25

A 314 sequitur determinationem] oportet quod determi *praem.* pA 315 determinationem] pro *praem.* pA 316 scientia] *idem*
conf. *praem.* pA 328 ipsius] ip *conf. praem.* pA 341 nomen proprie] proprium *praem.* pA 342 cuius] quod *praem.* pA
3 refertur ad scitum] s *praem.* pA 14 essentiam] eet *idem conf. inc. praem.* pA

Φ 315 quae] qui Φ 317 est *ante et post* Dei β 318 a Deo *om.* Φ 319 quamvis...aeterno *hom. om.* Φ 322 dicitur
om. γ 323 diffinit] differunt δ¹ quando] qua Σ (-δ¹) *om.* δ¹ 328 quid] quicquid δ¹ 330 possimus] possu-
mus Φ 331 Deum *om.* δ¹ id *om.* γ 332 in *om.* δ 334 Deus *om.* δ 337 repraesentet] -sentat δ 341 IV] in *praem.* β
342 eius *om.* Φ 344 significata] assignata δ² per] ipsum *add.* β γ 350 aliquid] aliqua Φ 352 scientia] nec adveniens
corpori per quantitatem nec etiam scientia creata *add.* δ¹ 353 et praeterea] etiam prima δ¹
4 dicit Boetius] dicitur δ 17 egrediatur] regrediatur Φ reditio] reditus Φ 18 discessus] discursus δ¹ 22 scitam]
totam δ 23 quia] sed *praem.* β sibi] ipsi *add.* Φ Hilarius dicit *inv.* Φ 26 universale] omne *inv.* δ¹

333 § 3 (PG 3, 1001 A; Dion. 577). 341 Cap. 7 (1012 a 23) sec. transl. *Novae Metaph.* (ed. Averroes VIII, 97 K).
1 Parall.: I *Pars* q. 14 a. 2; *Super Metaph.* XII lect. 11; *Super De causis* lect. 13; *Comp. theol.* cap. 30; *Cont. Gent.* I c. 48.
5 Cap. 6 (PL 64, 1255 A). 9 reciprocam locutionem: cf. Petrus Hispan. *Summulae logicae* tr. 8 n. 3. 13 Prop. 15 (14).
21 scientia...: cf. supra q. 1 a. 1 162 in nota. 23 *De Trin.* III 23 (PL 10, 92 B). 25 scientia...: cf. Arist. *Anal. post.* I
42 (87 b 38), *De anima* II 12 (417 b 22).

versale omne est per abstractionem, a Deo autem cum sit simplicissimus non potest fieri abstractio; ergo Deus non cognoscit se ipsum.

30 5. Praeterea, si Deus sciret se intelligeret se cum intelligere sit simplicius quam scire et per hoc Deo magis attribuendum; sed Deus non intelligit se; ergo nec scit se. Probatio mediae: Augustinus dicit in libro LXXXIII Quaestionum, qu. XVI «Omne quod se intelligit comprehendit se»; nihil autem potest comprehendendi nisi finitum, ut patet per Augustinum ex eodem loco; ergo Deus non intelligit se.

35 6. Praeterea, Augustinus sic argumentatur ibidem: «nec intellectus noster infinitus esse vult, quamvis possit, quia notus sibi esse vult», ex quo habetur quod illud quod vult se nosse non vult se esse infinitum; sed Deus vult se esse infinitum cum sit infinitus: si enim esset aliquid quod se esse non vellet non esset summe beatus; ergo non vult sibi esse notus, ergo non cognoscit se.

40 7. Sed dicebat quod, quamvis Deus sit infinitus simpliciter et velit se esse infinitum simpliciter, non tamen est infinitus sibi sed finitus, et sic etiam non vult se esse infinitum. — Sed contra, ut dicitur in III Physicorum, infinitum dicitur aliquid secundum quod est intransibile et finitum secundum quod est transibile; sed, sicut probatum est in VI Physicorum, infinitum non potest transiri¹ neque a finito neque ab infinito; ergo Deus quamvis sit infinitus non potest sibi ipsi esse finitus.

50 8. Praeterea, illud quod est Deo bonum simpliciter est bonum: ergo et quod Deo finitum simpliciter est finitum; sed Deus non est simpliciter finitus; ergo nec sibi ipsi finitus.

55 9. Praeterea, si Deus sciret se intelligeret se cum intelligere sit simplicius quam scire et per hoc Deo magis attribuendum; sed Deus non intelligit se; ergo nec scit se. Probatio mediae: Augustinus dicit in libro LXXXIII Quaestionum, qu. XVI «Omne quod se intelligit comprehendit se»; nihil autem potest comprehendendi nisi finitum, ut patet per Augustinum ex eodem loco; ergo Deus non intelligit se.

60 10. Praeterea, inter eos qui cognoscunt Deum unus alio magis cognoscit secundum quod modus cognitionis unius excedit modum cognitionis alterius; sed Deus in infinitum magis se cognoscit quam aliquis alius eum cognoscat; ergo modus quo se cognoscit est infinitus: ergo se ipsum infinite cognoscit et sic non est sibi ipsi finitus.

65 11. Praeterea, Augustinus in libro LXXXIII Quaestionum probat quod rem aliquam non potest alius alio plus intelligere hoc modo: «Quisquis ullam rem aliter quam est intelligit fallitur; et omnis qui fallitur id in quo fallitur non intelligit; quisquis igitur ullam rem aliter quam est intelligit non eam intelligit: non igitur potest quicquam intelligi nisi ut est». Ergo cum res sit uno modo ab omnibus uno modo intelligitur, et ideo nullam rem unus alio melius intelligit: si ergo Deus se ipsum intelligeret non se plus intelligeret quam alii eum intelligant, et sic in aliquo creatura Creatori aequaretur, quod est absurdum.

70 71. Praeterea, Augustinus in libro LXXXIII Quaestionum probat quod rem aliquam non potest alius alio plus intelligere hoc modo: «Quisquis ullam rem aliter quam est intelligit fallitur; et omnis qui fallitur id in quo fallitur non intelligit; quisquis igitur ullam rem aliter quam est intelligit non eam intelligit: non igitur potest quicquam intelligi nisi ut est». Ergo cum res sit uno modo ab omnibus uno modo intelligitur, et ideo nullam rem unus alio melius intelligit: si ergo Deus se ipsum intelligeret non se plus intelligeret quam alii eum intelligant, et sic in aliquo creatura Creatori aequaretur, quod est absurdum.

75 72. Praeterea, Augustinus in libro LXXXIII Quaestionum probat quod rem aliquam non potest alius alio plus intelligere hoc modo: «Quisquis ullam rem aliter quam est intelligit fallitur; et omnis qui fallitur id in quo fallitur non intelligit; quisquis igitur ullam rem aliter quam est intelligit non eam intelligit: non igitur potest quicquam intelligi nisi ut est». Ergo cum res sit uno modo ab omnibus uno modo intelligitur, et ideo nullam rem unus alio melius intelligit: si ergo Deus se ipsum intelligeret non se plus intelligeret quam alii eum intelligant, et sic in aliquo creatura Creatori aequaretur, quod est absurdum.

80 73. Praeterea, Augustinus in libro LXXXIII Quaestionum probat quod rem aliquam non potest alius alio plus intelligere hoc modo: «Quisquis ullam rem aliter quam est intelligit fallitur; et omnis qui fallitur id in quo fallitur non intelligit; quisquis igitur ullam rem aliter quam est intelligit non eam intelligit: non igitur potest quicquam intelligi nisi ut est». Ergo cum res sit uno modo ab omnibus uno modo intelligitur, et ideo nullam rem unus alio melius intelligit: si ergo Deus se ipsum intelligeret non se plus intelligeret quam alii eum intelligant, et sic in aliquo creatura Creatori aequaretur, quod est absurdum.

85 74. Praeterea, Augustinus in libro LXXXIII Quaestionum probat quod rem aliquam non potest alius alio plus intelligere hoc modo: «Quisquis ullam rem aliter quam est intelligit fallitur; et omnis qui fallitur id in quo fallitur non intelligit; quisquis igitur ullam rem aliter quam est intelligit non eam intelligit: non igitur potest quicquam intelligi nisi ut est». Ergo cum res sit uno modo ab omnibus uno modo intelligitur, et ideo nullam rem unus alio melius intelligit: si ergo Deus se ipsum intelligeret non se plus intelligeret quam alii eum intelligant, et sic in aliquo creatura Creatori aequaretur, quod est absurdum.

90 75. Praeterea, Augustinus in libro LXXXIII Quaestionum probat quod rem aliquam non potest alius alio plus intelligere hoc modo: «Quisquis ullam rem aliter quam est intelligit fallitur; et omnis qui fallitur id in quo fallitur non intelligit; quisquis igitur ullam rem aliter quam est intelligit non eam intelligit: non igitur potest quicquam intelligi nisi ut est». Ergo cum res sit uno modo ab omnibus uno modo intelligitur, et ideo nullam rem unus alio melius intelligit: si ergo Deus se ipsum intelligeret non se plus intelligeret quam alii eum intelligant, et sic in aliquo creatura Creatori aequaretur, quod est absurdum.

tum simpliciter est finitum; sed Deus non est simpliciter finitus; ergo nec sibi ipsi finitus.

9. Praeterea, si Deus sciret se intelligeret se cum intelligere sit simplicius quam scire et per hoc Deo magis attribuendum; sed Deus non intelligit se; ergo nec scit se. Probatio mediae: Augustinus dicit in libro LXXXIII Quaestionum, qu. XVI «Omne quod se intelligit comprehendit se»; nihil autem potest comprehendendi nisi finitum, ut patet per Augustinum ex eodem loco; ergo Deus non intelligit se.

10. Praeterea, inter eos qui cognoscunt Deum unus alio magis cognoscit secundum quod modus cognitionis unius excedit modum cognitionis alterius; sed Deus in infinitum magis se cognoscit quam aliquis alius eum cognoscat; ergo modus quo se cognoscit est infinitus: ergo se ipsum infinite cognoscit et sic non est sibi ipsi finitus.

11. Praeterea, Augustinus in libro LXXXIII Quaestionum probat quod rem aliquam non potest alius alio plus intelligere hoc modo: «Quisquis ullam rem aliter quam est intelligit fallitur; et omnis qui fallitur id in quo fallitur non intelligit; quisquis igitur ullam rem aliter quam est intelligit non eam intelligit: non igitur potest quicquam intelligi nisi ut est». Ergo cum res sit uno modo ab omnibus uno modo intelligitur, et ideo nullam rem unus alio melius intelligit: si ergo Deus se ipsum intelligeret non se plus intelligeret quam alii eum intelligant, et sic in aliquo creatura Creatori aequaretur, quod est absurdum.

SED CONTRA est quod Dionysius dicit VII cap. De divinis nominibus quod «divina sapientia se ipsam cognoscens omnia alia cognoscit»; ergo Deus praecipue cognoscit se ipsum.

52ra

A 30 Praeterea] omne bis add. pA (cf. lin. 35) sciret] sciet praem. pA 35 XVI A] legend. xv 42 illud...vult se] vult a praem. pA 42 vult] lit. imp. praem. pA 44 cum sit infinitus: si enim esset] si enim esset in praem. pA 46 eac] idem conf. praem. pA 50 non] idem conf. praem. pA 63 ipsi em. A] conf. pA 71 magis] melius praem. pA 73 Deus...cognoscit] cognitio praem. pA 74 aliquis hic conf. pA] clare post cognoscat A, et ordinem dictatorum restituiamus 76 sic] secundum quod add. pA 81 rem aliter] a praem. pA 82 omnis] h praem. pA in] idem conf. praem. pA

Φ 28 fieri] esse γ 30 Deus om. Φ 31 se om. δ¹ 32 per] propter Φ hoc] est add. β magis] ante Deo γ post attribuendum δ¹ 36 potest] positum γ 38 se] etc. add. β 39 sic om. β 41 sibi esse inv. γ 43 sed...infinitum hom. om. β 46 beatus] bonus Φ (-8) bonum δ 49 et velit...simpliciter hom. om. α δ 50 est infinitus inv. δ¹ 54 intransibile...est om. β 54 et...transibile om. γ est² om. Φ 55 probatum est] probatur δ¹ 58 ipsi om. γ 61 ergo om. δ 61 finitum...finitum] finis simpliciter δ¹ 62 est¹ om. α γ sed] ergo δ¹ si ergo δ¹ 63 ergo om. δ nec...finitus om. δ¹ 63 ipsi] est add. δ¹ 64 se om. Σ 66 cognoscat] -scit γ 67 non om. δ cognoscat] -scit β 68 se² om. δ¹ 74 se post Deus² δ¹ 74 eum] se β 77 ipsi om. δ¹ 81 ullam] illam β δ¹ nullam δ¹ 82 et...fallitur¹ hom. om. β id] illud δ¹ 83-84 quisquis...intelligit² hom. om. δ¹ 83 ullam] nullam γ 86 cum] omnes δ¹ omnis δ¹ uno modo om. δ¹ 87 ideo] ita δ 87 rem om. γ unus] alius α δ 88 se] in praem. γ 89 se plus inv. δ 90 intelligant] -ligerent (+ vel γ) praem. β γ 92 Dionysius dicit inv. Σ 94 ipsam] ipsum δ¹

35 Rectius qu. 15 (PL 40, 14). 38 eodem loco: hic supra (PL 40, 15). 40 ibidem: hic supra. 53 Phys. III 7 (204 a 3). 56 Phys. VI 9 (237 b 23). 79 Quaestio 32 (PL 40, 22). 90 Creatori aequaretur: cf. Petrus Lomb. Lib. Sent. III d. 14 c. 1. 93 § 2 (PG 3, 869 B) sec. transl. Sarraeni (Dion. 398).

SOLUTIO. Dicendum quod cum dicitur aliquid se ipsum cognoscere dicitur illud esse cognoscens et cognitum: unde ad considerandum qualiter Deus se ipsum cognoscat oportet
100 videre per quam naturam aliquid sit cognoscens et cognitum.

Sciendum igitur est quod res aliqua invenitur perfecta dupliciter. Uno modo secundum perfectionem sui esse quod ei competit secundum propriam speciem. Sed quia esse specificum unius rei est distinctum ab esse specifico alterius rei, ideo in qualibet re creata huiusmodi perfectioni in unaquaque re tantum deest de perfectione simpliciter quantum perfectionis
105 in speciebus aliis invenitur, ut sic cuiuslibet rei perfectio in se considerata sit imperfecta veluti pars perfectionis totius universi, quae consurgit ex singularum rerum perfectionibus invicem congregatis. Unde ut huic imperfectioni aliquod remedium esset invenitur alius
110 modus perfectionis in rebus creatis secundum quod perfectio quae est propria unius rei in re altera invenitur: et haec est perfectio cognoscens in quantum est cognoscens quia secundum hoc a cognoscente aliquid cognoscitur
115 quod ipsum cognitum est aliquo modo apud cognoscentem; et ideo in III De anima dicitur «anima esse quodam modo omnia» quia nata est omnia cognoscere; et secundum hunc modum possibile est ut in una re totius universi perfectio existat; unde haec est ultima perfectio ad quam anima potest pervenire secundum philosophos ut in ea describatur totus
120 ordo universi et causarum eius, in quo etiam finem ultimum hominis posuerunt, quod se-

cundum nos erit in visione Dei quia secundum Gregorium «quid est quod non videant qui videntem omnia vident?».

Perfectio autem unius rei in altero esse non potest secundum determinatum esse quod habebat in re illa, et ideo ad hoc quod nata sit esse in re altera oportet eam considerari absque his quae nata sunt eam determinare; et quia
135 formae et perfectiones rerum per materiam determinantur inde est quod secundum hoc aliqua res est cognoscibilis secundum quod a materia separatur; unde oportet ut et illud in quo suscipitur talis rei perfectio sit immateriale: si enim esset materiale perfectio recepta
140 esset in eo secundum aliquod esse determinatum et ita non esset in eo secundum quod est cognoscibilis, scilicet ut existens perfectio unius est nata esse in altero.

Et ideo erraverunt antiqui philosophi qui posuerunt simile simili cognosci, volentes per hoc quod anima quae cognoscit omnia ex omnibus materialiter constitueretur, ut terra
150 terram cognosceret, aqua aquam et sic de aliis: putaverunt enim quod perfectio rei cognitae in cognoscente esse debeat secundum quod habet esse determinatum in propria natura; non autem ita recipitur forma rei cognitae in cognoscente, unde et Commentator dicit in
155 III De anima quod non idem est modus receptionis quo formae recipiuntur in intellectu possibili et in materia prima¹ quia oportet in intellectu cognoscente recipi aliquid immaterialiter. Et ideo videmus quod secundum ordinem immaterialitatis in rebus secundum hoc
160 in eis natura cognitionis invenitur: plantae

A 107 rei] ee *praem.* pA 112 veluti...totius universi] Set omnium *praem.* pA 117 perfectio...unius rei] unius rei *praem.* pA 118 et] vel *praem.* pA 134 altero A 135 determinatum...habebat] h *praem.* pA 142 unde oportet] et similiter oportet *praem.* pA 145 esset...determinatum] de *praem.* pA 147 ut...perfectio] p *praem.* pA 161 prima] idem *conf. praem.* pA 161 quia] patet (in fine col. 52ra) *praem.* pA 162 recipi] concipi *praem.* pA

Φ 97 esse cognoscens *inv.* γ 99 Deus post ipsum δ¹ 100 videre] quod *add.* β 102 est *om.* Φ 108 perfectioni] perfectionem *potius* α perfectionem habente β 109 perfectionis] perfectius Σ 110 speciebus aliis *inv.* Φ 112 veluti] vel δ 114 imperfectioni] perfectioni δ² 115 aliquod *om.* β 117 quod] quem δ¹ re altera *inv.* Φ 121 est post modo Φ 123 esse] est δ¹ omnia ante quodam δ 126 perfectio post re δ¹ 131 quia *om.* β 134 altero] altera Φ 135 secundum] sed *praem.* γ 135 determinatum esse *rep.* γ 136 re illa *inv.* δ 137 re altera *inv.* δ 141 est ante aliqua Φ 142 ut] quod Φ 142 et *om.* β illud] id Φ 144 esset] esse γ 148 est nata *inv.* β γ 150 volentes] quod *add.* β per] secundum Φ (-δ) 151 cognoscit] cognoscens est δ 155 debeat] habeat Φ (-δ) 156 esse *om.* γ 159 idem est *inv.* Φ 164 in rebus] et *praem.* β *om.* γ secundum hoc *om.* δ

122 De anima III c. 8 (431 b 21) sec. transl. veterem (ed. Alonso, p. 351,5). 128 philosophos: cf. Avicenna *Metaph.* IX c. 7 (f. 107ra B), Algazel *Metaph.* p. I praeposicio 1 (ed. Muckle, p. 2). 132 Dialog. IV c. 33 (PL 77, 376 B) ut dicitur infra q. 8 a. 4 58, I Pars q. 12 a. 8 arg. 1, verbatim habetur apud Guill. Altiss. *Summa aurea* II tr. 5 q. 3 (f. 47rb). 149 antiqui philosophi: 'Naturales' ut refert Thomas I Pars q. 84 a. 2 ex Arist. hic infra. 150 simile simili cognosci: Arist. De anima I c. 2 (405 b 15 et 404 b 17) sec. transl. veterem (ed. Alonso, pp. 98,22 et 96,4). 159 Comm. 5 (VI¹, 139 B).

enim et alia quae infra sunt nihil immaterialiter possunt recipere et ideo omni cognitione privantur, ut patet in II De anima; sensus autem recipit quidem species sine materia sed tamen cum condicionibus materialibus; intellectus etiam a condicionibus materialibus species depuratas recipit. Similiter est etiam ordo in cognoscibilibus: res enim materiales, ut Commentator dicit, non sunt intelligibiles nisi quia nos facimus eas intelligibiles: sunt enim intelligibiles in potentia tantum, sed actu intelligibiles efficiuntur per lumen intellectus agentis sicut et colores actu visibiles per lumen solis; sed res immateriales sunt intelligibiles per se ipsas, unde magis sunt notae secundum naturam quamvis sint minus notae nobis.

Quia igitur Deus est in fine separationis a materia cum ab omni potentialitate sit penitus immunis, relinquitur quod ipse est maxime cognoscitivus et maxime cognoscibilis: unde eius natura secundum hoc quod habet esse realiter secundum hoc competit ei ratio cognoscibilitatis; et quia secundum hoc Deus est secundum quod natura sua est sibi, secundum hoc etiam cognoscit secundum quod natura sua est sibi maxime cognoscitivo. Unde Avicenna dicit in VIII suae Metaphysicae quod « ipse est intellectus et apprehensor sui eo quod sua quidditas spoliata » – scilicet a materia – « est rei quae est ipsemet ».

1. Ad primum ergo dicendum quod trinitas personarum multiplicatur in divinis per rela-

tiones quae realiter sunt in Deo, scilicet relationes originis; sed relatio quae consignificatur cum dicitur Deus scit se ipsum non est realis aliqua relatio sed rationis tantum: quandocumque enim idem ad se ipsum refertur non est talis relatio aliquid in re sed in ratione tantum eo quod realis relatio exigit duo extrema.

2. Ad secundum dicendum quod locutio haec qua dicitur quod sciens se ad essentiam suam redit, est locutio metaphorica: non enim in intelligendo est motus, ut probatur in VII Physicorum, unde nec proprie loquendo est ibi recessus aut reditus, sed pro tanto dicitur ibi esse processus vel motus in quantum ex uno cognoscibili pervenitur ad aliud. Et quidem in nobis fit per quandam discursum secundum quem est exitus et reditus in animam nostram dum cognoscit se ipsam: primo enim actus ab ipsa exiens terminatur ad obiectum, et deinde reflectitur super actum et demum supra potentiam et essentiam secundum quod actus cognoscuntur ex obiectis et potentiae per actus. Sed in divina cognitione non est aliquis discursus, ut prius dictum est, quasi per notum in ignotum deveniat; nihilominus tamen ex parte cognoscibilium potest quidam circuitus in eius cognitione inveniri, dum scilicet cognoscens essentiam suam res alias intuetur in quibus suae essentiae similitudinem videt: et sic quodam modo ad suam essentiam redit, non quasi suam essentiam ex rebus aliis cognoscens sicut in nostra anima accidebat. Sed tamen sciendum quod reditio ad essentiam

A 179 intelligibiles] cognoscibiles *praem.* pA 180 sunt hic A] *post naturam in fine lin.* pA 183 potentialitate sit] potentia sit *praem.* pA 185 unde] Vnde cum sua perfectio (perfectio *primo deletum*) perfectio *praem.* pA 187 competit in *marg.* A] *trans. ad lin. om.* pA (signum quoddam in *marg.*) 206 se *sup. lin.* A] redit pA 208 intelligendo] actu *praem.* pA

Φ 166 infra] ita (et iterata β) Φ (-8) insensibilia δ¹ 167 ideo *om.* β omni] in *praem.* γ 168 in *om.* α γ 169 quidem *om.* Σ 170 cum *om.* β intellectus...materialibus *hom. om.* α 171 condicionibus materialibus *inv.* δ¹ 172 depuratas] deputatas β 172 est] *om.* α β *post etiam γ post ordo* δ 173 cognoscibilibus] cognoscentibus Φ (-8¹) 175-176 quia...intelligibiles¹ *om.* δ¹ 175 sunt...intelligibiles¹ *om.* β 180 sunt] *om.* Φ (-8¹) ante magis δ¹ 181 sint *om.* Φ 183 potentialitate] possibilitate δ¹ 183 penitus immunis *inv.* δ 186 hoc *om.* δ 187 cognoscibilitatis] cognoscentis α γ 189-191 sibi...est] recta *praem.* δ *hom. om.* β 191 sibi *om.* Φ cognoscitivo] -tiva Φ 192 suae Metaphysicae *inv.* δ 193 est] *om.* α δ *post* intellectus γ 195 rei] res γ 200 scit] *om.* α cognoscit β δ 203 aliquid] aliquid δ¹ 204 eo] sed γ relatio *om.* Σ 206 se *om.* δ 207 est] et γ 208 in¹ *om.* Φ intelligendo] -gendum δ¹ 211 ibi esse] inesse Φ (-γ) metaphorice (ibi *praem.* M, ibi *add.* L) γ 212 ad aliud] *om.* δ¹ ante pervenitur δ¹ Et] sed δ quidem *om.* Φ 214 quem] quod β 214 et *om.* β 217 demum] deinde Φ supra super Φ 217-218 potentiam et essentiam *inv.* δ 222 in] et δ¹ 223 quidam] quidem Φ (-8¹) 226 suae essentiae *inv.* γ 228 cognoscens] cognoscebat δ 230 sciendum quod *om.* γ

168 De anima II 24 (424 a 32). 171 a condicionibus...: cf. Avicenna De anima II c. 2 (f. 6vb). 174 De anima III comm. 5 (VI¹, 146 D), ibid. comm. 18 (161 D), Metaph. II comm. 1 (VIII, 29 B). 178 per lumen solis: Averroes De anima III hic supra. 192 Cap. 6 (f. 100^a B). 201 quandocumque...ratione tantum: Arist. Metaph. V ut supra q. 1 a. 5 424. 209 Phys. VII 6 (247 a 28). 219 ex obiectis: Arist. De anima II 6 (415 a 18) ut refert Thomas e. g. Super Sent. I d. 48 a. 2 arg. 2, Super Sent. II d. 38 a. 4 arg. 1; potentiae per actus: Arist. hic supra ut refert Thomas e. g. Super Sent. II d. 24 q. 1 a. 2 arg. 3, Super Sent. IV d. 18 q. 1 a. 1 qc. 2. 221 prius: a. 1 ad 4.

suam in libro De causis nihil aliud dicitur nisi subsistentia rei in se ipsa: formae enim in se non subsistentes sunt super aliud effusae et nullatenus ad se ipsas collectae, sed
 235 formae in se subsistentes ita ad res alias effunduntur eas perficiendo vel eis influendo quod in se ipsis per se manent; et secundum hunc modum Deus maxime ad essentiam suam redit quia omnibus providens ac per hoc in omnia
 240 quodam modo exiens et procedens in se ipso fixus et immixtus ceteris permanet.

3. Ad tertium dicendum quod similitudo quae est relatio realis distinctionem rerum requirit, sed ei quae est rationis relatio tantum
 245 sufficit in similibus distinctio rationis.

4. Ad quartum dicendum quod universale pro tanto est intelligibile quia est a materia separatum: unde illa quae non sunt per actum intellectus nostri a materia separata sed per
 250 se ipsa sunt ab omni materia libera maxime cognoscibilia sunt, et sic Deus maxime intelligibilis est quamvis non sit universale.

5. Ad quintum dicendum quod Deus et scit se et intelligit se et comprehendit se quamvis
 255 simpliciter loquendo infinitus sit. Non enim est infinitus privative, sic enim ratio infiniti congruit quantitati: habet enim partem post partem in infinitum, unde ¹ si debeat cognosci secundum rationem suae infinitatis, ut scilicet
 260 pars post partem cognoscatur, nullo modo poterit comprehendi quia numquam poterit venire ad finem cum finem non habeat. Sed Deus dicitur infinitus negative, quia scilicet eius essentia per aliquid non limitatur: omnis enim
 265 forma in aliquo recepta terminatur secundum modum recipientis, unde cum esse divinum

non sit in aliquo receptum, quia ipse est suum esse, secundum hoc esse suum non est finitum et pro tanto dicitur eius essentia infinita. Et quia
 270 in quolibet intellectu creato vis cognoscitiva finita est cum sit in aliquo recepta, non potest intellectus noster pervenire ad cognoscendum ipsum ita clare sicut cognoscibilis est, et secundum hoc non potest ipsum comprehendere quia non pervenit ad finem cognitionis in ipso,
 275 quod est comprehendere, ut supra dictum est; sed quia eodem modo quo essentia divina est infinita et vis cognoscitiva ipsius est infinita, sua cognitio est tantum efficax quanta est eius essentia et ideo pervenit ad perfectam sui cognitionem, et secundum hoc se comprehendere dicitur non quia per comprehensionem talem
 280 ipsi cognito finis aliquis statuatur, sed propter perfectionem cognitionis cui nihil deest.

6. Ad sextum dicendum quod intellectus
 285 noster cum sit finitus secundum suam naturam non potest aliquod infinitum comprehendere vel perfecte intelligere, et ideo supposita ista natura eius procedit ratio Augustini; sed natura intellectus divini est alia, et propter hoc ratio
 290 non sequitur.

7. Ad septimum dicendum quod, si fiat vis in verbo, Deus proprie loquendo nec aliis nec sibi finitus est, sed pro tanto dicitur sibi finitus quia hoc modo a se ipso cognoscitur sicut aliquid finitum ab intellectu finito: sicut enim
 295 intellectus finitus potest pervenire ad finem cognitionis in re finita ita intellectus eius pervenit ad finem cognitionis sui ipsius. Illa tamen ratio infiniti qua dicitur intransibilis est infiniti
 300 privative accepti, de quo nihil ad propositum.

A 233 sunt scrips.] imp. (scil. sut. compl. abbrev. om.) A 236 eas...quod] quod praem. pA 242 similitudo...realis] rea praem. pA 258 unde] impossibile est in fine paginae add. A, quod con. primam inscriptionem casu non deletam (cf. nullo modo poterit lin. 260), et deletimus 264 per in marg. A] trans. ad lin. om. pA 268 non est] est praem. pA finitum em. A] conf. pA 270 cognoscitiva em. A] -scitivam pA 278 cognoscitiva... infinita, sua cognitio] infinita cognoscibilis praem. pA 289 procedit] quod praem. pA 293 nec...sed] set praem. pA 298 in re finita] infin praem. pA

Φ 233 se] ipso add. β aliud] illud δ 234 se om. β 239 in] ut δ 240 quodam modo ante in omnia Φ 241 ceteris om. Φ 245 sufficit] pro praem. δ 247 pro...intelligibile] est pro tanto eligibile β 249 per] semper Σ (-δ) semper per β 251 maxime] magis β 252 quamvis non] quam β 253 et om. δ 255 infinitus] influit δ 257 partem post inv. δ 258 unde] impossibile est (induc. A) add. Φ 260 nullo] quia praem. γ 261 veniri] venire δ 262 non habeat] habebat β habebat δ 264 enim] autem Φ 268 suum om. δ 269 Et] sed γ 270 vis] ius γ 271 finita est inv. δ 275 finem] fidem δ 278 cognoscitiva] est add. δ 281 etiam add. δ 281 se om. Φ 282 per om. δ 283 cognito] cognita δ 287 aliquid] aliquid Φ (-δ) om. δ 288 ideo] ita δ 289 natura eius inv. Φ sed] si δ 292 si] non δ 294 sibi om. α δ 296 finito] infinito γ 298-299 cognitionis...finem hom. om. δ (cf. nota ad cognitionis lin. 299) 298 eius] cognitionis praem. γ 299 finem] fidem δ cognitionis om. Φ (aliquibus testibus ex β exceptis)

231 Comm. 15 (14) et prop. 27 (26). 256 ratio...: Arist. Phys. I c. 2 (185 b 2) sec. transl. veterem (ms. Urbin. lat. 206, f. 3^v) ut refert Thomas infra a. 9 184. 276 supra: a. 1 ad 3.

8. Ad octavum dicendum quod in omnibus illis quae designant quantitatem in his quae ad perfectionem pertinent sequitur si aliquid comparatum Deo sit tale quod simpliciter sit tale, sicut si Deo comparatum est magnum quod sit simpliciter magnum; sed in illis quae pertinent ad imperfectionem non sequitur: non enim sequitur si aliquid Deo comparatum sit parvum quod simpliciter sit parvum, quia omnia Deo comparata nihil sunt et tamen simpliciter non nihil sunt. Unde quod est bonum Deo comparatum simpliciter bonum est, sed quod est finitum Deo non sequitur simpliciter finitum esse, quia finitum ad quandam imperfectionem pertinet sed bonum ad perfectionem. In utrisque tamen aliquid simpliciter est tale, quod secundum iudicium divinum tale invenitur.

9. Ad nonum dicendum quod cum dicitur 'Deus finite se ipsum cognoscit' hoc dupliciter intelligi potest: uno modo ut modus referatur ad rem cognitam, ut scilicet cognoscat se esse finitum, et secundum hunc intellectum est falsum quia sic cognitio sua esset falsa; alio modo ut modus referatur ad cognoscentem, et sic adhuc dupliciter potest intelligi: uno modo ut li finite nihil aliud sit quam perfecte ut dicatur finite cognoscere quia pervenit ad finem cognitionis, et sic Deus se ipsum finite cognoscit; alio modo ut li finite pertineat ad efficaciam cognitionis, et secundum hoc se infinite cognoscit quia eius cognitio est in infinitum efficax. Ex hoc autem quod sibi ipsi est finitus modo praedicto, non potest concludi quod se finite cognoscat nisi eo modo quo dictum est verum esse.

10. Ad decimum dicendum quod ratio illa procedit secundum quod li finite pertinet ad

efficaciam cognitionis, et sic planum est quod non cognoscit se finite.

11. Ad undecimum dicendum quod cum alium alio plus intelligere dicimus dupliciter potest intelligi: uno modo ut li plus pertineat ad modum rei cognitae et sic nullus intelligentium plus alio intelligit de re intellecta secundum quod est intellecta: quicumque enim rei intellectae plus attribuit vel minus quam natura rei habeat, errat et non intelligit; alio modo potest referri ad modum cognoscentis et sic unus alio plus intelligit secundum quod unus alio perspicacius intelligit, sicut angelus homine et Deus angelo, et hoc propter potentior vim intelligendi. Et similiter etiam est distinguenda illa quae ad hoc probandum assumitur, scilicet intelligere rem aliter quam sit: si enim li aliter sit modus rei cognitae tunc nullus intelligens intelligit rem aliter quam sit quia hoc esset intelligere rem esse aliter quam sit; si autem sit modus cognoscentis sic quilibet intelligens rem materiale intelligit aliter quam sit quia res, quae habet esse materiale, immaterialiter solum intelligitur.

Articulus tertius

Tertio quaeritur utrum Deus cognoscat alia a se. Et videtur quod non: intellectum enim est perfectio intelligentis; sed nihil aliud ab ipso potest esse perfectio eius quia sic esset aliquid eo nobilius; ergo nihil aliud ab ipso potest esse intellectum ab eo.

2. Sed dicebat quod res vel creatura secundum quod est cognita a Deo est unum cum ipso. — Sed contra, creatura non est unum cum Deo nisi secundum quod est in eo: si ergo

A 328 ut...et sic] et imp. praem. pA 330 cognitionis] idem conf. praem. pA 334 Ex] idem conf. praem. pA finitus] infinitus praem. pA 343 alium...dicimus] dicitur praem. pA 344 plus] idem conf. praem. pA 352 homine] idem conf. praem. pA 362 res...esse] esse imp. praem. pA

Φ 305 comparatum] -ratur δ¹ 309 imperfectionem] perfectionem Φ 310 sequitur] quod α pγ quod add. β sy δ 311 omnia] sint (seu sicut) add. δ¹ 313 comparatum om. α δ 321 cognoscit] cognoscere Φ 323 cognoscat] cogitat δ 324 intellectum] modum δ 330 se ipsum post finite β δ 331 alio modo...cognitionis om. δ² 332 se om. Φ 333 in om. Σ (-δ¹) 338-342 ratio...dicendum quod hom. om. δ² 346 secundum...intellecta hom. om. δ 351 quod] hoc δ 353 et hoc] om. β et α δ 354 similiter om. δ etiam est inv. Σ distinguenda] intelligenda Φ 355 hoc om. δ¹ 356 sit] quia hoc esset intelligere rem (esse) aliter quam sit add. β (cf. lin. 358) 358-359 quia...sit hom. om. β δ (cf. nota superior) 360 quilibet om. α 361 materiale] materialiter α γ naturaliter β δ 362 immaterialiter om. γ

¹ Tertio: postea, peioribus omissionibus exceptis, notantur tantum lectiones quae a duobus testibus vel pluribus praebentur: testes ut supra a. 1 9 unum] idem vel praem. β γ

311 omnia...nihil sunt: cf. Petrus Lomb. *lib. Sent.* I d. 8 c. 1. 328 li: cf. supra q. 1 a. 1 206 in nota.

¹ Parall.: *I Pars* q. 14 a. 5; *Cont. Gent.* I c. 49; *Super Sent.* I d. 35 a. 2; *Super Metaph.* XII lect. 11; *Super De causis lect.* 13; *Comp. theol.* cap. 30. 2 intellectum...intelligentis: cf. Averroes *Metaph.* XII comm. 51 (VIII, 335 F).

Deus non cognoscit creaturam nisi secundum quod est unum cum eo non cognoscet creaturam nisi secundum quod est in ipso, et ita non cognoscet eam in propria natura.

15 3. Praeterea, si intellectus divinus cognoscit creaturam, aut cognoscit ipsam per essentiam suam aut per aliud aliquid extrinsecum. Si per aliud extrinsecum medium, cum omne medium quo cognoscitur sit perfectio cognoscentis quia est forma ipsius in quantum est cognoscens, ut patet de specie lapidis in pupilla, sequeretur quod aliquid extrinsecum a Deo esset perfectio eius, quod est absurdum. Si autem cognoscit creaturam per essentiam suam, cum essentia sua sit aliud a creatura sequetur quod ex uno cognoscet aliud; sed omnis intellectus ex uno cognoscens aliud est intellectus discurrens et ratiocinans; ergo in intellectu divino est discursus, et sic erit imperfectus, 30 quod est absurdum.

4. Praeterea, medium per quod res cognoscitur debet esse proportionatum ei quod per ipsum cognoscitur; sed essentia divina non est proportionata ipsi creaturae cum in infinitum ipsam excedat, infiniti autem ad finitum nulla sit proportio; ergo Deus cognoscendo essentiam suam non potest cognoscere creaturam.

5. Praeterea, Philosophus in XI Metaphysicae probat quod Deus tantum se ipsum cognoscit; sed tantum idem est quod non cum alio; ergo non cognoscit alia a se.

6. Praeterea, si cognoscit alia a se, cum cognoscat se ipsum, aut ergo eadem ratione cognoscet se ipsum et alia, aut alia et alia. Si eadem, cum se ipsum per essentiam suam cognoscat sequitur quod et res alias per essentiam earum cognoscet, quod esse non potest; si

autem alia et alia ratione, cum cognitio cognoscentis sequatur rationem qua cognoscitur continget quod in divina cognitione invenietur multiplicitas et diversitas, quod repugnat divinae simplicitati: nullo ergo modo Deus creaturam cognoscit.

7. Praeterea, magis distat creatura a Deo quam distet persona Patris a natura deitatis; sed Deus non eodem cognoscit se esse Deum et se esse Patrem, quia in hoc quod dicitur cognoscit se <esse> Patrem includitur notio Patris quae non includitur dum dicitur cognoscit se esse Deum; ergo multo fortius, si creaturam cognoscit, alia ratione se ipsum et alia ratione cognoscet creaturam, quod est absurdum ut probatum est.

8. Praeterea, eadem sunt principia essendi et cognoscendi; sed non eodem Pater est Pater et Deus, ut dicit Augustinus; ergo non eodem cognoscit Pater se esse Patrem et se esse Deum, et multo fortius non eodem cognoscet se et creaturam si creaturam cognoscit.

9. Praeterea, scientia est assimilatio scientis ad scitum; sed inter Deum et creaturam est minima assimilatio cum sit ibi maxima distantia; ergo Deus minimam cognitionem vel nullam de creaturis habet.

10. Praeterea, quicquid cognoscit Deus intuetur; sed Deus, ut dicit Augustinus in libro LXXXIII Quaestionum, nec quicquam extra se intuetur; ergo nec quicquam extra se cognoscit.

11. Praeterea, eadem est comparatio creaturae ad Deum quae puncti ad lineam, unde Trismegistus dixit «Deus est sphaera intelligibilis cuius centrum est ubique circumferentia vero nusquam», per centrum intelligens crea-

A 46 res sup. lin. A] om. pA (signum in marg.) 54 magis distat] propinquior praem. pA 57 quia postea brev. ras. 58 <esse> suppl.] om. A 66 ut...ergo] g (inc. ergo) praem. pA 78 nec] idem conf. praem. pA 82 trismegistus A

Φ 12 unum...quod est hom. om. β cognoscet] cognoscit Σ (def. β) 13 ipso] eo Φ 14 cognoscet] cognoscit Φ eam] secundum quod est add. β γ 17 aliud aliquid inv. β δ¹ 24 cognoscit] cognoscat Φ 25 sequetur] sequeretur β γ δ¹ 26 cognoscet] cognoscit Φ (-δ) cognosceret δ¹ 35 ipsam] eam δ¹ iam δ² finitum] infinitum α γ 36 sit] est Φ Deus om. Φ 44 aut...et alia om. δ² 47 cognoscet] cognoscat Φ 49 rationem] cognitionem δ² cognitionem sive praem. δ¹ continget] contingit β δ 55 distet] distat Φ deitatis] divinitatis Φ 57 dicitur] om. β deus γ δ¹ 58 <esse> (induc. A) om. Φ 59 dum] cum Φ 61 se ipsum] cognoscit add. Φ 62 cognoscet] -scit Σ om. β 68 cognoscet] -scit Φ 77 nec quicquam] nichil Φ 83 est om. Φ 84 intelligens] exponens Φ

21 lapidis in pupilla: exemplum Arist. *De anima* III 13 (431 b 29) ut refert Thomas infra q. 23 a. 1. 35 infiniti...proportio: cf. Boetius *De consol.* II pr. 7 (PL 63, 712 A). 39 *Metaph.* XI (=XII) 11 (1074 b 29). 40 tantum...alio: Petrus Hispan. *Summulae logicae* tr. 7 n. 36 ex Arist. *De soph. elench.* cap. 3 (178 a 39). 64 eadem...cognoscendi: Arist. ut patet infra q. 8 a. 11 25. 66 *Enarr. in Ps.* LXXVIII² (PL 36, 844). 70 scientia...: cf. supra q. 1 a. 1 162 in nota. 77 Quaestio 46 (PL 40, 30). 82 Ps.-Trismegistus *Liber xxiv philosophorum* II (ed. Baumer, p. 208), vide etiam Alan. de Insulis *Regulae de sacra theologia* 7 (PL 210, 627 A).

85 turam, ut Alanus exponit; sed lineae nihil de-
perit de eius quantitate si punctum ab ea se-
paretur; ergo et nihil deperit perfectioni di-
vinæ si cognitio creaturae ei subtrahatur; sed
quicquid est in eo ad eius perfectionem per-
90 tinet cum nihil accidentaliter sit in eo; ergo
ipse de creaturis cognitionem non habet.

53ra 12. Praeterea, quicquid Deus cognoscit ab
aeterno cognoscit eo quod ¹scientia sua non
variatur; sed quicquid cognoscit est ens quia
95 cognitio nonnisi entis est; ergo quicquid co-
gnoscit Deus ab aeterno fuit; sed nulla crea-
tura fuit ab aeterno; ergo nullam creaturam
cognoscit.

100 13. Praeterea, omne quod perficitur aliquo
alio habet in se potentiam passivam respectu
illius quia perfectio est quasi forma perfecti;
sed Deus non habet in se potentiam passivam:
haec enim est principium transmutationis, quae
a Deo est procul; ergo non perficitur aliquo
105 alio a se; sed perfectio cognoscentis dependet
a cognoscibili quia perfectio cognoscentis est
in hoc quod actu cognoscit, quod non est nisi
cognoscibile; ergo Deus non cognoscit aliud
a se.

110 14. Praeterea, ut dicitur in IV Metaphysi-
cae, «motor est prior moto secundum natu-
ram»; sed sicut sensibile est movens sensum,
ut ibidem dicitur, ita intelligibile movet intel-
lectum; si ergo Deus intelligeret aliquid aliud
115 a se sequeretur quod aliquid esset prius eo,
quod est absurdum.

15. Praeterea, omne intellectum facit ali-
quam delectationem in intelligente, unde in
principio Metaphysicae «Omnes homines na-

120 tura scire desiderant, cuius signum est sensuum
delectatio», secundum quod quidam libri ha-
bent; si ergo Deus aliquid aliud a se ipso co-
gnosceret illud aliud esset causa delectationis
in ipso, quod est absurdum.

125 16. Praeterea, nihil cognoscitur nisi per
naturam entis; sed creatura magis habet de
non esse quam de esse, ut patet per Ambro-
sium et multa sanctorum dicta; ergo creatura
magis est Deo incognita quam nota.

130 17. Praeterea, nihil apprehenditur nisi se-
cundum quod habet rationem veri sicut nihil
appetitur nisi secundum quod habet rationem
boni; sed creaturae visibiles comparantur in
Scriptura mendacio, ut patet Eccli. xxxiv²
«Quasi qui apprehendit ventum et sequitur
135 aestum sic qui attendit ad visa mendacia»;
ergo creaturae magis sunt Deo incognitae quam
notae.

18. Sed dicebat quod creatura non dicitur
non ens nisi secundum comparisonem ad
Deum. — Sed contra, creatura non cognosci-
tur a Deo nisi secundum quod ad ipsum com-
paratur: si igitur creatura secundum quod com-
paratur ad Deum est mendacium et non ens
140 et sic incognoscibilis, nullo modo a Deo co-
gnosci poterit.

19. Praeterea, nihil est in intellectu quod
non sit prius in sensu; sed in Deo non est po-
nere sensitivam cognitionem quia materialis
est; ergo ipse non intelligit res creatas cum
150 non sint prius in sensu.

20. Praeterea, res praecipue cognoscuntur
per causas suas et maxime per causas quae
sunt esse rei; sed inter quatuor causas efficiens

A 86 separatur] separaretur *praem.* pA 87 perfectioni divinae in *marg.* A] deo pA 89 eo] *idem conf. praem.* pA 108 co-
gnoscibile] hoc (*seu* secundum, non *liquet*) quod *praem.* pA 130 nisi secundum] s *praem.* pA 148 in Deo] in intellectu
praem. pA 150 ipse non] nec *praem.* pA 151 sensu] eius (*deletio non perspicua*) *praem.* pA 152 res praecipue cognoscun-
tur per causas] nichil cognoscitur nisi per (*causam add. in marg. manus poster.*) *praem.* A, et *delevimus* (*cf. supra lin. 125*) 153 per
causas quae] q *praem.* pA

Φ 95 cognitio] eius *add.* Φ nonnisi entis est] non est nisi entis Φ 107 nisi] secundum quod *add.* Σ secundum quod
sit aliquid *add.* β 114 aliquid aliud *inv.* Σ (-8^a) 116 est absurdum *inv.* Φ 120 cuius] huius autem Φ 127 Ambro-
sium et *om.* α 8 130 apprehenditur] -prehendit α β 132 habet...boni] habet rationi (*seu* rationem) α convenit rationi β
135 et *om.* Φ 135-136 sequitur...mendacia] etc. Σ 136 qui] quia β (*def.* Σ) ad visa] ad diversa β (*def.* Σ) 142 secun-
dum quod] in quantum Φ 151 sensu] eius (*induc.* pA) *praem.* Φ (-8)

85 Alanus: hic supra; lineae...separatur: cf. Albertus *Lib. de indivis. lineis* cap. 6. 95 cognitio...est: Dionys. *De div. nom.* cap. 1
§ 4 (PG 3, 593 A; Dion. 34) ut refertur infra a. 8 4, cf. Arist. *Anal. post.* I 4 (71 b 25). 111 Cap. 5 (1010 b 37) sec. transl.
Novae Metaph. (ed. Averroes VIII, 92 D). 113 ibidem: *Metaph.* IV 14 (1010 b 30). 121 quidam libri: *Metaph.* I c. 1 (980
a 21) sec. transl. veterem (ms. Vat. lat. 2991, f. 3°), cf. Arist. *Latinitas* pars prior, p. 63. 128 Locos non invenimus, cf. tamen Au-
gust. *Confess.* IV c. 10 (PL 32, 699), ibid. VII c. 11 (PL 32, 742). 130 nihil apprehenditur...: Arist. *Anal. post.* I 4 (71 b 25)
ut dicitur infra a. 12 4. 131 nihil appetitur...: Arist. *Ethic.* I 1 (1094 a 3) ut refert Thomas supra q. 1 a. 1 158. 134 Eccli.
xxxiv²: textus videtur conflatus ex Eccli. I c. et Os. xii¹. 140 nisi secundum comparisonem...: Petrus Lomb. ut supra
a. 2 311 in nota. 147 nihil...sensu: Arist. ut supra q. 1 a. 10 107 in nota.

155 et finis sunt causae fieri rei, forma autem et materia sunt causae essendi rem quia intrans eius constitutionem; Deus autem non est causa rerum nisi efficiens et finalis; ergo minimum est quod de creaturis cognoscit.

160 SED CONTRA, Hebr. IV¹³ «Omnia nuda et aperta sunt oculis eius».

2. Praeterea, cognito uno relativorum cognoscitur alterum; sed principium et principiatum relative dicuntur; <ergo> cum ipse 165 sit principium rerum per essentiam suam cognoscendo essentiam suam cognoscit creaturas.

3. Praeterea, Deus est omnipotens: ergo eadem ratione debet dici omnisciens; ergo non tantum scit res fruibiles sed etiam utiles.

170 4. Praeterea, Anaxagoras posuit intellectum 'esse immixtum ut omnia cognoscat', et de hoc a Philosopho commendatur in III De anima; sed intellectus divinus est maxime immixtus et purus; ergo maxime omnia cognoscit, non solum se sed alia.

5. Praeterea, quanto aliqua substantia est simplicior tanto est plurium formarum comprehensiva; sed Deus est substantia simplicissima; ergo ipse est comprehensivus formarum omnium rerum: ergo cognoscit omnes res, non solum se ipsum.

180 6. Praeterea, «propter quod unumquodque et illud magis» secundum Philosophum; sed Deus est causa cognoscendi creaturas omnibus qui cognoscunt: ipse enim est «lux quae illuminat omnem hominem venientem in hunc 185

mundum», Ioh. I⁹; ergo ipse maxime cognoscit creaturas.

7. Praeterea, sicut Augustinus probat in libro De Trinitate, nihil diligitur nisi cognitum; sed Deus «diligit omnia quae sunt», Sap. XI²⁵; ergo etiam omnia cognoscit.

8. Praeterea, in Psal. dicitur «Qui finxit oculum non considerat?» quasi 'sic'; ergo ipse Deus qui fecit omnia omnia considerat et cognoscit.

9. Praeterea, in Psal. alibi dicitur «Qui finxit singillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum»: hic autem est Deus, cordium factor; ergo cognoscit opera hominum et sic alia a se.

10. Praeterea, hoc idem habetur ex hoc quod alibi in Psal. dicitur «Qui fecit caelos in intellectu»; ergo ipse intelligit caelos quos creavit.

11. Praeterea, cognita causa, praecipue formali, cognoscitur effectus; sed Deus est causa formalis exemplaris creaturarum; ergo cum ipse se ipsum cognoscat cognoscet etiam creaturas.

RESPONSIO. Dicendum quod absque dubio concedendum est quod Deus non solum se¹ cognoscit sed etiam omnia alia, quod quidem hoc modo probari potest: omne enim quod naturaliter in alterum tendit oportet hoc habeat ex aliquo dirigente ipsum in finem, alias casu in illud tenderet; in rebus autem naturalibus invenimus naturalem appetitum quo unaquaeque

A 164 <ergo> suppl. cum T E Φ] trans. ad lin. om. A 165 suam] idem conf. praem. pA 169 utiles] Set add. pA 176 quanto em. A] conf. pA 177 comprehensiva] cogn. (casu non del.) praem. A, et deletimus 182 Praeterea, propter] pp (inc. propter) praem. pA 184 causa] idem conf. praem. pA 204 caelos] idem conf. et imp. praem. pA 218 appetitum] inesse add. pA

Φ 155 finis] finalis Φ fieri] esse Φ (-γ) 156 causae] causa Φ 160 IV] iii (seu 3) Φ et aperta post sunt Φ 163 alterum] aliud Φ 164 <ergo> suppl. Φ 165 rerum] om. δ¹ post cognoscendo δ² 166 creaturas] -turam Φ 168 omnisciens] dei sciens α β 169 utiles] utiles Φ 171 esse om. Σ de] ob Φ 175 sed alia] et alia αδ¹ sed et (seu etiam) alia γ δ¹ 176 substantia] formarum α δ¹ forma δ² 177 comprehensiva] apprehensiva β δ 179 comprehensivus] apprehensivus δ¹ 183 et illud] tale ipsum α δ secundum Philosophum om. α δ 185 est] om. γ post lux δ¹ quae] qui α δ¹ 194 quasi] quale β diceret add. γ 195 omnia¹ om. Σ 197-205 scil. arg. sed c. 9 et 10 om. α δ 200 factor] cognitor vel factor β ante cordium γ (def. α δ) 202 hoc¹ om. β γ (def. α δ) 203 creavit] ipse praem. β γ (def. α δ) 206 praecipue om. β γ 209 ipse om. Φ cognoscet] -scit Φ 215 oportet] quod add. Φ

162 cognito...: Arist. Praedic. cap. 7 (8 a 35) ut refert Thomas Super Sent. I d. 35 a. 2 sed c. 2, Super Sent. II d. 38 a. 4. 169 fruibiles...utiles: vocabula August. De doct. christ. I c. 3 (PL 34, 20) ut refert Petrus Lomb. Lib. Sent. I d. 1 c. 2. 173 De anima III 7 (429 a 18). 176 quanto...comprehensiva: cf. Liber de causis prop. 10 (9) et comm. sec. Thomam II-II q. 45 a. 3 ad 1, cf. etiam <Adam Pulchre-Mulieris> Liber de Intelligentiis XI [1] (ed. Baeumker, p. 15). 183 Anal. post. I c. 2 (72 a 29) sec. transl. anon. (ed. Minio-Paluello, p. 10), cf. Thomas Super Sent. I d. 12 a. 2 arg. 2. 190 X c. 1 (PL 42, 971). 193 Ps. xciii⁹. 194 quasi 'sic': eandem loci interpretationem habet Bonaventura Comment. in lib. Sap. I⁹. 197 alibi: xxxii¹⁰. 203 alibi: cxxxv⁴. 216 dirigente...finem: Themistius ex Averrois Metaph. XII comm. 18 (VIII, 303 K) ut refertur De malo q. 3 a. 3 arg. 10. 218 naturalem appetitum: vocabulum ex Averrois Phys. I comm. 81 (IV, 46 D) depromptum.

res in finem suum tendit, unde oportet supra
omnes res naturales ponere aliquem intellectum
qui res naturales ad suos fines ordinaverit et
eis naturalem inclinationem sive appetitum
indiderit; sed res non potest ordinari ad finem
aliquem nisi res ipsa cognoscatur simul cum
fine ad quem ordinanda est, unde oportet quod
in intellectu divino, a quo rerum naturae origo
provenit et naturalis ordo in rebus, sit natu-
ralium rerum cognitio. Et hanc probationem
innuit Psalmista cum dixit « Qui finxit oculum
non considerat? », ut Rabbi Moyses dicit, quod
idem est ac si diceret 'qui oculum fecit sic
proportionatum ad suum finem qui est eius
actus, scilicet visio, nonne considerat oculi
naturam?'

Sed oportet videre ulterius per quem mo-
dum creaturas cognoscit. Sciendum est igitur
quod cum omne agens agat in quantum est
in actu, oportet quod illud quod per agentem
efficitur aliquo modo sit in agente, et inde est
quod omne agens agit sibi simile; omne autem
quod est in altero est in eo per modum reci-
pientis; unde si principium activum sit mate-
riale effectus eius est in eo quasi materialiter
quia velut in virtute quadam materiali, si autem
sit immateriale activum principium etiam effec-
tus eius in eo immaterialiter erit. Dictum autem
est supra quod secundum hoc aliquid cognosci-
tur ab altero secundum quod in eo immate-
rialiter recipitur. Et inde est quod principia
activa materialia non cognoscunt effectus suos
quia non sunt effectus sui in eis secundum quod
cognoscibiles sunt; sed in principiis activis
immaterialibus effectus sunt secundum quod
cognoscibiles sunt quia immaterialiter, unde
omne principium activum immateriale cogno-
scit effectum suum; et inde est quod in libro
De causis dicitur quod « intelligentia cognoscit

id quod est sub se in quantum est causa ei ».
Unde cum Deus sit rerum immateriale prin-
cipium activum sequitur quod apud ipsum sit
earum cognitio.

1. Ad primum igitur dicendum quod intel-
lectum non est perfectio intelligentis secundum
illam rem quae cognoscitur, res enim illa est
extra intelligentem, sed secundum rei simili-
tudinem qua cognoscitur quia perfectio est in
perfecto, lapis autem non est in anima sed si-
militudo lapidis. Sed similitudo rei intellectae
est in intellectu dupliciter, quandoque quidem
ut aliud ab ipso intelligente, quandoque vero
ut ipsa intelligentis essentia, sicut intellectus
noster cognoscendo se ipsum cognoscit alios
intellectus in quantum ipsemet est similitudo
aliorum intellectuum; sed similitudo lapidis
in ipso existens non est ipsa essentia intel-
lectus, immo recipitur in eo sicut forma quasi
in materia: haec autem forma quae est aliud
ab intellectu, quandoque quidem comparatur
ad rem cuius est similitudo ut causa eius, sic-
ut patet in intellectu practico cuius forma est
causa rei operatae, quandoque autem est effec-
tus rei, sicut patet in intellectu nostro specu-
lativo accipiente cognitionem a rebus. Quando-
cumque ergo intellectus cognoscit rem ali-
quam per similitudinem quae non est in-
telligentis essentia tunc intellectus perficitur
aliquo alio a se: sed si illa similitudo sit causa
rei perficietur tantum similitudine et nullo
modo re cuius est similitudo, sicut domus non
est perfectio artis sed magis e converso; si
autem sit effectus rei tunc res etiam erit quo-
dam modo perfectio intellectus, active scilicet,
similitudo vero eius formaliter; cum vero si-
militudo rei cognitae est ipsa intelligentis essen-
tia non perficitur per aliud a se, nisi forte active

A 230 rabi A 232 eius] *eus idem conf. inc. praem.* pA 233 actus] *idem conf. praem.* pA 235 Sed...per quem modum]
Quomodo praem. pA 291 etiam hic A] *post quodam pA*

Φ 221 suos fines] *suum finem Φ (-δ¹) finem suum δ¹* 231 diceret] *diceretur Φ* 232 qui] *quod α δ²* 238-240 per...
omne^c om. α 246 in eo] *om. δ post immaterialiter β* autem est *inv. β δ¹* 252-254 sed...sunt *hom. om. β* 262 igitur]
ergo Φ 262 intellectum] *-lectus Φ* 269 quidem] *om. α δ* ita *add. β γ* 276 immo] *quia α δ* 278 quidem *om. Φ* 279 si-
cut] *ut Φ* 282 in] *de Φ* 283 Quodcumque] *quandoque δ²* quando *δ¹* 287 aliquo alio] *inv. α γ* aliquo modo β
291 etiam erit *inv. Φ*

229 Ps. xciii⁹. 230 *Dux neutr.* III c. 20. 237 omne...actu: sic Thomas passim, e. g. *Super Sent.* II d. 1 q. 1 a. 2
sed c. 2, ibid. d. 17 q. 2 a. 1, *Cont. Gent.* I c. 73, *Cont. Gent.* II c. 21, cf. Arist. *Phys.* III 4 (202 a 11), Averroes *Phys.* III
comm. 17 (IV, 92 D), *De anima* III comm. 20 (VI¹, 137 F). 240 omne agens...simile: sic Thomas passim e. g. *Super Sent.* II
d. 18 q. 2 a. 1 ad 4, *Cont. Gent.* I c. 49, *Cont. Gent.* II c. 46, cf. Arist. *De gen. et corr.* I c. 7 (324 a 10), *De anima* II 23 (424
a 1); omne autem...recipientis: cf. supra q. 1 a. 2 18 in nota. 247 supra: a. 2. 257 Prop. 8 (7).

utpote si eius essentia sit ab alio effecta. Et quia intellectus divinus non habet scientiam causatam a rebus nec similitudo rei per quam cognoscit res est aliud quam sua essentia nec
 300 essentia sua est ab alio causata, nullo modo ex hoc quod cognoscit res alias sequitur quod eius intellectus sit ab alio perfectus.

2. Ad secundum dicendum quod Deus non cognoscit res tantum secundum quod in ipso sunt si li secundum quod referatur ad cognitionem ex parte cogniti, quia non cognoscit in rebus solum esse quod habent in ipso secundum quod sunt unum cum eo sed etiam esse quod habent extra ipsum secundum quod diversificantur ab eo; si autem li secundum quod determinet cognitionem ex parte cognoscentis sic verum est quod Deus non cognoscit res nisi secundum quod sunt in ipso, quia ex similitudine rei quae est idem cum ipso in ipso
 315 existens.

3. Ad tertium dicendum quod Deus hoc modo cognoscit creaturas secundum quod sunt in ipso; effectus autem in quacumque causa efficiente existens non est aliud ab ipsa si accipitur illud quod est per se causa, sicut domus in arte non est aliud quam ipsa ars, quia secundum hoc effectus est in principio activo quod principium activum assimilatur sibi effectum: hoc autem est ex hoc ipso quo agit; unde
 325 si aliquod principium activum agat per suam formam tantum, secundum hoc est effectus eius in eo quod habet formam illam nec effectus eius in eo erit distinctus a forma sua: similiter nec in Deo, cum agat per suam essentiam, effectus eius in eo est distinctus ab essentia sua
 330 sed omnino unum, et ideo hoc quo cognoscit effectum non est aliud quam essentia sua. Nec

tamen sequitur quod cognoscendo effectum per hoc quod essentiam suam cognoscit sit aliquis discursus in intellectu eius. Tunc enim
 335 solum dicitur intellectus de uno in aliud discurrere quando diversa apprehensione utrumque apprehendit, sicut intellectus humanus alio actu apprehendit causam et effectum et ideo effectum per causam cognoscens dicitur de
 340 causa discurrere in effectum; quando vero non alio actu fertur potentia cognoscitiva in medium quo cognoscit et in rem cognitam tunc non est aliquis discursus in cognitione, sicut visus cognoscens lapidem per speciem
 345 lapidis in ipso existentem vel rem quae resultat in speculo per speculum non dicitur discurrere, quia idem est ei ferri in similitudinem rei et in rem quae per talem similitudinem cognoscitur. Hoc autem modo Deus per essentiam suam effectus suos cognoscit sicut per
 350 similitudinem rei cognoscitur res ipsa, et ideo una cognitione se et alia cognoscit, ut etiam Dionysius dicit vii cap. De divinis nominibus sic dicens « Non igitur Deus propriam habet
 355 sui ipsius cognitionem aliam autem communem existentia omnia comprehendentem », et ideo nullus discursus est in eius intellectu.

4. Ad quartum dicendum quod aliquid dicitur proportionatum alteri dupliciter: uno modo quia inter ea attenditur proportio, sicut dicimus quatuor proportionari duobus quia se habet in dupla proportionem ad duo; alio modo per modum proportionalitatis, ut si dicamus sex et octo esse proportionata quia sicut sex
 360 est duplum ad tria ita octo ad quatuor: est enim proportionalitas similitudo proportionum. Et quia in omni proportionem attenditur habitudo ad invicem eorum quae proportionata

A 311 cognoscentis *coni. cum* δ^1 cogniti (*cf. lin. 306*) A 315 existens] *idem conf. praem. pA* 316 Ad tertium...*incip. pag. A*] Ad tertium dicendum quod cognoscere unum per aliud dupliciter contingit. Vno modo quando est diversa cognitio eius quod cognoscitur et eius quo cognoscitur. et tunc de necessitate in cognoscendo unum per aliud est discursus. quia est ibi cognitio ex cognitione causata sicut in *fine col. 53ra praem. pA*, quod per lineam circumductam et verbum va-cat delatur 317 cognoscit *em. A*] cognoscitur (*ut videtur*) pA 323 quod] secundum h *praem. pA* 340 effectum] *effe conf. inc. praem. pA* 364 si *trans. ad lin. rep. A*, et alterum *delevimus*

Φ 298 causatam] creatam β δ^1 304 tantum *om. \Phi* 310 quod *om. \Phi* (- γ) 311 determinet] referatur vel *praem. \beta* γ 311 cognoscentis] cogniti (*cf. A*) Φ (- δ^1) 314 in ipso *hom. om. \Phi* 319 efficiente existens *inv. \Phi* (- δ) 320 illud] id γ δ^1 327 quod] secundum *praem. \beta* γ 331-332 sed...essentia sua *hom. om. \delta^1* 331 quo] quod Σ (*def. \delta^1*) 332 effectum] creaturam α δ^1 (*def. \delta^1*) 336 solum dicitur *inv. \Phi* de] ab β γ 338 humanus] noster α δ 339 actu] modo Σ et ideo effectum *hom. om. \delta^1* 340 causam] causas Φ de causa *om. \alpha* δ 346 rem] res Σ 350 autem modo] *inv. \Phi* (- δ^1) modo quo (*seu modo que*) δ^1 354 Dionysius dicit *inv. \Phi* 357 comprehendentem] apprehendentem β δ 369 proportionata] -nari Φ

354 § 2 (PG 3, 869 C) sec. transl. Sarraceni (Dion. 400). 366 est enim...proportionum: Euclides *Element. V* sec. transl. Aderlardi de Bath, Versio II (ed. Venetiis 1482, f. 29^v). 368 in omni proportionem...: cf. Euclides hic supra (f. 29^v).

370 dicuntur secundum aliquem determinatum
excessum unius super alterum, ideo impossi-
bile est infinitum aliquod proportionari finito
per modum proportionis; sed in his quae pro-
portionata dicuntur per modum proportiona-
375 litatis non attenditur habitudo eorum ad invi-
cem sed similis habitudo aliquorum duorum
ad alia duo, et sic nihil prohibet esse proportio-
natum infinitum finito quia sicut quoddam
finitum est aequale cuidam finito ita infinitum
380 est aequale alteri infinito. Et secundum hunc
modum oportet esse proportionatum medium
ei quod per ipsum cognoscitur, ut scilicet
sicut se habet medium ad aliquid demonst-
randum ita se habeat quod per ipsum cognoscitur
385 ad hoc quod demonstretur, et sic nihil pro-
hibet essentiam divinam esse medium quo
creatura cognoscatur.

5. Ad quintum dicendum quod aliquid intel-
ligitur dupliciter: uno modo in se ipso, quando
390 scilicet ex ipsa re intellecta vel cognita formatur
acies intuentis; alio modo videtur aliquid in
altero quo cognito et illud cognoscitur. Deus
ergo se ipsum tantum cognoscit in se ipso alia
vero non in se ipsis cognoscit sed cognoscendo
395 suam essentiam, et secundum hoc Philosophus
dixit quod Deus tantum se ipsum cognoscit,
cui etiam consonat Dionysii dictum in VII cap.
De divinis nominibus «Deus», inquit, «exi-
stentia cognoscit non scientia quae sit existen-
400 tium sed quae sit sui ipsius».

6. Ad sextum dicendum quod si ratio cog-
nitionis accipiatur ex parte cognoscentis Deus
eadem ratione se cognoscit et alia quia et idem
cognoscens et idem cognitionis actus et idem
405 medium est cognoscendi; si autem accipiatur
ratio ex parte rei cognitae sic non eadem ra-
tione se cognoscit et alia quia non est eadem
habitudo sui et aliorum ad medium quo cogno-
scit, quia ipse illi medio est idem per essentiam
410 res autem aliae per assimilationem tantum, et

ideo se ipsum cognoscit per essentiam alia
vero per similitudinem: idem tamen est quod
est eius essentia et aliorum similitudo.

7. Ad septimum dicendum quod ex parte
cognoscentis omnino eadem cognitione cogno- 415
scit Deus se esse Deum et se esse Patrem; sed
non est idem quo cognoscit ex parte cogniti:
cognoscit enim se esse Deum deitate et se esse
Patrem paternitate, quae secundum modum
intelligendi non idem est quod deitas quamvis 420
realiter unum sit.

8. Ad octavum dicendum quod illud quod
est principium essendi etiam est principium
cognoscendi ex parte rei cognitae quia per sua
principia res cognoscibilis est; sed illud quo 425
cognoscitur ex parte cognoscentis est <rei>
similitudo vel principiorum eius quae non est
principium essendi ipsi rei nisi forte in practica
cognitione.

9. Ad nonum dicendum quod similitudo 430
aliquorum duorum¹ ad invicem potest dupli-
citer attendi: uno modo secundum convenientiam
in natura, et talis similitudo non requiritur
inter cognoscens et cognitum, immo videmus
quandoque quod quanto talis similitudo est 435
minor tanto cognitio est perspicacior, sicut
minor est similitudo similitudinis quae est in
intellectu ad lapidem quam illius quae est in
sensu cum sit magis a materia remota, et tamen
intellectus perspicacius cognoscit quam sensus; 440
alio modo quantum ad repraesentationem, et
haec similitudo requiritur cognoscentis ad cog-
nitum. Quamvis igitur sit minima similitudo
creaturae ad Deum secundum convenientiam
in natura, est tamen maxima similitudo secun- 445
dum hoc quod expressissime divina essentia
repraesentat creaturam, et ideo intellectus di-
vinus optime rem cognoscit.

10. Ad decimum dicendum quod cum dici-
tur quod Deus nihil extra se intuetur intelli- 450
gendum est sicut in quo intueatur non sicut

A 393 se ipsum] s et litt. imp. add. pA 425 illud...ex parte cognoscentis] ex parte cognoscentis praem. pA 426 <rei>
suppl.] trans. ad lin. om. A

Φ 372 aliquod] aliquid Φ 377 prohibet esse om. α δ² 384 habeat] habet β δ¹ 397 in] v. α om. γ δ 410 tantum
om. Φ 423 principium] intelligendi vel add. β γ 426 <rei>] (induc. A) om. Φ (-δ) post similitudo suppl. δ 427 vel om.
Φ (-δ) 433 natura] ipsa α δ 446 hoc om. Φ 450 quod om. Φ

391 acies intuentis: vocabulum August. e. g. De Trin. XIV c. 3 (PL 42, 1039). 398 § 2 (PG 3, 869 C) sec. transl.
Sarraceni (Dion. 401).

quod intueatur: illud enim in quo omnia intue-
tur in ipso est.

11. Ad undecimum dicendum quod quam-
vis a linea si diminuatur punctus in actu nihil
deperat de lineae quantitate, si tamen dimi-
nuatur a linea quod non sit terminabilis ad
punctum peribit lineae substantia; similiter
etiam est et de Deo: non enim aliquid Deo
deperit si eius creatura ponatur non esse, de-
perit tamen perfectioni ipsius si auferatur ab
eo potestas producendi creaturam. Non autem
cognoscit res solum secundum quod sunt in
actu sed etiam secundum quod sunt in poten-
tia eius.

12. Ad duodecimum dicendum quod quam-
vis cognitio non sit nisi entis non tamen oportet
ut illud quod cognoscitur sit tunc ens in sua
natura quando cognoscitur: sicut enim cogno-
scimus distantia loco ita cognoscimus distantia
tempore, ut patet de praeteritis; et ideo non
est inconueniens si cognitio Dei ponatur aeterna
de rebus non aeternis.

13. Ad tertium decimum dicendum quod
perfectionis nomen si stricte accipiatur in Deo
poni non potest quia nihil est perfectum nisi
quod est factum; sed in Deo nomen perfectionis
accipitur magis negative quam positive, ut
dicatur perfectus quia nihil deest ei ex omni-
bus, non quod sit in eo aliquid quod sit in po-
tentia ad perfectionem quod aliquo perficiatur
quod sit actus eius; et ideo non est in eo po-
tentia passiva.

14. Ad quartum decimum dicendum quod
intelligibile et sensibile non movent sensum vel
intellectum nisi secundum quod cognitio sen-
sitiva vel intellectiva a rebus accipitur; non est
autem talis divina cognitio, et ideo ratio non
procedit.

15. Ad quintum decimum dicendum quod,

secundum Philosophum in VII et X Ethico-
rum, delectatio intellectus est ex operatione
conuenienti: unde ibi dicitur quod «Deus una
et simplici operatione gaudet»; secundum hoc
igitur aliquod intelligibile est causa delectationis
intellectui secundum quod est causa opera-
tionis ipsius; hoc autem est secundum quod
facit similitudinem suam in ipso qua intel-
lectus operatio informatur; unde patet quod res
quae intelligitur non est causa delectationis in
intellectu nisi quando cognitio intellectus a
rebus accipitur, quod non est in intellectu
divino.

16. Ad sextum decimum dicendum quod
esse simpliciter et absolute dictum de solo di-
vino esse intelligitur sicut et bonum, ratione
cuius dicitur Matth. XIX¹⁷ «Nemo bonus nisi
solus Deus»; unde quantum creatura accedit
ad Deum tantum habet de esse, quantum vero
ab eo recedit tantum habet de non esse; et
quia non accedit ad Deum nisi secundum quod
esse finitum participat, distat autem in infini-
tum, ideo dicitur quod plus habet de non esse
quam de esse: et tamen illud esse quod habet
cum a Deo sit a Deo cognoscitur.

17. Et similiter dicendum ad septimum de-
cimum quia creatura visibilis non habet veri-
tatem nisi secundum quod accedit ad primam
veritatem, secundum quod vero ab eo deficit
falsitatem habet, ut etiam Avicenna dicit.

18. Ad duodevicesimum dicendum quod
aliquid comparatur Deo dupliciter: vel secun-
dum commensurationem, et sic creatura Deo
comparata invenitur quasi nihil; vel secundum
conversionem ad Deum a quo esse recipit,
et sic hoc solum modo esse habet quo compa-
ratur ad Deum, et sic etiam a Deo cognosci-
bilis est.

19. Ad undevicesimum dicendum quod ver-

A 471 ut...et ideo non] et ideo no *praem.* pA 478 accipitur] accipitur *praem.* pA 488 non procedit] p *praem.* pA
499 res...delectationis] intelligibile non est causa delectationis *praem.* pA 502 quod...divino in *margin.* A] om. pA 505 esse]
et *praem.* pA 520 ut etiam] et *praem.* pA

Φ 457 terminabilis] *lac. (seu om.)* α terminata β 468 ut] quod Φ 471 ideo] ita Φ 472 Dei om. Φ aeterna om. Φ
476 poni post potest Φ 491 VII] metaphysice *add.* Σ Ethicorum] ethic Σ 495 aliquod] aliquid Φ 498 qua] quo Φ
499 operatio] opere Φ informatur] -metur Φ 517 quia] dicendum quod δ³ quod Φ (-δ³) 519 quod vero *inv.* Φ
519 eo deficit] ea recedit Φ 520 falsitatem habet *inv.* Φ (-δ) ut...dicit om. δ³ etiam Avicenna *inv.* δ³ 526 modo esse
habet] esse Φ

457 terminabilis ad punctum: cf. Euclides *Element.* I (ed. Venetiis 1482, f. 2^r) quem refert Thomas *I Pars* q. 85 a.
8 arg. 2. 476 nihil...factum: cf. Isid. *Etymol.* VII c. 1 (PL 82, 263 A). 479 perfectus...deest ei: Arist. *Phys.* III 11 (207
a 8) ut refert Thomas *III Pars* q. 27 a. 5 arg. 2. 492 *Ethic.* VII 14 (1154 b 15) et X 6 (1174 b 19). 493 ibi: *Ethic.* VII
c. 15 (1154 b 26) sec. transl. Lincolnensis (ms. Vat. lat. 2171, f. 151^v) ubi tamen legitur 'delectatione' loco 'operatione'.
507 Rectius Luc. xviii¹⁹. 520 *Metaph.* VII c. 6 (f. 100ra A).

530 bum illud est intelligendum de intellectu nostro qui a rebus scientiam accipit: gradatim enim res a sua materialitate ad immaterialitatem intellectus deducitur, scilicet mediante immaterialitate sensus; et ideo oportet ut quod
535 est in intellectu nostro prius in sensu fuerit, quod in intellectu divino locum non habet.

20. Ad vicesimum dicendum quod, quamvis agens naturale, ut Avicenna dicit, non sit causa nisi fiendi, – cuius signum est quod eo
540 destructo non cessat esse rei sed fieri solum –, agens tamen divinum quod est influens esse rebus est omnibus rebus causa essendi quamvis rerum constitutionem non intret, et tamen est similitudo principiorum essentialium quae intrant rei constitutionem: et ideo non solum
545 cognoscit fieri rei sed esse eius et principia essentialia ipsius.

Articulus quartus

54ra

Quarto quaeritur utrum Deus de rebus habeat propriam et determinatam cognitionem. Et videtur quod non quia, sicut dicit Boetius, «universale est dum intelligitur, singulare dum sentitur»; sed in Deo non est cognitio sensitiva sed intellectiva tantum; ergo Deus non habet nisi universalem cognitionem de rebus.

2. Praeterea, si Deus cognoscit creaturas, aut cognoscit eas pluribus aut uno: si pluribus, ergo eius scientia plurificatur etiam ex parte cognoscentis quia id quo cognoscitur in cognoscente est; si autem uno, et per unum non potest haberi de multis cognitio distincta et propria, videtur quod Deus non habeat propriam cognitionem de rebus.

3. Praeterea, sicut Deus est causa rerum eo quod eis esse influit ita ignis est causa calido-

rum ex hoc quod eis calorem influit; sed si ignis se ipsum cognosceret, cognoscendo calorem suum non cognosceret alia nisi in quantum sunt calida; ergo Deus cognoscendo essentiam suam non cognoscit alia nisi in quantum sunt entia; sed istud non est habere cognitionem propriam de rebus sed maxime universalem; ergo Deus non habet propriam cognitionem de rebus.

4. Praeterea, cognitio propria de re aliqua haberi non potest nisi per speciem quae nihil plus vel minus contineat quam in re sit: sicut enim viridis color imperfecte cognosceretur per speciem deficientem ab ipso, scilicet nigri, ita imperfecte cognosceretur per speciem superexcedentem, scilicet albi, in quo perfectissime natura coloris invenitur unde et albedo est mensura omnium colorum, ut dicitur in X Metaphysicae; sed quantum essentia divina superat creaturam tantum creatura deficit a Deo; cum ergo divina essentia nullo modo proprie et complete possit cognosci mediante creatura nec creatura poterit proprie cognosci mediante essentia divina; sed Deus non cognoscit creaturam nisi per essentiam suam; ergo non habet propriam cognitionem de creaturis.

5. Praeterea, omne medium quod facit propriam cognitionem de re potest assumi ut medium demonstrationis ad concludendum illud; sed essentia divina non hoc modo se habet ad creaturam, alias creaturae essent quaecumque fuit essentia divina; ergo Deus cognoscens creaturas per essentiam suam non habet propriam cognitionem de rebus.

6. Praeterea, si Deus cognoscit creaturam, aut cognoscit eam in propria natura aut in idea. Si in propria natura, tunc propria natura creaturae est medium quo Deus cognoscit creaturam; sed medium cognoscendi est perfectio

A 533 intellectus] *idem conf. praem.* pA

1 de rebus habeat...cognitionem] cognoscat *praem.* pA 4 intelligitur...singulare dum sentitur] sentitur *sing. praem.* pA
13 cognoscente] *lit. imp. praem.* pA 31 per speciem deficientem *rep. A, et alterum delevimus* 40 mediante] *per me praem.* pA

Φ 542 est omnibus rebus] *hom. om.* Φ (-γ) est omnibus γ 546 rei] *res* Φ (-γ)

1 Deus] *om.* δ² post rebus δ¹ 2 cognitionem ante et determinatam Φ 12 quo] quod Φ 14 de multis] *hic et ante non*
α β ante non δ 14-15 cognitio...propria] cognitio propria et distincta Φ (-δ) propria cognitio et distincta δ 18 ita] *et add.*
δ¹ (def. δ²) 18-19 ita...influit *hom. om.* δ² 23 sunt entia] sunt essentia α est essentia δ¹ 24 cognitionem propriam *inv.* Φ
28 cognitio propria *inv.* Φ 41 proprie cognosci *inv.* Φ (-δ) 48 se habet *om.* α β 50 fuit] *esset* δ¹ sint δ²

538 *Metaph.* VI c. 2 (f. 92ra C) ut refert Thomas *infra* q. 5 a. 8 325.

1 Parall.: *I Pars* q. 14 a. 6; *Cont. Gent.* I c. 50; *Super Sent.* I d. 35 a. 3. 4 *In Porphyrii Isagogen ed. sec. I* (PL 64, 83 D); hanc sententiam quamvis verbatim apud Boetium non invenies, sic communiter tamen proferunt Scholastici e. g. *infra* a. 6 36, Boaventura *Super Sent.* II d. 3 p. 1 a. 2 q. 2 arg. 5, Albertus *Super Sent.* I d. 39 a. 9. 37 *Metaph.* X 3 (1053 b 28).

cognoscentis; ergo natura creaturae erit perfectio divini intellectus, quod est absurdum.

60 Si vero cognoscit creaturam in idea, cum idea sit magis remota a re quam essentialia vel accidentalitatem rei, minorem cognitionem habebit de re quam illam quae est per essentialia vel accidentalitatem eius; sed omnis propria cognitio de re
65 habetur vel per essentialia vel per accidentalitatem eius quia etiam «accidentia magnam partem conferunt ad cognoscendum quod quid est», ut dicitur in I De anima; ergo Deus non habet propriam cognitionem de rebus.

70 7. Praeterea, per medium universale non potest haberi propria cognitio de aliquo particulari, sicut per animal non potest haberi propria cognitio de homine; sed essentia divina est medium maxime universale quia communiter se habet ad omnia cognoscenda; ergo
75 Deus per essentiam suam non potest habere propriam cognitionem de creaturis.

8. Praeterea, cognitio disponitur secundum medium cognoscendi, ergo propria cognitio
80 non habebitur nisi per proprium medium; sed essentia divina non potest esse proprium medium cognoscendi hanc creaturam, quia si esset proprium <huic> iam alteri non esset medium cognoscendi: quod enim est huic et alteri, est
85 commune utrique et non proprium alteri; ergo Deus per essentiam suam creaturas cognoscens non habet propriam cognitionem de eis.

9. Praeterea, Dionysius dicit VII cap. De divinis nominibus quod Deus cognoscit «materialia immaterialiter et multa unite» sive
90 distincta indistincte; sed talis est divina cognitio qualiter Deus res cognoscit; ergo Deus habet indistinctam cognitionem de rebus et ita non proprie cognoscit hoc aut illud.

95 SED CONTRA, nullus potest discernere inter

illa de quibus non habet propriam cognitionem; sed Deus hoc modo creaturas cognoscit quod inter eas discernit: cognoscit enim hanc non esse illam, alias non daret singulis secundum suam capacitatem nec redderet unicuique
100 secundum opus suum iuste de actibus hominum iudicando; ergo Deus habet propriam cognitionem de rebus.

2. Praeterea, nihil imperfectum est Deo attribuendum; sed cognitio qua cognoscitur
105 aliquid in communi et non in speciali est imperfecta cum aliquid ei desit; ergo divina cognitio non est in communi tantum de rebus sed etiam in speciali.

3. Praeterea, secundum hoc accideret Deum, 'qui est felicissimus, esse insipientissimum' si non cognosceret de rebus hoc quod nos cognoscimus, quod etiam pro inconvenienti habet
110 Philosophus in I De anima et in III Metaphysicae.
115

RESPONSIO. Dicendum quod ex hoc ipso
120 quod Deus res ordinat ad suum finem probari potest quod Deus propriam cognitionem habet de rebus, quia non potest res aliqua in proprium finem ordinari per aliquam cognitionem nisi cognoscatur propria eius natura secundum
125 quam habet determinatam habitudinem ad finem illum. Qualiter autem hoc esse possit hoc modo considerandum est.

Per cognitionem enim causae non cognoscitur effectus <nisi> secundum hoc quod effectus
130 ex ea consequitur; unde si sit aliqua causa universalis cuius actio ad aliquem effectum non determinetur nisi mediante aliqua causa particulari, per cognitionem illius causae communis non habebitur propria cognitio de effectu
135 sed scietur in communi tantum, sicut actio solis determinatur ad productionem huius plan-

A 62 rei] *idem conf. praem.* pA 80 proprium] *idem conf. praem.* pA 83 <huic> suppl. cum E] *trans. ad lin. om.* A 84 est] et *imp. praem.* pA 110 secundum hoc] secundum secundum *praem.* pA 112-115 cognoscimus...Metaphysicae in *appendice col. 54^a* 120 per...nisi] nisi *praem.* pA 126 effectus] *idem conf. praem.* pA <nisi> suppl. cum γ] *trans. ad lin. om.* A 130 communis] *idem conf. praem.* pA 131 habebitur] *he praem.* pA

Φ 60 in idea ante cognoscit Φ 64 eius] rei Σ 66 magnam] maximam Φ 83 <huic>] (*induc.* A) *om.* Φ iam] medium cognoscendi hanc creaturam quia si esset proprium *praem.* δ¹ medium cognoscendi hanc creaturam *praem.* δ¹ 83 alteri] alterius (*induc.* A) Φ 88 Dionysius dicit *inv.* Φ (-δ¹) 99 secundum *om.* α δ 105 attribuendum] tribuendum Φ 107 aliquid ei *inv.* Φ 112 de rebus post hoc Σ 113 etiam *om.* Φ 114 I] libro Φ 126 <nisi>] (*induc.* A) *om.* Φ (-γ) 127 causa] *om.* α δ¹ post universalis γ δ¹

68 Cap. 1 (402 b 21) sec. transl. veterem (ed. Alonso, p. 91,13). 89 § 2 (PG 3, 869 B) sec. transl. Sarraceni (Dion. 398). 104 nihil...tribuendum: Moyses Maim. ut supra a 1 43 in nota. 114 De anima I 12 (410 b 4). 115 Metaph. III 11 (1000 b 3). 121 nisi...natura: Moyses Maim. ut supra a. 3 230 in nota.

tae mediante vi sementiva quae est in terra
 135 vel in semine, unde si sol cognosceret se ipsum
 non haberet cognitionem propriam de hac
 planta sed communem tantum nisi cum hoc
 cognosceret propriam causam eius; et ideo ad
 hoc quod habeatur propria et perfecta cognitio
 140 de aliquo effectu oportet quod in cognoscente
 congregentur omnes cognitiones causarum com-
 munitum et propriarum. Et hoc est quod Phi-
 losophus dicit in principio Physicorum, « tunc
 cognoscere dicimur unumquodque cum causas
 145 cognoscimus primas et principia prima usque
 ad elementa », id est usque ad causas proximas,
 ut Commentator exponit. Secundum hoc autem
 aliquid in cognitione divina ponimus secundum
 quod ipse per essentiam suam est causa eius:
 150 sic enim in ipso est ut cognosci possit; unde
 cum ipse sit causa omnium causarum pro-
 priarum et communium, ipse per essentiam
 suam cognoscit omnes causas proprias et com-
 munes, quia nihil est in re per quod determi-
 155 netur eius natura communis cuius Deus non
 sit causa; et ideo per quam rationem ponitur
 cognoscere communem naturam rerum per
 eandem ponetur cognoscere propriam naturam
 uniuscuiusque et proprias causas eius. Et hanc
 160 rationem assignat Dionysius VII cap. De di-
 vinis nominibus sic dicens « Si secundum unam
 causam Deus omnibus existentibus esse tra-
 didit secundum eandem causam sciet omnia »,
 et infra « Ipsa enim omnium causa se ipsam
 165 cognoscens vacat alicubi si ea quae sunt ab
 ipsa et quorum est causa ignoraverit »; vacare
 dicit deficere a causalitate alicuius quod in re
 invenitur, quod sequeretur si aliquid eorum
 quae sunt in re ignoraret.
 170 Et sic patet ex dictis quod omnia similia
 quae inducuntur ad manifestandum quod Deus
 per se omnia cognoscit sunt deficientia, sicut

quod inducitur de puncto qui si se cognosceret
 dicitur quod lineas cognosceret et de luce quod
 cognoscendo se cognosceret colores: non enim
 175 quicquid est in linea potest reduci in punctum
 sicut in causam nec quicquid est in colore ad
 lucem, unde punctus cognoscens se ipsum non
 cognosceret lineam nisi in universali, similiter
 180 nec lux colorem; secus autem est de cognitione
 divina, ut ex dictis patet.

1. Ad primum igitur dicendum quod ver-
 bum illud Boetii est intelligendum de intel-
 lectu nostro non autem de intellectu divino qui
 singularia cognoscere potest, ut infra dicitur; et
 185 tamen intellectus noster singularia non cogno-
 scens propriam cognitionem habet de rebus
 cognoscens eas secundum proprias rationes spe-
 ciei, unde etsi etiam intellectus divinus singu-
 laria non cognosceret nihilominus posset pro-
 190 priam de rebus cognitionem habere.

2. Ad secundum dicendum quod Deus co-
 gnoscit omnia uno quod est ratio plurium, sci-
 licet essentia sua quae est similitudo rerum
 omnium, et quia essentia sua est propria ratio
 195 uniuscuiusque rei ideo de unoquoque propriam
 cognitionem habet. Qualiter autem unum pos-
 sit esse multorum propria ratio et communis
 sic considerari potest.

Essentia enim divina secundum hoc est
 ratio alicuius rei quod res illa divinam essen-
 tiam imitatur; nulla autem res imitatur di-
 vinam essentiam ad plenum: sic enim non
 posset esse nisi una imitatio ipsius nec sua
 200 essentia esset per modum istum nisi unius
 propria ratio, sicut una sola est imago Patris
 perfecte eum imitans, scilicet Filius; sed quia
 res creata imperfecte imitatur divinam essen-
 tiam contingit esse diversas res diversimode
 205 imitantes, in quarum tamen nulla est aliquid
 210

A 156 et ideo] Vnde *praem.* pA 157 communem] *idem conf. et imp. praem.* pA 167 deficere] quia *praem.* pA 168 quod...
 si aliquid eorum quae sunt in re] si aliquid quod in re *praem.* pA 169 ignoraret (*ex* ignoraret pA) *em.* A 193 scilicet...et] et
praem. pA 198 ratio] *r conf. praem.* pA 202 nulla...res] diverse *praem.* pA (*cf. lin.* 209)

Φ 134 sementiva] seminativa Φ 141 communium et propriarum *inv.* Φ 144 dicimur] *om.* Φ (-8) dicimus 8^a dicun-
 tur 8^a 154 in *om.* Φ (-8) 156 sit] est Φ ponitur] potest Φ (-8) 157 naturam rerum *inv.* Φ 158 ponetur] detur γ
 poneretur 8^a 159 eius *om.* Φ 163 sciet] sol *praem.* 8^a solum *praem.* 8^a 164 et *om.* Φ (-8) 168 aliquid] aliquod 8^a ali-
 quem 8^a 172 deficientia] -cientiora Φ (-8) 174 dicitur] diceretur Φ (-8^a) diceret 8^a 179 lineam] lineas Φ 186 singu-
 laria] singula Φ 187 propriam *post* de rebus Φ cognitionem habet *inv.* Φ 197 possit] posset β 8^a 198 propria ratio
inv. Φ 204 esse *om.* α 8^a

143 Cap. 1 (184 a 12) sec. transl. veterem (ms. Urbin. lat. 206, f. 2^r). 147 *Phys.* I comm. 1 (IV, 6 F). 161 § 2 (PG 3,
 869 B) sec. transl. Sarraceni (Dion. 399). 164 infra: § 2 (PG 3, 869 C) sec. transl. Sarraceni (Dion. 400). 173 de puncto:
 exemplum depromptum ex *Summa fr. Alexandri* I pars n. 166 (p. 249) et ibid. n. 173 (p. 256). 185 infra: a. 5.

quod non deducatur a similitudine divinae
essentiae; et ideo illud quod est proprium
unicuique rei habet in divina essentia quid
imitetur, et secundum hoc divina essentia est
215 similitudo rei quantum ad proprium ipsius rei
et sic est propria eius ratio et eadem ratione
est propria ratio alterius et omnium aliorum.
Est igitur communis omnium ratio in quantum
ipsa res est una quam omnia imitantur sed est
220 propria huius ratio vel illius secundum quod res
eam diversimode imitantur, et sic propriam cog-
nitionem divina essentia facit de unaquaque
re in quantum est propria ratio uniuscuiusque.

3. Ad tertium dicendum quod ignis non est
225 causa calidorum quantum ad omne id quod in
eis invenitur sicut dictum est de essentia di-
vina, et ideo non est simile.

540a

4. Ad quartum dicendum quod albedo su-
perabundat a viridi colore quantum ad alterum
230 eorum quod est de natura coloris, scilicet quan-
tum ad lucem quae est quasi formale in com-
positione coloris, et secundum hoc est mensura
aliorum colorum; sed in coloribus invenitur
aliquid aliud quod est quasi materiale in ipsis,
235 scilicet terminatio diaphani, et secundum hoc
albedo non est mensura colorum: et sic patet
quod in specie albedinis non est totum id quod
in aliis coloribus invenitur, et ideo per speciem
albedinis non potest haberi propria cognitio
240 de quolibet aliorum colorum, secus autem est
de essentia divina. Et praeterea in essentia di-
vina sunt res aliae sicut in causa, alii autem co-
lores non sunt in albedine sicut in causa, et
ideo non est simile.

5. Ad quintum dicendum quod demonstra-
245 tio est species argumentationis quae quodam
discursu intellectus perficitur, unde intellectus
divinus, qui sine discursu est, non cognoscit

per essentiam suam effectus suos quasi demon-
strando etsi certiore cognitionem habeat per
essentiam suam de rebus quam demonstrator
per demonstrationem; si quis etiam essentiam
eius comprehenderet, certius per eam singulo-
rum naturam cognosceret quam per medium
demonstrationis conclusio cognoscatur. Nec ta-
255 men sequitur quod effectus Dei sint ab aeterno
propter hoc quod essentia eius est aeterna, quia
effectus non sunt hoc modo in essentia ut sem-
per in se ipsis sint sed ut quandoque sint,
quando scilicet divina sapientia determinatur.
260

6. Ad sextum dicendum quod Deus cogno-
scit res in propria natura si ista determinatio
referatur ad cognitionem ex parte cogniti; si
autem loquamur de cognitione ex parte cogno-
265 scentis sic cognoscit res in idea, id est per ideam
quae est similitudo omnium quae sunt in re,
et accidentalium et essentialium, quamvis ipsa
non sit accidens rei neque essentia eius, sicut
etiam similitudo rei in intellectu nostro non est
accidentalis vel essentialis ipsi rei sed similitudo
270 vel essentiae vel accidentis.

7. Ad septimum dicendum quod essentia
divina est universale medium quasi universalis
causa. Alio autem modo se habet ad faciendum
cognitionem rerum causa universalis et forma
275 universalis: in forma enim universali est effectus
in potentia quasi materiali, sicut differentiae
sunt in genere secundum proportionem qua
formae sunt in materia, ut Porphyrius dicit,
sed effectus sunt in causa in potentia activa,
280 sicut domus est in mente artificis in potentia
activa; et quia unumquodque cognoscitur se-
cundum quod est in actu et non secundum quod
est in potentia, ideo hoc quod differentiae spe-
285 cificantes genus sunt in genere in potentia non
sufficit ad hoc quod per formam generis habea-

A 211 deducatur...divinae essentiae] sit in divina essentia *praem.* pA 220 huius (*ex* huiusmodi pA) *em.* A 227 simile in
appendice col. 54^b 228 superabundat] hoc (*conf. et primo deletum*) hoc modo *praem.* pA (*cf. lin. 232*) 234 quod...secundum]
secundum *praem.* pA 235 terminatio (*e* determinatio pA) *em.* A 241 essentia] *idem conf. praem.* pA 247 unde] et *imp.*
praem. pA 248 cognoscit] secundum *praem.* pA 252 etiam *sup. lin. A*] tamen pA 258 essentia] *ee praem.* pA 270 acci-
dentalis *em.* A] *conf.* pA 271 essentiae] essentia *conf. et imp. praem.* pA 279 formae (*e* forma pA) *em.* A porfirus A
280 in causa in potentia] in potentia *inc. lin. praem.* pA

Φ 216 eius] ipsius Φ 219 res est *inv.* Φ (-8¹) 221 imitantur] imitatur Φ 225 omne] esse Φ 237 id *om.* Φ
249 suos *om.* Φ 251 de rebus *ante* per²⁸⁰ Φ 259 sint] sunt γ δ 260 determinatur] -minaverit δ *om.* α terminatur β
265 in] ut Φ (-γ) *om.* γ 268 neque...rei in *om.* δ² 269 in intellectu] intellectui Φ (-8¹) 270 accidentalis vel essentialis
inv. Φ 273 est] non *praem.* Σ 274 faciendum] -dam Φ 277 quasi] *ante* in potentia Φ (-8) *ante et post* in potentia δ

231 quasi formale...quasi materiale: cf. Arist. *De anima* II 14 (418 b 9), *De sensu* 6 (439 a 18). 279 *Isagoge* De differen-
tia (ed. Minio-Paluello, p. 18). 282 unumquodque...potentia: Arist. *Metaph.* IX 10 (1051 a 29) ut refert Thomas infra q. 13
a. 3 221, *Super Sent.* IV d. 49 q. 2 a. 1.

tur propria cognitio de specie, sed ex hoc quod
propria alicuius rei sunt in aliqua causa activa
sufficit ut per causam illam habeatur cognitio
de illa re: unde per ligna et lapides non cogno-
scitur domus sicut cognoscitur per formam suam
quae est in artifice. Et quia in Deo sunt pro-
prie condiciones uniuscuiusque rei sicut in
causa activa, ideo quamvis sit universale me-
dium potest propriam cognitionem facere de
unaquaque re.

8. Ad octavum dicendum quod essentia di-
vina est et commune medium et proprium sed
non secundum idem, ut dictum est.

9. Ad nonum dicendum quod, cum dicitur
Deus scit distincta indistincte, si li indistincte
determinet cognitionem ex parte cognoscentis
sic verum est, et sic intelligit Dionysius, quia
ipse una cognitione omnia distincta cognoscit;
si autem determinet cognitionem ex parte co-
gniti sic falsa est: Deus enim cognoscit di-
stinctionem unius rei ab alia et cognoscit id
per quod unum ab alio distinguitur, unde pro-
priam cognitionem habet de unoquoque.

Articulus quintus

Quinto quaeritur utrum Deus cognoscat
singularia. Et videtur quod non: intel-
lectus enim noster singularia non cogno-
scit quia est a materia separatus; sed intellectus
divinus est multo magis separatus a materia
quam noster; ergo singularia non cognoscit.

2. Sed dicebat quod intellectus noster non
habet hoc solum quod singularia non cogno-
scit quia est immaterialis sed quia abstrahit a
rebus cognitionem. — Sed contra, intellectus
noster non accipit a rebus nisi mediante sensu
vel imaginatione: per prius ergo a rebus acci-
piunt sensus et imaginatio quam intellectus;
et tamen per sensum et imaginationem singu-

lariorum cognoscuntur; ergo non est aliqua ratio
quod intellectus singularia non cognoscat quia
cognitionem a rebus accipit.

3. Sed dicebat quod intellectus accipit a
rebus formam penitus depuratam, non autem
sensus et imaginatio. — Sed contra, depuratio
formae in intellectu receptae non est ratio quare
intellectus singularia non cognoscat ratione
termini a quo, immo secundum hoc magis de-
beret cognoscere quia secundum hoc totam
assimilationem suam trahit quod a re recipit:
relinquitur ergo quod depuratio formae non
impedit cognitionem singularis nisi secundum
terminum ad quem, qui est puritas quam in
intellectu habet; sed ista puritas formae est
tantum propter immunitatem intellectus a ma-
teria; ergo ista est sola ratio quare intellectus
noster singularia non cognoscit quia est a ma-
teria separatus, et sic habetur propositum quod
Deus singularia non cognoscat.

4. Praeterea, si Deus cognoscit singularia
oportet quod omnia cognoscat quia eadem est
ratio de uno et de omnibus; sed non cognoscit
omnia; ergo nulla cognoscit. Probatio mediae:
sicut dicit Augustinus in Enchiridion, « melius
est multa nescire quam scire », scilicet
vilia; sed inter singularia multa sunt vilia;
cum ergo omne quod melius est sit Deo repo-
nendum videtur quod non omnia singularia
cognoscat.

5. Praeterea, omnis cognitio fit per assi-
milationem cognoscentis ad cognitum; sed nulla
est assimilatio singularium ad Deum quia sin-
gularia sunt mutabilia et materialia et multa
alia huiusmodi habent quorum contraria pe-
nitent in Deo; ergo Deus singularia non
cognoscit.

6. Praeterea, quicquid Deus cognoscit per-
fecte cognoscit; sed perfecta cognitio non habe-
tur de re nisi quando cognoscitur eo modo quo

A 12 a rebus accipiunt] accipiunt *praem.* pA 13 intellectus] intellectus *praem.* pA 24 totam assimilationem suam trahit]
ei assimilatur *praem.* pA 37 ratio] *idem conf. praem.* pA 42 est *sup. lin. A]* om. pA 53 sed] quic *add.* pA
Φ 293 condiciones] cognitiones Φ 303 quia] quod β δ¹ 304 distincta] om. δ¹ distincte δ¹
8 cognoscit] —scat Φ (-δ) 15 aliqua] alia α β illa δ 34 cognoscat] quia in deo est maior puritas *add.* β cognoscit δ¹
35 cognoscit] —scat β δ 48 mutabilia] om. α et *praem.* γ corruptibilia δ

1 Parall.: *I Pars* q. 14 a. 11; *Cont. Gent.* I c. 65; *Super Sent.* I d. 36 q. 1 a. 1; *Super Periherm.* I lect. 14; *Comp. theol.* cap.
132 et 133. 39 Cap. 17 (PL 40, 239); hanc sententiam quamvis ad verbum apud August. non invenies, sic communiter tamen
proferunt Scholastici e. g. Thomas *I Pars* q. 22 a. 3 arg. 3, *Summa fr. Alexandri* I pars n. 203 (p. 295), Alex. Halensis *Glossa in*
Lib. Sent. I d. 39 n. 9 (p. 399). 42 omne...reponendum: Ans. ut supra a. 1 91. 45 per assimilationem: cf. supra q. 1 a. 1
162 in nota.

55 est; cum ergo Deus non cognoscat singulare eo modo quo est quia singulare materialiter est Deus autem immaterialiter cognoscit, videtur quod Deus non possit perfecte singulare cognoscere et ita nullo modo cognoscat.

60 7. Sed dicebat quod perfecta cognitio requirit ut cognoscens cognoscat rem eo modo quo est, ut modus accipiat ex parte cogniti non autem si accipiat ex parte cognoscentis. — Sed contra, cognitio fit per applicationem
65 cogniti ad cognoscentem: ergo oportet quod idem sit modus cogniti et cognoscentis, et sic praedicta distinctio nulla videtur.

8. Praeterea, secundum Philosophum si aliquis vult invenire rem aliquam oportet quod
70 aliquam de ea notitiam praehabeat, nec sufficit quod per formam communem habeat nisi forma illa per aliquid contrahatur, sicut aliquis servum amissum quaerere non posset convenienter nisi aliquam notitiam de ipso praehabuisset
75 quia non recognosceret quando etiam inveniret eum, nec sufficeret quod sciret eum esse hominem quia sic eum a ceteris non discerneret, sed oportet quod habeat aliquam notitiam per ea quae sunt propria ei; si igitur Deus debet
80 cognoscere aliquod singulare oportet quod forma communis per quam cognoscit, scilicet essentia sua, per aliquid contrahatur; cum ergo non sit aliquid in ipso per quod contrahi possit videtur quod ipse singularia non cognoscat.

85 9. Sed dicebat quod illa species per quam Deus cognoscit ita est communis quod tamen est propria unicuique. — Sed contra, proprium et commune ad invicem opponuntur: ergo non potest esse ut idem sit forma communis et
90 propria.

10. Praeterea, cognitio visus non determi-

natur ad aliquod coloratum per lucem, quae est medium in visu, sed determinatur per obiectum, quod est res ipsa colorata; sed in cognitione divina qua res cognoscit, essentia eius
95 se habet sicut medium cognitionis et sicut lux quaedam per quam omnia cognoscuntur, ut etiam Dionysius dicit VII cap. De divinis nominibus; ergo cognitio eius nullo modo determinatur ad aliquod singulare, et sic singularia
100 non cognoscit.

11. Praeterea, scientia cum sit qualitas est talis forma per cuius variationem mutatur subiectum; sed ad variationem scitorum mutatur
105 scientia quia si scio te sedere te surgente scientiam amisi; ergo ad variationem scitorum mutatur sciens; sed Deus nullo modo mutari potest; ergo singularia, quae sunt variabilia, ab eo
scita esse non possunt.

12. Praeterea, nullus potest scire singulare nisi sciat illud per quod singulare completur; sed completivum singularis in quantum huiusmodi est materia; Deus autem materiam non
110 cognoscit; ergo nec singularia. Probatio mediae: quaedam sunt, ut dicit Boetius et Commentator in II Metaphysicae, quae sunt nobis
115 difficilia ad cognoscendum propter defectum nostrum, sicut ea quae sunt manifestissima in natura ut substantiae immateriales, quaedam vero quae non cognoscuntur propter sui defectum, sicut illa quae habent minimum de
120 esse ut motus et tempus et vacuum et huiusmodi; sed materia prima habet minimum de esse; ergo Deus materiam non cognoscit cum secundum se sit incognoscibilis.
125

13. Sed dicebat quod quamvis sit incognoscibilis intellectui nostro est tamen cognoscibilis intellectui divino. — Sed contra, intellectus

A 60 Sed dicebat] Preterea *praem.* pA 62 ut...ex parte cogniti] ex parte *cog praem.* pA 69 aliquam] quam *praem.* pA 86 Deus] *fo praem.* pA tamen] *idem conf. praem.* pA 87 unicuique] unico *praem.* pA 93 sed] nisi *praem.* pA 95 essentia eius *ante et post* qua res cognoscit A, et alterum *delevimus* (cf. *infra* lin. 377-379) 109 esse] *idem conf. praem.* pA 117 defectum nostrum] nostrum *praem.* pA 128 intellectus] *idem conf. praem.* pA

Φ 55 non om. α δ 57 immaterialiter] singulariter α δ materialiter non γ 58 singulare] singularia Φ 59 cognoscat] -scit Φ 62 cogniti...ex parte *hom. om.* δ² 70 de ea notitiam] cognitionem de ea Σ 75 recognosceret] cognosceret β γ 79 propria ei *inv.* Φ 94 quod] quia Φ (-δ) que δ cognitione divina *inv.* Φ 95 essentia eius] *ante et post* qua res cognoscit (*induc.* A) Φ (-δ) *ante* qua res δ 98 Dionysius dicit *inv.* Φ 102 scientia *om.* α β 103-104 mutatur...variationem *hom. om.* γ δ² 105 scio] *om.* α scivi *post* sedere β δ² scivi *ante* sedere δ¹ 112 completivum] completum α β complementum δ 120 non om. α γ 125 secundum] de Φ

68 Rectius Plato [ex Averrois *Anal. post.* I comm. 5 (I², 24 F)] ut dicitur *infra* q. 22 a. 1 arg. 10. 92 lucem...visu: cf. Arist. *De anima* II 14 (418 a 29). 99 § 2 (PG 3, 869 B; Dion. 398). 102 Praeterea...: argumentum ex Algazelis *Metaph.* p. I tr. 3 sent. 6 (ed. Muckle, p. 71) et Moysis Maim. *Dux neutr.* III c. 17 et 21 desumptum. 115 Contra *Eut. et Nest.* cap. 1 (PL 64, 1341 B) ut refert Thomas *Super Sent. II* d. 17 q. 1 a. 1 ad 4 et *Super Metaph.* II lect. 1. 116 Comm. I (VIII, 29 B). 126 incognoscibilis...divino: cf. Albertus *Super Sent. I* d. 35 a. 10.

130 noster cognoscit rem per similitudinem accep-
tam a re sed intellectus divinus per similitudi-
nem quae est causa rei; sed maior convenientia
requiritur inter similitudinem quae est causa
rei et rem ipsam quam inter aliam similitudi-
nem; cum ergo defectus materiae sit in causa
135 ut non possit esse in intellectu nostro tanta si-
militudo quae sufficiat ad eius cognitionem,
multo fortius erit in causa ut non sit in intel-
lectu divino similitudo materiae ad ipsam co-
gnoscendam.

557^a 140 14. Praeterea, secundum Algazel haec est
ratio quare Deus cognoscat se ipsum quia tria
quae ad intelligendum requiruntur, scilicet sub-
stantia intelligens quae sit a materia separata
et intelligibile separatum a materia et unio
145 utriusque, in Deo inveniuntur: ex quo habetur
quod nihil intelligitur nisi in quantum est a
materia separatum; sed singulare in quantum
huiusmodi non est a materia separabile; ergo
singulare intelligi non potest.

150 15. Praeterea, cognitio media est inter co-
gnoscentem et obiectum, et quanto cognitio
magis a cognoscente desilit tanto imperfecior
est; quodcumque autem in aliquid cognitio
fertur quod est extra cognoscentem in aliud
155 desilit; cum ergo cognitio divina sit perfectis-
sima non videtur quod cognitio eius sit de sin-
gularibus quae sunt extra ipsum.

160 16. Praeterea, cognitionis actus sicut de-
pendet a potentia cognoscitiva essentialiter ita
essentialiter dependet ab obiecto cognoscibili;
sed inconueniens est ponere quod actus divinae
cognitionis, qui est sua essentia, ab aliquo extra
se essentialiter dependeat; ergo inconueniens
165 est dicere quod cognoscat singularia quae sunt
extra ipsum.

17. Praeterea, nihil cognoscitur nisi per mo-
dum quo est in cognoscente, ut Boetius dicit
in V De consolatione; sed res sunt in Deo imma-

terialiter et ita absque concretionem materiae et
condicionum ipsius; ergo non cognoscit ea
170 quae a materia dependent sicut sunt singu-
laria.

SED CONTRA est quod dicitur I Cor. XIII¹²
«Tunc cognoscam sicut et cognitus sum»; ipse
autem Apostolus qui loquebatur quoddam sin-
175 gulare erat; ergo singularia a Deo sunt cognita.

2. Praeterea, res cognoscuntur a Deo in
quantum ipse est causa earum, ut ex praedictis
patet; sed ipse est causa singularium; ergo sin-
180 gularia cognoscit.

3. Praeterea, impossibile est cognoscere natu-
ram instrumenti nisi cognoscatur id ad quod
instrumentum est ordinatum; sed sensus sunt
quaedam potentiae instrumentaliter ordinatae
ad singularem cognitionem; si ergo Deus sin-
185 gularia non cognosceret, etiam naturam sensus
ignoraret et per consequens etiam naturam
intellectus humani cuius formae in imagina-
tione existentes sunt obiectum, quod est ab-
surdum.

4. Praeterea, potentia Dei et sapientia adae-
quantur: ergo quicquid subest potentiae sub-
est eius scientiae; sed potentia eius se extendit
ad productionem singularium; ergo et scientia
eius se extendit ad cognitionem eorumdem.

5. Praeterea, sicut supra dictum est, Deus
habet de rebus propriam et distinctam cog-
nitionem; sed hoc non esset nisi sciret ea quibus
res ab invicem distinguuntur; ergo cognoscit
singulares condiciones cuiuslibet rei secundum
200 quas una res ab alia distinguitur; ergo cognoscit
singularia in sua singularitate.

RESPONSIO. Dicendum quod circa hoc mul-
tipliciter erratum fuit. Quidam enim, ut Com-
mentator in XI Metaphysicae, simpliciter ne-
205 gaverunt Deum singularia cognoscere nisi forte

A 129 rem] *idem praem.* pA 132 inter] *int conf. praem.* pA 137 fortius] *forti praem.* pA 138 materiae hic A] *post ad ip-*
sam pA 148 separabile *em.* A] *conf.* pA ergo *em.* A] *conf.* pA 168 res sunt] *q praem.* pA 192 ergo] *g conf. praem.* pA
196 supra *em.* A] *conf.* pA 198 quibus *em.* A] *conf.* pA 199 invicem] *in in fine lin. praem.* pA 204 ut...Metaphysicae
(dicit *add.* pA) *in marg.* A

Φ 133 rei *om.* Φ 141 cognoscat] *-scit Φ (-α)* 145 inveniuntur] *-nitur β δ¹* 146 intelligitur] *om. Φ (-δ)* intelligatur δ¹
148 separabile] separatum Σ 164 cognoscat] *-scit Φ* 166 per] secundum Φ 174 sicut...sum] *etc. Φ* 178 praedictis]
dictis β γ 185 singularium] sensuum α δ 197 cognitionem *ante de rebus Φ* 205 Metaphysicae] dicit (*induc.* pA) *add.* Φ
205 simpliciter *om.* α δ

140 *Metaph.* p. I tr. 3 sent. 1 (ed. Muckle, p. 63). 152 desilit: vocabulum Bonaventurae *De scientia Christi* q. 1 (ed. Qua-
racchi V, p. 5). 168 Prosa 4 (PL 63, 848 C). 178 praedictis: a. 3. 196 supra: a. 4. 205 *Metaph.* XI (=XII) comm.
51 (VIII, 337 A).

in universali, volentes naturam intellectus divini ad mensuram nostri intellectus coartare. Sed hic error per rationem Philosophi destrui potest qua contra Empedoclem invehitur in I De anima et in III Metaphysicae: si enim, ut ex dictis Empedoclis sequebatur, Deus odium ignoraret quod alia cognoscebant, sequeretur 'Deum esse insipientissimum cum tamen ipse sit felicissimus' ac per hoc sapientissimus; similiter ergo et si ponatur Deus singularia ignorare quae nos omnes cognoscimus. Et ideo alii dixerunt, ut Avicenna et sequaces eius, quod Deus unumquodque singularium cognoscit sed quasi in universali dum cognoscit omnes causas universales ex quibus singulare producit, sicut si quis astrologus cognosceret omnes motus caeli et distantias caelestium corporum, cognosceret unamquamque eclipsim quae futura est usque ad centum annos, non tamen cognosceret eam in quantum est singulare quoddam ut sciret eam nunc esse vel non esse sicut rusticus, eam cognoscit dum eam videt: et hoc modo ponunt Deum singularia cognoscere non quasi singularem eorum naturam inspiceret sed per cognitionem universalium causarum. Sed haec etiam positio stare non potest quia ex causis universalibus non consequuntur nisi formae universales si non sit aliquid per quod formae individuantur, ex formis autem universalibus congregatis, quocumque fuerint, non constituitur aliquid singulare quia adhuc collectio illarum formarum potest intelligi in pluribus esse; et ideo, si aliquis modo supradicto per causas universales eclipsim cognosceret, nihil singulare sed universale tantum cognosceret: universalis enim effectus proportionatur causae

universali, particularis autem particulari; et sic remaneret praedictum inconveniens quod Deus singularia ignoraret.

Et ideo simpliciter concedendum est quod Deus omnia singularia cognoscit, non solum in universalibus causis sed etiam unumquodque secundum propriam¹ et singularem suam naturam. Ad cuius evidentiam sciendum est quod scientia divina quam de rebus habet comparatur scientiae artificis eo quod est causa omnium rerum sicut ars artificiatorum. Artifex autem secundum hoc cognoscit artificiatum per formam artis quam apud se habet secundum quod ipsum producit; artifex autem non producit nisi formam quia materiam ad artificialia praeparavit natura; et ideo artifex per artem suam non cognoscit artificiatum nisi ratione formae; omnis autem forma de se universalis est; et ideo aedificator per artem suam cognoscit quidem domum in universali, non autem hanc vel illam nisi secundum quod per sensum eius notitiam sumit. Sed si forma artis esset productiva materiae sicut est et formae, per eam cognosceret artificiatum et ratione formae et ratione materiae, et ideo, cum individuationis principium sit materia, non solum cognosceret ipsum secundum naturam universalem sed etiam in quantum est singulare quoddam. Unde cum ars divina sit productiva non solum formae sed materiae, in arte sua non solum existit similitudo formae sed materiae, et ideo cognoscit res et quantum ad formam et quantum ad materiam, unde non solum universalis sed et singularia cognoscit.

Sed tunc restat dubitatio: cum omne quod est in aliquo sit in eo per modum eius in quo

A 208 coartare] co *mac. praem.* pA 210 I *scrips.*] prima (p^a) *casu* A 213 sequeretur *em.* A] *conf.* pA 218 ut...quod] c (fort. *inc.* q) *praem.* pA 230 singularem...inspiceret] in *praem.* pA 232 ex causis] quantum *praem.* pA 235 ex formis autem *scrips.*] ex (omnibus *add.* pA) autem formis A (cf. quocumque fuerint *lin.* 236) 257 nisi] nisi in *fine lin.* artificiatum (artificiatum *casu non del.* A, et *delevimus*) *praem.* pA 257 formam] secundum *praem.* pA 259 artificiatum] in artificiatum *praem.* pA 260 forma in *marg. eadem manu temp. post.* A] *om.* pA 261 cognoscit (e cognosceret pA) *em.* A 263 per sensum] a sensu *praem.* pA 264 si] sili (*incip.* similitudo f) *praem.* pA

Φ 212 odium] *lac.* (seu *om.*) α aliquid β γ 216 Deus] *om.* β hic et ante et si ponatur γ ante ponatur δ 220 sed *om.* Φ 227 nunc esse vel *om.* γ 228 eam] *om.* Φ (-δ) post cognoscit δ¹ 230 eorum naturam *inv.* Φ 231 cognitionem] positionem Φ (-δ) 236 quocumque] quotquotcumque β quocumque (seu quocumque) δ¹ 241 tantum cognosceret *inv.* Φ (-α) 244 remaneret] remanet Φ 247 omnia *om.* Φ 249 suam] sui Φ (-δ) eius δ 253 artificiatorum] omnium *praem.* Φ (-α) 255 habet] *om.* β ante apud Σ 256 ipsum] ipsam Φ 257 nisi] artificiatum (*induc.* A) *praem.* Φ formam] secundum (*induc.* pA) *praem.* Φ (-δ) quantum *praem.* δ 257 ad artificialia *om.* α δ 258 praeparavit natura *inv.* Φ 264 sumit] habent Φ (-δ) 265 et *om.* Σ 269 ipsum] ipsam Φ 273 sed] etiam *add.* Φ 274 formam...materiam *inv.* Φ 275 et] etiam Φ 277 dubitatio] dubium Φ

211 De anima I 12 (410 b 4); Metaph. III 11 (1000 b. 3). 218 Metaph. VIII c. 6 (f. 100^b C); sequaces eius: e. g. Algazel Metaph. p. I tr. 3 sent. 6 (ed. Muckle, p. 72). 252 scientiae artificis: cf. supra q. 1 a. 2 92 in nota. 277 omne... in quo est: cf. supra q. 1 a. 2 18 in nota.

est et ita similitudo rei non sit in Deo nisi immaterialiter, unde est quod intellectus noster ex hoc ipso quod immaterialiter recipit formas rerum singularia non cognoscit, Deus autem cognoscit? Cuius ratio manifeste apparet si consideretur diversa habitudo quam habent ad rem similitudo rei quae est in intellectu nostro et similitudo rei quae est in intellectu divino. Illa enim quae est in intellectu nostro est accepta a re secundum quod res agit in intellectum nostrum agendo per prius in sensum; materia autem propter debilitatem sui esse, quia est in potentia ens tantum, non potest esse principium agendi, et ideo res quae agit in animam nostram agit solum per formam; unde similitudo rei quae imprimitur in sensum nostrum et per quosdam gradus depurata usque ad intellectum pertingit est tantum similitudo formae. Sed similitudo rerum quae est in intellectu divino est factiva rei; res autem sive forte sive debile esse participet hoc non habet nisi a Deo, et secundum hoc similitudo omnis rei in Deo existit quod res illa a Deo esse participat; unde similitudo immaterialis quae est in Deo non solum est similitudo formae sed materiae. Et quia ad hoc quod aliquid cognoscatur requiritur quod similitudo eius sit in cognoscente non autem quod sit per modum quo est in re, inde est quod intellectus noster non cognoscit singularia quorum cognitio ex materia dependet quia non est in eo similitudo materiae, non autem propter hoc quod similitudo sit in eo immaterialiter; sed intellectus divinus qui habet similitudinem materiae, quamvis immaterialiter, potest singularia cognoscere.

1. Ad primum igitur dicendum quod intellectus noster cum hoc quod est separatus a materia habet cognitionem acceptam a rebus, et

ideo nec materialiter recipit nec similitudo materiae esse potest, et propter hoc singularia non cognoscit; secus autem est de intellectu divino, ut ex dictis patet.

2. Ad secundum dicendum quod sensus et imaginatio sunt vires organis affixae corporalibus, et ideo similitudines rerum recipiuntur in eis materialiter, id est cum materialibus condicionibus, quamvis absque materia, ratione cuius singularia cognoscunt; secus autem est de intellectu, et ideo ratio non sequitur.

3. Ad tertium dicendum quod ex termino depurationis contingit quod immaterialiter recipiatur forma, quod non sufficit ad hoc quod singulare non cognoscatur; sed ex principio huius actionis contingit quod similitudo materiae in intellectu non recipiatur sed formae tantum, et ideo ratio non sequitur.

4. Ad quartum dicendum quod omnis notitia secundum se de genere bonorum est, sed per accidens contingit quod notitia quorundam vilium mala sit, vel ex eo quod est occasio turpis actus alicuius et secundum hoc quaedam scientiae sunt prohibitae, vel ex hoc quod per quasdam scientias aliquis a melioribus retrahitur et sic quod in se est bonum efficitur alicui malum, quod in Deo contingere non potest.

5. Ad quintum dicendum quod ad cognitionem non requiritur similitudo conformitatis in natura sed similitudo repraesentationis tantum, sicut per statuam auream ducimur in memoriam alicuius hominis; ratio autem procedit ac si similitudo conformitatis naturae ad cognitionem requireretur.

6. Ad sextum dicendum quod perfectio cognitionis consistit in hoc ut cognoscatur res esse eo modo quo est, non ut modus rei cognitae sit in cognoscente, sicut saepe supra dictum est.

7. Ad septimum dicendum quod applicatio

A 285 similitudo] qu (primo deletum) intellectus rei add. pA: primo, rei signis consuetis post similitudo translatur, deinde intellectus deletur A 287 nostro] idem conf. praem. pA 294 nostrum] idem conf. praem. pA 295 per quosdam] q imp. praem. pA 304 requiritur...similitudo] si praem. pA 323 ideo similitudines] s praem. pA 329 depurationis] pu praem. pA 329 quod in appendice lin. A] idem conf. in principio lin. sequentis pA 331 ex sup. lin. A] a pA 352 ut] quod praem. pA

Φ 294 nostrum om. Σ 314 igitur] ergo Φ 320 ex dictis patet] dictum est Φ 324 condicionibus] vel dispositionibus add. β γ 338 occasio] actio Φ

295 depurata: cf. Avicenna ut supra a. 2 171 in nota. 322 organis affixae: cf. Thomas *Super Sent.* III d. 15 q. 2 a. 1 qc. 2 ad 2 ubi eisdem vocabulis utendis addit 'ut quidam dicunt', cf. etiam Albertus *Super Sent.* III d. 15 a. 3. 335 omnis notitia...bonorum est: August. *De lib. arb.* I c. 1 (PL 32, 1223) ut dicitur infra a. 15 30. 339 scientiae sunt prohibitae: scil. scientiae magicae ut refert Thomas *Super Sent.* III d. 35 q. 2 a. 3 qc. 3. 341 a melioribus retrahitur: cf. Hieron. *Epist. 21 ad Damasum* n. 13 (PL 22, 386) ut refert Thomas *II-II* q. 167 a. 1. 354 supra: a. 2 et a. 3 ad 1.

55va cogniti ad cognoscentem quae cognitionem facit
non est intelligenda¹ per modum identitatis
sed per modum cuiusdam repraesentationis,
unde non oportet quod sit idem modus cogno-
360 scentis et cogniti.

8. Ad octavum dicendum quod ratio illa
procederet si similitudo qua Deus cognoscit
esset ita communis quod non esset singulis
propria, cuius contrarium supra ostensum est.

365 9. Ad nonum dicendum quod idem secun-
dum idem non potest esse commune et pro-
prium; qualiter autem essentia divina per quam
Deus cognoscit omnia sit similitudo communis
omnium et tamen propria singulis supra expo-
370 situm est.

10. Ad decimum dicendum quod in visu
corporali est duplex medium, medium scilicet
sub quo cognoscit, quod est lumen, et hoc medio
non determinatur visus ad aliquod determina-
375 tum obiectum, et aliud medium quo cognoscit,
scilicet similitudo rei cognitae, et hoc medio
determinatur visus ad speciale obiectum; essen-
tia autem divina in cognitione divina qua co-
gnoscit res tenet locum utriusque, et ideo pro-
380 priam cognitionem de singulis rebus facere
potest.

11. Ad undecimum dicendum quod scientia
Dei nullo modo variatur secundum variationem
scibilium: ex hoc enim contingit quod nostra
385 scientia ex eorum variatione varietur quia alia
conceptione cognoscit res praesentes vel prae-
teritas vel futuras, et inde est quod Socrate
non sedente illa cognitio quae habebatur de eo
quod sederet efficitur falsa; sed Deus eodem
390 intuitu videt res ut praesentes, praeteritas vel
futuras, unde eadem veritas in intellectu eius
remanet qualitercumque res varietur.

12. Ad duodecimum dicendum quod illa
quae habent deficient esse secundum hoc defi-
395 ciunt a cognoscibilitate intellectus nostri quod

deficiunt a ratione agendi; non autem ita est de
intellectu divino qui non accipit scientiam a
rebus, ut ex dictis patet.

13. Ad tertium decimum dicendum quod in
intellectu divino qui est causa materiae potest
400 esse similitudo materiae quasi in ipsam impi-
mens; non autem in intellectu nostro potest
esse similitudo quae sufficiat ad materiae co-
gnitionem, ut ex dictis patet.

14. Ad quartum decimum dicendum quod, 405
quamvis singulare in quantum huiusmodi non
possit a materia separari, tamen potest cognosci
per similitudinem a materia separatam quae est
materiae similitudo: sic enim, etsi sit separata
a materia secundum esse, non tamen est sepa-
410 rata secundum repraesentationem.

15. Ad quintum decimum dicendum quod
actus divinae cognitionis non est aliquid diver-
sum ab eius essentia cum in eo sit idem intel-
lectus et intelligere quia sua actio est sua essen-
415 tia, unde per hoc quod cognoscit aliquid extra
se eius cognitio non potest dici desiliens vel
defluens. Et praeterea nulla actio cognitivae vir-
tutis potest dici desiliens sicut sunt actus virtu-
tum naturalium qui procedunt ab agente in
420 patiens, quia cognitio non dicit effluxum a
cognoscente in cognitum sicut est in actionibus
naturalibus sed magis dicit existentiam cogniti
in cognoscente.

16. Ad sextum decimum dicendum quod 425
actus cognitionis divinae nullam dependentiam
habet ad cognitum: relatio enim quae importa-
tur non importat dependentiam ipsius cogni-
tionis ad cognitum sed magis e converso ipsius
cogniti ad cognitionem, sicut e converso relatio
430 quae importatur in nomine scientiae designat
dependentiam nostrae scientiae a scibili. Nec
hoc modo se habet actus cognitionis ad obiec-
tum sicut ad potentiam cognoscitivam: sub-
stantificatur enim in esse suo per poten- 435

A 367 essentia...sit similitudo] si *praem.* pA 383 variationem *coni.* (cf. *arg.* 11)] cognitionem (*fort. mendum Thomae e lapsu dictionis*) A 387 Socrate *scrips.*] sorte A, et sic *deinceps* 394 deficient] parum *praem.* pA 396 ita *em.* A] inta pA 403 si-
militudo *in marg.* A] cognitio pA 414 sit idem] idem *praem.* pA 417 non potest] p *imp. praem.* pA 421 cognitio] ac
praem. pA 431 scientiae] idem *conf. praem.* pA 433 habet] idem *conf. praem.* pA

Φ 372 medium² *om.* Φ 373 medio] modo α δ 374-377 aliquod...visus ad *hom. om.* β 383 variationem] cognitionem
(*induc.* A) Φ 386 vel *om.* Φ 390 videt] *om.* Φ (-δ) cognoscit δ 410 est] *om.* Φ (-δ) *post* separata δ 419 desiliens]
fluens vel *praem.* α β fluens et *praem.* γ defluens vel *praem.* δ 431 in *om.* Φ 433 cognitionis *om.* α δ

364 supra: a. 4. 369 supra: a. 4 ad 2. 389 efficitur falsa: Arist. *Praedic.* cap. 5 (4 a 24) ut refert Thomas *Super Sent.* I d. 41 a. 5.

tiam cognoscitivam non autem per obiectum quia actus est in ipsa potentia sed non in obiecto.

17. Ad septimum decimum dicendum quod hoc modo aliquid cognoscitur secundum quod est in cognoscente repraesentatum et non secundum quod est in cognoscente existens: similitudo enim in vi cognoscitiva existens non est principium cognitionis rei secundum esse quod habet in potentia cognoscitiva sed secundum relationem quam habet ad rem cognitam; et inde est quod non per modum quo similitudo rei habet esse in cognoscente res cognoscitur sed per modum quo similitudo in intellectu existens est repraesentativa rei; et ideo, quamvis similitudo divini intellectus habeat esse immateriale, quia tamen est similitudo materiae est etiam principium cognoscendi materialia et ita singularia.

Articulus sextus

Sexto quaeritur utrum intellectus humanus singularia cognoscat. Et videtur quod sic: intellectus enim humanus cognoscit abstrahendo formam a materia; sed abstractio formae a materia non aufert ei particularitatem quia etiam in mathematicis, quae sunt a materia abstracta, est considerare particulares lineas; ergo intellectus noster per hoc quod immaterialis est non impeditur quin singularia cognoscat.

2. Praeterea, singularia non distinguuntur secundum quod conveniunt in natura communi quia participatione speciei plures homines sunt unus homo: si ergo intellectus noster non cognoscit nisi universalia, tunc intellectus noster non cognosceret distinctionem¹ unius singularis ab alio, et sic intellectus noster non dirigeret in operabilibus, in quibus per electionem diri-

gimur, quae distinctionem unius ab altero praesupponit.

3. Sed dicebat quod intellectus noster singularia cognoscit in quantum applicat formam universalem ad aliquod particulare. — Sed contra, intellectus noster non potest applicare unum ad aliud nisi utrumque praecognoscat: ergo cognitio singularis praecedit applicationem universalis ad singulare; non ergo applicatio praedicta potest esse causa quare intellectus noster singulare cognoscat.

4. Praeterea, secundum Boetium in V De consolatione philosophiae, « quicquid potest virtus inferior potest superior »; sed, ut ipse ibidem dicit, intellectus est supra imaginationem et imaginatio supra sensum; ergo cum sensus singulare cognoscat et intellectus noster singulare cognoscere poterit.

SED CONTRA est quod Boetius dicit quod « universale est dum intelligitur, singulare dum sentitur ».

RESPONSIO. Dicendum quod quaelibet actio sequitur condicionem formae agentis quae est principium actionis, sicut calefactio mensuratur secundum modum caloris; similitudo autem cogniti qua informatur potentia cognoscitiva est principium cognitionis secundum actum, sicut calor calefactionis, et ideo oportet ut quaelibet cognitio sit secundum modum formae quae est in cognoscente. Unde cum similitudo rei quae est in intellectu nostro accipiat ut separata a materia et ab omnibus materialibus condicionibus quae sunt individuationis principia, relinquitur quod intellectus noster per se loquendo singularia non cognoscit sed universalia tantum: omnis enim forma in quantum huiusmodi universalis est nisi forte sit forma

A 443 vi cognoscitiva] intellectu *praem.* pA

17 electionem] *ee conf. inc. praem.* pA 18 distinctionem *coni.* electionem (*fort. mendum Thomae e lapsu dictionis*) A 23 potest applicare *inv.* pA 54 forma (*e forte pA*) *em.* A

Φ 453 etiam *om.* Φ

15 cognosceret] —scit Φ singularis] singularium Φ 18 distinctionem] electionem (*induc.* A) Φ 25 singularis] universalis α β particularis γ universalis et *praem.* δ 36 quod² *om.* Φ (-α) 37-38 universale...sentitur] singulare est dum sentitur universale dum intelligitur Φ 39 Dicendum quod *om.* α δ 40 quae] qua Φ (-δ) 52 cognoscit] —scat Φ

1 Parall.: infra q. 10 a. 5; *I Pars* q. 86 a. 1; *Quodlib.* XII q. 8. 12 participatione...: Porphyrius *Isagoge* De specie sec. transl. Boetii (ed. Minio-Paluello, p. 12) ut refert Thomas *Cont. Gent.* IV c. 52. 30 Prosa 4 (PL 63, 849 B), ad verbum habet <Adam Pulchre-Mulieris> *Liber de Intelligentiis* xxxviii [3] (ed. Baeumker, p. 46), infra q. 11 a. 3 176 eadem sententia Dionysio attribuitur. 31 ibidem: hic supra. 36 Ut supra a. 4 4 in nota.

55 subsistens, quae ex hoc ipso quod subsistit
incommunicabilis est.

Sed per accidens contingit quod intellectus
noster singulare cognoscat. Ut enim Philoso-
phus dicit in III De anima, phantasmata se
60 habent ad intellectum nostrum sicut sensibilia
ad sensum, ut colores, qui sunt extra animam,
ad visum: unde sicut species quae est in sensu
abstrahitur a rebus ipsis et per eam cognitio
sensus continuatur ad ipsas res sensibiles, ita
65 intellectus noster abstrahit speciem a phantas-
matibus et per eam eius cognitio quodam
modo ad phantasmata continuatur.

Sed tamen tantum interest quod similitudo
quae est in sensu abstrahitur a re ut ab obiecto
70 cognoscibili, et ideo per illam similitudinem res
ipsa per se directe cognoscitur; similitudo au-
tem quae est in intellectu non abstrahitur a
phantasmate sicut ab obiecto cognoscibili sed
sicut a medio cognitionis, per modum quo sen-
75 sus noster accipit similitudinem rei quae est in
speculo dum fertur in eam non ut in rem quan-
dam sed ut in similitudinem rei, unde intel-
lectus noster non directe ex specie quam susci-
pit fertur ad cognoscendum phantasma sed ad
80 cognoscendum rem cuius est phantasma. Sed
tamen per quandam reflexionem redit etiam in
cognitionem ipsius phantasmatis dum consi-
derat naturam actus sui et speciei per quam
intuetur et eius a quo speciem abstrahit, scilicet
85 phantasmatis, sicut per similitudinem quae est
in visu a speculo acceptam directe fertur visus
in cognitionem rei speculatae sed per quandam
reversionem fertur per eandem in ipsam simi-
litudinem quae est in speculo: in quantum ergo
90 intellectus noster per similitudinem quam acci-
pit a phantasmate reflectitur in ipsum phan-
tasma a quo speciem abstraxit, quod est simi-
litudinis particularis, habet quandam cognitionem

de singulari secundum continuationem quan-
dam intellectus ad imaginationem.

95

1. Ad primum igitur dicendum quod duplex
est materia a qua fit abstractio, scilicet materia
intelligibilis et sensibilis, ut patet in VII Me-
taphysicae, et dico intelligibilem ut quae con-
sideratur in natura continui, sensibilem autem
100 sicut est materia naturalis; utraque autem du-
pliciter accipitur, scilicet ut signata et ut non
signata, et dico signatam secundum quod con-
sideratur cum determinatione dimensionum ha-
rum scilicet vel illarum, non signatam autem
105 quae sine determinatione dimensionum consi-
deratur. Secundum hoc igitur sciendum est
quod materia signata est individuationis prin-
cipium a qua abstrahit omnis intellectus se-
cundum quod dicitur abstrahere ab hic et
110 nunc; intellectus autem naturalis non abstrahit
a materia sensibili non signata: considerat
enim hominem et carnem et os, in cuius diffini-
tione cadit sensibilis materia non signata; sed
a materia sensibili totaliter abstrahit intellectus
115 mathematicus, non autem a materia intelli-
gibili non signata. Unde patet quod abstractio
quae est communis omni intellectui facit for-
mam esse universalem.

2. Ad secundum dicendum quod, secundum
120 Philosophum in III De anima, non solum intel-
lectus est movens in nobis sed etiam phantasia
per quam universalis conceptio intellectus ad
particulare operabile applicatur; unde intel-
lectus est quasi movens remotum sed ratio par-
125 ticularis et phantasia sunt movens proximum.

3. Ad tertium dicendum quod homo prae-
cognoscit singularia per imaginationem et sen-
sum, et ideo potest applicare cognitionem uni-
versalem quae est in intellectu ad particulare:
130 non enim proprie loquendo sensus aut intel-

A 60 sicut sensibilia] se *praem.* pA 63 a (ex al pA) *om.* A 68 similitudo] rei *add.* pA 70 et ideo...similitudo autem
quae] similitudo autem que *praem.* pA 73 cognoscibili] cognitionis *praem.* pA 74 per *sup.* lin. A] propter pA 90 intel-
lectus] intell. *conf. inc. praem.* pA 95 intellectus] *idem conf. praem.* pA 97 a qua] q *praem.* pA 99 ut *sup.* lin. A] *om.* pA
107 igitur] *idem mac. praem.* pA 109 secundum quod] *idem conf. praem.* pA 121 non] quia *praem.* pA 127 homo] intelli
praem. pA

Φ 58 singulare] -laria β -larem δ⁹ 70 res ipsa *ante* per⁷⁰ Φ 71 per se directe] recte α δ 77 in *om.* Φ (-δ³) 97 fit]
sit δ² *om.* δ² 118 omni intellectui] omnium intellectuum Φ 119 esse] *om.* Σ *ante* formam β 122 phantasia] fantasma Σ
fantasmata β 123 conceptio] cognitio α δ 126 phantasia] fantasma Φ (-δ³) fantasmata δ¹ 129 cognitionem universalem *inv.* Φ

59 De anima III 12 (431 a 14). 61 colores...visum: exemplum Averrois De anima III comm. 5 (VI¹, 146 D). 99 Me-
taph. VII 10 (1036 a 9) et 11 (1036 a 26). 121 De anima III 16 (434 a 14).

lectus cognoscunt sed homo per utrumque, ut patet in I De anima.

4. Ad quantum dicendum quod illud quod potest virtus inferior potest etiam superior, non tamen eodem modo sed nobiliori; unde eandem rem quam cognoscit sensus cognoscit et intellectus, nobilior tamen quia immaterialius; et sic non sequitur quod si sensus singulari cognoscit, quod intellectus cognoscit.

Articulus septimus

Septimo quaeritur utrum Deus cognoscat singulare nunc esse vel non esse, propter positionem Avicennae superius tactam, et hoc est quaerere utrum cognoscat enuntiabilia et praecipue circa singularia. Et videtur quod non quia intellectus divinus semper se habet secundum eandem dispositionem; sed singulare secundum quod nunc est et nunc non est habet dispositionem diversam; ergo intellectus divinus non cognoscit singulare nunc esse et nunc non esse.

2. Praeterea, inter potentias animae illae quae aequaliter se habent ad rem praesentem et absentem, ut imaginatio, non cognoscunt an res nunc sit vel non sit, sed hoc cognoscunt illae solum potentiae quae non sunt rerum absentium sicut praesentium, sicut sensus; sed intellectus divinus eodem modo se habet ad res praesentes et absentes; ergo non cognoscit res nunc esse vel non esse sed cognoscit earum naturam simpliciter.

3. Praeterea, secundum Philosophum in VI Metaphysicae, compositio quae significatur cum dicitur aliquid esse vel non esse non est in rebus sed in intellectu nostro tantum; sed in intel-

lectu divino non potest esse aliqua compositio; ergo non cognoscit rem esse vel non esse.

4. Praeterea, Ioh. 1³ dicitur « Quod factum est in ipso vita erat », quod exponens Augustinus dicit quod res creatae sunt in Deo sicut arca in mente artificis; sed artifex per similitudinem arcae quam habet in mente sua non cognoscit an arca sit vel non sit; ergo nec Deus cognoscit singulare nunc esse vel non esse.

5. Praeterea, quanto aliqua cognitio est nobilior tanto est divinae cognitioni similior; sed cognitio intellectus comprehendens diffinitiones rerum est nobilior quam sensitiva cognitio quia intellectus diffiniens ad interiora rei progreditur sed sensus circa exteriora versatur; cum ergo intellectus diffiniens non cognoscit an res sit vel non sit sed naturam rei simpliciter, sensus autem cognoscit, videtur quod iste modus cognitionis sit Deo maxime attributus qua cognoscitur rei natura simpliciter sine hoc quod sciatur esse res vel non esse.

6. Praeterea, Deus cognoscit unamquamque rem per ideam rei quae est apud ipsum; sed illa idea aequaliter se habet ad rem sive sit sive non sit, alias per eam futura non cognosceretur ab eo; ergo Deus non cognoscit an res sit vel non sit.

SED CONTRA, quanto aliqua cognitio est perfectior tanto plures condiciones in re cognita comprehendit; sed divina cognitio est perfectissima; ergo cognoscit rem secundum omnem condicionem eius et ita cognoscit eam esse vel non esse.

2. Praeterea, ut ex dictis patet, Deus habet propriam et distinctam cognitionem de rebus; sed non distincte cognosceret res nisi distin-

A 135 inferior] *idem conf. praem.* pA

6 intellectus] in *praem.* pA 17 sicut] *conf. et imp. idem praem.* pA 30 res creatae sunt in Deo] sunt res crea *add.* pA 43 videtur] *idem conf. praem.* pA 47 unamquamque scrips.] unamquamque (*casu om. compl. abbrev.*) A 51 res] *idem conf. praem.* pA 56 ergo] *idem conf. praem.* pA

Φ 135 etiam] et Φ (-8) 138 quia] et *add.* Φ (-8¹) immaterialius] immaterialis α γ 139 si *om.* Φ sensus] intellectus γ δ¹ *om.* δ² 140 cognoscit, quod intellectus *hom. om.* Φ 8 nunc] tunc α γ 9 dispositionem diversam *inv.* Φ 14 an] aut Φ (-8) 16 solum *om.* Φ 23 Metaphysicae] physice Φ 36 est] *post* divinae α β *post* cognitioni γ δ 41 cognoscit] -scit Φ 43 cognoscit] -scit β δ¹ 44 Deo maxime *inv.* Φ 46 esse res *inv.* Φ 50 eam] eum Φ (-8) 54 condiciones] cognitiones Φ (-8) 61 cognosceret] cognoscit Φ (-8)

133 De anima I 10 (408 b 11).

1 Parall.: I Pars q. 14 a. 14; Cont. Gent. I c. 59; Super Sent. I d. 38 a. 3; ibid. d. 41 a. 5. 3 superius: a. 5. 23 Metaph. VI 4 (1027 b 29). 30 In Ioh. ev. tract. I n. 17 (PL 35, 1387). 39 intellectus...exteriora: cf. supra q. 1 a. 12 26 in nota. 42 res sit vel non sit: cf. Arist. Anal. post. I 19 (76 b 35), ibid. II 6 (92 b 19). 55 comprehendit: cf. supra a. 3 176 in nota. 59 dictis: a. 4.

gueret rem quae est ab ea quae non est; ergo
scit rem esse vel non esse.

RESPONSIO. Dicendum quod, sicut se habet
65 essentia universalis alicuius speciei ad omnia
per se accidentia illius speciei, ita se habet essen-
tia singularis ad omnia accidentia propria illius
singularis, cuiusmodi sunt omnia accidentia in
eo inventa quia per hoc quod in ipso indivi-
70 duantur efficiuntur ei propria; intellectus autem
cognoscens essentiam speciei per eam com-
prehendit omnia per se accidentia speciei illius
quia secundum Philosophum omnis demon-
strationis per quam accidentia propria de sub-
75 iecto concluduntur principium est quod quid
est; unde et cognita propria essentia alicuius
singularis cognoscerentur omnia accidentia sin-
gularis illius, quod intellectus noster non potest
quia de essentia singularis est materia signata
56^b 80 a qua intellectus noster abstrahit¹ et poneretur
in eius diffinitione si singulare diffinitionem
haberet. Sed intellectus divinus, qui est appre-
hensor materiae, comprehendit non solum essen-
tiam universalem speciei sed etiam essentiam
85 singularem uniuscuiusque individui, et ideo
cognoscit omnia accidentia et communia toti
speciei aut generi et propria unicuique singu-
lari, inter quae unum est tempus, in quo inve-
nitur unumquodque singulare in rerum natura,
90 secundum cuius determinationem dicitur nunc
esse vel non esse; et ideo Deus cognoscit de uno-
quoque singulari quod nunc est vel non est, et
cognoscit omnia alia enuntiabilia quae formari
possunt vel de universalibus vel de individuis.
95 Sed tamen differenter circa hoc se habet
intellectus divinus ab intellectu nostro, quia
intellectus noster diversas conceptiones format
ad cognoscendum subiectum et accidens et ad
cognoscendum diversa accidentia, et ideo dis-
100 currit de cognitione substantiae ad cognitio-
nem accidentis; et iterum ad hoc quod inhae-

rentiam unius ad alterum cognoscat componit
unam speciem cum altera et unit ea quodam
modo et sic in se ipso enuntiabilia format; sed
intellectus divinus per unum, scilicet suam
105 essentiam, cognoscit omnes substantias et omnia
accidentia, et ideo neque discurrit de substan-
tia in accidens neque componit unum cum
altero, sed loco eius quod in intellectu nostro
est compositio specierum in intellectu divino
110 est omnimoda unitas: et secundum hoc com-
plexa incomplexa cognoscit sicut 'multa sim-
pliciter et unite et materialia immaterialiter'.

1. Ad primum ergo dicendum quod intel-
lectus divinus secundum unum et idem co-
gnoscit omnes dispositiones quae possunt va-
riari in re, et ideo semper in una dispositione
manens ipse cognoscit omnes dispositiones rerum
qualitercumque variatarum.

2. Ad secundum dicendum quod similitudo
120 quae est in imaginatione est similitudo ipsius
rei tantum, non autem est similitudo ad co-
gnoscendum tempus in quo res invenitur; secus
autem est de intellectu divino, et ideo non est
simile.

3. Ad tertium dicendum quod loco compo-
sitionis quae est in intellectu nostro est unitas
in intellectu divino; compositio autem est quae-
dam imitatio unitatis, unde et unio dicitur; et
sic patet quod Deus non componendo verius
130 enuntiabilia cognoscit quam ipse intellectus
componens et dividens.

4. Ad quartum dicendum quod arca quae
est in mente artificis non est similitudo omnium
quae possunt arcae convenire, et ideo non est
simile de cognitione artificis et de cognitione
135 divina.

5. Ad quintum dicendum quod qui cogno-
scit diffinitionem cognoscit in potentia enun-
tiabilia quae per diffinitionem demonstrantur;
140 in intellectu autem divino non differt esse in

A 62 rem quae] que *praem.* pA 63 esse⁶ *clare in marg.* A] *idem conf. loco suo* pA 65 speciei] r et *litt. imp. praem.* pA
67 propria...invent] que inveni *praem.* pA 70 efficiuntur ei] eis (?) *praem.* pA 79 de] in *praem.* pA 95 Sed] et *praem.*
pA 95 differenter] *idem conf. praem.* pA 99 discurrit de cognitione] dum cognoscit *praem.* pA 112 incomplexa] inc
add. pA 127 unitas] unitus *praem.* pA 135 possunt arcae convenire] *idem mac. praem.* pA
Φ 72 speciei illius *inv.* Φ 77 cognoscerentur] cognoscuntur Φ 84 etiam *om.* Φ 95 differenter] indifferenter α β
95 circa hoc *post* habet Φ 103 unam] alteram Φ 105 suam essentiam *inv.* γ δ¹ 131 enuntiabilia] essentialia Φ (-δ)
139 in potentia *post* enuntiabilia Φ

73 *Anal. post.* I 2 (71 a 11) ut refert Thomas *Cont. Gent.* III c. 56. 112 'multa...': Dionys. *De div. nom.* cap. 7 § 2 (PG 3,
869 B; Dion. 398) ut supra a. 4 89.

actu et posse; unde ex quo cognoscit essentias rerum statim comprehendit omnia accidentia quae consequuntur.

145 6. Ad sextum dicendum quod illa idea quae est in mente divina pro tanto se habet similiter ad rem in quacumque dispositione sit quia est similitudo rei secundum omnem eius dispositionem, et ideo per eam cognoscitur de re in
150 quacumque sit dispositione.

Articulus octavus

O ctavo quaeritur utrum Deus cognoscat non entia et quae nec sunt nec erunt nec fuerunt. Et videtur quod non quia, sicut dicit Dionysius in 1 cap. De divinis nominibus, cognitiones non sunt nisi existentium; sed illud
5 quod nec est nec erit nec fuit non est aliquo modo existens; ergo de eo cognitio Dei esse non potest.

2. Praeterea, omnis cognitio est per assimilationem cognoscentis ad cognitum; sed intellectus divinus non potest assimilari ad non ens; ergo non potest cognoscere non ens.

3. Praeterea, cognitio Dei est de rebus per ideas; sed non entis non est idea; ergo Deus
15 non cognoscit non ens.

4. Praeterea, quicquid Deus cognoscit est in Verbo eius; sed, sicut dicit Anselmus in Monologion, « eius quod nec fuit nec est nec erit non est aliquod verbum »; ergo talia Deus non
20 cognoscit.

5. Praeterea, Deus non cognoscit nisi verum; sed verum et ens convertuntur; ergo ea quae non sunt Deus non cognoscit.

25 SED CONTRA, Rom. IV¹⁷ « Vocat ea quae non sunt tamquam ea quae sunt »; sed non vocaret

non entia nisi ea cognosceret; ergo cognoscit non entia.

RESPONSIO. Dicendum quod Deus habet cognitionem de rebus creatis per modum quo artifex cognoscit artificiatam, quae est artificiatorum causa, unde in contraria habitudine
30 habet se illa cognitio ad res cognitatas et nostra cognitio: nostra enim cognitio, quia est a rebus accepta, naturaliter est posterior rebus, cognitio autem Creatoris de creaturis et artificis de artificiatas naturaliter praecedat res cognitatas;
35 remoto autem priori removetur posterius sed non e converso; et inde est quod scientia nostra de rebus naturalibus esse non potest nisi res ipsae praeelegant, sed apud intellectum divinum vel artificis indifferenter est cognitio rei
40 sive sit sive non sit.

Sed sciendum quod artifex de operabili habet duplicem cognitionem, scilicet speculativam et practicam: speculativam quidem sive theoreticam
45 cognitionem habet cum rationes operis cognoscit sine hoc quod ad operandum per intentionem applicet, sed tunc proprie habet practicam cognitionem quando extendit per intentionem rationes operis ad operationis finem, et secundum hoc medicina dividitur in theoreticam et
50 practicam, ut Avicenna dicit. Ex quo patet quod cognitio artificis practica sequitur cognitionem eius speculativam cum practica efficiatur per extensionem speculativae ad opus; remoto autem posteriori remanet prius: patet
55 igitur quod apud artificem potest esse cognitio alicuius artificiatam quandoque quidem quod facere disponit, quandoque vero quod facere numquam disponit ut cum confingit aliquam formam artificii quod facere non intendit. Hoc
60 autem artificium quod facere non disponit non

A 143 rerum] idem praem. pA

24 non hic restituimus cum Vulg. et Φ] post quae²⁶ (fort. translatio e lapsu dictionis) A 25 ea] idem conf. praem. pA 32 et postea brev. ras.

Φ 146 similiter] simpliciter Φ 149 cognoscitur] cognoscit Φ
4 I] v Φ 18 fuit] est Φ est] fuit Σ (-δ¹) erit] fuit β δ¹ erit] fuit β δ¹ 26 ea om. Σ 30 quae] qui δ 48 applicet] applicat Φ (-δ) 50 rationes om. Φ (-δ) 61 artificii] artificiatam vel praem. Φ (-α) 62 artificium] artificiatum Φ non disponit] disponit α numquam disponit vel disponit β numquam disponit vel praem. γ vel numquam disponit add. δ

1 Parall.: I Pars q. 14 a. 9; Cont. Gent. I c. 66; Super Sent. I d. 38 a. 4. 4 § 4 (PG 3, 593 A; Dion. 34). 9 omnis cognitio...: cf. supra q. 1 a. 1 162 in nota. 18 Cap. 32 (PL 158, 186 A). 22 verum...: cf. supra q. 1 a. 5 181 in nota. 30 artifex...: Averroes ut supra q. 1 a. 2 92 in nota. 52 Canon medic. I fen 1 doct. 1 c. 1. 55 per extensionem: Arist. De anima III c. 9 (433 a 1) sec. transl. veterem (ed. Alonso, p. 355, 14) ut refert Albertus Summa de homine q. 63 a. 4, vide etiam infra q. 22 a. 10 arg. 4; remoto...prius: Liber de causis comm. 1 ut refert Thomas Super Sent. II d. 32 q. 2 a. 2.

semper intuetur ut in potentia sua existens, quia quandoque excogitat tale artificium ad quod faciendum vires ei non suppetunt, sed considerat ipsum in fine suo, prout scilicet videt quod ad talem finem posset per tale artificium deveniri: quia, secundum Philosophum in VI et VII Ethicorum, fines in operabilibus sunt sicut principia in speculativis, unde sicut conclusiones cognoscuntur in principiis ita artificia in finibus.

Patet ergo quod Deus potest cognitionem habere aliquorum non entium, et horum quidem quorundam habet quasi practicam cognitionem, eorum scilicet quae fuerunt vel sunt vel erunt, quae ex eius scientia secundum eius dispositionem prodeunt; quorundam vero quae nec fuerunt nec sunt nec erunt, quae scilicet numquam facere disposuit, habet quasi speculativam cognitionem: et quamvis possit dici quod intueatur ea in sua potentia quia nihil est quod ipse non possit, tamen accommodatius dicitur quod intuetur ea in sua bonitate, quae est finis omnium quae ab eo fiunt, secundum quod scilicet intuetur multos alios modos esse communicationis propriae bonitatis quam sit communicata rebus existentibus praeteritis, praesentibus vel futuris, quia omnes res creatae eius bonitatem aequare non possunt quantumcumque de ea participare videantur.

1. Ad primum igitur dicendum quod illa quae nec fuerunt nec sunt nec erunt sunt aliquo modo existentia in potentia Dei sicut in principio activo vel in bonitate eius sicut in causa finali.

2. Ad secundum dicendum quod cognitio quae accipitur a rebus cognitis consistit in assimilatione passiva per quam cognoscens assimilatur rebus cognitis prius existentibus; sed

cognitio quae est causa rerum cognitarum consistit in assimilatione activa per quam cognoscens assimilatur sibi cognitum; et quia Deus potest sibi assimilare illud quod nondum est sibi assimilatum, ideo potest etiam non entis cognitionem habere.

3. Ad tertium dicendum quod, si idea sit forma cognitionis practicae, sicut magis est in communi usu loquentium, sic non est idea nisi eorum quae fuerunt vel sunt vel erunt; si autem sit forma etiam speculativae cognitionis, sic nihil prohibet etiam aliorum quae non fuerunt nec sunt nec erunt esse ideam.

4. Ad quartum dicendum quod Verbum nominat 'potentiam operativam Patris' per quam scilicet omnia operatur, et ideo ad ea tantum se extendit Verbum ad quae se extendit divina operatio, unde et in Psal. dicitur «Dixit et facta sunt»: quamvis enim Verbum alia cognoscat non tamen aliorum est Verbum.

5. Ad quintum dicendum quod illa quae nec fuerunt nec sunt nec erunt secundum hoc habent veritatem secundum quod habent esse, prout scilicet sunt in suo principio activo vel finali, et sic etiam cognoscuntur a Deo.

Articulus nonus

Nono quaeritur utrum Deus sciat infinita. Et videtur quod non quia, ut dicit Augustinus XII De civitate Dei, «quicquid scitur scientis comprehensione finitur»; sed quod est infinitum finiri non potest; ergo quod est infinitum a Deo nescitur.

2. Sed dicebat quod Deus scit infinita scientia simplicis notitiae non autem scientia visionis. — Sed contra, omnis scientia perfecta comprehendit et per consequens finit illud quod

A 64 ad quod] quod *praem.* pA 68 deveniri] deviniri *praem.* pA 77 ex *clare sup. lin.* A] *idem conf.* pA 78 prodeunt] pro *conf.* *praem.* pA 86 communicationis] qu *praem.* pA 98 assimilatione] tali *praem.* pA passiva in *marg.* A] om. pA 106 sit] est *praem.* pA 112 esse] *idem conf.* *praem.* pA 117 operatio] *idem conf.* *praem.* pA

Φ 67 posset ante ad talem Φ 68 deveniri] -nre Φ 75 quorundam] quorum Φ (-8) 76 eorum om. Φ (-8) fuerunt vel sunt inv. Φ 80 quasi] quidem Φ (-8) quod δ¹ 85 quod scilicet inv. Φ 92 igitur] ergo γ δ¹ 104 ideo] iam Φ 123 sunt post finali¹²⁴ Φ 4 quod] infinitum secundum *praem.* Φ est om. Φ 5 quod est om. Σ 8 scientia...notitiae om. α δ 10 illud] id Φ

69 *Ethic.* VI 10 (1144 a 31); ibid. VII 8 (1151 a 16). 82 in sua potentia: cf. *Summa fr. Alexandri* I pars n. 168 (p. 250). 108 usu loquentium: cf. infra q. 3 a. 3. 114 'potentiam...': August. *De div. quaest.* 83 q. 63 (PL 40, 54) ut dicit Thomas infra q. 4 a. 5 73. 117 Ps. xxxii⁹. 119 non...Verbum: cf. infra q. 4 a. 7.

1 Parall.: I Pars q. 14 a. 12; *Cont. Gent.* I c. 69; *Super Sent.* I d. 39 q. 1 a. 3; *Comp. theol.* cap. 133. 3 Cap. 18 (PL 41, 368). 8 scientia simplicis notitiae...scientia visionis: cf. Guill. Altiss. *Summa aurea* I c. 'De hoc verbo scire dicto de Deo' (f. 21vb), *Summa fr. Alexandri* I pars n. 179 (p. 264), Albertus *Super Sent.* I d. 39 a. 4, Bonaventura *Super Sent.* I d. 39 a. 1 q. 3.

scit; sed sicut scientia visionis in Deo est perfecta ita scientia simplicis notitiae; ergo sicut scientia visionis non potest esse infinitorum ita nec scientia simplicis notitiae.

15 3. Praeterea, quicquid Deus cognoscit per intellectum cognoscit; sed cognitio intellectus visio¹ dicitur; ergo quicquid Deus cognoscit scit per scientiam visionis; si ergo per scientiam visionis nescit infinita, nullo modo scit infinita.

20 4. Praeterea, omnium quae sunt cognita a Deo, rationes in Deo sunt et sunt actu in eo; si ergo infinita sunt scita a Deo, infinitae rationes actu erunt in ipso, quod videtur impossibile.

5. Praeterea, quicquid Deus scit perfecte cognoscit; sed nihil perfecte cognoscitur nisi cognitio cognoscentis pertranseat usque ad intima rei; ergo quicquid Deus cognoscit quodam modo pertransit illud; sed infinitum nullo modo potest transiri neque a finito neque ab infinito; ergo Deus nullo modo infinita cognoscit.

6. Praeterea, quicumque intuetur aliquid suo intuitu finit illud; sed quicquid Deus cognoscit intuetur; ergo quod est infinitum ab eo cognosci non potest.

7. Praeterea, si scientia Dei est infinitorum, ipsa erit etiam infinita; sed hoc esse non potest cum omne infinitum sit imperfectum, ut probatur III Physicorum; ergo scientia Dei nullo modo est infinitorum.

8. Praeterea, quod repugnat diffinitioni infiniti nullo modo potest infinito attribui; sed cognosci repugnat diffinitioni infiniti quia « infinitum est cuius quantitatem accipientibus semper est aliquid ultra accipere », ut dicitur in III Physicorum: illud autem quod cognoscitur oportet a cognoscente accipi nec plene cognoscitur cuius aliquid est extra cognoscentem, et sic patet quod diffinitioni infiniti repugnat quod

plene ab aliquo cognoscatur; cum quicquid Deus cognoscit plene cognoscat, ergo Deus infinita non cognoscit.

9. Praeterea, scientia Dei est mensura rei scitae; sed infiniti non potest esse aliqua mensura; ergo infinitum non cadit sub scientia Dei.

10. Praeterea, nihil aliud est mensuratio quam certificatio de mensurati quantitate; si ergo Deus cognosceret infinitum et sic sciret quantitatem eius, mensuraret ipsum, quod est impossibile quia infinitum in quantum infinitum est immensum; ergo Deus non cognoscit infinitum.

SED CONTRA, sicut dicit Augustinus in XII De civitate Dei, « quamvis infinitorum numerorum nullus sit numerus, non est tamen incomprehensibilis ei cuius scientiae non est numerus ».

2. Praeterea, cum Deus nihil faciat incognitum, quicquid potest facere potest scire; sed Deus potest facere infinita; ergo potest infinita scire.

3. Praeterea, ad intelligendum aliquid requiritur immaterialitas ex parte intelligentis et ex parte intellecti et coniunctio utriusque; sed in infinitum est immaterialior (intellectus divinus) quam aliquis intellectus creatus; ergo in infinitum est magis intellectivus; sed intellectus creatus potest cognoscere infinita in potentia; ergo divinus potest cognoscere infinita in actu.

4. Praeterea, Deus scit quaecumque sunt, erunt et fuerunt; sed si mundus in infinitum duraret, numquam generatio finiretur, et sic essent singularia infinita; hoc autem esset Deo possibile; ergo non est impossibile ipsum cognoscere infinita.

5. Praeterea, sicut dicit Commentator in

A 41 infiniti] infin. *mac. praem.* pA 43 repugnat diffinitioni infiniti] *idem conf. et mac. praem.* pA 60 quia...ergo] g (*inc. ergo*) *praem.* pA 61 Deus] d *conf. praem.* pA 65 tamen] *idem conf. praem.* pA 72 intelligendum] cognoscendum *praem.* pA 75 (intellectus divinus) *coni. (cf. Σ)] trans. ad lin. om.* A 82 et *sup. lin.* A] *om.* pA (*signum in marg.*)

Φ 18 si *om.* Φ 19 infinita] ergo *add.* Φ 23 actu erunt] *inv.* Φ (-8) sunt actu δ 26 intima] ultima Φ 29 transiri] pertransiri Φ 30 infinita *ante* nullo Φ 32 aliquid] aliqua Φ 33 finit] scivit δ¹ sivit δ² illud] illa Φ 37 erit etiam *inv.* Φ 38 omne] esse Φ (-8²) esset δ³ 39 III] in *praem.* β δ¹ 43 cognosci] cognoscit α cognitio dei δ 44 quantitatem] qualitatem α β δ² 51 ergo *post* cum⁵⁰ Φ 52 cognoscit] -scet Φ 63 in XII] xi Φ 69 potest scire] sciet Φ 70 infinita scire *inv.* Φ 75 in *om.* β γ (intellectus divinus)] (*induc.* A) *om.* β *ante* in *suppl.* Σ 77 intellectus] nullus α nullus *praem.* δ 78 cognoscere...potentia] in (*in om.* β) potentia infinita cognoscere Φ 79 potest] poterit Φ 82 et] vel Φ

28 infinitum...: Arist. *Phys.* VI 9 (237 b 23) ut supra a. 2 56. 39 *Phys.* III 11 (207 a 14). 46 Cap. 6 (207 a 7) sec. transl. veterem (ms. Urbin. lat. 206, f. 35^v) ubi legitur 'extra' loco 'ultra'. 64 Cap. 18 (PL 41, 368) ubi habetur 'intelligentiae' loco 'scientiae'. 72 ad intelligendum...utriusque: Algazel ut supra a. 5 140.

XI Metaphysicae, « omnes proportiones et formae quae sunt in potentia in prima materia sunt in actu in primo motore », cui etiam consonat quod Augustinus dicit quod rationes seminales rerum sunt in prima materia sed rationes causales sunt in Deo; sed in materia prima sunt infinitae formae in potentia eo quod potentia eius passiva est infinita; ergo et in primo motore, scilicet Deo, sunt infinita in actu; sed quicquid est actu in eo ipse cognoscit; ergo infinita cognoscit.

6. Praeterea, Augustinus in XV De civitate Dei contra Academicos disputans, qui negabant aliquid esse verum, ostendit quod non solum est numerosa multitudo verorum sed etiam infinita per quandam reduplicationem intellectus supra se ipsum vel etiam dictionis, ut si ego dico aliquid verum, verum est me dicere verum et verum est me dicere dicere verum et sic in infinitum; sed omnia vera Deus cognoscit; ergo Deus cognoscit infinita.

7. Praeterea, quicquid est in Deo Deus est; ergo scientia Dei est ipse Deus; sed Deus est infinitus quia nullo modo comprehenditur; ergo et scientia eius est infinita; ergo ipse habet infinitorum scientiam.

RESPONSIO. Dicendum quod, sicut dicit Augustinus XII De civitate Dei, quidam, volentes iudicare de intellectu divino secundum modum intellectus nostri, dixerunt quod Deus non potest cognoscere infinita sicut nec nos, et ideo, cum ponerent eum cognoscere singularia et cum hoc ponerent mundum aeternum, sequebatur quod esset revolutio eorundem secundum numerum in diversis saeculis, quod penitus absurdum est. Unde dicendum quod

Deus infinita cognoscit, ut potest ostendi ex his quae sunt supra determinata: cum enim ipse sciat non solum quae fuerunt vel sunt vel erunt sed etiam omnia quae nata sunt bonitatem eius participare, cum huiusmodi sint infinita eo quod sua bonitas infinita est, relinquatur quod ipse infinita cognoscit, quod qualiter fiat considerandum est.

Sciendum est igitur quod secundum virtutem medii cognoscendi cognitio ad multa vel ad pauca se extendit, sicut similitudo quae recipitur in visu est determinata secundum particulares condiciones rei, unde non est ductiva in cognitionem nisi unius rei, sed similitudo rei recepta in intellectu est absoluta a particularibus condicionibus, unde cum sit elevatior est ductiva in plura. Et quia una forma universalis nata est ab infinitis singularibus participari, inde est quod intellectus quodam modo infinita cognoscit: sed quia illa similitudo quae est in intellectu non ducit in cognitionem singularis quantum ad ea quibus singularia ad invicem distinguuntur sed solum quantum ad naturam communem, inde est quod intellectus noster per speciem quam habet apud se non est cognoscitivus infinitorum nisi in potentia; sed medium illud quo Deus cognoscit, scilicet essentia sua, est infinitorum similitudo quae ipsam imitari possunt nec tantum quantum ad id quod commune est eis sed etiam quantum ad ea quibus ad invicem distinguuntur, ut ex praecedentibus patet, unde divina scientia habet efficaciam ad infinita cognoscendum. Quomodo autem actu infinita cognoscat, hoc modo considerandum est.

Nihil prohibet aliquid esse infinitum uno modo et alio modo finitum, ut si aliquod corpus

A 94 eo...ergo] g (inc. ergo) praem. pA 97 sed...Praeterea] signum novae paragraphi imp. praem. pA 100 qui...ostendit] dicit praem. pA 104 vel...sed] s praem. pA 106 est] rep. pA 108 cognoscit¹ em. A] conf. pA 110 Dei...Deus] deus, inc. lin. et imp., praem. pA 110 sed] litt. imp. add. pA 118 potest cognoscere inv. pA 119 singularia] s add. pA 120 et (ex etiam pA) em. A 134 sicut] quia ergo praem. pA 146 ad (ex ab pA) em. A 147 inde] ideo praem. pA 159 aliquid hic conf. pA] post esse clare A, et ordinem dictatorum restituimus

Φ 92 rerum om. Φ 93 materia prima inv. Φ 95 potentia eius inv. Φ 98 ergo] deus add. Φ 99 in om. Φ 103 quandam om. Φ 105 ut] et δ² dico aliquid] dicam Φ 106 dicere³ om. Φ (-δ) 117 Deus om. Σ 120 et] etiam α β etiam add. γ δ 123 absurdum est inv. Φ 127 bonitatem eius inv. Φ 129 infinita est inv. Φ 131 fiat] sit α δ om. γ 134 ad om. Φ 136 non om. Φ 137 nisi om. Φ 138 recepta] accepta Φ 139 sit elevatior] sic elevatur Φ 148 intellectus noster] intelliguntur Φ 148 habet] habent Φ 149 non] ergo add. Φ 156 habet efficaciam inv. Φ 157 cognoscat] -scit Φ 159 aliquid esse (induc. A) inv. Φ infinitum post prohibet Φ

88 Metaph. XI (= XII) comm. 18 (VIII, 305 I). 91 De Gen. ad litt. VI c. 10 (PL 34, 346), ibid. cap. 14 (PL 34, 349), ibid. IX c. 17 (PL 34, 406). 100 Rectius De Trin. XV c. 12 (PL 42, 1074). 109 quicquid...: Alan. de Insulis Regulae de sacra theologia 9 (PL 210, 628 A). 115 Cap. 17 (PL 41, 366). 125 supra: a. 2 ad 5 et a. 8. 155 praecedentibus: a. 4 et 5.

esset quidem longitudine infinitum sed latitudine finitum; et similiter potest esse in formis, ut si aliquod corpus infinitum ponamus esse album, quantitas albedinis extensiva, secundum quam dicitur quanta per accidens, erit infinita, quantitas autem eius per se, scilicet intensiva, nihilominus esset finita; et similiter est de quacumque alia forma corporis infiniti, quia omnis forma recepta in aliqua materia finitur ad modum recipientis et ita non habet intensionem infinitam. Infinitum autem sicut repugnat cognitioni ita et repugnat transitioni: infinitum enim nec cognosci nec transiri potest. Nihilominus tamen si aliquid moveatur super infinitum non per viam infinitatis suae, transiri poterit, sicut quod est infinitum longitudine et latitudine finitum potest pertransiri latitudine sed non longitudine; ita etiam si aliquod infinitum cognoscatur per viam per quam est infinitum, nullo modo perfecte cognosci potest, si autem cognoscatur non per viam infiniti, sic perfecte cognosci poterit. Quia enim «infiniti ratio congruit quantitati», secundum Philosophum in I Physicorum, omnis autem quantitas de sui ratione habet ordinem partium, sequitur quod tunc infinitum per viam infiniti cognoscatur quando apprehenditur pars post partem: unde si sic debeat intellectus noster cognoscere corpus album infinitum, nullo modo cognoscere poterit perfecte ipsum neque albedinem eius; si autem cognoscatur ipsam naturam albedinis vel corporitatis quae invenitur in corpore infinito, sic cognoscet infinitum perfecte quantum ad omnes partes eius, non tamen per viam infiniti; et sic possibile est ut intellectus noster quodam modo infinitum continuum perfecte cognoscat. Sed infinita discrete nullo modo, eo quod non potest per unam speciem multa cognoscere; et inde est quod si multa debet considerare, oportet

quod unum post alterum cognoscat, et ita quantitatem discretam per viam infiniti cognoscit, unde si cognosceret infinitam multitudinem in actu, sequeretur quod cognosceret infinitum per viam infiniti, quod est impossibile. Sed intellectus divinus per unam speciem cognoscit omnia, unde simul et uno intuitu est eius cognitio de omnibus, et sic non cognoscit multitudinem secundum ordinem partium multitudinis, et sic potest infinitam multitudinem cognoscere non per viam infiniti: si enim per viam infiniti deberet cognoscere, ut acciperet multitudinis partem post partem, numquam veniret ad finem, unde non perfecte cognosceret. Unde concedo simpliciter quod Deus actu cognoscit infinita absolute. Nec ipsa infinita adaequant intellectum eius sicut ipse a se cognitus suum intellectum adaequat, quia essentia in infinitis creatis est finita quasi intensive, sicut albedo in corpore infinito, essentia autem Dei est infinita omnibus modis: et secundum hoc omnia infinita sunt Deo finita et sunt comprehensibilia ab ipso.

1. Ad primum ergo dicendum quod secundum hoc dicitur finiri a sciente quod scitur, quod intellectum scientis non excedit ut aliquid eius sit extra intellectum scientis: sic enim se habet ad intellectum scientis per modum finiti; nec est inconveniens hoc accidere de infinito quod non per viam infiniti scitur.

2. Ad secundum dicendum quod scientia simplicis notitiae et visionis nullam differentiam important ex parte scientis sed solum ex parte rei scitae. Dicitur enim scientia visionis in Deo ad similitudinem visus corporalis, qui res extra se positas intuetur, unde secundum scientiam visionis Deus scire non dicitur nisi quae sunt extra ipsum, quae sunt vel praesentia vel praeterita vel futura; sed scientia simplicis

A 163 infinitum ponamus] ponamus *conf. praem.* pA 164 secundum...erit] erit *praem.* pA 194 perfecte] *idem conf. praem.* pA 195 et] q *praem.* pA 200 oportet *sup. lin. A]* om. pA 202 infiniti *coni.]* quantitatis (*fort. e lapsu dictionis*) A

Φ 166 eius *om.* Φ 171 infinitam] finitam α β 181 non...infiniti] per viam finiti Φ 187 viam] modum Φ cognoscatur] -scitur Φ 188 debeat *post* noster Φ 189 infinitum *om.* α δ 190 perfecte ipsum *inv.* Φ 192 ipsam *om.* Φ 199 speciem] dispositionem Φ 202 infiniti] quantitatis (*induc. A*) continue Φ cognoscit] -scat Φ 206 intellectus divinus *inv.* Φ 212 deberet cognoscere] cognosceret Φ 213 multitudinis partem *inv.* Φ 215 actu cognoscit *inv.* Φ 216 infinita] finita Φ (-δ) 217 adaequant] -quantur Φ intellectum] -lectui Φ cognitus] cognitis Φ (-γ) 221 infinita] in *add.* Φ (-δ) 224 ergo] igitur Φ 225 sciente] mente δ^a mente vel *praem.* δⁱ 228 se habet *inv.* Φ

165 per accidens...per se: Arist. *Praedic.* cap. 6 (5 a 38) ut refert Thomas *Super Sent. I* d. 17 q. 2 a. 1. 184 Cap. 2 (185 b 2) sec. transl. veterem (ms. Urbin. lat. 206, f. 3^v).

240 notitiae, ut supra probatum est, est eorum quae
non sunt nec erunt nec fuerunt, nec alio modo
scit Deus ista et illa. Unde non est ex parte
scientiae visionis quod Deus infinita non videat
sed ex parte ipsorum visibilium quae non sunt,
245 quae si esse ponerentur infinita vel actu vel
successione, procul dubio ea Deus cognosceret
scientia visionis.

3. Ad tertium dicendum quod visus proprie
57^b est quidam corporalis¹ sensus, unde si nomen
250 visionis ad immaterialem cognitionem transfe-
ratur, hoc non erit nisi metaphorice; in talibus
autem locutionibus secundum diversas simili-
tudines in rebus repertas diversa est ratio ve-
ritatis; unde nihil prohibet aliquando omnem
255 divinam scientiam visionem dici, aliquando
vero solam illam quae est praeteritorum, praesentium vel futurorum.

4. Ad quartum dicendum quod ipse Deus
per suam essentiam est similitudo rerum om-
nium et propria uniuscuiusque, unde in Deo
non dicuntur esse plures rationes rerum nisi
secundum respectus eius ad diversas creaturas,
qui quidem respectus sunt relationes rationis
tantum: non autem est inconueniens relationes
265 rationis multiplicari in infinitum, ut Avicenna
dicit in Metaphysica sua.

5. Ad quintum dicendum quod pertransitio
importat motum de uno in aliud, et quia Deus
non discurrendo cognoscit omnes partes infiniti
sive continui sive discreti sed uno simplici
270 intuitu, ideo perfecte infinitum cognoscit nec
tamen infinitum intelligendo pertransit.

6. Ad sextum dicendum sicut ad primum.

7. Ad septimum dicendum quod ratio illa
275 procedit de infinito privative dicto, quod solum
in quantitativis invenitur: omne enim priva-
tive dictum est imperfectum; non autem pro-
cedit de infinito negative dicto, quomodo Deus

infinitus dicitur: hoc enim perfectionis est ut ali-
quid per nihil terminetur.

8. Ad octavum dicendum quod ratio illa
probat quod infinitum cognosci non potest per
viam infiniti quia quamcumque partem quan-
tatis eius acceperis, cuiuscumque mensurae,
semper aliquid erit accipere de ipso; sed Deus
285 non hoc modo cognoscit infinitum ut transeat
de parte in partem.

9. Ad nonum dicendum quod illud quod est
infinitum quantitate habet esse finitum, ut
dictum est, et secundum hoc divina scientia
290 potest esse infiniti mensura.

10. Ad decimum dicendum quod ratio men-
surationis consistit in hoc quod fiat certitudo
de quantitate alicuius determinata; sic autem
infinitum Deus non cognoscit ut sciat aliquam
295 eius quantitatem determinatam, quia eam non
habet; unde non repugnat rationi infiniti quod
a Deo sciatur.

Articulus decimus

Decimo autem incidenter quaesitum fuit
utrum Deus possit facere infinita. Et
videtur quod sic: rationes enim in mente divina
existentes sunt factivae rerum nec una impedit
aliam a sua actione; cum ergo sint infinitae
rationes in mente divina, possunt ex eis con-
sequi infiniti effectus divina potentia exequente.

2. Praeterea, potentia Creatoris in infini-
tum excedit potentiam creaturae; sed de po-
tentia creaturae est ut producantur infinita suc-
cessive; ergo <Deus> potest simul producere
infinita.

3. Praeterea, frustra est potentia quae non
reducitur ad actum et maxime si ad actum re-
ducere non possit; sed potentia Dei infinitorum
15

A 240 eorum] etiam (*deletio non perspicua*) *praem.* pA quae (s quem pA) *em.* A 243 infinita] illo in fine lin. *praem.* pA
253 ratio hic conf. pA] post veritatis clare A, et ordinem dictatorum restituimus 266 dicit] ut *add.* pA 270 uno] un conf. *praem.*
pA 292 ratio...certitudo] cer *praem.* pA
11 <Deus> suppl. cum Φ] *om.* A

Φ 240 est] etiam (*cf.* pA) *add.* Φ 241 non] nec Φ 243 visionis *om.* Φ 245 quae] sive α β sed δ 248 visus *om.* α visio δ
253 ratio veritatis (*induc.* A) *inv.* Φ 256 praeteritorum, praesentium *inv.* Φ 257 vel] *om.* Φ (-δ¹) et δ¹ 259 rerum omnium
inv. β δ¹ 262 secundum] diversos *add.* Φ 263 sunt] secundum *add.* Φ (-γ) 271 ideo *om.* Φ 279 perfectionis] perfec-
tius Φ (-δ¹) 285 aliquid erit *inv.* Φ 295 infinitum Deus *inv.* Φ 296 determinatam] indeterminatam α β δ¹
1 autem...fuit] queritur et fuit quesitum incidenter Φ 7 infiniti] divini Φ (-δ¹) 11 <Deus> suppl. Φ

240 supra: a. 8. 266 III c. 10 (f. 83vb F).

1 Parall.: *Quodlib.* IX q. 1 art. unic.; *Quodlib.* XII q. 2 art. unic. ad 2; *I Pars* q. 7 a. 4; *Super Phys.* III lect. 12.

est; ergo frustra esset talis potentia nisi posset actu facere infinita.

SED CONTRA est quod Seneca dicit « Idea est exemplar rerum quae naturaliter fiunt »; sed non possunt naturaliter esse infinita, et ita nec fieri, ut videtur, quia quod non potest esse non potest fieri; ergo in Deo infinitorum non erit idea; sed nihil Deus potest operari nisi per ideam; ergo Deus non potest operari infinita.

2. Praeterea, cum dicitur Deus creare res, nihil novum ex parte creantis ponitur sed ex parte creaturae tantum; unde hoc videtur esse <idem> dictu Deum creare res quod res exire in esse a Deo; ergo eadem ratione Deum posse creare res idem est quod res posse exire in esse a Deo; sed res infinitae non possunt fieri quia non est in creatura potentia ad actum infinitum; ergo nec Deus potest infinita actu facere.

RESPONSIO. Dicendum quod duplex invenitur infiniti distinctio. Uno modo distinguitur per potentiam et actum, et dicitur infinitum potentia quod semper in successione consistit, ut in generatione et tempore et divisione continui, in quibus omnibus est potentia ad infinitum semper uno post aliud accepto, actu autem infinitum sicut si poneremus lineam terminis carentem. Alio modo distinguitur infinitum per se et per accidens, cuius distinctionis intellectus hoc modo patet. Infiniti enim ratio, ut dictum est, quantitati congruit; quantitas autem per prius dicitur de discreta quantitate quam de continua; et ideo ad videndum qualiter sit per se et per accidens infinitum, considerandum est quod multitudo quandoque requiritur per se quandoque vero est per accidens tantum. Per se quidem multitudo requiritur,

ut patet, in causis ordinatis et effectibus quorum unum habet dependentiam essentialem ad aliud, sicut anima movet calorem naturalem quo moventur nervi et muscoli quibus moventur manus quae movent baculum quo movetur lapis: in his enim quodlibet posteriorum per se dependet a quolibet praecedentium. Sed per accidens multitudo invenitur ¹ quando omnia quae in multitudine continentur quasi loco unius ponuntur <et> indifferenter se habent sive sint unum sive multa vel pauciora vel plura, sicut si aedificator facit domum in cuius factione plures serras consumit successive, multitudo serrarum non requiritur ad factionem domus nisi per accidens ex hoc quod una non potest semper durare, nec differt aliquid ad domum quocumque ponantur, unde nec una earum habet dependentiam ad aliam sicut erat quando multitudo requirebatur per se. Secundum ergo hoc de infinito variae opiniones processerunt.

Quidam enim antiqui philosophi posuerunt infinitum in actu non solum per accidens sed per se, volentes quod infinitum esset de necessitate eius quod ponebant principium, unde etiam processum causarum in infinitum ponebant: sed hanc opinionem Philosophus reprobavit in II Metaphysicae et in III Physicorum. Alii vero Aristotilem sequentes concesserunt quod infinitum per se inveniri non potest neque in actu neque in potentia quia non est possibile quod aliquid essentialiter dependeat ab infinitis: sic enim eius esse numquam completetur; sed infinitum per accidens posuerunt non solum esse in potentia sed in actu: unde Algazel in sua Metaphysica ponit animas humanas a corporibus separatas esse infinitas quia hoc sequitur ex hoc quod mundus secundum

A 18 Seneca] iste *praem.* pA 19 rerum...naturaliter] n *praem.* pA 28 <idem> *suppl.*] *trans. ad lin. om* A 44 intellectus] intelli *praem.* pA 45 quantitas...per prius] prima autem *praem.* pA 47 de continua] continua *praem.* pA 51 multitudo requiritur] invenitur *praem.* pA 61 <et> *suppl. cum* Φ (-8^a)] *om.* A 83 essentialiter] *ec in fine lin. praem.* pA 89 hoc] secundum ipsam *add. A, quod coni. primam conscriptionem casu non deletam, et delevisimus*

Φ 21 non potest] nec Σ 23 nihil Deus *inv.* Φ 28 <idem>] *ante videtur suppl.* Φ *res¹ om.* β 8¹ 34 duplex] dupliciter Φ 38 et tempore] corporum α corporum *praem.* δ *et²] in add. Σ* 42 distinguitur] -tinguit α β 43 per¹] in *praem.* α β 44 Infiniti finiti Φ 50 est *om.* Φ 52 quorum] suorum α quarum γ 58 dependet *ante per se* β 8¹ 61 <et> *suppl.* Φ (-8^a) 62 sint] sit Φ sive²] sit *add. δ¹ sint add. δ¹ vel¹] sive Φ vel plura om.* Φ 63 si *om.* β γ 64 serras consumit] serrae consumantur Φ 68 quocumque] quocumque α γ 71 ergo hoc *inv.* Φ (-8^a) 75 infinitum] non *add.* α β 77 in *om.* Φ 84 numquam] nusquam α β

18 *Epistul. Mor.* VI epist. 6 (58) 19. 45 dictum est: supra a. 2 ad 5 et a. 9. 54 anima...lapis: exemplum Moysis Maim. *Dux neutr.* II c. 1. 73 antiqui philosophi: Pythagorici, Anaxagoras, Democritus et Plato ut refert Arist. *Metaph.* I 4 (984 a 11) et *Phys.* III 6 (202 b 30). 79 *Metaph.* II 2 (994 a 1); *Phys.* III 6 (203 a 3). 87 Pars I tr. 1 div. 6 (ed. Muckle, p. 40).

90 ipsum est aeternus; nec hoc inconueniens reputat quia animarum ad invicem non est aliqua dependentia, unde in multitudine illarum animarum non invenitur infinitum nisi per accidens. Quidam vero posuerunt quod infinitum
 95 actu nec per se nec per accidens esse potest sed solum infinitum in potentia, quod in successione consistit, ut docetur in III Physicorum, et haec est positio Commentatoris in II Metaphysicae: sed hoc quod infinitum esse
 100 actu non possit potest contingere ex duobus, vel quia esse actu repugnet infinito ex hoc ipso quod infinitum est, vel propter aliquid aliud sicut moveri sursum repugnat triangulo plumbeo non quia triangulus sed quia plumbeus.
 105 Si ergo infinitum actu esse possit secundum rei naturam secundum mediam opinionem, vel si etiam esse non possit impediendo aliquo alio quam ipsa ratione infiniti, dico quod Deus potest facere infinitum actu esse; si autem esse actu
 110 repugnet infinito secundum suam rationem, tunc Deus hoc facere non potest, sicut non potest facere hominem esse animal irrationale quia hoc esset contradictoria esse simul. Utrum autem esse actu repugnet infinito secundum
 115 rationem suam vel non, quia incidenter hoc motum est, discutiendum alias relinquitur ad praesens. Ad argumenta autem utriusque partis respondendum.

1. Ad primum igitur dicendum quod rationes quae sunt in mente divina non producant
 120 se in creatura secundum modum quo sunt in Deo sed secundum modum quem patitur ratio creaturae, unde quamvis sint immateriales tamen ex eis res in esse materiali producantur;
 125 si ergo de ratione infiniti sit quod non sit simul

in actu sed in successione, sicut Philosophus dicit in III Physicorum, tunc rationes infinitae quae sunt in mente divina non possunt se in creaturis efficere omnes simul sed secundum
 130 successionem, et sic non sequitur esse infinita actu.

2. Ad secundum dicendum quod virtus creaturae dicitur aliquid non posse dupliciter: uno modo ex defectu virtutis, et tunc de illo quod creatura non potest recte arguitur quod
 135 Deus possit; alio modo ex eo quod illud quod creaturae impossibile dicitur in se ipso quandam repugnantiam continet, et hoc sicut nec creaturae ita nec Deo est possibile, ut contradictoria esse simul, et de talibus erit infinitum
 140 esse actu si esse in actu rationi infiniti repugnet.

3. Ad tertium dicendum quod frustra est quod non pertingit finem ad quem est, ut dicitur II Physicorum, unde ex hoc quod potentia non reducitur ad actum non dicitur esse
 145 frustra nisi in quantum effectus eius vel ipse actus diversus ab ea existens est potentiae finis; nullus autem divinae potentiae effectus est finis ipsius nec actus eius est diversus ab eo, et ideo ratio non sequitur.

1. Ad primum vero quod in contrarium obicitur, dicendum quod, quamvis secundum naturam non possint esse infinita simul, possunt
 150 tamen fieri quia esse infiniti non consistit in simul essendo sed est sicut ea quae sunt in fieri ut « dies et agon », ut in III Physicorum dicitur.
 155 Nec tamen sequitur quod Deus sola illa facere possit quae naturaliter fiunt: idea enim secundum praedictam assignationem accipitur secundum practicam cognitionem quae est ex hoc quod determinatur a divina voluntate ad
 160 actum; potest autem Deus voluntate sua multa

A 92 dependentia (e dependentiam pA) em. A 94 posuerunt em. A] conf. pA 101 ex] et in fine lin. praem. pA 103 sursum scrips.] sur (trans. ad lin.) sur A 108 dico quod Deus potest facere infinitum: manus haec signans describitur in marg. (manu post., ni fallimur) 115 hoc] fortasse hic A 125 si ergo] Qu praem. pA 130 non em. A] conf. pA 144 esse] ee conf. praem. pA 145 eius] idem conf. praem. pA 146 diversus] div conf. praem. pA 152 non possint] p praem. pA 158 secundum] ad praem. pA 159 ex...determinatur a divina voluntate] per determina. dei praem. pA

Φ 91 quia] eo quod Φ 97 docetur] dicitur Φ 101 infinito] infiniti Φ (-8) 102 aliquid] aliquid β γ 103 sursum om. Φ (-γ) 106 mediam] meam Φ (-γ) 109 esse actu inv. Φ 113 contradictoria] contraria Φ esse simul inv. Φ 119 igitur] ergo γ δ¹ 125 non] om. α β δ¹ (def. δ²) 126 sicut] ut Φ 127 in III Physicorum] om. Φ (-γ) in tertio γ 129 efficere] conficere Φ 133 defectu virtutis inv. Φ illo] eo Φ 135 Deus] non potest recte quod deus add. Σ (-8¹) 135 illud quod] id quod δ¹ om. δ² 137 repugnantiam] repugnationem Φ 138 ita] sic Φ 140 in om. Φ 149 sequitur] procedit Φ 150 obicitur ante in contrarium Φ 155 agon] ago β δ¹ 157 facere possit] potest facere Φ

98 Phys. III 10 (206 a 18). 99 Comm. 6 (VIII, 31 D). 113 contradictoria esse simul: Arist. Metaph. IV 15 (1011 b 16) ut refert Thomas Super Sent. IV d. 49 q. 1 a. 3 qc. 1 arg. 3. 116 alias: Quodlib. IX q. 1 art. unic. 127 Phys. III 10 (206 a 18). 143 Phys. II 10 (197 b 25). 155 Cap. 6 (206 a 18) sec. transl. veterem (ms. Urbin. lat. 206, f. 34^v).

alia facere quam quae ab ipso determinata sunt ut sint vel fuerint vel futura sint.

2. Ad secundum dicendum quod, quamvis
 165 in creatione nihil sit novum nisi quod est ex parte creaturae, tamen creationis nomen non solum hoc importat sed etiam quod est ex parte Dei: significat enim divinam actionem, quae est sua essentia, et connotat effectum in creatura, qui est accipere esse a Deo; unde non sequitur quod Deum posse creare aliquid idem sit quod aliquid posse creari ab eo, alias antequam creatura esset nihil creare potuisset nisi creaturae potentia praeexisteret, quod est ponere materiam aeternam; unde quamvis potentia creaturae non sit ad hoc quod sint infinita actu, non ex hoc removetur quin Deus possit infinita actu facere.

Articulus undecimus

Undecimo quaeritur utrum scientia aequivoce pure dicatur de Deo et nobis. Et videtur quod sic: ubicumque enim est communitas univocationis vel analogiae ibi est aliqua
 5 similitudo; sed inter creaturam et Deum nulla potest esse similitudo; ergo non potest aliquid esse utrique commune secundum univocationem vel secundum analogiam: si ergo nomen scientiae de Deo et nobis dicitur, hoc erit
 10 aequivoce tantum. Probatio mediae: Is. XL¹⁸ dicitur «Cui similem fecistis Deum?» etc., quasi dicat: nulli similis esse potest.

2. Praeterea, ubicumque est aliqua similitudo ibi est aliqua comparatio; sed Dei ad
 15 creaturam nulla potest esse comparatio cum creatura sit finita et Deus infinitus; ergo nulla potest esse eorum similitudo, et sic idem quod prius.

3. Praeterea, ubicumque est aliqua comparatio ibi oportet esse aliquam formam quae
 20 secundum magis et minus vel aequaliter a pluribus habeatur; sed hoc non potest dici de Deo et creatura quia sic esset aliquid Deo simplicius; ergo inter ipsum et creaturam non est aliqua comparatio, et ita nec similitudo nec communitas nisi aequivocationis tantum.

4. Praeterea, maior est distantia eorum quorum nulla est similitudo quam quorum est similitudo aliqua; sed inter Deum et creaturam est infinita distantia qua nulla maior esse potest; ergo non est inter ea aliqua similitudo, et sic idem quod prius.

5. Praeterea, maior est distantia creaturae ad Deum quam entis creati ad non ens, cum ens creatum non excedat non ens nisi secundum quantitatem suae entitatis, quae non est infinita; sed enti et non enti nihil potest esse commune «nisi secundum aequivocationem» tantum, ut dicitur in IV Metaphysicae, «ut
 40 puta si id quod nos vocamus hominem alii vocent non hominem»; ergo nec Deo et creaturae potest esse aliquid commune nisi secundum aequivocationem puram.

6. Praeterea, in omnibus analogis ita est quod vel unum ponitur in diffinitione alterius, sicut ponitur substantia in diffinitione accidentis et actus in diffinitione potentiae, vel aliquid idem ponitur in diffinitione utriusque, sicut sanitas animalis ponitur in diffinitione sani quod dicitur de urina et cibo, quorum alterum est
 50 conservativum alterum significativum sanitatis praedictae; sed creatura et Deus non hoc modo se habent neque quod unum in diffinitione ponatur alterius neque quod aliquid idem in diffinitione utriusque ponatur, etiam dato quod
 55 Deus diffinitionem haberet; ergo videtur quod

A 2 pure dicatur inv. pA 14 ad creaturam] et imp. praem. pA 17 et] litt. imp. praem. pA 23 aliquid...simplicius] et aliquid add. pA 25 nec em. A] conf. pA 42 esse aliquid] a praem. pA

Φ 163 ut...sint] vel...sint γ om. α δ 169 effectum] qui est add. Φ 172 eo] ipso Φ 174 praexisteret] -sterent Φ (-8¹)

2 pure dicatur] predicetur Φ 6 aliquid esse inv. Φ (-8) 7 utrique commune inv. Φ 11 etc. om. Φ 13 aliqua om. Σ 14-15 sed...comparatio hom. om. γ 17 eorum similitudo inv. Φ 21 et] vel Φ (-8¹) 23 quia] eo quod Φ 30 qua] quia Φ 31 ergo...similitudo om. α δ 33 est distantia inv. Φ (-8¹) 34-35 cum...non ens hom. om. 8¹ 39 IV] iii α δ 40 nos om. Φ 42 esse aliquid inv. Φ 52 praedictae om. Φ creatura] -ture Φ 53 ponatur ante in Φ 55 ponatur ante in Φ etiam dato] eo Σ inv. β 55 quod] sic add. Σ

1 Parall.: I Pars q. 13 a. 5; Cont. Gent. I c. 33; Comp. theol. cap. 27; De pot. q. 7 a. 7. aequivoce pure: Moyses Maim. Dux neutr. I c. 55 ut refert Thomas De pot. q. 7 a. 7. 39 Cap. 4 (1006 b 18) sec. transl. mediam (ed. Geyer, p. 177,86).

nihil secundum analogiam dici possit de Deo et creaturis, et ita restat quod aequivoce pure dicatur quicquid de eis communiter dicitur.

60 7. Praeterea, magis differt substantia et accidens quam duae species substantiae; sed idem nomen impositum ad significandum duas species substantiae secundum propriam utriusque rationem, aequivoce pure de his dicitur, sicut
65 hoc nomen canis impositum caelesti, latrabili et marino; ergo multo fortius si unum nomen imponatur substantiae et accidenti; sed nostra scientia est accidens, divina autem est substantia; ergo nomen scientiae de utraque pure
70 aequivoce dicitur.

8. Praeterea, scientia nostra non est nisi quaedam imago divinae scientiae; sed nomen rei non convenit imagini nisi aequivoce, unde animal aequivoce dicitur de vero animali et
75 picto secundum Philosophum in Praedicamentis; ergo et nomen scientiae pure aequivoce dicitur de scientia Dei et nostra.

SED CONTRA est quod Philosophus dicit in V Metaphysicae quod illud est perfectum simpliciter in quo omnium generum perfectiones
80 inveniuntur, et hoc est Deus, ut Commentator ibidem dicit; sed perfectiones aliorum generum non dicerentur inveniri in ipso nisi aliqua similitudo esset perfectionis ipsius ad aliorum generum perfectiones; ergo creaturae ad Deum
85 est aliqua similitudo; non ergo pure aequivoce dicitur scientia vel quicquid aliud dicitur de creatura et Deo.

2. Praeterea, Gen. 1²⁶ dicitur «Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram»; ergo est aliqua similitudo creaturae ad Deum, et sic idem quod prius.

RESPONSIO. Dicendum quod impossibile est dicere aliquid univoce praedicari de creatura et Deo. In omnibus enim univocis communis
95 est ratio nominis utrique eorum de quibus nomen univoce praedicatur, et sic quantum ad illius nominis rationem univocata in aliquo aequalia sunt, quamvis secundum esse unum
100 altero possit esse prius vel posterius, sicut in ratione numeri omnes numeri sunt aequales, quamvis secundum naturam rei unus altero naturaliter prior sit. Creatura autem quantumcumque imitetur Deum non tamen potest per-
105 tingere ad hoc ut eadem ratione aliquid sibi conveniat qua convenit Deo: illa enim quae secundum eandem rationem sunt in diversis sunt eis communia secundum rationem substantiae sive quiditatis sed sunt discreta secundum
110 esse; quicquid autem est in Deo, hoc est suum proprium esse: sicut enim essentia in eo est idem quod esse, ita scientia est idem quod esse scientem in eo; unde cum esse quod est proprium unius rei non possit alteri communi-
115 cari, impossibile est ut creatura pertingat ad eandem rationem habendi aliquid qua habet Deus sicut impossibile est quod ad idem esse perveniat. Similiter etiam esset in nobis: si enim in Socrate non differret homo et hominem
120 esse, impossibile esset quod homo univoce diceretur de eo et Platone, quibus est esse diversum. Nec tamen potest dici quod omnino aequivoce praedicetur quicquid de Deo et creaturis dicitur, quia nisi esset aliqua convenientia creaturae ad Deum secundum rem, sua essen-
125 tia non esset creaturarum similitudo et ita cognoscendo suam essentiam non cognosceret creaturas; similiter etiam nec nos ex rebus creatis in cognitionem Dei pervenire possemus,

58^a

A 61 species substantiae] sb (inc. substantie?) praem. pA 64 aequivoce pure] proprie praem. pA 73 unde animal] idem praem. pA 81 et...sed] set praem. pA 83 aliqua (ex aliquid pA) em. A 86 ergo con.] est A 97 et...quamvis] quamvis praem. pA 98 univocata] illa praem. pA 100 altero macul. A posterius scrips.] poterius (vel potius) A 111 essentia] idem conf. et imp. praem. pA 116 habendi] participant praem. pA 125 secundum rem in marg. A] om. pA

Φ 58 aequivoce pure inv. Φ 61-63 sed...substantiae hom. om. γ 62 impositum] suppositum Φ (def. γ) 64 aequivoce pure inv. Φ 64 sicut] sic Φ (-δ¹) 65 impositum om. Φ (-γ) 68 est^a om. Φ 70 aequivoce dicitur inv. Φ 74-76 animal... pure] scientia α δ scientia add. β γ 79 illud] id Φ 81-82 inveniuntur...perfectiones hom. om. δ^a 82 ibidem] ibi Σ (def. δ^a) 88 et] de add. Φ 92 et...prius om. α δ 93 est dicere] dicitur Φ (-δ) 98 univocata] univoca δ^a equivocata β 102 naturam] nomen Φ 103 naturaliter om. Φ 104 tamen om. Φ 106 qua convenit] quo convenit β et Σ 111 essentia] scientia α δ 112 est idem^a inv. Φ 115 ut] quod γ δ¹ 116 qua] quam δ¹ quod β 118 esset post nobis Φ 119 Socrate] petro Φ 121 eo et Platone] petro et paulo Φ 124 nisi] si non δ¹ si δ^a 127 suam essentiam] inv. Φ (-δ¹) esse naturam suam δ¹

65 nomen canis: exemplum Boetii *De divis.* (PL 64, 877 D). 76 Cap. 1 (1 a 1). 79 *Metaph.* V 18 (1021 b 30). 82 ibidem: comm. 21 (VIII, 131 B). 95 In omnibus...praedicatur: cf. Arist. *Praedic.* cap. 1 (1 a 6).

130 nec nominum quae creaturis aptantur unum
magis de eo dicendum esset quam aliud quia
in aequivocis non differt quodcumque nomen
imponatur ex quo nulla rei convenientia atten-
ditur.

135 Unde dicendum est quod nec omnino uni-
voce nec pure aequivoce nomen scientiae de
scientia Dei et nostra praedicatur sed secundum
analogiam, quod nihil est dictu quam secun-
dum proportionem. Convenientia autem se-
140 cundum proportionem potest esse dupliciter
et secundum haec duo attenditur analogiae
communitas. Est enim quaedam convenientia
inter ipsa quorum est ad invicem proportio eo
quod habent determinatam distantiam vel aliam
145 habitudinem ad invicem, sicut binarius cum
unitate eo quod est eius duplum; convenientia
etiam quandoque attenditur non duorum ad
invicem inter quae sit proportio sed magis dua-
rum ad invicem proportionum, sicut senarius
150 convenit cum quaternario ex hoc quod sicut
senarius est duplum ternarii ita quaternarius
binarii: prima ergo convenientia est proportio-
nis, secunda autem proportionalitatis. Unde et
secundum modum primae convenientiae inve-
155 nimus aliquid analogice dictum de duobus quo-
rum unum ad alterum habitudinem habet, sicut
ens dicitur de substantia et accidente ex habi-
tudine quam accidens ad substantiam habet,
et sanum dicitur de urina et animali ex eo quod
160 urina habet aliquam habitudinem ad sanitatem
animalis; quandoque vero dicitur aliquid ana-
logice secundo modo convenientiae, sicut no-
men visus dicitur de visu corporali et intel-
lectu eo quod sicut visus est in oculo ita intel-
165 lectus in mente. Quia ergo in his quae primo
modo analogice dicuntur oportet esse aliquam
determinatam habitudinem inter ea quibus est

aliquid per analogiam commune, impossibile
est aliquid per hunc modum analogice dici de
Deo et creatura quia nulla creatura habet talem
170 habitudinem ad Deum per quam possit divina
perfectio determinari; sed in alio modo ana-
logiae nulla determinata habitudo attenditur inter
ea quibus est aliquid per analogiam commune,
et ideo secundum illum modum nihil prohibet
175 aliquid nomen analogice dici de Deo et crea-
tura.

Sed tamen hoc dupliciter contingit: quan-
doque enim illud nomen importat aliquid ex
principali significato in quo non potest attendi
convenientia inter Deum et creaturam, etiam
modo praedicto, sicut est in omnibus quae sym-
180 bolice de Deo dicuntur, ut cum dicitur Deus
leo vel sol vel aliquid huiusmodi, quia in horum
diffinitione cadit materia, quae Deo attribui
non potest; quandoque vero nomen quod de
Deo et creatura dicitur nihil importat ex prin-
cipali significato secundum quod non possit
attendi praedictus convenientiae modus inter
creaturam et Deum, sicut sunt omnia in quo-
190 rum diffinitione non clauditur defectus nec de-
pendent a materia secundum esse, ut ens, bo-
num et alia huiusmodi.

1. Ad primum igitur dicendum quod, sicut
Dionysius dicit in ix cap. De divinis nomini-
195 bus, Deus nullo modo creaturis similis dicen-
dus est, sed creaturae possunt similes Deo dici
aliquo modo. Quod enim ad imitationem ali-
cuius fit, si perfecte illud imitetur, simpliciter
potest ei simile dici, sed non e converso quia
200 homo non dicitur ¹ similis suae imagini sed e
converso; si autem imperfecte imitetur, tunc
potest dici et simile et dissimile illud quod imi-
tatur ei ad cuius imitationem fit: simile quidem

A 130 unum] *idem conf. praem.* pA 135 quod *sup. lin.* A] *om.* pA 136 scientiae de] *de praem.* pA 144 distantiam...
habitudinem] *habitudinem praem.* pA 146 eo *in marg.* A] *trans. ad lin. om.* pA convenientia...attenditur] *est et praem.* pA
147 non *sup. lin.* A] *om.* pA 157 ex...et] *et praem.* pA 159 animal] *sani praem.* pA 160 urina] *sa (inc. sana ?) praem.*
pA 164 intellectus] *in in fine lin. praem.* pA 168 commune] *communi conf. praem.* pA 182 praedicto] *idem conf. praem.*
pA 191 nec...materia] *vel materia praem.* pA 199 illud] *impleat add. pA imitetur em. A] immitetur pA (cf. nota superior)*
203 potest dici] *quandoque praem.* pA

Φ 132 in] *ex Φ* 133 nulla] *nulli Φ* 138 est] *aliud add. Φ (-8^a) aliud praem. 8^a* 140 dupliciter] *duplex Φ* 141 haec
duo] *hoc duplex Φ* 147 non] *post quae Σ hic et post quae¹⁴⁶ β* 158 accidens ad substantiam] *substantia et accidens Φ*
158 habet] *habent Φ (cf. nota superior)* 159 et animal] *quod urina hom. om. γ* 160 habitudinem] *similitudinem Φ*
164 intellectus] *est add. Φ* 172 analogiae] *-gice Φ* 180 significato] *-ficatione Φ* 183 Deus *om. Σ* 194 igitur] *ergo Σ*
195 in ix] *xi Φ* 196 creaturis similis *inv. Φ* 197 possunt similes *inv. Φ* Deo dici] *inv. Φ (-8) dici 8* 199 illud] *id*
α β *om. 8* 201 similis] *post suae β post imagini Σ* 203 et] *om. Φ* illud] *id Φ* 204 quidem *om. Φ*

164 sicut...mente: exemplum Arist. *Topic.* I cap. 17 (108 a 11). 184 leo vel sol: Os. xiii^a et Mal. iv^a. 196 § 6 (PG 3,
913 C; Dion. 468).

205 secundum hoc quod repraesentat, sed non simile in quantum a perfecta repraesentatione deficit. Et ideo sacra Scriptura Deum creaturis esse similem omnibus modis negat, sed creaturam esse similem Deo quandoque quidem concedit
210 quandoque autem negat: concedit cum dicit hominem ad similitudinem Dei factum, sed negat cum dicit in Psal. «Deus, quis similis erit tibi?»

2. Ad secundum dicendum quod Philosophus in I Topicorum ponit duplicem modum similitudinis: unum qui invenitur in diversis generibus, et hic attenditur secundum proportionem vel proportionalitatem, ut quando alterum se habet ad alterum sicut aliud ad aliud, ut ipse ibidem dicit; alium modum in his quae sunt eiusdem generis, ut quando idem diversis inest. Similitudo autem non requirit comparationem secundum determinatam habitudinem quae primo modo dicitur sed solum quae secundum. Unde non oportet ut primus modus similitudinis a Deo removeatur respectu creaturae.

3. Ad tertium dicendum quod obiectio illa manifeste procedit de similitudine secundi modi, quam concedimus creaturae ad Deum non esse.

4. Ad quartum dicendum quod similitudo quae attenditur ex eo quod aliqua duo participant unum vel ex eo quod unum habet habitudinem determinatam ad aliud, ex qua scilicet ex uno alterum comprehendi possit per intellectum, diminuit distantiam, non autem similitudo quae est secundum convenientiam proportionum; talis enim similitudo similiter invenitur in multum vel parum distantibus: non enim est maior similitudo proportionalitatis inter duo et unum et sex et tria quam inter duo et unum et centum et quinquaginta; et ideo

infinita distantia creaturae ad Deum similitudinem praedictam non tollit.

5. Ad quintum dicendum quod etiam enti et non enti aliquid secundum analogiam convenit quia ipsum non ens ens dicitur analogice, ut patet in IV Metaphysicae: unde nec distantia quae est inter creaturam et Deum communitatem analogiae impedire potest.

6. Ad sextum dicendum quod ratio illa procedit de communitate analogiae quae accipitur secundum determinatam habitudinem unius ad alterum: tunc enim oportet quod unum in diffinitione alterius ponatur, sicut substantia in diffinitione accidentis, vel aliquid unum in diffinitione duorum ex eo quod utraque dicuntur per habitudinem ad unum, sicut substantia in diffinitione quantitatis et qualitatis.

7. Ad septimum dicendum quod, quamvis inter duas species substantiae sit maior convenientia quam inter accidens et substantiam, tamen possibile est ut nomen non imponatur illis speciebus diversis secundum considerationem alicuius convenientiae quae sit inter ea, et tunc erit nomen pure aequivocum; nomen vero quod convenit substantiae et accidenti potest esse impositum secundum considerationem alicuius convenientiae inter ea, unde non erit aequivocum sed analogum.

8. Ad octavum dicendum quod hoc nomen animal imponitur non ad significandum figuram exteriorem in qua pictura imitatur animal verum, sed ad significandum interiorem naturam in qua non imitatur, et ideo nomen animalis de vero et picto aequivoce dicitur; sed nomen scientiae convenit creaturae et Creatori secundum id in quo creatura Creatorem imitatur, et ideo non omnino aequivoce praedicatur de utroque.

A 207 Scriptura Deum] d *praem.* pA 229 secundi] *idem conf. praem.* pA 236 diminuit] impedit *praem.* pA 237 quae... convenientiam] convenientium *praem.* pA 247 ens] *idem conf. praem.* pA 249 est] *litt. imp. praem.* pA 265 ea clare A et *codd.* 267 convenit] imponitur *praem.* pA 277 scientiae] quod *praem.* pA convenit] commu *praem.* pA

Φ 205 hoc *om.* Φ 209 quidem...quandoque *hom. om.* δ³ 210 dicit] dicitur α β 212 in Psal.] *om.* Σ impossibile β 215 I] ii (seu secundo) Σ 217 hic] hoc Φ (-γ) 225 ut] quod Φ 229 manifeste] *om.* α δ post procedit β 233 habitudinem] aptitudinem (post determinatam δ³) Φ 240 enim] autem Φ 245 etiam *om.* Φ 248 nec] nature α δ³ natura δ¹ 250 potest] non *praem.* Φ 263 possibile] impossibile Φ 273 qua] quo Φ 274 interiorem *om.* Φ

208 omnibus modis negat: e. g. Exodi ix¹⁴, II Par. vi¹⁴. 210 concedit cum dicit: e. g. Gen. v¹, Sap. ii²³, Iac. iii⁹. 212 Ps. LXXXii². 215 Cap. 17 (108 a 7). 248 *Metaph.* IV 1 (1003 b 10).

Articulus duodecimus

Duodecimo quaeritur utrum Deus sciat singularia futura contingentia. <Et videtur quod non>: nihil enim potest sciri nisi verum, ut dicitur in I Posteriorum; sed in contingentibus singularibus et futuris non est veritas determinata, ut dicitur in libro Perihermeneias; ergo Deus non habet scientiam de futuris singularibus et contingentibus.

2. Praeterea, illud ad quod sequitur impossibile est impossibile; sed ad hoc quod Deus sciat singulare contingens et futurum sequitur impossibile, scilicet quod scientia Dei fallatur; ergo impossibile est quod sciat singulare futurum contingens. Probatio mediae: detur quod Deus sciat aliquod futurum contingens singulare ut Socratem sedere, aut ergo possibile est Socratem non sedere aut non est possibile: si non est possibile, ergo impossibile Socratem non sedere, ergo Socratem sedere est necessarium, datum autem fuerat quod esset contingens; si autem sit possibile non sedere, hoc posito non debet sequi aliquod inconveniens, sequitur autem quod scientia Dei fallatur, ergo non erit impossibile scientiam Dei falli.

3. Sed dicebat quod contingens ut in Deo est necessarium est. — Sed contra, illud quod est in se contingens non est necessarium quoad Deum nisi secundum quod est in ipso; sed secundum quod est in ipso non est distinctum ab eo; si igitur non est scitum a Deo nisi secundum quod est necessarium, non erit scitum

ab eo secundum quod est in propria natura existens, secundum quod est a Deo distinctum.

4. Praeterea, secundum Philosophum in I Priorum, ex maiori de necesse et minori de inesse sequitur conclusio de necesse; sed haec est vera 'omne scitum a Deo necesse est esse': si enim non esset quod Deus scit esse, scientia eius esset falsa; si ergo aliquid esse est scitum a Deo, illud necesse est esse. Sed nullum contingens necesse est esse; ergo nullum contingens scitur a Deo.

5. Sed dicebat quod cum dicitur 'omne scitum a Deo necesse est esse', non importatur necessitas ex parte creaturae sed solum ex parte Dei scientis. — Sed contra, cum dicitur 'omne scitum a Deo necesse est esse', necessitas attribuitur supposito dicti; sed suppositum dicti est id quod est scitum a Deo non ipse Deus sciens; ergo non importatur per hoc necessitas nisi ex parte rei scitae.

6. Praeterea, quanto aliqua cognitio est certior in nobis tanto minus potest esse de contingentibus: scientia enim non est nisi de necessariis quia certior est opinione quae potest esse de contingentibus; sed scientia Dei est certissima; ergo non potest esse nisi de necessariis.

7. Praeterea, in omni vera conditionali si antecedens est necessarium absolute et consequens erit absolute necessarium; sed ista conditionalis est vera 'si aliquid est scitum a Deo, illud erit'; cum ergo hoc antecedens 'hoc esse scitum a Deo' sit absolute necessarium et consequens erit absolute necessarium; ergo omne

A 2 <Et videtur quod non> suppl. cum traditione Φ] om. A 3 verum] li (vel u conf.) praem. pA 6 perierminias A 7 habet scientiam] potest praem. pA 13 singulare] sin in fine lin. praem. pA 14 mediae (e mediem pA) em. A detur quod Deus] deus quidem deus praem. pA 25 Sed dicebat] § Praeterea praem. pA in Deo est] scitum praem. pA 27 necessarium...secundum quod est in ipso] in deo nisi secundum et litt. imp. praem. pA 30 si igitur] g (inc. igitur) praem. pA 35 necesse et minori] mi praem. pA 36 sequitur] secundum praem. pA 37 omne] h praem. pA esse] ee conf. praem. pA 54 non... quia] cum praem. pA

Φ 2 <Et...non> suppl. Φ 8 et om. Φ 16 Socratem] petrum Φ 17 Socratem] petrum Φ 18 impossibile] est add. Φ 18 Socratem] petrum Φ 19 Socratem] petrum Φ 22 debet] deberet Φ 26 est² om. Φ (-γ) illud om. Σ 27 est¹ post in se Φ 29 est¹ om. α δ² post in ipso β 31 erit] est Σ 32-33 in...quod est hom. om. Φ (cf. infra lin. 36 nota ad sed) 33 a Deo] ab eo (post distinctum δ) Φ 35 necesse] necessario Φ (-8) necessitate δ 36 necesse] necessario Φ sed] contingens vel secundum quod est in propria natura existens secundum quod est a deo praem. β (cf. nota ad in...quod est supra lin. 32) 38-40 si enim...esse hom. om. α δ 45 solum post scientis¹ Φ 49 id] illud Φ (-γ) 55 potest] est (est om. β) de contingentibus vel praem. β γ non praem. δ¹ 59 et...necessarium hom. om. δ² 60 absolute necessarium] inv. Φ (def. δ²) 62 antecedens] scilicet add. Φ 63-64 et...necessarium hom. om. Σ 64 omne om. α δ

1 Parall.: I Pars q. 14 a. 13; Cont. Gent. I c. 67; Super Sent. I d. 38 a. 5; Super Periherm. I lect. 14. 4 Anal. post. I 4 (71 b 25). 6 Periherm. I 13 (18 a 28 sqq.). 16 Socratem sedere...: exemplum Arist. et Boetii ut supra q. 1 a. 6 16 in nota. 21 possibile...inconveniens: Arist. Anal. prior. I c. 13 (32 a 18), cf. Thomas Super Sent. I d. 38 a. 5 arg. 3. 35 Cap. 9 (30 a 15). 54 scientia...contingentibus: cf. Arist. Anal. post. I 44 (88 b 30), Ethic. VI 4 (1140 b 27-31). 58 in...necessarium: Arist. Anal. post. I 13 (75 a 1) ut refert Thomas Super Sent. I d. 38 a. 5 arg. 4 et II-II q. 171 a. 6 arg. 3.

65 quod scitum est a Deo necesse est absolute esse. Quod autem hoc sit necessarium absolute 'hoc esse scitum a Deo', sic probabat: hoc est quoddam dictum de praeterito; sed omne dictum de praeterito, si est verum, est necessarium quia
70 quod fuit non potest non fuisse; ergo hoc est absolute necessarium. Praeterea, omne aeternum est necessarium; sed omne quod Deus scivit ab aeterno scivit; ergo eum scivisse est necessarium absolute.

75 8. Praeterea, unumquodque sicut se habet ad esse sic se habet ad verum, sed futura contingentia non habent esse, ergo nec veritatem: ergo non potest de eis scientia esse.

9. Praeterea, secundum Philosophum in IV
80 Metaphysicae, qui non intelligit unum determinatum nihil intelligit; sed futurum contingens, si est maxime ad utrumlibet, nullo modo est determinatum nec in se nec in sua causa; ergo nullo modo potest de eo scientia esse.

85 10. Praeterea, Hugo de Sancto Victore dicit in libro De sacramentis quod 'Deus nihil cognoscit extra se qui habet omnia apud se'; sed nihil est contingens nisi extra ipsum: in eo enim nihil est potentialitatis; ergo ipse nullo
90 modo futurum contingens cognoscit.

11. Praeterea, per medium necessarium non potest cognosci aliquid contingens quia si medium est necessarium et conclusio necessaria; sed Deus cognoscit omnia per hoc medium
95 quod est sua essentia; ergo cum hoc medium sit necessarium, videtur quod non possit aliquid contingens cognoscere.

SED CONTRA est quod in Psal. dicitur « Qui finxit singillatim corda eorum intelligit in omnia

opera eorum »; sed opera hominum sunt contingentia cum dependant a libero arbitrio; ergo futura contingentia cognoscit Deus.

2. Praeterea, omne necessarium scitur a Deo; sed omne contingens est necessarium secundum quod ad divinam cognitionem refertur, ut dicit Boetius in V De consolatione philosophiae; ergo omne contingens est scitum a Deo.

3. Praeterea, Augustinus dicit in VI De Trinitate quod Deus scit mutabilia immutabiliter; sed ex hoc est aliquid contingens quod mutabile quia contingens dicitur quod potest esse et non esse; ergo Deus scit contingentia immutabiliter.

4. Praeterea, Deus cognoscit res in quantum est causa earum; sed Deus non solum est causa necessariorum sed etiam contingentium; ergo tam necessaria quam contingentia cognoscit.

5. Praeterea, secundum hoc cognoscit Deus res quod in ipso est exemplar omnium rerum; sed exemplar divinum quod est contingentium et mutabilium potest esse immutabile, sicut et materialium est immateriale et compositorum simplex exemplar; ergo videtur quod sicut Deus cognoscit composita et materialia quamvis ipse sit immaterialis et simplex, ita cognoscat contingentia quamvis in eo contingentia locum non habeat.

6. Praeterea, scire est causam rei cognoscere; sed Deus scit omnium contingentium causam: scit enim se ipsum qui est causa omnium; ergo ipse scit contingentia.

RESPONSIO. Dicendum quod circa hanc quae-

A 76 esse *sup. lin.* A] verum pA 81 contingens *em.* A] *conf.* pA 99 in *sup. lin.* A] *om.* pA: *auctoritas rectius profertur supra a. 3 lin. 197-199* 113 scit] *idem mac. praem.* pA 122 divinum quod] q *praem.* pA 126 quamvis...ita cognoscat] ita cog *praem.* pA 128 quamvis *scrips.*] quam A

Φ 66 absolute] scilicet *add.* Φ 67 Deo] sit necessarium *add.* Σ probabat] probat Φ (-γ) probatur γ 71 Praeterea] *signum novae paragraphi praem.* Φ 72 est necessarium *inv.* Φ 78 scientia esse *inv.* Φ 80 unum] nomen α δ 82 si] *om.* β sed γ 85 dicit *post sacramentis* Φ 89 potentialitatis] vel possibilitatis *add.* β γ 92 aliquid] aliquid Φ 93 conclusio] erit *add.* Φ 94 hoc *om.* Φ 99-100 eorum...eorum] etc. Φ 105 refertur *ante* ad divinam Φ 106 philosophiae *om.* α δ 109 in VI De Trinitate *om.* α δ 111 quod] est *add.* β γ 116 solum] tantum Φ 121 in ipso] ipse Φ 125 exemplar *om.* Σ 127 simplex] et *add.* Φ (-δ¹) cognoscat] -scit Φ 128 quamvis] licet Φ in eo] *ante* locum Φ (-δ¹) *post* locum δ¹ 129 habeat] habeant Φ 132 causam] causas Φ qui] quia Φ

71 omne...necessarium: Arist. *Metaph.* IX 9 (1050 b 6) ut dicitur infra q. 15 a. 2 arg. 3. 75 unumquodque...verum: Arist. *Metaph.* II 2 (993 b 30) ut dicitur infra a. 15 9. 80 Cap. 4 (1006 b 10) sec. transl. *Novae Metaph.* (ed. Averroes VIII, 76 H). 81 contingens...utrumlibet: Arist. *Periherm.* cap. 9 (18 b 8) sec. transl. Boetii (ed. Minio-Paluello, p. 14). 86 I pars 11 c. 15 (PL 176, 212 B). 92 si...necessaria: Arist. *Anal. post.* I 13 (75 a 4) ut refert Thomas *Super Sent.* I d. 38 a. 5 arg. 4, II-II q. 171 a. 6 arg. 3. 98 Ps. xxxiii¹⁸. 107 Prosa 6 (PL 63, 861 A). 110 Cap. 10 (PL 42, 932).

135 stionem diversimode est erratum. Quidam enim
de divina scientia iudicare volentes ad modum
scientiae nostrae, dixerunt quod Deus futura
contingentia non cognoscit: sed hoc non potest
esse quia secundum hoc non haberet provi-
140 dentiam de rebus humanis quae contingen-
ter eveniunt. Et ideo alii dixerunt quod Deus
omnium futurorum scientiam habet sed cuncta
ex necessitate eveniunt alias scientia Dei fal-
leretur de eis: sed hoc etiam esse non potest
145 quia secundum hoc periret liberum arbitrium,
nec esset necessarium consilium quaerere, iniu-
stum etiam esset poenas vel praemia pro meritis
reddere ex quo cuncta ex necessitate aguntur.
Et ideo dicendum est quod Deus omnia futura
150 cognoscit, nec tamen propter hoc impeditur
quin aliqua contingenter eveniant.

Ad huius autem evidentiam sciendum est
quod in nobis sunt quaedam potentiae et habi-
tus cognoscitivi in quibus numquam falsitas
155 esse potest, sicut sensus et scientia et intellectus
principiorum, quidam vero in quibus potest
esse falsum, sicut imaginatio et opinio et extima-
tio; ex hoc autem falsitas accidit in aliqua
cognitione quod non est ita in re sicut appre-
160 henditur; unde si aliqua vis cognoscitiva est
talis quod numquam in ea est falsitas, oportet
quod suum cognoscibile numquam deficiat ab
eo quod de ipso cognoscens apprehendit. Ne-
cessarium autem non potest impediri quin
165 sit, etiam antequam fiat, eo quod causae
eius sunt immutabiliter ordinatae ad eius pro-
ductionem, unde per huiusmodi habitus qui
semper sunt veri possunt necessaria cognosci
etiam quando sunt futura, sicut cognoscimus
170 futuram eclipsim vel ortum solis per veram scien-
tiam; sed contingens impediri potest antequam

sit in esse productum quia tunc non est nisi in
causis suis quibus potest accidere impedi-
mentum ne perveniant ad effectum; sed postquam
iam contingens in esse productum est iam impe-
175 diri non potest et ideo de contingenti secun-
dum quod est in praesenti potest esse iudicium
illius potentiae vel habitus in quo numquam
falsitas invenitur, sicut sensus iudicat Socratem
sedere quando sedet: ex quo patet quod con-
180 tingens ut futurum est per nullam cognitio-
nem cognosci potest cui falsitas subesse non
possit. Unde cum divinae scientiae non subsit
falsitas nec subesse possit, impossibile esset quod
de contingentibus futuris scientiam haberet
185 Deus si cognosceret ea ut futura sunt.

Tunc autem aliquid cognoscitur ut futurum
est quando inter cognitionem cognoscentis et
rei eventum invenitur ordo praeteriti ad futu-
rum; hic autem ordo non potest inveniri inter
190 cognitionem divinam et quamcumque rem con-
tingentem sed semper ordo divinae cognitionis
ad rem quamcumque est sicut ordo praesentis
ad praesens, quod quidem hoc modo intelligi
potest. Si aliquis videret multos transeuntes per
195 unam viam successive et hoc per aliquod tem-
pus, in singulis partibus temporis videret prae-
sentialiter aliquos transeuntium ita quod in
toto tempore suae visionis omnes transeuntes
praesentialiter videret, nec tamen simul omnes
200 praesentialiter videret quia tempus suae visionis
non est totum simul; si autem sua visio tota
simul posset existere, simul praesentialiter om-
nes videret quamvis non omnes simul praesen-
tialiter transirent; unde cum visio divinae
205 scientiae aeternitate mensuretur, quae est tota
simul et tamen totum tempus includit nec alicui
parti temporis deest, sequitur ut quicquid in

A 135 diversimode est] multipliciter est *praem.* pA 139 non] vel *praem.* A, et *delevimus* 158 falsitas] falsitatis *in fine lin.*
praem. pA 163 Necessarium autem] contingens autem *praem.* pA 179 iudicat] percipit *praem.* pA 185 scientiam] n *praem.*
pA 194 intelligi *em.* A] *conf.* pA 205 visio] duratio ipm *praem.* pA

Φ 142 cuncta] cum (*seu* tamen) ita α β 147 etiam esset *inv.* α γ 155 et intellectus] habitus β γ 157 falsum] falsitas Φ
165 etiam *om.* Φ (-γ) 170 veram *om.* α γ 175 impediri *post* potest Φ 179 sicut] sic Φ (-8^a) 182 cognosci potest
om. α β 198 transeuntium] transeuntes Φ (-γ) 200 videret] vident α δ^a viderentur γ 201 videret *om.* Φ (-γ) 203 pos-
set] possit Φ

135 Quidam: Averroes *Metaph.* XII comm. 51 (VIII, 337 A) ut refert Thomas supra a. 5 205. 141 alii: Stoici ut refert
Thomas *Cont. Gent.* III c. 73, de quorum doctrina cf. Tullius *De divin.* II c. 5-8, August. *De civ. Dei* V c. 8-9 (PL 41, 148), Ne-
mesius *De nat. hom.* cap. 35 (PG 40, 744; Bd [105]), Boetius *In librum Arist. De interpr. ed. sec.* III (PL 64, 492, 503 et 506).
155 sicut sensus: cf. Arist. ut supra q. 1 a. 11 33 in nota; scientia et intellectus: cf. Arist. *Ethic.* VI 3 (1139 b 15). 157 ima-
ginatio: cf. Arist. *Metaph.* IV 14 (1010 b 2); opinio et extimatio: cf. Arist. *Ethic.* VI 3 (1139 b 17). 170 eclipsim: exem-
plum Avicennae ut supra a. 5 218. 201 tempus...simul: Boetius *De consol.* V pr. 6 (PL 63, 859 A) ut refert Thomas *Super*
Sent. I d. 38 a. 5.

210 tempore geritur non ut futurum sed ut praesens videat. Hoc enim quod est a Deo visum est quidem futurum rei alteri cui succedit in tempore, sed ipsi divinae visioni, quae non <est> in tempore sed extra tempus, non est futurum sed praesens: ita ergo nos videmus futurum ut futurum quia visioni nostrae futurum est cum tempore nostra visio mensuretur, sed divinae visioni, quae est extra tempus, futurum non est, sicut et aliter videret transeuntes ordinatum ille qui esset in ordine transeuntium, qui non videret nisi illa quae ante ipsum sunt, et aliter ille qui extra ordinem transeuntium esset, qui omnes transeuntes simul inspiceret.

Sicut ergo visus noster non fallitur umquam videns contingentia cum sunt praesentia et tamen ex hoc non removetur quin illa contingenter eveniant, ita Deus infallibiliter videt omnia contingentia sive quae nobis sunt praesentia sive quae praeterita sive quae futura, quia sibi non sunt futura sed ea inspicit esse tunc quando sunt, unde ex hoc non removetur quin contingenter eveniant. Difficultas autem in hoc accidit eo quod divinam cognitionem significare non possumus nisi per modum nostrae cognitionis consignificando temporum differentias: si enim significaretur ut est Dei scientia, magis deberet dici quod Deus scit hoc esse quam quod sciat futurum esse, quia sibi numquam sunt futura sed semper praesentia; unde etiam, ut Boetius dicit in V De consolatione, eius cognitio de futuris 'magis proprie dicitur providentia quam praeventia quia ea porro 'quasi longe positus in aeternitatis specula intuetur', quamvis et praevi-

dentia dici possit propter ordinem eius quod ab eo scitur ad alia quibus futurum est.

1. Ad primum igitur dicendum quod, licet contingens non sit determinatum quandiu futurum est, tamen ex quo productum est in rerum natura veritatem determinatam habet, et hoc modo super illud fertur intuitus divinae cognitionis.

2. Ad secundum dicendum quod, sicut dictum est, contingens refertur ad divinam cognitionem secundum quod ponitur esse in rerum natura; ex quo autem est non potest non esse tunc quando est quia «quod est necesse est esse quando est», ut in I Perihemeneias dicitur; non tamen sequitur quod simpliciter sit necessarium, nec quod scientia Dei fallatur, sicut et visus meus non fallitur dum video Socratem sedere quamvis hoc sit contingens.

3. Ad tertium dicendum quod contingens pro tanto dicitur esse necessarium secundum quod est scitum a Deo quia scitur ab eo secundum quod est iam praesens; non tamen secundum quod futurum est, ex hoc aliquam necessitatem sortitur ut possit dici quod necessario evenit: eventus enim non est nisi eius quod futurum est, quia quod iam est non potest evenire ulterius sed verum est illud evenisse et hoc est necessarium.

4. Ad quartum dicendum quod, cum dicitur omne scitum a Deo est necesse, haec est duplex quia potest esse vel de dicto vel de re. Si sit de dicto tunc est composita et vera, et est sensus: hoc dictum 'omne scitum a Deo esse' est necessarium, quia non potest esse quod

A 210 a (ex ab pA) em. A 213 <est>¹ hic suppl. cum γ δ² om. A 219 esset] ea praem. pA 220 nisi illa] il praem. pA 223 umquam] sc imp. praem. pA 237 sciat futurum] f praem. pA 256 tunc] tun conf. praem. pA 257 in I] in primo A p imp. praem. pA 257 perierminias A 262 contingens] futurum praem. pA 268 eventus enim] et praem. pA 276 omne scitum inv. pA 276 esse] est esse pA, postea signis consuetis est post esse translatur, demum deletur et post esse iterum inscribitur

Φ 210 est om. Φ 211 quidem om. α δ futurum] est add. Φ (-γ) 212 ipsi] ipse Φ (-δ) 213 <est>] post tempus suppl. α β δ¹ hic, et post tempus, suppl. γ δ² 216 cum] ipsa add. Σ nostra visio om. Φ 217 visioni] visionis Φ (-δ) 218 videret] videt α δ vident β γ ordinatum om. Φ 219 esset] est Φ 220 videret] videt Φ nisi] ante add. α β 220 illa quae] illos qui Φ 223 visus noster inv. Φ umquam] numquam Φ 224 cum] vel α in quantum δ 234 temporum] om. α δ temporis vel praem. β γ 237 esse³ om. Φ 239 in] libro add. Φ V post consolatione Φ (-γ) 243 et] etiam Φ 245 ad alia om. Φ (-δ) 246 igitur] ergo Φ 255 non esse] om. Σ (-δ) post tunc β 257 quando est om. β 258 sit] dicatur Φ 260 Socratem] petrum Φ 263 esse necessarium inv. Φ 268 evenit] eveniet Φ 269 quia] id add. Φ 270 evenire ulterius inv. Φ illud] id Φ 273 necesse] necessarium Φ haec] hoc Φ duplex] dupliciter β γ 276 hoc dictum om. Φ 276 esse om. Φ

240 Prosa 6 (PL 63, 860 B). 243 specula: cf. Boetius *De consol.* IV pr. 6 (PL 63, 818 A). 257 Cap. 9 (19 a 23) sec. transl. Boetii (ed. Minio-Paluello, p. 17). 274 de dicto vel de re: cf. Petrus Hispan. *Summulae logicae* tr. 7 n. 26.

Deus aliquid sciat esse et id non sit; si sit de
re sic est divisa et falsa, et est sensus: id quod
est scitum a Deo, necesse est esse; res enim
quae a Deo sunt scitae, non propter hoc neces-
sario eveniunt, ut ex dictis patet. Et si obi-
ciatur quod ista distinctio non habet locum
nisi in formis quae sibi invicem succedere
possunt in subiecto ut albedo et nigredo,
non autem potest esse ut aliquid sit sci-
tum a Deo et postea nescitum, et sic distinc-
tio praedicta hic locum non habet, dicendum
quod, quamvis scientia Dei invariabilis sit et
semper eodem modo, tamen dispositio secun-
dum quam res refertur ad Dei cognitionem non
semper eodem modo se habet ad ipsam: re-
fertur enim res ad Dei cognitionem secundum
quod est in sua praesentialitate; praesentialitas
autem rei non semper ei convenit; unde res
potest accipi cum tali dispositione vel sine ea,
et sic per consequens potest accipi illo modo quo
refertur ad Dei cognitionem vel alio modo et
secundum hoc praedicta distinctio procedit.

5. Ad quintum dicendum quod, si sit de re
praedicta propositio, verum est quod necessitas
ponitur circa ipsum quod est scitum a Deo;
sed si sit de dicto, necessitas non ponitur circa
ipsam rem sed circa ordinem scientiae ad
scitum.

6. Ad sextum dicendum quod sicut scien-
tia nostra non potest esse de futuris contin-
gentibus ita nec scientia Dei et adhuc multo
minus si ea ut futura cognosceret; cognoscit
autem ea ut praesentia sibi, aliis autem futura,
et ideo ratio non procedit.

7. Ad septimum dicendum quod circa hoc
est diversa opinio. Quidam enim dicunt quod
hoc antecedens est contingens 'hoc est scitum
a Deo' eo quod quamvis sit praeteritum tamen

importat ordinem ad futurum et ideo non est
necessarium, sicut cum dicitur 'hoc fuit fu-
turum', istud praeteritum non est necessarium
quia quod fuit futurum potest non esse futu-
rum, ut in II enim De generatione dicitur
'futurus quis incedere non incedet'. Sed hoc
nihil est quia cum dicitur 'hoc est futurum'
vel 'fuit futurum', designatur ordo qui est
in causis illius rei ad productionem eius; quam-
vis autem causae quae sunt ordinatae ad ali-
quem effectum possint impediri ut effectus
non consequatur ex eis, non tamen potest im-
pediri quin fuerint aliquando ad hoc ordinatae;
unde licet quod est futurum possit non esse
futurum, numquam tamen potest non fuisse
futurum.

Et ideo alii dicunt quod hoc antecedens est
contingens quia est compositum ex necessario
et contingenti: scientia enim Dei est neces-
saria sed scitum ab eo est contingens, quorum
utrumque in praedicto antecedente includitur,
sicut et hoc est contingens 'Socrates est homo
albus' vel 'Socrates est animal et currit'. Sed
hoc iterum nihil est quia veritas propositionis
non variatur per necessitatem et contingentiam
ex eo quod materialiter in locutione ponitur sed
solum ex principali compositione in qua fun-
datur veritas propositionis, unde eadem ratio
necessitatis et contingentiae est in utraque
istarum 'ego cogito hominem esse animal' et
'ego cogito Socratem currere'; et ideo, cum
actus principalis qui significatur in hoc antece-
dente 'Deus scit Socratem currere' sit ne-
cessarius, quantumcumque illud quod materia-
liter ponitur sit contingens, ex hoc non impe-
ditur quin antecedens praedictum sit neces-
sarium.

Et ideo alii concedunt simpliciter quod sit

A 278 sciat ante et post aliquid A, et primum delevimus si sit de re] vel potest esse de re praem. pA 292 eodem mo-
do] et praem. pA 296 cum...vel sine] vel praem. pA 314 scitum a Deo] idem conf. praem. pA 337 sicut] sc praem. pA
343 veritas hic conf. pA] clare post propositionis A, et ordinem dictatorum restituimus 345 cogito in marg. A] scio pA

Φ 280 necesse] necessarium Φ 287 distinctio praedicta inv. Φ 291 non] invariabilis et α invariabilis praem. β etiam
variabilis et γ invariabilis est et δ 295 semper om. α δ² 297 quo...modo hom. om. β 301 praedicta] presenti α δ
303 sed om. Φ 308 Dei] dicitur δ² dicitur esse add. δ¹ 311 ratio] obiectio Φ 313 dicunt] dixerunt Φ 317 fuit om. α δ²
318 istud] illud Φ 320 enim om. Φ generatione] et corruptione add. Φ 323 vel 'fuit futurum om. γ 326-327 ut...im-
pediri hom. om. α δ² 333 quia] quod Φ (-δ¹) 336 includitur] concluditur Φ 337 Socrates] petrus Φ 338 Socrates]
petrus Φ 338 et currit] etc. δ² om. δ¹ 345 esse animal] est δ² om. δ¹ 346 Socratem] petrum Φ 348 Socratem cur-
rere] petrum legere Φ 348 necessarius] -sarium Φ

282 Et si obiatur: cf. Guill. Alvern. *De universo* I 3 c. 15 (ed. Opera omnia, Parisiis 1674, p. 778). 313 Quidam: *Sum-
ma fr. Alexandri* I pars n. 187 (p. 275), Albertus *Super Sent.* I d. 38 a. 4 ad 3. 320 Cap. 11 (337 b 7) sec. transl. veterem
(ms. Urbin. lat. 206, f. 208r). 332 alii: Bonaventura *Super Sent.* I d. 38 a. 2 q. 2. 353 alii: non invenimus; eandem opi-
nionem recitat Thomas *I Pars* q. 14 a. 13 ad 2.

necessarium, sed dicunt quod ex antecedente
 355 necessario absolute non oportet quod sequatur
 consequens necessarium absolute nisi quando
 antecedens est causa proxima consequentis: si
 enim sit causa remota, potest necessitas effec-
 360 tus impediri per contingentiam causae proxima-
 e, sicut quamvis sol sit causa necessaria,
 tamen floritio arboris quae est eius effectus est
 contingens quia causa eius proxima est varia-
 bilis, scilicet vis germinativa plantae. Sed hoc
 etiam non videtur sufficiens quia hoc non est
 365 propter naturam causae et causati quod ex
 antecedente necessario sequitur consequens nec-
 cessarium sed magis propter ordinem conse-
 quentis ad antecedens quia contrarium conse-
 quentis nullo modo potest stare cum antece-
 370 dente, quod contingeret si ex antecedente ne-
 cessario sequeretur consequens contingens: unde
 hoc accidere est necesse in qualibet condicio-
 nali si vera sit, sive antecedens sit effectus sive
 causa proxima sive remota, et si hoc non inve-
 375 niatur in condicionali, nullo modo erit vera,
 unde et haec condicionalis est falsa 'si sol mo-
 vetur, arbor florebit'.

Et ideo aliter dicendum quod hoc antece-
 dens est simpliciter necessarium et consequens
 est necessarium absolute eo modo quo ad ante-
 380 cedens sequitur. Aliter enim est de his quae
 attribuuntur rei secundum se, aliter de his
 quae attribuuntur ei secundum quod est cogni-
 ta: illa enim quae attribuuntur ei secundum se
 385 conveniunt ei secundum modum suum, sed
 illa quae attribuuntur ei vel quae consequuntur
 ad ipsam in quantum est cognita sunt secun-
 dum modum cognoscentis; unde si in antece-
 dente significetur aliquid quod pertineat ad
 390 cognitionem, oportet quod consequens acci-
 piatur secundum modum cognoscentis et non
 secundum modum rei cognitae, ut si dicam 'si

ego intelligo aliquid, illud est immateriale',
 non enim oportet ut quod intelligitur sit imma-
 395 teriale nisi secundum quod est intellectum.
 Et similiter cum dico 'si Deus scit aliquid,
 illud erit', consequens est sumendum non se-
 cundum dispositionem rei in se ipsa sed secun-
 dum modum cognoscentis; quamvis autem res
 in se ipsa sit futura, tamen secundum modum
 400 cognoscentis est praesens; et ideo magis esset
 dicendum 'si Deus scit aliquid, hoc est' quam
 'hoc erit': unde idem est iudicium de ista
 'si Deus scit aliquid, hoc erit' et de hac 'si
 405 ego video Socratem currere, Socrates cur-
 rit' quorum utrumque est necessarium dum
 est.

8. Ad octavum dicendum quod, quamvis
 contingens dum est futurum non habeat esse,
 tamen ex quo est praesens esse habet et veri-
 410 tatem et sic divinae visioni substat, quamvis
 etiam Deus cognoscat ordinem unius ad alte-
 rum et sic cognoscat aliquid esse futurum alteri;
 sed sic non est inconveniens quod ponatur
 quod Deus scit aliquid esse futurum quod non
 415 erit, in quantum scilicet <scit> aliquas causas
 esse inclinatas ad aliquem effectum qui non
 producat; sic enim nunc non loquimur de
 cognitione futuri prout a Deo in suis causis
 videtur sed prout cognoscitur in se ipso: sic
 420 enim cognoscitur ut praesens.

9. Ad nonum dicendum quod secundum
 quod est scitum a Deo est praesens et ita est
 determinatum ad unam partem, quantumcumque
 dum est futurum sit ad utrumlibet.
 425

10. Ad decimum dicendum quod Deus nihil
 cognoscit extra se si li extra referatur ad id quo
 cognoscit, cognoscit autem aliquid extra se si
 referatur ad id quod cognoscit, et de hoc supra
 dictum est.
 430

11. Ad undecimum dicendum quod duplex

A 359 impediri per] impe add. pA 376 haec sup. lin. A] om. pA 377 arbor] idem conf. praem. pA 385 modum hic
 conf. pA] clare post suum A, et ordinem dictorum restituimus 387 in quantum est in marg. A] verbum illegibile et in quantum est
 mac. in fine lin. praem. pA 400 modum...praesens] quod est praem. pA 401 ideo] sic est add. pA 404 erit] idem conf. in
 fine lin. praem. pA 416 <scit> suppl. cum Φ] om. A 418 nunc non inv. pA 423 scitum scil. futurum, ut in argumento
 Φ 356 necessarium om. Σ 357 antecedens] predictum add. Σ 363 germinativa] generativa Φ hoc etiam inv. Φ
 365 propter] per Φ 366 sequitur] sequatur Φ (-8¹) sequetur 8¹ 368 consequentis] antecedentis Φ 369 antecedente] con-
 sequente Φ 372 est necesse inv. Φ 377 florebit] floret Φ 384 ei] rei Φ se...secundum hom. om. 8¹ 385 modum
 suum (induc. A) inv. Φ 388-391 unde...cognoscentis hom. om. α δ 395 intellectum] in intellectu Φ 398 se om. Φ 400 se]
 re α β 8¹ 401 esset] est β δ 402 hoc] om. β γ illud α δ 403-404 unde...erit hom. om. α 8¹ 413 alteri] respectu alte-
 rius Φ 415 esse futurum inv. Φ 416 <scit> suppl. Φ 417 esse inclinatas] post effectum β inclinatas post effectum Σ
 418 nunc post loquimur Φ non] om. 8¹ post futuri⁴¹⁹ 8¹ 420 prout] in quantum Φ 422-423 secundum...scitum a] quod
 est futurum α est futurum 8¹ illud quod est futurum 8¹ 424 quantumcumque] quantumcumque Φ 425 dum] sed praem. Φ

429 supra: a. 3 ad 10.

est cognitionis medium: unum quod est medium demonstrationis et hoc oportet esse conclusioni proportionatum ut eo posito conclusio ponatur, et tale medium cognoscendi non est Deus respectu contingentium; aliud medium cognitionis est quod est similitudo rei cognita, et tale medium cognitionis est divina essentia, non tamen adaequatum alicui etsi sit proprium singulorum, ut supra dictum est.

Articulus tertius decimus

Tertio decimo quaeritur utrum scientia Dei sit variabilis. Et videtur quod sic quia scientia est assimilatio scientis ad rem scitam; sed scientia Dei est perfecta; ergo perfecte assimilabitur rebus scitis; sed scita a Deo sunt variabilia; ergo scientia eius est variabilis.

2. Praeterea, omnis scientia quae potest falli est variabilis; sed scientia Dei potest falli: est enim de contingenti, quod potest non esse, et si non sit scientia Dei fallitur; ergo est variabilis.

3. Praeterea, scientia nostra quae est per receptionem a rebus est per modum scientis: ergo scientia Dei quae est per hoc quod confert aliquid rebus¹ est per modum rei scitae; sed scita a Deo sunt variabilia; ergo et scientia eius est variabilis.

4. Praeterea, ablato uno relativorum auferatur et reliquum: ergo et variato uno variatur et reliquum; sed scita a Deo sunt variabilia; ergo et scientia eius est variabilis.

5. Praeterea, omnis scientia quae potest augeri vel minui potest variari; sed scientia

Dei potest augeri et minui; ergo potest variari. Probatio mediae: omnis sciens qui quandoque scit plura quandoque pauciora, eius scientia variatur; ergo sciens qui potest plura scire quam scit vel pauciora habet scientiam variabilem. Sed Deus potest plura scire quam sciat: scit enim aliqua esse vel fuisse vel futura esse quae facturus est, posset autem plura facere quae numquam est facturus et ita posset plura scire quam sciat, et eadem ratione potest pauciora scire quam sciat quia potest dimittere aliquid eorum quae facturus est; ergo eius scientia potest augeri et minui.

6. Sed dicebat quod quamvis plura essent subiecta vel pauciora divinae scientiae non tamen eius scientia variaretur. — Sed contra, sicut possibilia sunt subiecta potentiae divinae ita scibilia sunt subiecta divinae scientiae; sed si Deus posset plura facere quam potuerit eius potentia augeretur, minueretur autem si posset in pauciora; ergo eadem ratione si plura sciret quam prius scivisset eius scientia augeretur.

7. Praeterea, Deus quandoque scivit Christum nasciturum, nunc autem nescit eum esse nasciturum sed esse iam natum: ergo Deus aliquid scit quod prius nescivit et aliquid scivit quod nunc nescit, et sic eius scientia variatur.

8. Praeterea, sicut ad scientiam requiritur scibile ita requiritur et modus sciendi; sed si modus cognoscendi variaretur quo Deus scit, scientia eius esset variabilis; ergo eadem ratione, cum scibilia ab ipso varientur, eius scientia variabilis erit.

9. Praeterea, in Deo dicitur esse quaedam scientia approbationis secundum quam solos

A 432 unum] et hoc *praem.* pA 434 ut...non] et hoc no *praem.* pA 437 similitudo] sil in fine lin. conf. *praem.* pA
4 perfecta in marg. (post fin. lin.) A] om. pA perfecte] idem conf. *praem.* pA 10 est] et *praem.* pA 13 scientis] rerum scitarum *praem.* pA 38 subiecta] substantia potius pA 44 sciret] po *praem.* pA 45 prius (quamvis descriptio potius suggerat plus) A 46-50 Praeterea...variatur (arg. scil. 7) in marg. inf. A] om. pA

Φ 433 conclusioni] om. β post proportionatum Σ 435-436 cognoscendi...medium hom. om. α δ⁸ 437 est⁴ ante medium⁴⁰⁸
δ¹ hic et ante medium γ 439 tamen] est add. Φ (-8) adaequatum] nec proportionatum add. Φ
6 ergo] et add. Φ eius est] dei Φ 10 est] et Φ 16 eius] om. β γ dei δ¹ 17 est om. α δ² 19 et reliquum] aliud Φ
19 et² om. Φ 20 et om. Φ sed...variabilis om. γ 21 et om. Φ (def. γ) est om. α δ (def. γ) 24 potest variari] etc. Φ
28 scit] sciat Φ 30 vel fuisse post futura esse Φ 32 plura scire inv. Φ 33 et om. Φ potest] posset Φ 37 dicebat] dices δ 38 vel pauciora ante essent⁷ Φ 40 potentiae divinae inv. Φ 41 scibilia] sensibilia α β δ² 42 potuerit] potuit Φ
46 Deus om. Φ 47 esse om. Φ 48 esse om. Φ 52 et om. Φ 53 cognoscendi] sciendi Φ quo Deus scit om. α δ
54 eius om. Φ

440 supra: a. 4 ad 2.

¹ Parall.: supra a. 5 ad 11; *I Pars* q. 14 a. 15; *Super Sent.* I d. 39 q. 1 a. 1 et 2; ibid. d. 41 a. 5 ad 1; *Comp. theol.* cap. 29. 3 scientia...: cf. supra q. 1 a. 1 162 in nota. 18 ablato...: cf. Petrus Hispan. *Summulae logicae* tr. 5 n. 33, quae sententia colligitur ex Arist. *Praedic.* cap. 7 (7 b 15) ut refert Thomas *Super Sent.* I d. 9 q. 2 a. 1. 22 Praeterea...: cf. Petrus Lomb. *Lib. Sent.* I d. 39 et 43. 46 Praeterea...: cf. Petrus Lomb. *Lib. Sent.* I d. 41 c. 3. 58 scientia approbationis: cf. Petrus Lomb. *Lib. Sent.* I d. 36 c. 2.

60 bonos cognoscit; sed Deus potest approbare quos non approbavit; ergo potest scire quod prius nescivit, et sic videtur eius scientia variabilis.

65 10. Praeterea, sicut scientia Dei est ipse Deus ita et potentia Dei est ipse Deus; sed a potentia Dei dicimus res mutabiliter in esse produci; ergo eadem ratione a scientia Dei res mutabiliter cognoscuntur sine aliquo detrimento divinae perfectionis.

70 11. Praeterea, omnis scientia quae transit de uno in alterum est variabilis; sed scientia Dei est huiusmodi quia per essentiam suam cognoscit res; ergo est variabilis.

SED CONTRA est quod dicitur Iac. 1¹⁷ « Apud quem non est transmutatio nec » etc.

75 2. Praeterea, omnia mota reducuntur ad unum primum immobile; sed prima causa omnium variabilium est divina scientia sicut causa artificiatorum est ars; ergo scientia Dei est invariabilis.

80 3. Praeterea, motus est « actus imperfecti », ut dicitur in III De anima; sed in divina scientia nulla est imperfectio; ergo est invariabilis.

RESPONSIO. Dicendum quod, cum scientia sit media inter cognoscentem et cognitum, dupliciter potest accidere variatio in ipsa: uno modo ex parte cognoscentis, alio modo ex parte cogniti. Ex parte autem cognoscentis tria in scientia considerare possumus, scilicet ipsam scientiam, actum eius et modum ipsius, et secundum haec tria potest variatio in scientia accidere ex parte scientis.

Accidit enim variatio in ea ex parte ipsius

scientiae quando de novo acquiritur scientia alicuius quod prius nesciebatur vel amittitur scientia eius quod prius sciebatur, et secundum hoc attenditur generatio vel corruptio aut augmentum vel diminutio ipsius scientiae: talis autem variatio in scientia divina accidere non potest quia scientia divina, ut supra ostensum est, non solum est entium sed etiam non entium, non autem potest aliquid esse praeter ens vel non ens quia inter affirmationem et negationem nihil est medium. Quamvis autem secundum quandam modum scientia Dei sit tantum existentium in praesenti, praeterito vel futuro, scilicet secundum quod scientia ordinatur ad opus, quod facit voluntas, si tamen per hunc modum sciendi sciret aliquid quod prius nescivit nulla variatio ex hoc accideret in scientia ipsius, cum scientia eius sit aequaliter entium et non entium quantum ex parte eius est; sed si esset ex hoc aliqua variatio in Deo hoc esset ex parte voluntatis quae determinat scientiam ad aliquid ad quod prius non determinabat.

Sed nec in voluntate ipsius ex hoc aliqua variatio accidere potest. Cum enim hoc sit de ratione voluntatis ut libere actum suum producat, quantum est ex ipsa ratione voluntatis aequaliter potest in utrumque oppositorum exire, ut scilicet velit vel non velit facere aut non facere, sed tamen non potest esse ut simul dum vult non velit; nec in voluntate divina, quae immutabilis est, potest accidere ut prius voluerit aliquid et postea nolit illud idem secundum idem tempus quia sic voluntas eius esset temporalis et non tota simul. Unde si loquamur de necessitate absoluta, non est necesse eum velle hoc quod vult, ergo absolute

A 59 bonos] et bona add. pA 61 nescivit] s praem. pA 63 ipse em. A] conf. pA 65 dicimus (e dicimur pA) em. A 65 mutabiliter (ex immutabiliter pA) em. A 71 quia...variabilis] ergo est variabilis praem. pA 81 De anima (pA)] del. sA et add. physicorum, quod del. tertiusA et, punctis delentibus erasis, de anima restituit 81 in⁸ sup. lin. A] om. pA 93 novo] mo praem. pA 94 amittitur scrips.] admittitur A 98 accidere] ci praem. pA 110 cum scientia] s imp. praem. pA 120 vel...facere] facere praem. pA 121 sed...Unde¹²⁰] et sic praem. pA 125 tempus] idem conf. praem. pA

Φ 59 sed Deus] ergo Φ (-γ) sed γ 61 eius scientia inv. α γ 64 et om. Φ 65 dicimus] dicuntur Φ 66 produci] producte Φ 70 de] ab Φ 74 nec] etc. om. Σ 84 media] medium Φ dupliciter] duplex Φ 87 cogniti] rei cognite Φ 90 in scientia post accidere Φ 91 ex parte scientis om. β γ 94-95 vel...sciebatur hom. om. α δ 97 vel] et Φ 101 aliquid esse inv. Σ 107 voluntas] bonitas α δ 110 ipsius] eius (ante scientia¹⁰⁹ δ) Φ scientia eius] ipsa Φ 111 et non entium hom. om. β 112 in Deo] in δ¹ om. δ¹ 115 ex hoc post variatio Φ 120 aut] vel Φ 121 esse] facere α δ 122 nec] sic α sed neque δ 124 illud] om. α δ¹ et δ¹ 128 ergo] quod Φ

75 omnia...immobile: Arist. Phys. VIII 12 (258 b 10) ut refert Thomas Super Sent. I d. 8 q. 3 a. 1 sed c. 2. 81 Cap. 7 (431 a 6) sec. transl. veterem (ed. Alonso, p. 343,25). 99 supra: a. 8. 102 inter...medium: Arist. Metaph. IV 16 (1011 b 23 et 1012 a 7) ut refert Thomas Super Sent. II d. 34 a. 1 arg. 3. 127 necessitate absoluta...ex suppositione: Arist. Metaph. V 6 (1015 a 20) ut refert Thomas Super Sent. I d. 6 a. 1.

loquendo possibile est eum non velle; sed si
 130 loquamur de necessitate quae est ex supposi-
 590b tione, sic necesse est eum velle¹ si vult vel si
 voluit, et sic ex suppositione praedicta loquendo
 non est possibile eum non velle, scilicet si vult
 vel si voluit. Mutatio autem cum requirat duos
 135 terminos, semper respicit ultimum in ordine
 ad primum, unde hoc solummodo sequeretur
 quod eius voluntas esset mutabilis si esset pos-
 sibile non velle quod vult si prius voluisset.
 Et sic patet quod ex hoc quod possunt plura
 140 esse scita a Deo per hunc modum scientiae
 vel pauciora, nulla variatio ponitur in scientia
 eius vel in voluntate ipsius: hoc enim est eum
 posse plura scire quod posse scientiam suam per
 voluntatem determinare ad plura facienda.

145 Sed ex parte actus accidit variatio in scien-
 tia tripliciter: uno modo ex hoc quod actu con-
 siderat quod prius non considerabat, sicut di-
 cimus illum variari qui exit de habitu in actum;
 iste autem variationis modus in scientia Dei
 150 esse non potest quia ipse non est sciens secun-
 dum habitum sed solum secundum actum quia
 non est in eo aliqua potentialitas qualis est in
 habitu; alio modo accidit variatio in actu sciendi
 ex hoc quod modo considerat unum et modo
 155 aliud; sed istud etiam non potest esse in divina
 cognitione quia ipse per unam speciem suae
 essentiae omnia videt et ideo omnia simul
 intuetur; tertio modo ex hoc quod aliquis in
 considerando discurrit de uno in aliud, quod
 160 etiam in Deo accidere non potest, quia cum
 discursus requirat duo inter quae sit non po-
 test dici discursus in scientia ex hoc quod duo
 videt si illa duo uno intuitu videat, quod accidit
 in divina scientia per hoc quod omnia per
 165 unam speciem videt.

Sed ex parte modi cognoscendi accidit va-
 riatio in scientia ex hoc quod aliquid limpidi-
 us

et perfectius cognoscitur nunc quam prius,
 quod quidem potest contingere ex duobus:
 170 uno modo ex diversitate medii per quod fit co-
 gnitio, sicut accidit in eo qui prius scivit aliquid
 per probabile medium et post scit idem per
 medium necessarium, quod etiam in Deo acci-
 dere non potest quia essentia sua quae est ei
 175 medium cognoscendi est invariabilis; alio modo
 ex virtute intellectiva secundum quod unus
 homo melioris ingenii acutius aliquid cognoscit
 etiam per idem medium, quod etiam in Deo
 accidere non valet quia virtus qua cognoscit
 est sua essentia quae invariabilis est. Unde re-
 180 linquitur scientiam Dei omnino invariabilem
 esse ex parte cognoscentis.

Ex parte autem rei cognitae scientia varia-
 tur secundum veritatem et falsitatem quia
 eadem existimatione remanente si res mutetur
 185 erit existimatio falsa quae prius fuit vera, quod
 etiam in Deo non potest esse quia intuitus di-
 vine cognitionis fertur ad rem secundum quod
 est in sua praesentialitate, prout est iam deter-
 minata ad unum; et ulterius quantum ad hoc
 190 non potest variari: si enim res ipsa aliam dispo-
 sitionem accipiat, illa iterum erit eodem modo
 divinae visioni subiecta. Et sic scientia Dei nullo
 modo variabilis est.

1. Ad primum ergo dicendum quod assimi-
 195 latio scientiae ad scitum non est secundum
 conformitatem naturae sed secundum reprae-
 sentationem, unde non oportet quod rerum
 variabilium sit scientia variabilis.

2. Ad secundum dicendum quod, quamvis
 200 scitum a Deo secundum se consideratum sit
 possibile aliter esse, tamen hoc modo divinae
 cognitioni substat secundum quod non potest
 aliter se habere, ut ex dictis patet.

3. Ad tertium dicendum quod omnis scien-
 205

A 129 loquendo] lo *conf. praem.* pA 138 si prius] si *add.* pA 146 tripliciter *in marg.* A] dupliciter pA 158 aliquis] *idem*
conf. et imp. praem. pA 162 *in sup. lin.* A] in illa *praem.* pA 174 ei (*ex enim* pA) *em.* A 178 quod] *set talis praem.* pA
 181 scientiam] *idem conf. praem.* pA 182 ex parte cognoscentis] § Ad primum ergo dicendum quod assimilatio scientie ad scitum
 non est secundum conformitatem nature *set* secundum represen *praem.* pA (*cf. infra ad 1^m*) 190 ulterius] *ul conf. praem.* pA

Φ 131 necesse] necessarium Φ vult vel si] *om.* α γ vult vel β vel si vult *post* voluit δ 133 scilicet *om.* Σ 134 requi-
 rat] -rit β γ 137 eius] si ei α β si *praem.* γ 138 non] eum *praem.* α si] vel quod α δ 139 ex hoc quod] *om.* β per
 hoc quod Σ 142 ipsius] *om.* Φ (-δ²) eius δ¹ 143 quod] quam α δ scientiam suam] *om.* α γ *post* determinare¹⁴⁴ δ 144 vo-
 luntatem] suam *add.* Φ 146 hoc] eo Φ 148 qui] qua α quia β γ que δ² de] ab Φ 152 qualis est] sicut α δ 154 et
om. Σ 157 omnia simul *inv.* Φ 163 videt] videat Φ duo *om.* α δ videat] videt *ante* uno Φ 164 divina] cognitione
 vel *add.* Φ (-γ) 164 per unam speciem] uno intuitu α δ 168 et] vel α δ 170 medii] materie α δ medie β 172 pro-
 babile medium *inv.* Φ 172 *post]* postea Φ 174 ei] in eo Σ 180 est] *post* essentia Φ Unde] ergo Φ 182-183 co-
 gnoscentis. Ex parte *hom.* *om.* α δ 186 prius fuit *inv.* Φ 196 scientiae] scientis Φ

tia, sive sit per receptionem a rebus sive per impressionem in res, est per modum scientis quia utraque est secundum hoc quod similitudo rei cognita est in cognoscente: quod autem
210 est in aliquo est in eo per modum eius in quo est.

4. Ad quartum dicendum quod illud ad quod refertur divina scientia, secundum hoc quod substat scientiae divinae est invariabile,
215 unde et scientia invariabilis est quantum ad veritatem quae variari posset per immutationem relationis praedictae.

5. Ad quintum dicendum quod, cum dicitur Deus potest scire quod nescit, loquendo etiam de scientia visionis, potest dupliciter intelligi: uno modo in sensu composito, scilicet ex suppositione quod Deus non sciverit illud quod dicitur posse scire, et sic falsum est: non enim potest utrumque horum esse simul, scilicet ut Deus nesciverit aliquid et postea sciat illud; alio modo in sensu diviso, et sic non includitur aliqua suppositio vel condicio sub potestate, unde in hoc sensu est verum, ut ex dictis patet. Quamvis autem hoc in aliquo sensu concedatur quod Deus potest scire quod prius nescivit, non tamen potest concedi in aliquo sensu 'Deus potest scire plura quam sciat' quia, cum per hoc quod dicitur plura importetur comparatio ad praeeexistens,¹ semper intelligitur in sensu composito; et eadem ratione nullo modo est concedendum quod scientia Dei possit augeri vel minui.

6. Sextum concedimus.

7. Ad septimum dicendum quod Deus scit enuntiabilia non componendo et dividendo, ut prius dictum est, et ideo sicut cognoscit di-

versas res eodem modo quando sunt et quando non sunt, ita cognoscit diversa enuntiabilia eodem modo quando sunt vera et quando sunt falsa quia unumquodque cognoscit esse verum
245 illo tempore quo verum est: scit enim hoc enuntiabile 'Socratem currere' esse verum quando verum est et similiter hoc enuntiabile 'Socratem esse cursurum' et sic de aliis, et ideo, quamvis non sit modo verum Socratem
250 currere sed cucurrisse, nihilominus tamen Deus utrumque scit quia simul intuetur utrumque tempus quo utrumque enuntiabile est verum. Si autem sciret enuntiabile formando enuntiabile in se ipso, tunc nesciret aliquod enuntiabile nisi quando est verum, sicut et in nobis accidit, et sic eius scientia variaretur.

8. Ad octavum dicendum quod modus sciendi est in ipso sciente non autem ipsa res scita secundum suam naturam est in ipso sciente, et ideo modi sciendi varietas faceret scientiam variabilem non autem variatio rerum scitarum.

9. Ad nonum patet responsio ex dictis.

10. Ad decimum dicendum quod actus potentiae terminatur extra agentem ad rem in propria natura in qua res habet esse variabile, et ideo conceditur ex parte rei productae quod res producitur in esse mutabiliter; sed scientia est de rebus secundum quod res aliquo modo sunt in cognoscente, unde cum cognoscens sit invariabilis invariabiliter ab eo res cognoscuntur.

11. Ad undecimum dicendum quod, quamvis Deus per essentiam suam alia cognoscat,
275 non est ibi aliquis transitus quia eodem intuitu essentiam suam et alia videt.

A 206 impressionem scrips.] impressione (casi om. compl. abbrev.) A 218-234 cum...praeeexistens pars scil. extrema col. 59^b alia manu 221 scilicet...quod] quod praem. pA 234 semper incip. fol. 60ra manus prima revertitur 241 et ideo] non variatur add. pA 247 esse...hoc] h praem. pA 256 nisi] idem conf. praem. pA 261 modi...varietas] diversitas praem. pA 266 extra...ad] ad praem. pA 267 qua] litt. imp. et coniuncta add. pA 268 conceditur] de imp. praem. pA 269 esse] idem conf. praem. pA

Φ 213 hoc om. Φ (-γ) 215 veritatem] varietatem δ^a variationem δ^a 216 posset] potest α δ immutationem] mutationem Φ (-δ) imitationem δ 222 sciverit] scivit α δ illud om. α δ 224 scilicet ut inv. Φ 225 sciat] nesciat β sciet δ 229 hoc om. Φ 231 in aliquo sensu om. α δ 232 Deus] quod praem. Φ 234 praeeexistens] -stentia α γ -stentiam δ 240 non] om. β γ δ^a et α δ^a 241 sicut] sic α δ 243 ita] non add. Φ 244 eodem modo om. Φ 245 unumquodque] unum α δ 247 Socratem...quando] esse verum scilicet petrum currere illo tempore quo Φ 249 Socratem] petrum Φ 250 Socratem] petrum Φ 261 faceret] facit Φ 276 non] tamen add. Φ 277 videt] et sic patet responsio ad omnia add. Φ

209 quod...in quo est: cf. supra q. 1 a. 2 18 in nota. 219 Deus...nescit: cf. Petrus Lomb. Lib. Sent. I d. 39 c. 1. 221 sensu composito...sensu diviso: Petrus Hispan. Summulae logicales tr. 7 n. 26, cf. supra a. 12 274. 241 prius: a. 7.

Articulus quartus decimus

Quarto decimo quaeritur utrum scientia Dei sit causa rerum. Et videtur quod non: Origenes enim Super Epistolam ad Romanos ait « Non propterea aliquid erit quia id scit Deus futurum, sed quia futurum est ideo scitur a Deo antequam fiat »; ergo magis videtur quod res sint causa scientiae Dei quam e converso.

2. Praeterea, posita causa ponitur effectus; sed scientia Dei fuit ab aeterno; si ergo ipsa est causa rerum, videtur quod res ab aeterno fuerint, quod est haeticum.

3. Praeterea, a causa necessaria sequitur effectus necessarius, unde et demonstrationes quae sunt per causam necessariam habent conclusiones necessarias; sed scientia Dei est necessaria cum sit aeterna; ergo et res quae sunt scitae a Deo omnes essent necessariae, quod est absurdum.

4. Praeterea, si scientia Dei sit causa rerum, tunc hoc modo se habet scientia Dei ad res sicut res se habent ad scientiam nostram; sed res ponit modum suum in scientia nostra quia de rebus necessariis habemus necessariam scientiam; si ergo scientia Dei esset causa rerum, modum necessitatis imposeret omnibus rebus scitis, quod est falsum.

5. Praeterea, 'causa prima vehementius influit in causatum quam secunda'; sed scientia Dei, si est causa rerum, erit causa prima; cum ergo ex causis secundis necessariis sequatur necessitas in effectibus, multo magis a scientia Dei sequetur necessitas in rebus, et sic idem quod prius.

6. Praeterea, essentialiorem comparisonem

habet scientia ad res ad quas comparatur ut causa quam ad eas ad quas comparatur ut effectus, quia causa imprimit in effectum sed non e converso; sed scientia nostra, quae comparatur ad res ut effectus earum, requirit necessitatem in rebus scitis ad hoc ut sit ipsa necessaria; ergo si scientia Dei esset causa rerum, multo amplius necessitatem requireret in rebus scitis et ita non cognosceret contingentia, quod est contra praedicta.

SED CONTRA est quod Augustinus dicit XV De Trinitate « Universas creaturas et spirituales et corporales non quia sunt ideo novit Deus sed ideo sunt quia novit »; ergo scientia Dei est causa rerum.

2. Praeterea, scientia Dei est quaedam ars rerum creandarum, unde dicit Augustinus in VI De Trinitate quod Verbum est « ars plena rationum viventium »; sed ars est causa artificiatorum; ergo scientia Dei est causa rerum creandarum.

3. Praeterea, ad hoc facere videtur opinio Anaxagorae, quam commendat Philosophus, qui ponebat primum principium rerum esse intellectum qui omnia movet et distinguit.

RESPONSIO. Dicendum quod effectus non potest esse simplicior quam causa, unde oportet quod in quibuscumque invenitur una natura quod sit reducere in unum principium illius naturae, sicut omnia calida reducuntur in unum primum calidum, scilicet ignem, qui est causa caloris in aliis, ut dicitur in II Metaphysicae: et ideo, cum omnis similitudo attendatur secundum convenientiam alicuius formae, oportet quod quaecumque sunt similia ita se habeant

A 5 sed quia] quia *praem.* pA 6 videtur quod] q *imp. praem.* pA 13 Praeterea] si *add.* pA (*cf. lin. 20*) 20 sit *em.* A] *conf.* pA 40 requirit] est *praem.* pA 52 rerum] *verbum imp. et illegibile praem.* pA 57 opinio...quam] quod *praem.* pA 62 simplicior *em.* A] *conf.* pA 70 habeant] ha *conf. praem.* pA

Φ 3 Romanos] *lac. (seu om.)* α δ hebreos β γ 11 fuerint] fuerunt Φ 13 necessaria] a causa ad causam necessariam Φ 14 et] etiam Φ 20 sit] est Φ 21 tunc] deus δ² *om.* δ¹ 23 suum *om.* Φ 24 necessariam scientiam] *inv.* Φ (-δ²) scientiam nostram δ¹ 27 est falsum *inv.* Φ 41 ipsa *om.* Φ 44 rebus *om.* Σ 46 Sed contra est quod] contra Φ 52 unde] ut Φ (-γ) 53 plena] omnium *add.* Σ 55 ergo] quia α β sed δ² sicut δ¹ 57 facere] *om.* δ¹ post videtur Φ (-δ²) 63 quibuscumque] quibus Σ 64 principium] primum Φ 65 in] ad Φ 66 scilicet] ad *add.* Φ 68 secundum] aliquam *add.* Φ

1 Parall.: I Pars q. 14 a. 8; Super Sent. I d. 38 a. 1; infra q. 5 a. 2 ad 4. 4 VII Rufino interprete (PG 14, 1126 C), cf. Petrus Lomb. Lib. Sent. I d. 38 c. 1. 9 posita...effectus: Avicenna Metaph. I c. 7 (l. 73^b) ut dicitur infra q. 23 a. 5 arg. 1, cf. Petrus Hispan. Summulae logicae tr. 5 n. 24. 12 haeticum: Gen. 1^a ut refert Thomas Cont. Gent. II c. 37, I Pars q. 46 a. 2 sed c., Gregor. In Ex. I hom. 1 (PL 76, 786 B) ut refert Thomas Super Sent. II d. 1 q. 1 a. 5, I Pars q. 46 a. 2 sed c. 28 'causa...secunda': Liber de causis prop. 1 ut dicitur infra q. 5 a. 9 85. 45 praedicta: a. 12. 47 Cap. 13 (PL 42, 1076). 53 Cap. 10 (PL 42, 931). 58 De anima III 7 (429 a 18) ut refert Thomas supra a. 3 173, vide etiam De anima I 5 (405 a 18) et Phys. VIII 9 (256 b 24). 67 Metaph. II 2 (993 b 24).

quod vel unum sit causa alterius vel ambo ex una causa causentur; in omni autem scientia est assimilatio scientis ad scitum; unde oportet quod vel scientia sit causa sciti vel scitum sit causa scientiae vel utrumque ab una causa causetur. Non potest autem dici quod res scitae¹ a Deo sint causae scientiae in eo quia res sunt temporales et scientia Dei est aeterna; temporale autem non potest esse causa aeterni; similiter non potest dici quod utrumque ab una causa causetur quia in Deo nihil potest esse causatum cum ipse sit quicquid habet; unde relinquitur quod scientia eius sit causa rerum. Sed e converso scientia nostra causata est a rebus, in quantum scilicet eam a rebus accipimus. Sed scientia angelorum neque est causa rerum neque ab eis causata sed utrumque est ab una causa: sicut enim Deus formas naturales influit rebus ut subsistant ita similitudines earum infundit mentibus angelorum ad cognoscendum res.

Sciendum tamen quod scientia in quantum scientia non dicit causam activam sicut nec forma in quantum est forma. Actio enim est ut in exeundo aliquid ab agente, sed forma in quantum huiusmodi habet esse in perficiendo illud in quo est et quiescendo in ipso, et ideo forma non est principium agendi nisi mediante virtute: et in quibusdam quidem ipsa forma est virtus sed non secundum rationem formae, in quibusdam autem virtus est aliud a forma substantiali rei, sicut videmus in corporibus a quibus non progrediuntur actiones nisi mediante aliquibus suis qualitatibus. Similiter etiam scientia significatur per hoc quod aliquid est in sciente, non ex hoc quod sit aliquid a sciente, et ideo a scientia numquam procedit effectus nisi mediante voluntate quae de sui

ratione importat influxum quendam ad volita, sicut a substantia numquam exit actio nisi mediante virtute, quamvis in quibusdam sit idem voluntas et scientia, ut in Deo, in quibusdam autem non, ut in aliis; similiter etiam a Deo, cum sit causa prima omnium, procedunt effectus mediantibus causis secundis. Unde inter scientiam Dei quae est causa rei et ipsam rem causatam invenitur duplex medium: unum ex parte Dei, scilicet divina voluntas, aliud ex parte ipsarum rerum quantum ad quosdam effectus, scilicet causae secundae, quibus mediantibus proveniunt res a scientia Dei; omnis autem effectus non solum sequitur conditionem causae primae sed etiam mediae; et ideo res scitae a Deo procedunt ab eius scientia per modum voluntatis et per modum causarum secundarum, nec oportet quod in omnibus modum scientiae sequantur.

1. Ad primum igitur dicendum quod intentio Origenis est dicere quod scientia Dei non est causa quae inducat necessitatem in scito ut ex hoc cogatur aliquid evenire quia Deus illud scit; quod autem dicit quod « quia futurum est ideo scitur a Deo » non importatur causa essendi sed causa inferendi tantum.

2. Ad secundum dicendum quod quia res procedunt a scientia mediante voluntate non oportet quod in esse prodeant quodcumque est scientia sed quando voluntas determinat.

3. Ad tertium dicendum quod effectus sequitur necessitatem causae proximae, quae etiam potest esse medium ad demonstrandum effectum, non autem oportet quod sequatur necessitatem causae primae quia potest impediri effectus ex causa secunda si sit contingens, sicut patet in effectibus qui producuntur in

A 80 quod utrumque] q add. pA 90 infundit em. A] conf. pA 92 quod] idem in fine lin. praem. pA 95 ut] ex hoc quod a praem. pA 105 per hoc] ut praem. pA 108 quae em. A] quem pA 125 voluntatis] ut sic add. pA 132 quod autem...non] non tamen praem. pA 132 quod]. (punctum) praem. pA 133 importatur] ponitur praem. pA 137 prodeant] idem conf. praem. pA

Φ 75 ab om. Σ 77 quia] cum Σ quia cum β 78 sunt] sint Φ est] sit Φ 86 neque] non Φ 86-87 causa...causata] causata a rebus neque causa rerum (rerum causa δ¹) α δ non est causata a rebus neque causa rerum add. β 88 naturales] universales Σ 90 infundit] influit Φ 102 corporibus] omnibus praem. α δ a quibus] aliquibus γ aliquibus praem. β 105 aliquid est inv. Φ 106 sit aliquid inv. Φ 109 ad] in Σ 114 prima omnium inv. Φ 117 causatam] creatam Φ (-δ²) 124 a Deo om. α δ 128 igitur] om. β δ² ergo Σ (-δ²) 129 Origenis est inv. Φ 132 quod « quia] quia α quod β δ 135 quia] om. γ δ² licet δ¹ 138 quando] quodcumque Σ (-δ²) quandoque β 144 si sit] sicut β δ

72 scientia...: cf. supra q. 1 a. 1 162 in nota. 79 temporale...aeterni: cf. Guill. Altiss. *Summa aurea* I c. 'De praedestinatione et reprobatione' (f. 22^b).

generabilibus et corruptibilibus per motum corporum caelestium mediantibus virtutibus inferioribus: sunt enim effectus contingentes propter defectibilitatem virtutum naturalium quamvis
150 motus caeli sit semper eodem modo se habens.

4. Ad quartum dicendum quod res est proxima causa scientiae nostrae et ideo modum suum ponit in ea, sed Deus est causa prima, unde non est simile. Vel dicendum quod non
155 propterea scientia nostra est necessaria de rebus necessariis quia res scitae causant scientiam, sed magis propter adaequationem veritatis ad res scitas quae requiritur in scientia.

5. Ad quintum dicendum quod quamvis causa prima vehementius influat quam secunda tamen effectus non completur nisi adveniente operatione secundae, et ideo si sit possibilitas
160 ad deficiendum in causa secunda est etiam eadem possibilitas deficiendi in effectu quamvis causa prima deficere non possit; sed multo amplius si causa prima posset deficere et effectus
165 deficere possent. Quia ergo ad esse effectus requiritur utraque causa, utriusque defectus inducit defectum in effectu; et ideo quaecumque earum ponatur contingens sequitur effectum
170 esse contingentem. Non autem si altera tantum ponatur necessaria effectus erit necessarius propter hoc quod ad esse effectus utraque causa requiritur, sed quia causa secunda
175 non potest esse necessaria si prima sit contingens inde est quod ad necessitatem causae secundae sequitur necessitas in effectu.

6. Ad sextum dicendum sicut dictum est
180 ad quartum.

Articulus quintus decimus

Quinto decimo quaeritur utrum Deus sciat mala. Et videtur quod non: omnis enim scientia vel est causa sciti vel causata
5 ab eo vel saltem ab una causa procedens; sed scientia Dei non est causa malorum nec mala sunt causa eius nec aliquid aliud est causa
10 utriusque; ergo scientia Dei non est de malis.

2. Praeterea, sicut dicitur in II Metaphysicae, unumquodque sicut se habet ad esse ita se habet ad verum; sed malum non est aliquod
15 ens, ut Dionysius et Augustinus dicunt; ergo malum non est verum; sed nihil scitur nisi verum; ergo malum non potest sciri a Deo.

3. Praeterea, Commentator dicit in III De anima quod 'intellectus qui semper est in actu non cognoscit privationem omnino'; sed intellectus Dei maxime semper est in actu; ergo
20 nullam privationem cognoscit; sed « malum est privatio boni », ut Augustinus dicit; ergo Deus non cognoscit malum.

4. Praeterea, quicquid cognoscitur cognoscitur vel per simile vel per contrarium; sed
25 essentiae Dei, per quam Deus omnia cognoscit, malum non est simile, neque etiam est ei contrarium quia ei nocere non potest, malum autem dicitur quia nocet; ergo Deus non cognoscit mala.

5. Praeterea, illud quod non est addiscibile non est scibile; sed, sicut dicit Augustinus in libro De libero arbitrio, malum non est
30 addiscibile, « per disciplinam enim non nisi bona discuntur »; ergo malum non est scibile; ergo non est cognitum a Deo.

A 148 enim] *litt. imp. praem.* pA 158 veritatis clare A 165 eadem] *ea conf. praem.* pA 168-179 Quia...Ad sextum dicendum sicut] § Ad vi. dicendum quod *praem.* pA 177 inde] *id praem.* pA 179 sicut dictum est] quod *praem.* pA (*cf. nota ad lin.* 168)

4 eo scrips.] *ea casu* A 12 nihil scitur] *s imp. praem.* pA 31 per...ergo] *ergo praem.* pA

Φ 152 est post causa Φ 155 dicendum] *aliter* Φ 158 veritatis] *virtutis* Φ 163 secundae] -da Φ possibilitas] pluralitas α δ 165 possibilitas] pluralitas α δ 171 earum] *causarum* Φ (-8ⁱ) causa δⁱ 176 si] nisi Φ 177 ad...causae hic om. α δ 177 secundae hic om. Φ 178 effectus] quantum ad necessitatem cause secunde add. Φ 179 dicendum] est add. Σ (-8ⁱ) quod add. δⁱ

1 Quinto decimo] et ultimo add. Φ 10 se habet om. Φ 32 discuntur] addiscuntur Φ

146 per...caelestium: Arist. *De gen. et corr.* II c. 10 (336 a 31) ut refert Thomas infra q. 5 a. 9 191 et I Pars q. 115 a. 3 ad 2, cf. *De divin. per somn.* cap. 2 (463 b 22) ut refert Thomas *Super Sent.* II d. 15 q. 1 a. 2 ad 3, *De gen. animal.* IV c. 10 (777 b 20) ut refert Thomas infra q. 5 a. 9 195. 150 motus...habens: cf. Arist. *De caelo* II 8 (288 a 13).

1 Parall.: I Pars q. 14 a. 10; *Super Sent.* I d. 36 q. 1 a. 2; *Cont. Gent.* I c. 71; *Quodlib.* XI q. 2; infra q. 3 a. 4. 9 *Metaph.* II 2 (993 b 30). 11 *De div. nom.* cap. 4 § 19 (PG 3, 716 C; Dion. 237) et ibid. § 20 (721 A; Dion. 256) ut refert Thomas I Pars q. 48 a. 1 sed c.; *De civ. Dei* XI c. 9 (PL 41, 325) ut refert Thomas *De malo* q. 1 a. 1 sed c. 1. 12 nihil...verum: Arist. *Anal. post.* I 4 (71 b 25) ut dicitur supra a. 12 4. 15 Comm. 25 (VIe, 169 A). 19 *Enchir.* cap. 11 (PL 40, 236). 25 malum...nocet: August. *Enchir.* cap. 12 (PL 40, 237) ut refert Thomas I Pars q. 48 a. 5 sed c., *De malo* q. 16 a. 4 sed c. 3. 30 I c. 1 (PL 32, 1223).

6. Praeterea, qui scit grammaticam gram-
 35 maticus est: ergo qui scit mala malus est; sed
 Deus non est malus; ergo nescit mala.

SED CONTRA, nullus potest ulcisci quae
 ignorat; sed Deus est ultor malorum; ergo co-
 40 gnoscit mala.

2. Praeterea, nullum bonum deest Deo; sed
 scientia malorum bona est quia per eam mala
 vitantur; ergo Deus habet scientiam de malis.

RESPONSIO. Dicendum quod, secundum Phi-
 losophum in IV Metaphysicae, qui non intel-
 45 ligit aliquid unum nihil intelligit; per hoc
 autem aliquid est unum quod est in se indivi-
 sum et ab aliis distinctum; unde oportet quod
 quicumque cognoscit aliquid quod sciat di-
 50 stinctionem eius ab aliis; prima autem ratio
 distinctionis est in affirmatione et negatione;
 et ideo oportet quod quicumque scit affirma-
 tionem cognoscat negationem; et quia privatio
 nihil aliud est quam negatio subiectum habens,
 55 ut dicitur in IV Metaphysicae, et «alterum
 contrariorum semper est privatio», ut dicitur
 in eodem <et> in I Physicorum, inde est quod
 ex hoc ipso quod cognoscitur aliquid cognoscitur
 eius privatio et eius contrarium; unde cum
 60 Deus habeat propriam cognitionem de omni-
 bus suis effectibus, unumquodque prout est
 in sua natura distinctum cognoscens, oportet
 quod omnes negationes et privationes oppositas
 cognoscat et omnes contrarietates in rebus re-
 65 oportet quod ex hoc ipso quod scit quodlibet

bonum et mensuram cuiuscumque quod co-
 gnoscat quodlibet malum.

1. Ad primum ergo dicendum quod propo-
 sitio illa habet veritatem de scientia quae habe-
 70 tur de re per suam similitudinem; malum autem
 non cognoscitur a Deo per suam similitudinem
 sed per similitudinem sui oppositi; unde non
 sequitur quod Deus sit causa malorum quia
 cognoscit mala, sed sequitur quod sit causa
 75 boni cui opponitur malum.

2. Ad secundum dicendum quod non ens
 ex hoc ipso quod opponitur enti dicitur quo-
 dam modo ens, ut patet in IV Metaphysicae,
 unde et ex hoc ipso quod bono opponitur
 <malum> habet rationem cognoscibilis et
 80 veri.

3. Ad tertium dicendum quod opinio Com-
 mentatoris fuit quod Deus cognoscens essen-
 tiam suam non determinate cognosceret sin-
 85 gulos effectus prout sunt in propria natura
 distincti sed solummodo cognosceret naturam
 essendi quae in omnibus invenitur; malum
 autem non opponitur universali enti sed enti
 particulari; unde ex hoc sequitur quod malum
 non cognosceret. Sed haec positio falsa est, ut
 90 ex praedictis patet, unde et hoc quod sequitur,
 scilicet quod privationem et mala non cogno-
 scat. Secundum enim intentionem Commen-
 tatoris privatio non cognoscitur ab intellectu
 nisi per absentiam formae ab intellectu, quae
 95 non potest esse in intellectu qui semper est in
 actu: sed hoc non est necessarium quia ex hoc
 ipso quod cognoscitur res cognoscitur privatio

A 51 et ideo] g (inc. ergo) praem. pA 56 <et> suppl.] om. A 64 boni em. A] conf. pA 71 per suam] s et litt. imp.
 praem. pA 80 <malum> suppl.] om. A 86 cognosceret... quae in omnibus] in universali praem. pA 87 invenitur] idem conf.
 praem. pA

Φ 35 mala] malum Φ 36 nescit] nec scit Φ 37 quae] qui α β δ² quod γ 38 sed om. α δ 44 IV] iii Σ qui]
 quicumque Φ 44 non om. Σ 45 aliquid] aliquid α γ nihil intelligit] lac. α om. β cognoscat eius distinctionem ab aliis γ
 46 aliquid est] inv. Φ (-8²) est aliquid δ² 55 dicitur] post eodem Φ (-γ) dicit post eodem γ 56 <et> suppl. Φ 60 prout]
 sicut Σ 63 rebus] eis Φ 66 cuiuscumque] cuiuslibet Φ 69 habet veritatem inv. Φ 80 <malum> ante ex hoc ipso suppl. Φ
 81 veri] boni Φ (-γ) boni et sic oportet quod deus cognoscat malum cum cognoscat eius oppositum γ 88 universali enti inv. Φ
 89 sequitur] sequeretur Φ 91 hoc quod sequitur] quod ex ea sequitur falsum est Φ 96 non... qui hom. om. β (cf. nota in-
 sequens) 96 qui] que Σ def. β

34 qui... grammaticus est: exemplum Ans. De grammatico cap. 13-14 (PL 158, 571 sqq.). 38 Deus... malorum: Fulgentius Ad
 Monimum I c. 19 (PL 65, 167 C) ut refert Thomas I-II q. 79 a. 3 arg. 2. 44 Cap. 4 (1006 b 10) sec. transl. Novae Metaph.
 (ed. Averroes VIII, 76 H). 46 unum... indivisum: Arist. ut supra q. 1 a. 1 141 in nota. 47 ab aliis distinctum: cf. Guill.
 Altiss. Summa aurea II tr. 9 q. 2 (f. 56vb). 54 Metaph. IV 3 (1004 a 15) et 15 (1011 b 19). 56 in eodem: cap. 6 (1011 b 18)
 sec. transl. mediam (ed. Geyer, p. 197,90); Phys. I 13 (191 a 13). 78 Metaph. IV 1 (1003 b 10). 83 Metaph. XII comm.
 51 (VIII, 337 A) ut refert Thomas supra a. 5 205. 91 praedictis: a. 5.

rei, unde utrumque cognoscitur per praesentiam
100 formae in intellectu.

4. Ad quartum dicendum quod oppositio
unius ad aliud potest accipi dupliciter: uno
modo in generali, sicut dicimus malum opponi
bono, et hoc modo malum opponitur Deo; alio
105 modo in speciali, prout dicimus hoc album
opponi huic nigro, et sic non est oppositio
mali nisi ad illud bonum quod potest per ma-
lum privari et cui potest esse nocivum, et sic
malum non opponitur Deo. Unde Augustinus
110 dicit in XII De civitate Dei quod « vitium

opponitur Deo tamquam malum bono », sed
naturae quam vitiat non solum opponitur ut
malum bono sed etiam ut nocivum.

5. Ad quintum dicendum quod malum in
quantum est scitum est bonum quia scire ma- 115
lum bonum est: et sic verum est quod omne
addiscibile est bonum, non autem quod sit
secundum se bonum sed solum in quantum
est scitum.

6. Ad sextum dicendum quod grammatica 120
scitur in habendo grammaticam, non autem
malum, et ideo non est simile.

A 100 intellectus] Secu *add.* pA 101 quantum] tertium pA dicendum] quantum *add.* pA, *signis consuetis loco suo restituit* A
(*cf. notatio superior*) 101 oppositio] malum *praem.* pA 107 mali] *litt. imp. praem.* pA 108 cui] *idem conf. praem.* pA
112 naturae *scrips. cum* δ¹] natura A 114 quod *trans. ad lin. rep.* A, *et alterum deletimus* 122 et...simile in *appendice col. 60va*
Φ 106 opponi] opponitur Φ 107 illud] aliud Φ 110 XII] libro *praem.* Φ vitium] unum α δ² 112 naturae] natura
(*ex* A) Φ (-δ²) 112 vitiat] intrat δ² inerat δ² 113 etiam *om.* Φ 118 solum *om.* α δ in quantum] secundum quod Φ

110 Cap. 3 (PL 41, 351).

QUAESTIO TERTIA

De ideis

1. *An sint ideae in Deo.*
2. *An sit ponere plures ideas.*
3. *An pertineant ad cognitionem speculativam.*
4. *An malum habeat ideam.*
5. *An materia prima habeat ideam.*
6. *An in Deo sit idea eorum quae non sunt nec erunt nec fuerunt.*
7. *An accidentia habeant ideam in Deo.*
8. *An singularia habeant ideam in Deo.*

Articulus primus

60vb

Quaestio est de ideis. Et primo quaeritur
utrum sit ponere ideas. Et videtur quod
non quia scientia Dei est perfectissima;
sed perfectior est cognitio quae habetur de re
per essentiam eius quam quae habetur per eius
similitudinem; ergo Deus non cognoscit res
per suas similitudines sed magis per essentias
earum, et ita similitudines rerum quae ideae
dicuntur non sunt in Deo.

2. Sed dicebat quod Deus scit res perfec-
tius cognoscens eas per essentiam suam quae
est similitudo rerum quam si cognosceret res
per earum essentias. — Sed contra, scientia
est assimilatio ad scitum: ergo quanto me-
dium cognoscendi est magis simile et unitum
rei cognitae tanto perfectius res per id cogno-
scitur; sed essentia rerum creaturarum magis

est unita eis quam essentia divina; ergo per-
fectius cognosceret res si sciret res per essentiam
earum quam ex hoc quod scit eas per essentiam
suam.

3. Sed dicebat quod perfectio scientiae non
consistit in unione medii cognoscendi ad rem
cognitam sed magis ad cognoscentem. — Sed
contra, species rei quae est in intellectu, se-
cundum quod habet esse in eo est particulata,
secundum autem quod comparatur ad scitum
habet rationem universalis quia est similitudo
rei secundum naturam communem et non se-
cundum condiciones particulares; et tamen co-
gnitio quae est per illam speciem non est sin-
gularis sed universalis; ergo cognitio magis
sequitur relationes speciei ad rem scitam quam
ad scientem.

4. Praeterea, propter hoc improbat a Phi-
losopho opinio Platonis quam habuit de ideis
quia posuit formas rerum materialium existere
sine materia; sed multo magis sunt sine ma-
teria si sunt in intellectu divino quam si essent
extra ipsum quia intellectus divinus est in
summo immaterialitatis; ergo etiam multo ma-
gis inconveniens est ponere ideas in intellectu
divino.

5. Praeterea, Philosophus improbat opinio-
nem Platonis de ideis per hoc quod ideae po-
sita a Platone non possunt generare nec ge-
nerari et ita sunt inutiles; sed ideae, si ponantur
in mente divina, non generantur quia omne

A 1 Tituli, scilicet An sint...habeant ideam in Deo in marg. inf. fol. 60vb et tempore post. manu A 10 scit...perfectius] magis
praem. pA 28 habet] litt. imp. praem. pA 36 quam...quia posuit] quia posuit praem. pA 39 sunt sup. lin. A] idem conf. pA

Φ 1 Quaestio: posthac, et usque ad quaestionem 12 inclusive, inversiones et transpositiones simplices omittuntur in apparatu critico Φ
12 res] eas Φ 41 etiam om. Σ 46 possunt] nec add. Σ

1 Parall.: I Pars q. 15 a. 1; ibid. q. 44 a. 3; Super Sent. I d. 36 q. 2 a. 1; Super Dion. De div. nom. cap. 5 lect. 3.
13 scientia...: Isaac ut refert Thomas, vide supra q. 1 a. 1 162 in nota. 36 Metaph. I 15 (991 a 8). 44 Metaph. VII 7
(1033 b 26).

generatum est compositum, similiter nec generant quia, cum generata sint composita et generantia sint similia generatis, oportet etiam generantia esse composita; ergo inconueniens est ponere ideas etiam in mente divina.

6. Item, Dionysius dicit in VII cap. De diuinis nominibus quod Deus 'noscit existentia ex non existentibus et non cognoscit res secundum ideam'; sed ideae non ponuntur ad aliud in Deo nisi ut per eas cognoscantur res; ergo ideae non sunt in mente Dei.

7. Praeterea, omne exemplatum est proportionatum suo exemplari; sed nulla est proportio creaturae ad Deum sicut nec finiti ad infinitum; ergo in Deo non potest esse creaturarum exemplar; ergo cum ideae sint formae exemplares videtur quod non sint ideae rerum in Deo.

8. Praeterea, idea est regula cognoscendi et operandi; sed illud quod non potest deficere in cognoscendo vel operando ad neutrum regula indiget; cum igitur Deus sit huiusmodi videtur quod non oporteat ponere ideas in eo.

9. Praeterea, sicut unum in quantitate facit aequalitatem ita unum in qualitate facit similitudinem, ut dicitur in V Metaphysicae; sed propter diversitatem quae est inter Deum et creaturam creatura nullo modo Deo potest esse aequalis vel e converso; ergo nec in Deo est aliqua similitudo ad creaturam: cum ergo idea nominet similitudinem rei videtur quod rerum ideae non sunt in Deo.

10. Praeterea, si ideae sunt in Deo hoc non erit nisi ad producendum creaturas; sed Anselmus dicit in Monologion «Satis manifestum est in Verbo, per quod facta sunt omnia, similitudines rerum non esse sed veram et simpli-

cem essentiam»; ergo videtur quod ideae, quae dicuntur rerum similitudines, in Deo non sunt.

11. Praeterea, Deus eodem modo cognoscit se et alia, alias sua scientia multiplex et divisibilis esset; sed Deus se ipsum non cognoscit per ideam; ergo nec alia.

SED CONTRA, Augustinus dicit in libro De civitate Dei «Qui negat ideas esse infidelis est quia negat Filium esse»; ergo etc.

2. Praeterea, omne agens per intellectum habet rationem sui operis apud se nisi ignoret quid agat; sed Deus est agens per intellectum et non ignorans hoc quod agit; ergo apud ipsum sunt rationes rerum quae ideae dicuntur.

3. Praeterea, sicut dicitur in II Physicorum, tres causae incidunt in unam, scilicet efficiens, finalis et formalis; sed Deus est causa efficiens et finalis rerum; ergo etiam est causa formalis exemplaris: non enim potest esse forma quae sit pars rei, et sic idem quod prius.

4. Praeterea, effectus particularis non producit a causa universali nisi causa universalis sit propria vel appropriata; sed omnes particulares effectus sunt a Deo, qui est causa universalis omnium; ergo oportet quod sint ab eo secundum quod est causa propria uniuscuiusque vel appropriata; sed hoc non potest esse nisi per rationes rerum proprias in ipso existentes; ergo oportet in eo rationes rerum, id est ideas, existere.

5. Praeterea, Augustinus dicit 'In libro De ordine piget me dixisse duos esse mundos, scilicet sensibilem et intelligibilem, non quin hoc verum sit sed quia hoc dixi tamquam ex me cum tamen a philosophis dictum fuerit,

A 55 noscit (e non scit pA) em. A 56 ex non sic (fortasse casu pA scriba detractus) A: lege non ex cum Ioh. Scoto vel Sarrac.] idem praem. pA 57 ideae (ex ydea pA) em. A 59 Dei ydee praem. pA 60 omne] cuiusl praem. pA 62 sicut em. A] conf. pA 62 finiti (ex infiniti pA) em. A 63 esse hic conf. pA] clare post creaturarum A, et ordinem dictorum restituimus 76 Deo] idem conf. praem. pA 81 in Deo] y praem. pA 85 rerum in marg. A] om. pA veram] inveniiri unam pA 86 ideae em. A] conf. pA 90 scientia coni. (cf. solutio ad 11^m)] essentia A 94 ideas...infidelis] in et litt. imp. praem. pA infidelis (ex infideles pA) em. A 99 ergo...sunt] videtur praem. pA 104 rerum] idem conf. et imp. praem. pA 114 rationes] m (?) praem. pA

Φ 53 etiam om. Φ 67 regula] respectu α β ratio δ 70 cum igitur om. α δ sit] est Φ 71 videtur...in eo] ergo etc. Φ 73 aequalitatem] qualitatem Φ (-δ) 80 sunt] sint Φ 85 veram et om. α δ 86-88 videtur...sunt] etc. Φ 90 scientia] essentia (induc. A) Φ 99 hoc om. Φ 104 etiam] et Φ (-δ) om. δ 106 et...prius] ergo etc. Φ 112 est om. Φ (-δ) 113 esse om. Φ 121 fuerit] sit Φ

55 § 2 (PG 3, 869 A; Dion. 397). 56 'secundum ideam': sec. transl. Roberti (Dion. 398). 74 Metaph. V 17 (1021 a 11). 83 Cap. 31 (PL 158, 185 B). 94 Non invenimus. Ad verbum tamen sententiam proferunt Guill. Altiss. Summa aurea I, in appendice (f. 32va) et Bonaventura Super Sent. I d. 6 q. 3; forse emanat ex hiis quae dicit August. De div. quaest. 83 q. 46 (PL 40, 30) et Retract. I c. 3 (PL 32, 589). 102 Phys. II 11 (198 a 24). 117 Retract. I c. 3 (PL 32, 588).

et quia modus iste loquendi non est consuetus in sacra Scriptura'; sed mundus intelligibilis nihil aliud est quam idea mundi; ergo verum

est ponere ideas.

6. Praeterea, Boetius dicit in III De consolatione loquens ad Deum «Tu cuncta superno ducis ab exemplo, mundum mente gerens pulchrum pulcherrimus ipse»; ergo mundi et omnium quae in eo sunt est exemplar in Deo, et sic idem quod prius.

61^a

7. Praeterea, Ioh. 1° dicitur «Quod factum est in ipso vita erat», hoc quia, ut Augustinus dicit, omnes creaturae sunt in mente divina sicut arca in mente artificis; sed arca in mente artificis est per suam similitudinem et ideam; ergo omnium rerum ideae sunt in Deo.

8. Praeterea, speculum non ducit in cognitionem aliquorum nisi eorum similitudines in eo resplendeant; sed Verbum increatum est speculum ducens in cognitionem omnium creatorum quia eo Pater se et omnia alia dicit; ergo <in eo> sunt similitudines rerum omnium.

9. Praeterea, Augustinus dicit in VI De Trinitate quod «Filius est ars Patris plena omnium rationum viventium»; sed rationes illae nihil aliud sunt quam ideae; ergo ideae sunt in Deo.

10. Praeterea, secundum Augustinum duplex est modus cognoscendi res, scilicet per essentiam et per similitudinem; sed Deus non cognoscit res per earum essentiam quia sic cognoscuntur solum illa quae sunt in cognoscente per sui praesentiam; ergo cum scientiam de rebus habeat, ut ex praedictis patet, relinquitur quod sciat res per earum similitudines, et sic idem quod prius.

RESPONSIO. Dicendum quod, sicut dicit Augustinus in libro LXXXIII Quaestionum,

«ideas latine possumus vel formas vel species dicere ut verbum ex verbo transferre videamur». Forma autem alicuius rei potest dici tripliciter: uno modo a qua formatur res, sicut a forma agentis procedit effectus formatio, sed quia non est de necessitate actionis ut effectus pertingant ad completam rationem formae agentis cum frequenter deficiant maxime in causis aequivocis, ideo forma a qua formatur aliquid non dicitur eius idea vel forma; alio modo dicitur forma alicuius secundum quam aliquid formatur, sicut anima est forma hominis et figura statuae est forma cupri, et quamvis forma quae est pars compositi vere dicatur esse illius forma non tamen consuevit dici eius idea, quia videtur hoc nomen idea significare formam separatam ab eo cuius est forma; tertio modo dicitur forma alicuius ad quam aliquid formatur, et haec est forma exemplaris ad cuius imitationem aliquid constituitur, et in hac significatione consuetum est nomen ideae accipi ut idem sit idea quod forma quam aliquid imitatur.

Sed sciendum quod aliquid potest imitari aliquam formam dupliciter: uno modo ex intentione agentis, sicut pictura ad hoc fit a pictore ut imitetur aliquem cuius figura depingitur; aliquando vero talis praedicta imitatio per accidens praeter intentionem et a casu fit, sicut frequenter pictores a casu faciunt imaginem alicuius de quo non intendunt; quod autem aliquam formam imitatur a casu non dicitur ad illam formari quia li ad videtur importare ordinem ad finem; unde cum forma exemplaris vel idea sit ad quam formatur aliquid, oportet quod formam exemplarem vel ideam aliquid imitetur per se et non per accidens. Videmus etiam quod aliquid propter finem dupliciter operatur: uno modo ita quod ipsum agens determinat sibi finem, sicut est in omnibus agentibus per intellectum; aliquando autem agenti

A 140 est...ducens in cognitionem] ducit in eo *praem.* pA 143 <in eo> *suppl. cum Φ*] *om.* A (*signum in marg.*) 161 latine possumus *ino.* pA 161 vel¹] p *imp. praem.* pA formas vel] formas *add.* pA species *hic A*] *post* dicere pA 163 Forma autem] non autem *praem.* pA 164 uno modo] vel *praem.* pA 174 pars compositi] q *praem.* pA 184 ex] per *praem.* pA 188 a casu] autem (?) *imp. praem.* pA 188 fit *in marg. inter col. (tempore post.) A*] *trans. ad lin. om.* pA 190 alicuius *scrips.*] alicui *in fine lin.* A Φ 130 eo] mundo Φ est exemplar] exemplum est Φ 141 creatorum] creaturarum Φ 143 <in eo> *suppl.* Φ 148 ideae... Deo] etc. Φ 152 non *om.* α β 161 vel formas...dicere] dicere species vel formas Φ 170 eius] esse Σ 179 imitationem] similitudinem Φ 183 sciendum] notandum Φ 187 vero] autem Φ (-8) enim 8 talis] est Σ 188 fit *om.* Φ 189 a casu *om.* Φ 196 et *om.* Φ

127 Metr. 9 (PL 63, 758). 133 In Ioh. ev. tract. I n. 17 (PL 35, 1387). 146 Cap. 10 (PL 42, 931). 150 Confess. X c. 17 (PL 32, 790) ut refert Thomas infra q. 10 a. 9 8o. 156 praedictis: q. 2 a. 3. 160 Quaestio 46 (PL 40, 30).

determinatur finis ab alio principali agente, sicut patet in motu sagittae quae movetur ad finem determinatum sed hic finis determinatur ei a proiciente; et similiter operatio naturae quae est ad determinatum finem praesupponit intellectum praestituentem finem naturae et ordinantem ad finem illum naturam, ratione cuius omne opus naturae dicitur esse opus intelligentiae. Si ergo aliquid fiat ad imitationem alterius per agens quod non determinat sibi finem, non ex hoc forma imitata habebit rationem exemplaris vel ideae; non enim dicimus quod forma hominis generantis sit idea vel exemplar hominis generati, sed solum hoc dicimus quando agens propter finem determinat sibi finem, sive illa forma sit in agente sive extra agentem: dicimus enim formam artis in artifice esse exemplar vel ideam artificiat, et similiter etiam formam quae est extra artificem ad cuius imitationem artifex aliquid facit. Haec ergo videtur esse ratio ideae, quod idea sit forma quam aliquid imitatur ex intentione agentis qui praedeterminat sibi finem.

Secundum hoc ergo patet quod illi <qui> ponebant omnia casu accidere non poterant ideam ponere: sed haec opinio a philosophis reprobat, quia quae sunt a casu non se habent eodem modo nisi ut in paucioribus, naturae autem cursum videmus semper eodem modo progredi aut ut in pluribus. Similiter etiam secundum eos qui posuerunt quod a Deo procedunt omnia per necessitatem naturae et non per arbitrium voluntatis, non possunt ponere ideas quia ea quae ex necessitate naturae agunt non praedeterminant sibi finem: sed hoc esse non potest quia omne quod agit propter finem si non determinat sibi finem determinatur ei finis ab alio superiore et sic crit aliqua causa eo superior, quod

non potest esse quia omnes loquentes de Deo intelligunt eum esse causam primam entium. Et ideo Plato, refugiens Epicuri opinionem qui ponebat omnia casu accidere et Empedoclis et aliorum qui ponebant omnia accidere ex necessitate naturae, posuit ideas esse; et hanc etiam rationem ponendi ideas, scilicet propter praediffinitionem operum agendorum, innuit Dionysius in v cap. De divinis nominibus dicens « Exemplaria dicimus in Deo existentium rationes substantificas et singulariter praexistentes quas theologia praediffinitiones vocat, et divinas et bonas voluntates existentium praedeterminativas et effectivas secundum quas supersubstantialis essentia omnia praediffinit et produxit »: sed quia forma exemplaris vel idea habet quodam modo rationem finis et ab ea accipit artifex formam qua agit si sit extra ipsum, non est autem conveniens ponere Deum agere propter finem alium a se et accipere aliunde unde sit sufficiens ad agendum, ideo non possumus ponere ideas esse extra Deum sed in mente divina tantum.

1. Ad primum igitur dicendum quod perfectio cognitionis potest attendi vel ex parte cognoscentis vel ex parte cogniti; quod ergo dicitur quod perfectior est cognitio quae est per essentiam quam per similitudinem, est intelligendum ex parte cogniti: illud enim quod per se ipsum est cognoscibile est per se magis notum quam illud quod non est cognoscibile ex se ipso sed solum secundum quod est in cognoscente per sui similitudinem; et hoc non est inconveniens ponere quod res creatae sint minus cognoscibiles quam essentia divina quae per se ipsam cognoscibilis est.

2. Ad secundum dicendum quod ad spe-

A 207 ad finem inv. pA 216 sive...dicimus] sicut dicimus praem. pA 224 <qui> suppl.] om. A 233 ponere ideas sic A: nota trans. ad col. 249 singulariter] sil praem. pA 251 existentium em. A] trans. ad lin. conf. pA 273 essentia] idem conf. praem. pA

Φ 205 praesupponit] per α γ 210 agens] accidens Σ 218 vel ideam om. Σ 223 praedeterminat] determinat Σ 224 <qui> suppl. Φ 232 et om. Φ 234 ex om. Φ 237 finis] simul Φ (-8¹) 242 ponebat] ponebant Φ casu] a praem. Φ 245 propter] om. Φ (-γ) per γ

208 omne opus...: Albertus e. g. *De animal.* I tr. 2 c. 12 n. 274 et II tr. 1 c. 1 n. 11 (St I, 97 et 227). Hanc sententiam Aristoteli et Philosophis communiter tribuit Thomas e. g. infra q. 5 a. 2 173, *Super Sent.* I d. 35 a. 1, *Super Sent.* II d. 25 a. 1 et passim. 226 philosophis: cf. e. g. Arist. *Phys.* II 13 (198 b 34). 241 Plato: ut refert Arist. *Metaph.* I 10 (987 a 29); Epicuri opinionem: cf. Tullius *De nat. deorum* I c. 24, August. *De civ. Dei* XVIII c. 41 (PL 41, 601) et *Epist.* 118 ad Dioscorum cap. 28 (PL 33, 445), Nemesius *De nat. hom.* cap. 44 (PG 40, 795 B; Bd [124]), Boetius *In librum Arist. De interpr. ed sec.* III (PL 64, 491 B et 513 B), Moyses Maim. *Dux neutr.* III c. 18. 242 Empedoclis: ut refert Arist. *Phys.* II 7 (196 a 20). 247 § 8 (PG 3, 824 C) sec. transl. Saraceni (Dion. 360).

ciem quae est medium cognoscendi duo requiruntur, scilicet repraesentatio rei cognitae quae competit ei secundum propinquitatem ad cognoscibile, et esse spirituale vel immateriale quod ei competit secundum quod habet esse in cognoscente: unde per speciem quae est in intellectu melius cognoscitur aliquid quam per speciem quae est in sensu quia est immaterialior, et similiter melius cognoscitur aliquid per speciem rei quae est in mente divina quam per ipsam eius essentiam cognosci posset, etiam dato quod essentia rei posset esse medium cognoscendi non obstante materialitate ipsius.

3. Ad tertium dicendum quod in cognitione duo est considerare, scilicet ipsam naturam cognitionis et haec sequitur speciem secundum comparationem quam habet ad intellectum in quo est, et determinatio cognitionis ad cognitum et haec sequitur relationem speciei ad rem ipsam: unde quanto est similior species rei cognitae per modum repraesentationis tanto est cognitio determinatior, et quanto magis accedit ad immaterialitatem quae est natura cognoscentis in quantum huiusmodi tanto efficacius cognoscere facit.

4. Ad quartum dicendum quod hoc est contra rationem formarum naturalium quod ex se ipsi immateriales sint, non est autem inconveniens quod ex alio immaterialitatem acquirant in quo sint, unde in intellectu nostro formae rerum naturalium immateriales sunt: unde inconveniens est ponere ideas rerum naturalium esse per se subsistentes, non est autem inconveniens ponere eas in mente divina.

5. Ad quintum dicendum quod ideae existentes in mente divina non sunt generatae nec sunt generantes si fiat vis in verbo, sed sunt creativae et productivae rerum: unde dicit Augustinus in libro LXXXIII Quaestionum « Cum ipsae neque oriantur neque intereant, secundum eas tamen formari dicitur omne quod oriri et interire potest ». Nec oportet agens pri-

um in compositione esse simile generato; oportet autem hoc de agente proximo, et sic ponebat Plato ideas esse generationis principium, scilicet proximum; et ideo contra ipsum procedit ratio praedicta.

6. Ad sextum dicendum quod intentio Dionysii est dicere quod ipse non cognoscit per ideam acceptam a rebus vel hoc modo quod divisim res per ideam cognoscat, unde alia translatio loco huius dicit ' neque per visionem singulis se immittit '; unde per hoc non excluditur omnino ideas esse.

7. Ad septimum dicendum quod, quamvis non possit esse aliqua proportio creaturae ad Deum, tamen potest esse proportionalitas, quod in praecedenti quaestione frequenter expositum est.

8. Ad octavum dicendum quod, sicut Deus quia non potest non esse non indiget essentia quae sit aliud quam suum esse, ita quia non potest deficere in cognoscendo vel operando non indiget alia regula a se ipso: sed propter hoc deficere non potest quia ipse est sui ipsius regula, sicut propter hoc non potest non esse quia sua essentia est suum esse.

9. Ad nonum dicendum quod in Deo non est quantitas dimensiva ut secundum eam aequalitas attendi possit, sed est ibi quantitas per modum intensivae quantitatis sicut albedo dicitur magna quia perfecte attingit ad naturam suam; intensio autem alicuius formae respicit modum habendi formam illam; quamvis autem aliquo modo illud quod est Dei ad creaturas derivetur, nullo tamen modo potest concedi quod creatura habeat aliquid per modum illum quo habet illud Deus; et ideo, quamvis aliquo modo concedamus esse similitudinem inter creaturam et Deum, nullo tamen modo concedimus ibi esse aequalitatem.

10. Ad decimum dicendum quod intensio Anselmi est dicere, ut patet inspicienti verba eius, quod in Verbo non sit similitudo sumpta

A 293 determinatio sic A 317 Nec] idem conf. praem. pA 333 praecedenti scrips.] precedentibus (fortasse vestigium conscriptionis primae, non servatae in opere perfecto) A 349 quamvis] quam in fine lin. praem. pA 352 creatura...aliquid] a praem. pA
 Φ 283 in sensu] in subiecto Σ (-8^a) in subiecto sive praem. 8^a 286 posset] possit Φ 304 immaterialitatem] etiam materialitatem Φ (-8^a ut videtur) 316 formari] informari Φ 321 scilicet om. Φ 326 divisim] diversimode Φ 342 suum om. Φ
 346 quantitatis] qualitatis Φ (-8^a) 350-351 illud...modo hom. om. α 8

314 Quaestio 46 (PL 40, 30). 320 Plato: ut refert Arist. *Metaph.* I 15 (991 b 3). 326 alia translatio...: id est transl. Sarraceni (Dion. 398). 333 quaestione: a. 3 ad 4 et a. 11.

360 a rebus ipsis sed omnes rerum formae sunt
sumptae a Verbo, et ideo dicit quod Verbum
non est similitudo rerum sed res sunt imita-
tiones Verbi: unde per hoc non remouetur
idea cum idea sit forma quam aliquid imi-
365 tatur.

11. Ad undecimum dicendum quod Deus
eodem modo cognoscit se et alia si accipiat
modus cognitionis ex parte cognoscentis, non
autem si accipiat ex parte rei cognitae, quia
370 creatura quae a Deo cognoscitur non est idem
secundum rem cum medio quo Deus cognoscit
sed ipse est idem re cum eo: unde nulla mul-
tiplicitas in eius scientia sequitur.

Articulus secundus

Secundo quaeritur utrum sit ponere plures
ideas. Et videtur quod non quia ea quae
essentialiter dicuntur in Deo non minus sunt
vere in eo quam illa quae dicuntur in ipso per-
375 sonaliter; sed pluralitas proprietatum persona-
lium inducit pluralitatem personarum secun-
dum quas Deus dicitur trinus; cum ergo ideae
sint essentialiter quia sunt communes tribus per-
sonis, si sint plures in Deo secundum plurali-
380 tatem rerum sequitur quod non solum sint tres
personae in ipso sed infinitae.

2. Sed dicebat quod ideae non sunt essen-
tiales quia sunt ipsa essentia. — Sed contra,
bonitas, sapientia et potentia Dei sunt eius
385 essentia et tamen dicuntur essentialia attributa:
ergo et ideae quamvis sint ipsa essentia possunt
essentialiter dici.

3. Praeterea, quicquid Deo attribuitur de-
bet ei nobilissimo modo attribui; sed Deus est
390 principium rerum; ergo debet poni in eo omne
illud quod ad nobilitatem principii pertinet in
summo; sed unitas est huiusmodi quia « omnis
virtus unita plus est infinita quam multipli-

cata », ut dicitur in libro De causis; ergo in Deo
est summa unitas: ergo non solum est unus re
395 sed ratione quia magis est unum quod est
unum utroque modo quam quod altero isto-
rum tantum, et sic non sunt in eo plures ra-
tiones sive ideae.

4. Praeterea, Philosophus dicit in V Me-
30 taphysicae quod « omnino est unum quod non
potest separari neque intellectu neque tempore
neque loco neque ratione, et maxime in sub-
stantia »: si ergo Deus est maxime unum quia
est maxime ens, non potest separari ratione,
35 et sic idem quod prius.

5. Praeterea, si plures ideae sequitur eas esse
inaequales quia una idea continebit esse tantum,
alia autem esse et vivere, alia vero insuper
intelligere, secundum quod res cuius est idea
40 in pluribus assimilatur Deo: cum ergo incon-
ueniens sit in Deo aliquam inaequalitatem po-
nere, videtur quod non possint esse in eo
plures ideae.

6. Praeterea, in causis materialibus est sta-
45 tus ad unam primam materiam et similiter in
efficientibus et finalibus: ergo et in formalibus
est status ad unam primam formam; sed est
status ad ideas quia, ut dicit Augustinus in
libro LXXXIII Quaestionum, « ideae sunt prin-
50 cipales formae vel rationes rerum »; ergo in
Deo non est nisi una tantum idea.

7. Sed dicebat quod, quamvis sit una prima
forma, tamen ideae dicuntur plures secundum
diversos respectus ipsius. — Sed contra, non
55 potest dici quod ideae multiplicentur secundum
respectum ad Deum in quo sunt qui est unus,
neque secundum respectum ad ideata secun-
dum quod sunt in causa prima quia in ea
sunt unum, ut Dionysius dicit, nec per respec-
60 tum ad ideata secundum quod in propria na-
tura existunt quia sic res ideatae sunt tempo-
rales, ideae vero aeternae sunt: ergo nullo modo

A 371 rem em. A] conf. pA

6 pluralitatem scrips.] pluralitatem (et sic pluries) A 14 Dei] bonitas praem. pA 20 rerum] re conf. praem. pA 26 quod
est un(um) sup. ras. A] non liquet pA 34 quia...non] non praem. pA 38 quia] quia (primo deletum) quia maiore praem. pA
63 aeternae] eternum praem. pA

Φ 5 proprietatum om. α δ 14 bonitas] et add. Φ 25 unus] unum Φ 36 sic] ita Φ 46 similiter om. Φ 56 secun-
dum] secundum respectum ad unum in quo sunt neque praem. δ 57 Deum] unum (cf. nota superior) α γ sunt] id est deum
add. γ 57 qui est unus] om. α quia est unus γ δ 58 ad ideata om. α β

1 Parall.: I Pars q. 15 a. 2; ibid. q. 44 a. 3; Cont. Gent. I c. 54; Super Sent. I d. 36 q. 2 a. 2; Quodlib. IV q. 1; De pot.
q. 3 a. 16 ad 12, 13 et 14. 24 Prop. 17 (16). 31 Cap. 6 (1016 b 1) sec. transl. mediam (ed. Geyer, p. 224, 73). 45 in
causis...finalibus: Arist. ut supra q. 2 a. 10 79. 50 Quaestio 46 (PL 40, 30). 60 De div. nom. cap. 5 § 8 (PG 3, 824 C;
Dion. 359).

per respectum formae primae possunt ideae dici plures.

8. Praeterea, nulla relatio quae est inter Deum et creaturam est in Deo sed¹ in creatura tantum; sed idea vel exemplar importat relationem Dei ad creaturam; ergo ista relatio non est in Deo sed in creatura: cum ergo idea sit in Deo, per huiusmodi respectus ideae multiplicari non possunt.

9. Praeterea, intellectus qui pluribus intelligit est compositus et transiens de uno in aliud; sed haec a divino intellectu sunt procul; cum ergo ideae sint rationes rerum quibus Deus intelligit, videtur quod non sint plures ideae in Deo.

SED CONTRA, idem secundum idem non est natum facere nisi idem; sed Deus facit multa et diversa; ergo non secundum eandem rationem sed secundum plures res causat; sed rationes quibus res producuntur a Deo sunt ideae; ergo plures ideae sunt in Deo.

2. Praeterea, Augustinus dicit in libro LXXXIII Quaestionum «Restat ut omnia ratione sint condita nec eadem ratione homo qua equus: hoc enim absurdum est existimari; singula igitur propriis sunt creata rationibus»; ergo sunt plures ideae.

3. Praeterea, Augustinus dicit in epistola ad Nebridium quod, sicut inconueniens est dicere quod eadem sit ratio anguli et quadrati, ita inconueniens est dicere quod eadem sit ratio in Deo hominis et huius hominis; ergo videtur quod sint plures rationes ideales in Deo.

4. Praeterea, Hebr. xi³ dicitur «Fide credimus aptata esse saecula verbo Dei ut ex invisibilibus visibilia fierent»: invisibilia autem pluraliter appellat species ideales; ergo sunt plures.

5. Praeterea, ideae a Sanctis significantur nomine artis et mundi, ut patet ex auctoritatibus inductis; sed ars pluralitatem quandam importat, est enim collectio praeceptorum ad unum finem tendentium, et similiter etiam mundus cum importet collectionem omnium creaturarum; ergo oportet ponere plures ideas in Deo.

RESPONSIO. Dicendum quod quidam, ponentes Deum per intellectum agere et non ex necessitate naturae, posuerunt eum habere intentionem unam tantum, scilicet creaturae in universali, sed creaturarum distinctio facta est per causas secundas: dicunt enim quod Deus primo condidit unam intelligentiam, quae produxit tria, scilicet animam et orbem et aliam intelligentiam, et sic progrediendo processit pluralitas rerum ab uno primo principio; et secundum hanc positionem esset quidem in Deo idea sed una tantum creaturae toti communis, sed propriae ideae singulorum essent in causis secundis, sicut etiam Dionysius narrat in v cap. De divinis nominibus quod quidam Clemens philosophus posuit principaliora etiam exemplaria inferiorum esse. Sed hoc stare non potest quia si intentio alicuius agentis feratur ad aliquid unum tantum, praeter intentionem eius erit et quasi casuale quicquid sequatur quod accidit ei quod est principaliter intentum ab eo, sicut si aliquis intenderet facere aliquod trian-

A 82 plures] idem conf. praem. pA 87 condita] idem conf. praem. pA 94 ratio] ratione praem. pA 110 naturae] n praem. pA 110 posuerunt script. posuerunt potius A 113 quod] idem conf. et imp. praem. pA 119 creaturae toti] totius praem. pA

Φ 73 pluribus] plus α β 82 res causat] creat res Φ (-8^a) causat res δ¹ 84 plures...Deo] etc. Φ 85 Praeterea] Item Φ (-8^a) 95 videtur...sint] sunt post ideales⁹⁸ Φ 97 dicitur om. Φ 102 auctoritatibus] accidentibus α β δ² antecedentibus δ¹ 107 in Deo om. Φ 112 distinctio om. α β 113 secundas om. α β 115 aliam om. α δ 118 positionem] opinionem Φ 119 creaturae toti] totius (induc. pA) praem. Φ 121 etiam] et Σ (-8^a) 127 quod] quia Φ

79 idem...nisi idem: Arist. *De gen. et corr.* II c. 10 (336 a 27) ut refert Thomas *Super Sent.* II d. 32 q. 2 a. 3 arg. 3. 86 Quaestio 46 (PL 40, 30). 92 *Epist.* 14 (PL 33, 80). 97 «Fide credimus...: in eadem forma I Pars q. 65 a. 4 ad 1^m, *Super 1^m Decretalem*, art. De creatione, 'Fide intelligimus...:sec. recens. Paris. (ms. Paris B. N. lat. 15467), 'Fide scimus...:sec. recens. Veteris Latinae. 103 inductis: supra a. 1 sed c. 5 et 9. 104 collectio...tendentium: sec. Tullium 'in fine primi Rhetoricae' ut refertur in *Summa Alberti* II tr. 4 q. 14 m. 3 a. 1 et ibid. I tr. 1 q. 5 m. 1. Hanc sententiam quamvis apud Tullium non invenies, sic communiter tamen proferunt Magistri artium e. g. Iordanus de Saxonia, cf. M. Grabmann, *Der Kommentar des sel. Iordanus von Sachsen* († 1237) zum *Priscianus Minor*, (Archivum FF. Praed. X (1940) p. 9, Lambertus Altiss., cf. idem, *Handschriftliche Forschungen und Funde zu den philosophischen Schriften des Petrus Hispanus, des späteren Papstes Johannes XXI.* († 1277) in Sitzungsber. d. Bayer. Akad. der Wiss. Philos. hist. Abt. 1936, Heft 9, München 1936, p. 46, Robertus Anglicus *Glossulae in Summas logicales Petri Hispani* (ms. Vat. lat. 3049, f. 2vb). 108 quidam: Avicenna *Metaph.* IX c. 4 (f. 104vb B) ut refert Thomas *Super Sent.* IV d. 5 q. 1 a. 3 qc. 3 arg. 1, *Cont. Gent.* II c. 42, I Pars q. 45 a. 5, Algazel *Metaph.* p. I tr. 5 (ed. Muckle, p. 120) ut refert Thomas *De pot.* q. 3 a. 16. 122 § 9 (PG 3, 824 D; Dion. 361).

130 gulatum, praeter intentionem eius esset quod
esset magnum vel parvum; cuilibet autem com-
muni accidit speciale contentum sub eo; unde
si intentio agentis est ad aliquod commune
tantum, praeter intentionem eius esset qualiter-
135 cumque determinaretur per aliquod speciale,
sicut si natura intenderet generare solum animal,
praeter intentionem naturae esset quod gene-
ratum sit homo vel equus. Unde si intentio
Dei operantis respiciat tantum ad creaturam in
140 communi, tota distinctio creaturae casualiter
accidet. Inconveniens autem <est> dicere quod
sit per accidens per comparisonem ad causam
primam et sit per se per comparisonem ad
causas secundas, quia quod est per se prius
145 est eo quod est per accidens: prius autem est
comparatio alicuius ad causam primam quam
ad causam secundam, ut patet in libro De cau-
sis, unde impossibile est quod sit per accidens
respectu causae primae et per se respectu se-
150 cundae; potest autem accidere e converso, sicut
videmus quod ea quae sunt casualiter quoad
nos sunt Deo praecognita et ordinata ab ipso.
Unde necesse est dicere quod tota distinctio
rerum sit praediffinita ab eo, et ideo necesse
155 est in Deo ponere singulorum proprias ratio-
nes, et propter hoc necesse est ponere in eo
plures ideas.

Modus autem pluralitatis hinc accipi po-
test. Forma enim in intellectu dupliciter esse
160 potest. Uno modo ita quod sit principium actus
intelligendi, sicut forma quae est intelligentis
in quantum est intelligens, et haec est simi-
litudinem intellecti in ipso; alio modo ita quod
sit terminus actus intelligendi, sicut artifex intel-
165 ligendo excogitat formam domus, et cum illa
forma sit excogitata per actum intelligendi et
quasi per actum effecta, non potest esse prin-

cipium actus intelligendi ut sit primum quo
intelligatur sed magis se habet ut intellectum
quo intelligens aliquid operatur, ¹ nihilominus 170 62^a
tamen est forma praedicta secundum quo intel-
ligitur quia per formam excogitatam artifex
intelligit quid operandum sit; sicut etiam in
intellectu speculativo videmus quod species qua
intellectus informatur ut intelligat actu est pri-
175 mum quo intelligitur, ex hoc autem quod est
effectus in actu per talem formam operari iam
potest formando quiditates rerum et compo-
nendo et dividendo, unde ipsa quiditas formata
in intellectu vel etiam compositio et divisio 180
est quoddam operatum ipsius, per quod tamen in-
tellectus venit in cognitionem rei exterioris et
sic est quasi secundum quo intelligitur. Si au-
tem intellectus artificis aliquid artificiatum pro-
duceret ad similitudinem sui ipsius, tunc qui-
185 dem ipse intellectus artificis esset idea, non
quidem ut est intellectus sed in quantum est
intellectum. In his autem quae ad imitationem
alterius producuntur, quandoque quidem id
quod alterum imitatur perfecte imitatur ipsum,
190 et tunc intellectus operativus praekoncipiens
formam operati habet ut ideam ipsam formam
rei imitatae prout est illius rei imitatae; quan-
doque vero quod est ad imitationem alterius
non perfecte imitatur illud, et tunc intellectus
195 operativus non acciperet formam rei imitatae
absolute ut ideam vel exemplar rei operandae
sed cum proportionem determinatam secundum
quam exemplatum a principali exemplari de-
ficeret vel imitaretur. Dico ergo quod Deus
200 per intellectum omnia operans omnia ad simi-
litudinem essentiae suae producit, unde essentia
sua est idea rerum non quidem ut est essentia
sed ut est intellecta. Res autem creatae non per-
fecte imitantur divinam essentiam, unde essen-
205

A 134 praeter...sicut] sicut *praem.* pA 141 <est> *suppl. cum Φ (-β)] om.* A 160 modo] m *conf. praem.* pA 166 sit] *idem conf. praem.* pA 168 sit primum quo] sit quo *praem.* pA primum in *margin.* A] *om.* pA 170 operatur in *appendice col.* 61^v 171 forma] secundum *praem.* pA, *postea signis consuetis ordo verborum mutatur, demum secundum hic deletur et inscribitur sup. lin. post praedicta* 176 ex] et (*fort. e prima auditione erronea non emendata*) *praem.* A, et *delevimus* 179 ipsa...Si] si *praem.* pA 180 vel...est] est *praem.* pA 181 quoddam *scrips.] quiddam potius* A 182 cognitionem] *litt. obsc. praem.* pA 191 praekoncipiens] *preconp (p imp.) praem.* pA 192 habet] *preconcepit praem.* pA 199 exemplatum...imitaretur] *imit op praem.* pA

Φ 141 <est>] *hic suppl. Σ ante autem β* 149 et] est Φ (-β) 155 in Deo] *om. β post ponere Σ* 156 propter...eo] ita α 8¹ ideo 8¹ 158 hinc] *om. β sic α 8* 160 principium] *principalis Φ* 173 etiam *om. Φ* 183 quasi] quod Φ 184 ali-
quod] ad Φ (-β) 187 est² *om. α 8* 189 quidem² *om. Φ* 193 imitatae²] oportet enim quod primo intuetur illud ad cuius
similitudinem vult aliquid producere *add. 8¹* 196 acciperet] accipit Φ 203 est² *om. Φ*

144 per se...per accidens: Arist. *Phys.* II 10 (198 a 7) ut refert Thomas *I Pars* q. 49 a. 3. 148 Prop. 1 et comm.

tia non accipitur absolute ab intellectu divino ut idea rerum sed cum proportionem creaturae fiendae ad ipsam divinam essentiam secundum quod deficit ab ea vel imitatur ipsam; diversae autem res diversimode ipsam imitantur et unaquaeque secundum proprium modum suum cum unicuique sit esse distinctum ab altera. Et ideo ipsa divina essentia, cointellectis diversis proportionibus rerum ad eam, est idea uniuscuiusque rei: unde cum sint diversae rerum proportionem, necesse est plures esse ideas, et est quidem una omnium ex parte essentiae sed pluralitas invenitur ex parte diversarum proportionum creaturarum ad ipsam.

1. Ad primum ergo dicendum quod proprietates personales ideo inducunt distinctionem personarum in divinis quia ad invicem opponuntur oppositione relationis, unde proprietates non oppositae non distinguunt personas, ut communis spiratio et paternitas; ideae autem, nec alia essentialia attributa, non habent ad invicem aliquam oppositionem, et ideo non est simile.

2. Ad secundum dicendum quod non est simile de ideis et essentialibus attributis: attributa enim essentialia nihil habent de principali intellectu suo praeter essentiam Creatoris, unde etiam non plurificantur, quamvis secundum ea Deus ad creaturas comparetur prout secundum bonitatem <facit> bonos, secundum sapientiam sapientes; sed idea de suo principali intellectu habet aliquid aliud praeter essentiam, scilicet ipsam proportionem creaturae ad essentiam, in quo etiam completur formaliter ratio ideae, ratione cuius dicuntur plures ideae: nihilominus tamen secundum hoc quod ad essentiam pertinent nihil prohibet ideas essentielles dici.

3. Ad tertium dicendum quod pluralitas rationis quandoque reducitur ad aliquam diversitatem rei, sicut Socrates et Socrates sedens

differunt ratione, et hoc reducitur ad diversitatem substantiae et accidentis, et similiter homo et animal ratione differunt, et haec differentia reducitur ad diversitatem formae et materiae quia genus sumitur a materia, differentia vero specifica a forma: unde talis differentia secundum rationem repugnat maximae unitati vel simplicitati; quandoque vero differentia secundum rationem non reducitur ad aliquam rei diversitatem sed ad veritatem rei quae est diversimode intelligibilis, et sic ponimus pluralitatem rationum in Deo: unde hoc non repugnat maximae unitati vel simplicitati.

4. Ad quartum dicendum quod Philosophus appellat ibi rationem diffinitionem; in Deo autem non est accipere plures rationes quasi diffinitiones quia nulla rationum illarum essentiam divinam comprehendit, et ideo non est ad propositum.

5. Ad quintum dicendum quod forma quae est in intellectu habet respectum duplicem, unum ad rem cuius est, alium ad id in quo est. Ex primo autem respectu non dicitur aliqualis sed alicuius tantum: non enim materialium est forma materialis nec sensibilibus sensibilis; sed secundum alium respectum aliqualis dicitur quia sequitur modum eius in quo est. Unde ex hoc quod rerum idearum quaedam aliis perfectius essentiam divinam imitantur non sequitur quod ideae sint inaequales sed inaequalium.

6. Ad sextum dicendum quod una prima forma ad quam omnia reducuntur est ipsa divina essentia secundum se considerata, ex cuius consideratione intellectus divinus advenit, ut ita dicam, diversos modos imitationis ipsius in quibus pluralitas idearum consistit.

7. Ad septimum dicendum quod ideae plurificantur secundum diversos respectus ad res in propria natura existentes; nec tamen oportet quod si res sunt temporales quod illi respectus sint temporales quia actio intellectus, etiam humani, se extendit ad aliquid etiam quan-

A 206 non...absolute] ab *imp. praem.* pA 215 rerum] *idem conf. et imp. praem.* pA 226 nec *sup. lin.* A] et pA 230 essentialibus] *idem conf. et imp. praem.* pA 235 <facit> *suppl.*] *trans. ad lin. om.* A 243 dici *trans. ad lin. rep.* A, et alterum *delevimus* 245 reducitur] *fu praem.* pA 286 respectus sint temporales] *tp imp. praem.* pA

Φ 209 ipsam] *eam* Φ 224 non¹ *om.* Φ (-8°) 231 nihil] non Φ 235 <facit>] *dicimus suppl.* Φ 238 scilicet...essentiam *hom. om.* α δ 241 hoc *om.* Φ 274 idearum] *creaturarum* α δ 275 sequitur] *secundum* Φ (-8°)

251 genus...forma: Arist. *Metaph.* VIII 2 (1043 a 5) et 3 (1043 b 30) ut dicitur *De spir. creat.* a. 1 arg. 24 et a. 3 arg. 3, Avicenna *Metaph.* V c. 5 (f. 89va D) ut refert Thomas *Super Sent.* II d. 3 q. 1 a. 5 arg. 4.

do illud non est, sicut cum intelligimus praeterita; actionem autem relatio consequitur, ut in V Metaphysicae dicitur, unde et respectus ad res temporales in intellectu divino sunt aeterni.

8. Ad octavum dicendum quod relatio quae est inter Deum et creaturam non est in Deo secundum rem; est tamen in Deo secundum intellectum nostrum, et similiter potest esse in eo secundum intellectum suum, prout scilicet intelligit respectum rerum ad essentiam suam, et sic respectus illi sunt in Deo ut intellecti ab ipso.

9. Ad nonum dicendum quod idea non habet rationem eius quo primo aliquid intelligitur sed habet rationem intellecti in intellectu existentis; uniformitas autem intellectus sequitur unitatem eius quo primo aliquid intelligitur, sicut unitas actionis sequitur unitatem formae agentis quae est principium ipsius; unde quamvis respectus intellecti a Deo sint multi in quibus pluralitas idearum consistit, quia tamen illos omnes per unam suam essentiam intelligit, intellectus eius non est multiplex sed unus.

Articulus tertius

Tertio quaeritur utrum ideae pertineant ad cognitionem speculativam vel practicam tantum. Et videtur quod tantum ad practicam quia, ut dicit Augustinus in libro LXXXIII Quaestionum, «idea sunt formae rerum principales secundum quas formatur omne quod oritur aut interit»; sed secundum speculativam cognitionem nihil formatur; ergo speculativa cognitio non habet ideam.

2. Sed dicebat quod ideae non solum habent respectum ad id quod oritur aut interit sed ad id quod oriri vel interire potest, ut ibidem Augustinus dicit, et sic idea se habet ad

ea quae nec sunt nec erunt nec fuerunt, tamen esse possunt, de quibus Deus speculativam cognitionem habet. — Sed contra, practica scientia dicitur secundum quam aliquis scit modum operis etiam si numquam operari intendat, et sic dicitur practica esse pars medicinae; sed Deus scit modum operandi ea quae potest facere quamvis facere non proponat; ergo etiam de eis Deus habet practicam cognitionem, et sic utroque modo idea ad practicam cognitionem pertinet.

3. Praeterea, idea nihil est aliud quam exemplaris forma; sed forma exemplaris non potest dici nisi in practica cognitione quia exemplar est ad cuius imitationem fit aliud; ergo ideae solum practicam cognitionem respiciunt.

4. Praeterea, secundum Philosophum practicus intellectus est eorum quorum principia sunt in nobis; sed ideae in intellectu divino existentes sunt idearum principia; ergo ad practicum intellectum pertinent.

5. Praeterea, omnes formae intellectus vel sunt a rebus vel sunt ad res; quae autem sunt ad res sunt practici intellectus, quae vero a rebus speculativi; sed nullae formae intellectus divini sunt a rebus cum nihil a rebus accipiat; ergo sunt ad res, et sic sunt practici intellectus.

6. Praeterea, si est alia idea intellectus practici et alia speculativi in Deo, diversitas ista non potest esse per aliquid absolutum quia omne huiusmodi est unum tantum in Deo, nec per respectum identitatis, ut cum dicimus 'idem eidem idem', quia talis respectus nullam pluralitatem inducit, nec per respectum diversitatis quia causa non plurificatur quamvis effectus sint plures: ergo nullo modo potest distingui alia idea speculativae cognitionis ab idea practicae cognitionis.

7. Sed dicebat quod in hoc utraque idea distinguitur quod idea practica est principium essendi sed speculativa cognoscendi. — Sed

A 300 ut intellecti] in *praem.* pA 303 quo primo] quod primo *praem.* pA
7 speculativam] sp *conf. praem.* pA 10 habent] sunt *praem.* pA 18 si *em.* A] *conf.* pA 27 cognitione (e cognitionem
pA) *em.* A 28 ideae *em.* A] *conf.* pA 39 a rebus] *idem conf. praem.* pA 41 est] sunt *praem.* pA
Φ 305 uniformitas] uniformis Σ
12 vel] aut Σ 36 sunt *em.* Φ (-γ) 44 omne] tunc Φ (-δ) esse δ

291 *Metaph.* V 17 (1020 b 28).
1 Parall.: *I Pars* q. 13 a. 3; *Super Sent.* I d. 36 q. 2 a. 3. 5 Quaestio 46 (PL 40, 30). 13 Hic supra. 19 practica...
medicinae; Avicenna ut supra q. 2 a. 8 52. 30 *Metaph.* VI 1 (1025 b 22). 45 'idem eidem idem': exemplum Arist. ut
supra q. 1 a. 5 424 in nota.

55 contra, eadem sunt principia essendi et cognoscendi: ergo ex hoc idea speculativa a practica non distinguitur.

60 8. Praeterea, cognitio speculativa nihil aliud videtur esse in Deo quam simplex ipsius notitia; sed simplex notitia nihil praeter notitiam aliud habere potest; ergo cum idea addat respectum ad res videtur quod non pertineat ad speculativam cognitionem sed ad practicam tantum.

65 9. Praeterea, finis practici est bonum; sed respectus ideae non potest determinari nisi ad bonum quia mala praeter intentionem accidunt; ergo idea solum practicum intellectum respicit.

62va 70 SED CONTRA, cognitio practica non extendit se nisi ad faciendam; sed Deus per ideas non solum scit faciendam sed et praesentia et facta; ergo ideae non se extendunt solum ad practicam cognitionem.

75 2. Praeterea, Deus perfectius cognoscit creaturas quam artifex artificata; sed artifex creatus per formas quibus operatur habet speculativam cognitionem de operatis; ergo multo fortius Deus.

80 3. Praeterea, cognitio speculativa est quae considerat principia et causas rerum et passionem earundem; sed Deus per ideas cognoscit omnia quae in rebus cognosci possunt; ergo ideae in Deo pertinent non ad practicam solum sed speculativam cognitionem.

85 90 RESPONSIO. Dicendum quod, sicut dicitur in III De anima, «intellectus practicus differt a speculativo fine»: finis enim speculativi est veritas absoluta sed practici est operatio, ut dicitur in II Metaphysicae. Aliqua ergo cognitio practica dicitur ex ordine ad opus, quod contingit dupliciter: quandoque enim ad opus actu ordinatur, sicut artifex praeconcepta forma proponit illam in materiam inducere, et tunc

95 est actu practica cognitio et cognitionis forma; quandoque vero est quidem ordinabilis cognitio ad actum non tamen actu ordinatur, sicut cum artifex excogitat formam artificii et scit modum operandi non tamen operari intendit, et tunc est practica habitu vel virtute non actu. Quando vero nullo modo est ad actum ordinabilis cognitio, tunc est pure speculativa, quod etiam dupliciter contingit: uno modo quando cognitio est de rebus illis quae non sunt nata produci per scientiam cognoscentis, sicut cum nos cognoscimus naturalia; quandoque vero res cognita est quidem operabilis per scientiam, tamen non consideratur ut est operabilis: res enim per operationem in esse producitur. Sunt autem quaedam quae possunt separari secundum intellectum quae non sunt separabilia secundum esse; quando ergo consideratur res per intellectum operabilis distinguendo ab invicem ea quae secundum esse distingui non possunt, non est practica cognitio nec actu nec habitu sed speculativa tantum, sicut si artifex consideret domum investigando passiones eius et genus et differentias et alia huiusmodi quae secundum esse indistincte inveniuntur in re ipsa: sed tunc consideratur res ut est operabilis quando considerantur in ipsa omnia quae ad eius esse requiruntur simul.

120 Et secundum hos quatuor modos cognitio divina se habet ad res. Scientia enim eius est causativa rerum: quaedam ergo cognoscit ordinando ea proposito suae voluntatis ad hoc quod sint secundum quodcumque tempus, et horum habet practicam cognitionem in actu; quaedam vero cognoscit quae nullo tempore facere intendit: scit enim ea quae nec fuerunt nec sunt nec erunt, ut in praecedenti quaestione dictum est, et de his habet quidem scientiam in actu, non autem actu practicam sed virtute tantum. Et quia res quas facit vel facere potest non solum considerat secundum quod sunt in proprio

A 59 ipsius] *idem conf. praem.* pA 66 ideae] *idem conf. praem.* pA 89 in II] in *add.* pA Metaphysicae] ex hoc *add.* pA 89 Aliqua ergo *inv.* pA (cf. *nota superior*) 91 ad] q et *disiuncte litt. imp. add.* pA 92 actu ante et post ad opus A, et *primum delevimus* 107 non consideratur] *scientia praem.* pA 117 eius *em.* A] *conf.* pA 129 scit (e scire pA) *em.* A
Φ 59 ipsius] illius Φ 80 passiones] passionem Σ (-8¹) passionum 8¹ 91 enim] in actu (cf. A) ad quod Φ (-8¹) in actu quando scilicet ad quod 8¹ 98 modum] per modum Φ 99 tunc est] certum est quod Φ (-8¹) tunc est quidem 8 103 non om. Φ (-8) 105 cum om. Σ 109 quaedam om. α 8 111 ergo] autem Φ 117 et¹ om. Φ

55 eadem...cognoscendi: Arist. ut patet infra q. 8 a. 11 25. 67 mala...accidunt: Dionys. *De div. nom.* cap. 4 § 2 (PG 3, 732 B; Dion. 304) ut refert Thomas infra q. 18 a. 6. 86 Cap. 10 (433 a 14) sec. transl. veterem (ed. Alonso, p. 363,24). 89 *Metaph.* II 2 (993 b 20). 130 quaestione: a. 8.

135 esse sed secundum omnes etiam intentiones
quas intellectus humanus resolvendo in eis
apprehendere potest, ideo habet cognitionem
de rebus operabilibus a se etiam eo modo quo
140 non sunt operabiles; scit etiam et quaedam
quorum sua scientia causa esse non potest,
sicut mala. Unde verissime in Deo et practi-
cam et speculativam cognitionem ponimus.

Nunc ergo videndum secundum quem mo-
dum praedictorum idea in divina cognitione
145 possit poni. Idea ergo, ut Augustinus dicit, se-
cundum proprietatem vocabuli forma dicitur,
sed si rem attendamus, idea est rei ratio vel
similitudo. Invenimus autem in quibusdam
formis duplicem respectum, unum ad id quod
150 secundum eas formatur, sicut scientia respicit
scientem, alium ad id quod est extra, sicut
scientia respicit scibile; hic tamen respectus
non est omni formae communis sicut primus;
hoc igitur nomen forma importat solum pri-
155 mum respectum, et inde est quod forma sem-
per notat habitudinem causae: est enim forma
quodam modo causa eius quod secundum ipsam
formatur, sive talis formatio fiat per modum
inhaerentiae ut in formis intrinsicis, sive per
160 modum imitationis ut in formis exemplaribus.
Sed similitudo et ratio respectum etiam se-
cundum habent, ex quo non competit eis ha-
bitudo causae. Si ergo loquamur de idea se-
cundum propriam nominis rationem, sic non
165 se extendit nisi ad illam scientiam secundum
quam aliquid formari potest, et haec est cogni-
tio actu practica, vel virtute tantum quae etiam
quodam modo speculativa est; sed tamen si
ideam communiter appellemus similitudinem
170 vel rationem, sic idea etiam ad speculativam
cognitionem pure pertinere potest. Vel magis
proprie dicamus quod idea respicit cogniti-
onem practicam actu vel virtute, similitudo autem
et ratio tam practicam quam speculativam.

175 1. Ad primum igitur dicendum quod Augu-

stinus formationem ideae refert non tantum
ad ea quae fiunt sed etiam ad ea quae fieri pos-
sunt, de quibus si numquam fiant est cognitio
aliquo modo speculativa, ut ex dictis patet.

2. Ad secundum dicendum quod ratio illa
procedit de cognitione illa quae est practica
virtute non actu, quam nihil prohibet aliquo
modo speculativam dici secundum quod re-
cedit ab operatione secundum actum.

3. Ad tertium dicendum quod exemplar,
185 quamvis importet respectum ad id quod est
extra, tamen ad illud extrinsecum importat
habitudinem causae, et ideo proprie loquendo
ad cognitionem pertinet quae est practica ha-
bitu vel virtute non autem solum ad illam quae
190 est actu practica, quia aliquid potest dici exem-
plar ex hoc quod ad eius imitationem potest
aliquid fieri etsi numquam fiat: et similiter est
de ideis.

4. Ad quartum dicendum quod practicus
195 intellectus est de his quorum principia sunt in
nobis non quocumque modo sed in quantum
sunt per nos operabilia, unde et de eis quorum
causae sunt in nobis habere possumus speculati-
vum scientiam, ut ex dictis patet.

5. Ad quintum dicendum quod intellectus
speculativus et practicus non distinguuntur per
hoc quod est habere formas a rebus aut ad res,
quia etiam in nobis intellectus practicus quan-
doque habet formas a rebus sumptas, ut cum
205 aliquis artifex ex artificio aliquo viso concipit
formam secundum quam operari intendit: unde
non etiam oportet ut omnes formae quae sunt
intellectus speculativi sint acceptae a rebus.

6. Ad sextum dicendum quod idea practica
210 et speculativa in Deo non distinguuntur quasi
duae ideae sed quia secundum rationem intel-
ligendi practica addit super speculativam ordi-
nem ad actum, sicut homo addit super animal
rationale nec homo tamen et animal sunt
215 duae res.

7. Ad septimum dicendum quod pro tanto

A 152 hic] et *praem.* pA 155 inde...est enim] quia omne (vel esse) *praem.* pA 161 respectum...habent] habent *praem.* pA
171 pure pertinere *inv.* pA 177 fieri] *idem conf. praem.* pA 191 potest...ex] ex *imp. praem.* pA 198 eis] *idem conf. praem.*
pA 204 quandoque habet] potest *praem.* pA 209 a rebus] *idem conf. praem.* pA 212 secundum] una *praem.* pA 215 nec]
unde *praem.* pA

Φ 135 etiam *om.* Φ 139 etiam] et Φ (-γ) *om.* γ 140 non potest *om.* Φ (-δ) 145 dicit] ait ante Augustinus Φ 159 ut]
sicut Φ 165 se] *om.* α γ post extendit β 177 fiunt] sunt Φ 181 cognitione] generatione α 197 quocumque] quoquo Φ
214 super] supra Φ

145 *De div. quaest.* 83 q. 46 (PL 40, 30).

dicuntur eadem esse principia essendi et cognoscendi quia quaecumque sunt principia
 220 essendi sunt etiam principia cognoscendi, non autem e converso cum effectus interdum sint principia cognoscendi causas: unde nihil prohibet formas intellectus speculativi esse tantum principia cognoscendi, formas autem intellectus practici esse principia essendi et cognoscendi simul.

8. Ad octavum dicendum quod simplex notitia dicitur non ad excludendum respectum scientiae ad scitum, qui inseparabiliter omnem
 230 scientiam comitatur, sed ad excludendum admixtionem eius quod est extra genus notitiae, sicut est existentia rerum quam addit scientia visionis, vel ordo voluntatis ad res scitas producendas quem addit scientia approbationis; sicut
 235 etiam ignis dicitur corpus simplex non ad excludendum partes essentielles eius sed commixtionem extranei.

9. Ad nonum dicendum quod verum et bonum se invicem circumcedunt quia et verum est quoddam bonum et bonum omne est
 240 verum: unde et bonum potest considerari cognitione speculativa prout consideratur veritas eius tantum, sicut cum diffinimus bonum et naturam eius ostendimus; potest etiam considerari practice si consideretur ut bonum, hoc
 245 autem est si consideretur in quantum est finis motus vel operationis. Et sic patet quod non sequitur ideas vel similitudines aut rationes divini intellectus ad practicam tantum notitiam
 250 pertinere ex hoc quod respectus terminatur ad bonum.

1. Ad primum vero quod contra obicitur dicendum quod apud Deum non currunt tempora neque decurrunt quia ipse sua aeternitate
 255 quae totum est simul totum tempus includit; et sic eodem modo cognoscit praesentia, praeterita et futura, et hoc est quod dicitur Eccli.

xxiii²⁹ « Domino Deo nostro antequam crearentur nota sunt omnia, sic et post perfectum cognoscit omnia »; et sic non oportet quod idea
 260 proprie accepta limites practicae cognitionis excedat ex hoc quod per eam etiam praeterita cognoscuntur.

2. Ad secundum dicendum quod illa cognitio quam artifex creatus habet per formas
 265 operativas de suo artificio, si cognoscit ipsum ut est productibile in esse quamvis operari non intendat, non est usquequaque speculativa cognitio sed habitualiter practica; ^{63^a} cognitio autem artificis qua cognoscit artificiata non ut sunt
 270 productibilia ab ipso, quae est pure speculativa, non habet ideas respondententes sibi sed forte rationes vel similitudines.

3. Ad tertium dicendum quod est commune practicae et speculativae scientiae quod sit
 275 per principia et causas, unde ex hac ratione non potest probari de aliqua scientia neque quod sit speculativa neque quod sit practica.

Articulus quartus

Quarto quaeritur utrum malum habeat ideam in Deo. Et videtur quod sic: Deus enim habet scientiam simplicis
 5 notitiae de malis; sed idea aliquo modo respondet scientiae simplicis notitiae secundum quod large sumitur pro similitudine vel ratione; ergo malum habet ideam in Deo.

2. Praeterea, malum nihil prohibet esse in bono quod non est ei oppositum; sed similitudo mali non opponitur bono, sicut nec similitudo nigri albo, quia species contrariorum
 10 in anima non sunt contrariae; ergo nihil prohibet in Deo, quamvis sit summum bonum, ponere ideam vel similitudinem mali.

3. Praeterea, ubicumque est aliqua com-

A 232 rerum] *idem praem.* pA 236 sed] ad *add.* pA 241 bonum] *idem conf. praem.* pA 258 Deo nostro] enim Deo
 Vulg. 259 nota sunt omnia] omnia sunt agnita Vulg. sic] fit *praem.* pA 260 cognoscit] respicit *Vulg.: ad litteram versiculi*
 Bibliae cf. supra q. 1 a. 5 lin. 97 in nota ad sic 268 speculativa] practica *praem.* pA 271 producibilia A
 4 idea aliquo em. A] ydeal aliquo pA 9 similitudo] *idem praem.* pA

Φ 239 circumcedunt] circumcedunt Φ (*ut videtur*) 240 omne] esse Φ (-β) omne esse β 247 Et om. Φ (-δ) sic] si-
 cut α β 248 aut] vel Φ 255 totum est] inv. Φ (-γ) est tota γ 257 Eccli.] Exod. Φ 268 intendat] -dit Σ
 11 nigri albo] albi nigro Φ 13 summum om. Φ

227 simplex notitia: cf. supra q. 2 a. 9 8 in nota. 232 scientia visionis: ut hic supra. 234 scientia approbationis: cf.
 supra q. 2 a. 13 58 in nota. 257 Eccli. xxiii²⁹; cf. supra q. 1 a. 5 95 in nota.

¹ Parall.: *I Pars* q. 15 a. 3 ad 1; *Super Sent. I d.* 36 q. 2 a. 3 ad 1. 11 species...contrariae: Arist. *Metaph.* VII 6 (1032 b 2) ut refert Thomas infra q. 26 a. 3 ad 6.

munitas ibi est aliqua similitudo; sed ex hoc ipso quod aliquid est privatio entis, suscipit entis praedicationem, unde dicitur IV Metaphysicae quod negationes et privationes dicuntur entia; ergo ex hoc ipso quod malum est privatio boni, habet aliquam similitudinem in Deo qui est summum bonum.

4. Praeterea, omne illud quod per se ipsum cognoscitur habet ideam in Deo; sed falsum per se ipsum cognoscitur sicut et verum: sicut enim prima principia sunt per se nota in sua veritate, ita eorum opposita sunt per se nota in sua falsitate; ergo falsum habet ideam in Deo; falsum autem est quoddam malum sicut et verum est intellectus bonum, ut dicitur VI Ethicorum; ergo malum habet ideam in Deo.

5. Praeterea, quicquid habet naturam aliquam, habet ideam in Deo; sed vitium, cum sit virtuti contrarium, ponit aliquam naturam in genere qualitatis; ergo habet ideam in Deo; sed ex hoc ipso quod est vitium, est malum; ergo malum habet ideam in Deo.

6. Praeterea, si malum non habet ideam, non est hoc nisi quia malum non <est> ens; sed formae cognitivae possunt esse de non entibus: nihil enim prohibet imaginari montes aureos aut chimaeram; ergo nihil etiam prohibet mali ideam esse in Deo.

7. Praeterea, inter res signatas non habere signum est esse signatum, ut patet in ovibus quae signantur; sed idea est quoddam signum ideati; ergo ex hoc ipso quod rebus bonis habentibus ideam in Deo malum non habet, debet dici ipsum esse ideatum vel formatum.

8. Praeterea, quicquid est a Deo habet ideam in eo; sed malum est a Deo, poenae scilicet; ergo habet ideam in ipso.

SED CONTRA, omne ideatum habet esse ter-

minatum per ideam; sed malum non habet esse terminatum cum non habeat esse sed privatio sit entis; ergo malum non habet ideam in Deo.

2. Praeterea, secundum Dionysium idea vel exemplar est praediffinitio divinae voluntatis; sed voluntas Dei non habet se nisi ad bona; ergo malum non habet ideam in Deo.

3. Praeterea, 'malum est privatio speciei, modi et ordinis' secundum Augustinum; sed ipsas ideas Plato species appellavit; ergo malum non potest habere ideam.

RESPONSIO. Dicendum quod idea secundum propriam sui rationem, ut patet ex dictis, importat formam quae est principium formationis alicuius rei: unde cum nihil quod est in Deo possit esse mali principium, non potest malum ideam habere in Deo, si proprie accipiat idea. Sed nec etiam si accipiat communiter pro ratione vel similitudine, quia secundum Augustinum malum dicitur ex hoc ipso quod non habet formam: unde cum similitudo attendatur secundum formam aliquo modo participatam, non potest esse quod malum similitudinem aliquam in Deo habeat, cum aliquid dicatur malum ex hoc ipso quod a participatione divinitatis recedit.

1. Ad primum igitur dicendum quod scientia simplicis notitiae non solum est de malis sed etiam de quibusdam bonis quae nec sunt nec erunt nec fuerunt, et respectu horum ponitur idea in scientia simplicis notitiae non autem respectu malorum.

2. Ad secundum dicendum quod non negatur malum habere ideam in Deo ratione oppositionis tantum, sed quia non habet aliquam naturam per quam aliquo modo participet

A 17 suscipit entis praedicationem] ens dicitur communiter de *praem.* pA 26 nota] no *conf. praem.* pA 31 VII] vij in *praem.* pA 39 <est> *suppl.* (cf. Φ)] om. A 41 nihil enim] sic *praem.* pA 42 nihil etiam] nichil *add.* pA 46 sed...ergo] ergo *praem.* pA 53 habet esse] est *praem.* pA 60 bona] cre *conf. praem.* pA 61 habet] ht *imp. praem.* pA 64 ipsas] ip *conf. praem.* pA 84 nec fuerunt] f *imp. praem.* pA 87 negatur...ratione] propter hoc *praem.* pA

Φ 18 unde] ut Φ dicitur] in *add.* β δ^1 IV] iii Φ 39 <est> *ante* non *suppl.* Φ 45 ovibus] omnibus Φ 51 eo] deo Φ 64 ipsas om. Φ 81 igitur] ergo γ δ^1 88 ideam] om. α δ^1 post Deo γ ratione] rationem α β δ^1 propter rationem γ

19 *Metaph.* IV 1 (1003 b 5). 20 malum...boni: August. *Enchir.* cap. 11 (PL 40, 236) ut supra q. 2 a. 15 19. 31 *Ethic.* VI 2 (1139 a 27). 51 malum...poenae: vocabula ex Petri Lomb. *Lib. Sent.* II d. 37 c. 2 de prompta. 58 *De div. nom.* cap. 5 § 8 (PG 3, 824 C; Dion. 360) ut refert Thomas supra a. 1 247. 63 *De nat. boni* cap. 4 (PL 42, 553) ut refert Thomas I-II q. 84 a. 3 ad 2. 64 Plato: ut refert Arist. *Metaph.* I 10 (987 b 7). 67 dictis: supra a. 3. 74 Cf. *De nat. boni* cap. 4 (PL 42, 553), ad quem locum referre videtur *Summa Alberti* I tr. 13 q. 55 m. 2 a. 3 ubi legitur 'Cum ergo malum non habeat formam, eo quod — sicut dicit Augustinus — est corruptio modi speciei et ordinis, videtur quod malum in Deo non habeat ideam'.

aliquid quod sit in Deo ut sic similitudo eius accipi possit.

63rb

3. Ad tertium dicendum quod illa communitas qua aliquid communiter¹ praedicatur de ente et non ente est rationis tantum, quia negationes et privationes non sunt nisi entia rationis; talis autem communitas non sufficit ad similitudinem de qua nunc loquimur.

4. Ad quartum dicendum quod hoc principium 'nullum totum est maius sua parte' esse falsum, quoddam verum est, unde cognoscere hoc esse falsum est cognoscere quoddam verum; falsitas tamen eius principii non cognoscitur nisi per privationem veritatis sicut caecitas per privationem visus.

5. Ad quintum dicendum quod, sicut actiones malae quantum ad id quod habent de entitate bonae sunt et a Deo sunt, ita est etiam et de habitibus qui sunt earum principia vel effectus: unde ex hoc quod sunt mala non ponunt aliquam naturam sed solum privationem.

6. Ad sextum dicendum quod aliquid dicitur non ens dupliciter: uno modo quia non esse cadit in diffinitione eius, sicut caecitas dicitur non ens, et talis non entis non potest concipi aliqua forma neque in intellectu neque in imaginatione, et huiusmodi non ens est malum; alio modo quia non invenitur in rerum natura quamvis ipsa privatio entitatis non claudatur in eius diffinitione, et sic nihil prohibet imaginari non entia et eorum formas concipere.

7. Ad septimum dicendum quod ex hoc ipso quod malum non habet ideam in Deo, a Deo cognoscitur per ideam boni oppositi, et per hunc modum se habet ad cognitionem ac si haberet ideam, non autem ita quod privatio ideae respondeat ei pro idea quia in Deo privatio esse non potest.

8. Ad octavum dicendum quod poenae ma-

lum exit a Deo sub ratione ordinis iustitiae, et sic bonum est et ideam habet in Deo.

Articulus quintus

Quinto quaeritur utrum materia prima habeat ideam in Deo. Et videtur quod non: idea enim, secundum Augustinum, forma est; sed materia prima nullam habet formam; ergo idea in Deo nulla ei respondet.

2. Praeterea, materia non est ens nisi in potentia: si ergo idea debet ideato respondere, si habet ideam oportet quod eius idea sit in potentia tantum; sed in Deum potentialitas non cadit; ergo materia prima non habet ideam in ipso.

3. Praeterea, ideae sunt in Deo eorum quae sunt vel esse possunt; sed materia prima nec est per se separata existens neque esse potest; ergo non habet ideam in Deo.

4. Praeterea, idea est ut secundum ipsam aliquid formatur; sed materia prima numquam potest formari ita ut forma sit de essentia eius; ergo si haberet ideam, frustra esset idea illa in Deo, quod est absurdum.

SED CONTRA, omne quod procedit in esse a Deo habet ideam in ipso; materia est huiusmodi; ergo habet ideam in Deo.

2. Praeterea, omnis essentia derivatur ab essentia divina: ergo quicquid habet aliquam essentiam habet ideam in Deo; sed materia prima est huiusmodi; ergo etc.

RESPONSIO. Dicendum quod Plato, qui invenitur primo locutus fuisse de ideis, non posuit materiae primae aliquam ideam quia ipse ponebat ideas ut causas ideatorum, materia autem prima non erat causatum ideae sed erat ei concausa: posuit enim duo principia ex parte materiae, scilicet magnum et parvum, sed

A 95 ente²] *idem conf. praem.* pA 118 ens] *est imp. praem.* pA 126 boni] *idem conf. praem.* pA 127 se habet] *est praem.* pA 131 poenae in *marg.* A] *trans. ad lin. om.* pA 6 est] *rep.* pA 9 Deum] *deo praem.* pA

Φ 98 nunc] *modo* Φ 103 eius *om.* Φ 109 et *om.* Φ 4 prima *om.* Σ 9 Deum] *deo* Φ 17 formatur] *formetur* Φ 23 habet...Deo] *etc.* Φ

1 Parall.: *I Pars* q. 15 a. 3 ad 3; *Super Sent.* I d. 36 q. 2 a. 3 ad 2; *De pot.* q. 3 a. 1 ad 13. 3 *De div. quaest.* 83 q. 46 (PL 40, 30) ut refert Thomas supra a. 1 160. 28 Plato, qui invenitur primo...: sec. August. *De div. quaest.* 83 q. 46 (PL 40, 29) ut refert Thomas *I Pars* q. 15 a. 3 arg. 4. 33 concausa: cf. Petrus Lomb. *Lib. Sent.* II d. 1 c. 1. 33 duo...parvum: cf. Arist. *Phys.* I 8 (187 a 17) et *Metaph.* I 10 (987 b 20).

35 unum ex parte formae, scilicet ideam. Nos autem ponimus materiam esse causatam a Deo, unde necesse est ponere quod aliquo modo sit eius idea in Deo, cum quicquid ab ipso causatur similitudinem ipsius utcumque retineat.
 40 Sed tamen si proprie de idea loquamur, non potest poni quod materia prima habeat per se ideam in Deo distinctam ab idea formae vel compositi, quia idea proprie dicta respicit rem secundum quod est productibilis in esse, materia autem non potest exire in esse sine forma nec e converso, unde proprie idea non respondet materiae tantum neque formae tantum, sed toti composito respondet una idea quae est factiva totius et quantum ad formam et quantum ad materiam. Si autem large accipiamus
 50 ideam pro similitudine vel ratione, tunc illa possunt per se distinctam¹ habere ideam quae possunt distincte considerari quamvis separatim esse non possint, et sic nihil prohibet materiae primae etiam secundum se ideam esse.

630a

1. Ad primum igitur dicendum quod, quamvis materia prima sit informis, tamen inest ei imitatio primae formae: quantumcumque enim debile esse habeat, illud tamen est imitatio
 60 primi entis et secundum hoc potest habere similitudinem in Deo.

2. Ad secundum dicendum quod ideam et ideatum non oportet esse similia secundum conformitatem naturae sed secundum representationem tantum, unde et rerum compositarum est simplex idea et similiter existentis in potentia est idealis similitudo actu.

3. Ad tertium dicendum quod, quamvis materia secundum se esse non possit, tamen
 70 potest secundum se considerari et sic potest habere per se similitudinem.

4. Ad quartum dicendum quod ratio illa procedit de idea practica actu vel virtute quae

est rei prout est in esse productibilis, et talis idea materiae primae non convenit.

75

1. Ad primum quod in contrarium obicitur dicendum quod materia non procedit in esse a Deo nisi in composito, et sic ei idea proprie loquendo respondet.

2. Et similiter dicendum ad secundum quod materia proprie loquendo non habet essentiam sed est pars essentiae totius.

80

Articulus sextus

Sexto quaeritur utrum in Deo sit idea eorum quae nec sunt nec erunt nec fuerunt. Et videtur quod non quia nihil habet ideam nisi quod habet esse terminatum; sed illud quod nec fuit nec est nec erit, nullo modo habet esse terminatum; ergo nec ideam.

5

2. Sed dicebat quod, quamvis non habeat esse terminatum in se, habet tamen esse terminatum in Deo. — Sed contra, ex hoc est aliquid terminatum quod unum ab alio distinguitur; sed omnia, prout sunt in Deo, sunt unum et ab invicem indistincta; ergo nec etiam in Deo habet esse terminatum.

10

3. Praeterea, Dionysius dicit quod exemplaria sunt divinae et bonae voluntates quae sunt praedeterminativae et effectivae rerum; sed illud quod nec fuit nec est nec erit, numquam fuit praedeterminatum a divina voluntate; ergo non habet ideam vel exemplar in Deo.

15

4. Praeterea, idea ordinatur ad rei productionem; si ergo sit idea eius quod numquam in esse producitur, videtur quod sit frustra, quod est absurdum; ergo etc.

20

SED CONTRA, Deus habet cognitionem de rebus per ideas; sed ipse cognoscit ea quae nec sunt nec erunt nec fuerunt, ut dictum est supra

25

A 39 retineat] recipiat *praem.* pA 40 loquamur (e loquammur pA) *em.* A 42 in (ex insi seu inse *imp.* pA) *em.* A 43 rem secundum] s *praem.* pA 46 unde] *lit. imp. praem.* pA 47 neque] *idem conf. praem.* pA 52 quae (e quem pA) *em.* A 59 illud tamen] t *praem.* pA imitatio] *idem conf., et iterum idem imp. praem.* pA

2 erunt *em.* A] *conf.* pA 24 Sed contra] *Preterea praem.* pA

Φ 36 esse causatam] creatam esse Φ (-δ) esse δ¹ 38 causatur] creatur α β 54 possint] possunt β γ 56 igitur] ergo γ δ¹ 67 actu] etiam *praem.* Φ 74 productibilis] producibilis Φ (-δ¹) 79 loquendo] in deo non *add.* Σ non *add.* β

4 terminatum] creatum α determinatum δ¹

36 materiam...Deo: August. *Confess.* XII c. 7 (PL 32, 828) ut refert Thomas *I Pars* q. 44 a. 2 sed c.

1 Parall.: supra q. 2 a. 8 ad 3; *I Pars* q. 15 a. 3 ad 2. 14 *De div. nom.* cap. 5 § 8 (PG 3, 824 C; Dion. 360) ut refert Thomas supra a. 1 247.

in quaestione De scientia Dei; ergo est in eo
idea etiam eorum quae nec sunt nec erunt nec
fuerunt.

30 2. Praeterea, causa non dependet ab effectu;
sed idea est causa essendi rem; ergo non de-
pendet ab esse rei aliquo modo: potest igitur
esse etiam de his quae nec sunt nec erunt nec
fuerunt.

35 RESPONSIO. Dicendum quod idea proprie
dicta respicit practicam cognitionem non solum
in actu sed in habitu, unde cum Deus de his
quae facere potest quamvis numquam sint facta
nec futura habeat cognitionem virtualiter prac-
40 ticam, relinquatur quod idea possit esse eius
quod nec est nec fuit nec erit: non tamen eodem
modo sicut est eorum quae sunt vel erunt vel
fuerunt, quia ad ea quae sunt vel erunt vel
fuerunt producenda determinatur ex proposito
45 divinae voluntatis, non autem ad ea quae nec
sunt nec erunt nec fuerunt, et sic huiusmodi
habent quodam modo indeterminatas ideas.

1. Ad primum igitur dicendum quod, quam-
vis quod nec est nec fuit nec erit non habeat
50 esse determinatum in se, est tamen determinate
in Dei cognitione.

2. Ad secundum dicendum quod aliud est
esse in Deo et aliud in cognitione Dei: malum
enim non est in Deo sed est in scientia Dei;
55 secundum hoc enim aliquid esse dicitur in Dei
scientia quod a Deo cognoscitur; et quia Deus
cognoscit omnia distincte, ut in praecedenti
quaestione dictum est, ideo in eius scientia res
distinctae sunt quamvis in ipso sint unum.

60 3. Ad tertium dicendum quod, quamvis
Deus numquam voluerit producere huiusmodi
res in esse quarum ideas habet, tamen vult se
posse eas producere et se habere scientiam eas
producendi: unde et Dionysius non dicit quod

ad rationem exemplaris exigeretur voluntas 65
praediffiniens et efficiens sed diffinitiva et effec-
tiva.

4. Ad quartum dicendum quod ideae illae
non sunt ordinatae a divina cognitione ad hoc
ut secundum eas aliquid fiat, sed ad hoc quod 70
secundum eas aliquid fieri possit.

Articulus septimus

Septimo quaeritur utrum accidentia ha-
beant ideam in Deo. Et videtur quod
non quia idea non est nisi ad cognoscendum
et ad causandum res; sed accidens cognoscitur
per substantiam et ex eius principiis causatur; 5
ergo non oportet quod in Deo ideam habeat.

2. Sed dicebat quod accidens cognoscitur
per substantiam cognitione quia est non autem
cognitione quid est. — Sed contra, quod quid
est significat diffinitio rei et maxime ratione 10
generis; sed in diffinitionibus¹ accidentium
ponitur substantia, ut dicitur VII Metaphysi-
cae, et subiectum, ita quod subiectum ponitur
loco generis, ut Commentator ibidem dicit, ut
cum dicitur simum est nasus curvus; ergo etiam 15
quantum ad cognitionem quid est accidens per
substantiam cognoscitur.

3. Praeterea, omne quod habet ideam est
participativum ipsius; sed accidentia nihil par-
ticipant cum participare sit tantum substan- 20
tiarum, quae aliquid recipere possunt; ergo non
habent ideam.

4. Praeterea, in illis quae dicuntur per prius
et posterius non est accipere ideam communem,
sicut in numeris et figuris, secundum opinio- 25
nem Platonis, ut patet III Metaphysicae et in
I Ethicorum, et hoc ideo quia primum est quasi
idea secundi; sed ens dicitur de substantia et
accidente per prius et posterius; ergo accidens
non habet ideam sed substantia est ei loco ideae. 30

A 37 de his...habeat] habeat *praem.* pA
4 et ad] ad *imp. praem.* pA causandum] a *praem.* pA 15 etiam quantum] q *praem.* pA 23 in illis] acc *praem.* pA
Φ 31 rem] rerum Φ 33-34 sunt...erunt...fuerunt] fuerunt...erunt...sunt α β fuerunt...sunt...erunt γ δ 59 sint] sunt Φ (-δ)
5 substantiam] subiectum Σ 21 ergo] ideo Φ 24 communem *om.* Φ 26 ut] sicut Φ patet] in *add.* Φ 29 per]
secundum Φ 30 sed...ideae *om.* Φ

27 quaestione...: a. 8 58 quaestione: a. 4.
1 Parall.: I *Pars* q. 15 a. 3 ad 4; *Super Sent.* I d. 36 q. 2 a. 3 ad 4. 10 maxime...generis: cf. Arist. *Topic.* VI c. 1
(139 a 29). 13 *Metaph.* VII 4 (1030 b 14). 14 Comm. 18 (VIII, 167 E). 26 *Metaph.* III 8 (999 a 6). 27 *Ethic.* I 6
(1096 a 17).

SED CONTRA, omne quod est causatum a Deo habet ideam in ipso; sed Deus causa est non solum substantiarum sed etiam accidentium; ergo accidentia habent ideam in Deo.

35 2. Praeterea, omne quod est in aliquo genere oportet reduci in primum illius generis, sicut omne calidum ad calidum ignis; sed «ideae sunt principales formae», ut Augustinus dicit in libro LXXXIII Quaestionum; ergo
40 cum accidentia sint formae quaedam videtur quod habeant ideas in Deo.

RESPONSIO. Dicendum quod Plato, qui primus introduxit ideas, non posuit ideas accidentium sed solum substantiarum, ut patet per
45 Philosophum in I Metaphysicae: cuius ratio fuit quia Plato posuit ideas esse proximas causas rerum, unde illud cui inveniebat proximam causam praeter ideam non ponebat habere ideam; et inde est quod ponebat in his quae
50 dicuntur per prius et posterius non esse commune ideam sed primum esse ideam secundi. Et hanc etiam opinionem tangit Dionysius in v cap. De divinis nominibus, imponens eam cuidam Clementi philosopho qui dicebat
55 superiora in entibus esse inferiorum exemplaria. Et hac ratione, cum accidens immediate a substantia causetur, accidentium ideas Plato non posuit. Sed quia nos ponimus Deum immediatam causam uniuscuiusque rei secundum quod
60 in omnibus causis secundis operatur et quod omnes effectus secundi ex eius praediffinitione proveniant, ideo non solum primorum entium sed etiam secundorum in eo ideas ponimus, et sic substantiarum et accidentium sed diversimodum
65 accidentium diversimode.

Quaedam enim sunt accidentia propria ex principiis subiecti causata, quae secundum esse numquam a suis subiectis separantur, et huius-

modi una operatione in esse producuntur cum suo subiecto: unde cum idea proprie loquendo
70 sit forma rei operabilis in quantum huiusmodi, non erit talium accidentium idea distincta sed subiecti cum omnibus accidentibus eius erit una idea, sicut aedificator unam formam habet de domo et omnibus quae domui accidunt
75 in quantum huiusmodi, per quam domum cum omnibus talibus suis accidentibus simul in esse producit, cuiusmodi accidens est quadratura ipsius et alia huiusmodi. Quaedam vero sunt accidentia quae non sequuntur inseparabiliter suum subiectum nec ex eius principiis
80 dependent, et talia producuntur in esse alia operatione praeter operationem qua producitur subiectum, sicut non ex hoc ipso quod homo fit homo sequitur quod sit grammaticus sed per
85 aliquam aliam operationem: et talium accidentium est idea in Deo distincta ab idea subiecti, sicut etiam artifex concipit formam picturae domus praeter formam domus. Sed si large accipiamus ideam pro similitudine vel ratione,
90 sic utraque accidentia habent ideam distinctam in Deo quia per se distincte considerari possunt. Unde et Philosophus dicit in I Metaphysicae quod quantum ad rationem sciendi accidentia debent habere ideam sicut et substantiae, sed quantum ad alia propter quae Plato
95 ponebat ideas, ut scilicet essent causae generationis et essendi, ideae videntur esse substantiarum tantum.

1. Ad primum igitur dicendum quod, sicut
100 dictum est, in Deo non est idea solum primorum effectuum sed etiam secundorum: unde, quamvis accidentia habeant esse per substantiam, non excluditur quin habeant ideas.

2. Ad secundum dicendum quod accidens
105 dupliciter potest accipi: uno modo in abstracto

A 33 substantiarum] idem conf. praem. pA sed sup. lin. A] idem conf. pA 35 genere] s praem. pA 45 Philosophum em. A] conf. pA 52 opinionem tangit] t imp. praem. pA 53 imponens...qui dicebat] qui dice praem. pA 57 causetur em. A] conf. pA 60 causis] idem conf. praem. pA 62 primorum...substantiarum] substantiarum praem. pA 68 subiectis] idem conf. praem. pA 78 cuiusmodi] sicut praem. pA 83 praeter] a praem. pA 86 et...domus] et similiter domus non praem. pA 87 idea subiecti scrips.] ydei subiecti A 97 ponebat] posuit praem. pA 98 essendi] idem conf. et imp. praem. pA

Φ 31 causatum] creatum Φ (-8) 43 ideas] deus δ¹ 68 subiectis] substantiis α β δ¹ 77 suis om. Φ 84 fit] sit Σ 90 vel ratione om. Σ 101 est] om. α γ ante non β

35 omne...ignis: Arist. *Metaph.* II 2 (993 b 24) ut refert Thomas supra q. 2 a. 14 67. 39 Quaestio 46 (PL 40, 30). 42 Plato, qui primus...: sec. August. ut supra a. 5 28 in nota. 45 *Metaph.* I 14 et 15 (990 b 27 et 991 b 6). 49 ponebat...: cf. Arist. *Metaph.* III 8 (999 a 6) et *Ethic.* I 6 (1096 a 17). 53 § 9 (PG 3, 824 D; Dion. 361). 58 nos...causam: cf. *Cont. Gent.* III c. 67, I Pars q. 105 a. 5, *De pot.* q. 3 a. 7. 94 *Metaph.* I 14 (990 b 27).

et sic consideratur secundum propriam rationem, sic enim assignamus in accidentibus genus et speciem; et hoc modo subiectum non ponitur in diffinitione accidentis ut genus sed ut differentia, ut cum dicitur simitas est curvitas nasi. Alio modo possunt accipi in concreto, et sic accipiuntur secundum quod sunt unum per accidens cum subiecto, unde sic non assignatur eis nec genus nec species, et ita verum est quod subiectum ponitur ut genus in diffinitione accidentis.

3. Ad tertium dicendum quod, quamvis accidens non sit participans, est tamen ipsa participatio, et sic patet quod ei etiam respondet idea in Deo vel similitudo.

4. Ad quartum patet responsio ex dictis.

Articulus octavus

Octavo quaeritur utrum singularia habeant ideam in Deo. Et videtur quod non quia singularia sunt infinita in potentia; sed in Deo est idea non solum eius quod est sed etiam eius quod esse potest; si ergo singularium esset idea in Deo essent in ipso ideae infinitae, quod videtur absurdum cum non possint esse actu infinita.

2. Praeterea, si singularia habent ideam in Deo, aut est eadem idea singularis et speciei aut alia et alia: si alia et alia, tunc unius rei sunt multae ideae in Deo quia idea speciei est etiam idea singularis; si autem est una et eadem, cum in idea speciei omnia singularia quae sunt eadem specie conveniant, tunc omnium singularium non erit nisi una idea tantum et sic singularia non habebunt ideam distinctam in Deo.

3. Praeterea, multa singularium casu accidunt; sed talia non sunt praediffinita; cum ergo idea requirat praediffinitionem, ut ex praedictis patet, videtur quod non omnia singularia habeant ideam in Deo.

dictis patet, videtur quod non omnia singularia habeant ideam in Deo.

4. Praeterea, quaedam singularia sunt ex duabus speciebus commixta, sicut mulus ex asino et equo: si ergo talia habent ideam videtur quod unicuique eorum respondeat duplex idea, et hoc videtur absurdum cum inconueniens sit ponere multitudinem in causa et unitatem in effectum.

SED CONTRA, ideae sunt in Deo ad cognoscendum et operandum; sed Deus est cognitor et operator singularium; ergo in ipso sunt eorum ideae.

2. Praeterea, ideae ordinantur ad esse rerum; sed singularia habent verius esse quam universalis cum universalis non subsistant nisi in singularibus; ergo singularia magis debent habere ideas quam universalis.

RESPONSIO. Dicendum quod Plato non posuit ideas singularium sed specierum tantum, cuius duplex fuit ratio: una quia secundum ipsum ideae non erant factivae materiae sed formae tantum in his inferioribus, singularitatis autem principium est materia, secundum formam vero unumquodque singulare collocatur in specie, et ideo idea non respondet singulari in quantum singulare est sed ratione speciei tantum; alia ratio esse potuit quia idea non est nisi eorum quae per se sunt intenta, ut ex dictis patet, intentio autem naturae est principaliter ad speciem conservandam, unde quamvis generatio terminetur ad hunc hominem, tamen intentio naturae est quod generet hominem. Et propter hoc etiam Philosophus dicit in XIX De animalibus quod in accidentibus specierum sunt assignandae causae finales, non autem in accidentibus singularium sed efficientes et materiales tantum, et ideo idea non re-

A 117 accidentis] ut cum add. pA

32 cognitor] condu praem. pA 35 ordinantur] sunt praem. pA 53 ad] nu et litt. imp. add. pA 59 non respondet singulari] nisi add. pA

Φ 4 idea] om. α β post solum δ 6 ipso] eo Φ (-δ) om. δ 11 si] non Φ tunc] enim add. Φ sunt] essent Φ 21 praedictis] dictis Φ 26 habent] habeant Φ 27 respondeat] respondet Φ 39 ideas] ideam Σ 46 singulare] singularium Φ 56 XIX] xviii Φ (-δ) x δ¹ 10 δ² 59 idea om. Σ

1 Parall.: I Pars q. 15 a. 3 ad 4; Super Sent. I d. 36 q. 2 a. 3 ad 3. 21 praedictis; a. 1. 40 Plato...: ut refert Arist. Metaph. I 10 (987 a 29). 50 dictis: supra a. 1. 51 intentio...conservandam: cf. Arist., Avicenna et Averroes ut supra q. 1 a. 5 379 in nota. 56 De animal. XIX (= De gen. animal. V) cap. 1 (778 a 30).

60 spondet singulari sed speciei; et eadem ratione Plato non ponebat ideas generum, quia intentio naturae non terminatur ad productionem formae generis sed solum formae speciei. Nos autem ponimus Deum causam esse singularis et quantum ad formam et quantum ad materiam, ponimus etiam quod per divinam providentiam diffiniuntur omnia singularia, et ideo oportet nos etiam singularium ponere ideas.

70 1. Ad primum ergo dicendum quod ideae non plurificantur nisi secundum diversos respectus ad res; non est <autem> inconueniens relationes rationis in infinitum multiplicari, ut Avicenna dicit.

75 2. Ad secundum dicendum quod, si loquimur de idea proprie secundum quod est rei eo modo quo est in esse productibilis, sic una idea respondet singulari, speciei et generi, individuatis in ipso singulari, eo quod Socrates, homo

et animal non distinguuntur secundum esse; si autem accipiamus ideam communiter pro similitudine vel ratione, sic cum diversa sit consideratio Socratis ut Socrates est et ut homo est et ut est animal, respondebunt ei secundum hoc plures ideae vel similitudines.

85 3. Ad tertium dicendum quod, quamvis aliquid sit a casu respectu proximi agentis, nihil tamen est a casu respectu agentis qui omnia praecognoscit.

4. Ad quartum dicendum quod mulus habet speciem mediam inter asinum et equum, unde non est in duabus speciebus sed in una tantum, quae est effecta per commixtionem seminum, in quantum virtus activa maris non potuit perducere materiam feminae ad terminos propriae speciei perfectae propter materiae extraneitatem sed perduxit ad aliquid propinquum suae speciei; et ideo eadem ratione assignatur idea mulo et equo.

A 61 non ponebat] p imp. praem. pA 67 diffiniuntur em. A] conf. pA 71 <autem> suppl.] om. A 78 Socrates] unum est praem. pA 90 speciem] idem conf. praem. pA

Φ 68 etiam om. Φ 71 <autem> suppl. Φ 72 rationis] hominis α infinitum] intellectu α γ in intellectu add. δ multiplicari] in infinitum (cf. nota superior) add. γ 76 productibilis] producibilis Φ (-δ) 83 secundum hoc om. Σ 94 perducere] producere Φ 96 perduxit] produxit γ δ 98 equo] asino α δ

64 Nos autem...: e. g. *Super Sent. I d. 36 q. 1 a. 1, I Pars q. 16 a. 1.* 66 ponimus etiam...: e. g. *Super Sent. I d. 39 q. 2 a. 2, infra q. 5 a. 3.* 73 *Metaph. III c. 10 (f. 83vb F)* ut refert Thomas supra q. 2 a. 9 266.

QUAESTIO QUARTA

De verbo

1. *Utrum verbum proprie dicatur in divinis.*
2. *Utrum verbum in divinis dicatur essentialiter vel personaliter tantum.*
3. *Utrum verbum Spiritui Sancto conveniat.*
4. *Utrum Pater dicat creaturam verbo quo dicit se.*
5. *Utrum hoc nomen verbum importet respectum ad creaturam.*
6. *Utrum res verius sint in Verbo vel in se ipsis.*
7. *Utrum verbum sit eorum quae nec sunt nec erunt nec fuerunt.*
8. *Utrum omne quod factum est sit vita in Verbo.*

Articulus primus

64^b Quaestio est de Verbo. Et primo quaeritur
utrum verbum proprie dicatur in divinis. Et videtur quod non. Est enim duplex verbum, scilicet interius et exterius: exterius autem de Deo proprie dici non potest cum sit corporale et transiens; similiter nec verbum interius quod Damascenus diffiniens dicit in II libro «sermo interius dispositus est motus animae in excogitativo fiens sine aliqua enuntiatione»: in Deo autem non potest poni nec motus nec cogitatio, quae discursu quodam perficitur; ergo videtur quod verbum nullo modo proprie dicatur in divinis.

2. Praeterea, Augustinus in XV De Trinitate probat quod verbum quoddam est ipsius mentis ex hoc quod etiam eius aliquod os esse dicitur, ut patet Matth. xv¹¹ «Quae procedunt de ore haec coinquinant hominem»; quod de ore cordis intelligendum esse ostenditur ex his quae sequuntur «quae autem procedunt de ore de corde exeunt»; sed os non dicitur nisi metaphorice in spiritualibus rebus; ergo nec verbum.

3. Praeterea, Verbum ostenditur esse medium inter Creatorem et creaturas ex hoc quod Ioh. i³ dicitur «Omnia per ipsum facta sunt»; et ex hoc ipso probat Augustinus quod Verbum non est creatura; ergo eadem ratione potest probari quod Verbum non sit Creator; ergo verbum nihil ponit quod sit in Deo.

4. Praeterea, medium aequaliter distat ab extremis; si igitur Verbum medium est inter Patrem dicentem et creaturam quae dicitur, oportet quod Verbum per essentiam distinguatur a Patre cum per essentiam a creaturis distinguatur; sed in divinis non est aliquid per essentiam distinctum; ergo verbum non proprie ponitur in Deo.

5. Praeterea, quicquid non convenit Filio nisi secundum quod est incarnatus, hoc non proprie dicitur in divinis, sicut esse hominem vel ambulare aut aliquid huiusmodi; sed ratio

A 1 Quaestio est de Verbo: titulos articulorum, qui supra notantur, addimus; desunt in codice A, et sic deinceps. 9 fiens] sine praem. pA (cf. nota insequens) 9 sine aliqua] al praem. pA 19 intelligendum...ostenditur] intelligitur praem. pA 28 potest...quod] quod praem. pA 39 Filio in marg. A] verbo pA 40 incarnatus (ex incarnatum pA) em. A (cf. nota superior) 41 proprie dicitur] est praem. pA

Φ 7 Damascenus] iohannes praem. 8¹ in] scilicet Φ 9 excogitativo] excogitando Φ (-8) excogitato 8² excogitatio 8² 14 XV] iii Φ 15 quoddam] quod Φ (-γ) 16 hoc] eo Φ 17 xv] iii α 8 18 hominem] homines Φ 29 sit] est Σ 42 aut] vel Φ

1 Parall.: Super Sent. I d. 27 q. 2 a. 1. 8 De fide II c. 21 (PG 94, 940 B; Bt 131). 15 Cap. 10 (PL 42, 1070). 20 quae sequuntur: vers. 18. 27 In Ioh. ev. tract. I n. 11 et 12 (PL 35, 1384 et 1385). 31 medium...extremis: Arist. Ethic. II 6 (1106 a 30).

verbi non convenit Filio nisi secundum quod
est incarnatus quia ratio verbi est ex hoc quod
manifestat dicentem, Filius autem non mani-
festat Patrem nisi secundum quod est incar-
natus, sicut nec verbum nostrum manifestat
intellectum nostrum nisi secundum quod est
voci unitum; ergo verbum non dicitur proprie
in divinis.

6. Praeterea, si verbum proprie esset in
divinis, idem esset Verbum quod fuit ab aeterno
apud Patrem et quod est ex tempore incarna-
tum, sicut dicimus quod est idem Filius; sed
hoc, ut videtur, dici non potest quia Verbum
incarnatum comparatur verbo vocis, Verbum
autem apud Patrem existens verbo mentis, ut
patet per Augustinum XV De Trinitate, non est
autem idem verbum cum voce prolatum et
verbum in corde existens; ergo non videtur
quod Verbum quod ab aeterno dicitur apud
Patrem fuisse, proprie ad naturam divinam
pertineat.

7. Praeterea, quanto effectus est posterior
tanto magis habet rationem signi; sicut vinum
est causa finalis dolii et ulterius circuli qui
appenditur ad dolium designandum, unde cir-
culus maxime habet rationem signi; sed ver-
bum quod est in voce est effectus postremus
ab intellectu progrediens; ergo ei magis con-
venit ratio signi quam conceptui mentis, et
similiter etiam ratio verbi, quod a manifesta-
tione imponitur; omne autem quod per prius
est in corporalibus quam in spiritualibus, non
proprie dicitur de Deo; ergo verbum non pro-
prie dicitur de ipso.

8. Praeterea, unumquodque nomen illud
praecipue significat a quo imponitur; sed hoc
nomen verbum imponitur vel a verberatione
aeris, vel a boatu secundum quod verbum nihil
est aliud quam verum boans; ergo hoc est quod
praecipue significatur nomine verbi; sed hoc
nullo modo convenit Deo nisi metaphorice;
ergo verbum non proprie dicitur in divinis.

9. Praeterea, verbum alicuius dicentis vi-
detur esse similitudo rei dictae in dicente; sed
Pater intelligens se non intelligit se per simi-
litudinem sed per essentiam; ergo videtur quod
ex hoc quod intuetur se non generet aliquod
verbum sui; sed « nihil est aliud dicere summo
Spiritu quam cogitando intueri », ut Anselmus
dicit; ergo verbum non proprie dicitur in
divinis.

10. Praeterea, omne quod dicitur de Deo
ad similitudinem creaturae, non dicitur de eo
proprie sed metaphorice; sed verbum in divi-
nis dicitur ad similitudinem verbi quod est in
nobis, ut Augustinus dicit; ergo videtur quod
verbum metaphorice et non proprie in divinis
dicatur.

11. Praeterea, Basilii dicit quod Deus di-
citur verbum secundum quod de eo omnia
proferuntur, sapientia quo omnia cognoscun-
tur, lux quo omnia manifestantur; sed pro-
ferre non proprie dicitur in Deo quia prolatio
ad vocem pertinet; ergo verbum non proprie
dicitur in divinis.

12. Praeterea, sicut se habet verbum vocis
ad Verbum incarnatum ita verbum mentis ad
Verbum aeternum, ut per Augustinum patet;

A 59 idem em. A] conf. pA prolatum] prola conf. praem. pA 69 effectus postremus] posterior praem. pA 71 et si-
militer...quod per prius est] set illud quod per prius invenitur praem. pA 84 divinis] idem conf. praem. pA 87 Pater] deus
praem. pA 87 intelligens] cog praem. pA 90 aliud dicere] di in fine lin. praem. pA 105 prolatio] proba (conf.) prob praem.
pA 109 mentis em. A] conf. pA

Φ 47 manifestat...nostrum hom. om. α δ 51 esset] diceretur Φ 57 autem om. Φ 58 XV] in libro Φ De Trinitate]
xv (cf. nota superior) add. β 61 quod om. Φ (-δ) 62 naturam] essentiam α δ 71 mentis om. α δ 73 per om. Φ 95 eo]
deo β δ 99 verbum om. α δ 101 Basilii] augustinus α augustinus add. γ

58 Cap. 11 (PL 42, 1071). 65 vinum...designandum; exemplum Auctorum Mediae Aetatis e. g. *Summa Sententiarum* tr. 4
c. 1 (PL 176, 117 C), Symon Tornacensis *Summa*: 'signorum vero alia sunt sacra alia non. Non sacrorum alia naturalia alia positiva...
Positivorum vero quoddam nec est sacrum nec sacre rei signum ut circulus vini venalis' (ms. Paris Arsenal 519, f. 55rb), Albertus *De*
sacramentis tr. 1 q. 2 (ed. Col. XXVI, p. 4), Bonaventura *Super Sent.* IV d. 1 p. 1 art. unic. q. 2 ad 3. 79 verberatione aeris:
Priscianus *Institut. Grammat.* VIII De verbo 11 (ed. Keil, p. 369) ut refert Thomas *Super Sent.* I d. 27 q. 2 a. 1 arg. 1.
80 boatu: cf. ps.-August. *Principia dialecticae* cap. 6 (PL 32, 1412). 91 *Monol.* cap. 63 (PL 158, 208 D) ut dicitur infra a. 2 13.
98 *De Trin.* XV c. 11 (PL 42, 1071). 101 Hanc sententiam quamvis apud Basilium non invenies sic communiter proferunt Scho-
lastici e. g. *Summa fr. Alexandri* I pars n. 422 (p. 613), Albertus *Super Sent.* I d. 27 a. 4, Bonaventura *Super Sent.* I d. 27 p. 1 art.
unic. q. 4 contra 4. Cf. tamen Vigilius Tapsensis *Contra Arianos dialog.* II 27 (PL 62, 215 A). 110 Ut supra lin. 58.

sed verbum vocis non dicitur de Verbo incarnato nisi metaphoricè; ergo nec verbum interius dicitur de Verbo aeterno nisi metaphoricè.

64va

SED CONTRA, Augustinus dicit in IX De Trinitate « Verbum quod insinuare intendimus, cum amore notitia est »; sed notitia et amor proprie dicuntur in divinis; ergo et verbum.

2. Praeterea, Augustinus in XV De Trinitate dicit « Verbum quod foris sonat signum est verbi quod intus lucet, cui magis verbi competit nomen: nam illud quod profertur carnis ore vox verbi est, verbumque et ipsum dicitur propter illud a quo ut foris appareret assumptum est », ex quo patet quod nomen verbi magis proprie dicitur de verbo spirituali quam de corporali; sed omne illud quod magis proprie invenitur in spiritualibus quam in corporalibus, propriissime Deo competit; ergo verbum propriissime in Deo dicitur.

3. Praeterea, Richardus de Sancto Victore dicit quod verbum est manifestativum sensus alicuius sapientis; sed Filius verissime manifestat sensum Patris; ergo nomen verbi propriissime in Deo dicitur.

4. Praeterea, verbum, secundum Augustinum XV De Trinitate, nihil est aliud quam cogitatio formata; sed divina consideratio nunquam est formabilis sed semper formata quia semper est in suo actu; ergo propriissime dicitur verbum in divinis.

5. Praeterea, inter modos unius illud quod est simplicissimum primo et maxime proprie dicitur unum: ergo et similiter in verbo quod est maxime simplex propriissime dicitur verbum; sed Verbum quod est in Deo est simplicissimum; ergo propriissime dicitur verbum.

6. Praeterea, secundum grammaticos haec pars orationis quae verbum dicitur, ideo sibi

commune nomen appropriat quia est perfectio totius orationis quasi praecipua pars ipsius, et quia per verbum manifestantur aliae partes orationis secundum quod in verbo intelligitur nomen; sed Verbum divinum est perfectissimum inter omnes res et est etiam manifestativum rerum; ergo propriissime verbum dicitur.

RESPONSIO. Dicendum quod nomina imponuntur a nobis secundum quod cognitionem de rebus accipimus: et quia ea quae sunt posteriora in natura sunt ut plurimum prius nota nobis, inde est quod frequenter secundum nominis impositionem aliquod nomen prius in aliquo duorum invenitur in quorum altero per nomen significata res prius existit, sicut patet de nominibus quae dicuntur de Deo et creaturis, ut ens, bonum et huiusmodi quae prius fuerunt creaturis imposita et ex his ad divinam praedicationem translata, quamvis esse et bonum per prius inveniatur in Deo; et ideo, quia verbum exterius cum sit sensibile est magis notum nobis quam interius, secundum nominis impositionem per prius vocale verbum dicitur verbum quam verbum interius, quamvis verbum interius naturaliter sit prius utpote exterioris causa et efficiens et finalis. Finalis quidem quia verbum vocale ad hoc a nobis exprimitur ut interius verbum manifestetur, unde oportet quod verbum interius sit illud quod significatur per exterius verbum; verbum autem quod exterius profertur significat id quod intellectum est, non ipsum intelligere neque hoc intellectum qui est habitus vel potentia nisi quatenus et haec intellecta sunt; unde verbum interius est ipsum interius intellectum. Efficiens autem quia verbum prolatum exterius, cum sit significativum ad placitum,

A 113 nisi metaphoricè in appendice col. 64va 132 Filius...manifestat] ratio, deinde manifestatio imp. praem. pA 151 per verbum] in verbo praem. pA 152 verbo] idem conf. praem. pA intelligitur] idem conf. praem. pA 154 res] res mac. praem. pA 178-184 unde...intellectum in marg. A] om. pA

Φ 113 nisi om. Φ (-8) 120 lucet] latet Φ 121 carnis] transiens α δ 123 appareret] apparet Φ 133 propriissime] proprie Φ 146 propriissime] proprie Φ 150 ipsius] orationis Φ 158 a nobis om. Φ 162 aliquod] aliquando Φ 166 ens] et add. Φ 169 per om. Σ inveniantur Φ 177 manifestetur] -festet Φ (-8) 182 intellectum] -lectu α β qui] quod Φ

115 Cap. 10 (PL 42, 969) ubi loco 'intendimus' legitur 'volumus', cf. etiam Albertus *Super Sent. I* d. 27 a. 3 arg. 1. 119 Cap. 11 (PL 42, 1071). 130 *De Trin.* VI c. 12 (PL 196, 976 B). 136 Cap. 10 (PL 42, 1071). 147 grammaticos: e. g. Rob. Kilwardby *Rationes super Priscianum minor.*: 'nota quod verbum dicitur egregia pars orationis tum quia per ipsum maxime affectus nostros significamus tum quia completio orationis est perfecta...quia verbum tantae dignitatis est quod complet orationem et quod in eo intelliguntur aliae partes' (ms. Urbin. lat. 298, f. 7va). 186 significativum ad placitum: cf. Boetius *In librum Arist. De interpr. ed. sec. I* (PL 64, 427 A).

eius principium est voluntas sicut et ceterorum artificiorum, et ideo sicut aliorum artificiorum praexistit in mente artificis imago quaedam exterioris artificii, ita in mente proferentis
 190 verbum exterius praexistit quoddam exemplar exterioris verbi. Et ideo sicut in artifice tria consideramus, scilicet finem artificii et exemplar ipsius et ipsum artificium iam productum, ita
 195 et in loquente triplex verbum invenitur, scilicet id quod per intellectum concipitur, ad quod significandum verbum exterius profertur, et hoc est verbum cordis sine voce prolatum, iterum exemplar exterioris verbi, et hoc dicitur
 200 verbum interius quod habet imaginem vocis, et verbum exterius expressum, quod dicitur verbum vocis; et sicut in artifice praecedit intentio finis et deinde sequitur excogitatio formae artificiati et ultimo artificiatum in esse
 205 producit, ita verbum cordis in loquente est prius verbo quod habet imaginem vocis et postremum est verbum vocis.

Verbum igitur vocis, quia corporaliter expelletur, de Deo non potest dici nisi metaphorice, prout scilicet ipsae creaturae a Deo productae
 210 verbum eius dicuntur, aut motus ipsarum, in quantum designant intellectum divinum sicut effectus causam. Unde eadem ratione nec verbum quod habet imaginem vocis poterit dici
 215 de Deo proprie sed metaphorice tantum, ut sic dicantur verbum Dei ideae rerum faciendarum. Sed verbum cordis, quod nihil est aliud quam id quod actu consideratur per intellectum,
 220 proprie de Deo dicitur quia est omnino remotum a materialitate et corporeitate et omni defectu, et huiusmodi proprie dicuntur de Deo, sicut scientia et scitum, intelligere et intellectum.

1. Ad primum ergo dicendum quod, cum
 225 verbum interius sit id quod intellectum est nec

hoc sit in nobis nisi secundum quod actu intelligimus, verbum interius semper requirit intellectum in actu suo qui est intelligere; ipse autem actus intellectus motus dicitur, non quidem imperfecti, ut describitur in III Physicorum, sed motus perfecti, qui est operatio, ut dicitur in III De anima; et ideo Damascenus
 230 dixit verbum interius esse ¹ motum mentis ut tamen accipiat motus pro eo ad quod motus terminatur, id est operatio pro operato, sicut intelligere pro intellecto. Nec hoc requiritur ad rationem verbi quod actus intellectus qui terminatur ad verbum interius fiat cum aliquo
 235 discursu, quem videtur cogitatio importare, sed sufficit qualitercumque aliquid actu intelligatur: quia tamen apud nos ut frequentius per discursum interius aliquid dicimus, propter hoc Damascenus et Anselmus diffinientes verbum utuntur cogitatione loco considerationis.

2. Ad secundum dicendum quod argumentum Augustini non procedit a simili sed a minori: minus enim videtur quod in corde os dici debeat quam verbum, et ideo ratio non procedit.

3. Ad tertium dicendum quod medium potest accipi dupliciter: uno modo inter duo extrema motus, sicut pallidum est medium inter album et nigrum in motu denigrationis vel dealbationis; alio modo inter agens et patiens, sicut instrumentum artificis est medium
 250 inter ipsum et artificiatum et similiter omne illud quo agit, et hoc modo Filius est medium inter Patrem creantem et creaturam factam per Verbum, non autem inter Deum creantem et creaturam quia ipsum Verbum etiam est Deus
 260 creans, unde sicut Verbum non est creatura ita non est Pater. Et tamen etiam praeter hoc ratio non sequeretur: dicimus enim quod Deus creat per sapientiam suam essentialiter dictam, ut sic sapientia sua medium dici possit inter
 265

A¹⁹⁶ 196 id quod...verbum interius] verbum interius *praem.* pA 201 exterius...vocis] *vo praem.* pA 206 et...verbum] et verbo *praem.* pA 216 dicantur *scrips.*] dicatur (*casu non emend.*) A (*cf. nota insequens*) ideae rerum] ars divina continens *praem.* pA 232 et ideo] nec est mirum si et sumitur (*sumitur imp.*) *praem.* pA 247 minus] *idem conf. praem.* pA os (*ex omnes pA*) *em.* A
 Φ 195 et] etiam Φ 199 iterum] item Φ 210 productae] et *add.* Φ (-8) 216 dicantur] dicatur (*induc.*) A Φ 229 actus *om.* Σ 247 os] deus Φ (-γ) 250 medium] moveri α δ⁸ 254 dealbationis] albedinis Φ 257 medium] medius Σ

198 verbum cordis...interius...vocis: *Glossa ordin.* super I Ioh. 1° [ex August. *De Trin.* XV c. 10 (PL 42, 1071)] ut refert Thomas *Super Sent. I d. 27 q. 2 a. 1*, cf. etiam Albertus *Super Sent. I d. 27 a. 7*. 210 creaturae...dicuntur: cf. Guill. Altiss. *Summa aurea I c. 8* (f. 19rb), *Summa Alberti II tr. 1 q. 3 a. 4*. 231 *Phys.* III 3 (201 b 31). 232 *De anima* III 12 (431 a 7); cf. supra lin. 8. 243² Anselmus: ut supra lin. 91.

Deum et creaturam, et tamen ipsa sapientia est Deus. Augustinus autem non per hoc probat Verbum non esse creaturam quia est medium sed quia est universalis creaturae causa: 270 in quolibet enim motu fit reductio ad aliquod primum quod non movetur secundum motum illum, sicut alterabilia omnia reducuntur in primum alterans non alteratum; et ita etiam illud in quod reducuntur creata omnia oportet 275 esse non creatum.

4. Ad quartum dicendum quod medium quod accipitur inter terminos motus, aliquando accipitur secundum aequidistantiam terminorum, aliquando autem non. Sed medium quod 280 est inter agens et patiens, si sit quidem medium ut instrumentum, quandoque est propinquius primo agenti, quandoque propinquius ultimo patienti, et quandoque se habet secundum aequidistantiam ad utrumque, sicut patet in 285 agente cuius actio ad patiens pervenit pluribus instrumentis; sed medium quod est forma qua agens agit semper est propinquius agenti quia est in ipso secundum veritatem rei, non autem in patiente nisi secundum sui similitudinem, et 290 hoc modo Verbum dicitur esse medium inter Patrem et creaturam, unde non oportet quod aequaliter distet a Patre et creatura.

5. Ad quintum dicendum quod, quamvis apud nos manifestatio quae est ad alterum non 295 fiat nisi per verbum vocale, tamen manifestatio ad se ipsum fit etiam per verbum cordis, et haec manifestatio aliam praecedat, et ideo etiam verbum interius verbum per prius dicitur. Similiter etiam per Verbum incarnatum Pater 300 omnibus manifestatus est, sed Verbum ab aeterno genitum eum manifestavit sibi ipsi, et ideo non convenit sibi nomen Verbi secundum hoc tantum quod incarnatus est.

6. Ad sextum dicendum quod Verbum incarnatum habet aliquid simile cum verbo vocis 305

et aliquid dissimile: hoc quidem simile est in utroque, ratione cuius unum alteri comparatur, quod sicut vox manifestat verbum interius ita per carnem manifestatum est Verbum aeternum; sed quantum ad hoc est dissimile quod 310 ipsa caro assumpta a Verbo aeterno non dicitur verbum, sed ipsa vox quae assumitur ad manifestationem verbi interioris dicitur verbum. Et ideo verbum vocis est aliud a verbo cordis; sed Verbum incarnatum est idem quod 315 Verbum aeternum sicut et verbum significatum per vocem est idem quod verbum cordis.

7. Ad septimum dicendum quod ratio signi per prius convenit effectui quam causae quando causa est effectui causa essendi non autem significandi, sicut in exemplo proposito accidit; 320 sed quando effectus habet a causa non solum quod sit sed etiam quod significet, tunc sicut causa est prius quam effectus in essendo ita in significando. Et ideo verbum interius per prius habet rationem significationis et manifestationis quam verbum exterius quia verbum 325 exterius non instituitur ad significandum nisi per interius verbum.

8. Ad octavum dicendum quod nomen dicitur ab aliquo imponi dupliciter, aut ex parte imponentis nomen aut ex parte rei cui imponitur: ex parte autem rei nomen dicitur ab illo imponi per quod completur ratio rei quam nomen significat, et hoc est differentia specifica 335 illius rei, et hoc est quod principaliter significatur per nomen; sed quia differentiae essentialis sunt nobis ignotae, quandoque utimur accidentibus vel effectibus loco earum, ut in VIII Metaphysicae dicitur, et secundum hoc 340 nominamus rem; et sic illud quod loco differentiae essentialis sumitur est a quo imponitur nomen ex parte imponentis, sicut lapis imponitur ab effectu qui est laedere pedem, et hoc 345 non oportet esse principaliter significatum per

65^a

A 271 primum] *idem conf. praem.* pA 288 secundum veritatem (*litt. imp. add. pA*) rei in *marg. A*] *om.* pA 291 Patrem et creaturam] deum et creatu *praem.* pA 292 creatura] *idem conf. praem.* pA 294 apud nos manifestatio...non fiat nisi per verbum] verbum non ma *praem.* pA 298 verbum per prius] proprie magis *praem.* pA 300 Verbum] per *praem.* pA 301 sibi] s *inc. lin. add.* pA 301 ipsi, et] *idem conf. praem.* pA 303 incarnatus A 304 sextum] vj *sup. lin.* A secundum pA Verbum] hoc quod *praem.* pA 307 ratione cuius] secundum *praem.* pA 315 *idem*] d *praem.* pA 333 rei *sup. lin.* A] imponentis (*e lapsu dictionis*) pA 338 utimur (*ex utitur pA*) *em.* A

Φ 275 non creatum] increatum Φ 282 propinquius *om.* α δ 295 nisi *om.* α δ 300 sed] per (*induc. pA*) *add.* Φ 315 est] ibi *add.* Σ 320 causa] *om.* β cause α 326 et manifestationis *om.* α δ 331 ab] quod α γ pro δ

340 *Metaph. VIII* 2 (1042 b 25) sec. interpretationem Averrois ibid. comm. 5 (VIII, 213 A). 344 laedere pedem: cf. *Isid. Etymol. XVI* c. 3 (PL 82, 562 B).

nomen sed illud loco cuius hoc ponitur. Similiter dico quod nomen verbi imponitur a verberatione vel a boatu ex parte imponentis, non ex parte rei.

350 9. Ad nonum dicendum quod quantum ad rationem verbi pertinet non differt utrum aliquid intelligatur per similitudinem vel essentiam: constat enim quod exterius verbum significat omne illud quod intelligi potest, sive per
355 essentiam sive per similitudinem intelligatur. Et ideo omne intellectum, sive per essentiam sive per similitudinem intelligatur, potest verbum interius dici.

360 10. Ad decimum dicendum quod de his quae dicuntur de Deo et creaturis quaedam sunt quorum res significatae per prius inveniuntur in Deo quam in creaturis quamvis nomina prius fuerint creaturis imposita, et talia proprie dicuntur de Deo, ut bonitas, sapientia,
365 et huiusmodi; quaedam vero sunt nomina quorum res significatae Deo non conveniunt sed aliquid simile illis rebus, et huiusmodi dicuntur metaphorice de Deo, sicut dicimus Deum leonem vel ambulantiem. Dico ergo quod verbum
370 in divinis dicitur ad similitudinem nostri verbi ratione impositionis nominis, non propter ordinem rei, unde non oportet quod metaphorice dicatur.

375 11. Ad undecimum dicendum quod prolatio pertinet ad rationem verbi quantum ad id a quo imponitur nomen ex parte imponentis, non autem ex parte rei. Et ideo, quamvis prolatio dicatur metaphorice in divinis, non sequitur quod verbum metaphorice dicatur, sicut
380 etiam Damascenus dicit quod hoc nomen Deus dicitur ab 'ethin', quod est ardere, et tamen quamvis ardere dicatur metaphorice de Deo, non tamen hoc nomen Deus.

12. Ad duodecimum dicendum quod Verbum incarnatum comparatur verbo vocis propter
385 quandam similitudinem tantum, ut ex dictis patet, et ideo Verbum incarnatum non potest dici verbum vocis nisi metaphorice; sed Verbum aeternum comparatur verbo cordis secundum
390 veram rationem verbi interioris, et ideo verbum proprie dicitur utrobique.

Articulus secundus

Secundo quaeritur utrum verbum in divinis dicatur essentialiter vel personaliter tantum. Et videtur quod etiam essentialiter possit dici quia nomen verbi a manifestatione
5 imponitur, ut dictum est; sed essentia divina potest se per se ipsam manifestare; ergo ei per se verbum competit, et ita verbum essentialiter dicitur.

2. Praeterea, significatum per nomen est ipsa diffinitio, ut in IV Metaphysicae dicitur; sed verbum, secundum Augustinum in IX De Trinitate, « est notitia cum amore », et secundum Anselmum in Monologion, « dicere summo Spiritui nihil est aliud quam cogitando in-
10 tueri »; in utraque autem diffinitione nihil ponitur nisi essentialiter dictum; ergo verbum essentialiter dicitur.

3. Praeterea, quicquid dicitur est verbum; sed Pater dicit non solum se ipsum sed etiam Filium et Spiritum Sanctum, ut Anselmus dicit
20 in libro praedicto; ergo verbum tribus personis commune est; ergo essentialiter dicitur.

4. Praeterea, quilibet dicens habet verbum quod dicit, ut Augustinus dicit VII De Trinitate; sed, sicut dicit Anselmus in Monologion,
25 'sicut Pater est intelligens et Filius intelligens et Spiritus Sanctus intelligens et tamen non

A 350 quantum ad rationem] ad rationem in fine lin. (casu non del.) praem. A, et delevisimus 363 prius] per praem. pA 368 sicut dicimus] d praem. pA 369 verbum] secundum hoc praem. pA 370 dicitur] quod add. pA 371 verbi] idem conf. praem. pA 377 non autem] aut praem. pA 382 ardere] q praem. pA 6 se ipsam] se conf. praem. pA 20 Filium] flu praem. pA 21 tribus] de praem. pA 22 commune est...dicitur] dicitur praem. pA 23 habet verbum...ut Augustinus dicit VII De Trinitate; sed, sicut] verbum a se emittit, ut Augustinus dicit in vij de trinitate set sicut praem. pA

Φ 347 imponitur] om. Φ (-δ) est post boatu δ 364 bonitas] et add. Σ 365 nomina] om. Φ (-γ) non γ 391 proprie om. Φ 3 tantum om. α δ 8 dicitur] dicitur Φ 23 habet] hoc α β est hoc δ

369 leonem vel ambulantiem: cf. Os. xiii^a et Gen. iii^a. 380 De fide I c. 9 (PG 94, 836 B; Bt 49) ut refert Thomas I Pars q. 13 a. 8 arg. 1.

1 Parall.: I Pars q. 34 a. 1; Super Sent. I d. 27 q. 2 a. 2 qc. 1; De pot. q. 9 a. 9 ad 7. 5 dictum est: supra a. 1. 10 Metaph. IV 16 (1012 a 23). 12 Cap. 10 (PL 42, 969). 13 Cap. 63 (PL 158, 208 D). 21 praedicto: hic supra cap. 62 (PL 158, 207 C). 25 Cap. 1 (PL 42, 933); cap. 63 (PL 158, 209 A).

tres intelligentes sed unus intelligens, ita Pater est dicens et Filius est dicens et Spiritus Sanctus est dicens et tamen non sunt tres dicentes sed unus dicens; ergo cuilibet eorum respondet verbum; sed nihil est commune tribus nisi essentia; ergo verbum essentialiter dicitur in divinis.

5. Praeterea, in intellectu non differt dicere et intelligere; sed verbum in divinis sumitur ad similitudinem verbi quod est in intellectu; ergo nihil aliud est in Deo dicere quam intelligere, ergo et verbum nihil aliud quam intellectum; sed intellectum in divinis essentialiter dicitur; ergo et verbum.

6. Praeterea, verbum divinum, ut Augustinus dicit, est potentia operativa Patris; sed potentia operativa essentialiter dicitur in divinis; ergo et verbum essentialiter dicitur.

7. Praeterea, sicut amor importat emanationem affectus ita verbum emanationem intellectus; sed amor in divinis essentialiter dicitur; ergo et verbum.

8. Praeterea, illud quod potest intelligi in divinis non intellecta distinctione personarum non dicitur personaliter; sed verbum est huiusmodi quia etiam illi qui negant distinctionem personarum ponunt quod Deus dicit se ipsum; ergo verbum non dicitur personaliter in Deo.

IN CONTRARIUM est quod Augustinus dicit in VI De Trinitate quod solus Filius dicitur Verbum, non autem simul Pater et Filius verbum; sed omne quod essentialiter dicitur communiter utrique convenit; ergo verbum non dicitur essentialiter.

2. Praeterea, Ioh. 1¹ dicitur « Verbum erat apud Deum »; sed li apud cum sit praepositio transitiva distinctionem importat; ergo Verbum a Deo distinguitur; sed nihil distinguitur in divinis quod dicatur essentialiter; ergo verbum non dicitur essentialiter.

3. Praeterea, omne illud quod in divinis importat relationem personae ad personam dicitur personaliter non essentialiter; sed Verbum est huiusmodi; ergo etc.

4. Praeterea, ad hoc est etiam auctoritas Richardi de Sancto Victore qui ostendit in libro suo De Trinitate solum Filium Verbum dici.

RESPONSIO. Dicendum quod verbum secundum quod in divinis metaphorice dicitur prout ipsa creatura dicitur verbum manifestans Deum, procul dubio ad totam pertinet Trinitatem: nunc autem quaerimus de verbo secundum quod proprie dicitur in divinis. Quaestio autem ista in superficie videtur esse planissima propter hoc quod verbum originem quandam importat secundum quam in divinis personae distinguuntur; sed interius considerata difficilior invenitur eo quod in divinis invenimus quaedam quae originem important non secundum rem sed secundum rationem tantum, sicut hoc nomen operatio, quae procul dubio importat aliquid procedens ab operante, et tamen iste processus non est nisi secundum rationem tantum, unde operatio in divinis non personaliter sed essentialiter dicitur, quia in Deo non differt essentia, virtus et operatio; unde non statim fit evidens utrum hoc nomen verbum processum realem importet sicut hoc nomen Filius, vel rationis tantum sicut hoc nomen operatio, et ita utrum personaliter vel essentialiter dicatur.

Unde ad huius notitiam sciendum est quod verbum intellectus nostri, secundum cuius similitudinem loqui possumus de verbo divino, est id ad quod operatio intellectus nostri terminatur, quod est ipsum intellectum, quod dicitur conceptio intellectus, sive sit conceptio significabilis per vocem incomplexam ut accidit quando intellectus format quiditates rerum,

A 50-55 Praeterea...in Deo (arg. scil. 8) in marg. inf. A] om. pA 57 VI] vij praem. pA 76-81 Dicendum...in divinis in marg. inf. (sub arg. 8: cf. nota ad lin. 50) et a linea ducta insertum post Responsio et ante dicendum quod primo scriptum sed deletum (cf. nota ad Quaestio lin. 81); item, in marg. inf. plumbagine notatur addendum 79 ad totam pertinet] convenit imp. praem. pA 81 Quaestio] dicendum quod inc. lin. praem. pA (cf. supra lin. 76 nota) 81 autem sup. lin. A] om. pA 86 invenimus] inveni in fine col. 65ra praem. pA 87 quae...secundum] secundum praem. pA 95 processum...rationis] ratione praem. pA 96 Filius] fil praem. pA 97 rationis] ra conf. praem. pA 106 per...sive] sive imp. praem. pA
Φ 39 et om. Φ 102 divino] deum α domini γ δ¹ dei δ¹

43 De div. quaest. 83 q. 63 (PL 40, 54) ut refert Thomas infra a. 5 73. 57 Cap. 2 (PL 42, 925). 63 li apud...importat: cf. Priscianus [Institut. Grammat. XIV De praepositione 11 15 (ed. Keil, p. 32)] ut refertur in Summa Alberti 1 q. 45 a. 2 arg. 2. 74 VI c. 12 (PL 196, 977 B). 106 incomplexam...complexam: cf. Arist. Praedic. cap. 2 (1 a 16).

sive per vocem complexam ut accidit quando intellectus componit et dividit. Omne autem
 110 intellectum in nobis est aliquid realiter progrediens ab altero, vel sicut progrediuntur a principiis conceptiones conclusionum, vel sicut conceptiones quiditatum rerum posteriorum <a>
 115 quiditatibus priorum, vel saltem sicut conceptio actualis progreditur ab habituali cognitione; et hoc universaliter verum est de omni quod a nobis intelligitur, sive per essentiam intelligatur sive per similitudinem: ipsa enim conceptio est effectus actus intelligendi, unde
 120 etiam quando mens intelligit se ipsam, eius conceptio non est ipsa mens sed aliquid expressum a notitia mentis. Ita ergo verbum intellectus in nobis duo habet de sua ratione, scilicet quod est intellectum et quod est ab alio
 125 expressum. Si ergo secundum utriusque similitudinem verbum dicatur in divinis, tunc non solum importabitur per nomen verbi processus rationis sed etiam rei, si autem secundum similitudinem alterius tantum, scilicet
 130 quod est intellectum, sic hoc nomen verbum in divinis non importabit processum realem sed rationis tantum sicut et hoc nomen intellectum; sed hoc non erit secundum propriam verbi acceptionem quia si aliquid eorum quae
 135 sunt de ratione alicuius auferatur iam non erit propria acceptio; unde verbum si proprie accipitur in divinis non dicitur nisi personaliter, si autem accipitur communiter poterit etiam dici essentialiter. Sed tamen quia,
 140 «nominibus utendum ut plures» secundum Philosophum, usus maxime est aemulandus in significationibus nominum, et quia omnes sancti communiter utuntur nomine verbi prout personaliter dicitur, ideo hoc magis dicendum est
 145 quod personaliter dicatur.

1. Ad primum igitur dicendum quod verbum de ratione sui non solum habet manifestationem sed realem processum unius ab alio, et

quia essentia non realiter progreditur a se ipsa quamvis manifestet se ipsam, non potest essentia verbum dici nisi ratione identitatis essentiae ad personam sicut etiam dicitur Pater vel Filius. 150

2. Ad secundum dicendum quod notitia quae ponitur in diffinitione verbi est intelligenda notitia expressa ab alio quae est in nobis notitia actualis: quamvis autem sapientia vel notitia essentialiter dicatur in divinis, tamen sapientia genita non dicitur nisi personaliter. Similiter etiam quod Anselmus dicit quod
 155 «dicere est cogitando intueri» est intelligendum si proprie dicere accipiat de intuitu cogitationis secundum quod per ipsum aliquid progreditur, scilicet cogitatum ipsum. 160

3. Ad tertium dicendum quod conceptio intellectus est media inter intellectum et rem intellectam quia ea mediante operatio intellectus pertingit ad rem: et ideo conceptio intellectus non solum est id quod intellectum est sed etiam id quo res intelligitur, ut sic id quod intelligitur possit dici et res ipsa et conceptio intellectus; et similiter id quod dicitur potest dici et res quae dicitur per verbum et verbum ipsum, ut etiam in verbo exteriori patet quia et ipsum nomen dicitur et res significata per nomen dicitur ipso nomine. Dico igitur quod Pater dicitur non sicut verbum sed sicut res dicta per verbum, et similiter Spiritus Sanctus quia Filius manifestat totam Trinitatem, unde Pater dicit Verbo uno suo omnes tres personas. 170 175 180

4. Ad quartum dicendum quod in hoc videtur contrariari Anselmus sibi ipsi: dicit enim quod verbum non dicitur nisi personaliter et convenit soli Filio sed dicere convenit tribus personis; dicere autem nihil est aliud quam ex se emittere verbum. Similiter etiam verbo Anselmi contrariatur verbum Augustini in VII De Trinitate ubi dicit quod non singulus in Trinitate est dicens sed Pater Verbo suo: unde sicut verbum proprie dictum non dicitur nisi 185 190

A 111 progrediuntur...conclusionum] conclusiones *praem.* pA 113 <a> suppl. cum Φ] *trans. ad lin. om.* A 117 per essentiam] de eo quod *praem.* pA 118 ipsa enim (e Sicut enim ipsa pA) *em.* A 171 dici] *idem in fine lin. praem.* pA 174 ipsum] et verbum ipsum *praem.* pA 176 igitur] g *add.* pA 180 omnes] omnia *praem.* pA 182 contrariari] esse *praem.* pA

Φ 108 ut] quod Φ 113 <a> suppl. Φ 140 utendum] est *add.* Φ 149 essentia] essentialiter Φ (-8) 150 manifestet] -festat Φ 188 singulus] singulis (*potius α γ*) Σ

personaliter in divinis et convenit soli Filio, ita et dicere et soli Patri convenit. Sed Anselmus accepit dicere communiter pro intelligere et verbum proprie, et potuisset facere e converso si ei placuisset.

5. Ad quintum dicendum quod in nobis dicere non solum significat intelligere sed intelligere cum hoc quod est ex se exprimere aliquam conceptionem, nec aliter possumus intelligere nisi huiusmodi conceptionem exprimendo, et ideo omne intelligere in nobis proprie loquendo est dicere. Sed Deus potest intelligere¹ sine hoc quod aliquid ex ipso procedat secundum rem quia in eo idem est intelligens et intellectum et intelligere, quod in nobis non accidit, et ideo non omne intelligere in Deo proprie loquendo dicitur dicere.

6. Ad sextum dicendum quod sicut verbum non dicitur notitia Patris nisi notitia genita ex Patre, ita et dicitur et virtus operativa Patris quia est virtus procedens a Patre virtute, virtus autem procedens personaliter dicitur et similiter potentia operativa procedens a Patre.

7. Ad septimum dicendum quod dupliciter aliquid potest procedere ab altero, uno modo sicut actio ab agente vel operatio ab operante, alio sicut operatum ab operante: processus ergo operationis ab operante non distinguit rem per se existentem ab alia re per se existente sed distinguit perfectionem a perfecto quia operatio est perfectio operantis, sed processus operati distinguit unam rem ab alia; in divinis autem non potest esse secundum rem distinctio perfectionis a perfectibili, inveniuntur tamen in Deo res ab invicem distinctae, scilicet tres personae; et ideo processus qui significatur in divinis ut operationis ab operante

non est nisi rationis tantum, sed processus qui significatur ut rei a principio potest in Deo realiter inveniri. Haec autem est differentia inter intellectum et voluntatem quod operatio voluntatis terminatur ad res, in quibus est bonum et malum, sed operatio intellectus terminatur in mente, in qua est verum et falsum, ut dicitur in VI Metaphysicae; et ideo voluntas non habet aliquid progrediens a se ipsa quod in ea sit nisi per modum operationis, sed intellectus habet in se ipso aliquid progrediens ab eo non solum per modum operationis sed etiam per modum rei operatae; et ideo verbum significatur ut res procedens sed amor ut operatio procedens; unde amor non ita se habet ad hoc ut dicatur personaliter sicut verbum.

8. Ad octavum dicendum quod non intellecta distinctione personarum non proprie Deus dicit se ipsum, nec proprie hoc a quibusdam intelligitur qui distinctionem personarum in Deo non ponunt.

1. Ad ea vero quae in contrarium obiciuntur posset de facili responderi si quis vellet contrarium sustinere. Ad hoc enim quod obicit de verbis Augustini posset dici quod Augustinus accipit verbum secundum quod importat realem originem.

2. Ad secundum posset dici quod, etsi haec praepositio apud importet distinctionem, haec tamen distinctio non importatur in nomine verbi: unde ex hoc quod Verbum dicitur esse apud Patrem non potest concludi quod verbum personaliter dicatur, quia etiam dicitur Deus de Deo et Deus apud Deum.

3. Ad tertium potest dici quod relatio illa est rationis tantum.

4. Ad quartum sicut ad primum.

A 191 et...ita et dicere] ita dicere *praem.* pA 219 operante *em.* A] *conf.* pA 227 personae *em.* A] *conf.* pA 236 et ideo] *signum novae paragraphi imp. praem.* pA 252 sustinere] *sbi conf. et imp. praem.* pA

Φ 193 accepit] accipit Φ 218 alio] modo *add.* Φ (-γ) 220 re *om.* Φ 232 quod] quia Φ 247 dicit] *om.* α β dicit γ δ 252 enim] vero Φ obicit] obicitur Φ 257 apud *om.* Φ 263 potest] posset Φ 264 rationis] nominis α β δ³ communis δ¹ 265 quartum] dicendum *add.* Φ

Articulus tertius

Tertio quaeritur utrum verbum Spiritui Sancto conveniat. Et videtur quod sic: sicut enim dicit Basilius in III Sermone de Spiritu Sancto: «Sicut Filius se habet ad Patrem, eodem modo Spiritus se habet ad Filium, et propter hoc Dei quidem verbum Filius, verbum autem Filii Spiritus»; ergo Spiritus Sanctus dicitur verbum.

2. Praeterea, Hebr. 1³ dicitur de Filio «Cum sit splendor gloriae et figura substantiae eius portansque omnia verbo virtutis suae»: ergo Filius habet verbum a se procedens quo omnia portantur; sed in divinis non procedit a Filio nisi Spiritus Sanctus; ergo Spiritus Sanctus dicitur verbum.

3. Praeterea, verbum, ut dicit Augustinus IX De Trinitate, «est notitia cum amore»; sed sicut notitia appropriatur Filio ita amor Spiritui Sancto; ergo sicut verbum convenit Filio ita et Spiritui Sancto.

4. Praeterea, Hebr. 1³ super illud «Portans omnia verbo virtutis suae», dicit glosa quod verbum accipitur ibi pro «imperio»; sed imperium ponitur inter signa voluntatis; cum ergo Spiritus Sanctus per modum voluntatis procedat videtur quod verbum possit dici.

5. Praeterea, verbum de sui ratione manifestationem importat; sed sicut Filius manifestat Patrem ita Spiritus Sanctus manifestat Patrem et Filium, unde dicitur Ioh. xvi¹³ quod Spiritus Sanctus «docet omnem veritatem»; ergo Spiritus Sanctus debet dici verbum.

SED CONTRA est quod Augustinus dicit VI

De Trinitate quod «Filius eo dicitur verbum quo Filius»; sed Filius dicitur Filius eo quod genitus; ergo et verbum dicitur eo quod est genitus; sed Spiritus Sanctus non est genitus; ergo non est verbum.

RESPONSIO. Dicendum quod usus horum nominum, scilicet verbum et imago, aliter est apud nos et sanctos nostros et aliter apud antiquos doctores graecorum: illi enim usi sunt nomine verbi et imaginis pro omni eo quod in divinis procedit, unde indifferenter Spiritum Sanctum et Filium verbum et imaginem appellabant; sed nos et sancti nostri in usu nominum horum aemulamur consuetudinem canonicae Scripturae, quae aut vix aut numquam verbum aut imaginem ponit nisi pro Filio. Et de imagine quidem ad praesentem quaestionem non pertinet, sed de verbo satis rationabilis usus noster apparet. Verbum enim manifestationem quandam importat. Manifestatio autem per se non invenitur nisi in intellectu: si enim aliquid quod est extra intellectum manifestare dicatur, hoc non est nisi secundum quod ex ipso aliquid in intellectu relinquitur; proximum ergo manifestans est in intellectu, sed remotum potest esse etiam extra eum. Et ideo nomen verbi proprie dicitur¹ de eo quod procedit ab intellectu, quod vero ab intellectu non procedit non potest dici verbum nisi metaphorice, in quantum scilicet est aliquo modo manifestans. Dico ergo quod in divinis solus Filius procedit per viam intellectus, quia procedit ab uno: Spiritus enim Sanctus, qui procedit a duobus, procedit per viam voluntatis, et ideo Spiritus Sanctus non potest dici verbum nisi metaphorice secundum quod omne manifestans verbum di-

A 4 Sancto] contra add. pA 9 Cum...portansque] porta praem. pA 15 verbum] filii add. pA 17 IX De Trinitate, «est] est praem. pA 19 ergo] Set praem. pA 34 VI A] legend. VII 53 Verbum enim] nomen enim praem. pA 58 in intellectu] int praem. pA 61 proprie] non praem. pA 70 omne] illud (primo deletum) quo et litt. imp. add. pA

Φ 6 Dei] dicitur Φ 9 i] ii Φ 11 suae om. Φ (-8) 24 ponitur] accipitur Φ 25 procedat] procedit Φ 30 unde] ut Φ 34 VI] xvi Φ 46 appellabant] appellant Φ 49 quae] quia Φ (-8) 51 quidem] quantum Φ (-8) 52 usus] om. β post noster α γ

¹ Parall.: I Pars q. 34 a. 2 ad 5; Super Sent. I d. 27 q. 2 a. 2 qc. 2; Super Hebr. cap. 1 lect. 2; Contra err. Graec. pars prior cap. 12; De pot. q. 9 a. 9 ad 8. 4 Adversus Eunomium V (PG 29, 732 A) ex libello De fide S. Trinitatis § 58 ut refert Thomas Contra err. Graec. pars prior cap. 12, cf. Praef. ibid. § 58 a. 17 Cap. 10 (PL 42, 969). 22 Glossa interlin. et Glossa Petri Lomb. ibid. (PL 192, 406 B). 24 signa voluntatis: cf. Petrus Lomb. Lib. Sent. I d. 45 c. 6. 35 Rectius VII c. 2 (PL 42, 936). 42 apud nos: e. g. Richardus a S. Victore De Trin. VI c. 11 et 19 (PL 196, 975 et 983) ut refert Thomas Contra err. Graec. pars prior cap. 10, Summa fr. Alexandri I pars n. 418 (p. 609), Albertus Super Sent. I d. 28 a. 9; sanctos nostros: e. g. August. De Trin. VI c. 2 (PL 42, 925) ut refert Thomas Contra err. Graec. pars prior cap. 10, Hilarius De Trin. II c. 1 (PL 10, 51). 43 doctores graecorum: Basilius, Gregorius Caesariensis, Athanasius et Cyrillus Alex. ut refert Thomas Contra err. Graec. pars prior cap. 10 et pars altera cap. 5.

citur, et hoc modo exponenda est auctoritas Basilii.

1. Et sic patet responsio ad primum.
- 75 2. Ad secundum dicendum quod verbum secundum Basilium accipitur ibi pro Spiritu Sancto, et sic dicendum sicut ad primum. Vel potest dici secundum glosam quod accipitur pro imperio Filii, quod metaphorice dicitur verbum quia verbo consuevimus imperare.
- 80 3. Ad tertium dicendum quod notitia est de ratione verbi quasi importans essentiam verbi; sed amor est de ratione verbi non quasi pertinens ad essentiam eius sed quasi concomitans ipsum ut ipsa auctoritas inducta ostendit;
- 85 et ideo non potest concludi quod Spiritus Sanctus sit verbum sed quod procedat ex Verbo.
4. Ad quartum dicendum quod verbum manifestat non solum quod est in intellectu sed
- 90 etiam quod est in voluntate secundum quod ipsa voluntas est etiam intellecta, et ideo imperium, quamvis sit signum voluntatis, tamen potest dici verbum et ad intellectum pertinet.
5. Ad quintum patet solutio ex dictis.

Articulus quartus

- Quarto quaeritur utrum Pater dicat creaturam Verbo quo dicit se. Et videtur quod non quia cum dicimus 'Pater dicit se' non significatur ibi nisi dicens et dictum,
- 5 et ex utraque parte significatur Pater tantum: cum ergo Pater non producat ex se Verbum nisi secundum quod dicit se, videtur quod Verbo quod ex Patre procedit non dicatur creatura.
- 10 2. Praeterea, verbum quo unumquodque dicitur est similitudo illius; sed Verbum non

potest dici similitudo creaturae, ut Anselmus probat in Monologion, quia vel Verbum perfecte conveniret cum creaturis et sic esset mutabile sicut et creaturae et periret in eo summa

15 immutabilitas, vel non summe conveniret et sic non esset in eo summa veritas quia similitudo tanto verior est quanto magis convenit cum eo cuius est similitudo; ergo Filius non est verbum quo creatura dicatur.

20

3. Praeterea, verbum creaturarum in Deo dicitur hoc modo sicut verbum artificiorum in artifice; sed verbum artificiorum in artifice non est nisi dispositio de artificiatis; ergo et verbum creaturarum in Deo non est nisi

25 dispositio de creaturis; sed dispositio de creaturis in Deo essentialiter dicitur et non personaliter; ergo verbum quo creaturae dicuntur non est Verbum quo personaliter dicitur.

30

4. Praeterea, verbum omne ad id quod per verbum dicitur habet habitudinem vel exemplaris vel imaginis, exemplaris quidem quando verbum est causa rei, sicut accidit in intellectu practico, imaginis autem quando causatur a re, sicut accidit in nostro intellectu speculativo;

35 sed in Deo non potest esse verbum creaturae quod sit creaturae imago; ergo oportet quod verbum creaturae in Deo sit creaturae exemplar; sed exemplar creaturae in Deo est idea; ergo verbum creaturae in Deo nihil est aliud quam

40 idea; idea autem non dicitur in divinis personaliter sed essentialiter; ergo Verbum personaliter dictum in divinis quo Pater dicit se ipsum, non est verbum quo dicuntur creaturae.

45

5. Praeterea, magis distat creatura a Deo quam ab aliqua alia creatura; sed diversarum creaturarum sunt plures ideae in Deo; ergo et non est idem verbum quo Pater se et creaturam dicit.

50

6. Praeterea, secundum Augustinum, eo dicitur Verbum quo Imago; sed Filius non

A 79 verbo...imperare] per imper *praem.* pA
4 dicens] di *praem.* pA 5 et ex] set *praem.* pA 29 personaliter *em.* A] *conf.* pA 30 verbum] est quod alicui *add.* pA
38 verbum...in] i *praem.* pA

Φ 77 accipitur] accipit α β 83 concomitans] comitans (*seu* comicans) Φ
2 Verbo quo dicit se] *om.* α δ verbo quod dicit β verbo quod γ 8 Verbo] verbum Φ 14 conveniret *om.* α β esset]
esse α β 20 dicatur] dicitur Φ 24 nisi *om.* Φ (-8) 30 omne] cause α commune δ 31 habitudinem] similitudinem γ δ
36 creaturae *om.* α δ 45 distat creatura] distant creature Φ (-8) differunt creature δ 47 et *om.* Φ

75 Cf. supra lin. 4. 77 Cf. supra lin. 22.

1 Parall.: *Super Sent.* I d. 27 q. 2 a. 3; *I Pars* q. 34 a. 3; *Quodlib.* IV q. 4 a. 1. 13 Cap. 31 (PL 158, 184 B). 50 *De Trin.* VI c. 2 (PL 42, 925).

est imago creaturae sed solius Patris; ergo Filius non est verbum creaturae.

7. Praeterea, omne verbum procedit ab eo cuius est verbum; sed Filius non procedit a creatura; ergo non est verbum quo creatura dicatur.

SED CONTRA, Anselmus dicit quod Pater dicendo se dixit omnem creaturam; sed Verbum quo se dixit est Filius; ergo Verbo quod est Filius dicit omnem creaturam.

2. Praeterea, Augustinus sic exponit 'Dixit, et factum est': id est Verbum genuit in quo erat ut fieret; ergo Verbo quod est Filius dicit omnem creaturam.

3. Praeterea, eadem est conversio artificis ad artem et ad artificiatum; sed ipse Deus est ars aeterna a qua creaturae producuntur sicut artificata quaedam; ergo Pater eadem conversione convertitur ad se et ad omnes creaturas, et sic dicendo se dicit omnes creaturas.

4. Praeterea, omne posterius reducit ad id quod est primum in aliquo genere sicut ad causam; sed creaturae dicuntur a Deo; ergo reducuntur ad primum quod a Deo dicitur; sed ipse primo se ipsum dicit; ergo per hoc quod dicit se dicit omnes creaturas.

66^a

RESPONSIO. Dicendum quod Filius procedit a Patre et per modum naturae in quantum procedit ut Filius, et per modum intellectus in quantum procedit ut Verbum. Uterque autem processionis modus apud nos invenitur, quamvis non quantum ad idem: nihil enim est apud nos quod per modum intellectus et naturae ex alio procedat quia intelligere et esse non est idem apud nos sicut apud Deum. Uterque autem modus processionis habet similem differentiam secundum quod in nobis et in Deo invenitur: filius enim hominis qui a patre homine per viam naturae procedit, non habet

in se totam substantiam patris sed partem substantiae eius recipit; Filius autem Dei in quantum per viam naturae procedit a Patre, totum in se naturam Patris recipit ut sic sint naturae unius numero Filius et Pater. Et similis differentia invenitur in processu qui est per viam intellectus. Verbum enim quod in nobis exprimitur per actuale considerationem quasi exortum ex aliqua priorum consideratione vel saltem cognitione habituali, non totum in se recipit quod est in eo a quo oritur: non enim quicquid habituali cognitione tenemus, hoc totum exprimit intellectus in unius verbi conceptione sed aliquid eius; similiter in consideratione unius conclusionis non exprimitur omne id quod erat virtutis in principiis. Sed in Deo ad hoc quod verbum eius perfectum sit oportet quod verbum eius exprimat quicquid continetur in eo ex quo exoritur, et praecipue cum Deus omnia uno intuitu videat non divisim: sic igitur oportet quod quicquid in scientia Patris continetur, totum hoc per unum ipsius verbum exprimat et hoc modo quo in scientia continetur ut sit verbum verum suo principio correspondens; per scientiam autem suam Pater scit se et cognoscendo se omnia alia cognoscit; unde et verbum ipsius exprimit ipsum Patrem principaliter et consequenter omnia alia quae cognoscit Pater cognoscendo se ipsum, et sic Filius ex hoc ipso quod est verbum perfecte exprimens Patrem exprimit omnem creaturam; et hic ordo ostenditur in verbis Anselmi qui dicit quod dicendo se dixit omnem creaturam.

1. Ad primum igitur dicendum quod cum dicitur 'Pater dicit se' in hac dictione includitur etiam omnis creatura, in quantum scilicet Pater scientia sua continet omnem creaturam velut exemplar creaturae totius.

2. Ad secundum dicendum quod Anselmus

A 52 Filius] verbum p *praem.* pA 56 ergo non] set non *praem.* pA 60 Verbo] filio *praem.* pA 67 et ad] a *praem.* pA
70 creaturas] *idem conf. praem.* pA 73 primum (*e prius* pA) *em.* A 76 quod...creaturas in *appendice col. 65vb* 79 et *sup. lin.*
A] *om.* pA 86 nos sicut apud in *marg.* A] *om.* pA 115 per scientiam (*e prescientiam* pA) *em.* A 117 unde *em.* A] *conf.* pA
Φ 52 sed solius Patris *om.* α δ 71 sic] ita Φ 92 Dei] deus Φ (-δ) 94 sic] *om.* Σ *post* unius β 95 numero] omni-
no α δ *post* ut⁶⁴ β 95 similis] similiter Φ 99 priorum] principiorum Φ 103 totum *om.* Φ 106 omne *om.* α δ id]
illud Φ 109 exoritur] oritur Φ 115-117 autem...unde (*ex linea integra* A) *om.* Φ

58 *Monol. cap. 33* (PL 158, 188 C). 62 *De Gen. ad litt. II c. 6* (PL 34, 268) ut refert Thomas *Quodlib. IV q. 4 a. 1* sed c. et *Super Sent. I d. 27 q. 2 a. 3 arg. 1.*

accipit stricte nomen similitudinis, sicut et Dionysius in ix cap. De divinis nominibus ubi dicit quod in aequae ordinatis ad invicem recipimus similitudinis reciprocationem, ut scilicet unum dicatur alteri simile et e converso; sed in his quae se habent per modum causae et causati non invenitur proprie loquendo reciprocatio similitudinis: dicimus enim quod imago Herculis similatur Herculi sed non e converso; unde quia Verbum divinum non est factum ad imitationem creaturae ut verbum nostrum sed potius e converso, ideo Anselmus vult quod Verbum non sit similitudo creaturae sed e converso. Si autem largo modo similitudinem accipiamus, sic possumus dicere quod Verbum est similitudo creaturae, non quasi imago eius sed sicut exemplar, sicut etiam Augustinus dicit ideas esse rerum similitudines: nec tamen sequitur quod in Verbo non sit summa veritas quia est immutabile creaturis existentibus mutabilibus, quia non exigitur ad veritatem verbi similitudo ad rem quae per verbum dicitur secundum conformitatem naturae sed secundum repraesentationem, ut in quaestione De scientia Dei dictum est.

3. Ad tertium dicendum quod dispositio creaturarum non dicitur verbum proprie loquendo nisi secundum quod est ab altero procedens, quae est dispositio genita, et dicitur personaliter sicut et sapientia genita quamvis dispositio simpliciter sumpta essentialiter dicitur.

4. Ad quartum dicendum quod verbum differt ab idea: idea enim nominat formam exemplarem absolute, sed verbum creaturae in Deo nominat formam exemplarem ab alio deductam, et ideo idea in Deo

ad essentiam pertinet sed verbum ad personam.

5. Ad quintum dicendum quod, quamvis Deus maxime distet a creatura considerata proprietate naturae, tamen Deus est creaturae exemplar, non autem una creatura est exemplar alterius: et ideo <per> Verbum quo exprimitur Deus exprimitur omnis creatura, non autem idea qua exprimitur una creatura exprimitur alia. Ex quo etiam apparet alia differentia inter verbum et ideam, quia idea directe respicit creaturam et ideo plurium creaturarum sunt plures ideae, sed Verbum respicit directe Deum, qui primo per Verbum exprimitur, et ex consequenti creaturas: et quia creaturae secundum quod in Deo sunt unum sunt, ideo creaturarum omnium est unum verbum.

6. Ad sextum dicendum quod, cum dicit Augustinus quod Filius 'eo dicitur Verbum quo Imago', intelligit quantum ad proprietatem personalem Filii, quae est eadem secundum rem sive secundum eam dicatur Filius sive Verbum sive Imago; sed quantum ad modum significandi non est eadem ratio trium nominum praedictorum: verbum enim non solum importat rationem originis et imitationis sed etiam manifestationis, et hoc modo Verbum est aliquo modo creaturae, in quantum scilicet per Verbum creatura manifestatur.

7. Ad septimum dicendum quod verbum est alicuius multipliciter: uno modo ut dicentis et sic procedit ab eo cuius est verbum; alio modo ut manifestati per verbum et sic non oportet quod procedat ab eo cuius est nisi quando scientia ex qua procedit verbum est causata a rebus, quod in Deo non accidit, et ideo ratio non sequitur.

A 132 Dionysius em. A] idionysius pA 136 per modum rep. A, et alterum delevisimus 152 similitudo hic A] post ad rem pA (cf. nota insequens) 152 ad rem] conformitas praem. pA 173 non...et ideo] et ideo praem. pA 174 <per> suppl.] om. A 175 exprimitur scrips.] exprimitum (seu exprimitur?) A 180 ideae (ex ydeae pA) em. A Deum sup. lin. A] patrem pA 191 nomen] mo praem. pA 193 originis em. A] conf. pA 194 et...in quantum] secundum q praem. pA Verbum] filius praem. pA

Φ 132 IX] 93 α 92 β γ 2 δ 147 sicut] quasi Φ 159 quae est] quaecumque (seu quequo) β γ sed α δ 171 distet] distat Φ (-γ) 174 <per> Verbum] verbum (induc. A) Φ (-δ) verbo δ 182 creaturas] creature Φ 195 modo om. α β 202 verbum om. Φ

132 § 6 (PG 3, 913 C; Dion. 469). 148 De div. quaest. 83 q. 46 (PL 40, 30) ut refert Thomas supra q. 3 a. 1 160. 155 Art. 13 ad 1.

Articulus quintus

Quinto quaeritur utrum hoc nomen Verbum importet respectum ad creaturam.

Et videtur quod non: omne enim nomen quod importat respectum ad creaturam dicitur de Deo ex tempore, ut Creator et Dominus; sed Verbum de Deo ab aeterno dicitur; ergo non importat respectum ad creaturam.

2. Praeterea, omne relativum vel est relativum secundum esse vel secundum dici; sed Verbum non refertur ad creaturam secundum esse quia sic dependeret a creatura, nec iterum secundum dici quia oporteret quod in aliquo casu ad creaturam referretur, quod non invenitur: maxime enim videretur referri per genitivum casum ut diceretur Verbum est creaturae, quod Anselmus in Monologion negat; ergo Verbum non importat respectum ad creaturam.

3. Praeterea, omne nomen importans respectum ad creaturam non potest intelligi non intellecto quod creatura sit actu vel potentia, quia qui intelligit unum relativorum oportet quod intelligat et reliquum; sed non intellecto aliquam creaturam esse vel futuram esse, adhuc Verbum in Deo intelligitur secundum quod Pater dicit se ipsum; ergo Verbum non importat aliquem respectum ad creaturam.

4. Praeterea, respectus Dei ad creaturam non potest esse nisi sicut causae ad effectum; sed, sicut habetur ex dictis Dionysii II cap. De divinis nominibus, omne nomen connotans effectum in creatura commune est toti Trinitati; Verbum autem non est huiusmodi; ergo non importat respectum aliquem ad creaturam.

5. Praeterea, Deus non intelligitur referri ad creaturam nisi per sapientiam, potentiam

et bonitatem; sed omnia ista non dicuntur de Verbo nisi per appropriationem; cum ergo Verbum non sit appropriatum sed proprium, videtur quod Verbum non importet respectum ad creaturam.

6. Praeterea, homo quamvis sit dispositio rerum, non tamen in hominis nomine importatur respectus ad res dispositas: ergo quamvis per Verbum omnia disponantur, non tamen nomen Verbi respectum ad creaturas dispositas importabit.

7. Praeterea, verbum relative dicitur sicut et filius; sed tota relatio filii terminatur ad patrem: non est enim filius nisi patris; ergo similiter tota relatio verbi; ergo Verbum non importat respectum ad creaturam.

8. Praeterea, secundum Philosophum in V Metaphysicae, omne relativum dicitur ad unum tantum, alias relativum haberet duo esse cum esse relativi sit ad aliud se habere; sed Verbum relative dicitur ad Patrem; non ergo relative dicitur ad creaturas.

9. Praeterea, si unum nomen imponatur diversis secundum speciem, aequivoco eis conveniet, sicut canis latrabili et marino; sed suppositio et superpositio sunt diversae species relationis; si ergo unum nomen importet utramque relationem, oportebit nomen illud esse aequivocum; sed relatio Verbi ad creaturam non est nisi superpositionis, relatio autem Verbi ad Patrem est quasi suppositionis, non propter inaequalitatem dignitatis sed propter principii auctoritatem; ergo Verbum quod importat relationem ad Patrem non importat relationem ad creaturam nisi aequivoco sumatur.

SED CONTRA est quod Augustinus dicit in libro LXXXIII Quaestionum sic dicens « In

A 22 quia...sed] set *praem.* pA 37 omnia] *lit. imp. praem.* pA 46 respectum] relatio *imp. praem.* pA 60 conveniet] *idem (seu conveniat ?) praem.* pA 66 relatio] *idem conf. et imp. praem.* pA

Φ 4 respectum] relativum α relationem β relationem vel *praem.* γ 12 oporteret] oportet α β 14 videretur] inveniretur Φ (-8) invenitur δ 15 diceretur] dicitur Φ 23 et om. Φ 57 relative^a dicitur om. α δ 58 creaturas] creaturam Φ 63 importet] -tat Φ

1 Parall.: *Super Sent.* I d. 27 q. 2 a. 3; *I Pars* q. 34 a. 3; *Quodlib.* IV q. 4 a. 1. 3 omne...Dominus: August. *De Trin.* V c. 16 (PL 42, 922) ut refert Thomas *I Pars* q. 13 a. 7 sed c. 8 relativum...dici: cf. *I Pars* q. 13 a. 7 ad 1 et *De pot.* q. 7 a. 10 ad 11. 14 per genitivum casum: cf. Boetius *In Categor. Arist.* II De relativis (PL 64, 217 C). 16 Cap. 33 (PL 158, 188 B). 22 qui intelligit...reliquum: Arist. ut supra q. 2 a. 3 162 in nota. 31 § 3 (PG 3, 640 B; Dion. 71), cf. Thomas *Super Dion. De div. nom.* cap. 2 lect. 1. 54 *Metaph.* V 17 (1021 a 31). 61 canis...marino: Boetius ut supra q. 2 a. 11 65 in nota; suppositio et superpositio: cf. Lambertus Altiss. *Summulae logicae* De praedicamentis: 'relativorum autem tres sunt species...alia sunt superpositionis...alia sunt secundum suppositionem' (ms. Paris B. N. lat. 16617, f. 84^v). 73 Quaestio 63 (PL 40, 54).

75 principio erat Verbum, quod graece logos dicitur latine rationem et verbum significat; sed hoc loco melius verbum interpretatur ut significetur non solum ad Patrem respectus sed ad illa etiam quae per Verbum facta sunt operativa potentia. Ex quo patet propositum.

80 2. Praeterea, super illud Psal. « Semel locutus est Deus » dicit glosa « Semel id est Verbum aeternaliter genuit in quo omnia disposuit »; sed dispositio dicit respectum ad disposita; ergo Verbum relative dicitur ad creaturas.

85 3. Praeterea, verbum omne importat respectum ad id quod per verbum dicitur; sed, sicut dicit Anselmus, Deus dicendo se dixit omnem creaturam; ergo Verbum importat respectum non solum ad Patrem sed ad creaturam.

4. Praeterea, Filius ex hoc quod est Filius perfecte repraesentat Patrem secundum id quod est ei intrinsicum, sed Verbum ex suo nomine addit manifestationem; non potest autem esse alia manifestatio nisi sicut manifestatur Pater per creaturas, quae est quasi manifestatio ad exterius; ergo Verbum importat respectum ad creaturam.

100 5. Praeterea, Dionysius dicit vii cap. De divinis nominibus quod « Deus laudatur Ratio » vel Verbum « quia est sapientiae et rationis largitor », et sic patet quod Verbum de Deo dictum importat rationem causae; sed causa dicitur ad effectum; ergo Verbum importat respectum ad creaturas.

66va 6. Praeterea, intellectus practicus refertur ad ea quae operata sunt per ipsum; sed Verbum divinum¹ est verbum intellectus practici quia est operativum verbum, ut Damascenus dicit; ergo Verbum dicit respectum ad creaturam.

RESPONSIO. Dicendum quod quandocumque aliqua duo sic se habent ad invicem quod unum dependet ad alterum sed non e converso, in eo quod dependet ab altero est realis relatio, sed in eo ad quod dependet non est relatio nisi rationis tantum, prout scilicet non potest intelligi aliquid referri ad alterum quin cointelligatur etiam respectus oppositus ex parte alterius, ut patet in scientia quae dependet ad scibile sed non e converso: unde cum creaturae omnes a Deo dependeant sed non e converso, in creaturis sunt relationes reales quibus referuntur ad Deum, sed in Deo sunt relationes oppositae secundum rationem tantum. Et quia nomina sunt signa intellectuum, inde est quod aliqua nomina de Deo dicuntur quae important respectum ad creaturam, cum tamen ille respectus sit rationis tantum, ut dictum est: relationes enim reales in Deo sunt illae tantummodo quibus personae ab invicem distinguuntur.

In relativis autem invenimus quod quaedam nomina imponuntur ad significandum respectus ipsos, sicut hoc nomen similitudo, quaedam vero ad significandum aliquid ad quod sequitur respectus, sicut hoc nomen scientia imponitur ad significandum qualitatem quandam quam sequitur quidam respectus. Et hanc diversitatem invenimus in nominibus relativis de Deo dictis, et quae ab aeterno et quae ex tempore de Deo dicuntur: hoc enim nomen Pater quod ab aeterno de Deo dicitur et similiter hoc nomen Dominus quod dicitur de eo ex tempore, imponuntur ad significandum ipsos respectus; sed hoc nomen Creator quod de Deo ex tempore dicitur imponitur ad significandum actionem divinam quam consequitur respectus quidam. Similiter etiam hoc nomen

A 76 loco] lo *conf. praem.* pA 78 operativa potentia] sed operativa *add.* pA 81 id est...disposuit] id est eternaliter locutus est deus. id est disposuit omnia e *glosa ordin. praem.* pA 94 nomine *em.* A] *conf.* pA 96 sicut manifestatur...creaturas] secundum quod manifestantur creature *praem.* pA 99 creaturam] *idem conf. praem.* pA 124 relationes...rationem] rationes et *litt. imp. praem.* pA 125 oppositae secundum] s *imp. praem.* pA 133 relativis *in marg.* A] utrisque pA autem] relationibus (*casu non del.*) *add.* A, et *delevimus* (*cf. nota superior*) 135 sicut...quaedam vero ad significandum aliquid ad quod] quaedam vero ad significandum aliquid ad quod *praem.* pA 140 nominibus] nu *praem.* pA 144 et similiter] est *praem.* pA

Φ 96 Pater *om.* α δ 100 Praeterea] sicut *add.* Φ 101 quod *om.* Φ 121 sed] et Φ 131 ab] ad Φ 133 autem] relationibus (*induc.* A) *add.* α β γ δ⁸ nominibus *add.* s γ δ¹ 145 eo] deo Φ

80 Ps. LXI¹². 81 *Glossa* Petri Lomb. *ibid.* (PL 191, 568 C). 88 *Monol.* cap. 33 (PL 158, 188 C). 101 § 4 (PG 3, 872 C) sec. transl. Sarraconi (Dion. 408). 110 *De fide* I c. 7 (PG 94, 805 A; Bt 26). 126 nomina...intellectuum: Arist. ut supra q. 2 a. 1 216. 129 dictum est: supra q. 2 a. 9 ad 4.

150 Verbum imponitur ad significandum aliquid absolutum cum aliquo respectu adiuncto: est enim Verbum idem quod Sapientia genita, ut Augustinus dicit; nec ob hoc impeditur quin
155 Verbum personaliter dicatur, quia sicut Pater personaliter dicitur ita et Deus generans vel Deus genitus.

Contingit autem ut aliqua res absoluta ad plura habere possit respectum, et inde est quod nomen illud quod imponitur ad significandum
160 aliquid absolutum ad quod sequitur aliquis respectus, potest ad plura relative dici, secundum quod scientia dicitur in quantum est scientia relative ad scibile, sed in quantum est accidens quoddam vel forma refertur ad scientiam. Ita etiam et hoc nomen verbum habet
165 respectum et ad dicentem et ad id quod per verbum dicitur, ad quod quidem potest dici dupliciter: uno modo secundum convertentiam nominis, et sic verbum dicitur ad dictum, alio modo ad rem cui convenit ratio dicti. Et quia
170 Pater principaliter dicit se generando Verbum suum et ex consequenti dicit creaturas, ideo principaliter et quasi per se Verbum refertur ad Patrem sed ex consequenti et quasi per
175 accidens refertur ad creaturam: accidit enim Verbo ut per ipsum creatura dicatur.

1. Ad primum dicendum quod ratio illa tenet in illis quae important actuale respectum ad creaturam, non autem in illis quae
180 important respectum habituale: et dicitur respectus habitualis qui non requirit creaturam simul esse in actu, et tales sunt omnes respectus qui consequuntur actus animae, quia voluntas et intellectus potest esse etiam de eo quod non
185 est actu existens; Verbum autem importat processionem intellectus, et ideo ratio non sequitur.

2. Ad secundum dicendum quod Verbum non dicitur relative ad creaturam secundum

rem quasi relatio ad creaturam sit in Deo realiter, sed dicitur secundum dici. Nec est remotum quin dicatur in aliquo casu: possum enim dicere quod est Verbum creaturae, id est de creatura, non a creatura in quo sensu Anselmus negat; et praeterea, si non referretur secundum aliquem casum, sufficeret quocumque modo referretur, ut puta si referatur per praepositionem adiunctam casuali ut dicatur quod Verbum est ad creaturam, scilicet constituentem.
200

3. Ad tertium dicendum quod ratio illa procedit de illis nominibus quae per se important respectum ad creaturam; hoc autem nomen <non> est huiusmodi, ut ex dictis patet, et ideo ratio non sequitur.
205

4. Ad quartum dicendum quod ex illa parte qua hoc nomen Verbum importat aliquid absolutum habet habitudinem causalitatis ad creaturam; sed ex respectu realis originis quem importat efficitur personale, ex quo ad creaturam habitudinem non habet.
210

5. Et per hoc patet responsio ad quintum.

6. Ad sextum dicendum quod Verbum non solum est id per quod fit dispositio, sed est ipsa Patris dispositio de rebus creandis, et ideo aliquo modo ad creaturam refertur.
215

7. Ad septimum dicendum quod filius importat tantum relationem alicuius ad principium a quo oritur, sed Verbum importat relationem et ad principium a quo dicitur et ad id quod est quasi terminus, scilicet id quod per Verbum manifestatur, quod quidem principaliter est Pater sed ex consequenti est creatura, quae nullo modo potest esse divinae personae principium; et ideo Filius nullo modo importat respectum ad creaturam¹ sicut Verbum.
220
225

8. Ad octavum dicendum quod ratio illa procedit de illis nominibus quae imponuntur ad significandum ipsos respectus: non enim potest
230

A 155 personaliter] rela *praem.* pA 157 Contingit autem] Illa autem nomina que *praem.* pA 166 respectum] r] *praem.* pA
170 quia Pater] si quidem res illa universaliter *praem.* pA 192 possum *em.* A] *conf.* pA 204 <non> suppl. cum Φ] *om.* A
209 originis] *idem conf. et imp. praem.* pA 214 per quod] quod *praem.* pA 226 sicut *trans. ad col. 66vb rep.* A, et alterum *delevimus*

Φ 151 absolutum] absolute Φ 166 per *om.* Φ (-8°) 167 quidem *om.* Φ 197 referatur] referretur Φ 203 nomen
om. α δ 204 <non> suppl. Φ 205 ratio] illa *add.* Φ 207 importat] *om.* α β habet γ dicit δ 221 per] secundum Φ

153 *De Trin.* VII c. 2 (PL 42, 936) ut dicitur *De pot.* q. 8 a. 4 arg. 6.

esse quod unus respectus terminetur ad multa nisi secundum quod illa multa aliquo modo uniuntur.

9. Et similiter etiam est dicendum ad notum.

Rationes autem quae sunt ad oppositum concludunt quod aliquo modo ad creaturam referatur Verbum, non autem quod hanc relationem per se importet et quasi principaliter, et in hoc sensu concedendae sunt.

Articulus sextus

Sexto quaeritur utrum res verius sint in Verbo vel in se ipsis. Et videtur quod non sint verius in Verbo: verius enim est aliquid ubi est per essentiam suam quam ubi per suam similitudinem tantum; sed in Verbo res non sunt nisi per suam similitudinem, in se autem sunt per suam essentiam; ergo verius sunt in se ipsis quam in Verbo.

2. Sed dicebat quod pro tanto sunt nobilius in Verbo quia ibi habent nobilius esse. — Contra, res materialis nobilius esse habet in anima nostra quam in se ipsa, ut etiam Augustinus dicit in libro De Trinitate, et tamen verius est in se ipsa quam in anima nostra; ergo eadem ratione verius est in se quam sit in Verbo.

3. Praeterea, verius est id quod est in actu quam id quod est in potentia; sed res in se ipsa est in actu, in Verbo autem est tantum in potentia sicut artificiatum in artifice; ergo verius est res in se quam in Verbo.

4. Praeterea, ultima rei perfectio est sua operatio; sed res in se ipsis existentes habent proprias operationes quas non habent ut sunt in Verbo; ergo verius sunt in se ipsis quam in Verbo.

5. Praeterea, illa solum sunt comparabilia

quae sunt unius rationis; sed esse rei in se ipsa non est unius rationis cum esse quod habet in Verbo; ergo ad minus non potest dici quod verius sit in Verbo quam in se ipsa.

SED CONTRA, « creatura in Creatore est creatrix essentia », ut Anselmus dicit; sed esse increatum est verius quam creatum; ergo res verius esse habet in Verbo quam in se ipsa.

2. Praeterea, sicut ponebat Plato ideas rerum esse extra mentem divinam, ita nos in mente divina ponimus eas; sed secundum Platonem verius erat homo separatus homo quam materialis, unde hominem separatum per se hominem nominabat; ergo et secundum positionem fidei verius sunt res in Verbo quam sint in se ipsis.

3. Praeterea, illud quod est verissimum in unoquoque genere est mensura totius generis; sed similitudines rerum in Verbo existentes sunt mensurae veritatis in rebus omnibus quia secundum hoc res aliqua dicitur vera secundum quod imitatur exemplar suum quod est in Verbo; ergo res verius sunt in Verbo quam in se ipsis.

RESPONSIO. Dicendum quod, sicut dicit Dionysius II cap. De divinis nominibus, causata deficiunt ab imitatione suarum causarum quae eis supercollocantur, et propter istam distantiam causae a causato aliquid vere praedicatur de causato quod non praedicatur de causa, sicut patet quod delectationes non dicuntur proprie delectari quamvis sint nobis causae delectandi; quod quidem non contingit nisi quia modus causarum est sublimior quam ea quae de effectibus praedicantur; et hoc invenimus in omnibus causis aequivocis agentibus, sicut sol non potest dici calidus quamvis ab eo

A 232 aliquo...uniuntur] concluduntur *praem.* pA 238 relationem] *idem conf. et imp. praem.* pA
5 res non sunt] s *imp. praem.* pA 29 non potest] *idem praem.* pA 41 Verbo] *ver conf. praem.* pA 54 et] tamen *add.*
pA 60 causarum *em. A*] *conf.* pA

Φ 234 est *om.* Φ 237 modo *om.* α β
4 ubi²] est *add.* Φ 5-6 tantum...similitudinem *hom. om.* α δ 18 est² *om.* Φ (-γ) 35 ponebat] posuit Φ 38 quam]
homo *add.* Φ 57 dicuntur] dicimus α δ 58 proprie *om.* Σ 59 quod] quia α δ²

1 Parall.: I Pars q. 18 a. 4 ad 3. 3 verius...essentiam suam: cf. Ans. *Monol.* cap. 36 (PL 158, 190 A). 13 IX c. 4 (PL 42, 963). 19 artificiatum...: Averroes ut supra q. 1 a. 2 92 in nota. 32 Cf. *Monol.* cap. 36 (PL 158, 190 D), ad verbum habent e. g. Alex. Halensis *Glossa in Lib. Sent. I d. 8 n. 29* (p. 108) et Bonaventura *Super Sent. I d. 36 a. 2 q. 1 f. 3*. 35 Plato: ex Petri Lomb. *Lib. Sent. II d. 1 c. 1*. 37 Platonem: ex Arist. *Metaph.* III 7 (997 b 8). 52 § 8 (PG 3, 654 C; Dion. 99).

65 alia calefiant, quod est propter ipsius solis
supereminentiam ad ea quae calida dicuntur.
Cum ergo quaeritur utrum res verius sint in
se ipsis quam in Verbo, distinguendum est
70 quia li verius potest designare vel veritatem
rei vel veritatem praedicationis: si designet ver-
ritatem rei, sic procul dubio maior est veritas
rerum in Verbo quam in se ipsis; si autem de-
signetur veritas praedicationis, sic est e con-
verso: verius enim praedicatur homo de re
75 quae est in propria natura quam de ea secun-
dum quod est in Verbo, nec hoc est propter
defectum Verbi sed propter supereminentiam
ipsius, ut dictum est.

1. Ad primum igitur dicendum quod, si
intelligatur de veritate praedicationis, simpliciter
80 verum est quod verius est aliquid ubi est per
essentiam quam ubi est per similitudinem; sed
si intelligatur de veritate rei, tunc verius est
ubi est per similitudinem quae est causa rei,
minus autem vere ubi est per similitudinem
85 causatam a re.

2. Ad secundum dicendum quod similitudo
rei quae est in anima nostra non est causa rei
sicut similitudo rerum in Verbo, et ideo non
est simile.

90 3. Ad tertium dicendum quod potentia
activa est perfectior quam sit actus qui est eius
effectus, et hoc modo creaturae dicuntur esse
in potentia in Verbo.

4. Ad quartum dicendum quod, quamvis
95 creaturae in Verbo non habeant proprias ope-
rationes, habent tamen operationes nobiliores
in quantum sunt effectivae rerum et ope-
rationum ipsarum.

67^a 100 5. Ad quintum dicendum quod, quamvis
non sint ¹ unius rationis esse creaturarum in
Verbo et in se ipsis secundum univocationem,
sunt tamen aliquo modo unius rationis secun-
dum analogiam.

105 1. Ad id vero quod primo in contrarium
obicitur dicendum quod ratio illa procedit de
veritate rei non autem de veritate praedica-
tionis.

2. Ad secundum dicendum quod Plato in
hoc reprehenditur quod posuit formas naturales
secundum propriam rationem esse praeter ma-
teriam ac si materia accidentaliter se haberet
ad species naturales, et secundum hoc res na-
turales vere praedicari possent de his quae sunt
sine materia; nos autem hoc non ponimus, et
ideo non est simile. 115

3. Ad tertium dicendum sicut ad primum.

Articulus septimus

Septimo quaeritur utrum Verbum sit eorum
quae nec sunt nec erunt nec fuerunt.
Et videtur quod sic: verbum enim importat
aliquid progrediens ab intellectu; sed intel-
lectus divinus est etiam de his quae nec sunt
nec erunt nec fuerunt, ut in quaestione De
scientia Dei dictum est; ergo Verbum etiam
de his esse potest.

2. Praeterea, secundum Augustinum VI li-
bro De Trinitate, « Filius est ars Patris plena
rationum viventium »; sed, sicut dicit Augusti-
nus in libro LXXXIII Quaestionum, « ratio,
etsi nihil per illam fiat, recte ratio dicitur »;
ergo Verbum est etiam eorum quae nec fient
nec facta sunt. 15

3. Praeterea, Verbum non esset perfectum
nisi contineret in se omnia quae sunt in scien-
tia dicentis; sed in scientia Patris dicentis sunt
ea quae numquam erunt nec facta sunt; ergo
et ista erunt in Verbo. 20

SED CONTRA est quod Anselmus dicit in
Monologion « Eius quod nec est nec fuit nec
futurum est, nullum verbum esse potest ».

2. Praeterea, hoc ad virtutem dicentis per-

A 67 est quia] quia *praem.* pA 68 li verius (*e* liverius pA) *em.* A 75 Verbo] *s* *imp. add.* pA 78 quod] *idem trans. ad*
lin. praem. pA 83 ubi est per] per *praem.* pA 92 effectus] *quamvis add.* pA 100 unius *inc. col. 67ra usque ad extr. col.*
(*infra* a. 8 *lin.* 34) *alia manus* 102 unius rationis *coni. cum 8°*] univocationis A 111 haberet *scrips.*] haberes *casu* A

1 Septimo: nulla est adnotatio critica in hoc articulo

Φ 65 supereminentiam] eminentiam Φ 66-77 Cum ergo...dictum est *om. α 8* 81 ubi est *om. Σ* 95 habeant] habent Φ
97 effectivae] effectus Φ (-γ) 102 unius rationis] univocationis (*induc. A*) Φ (-8°) 112 res] species Σ
4 aliquid] aliquod Φ 7 etiam *om. Φ* 14 fient] fuerunt Φ 22 fuit nec futurum est] erit nec fuit Φ (-8) fuit nec erit 8

1 Parall.: I Pars q. 34 a. 3 ad 5. 7 dictum est: a. 8. 10 Cap. 10 (PL 42, 931). 12 Quaestio 63 (PL 40, 54).
22 Cap. 32 (PL 158, 186 A).

25 tinet ut quicquid dicit fiat; sed Deus est potentissimus; ergo Verbum eius non est de aliquo quod non aliquando fiat.

RESPONSIO. Dicendum quod aliquid potest esse in Verbo dupliciter: uno modo sicut id
30 quod Verbum cognoscit vel quod in Verbo cognosci potest, et sic in Verbo est etiam illud quod nec est nec erit nec factum est quia hoc cognoscit Verbum sicut et Pater et in Verbo etiam cognosci potest sicut et in Patre. Alio
35 modo dicitur aliquid esse in Verbo sicut id quod per Verbum dicitur; omne autem quod aliquo verbo dicitur ordinatur quodam modo ad executionem quia verbo instigamus alios ad agendum et ordinamus aliquos ad exequendum id quod mente concepimus, unde etiam
40 dicere Dei disponere ipsius est, ut patet per glosam super illud Psal. «Semel locutus est Deus» etc.; unde sicut Deus non disponit nisi quae sunt vel erunt vel fuerunt, ita nec dicit, unde Verbum est horum tantum sicut per ipsum
45 dictorum: scientia autem et ars et idea vel ratio non important ordinem ad aliquam executionem, et ideo non est simile de eis et de Verbo. Et per hoc patet responsio ad obiecta.

Articulus octavus

Octavo quaeritur utrum omne quod factum est sit vita in Verbo. Et videtur quod non quia secundum hoc Verbum est causa rerum quod res sunt in ipso: si ergo res in Verbo sunt
5 vita, Verbum causat res per modum vitae; sed ex hoc quod causat res per modum bonitatis sequitur quod omnia sunt bona; ergo ex hoc quod causat res per modum vitae sequetur quod omnia sint viva, quod falsum est, ergo et
10 primum.

2. Praeterea, res sunt in Verbo sicut artificata apud artificem; sed artificata in artifice non sunt vita: nec enim ipsius artificis vita sunt, qui vivebat etiam antequam artificata in ipso essent, neque artificatorum, quae vita
15 carent; ergo nec creaturae in Verbo sunt vita.

3. Praeterea, efficientia vitae magis appropriatur in Scriptura Spiritui Sancto quam Verbo, ut patet Ioh. vi⁶⁴ «Spiritus est qui
20 vivificat», et in pluribus aliis locis; sed verbum non dicitur de Spiritu Sancto sed de Filio tantum, ut patet ex dictis; ergo nec convenienter dicitur quod res in Verbo sit vita.

4. Praeterea, lux intellectualis <non> est
25 principium vitae; sed res in Verbo sunt lux; ergo videtur quod in eo non sint vita.

SED CONTRA est quod dicitur Ioh. i⁸ «Quod factum est, in ipso vita erat».

2. Praeterea, secundum Philosophum in
30 VIII Physicorum, motus caeli dicitur «vita quaedam omnibus natura existentibus»; sed magis influat Verbum in creaturas quam motus caeli in naturam; ergo res secundum quod
35 sunt in Verbo, debent dici vita.

RESPONSIO. Dicendum quod res secundum quod sunt in Verbo, considerari possunt dupliciter: uno modo per comparisonem ad Verbum, alio modo per comparisonem ad res in propria natura existentes et utroque modo
40 similitudo creaturae in Verbo est vita. Illud enim proprie vivere dicimus quod in se ipso habet principium motus vel operationis cuiusque: ex hoc enim primo sunt dicta aliqua vivere quia visa sunt in se ipsis habere aliquid
45 ea movens secundum quemcumque motum, et hinc processit nomen vitae ad omnia quae

A 14 qui (e quod pA) em. A 21 et scrips.] descriptio confusa A 25 <non> suppl. (cf. adnotatio insequens pA et syllogismi conclusio)] om. A 25 est principium vitae] sequitur ad vitam praem. pA 33 influat descriptio clara A 36 Responsio inc. col. 67^{rs} manus revertitur solita 45 visa (e visia pA) em. A 46 motum] modi praem. pA

Φ 32 erit nec factum] fuit nec futurum Φ 40 mente] in praem. Φ concepimus] concipimus α β δ¹ 41 disponere] dispositionem (seu dispositio) Σ 45 per] om. β γ et praem. δ ipsum] ipsorum Φ (-γ) 46 ars] res Φ 7 sunt] sint Φ (-γ) 9 sint] sunt Φ (-δ) 13 nec] non Φ 24 sit] sunt Φ 25 <non> (induc. A) om. Φ 27 sint] sunt Φ 29 vita erat] etc. Φ 33 influat] influit Φ creaturas] creaturis Φ 43 principium om. Φ (-γ) operationis] operationes Φ 44 primo] om. δ post dicta Φ (-δ)

42 Petri Lomb. ibid. (PL 191, 568 C); Ps. LXI¹².

1 Parall.: I Pars q. 18 a. 4; Cont. Gent. IV c. 13; Lect. super Ioh. cap. 1 lect. 2. 11 artificata apud artificem: Averroes ut supra q. 1 a. 2 92 in nota. 23 dictis: supra a. 3. 31 Cap. 1 (250 b 14) sec. transl. veterem (ms. Urbin. lat. 206, f. 81^v).

in se ipsis habent operationis propriae principium, unde et ex hoc quod aliqua intelligunt vel sentiunt vel volunt vivere dicuntur, non solum ex hoc quod secundum locum moventur vel secundum augmentum. Illud ergo esse quod habet res prout est movens se ipsam ad operationem aliquam, proprie dicitur vita rei quia «vivere viventis est esse», ut in II De anima dicitur: in nobis autem nulla operatio ad quam nos movemus est esse nostrum, unde intelligere nostrum non est vita nostra proprie loquendo nisi secundum quod vivere accipitur pro opere quod est signum vitae, et similiter nec similitudo intellecta in nobis est vita nostra; sed intelligere Verbi est suum esse, et similiter similitudo ipsius, unde similitudo creaturae in Verbo est vita eius. Similiter etiam similitudo creaturae est quodam modo ipsa creatura per modum illum quo dicitur quod «anima quodam modo est omnia»; unde ex hoc quod similitudo creaturae in Verbo est productiva et motiva creaturae in propria natura existentis, quodam modo contingit ut creatura se ipsam moveat et ad esse producat, in quantum scilicet producit in esse et movetur a sua similitudine in Verbo existente, et ita similitudo creaturae in Verbo est quodam modo creaturae vita.

1. Ad primum ergo dicendum quod hoc quod creatura in Verbo existens dicitur vita non pertinet ad rationem propriam creaturae

sed ad modum quo est in Verbo, unde cum non sit eodem modo in se ipsa, non sequitur quod in se ipsa vivat quamvis in Verbo sit vita, sicut non est in se ipsa immaterialis quamvis in Verbo sit immaterialis; sed bonitas, entitas et huiusmodi pertinent ad propriam rationem creaturae, et ideo sicut secundum quod sunt in Verbo sunt bona ita etiam secundum quod sunt in propria natura.

2. Ad secundum dicendum quod similitudines rerum in artifice non possunt proprie dici vita quia non sunt ipsum esse artificis viventis nec etiam ipsa eius operatio sicut in Deo accidit; et tamen Augustinus dicit quod arca in mente artificis vivit: sed hoc est secundum quod in mente artificis habet esse intelligibile, quod ad genus vitae pertinet.

3. Ad tertium dicendum quod vita Spiritui Sancto attribuitur secundum hoc quod Deus dicitur vita rerum, prout ipse est in rebus omnibus movens eas ut sic modo quodam omnes res a principio intrinseco motae videantur; sed vita appropriatur Verbo secundum quod res sunt in Deo, ut ex dictis patet.

4. Ad quartum dicendum quod similitudines rerum in Verbo sicut sunt rebus causa existendi ita sunt rebus causa cognoscendi, in quantum scilicet imprimuntur intellectualibus mentibus ut sic res cognoscere possint, et ideo sicut dicuntur vita prout sunt principia existendi ita dicuntur lux prout sunt principia cognoscendi.

A 55 viventis *clare in marg.* A] *hic conf.* pA 78 propriam creaturae] *en praem.* pA 81 vivat *scrips.] conf. (scil. uiuat)* A 93 secundum quod] q *praem.* pA

Φ 76 hoc quod *hom. om.* α β δ² 77 in Verbo *ante et post* existens α γ 98 est] *om.* Φ (-δ) *post* rebus δ 107 possint] possunt Φ (-δ¹) possent δ¹

56 Cap. 4 (415 b 13) sec. transl. veterem (ed. Alonso, p. 144,6). 67 «anima...: Arist. ut supra q. 1 a. 1 155. 92 *In Ioh. ev. tract.* I n. 17 (PL 35, 1387).

QUAESTIO QUINTA

De providentia

1. *Ad quod attributorum providentia reducatur.*
2. *Utrum mundus providentia regatur.*
3. *Utrum divina providentia ad corruptibilia se extendat.*
4. *Utrum omnes motus et actiones horum inferiorum corporum subdantur divinae providentiae.*
5. *Utrum humani actus providentia regantur.*
6. *Utrum animalia bruta et eorum actus divinae providentiae subdantur.*
7. *Utrum peccatores divina providentia regantur.*
8. *Utrum tota corporalis creatura gubernetur divina providentia mediante creatura angelica.*
9. *Utrum per corpora caelestia disponat divina providentia inferiora corpora.*
10. *Utrum humani actus gubernentur a divina providentia mediantibus corporibus caelestibus.*

Articulus primus

Quaestio est de providentia. Et primo quaeritur ad quod attributorum providentia reducatur. Et videtur quod tantum ad scientiam quia, sicut dicit Boetius in IV De consolatione, «illud certe manifestum est immobilem simplicemque formam gerendarum rerum esse providentiam»; sed forma rerum

agendarum in Deo est idea, quae ad scientiam pertinet; ergo et providentia ad cognitionem pertinet.

2. Sed dicebat quod providentia pertinet ad voluntatem etiam in quantum est causa rerum. — Sed contra, in nobis scientia practica est causa rerum scitarum; sed scientia practica in sola cognitione est; ergo et providentia.

3. Praeterea, Boetius dicit in libro praedicto «Modus rerum gerendarum, cum in ipsa divinae intelligentiae puritate conspicitur, providentia nominatur»; sed puritas intelligentiae ad cognitionem speculativam pertinere videtur; ergo providentia ad cognitionem speculativam pertinet.

4. Praeterea, Boetius dicit in V De consolatione quod «providentia dicitur eo quod, porro a rebus infimis constituta, quasi ab excelso rerum cacumine cuncta prospiciat»; sed prospicere cognitionis est et praecipue speculativae; ergo providentia maxime videtur ad cognitionem speculativam pertinere.

5. Praeterea, sicut dicit Boetius in IV De consolatione, «uti est ad intellectum ratiocinatio ita est fatum ad providentiam»; sed tam intellectus quam ratiocinatio ad cognitionem pertinet communiter speculativam et practicam; ergo et providentia.

6. Praeterea, Augustinus in libro LXXXIII Quaestionum¹ dicit «Lex incommutabilis omnia

A 5 immobilem] inno *praem.* pA 14 practica] pa *praem.* pA 17 Modus *scrips. cum Boetio (cf. solutio arg.)*] motus (*mendum scribae e lapsu auditus*) A 19 nominatur] me *praem.* pA 21 ad cognitionem] in cognitio *praem.* pA 26 rerum] con *add.* pA 37 dicit...incommutabilis (*in princ. col. 67va*) A] quod lex in ceteris secundum legem agimus cum lex incommutabilis ma (*in fine col. 67vb*) *praem.* pA

Φ 1 Quaestio: *posthac et usque ad finem quaestionis duodecimae plerumque notantur tantum casus critici quibus testes tres vel omnes intererunt* 3 reducatur] -citur Φ 9 et om. Φ 12 etiam om. Φ 17 Modus] motus (*induc.* A) Φ 21 cognitionem speculativam] cognoscitivam speculationem Φ (-δ) cognitionem δ 31 uti] ut Φ 37 dicit om. Φ (-δ²)

1 Parall.: *Super Sent. I d. 39 q. 2 a. 1.* 5 Prosa 6 (PL 63, 816 A). 17 Prosa 6 (PL 63, 814 A). 24 Prosa 6 (PL 63, 860 B). 31 Prosa 6 (PL 63, 817 A). 37 Quaestio 27 (PL 40, 18).

mutabilia pulcherrima gubernatione moderatur »; sed gubernare et moderari ad providentiam pertinet; ergo lex incommutabilis est ipsa providentia; sed lex ad cognitionem pertinet; ergo et providentia.

7. Praeterea, lex naturalis in nobis ex divina providentia causatur; sed causa agit ad effectum producendum per viam similitudinis, unde et dicimus quod bonitas Dei est causa bonitatis in rebus et essentia essendi et vita vivendi; ergo divina providentia est lex, et sic idem quod prius.

8. Praeterea, Boetius dicit in IV De consolatione quod « providentia est ipsa illa divina ratio in summo omnium principe constituta »; sed ratio rei in Deo est idea, ut Augustinus dicit in libro LXXXIII Quaestionum; ergo providentia est idea; sed idea pertinet ad cognitionem; ergo et providentia.

9. Praeterea, scientia practica ordinatur vel ad producendum res in esse vel ad ordinandum iam productas res; sed producere res non est providentiae quia providentia praesupponit res provisatas, similiter etiam nec ordinare res productas quia hoc ad dispositionem pertinet; ergo providentia non pertinet ad cognitionem practica sed speculativam tantum.

SED E CONTRA videtur quod pertineat ad voluntatem quia, sicut dicit Damascenus in II libro, « providentia est voluntas Dei propter quam omnia quae sunt convenientem deductionem suscipiunt ».

2. Praeterea, illos qui sciunt quid agendum est et tamen nolunt facere, non dicimus providos: ergo providentia magis respicit voluntatem quam cognitionem.

3. Praeterea, sicut dicit Boetius in IV De consolatione, Deus sua bonitate gubernat mundum; sed bonitas ad voluntatem pertinet; ergo et providentia cuius est gubernare.

4. Praeterea, disponere non est scientiae sed voluntatis; sed, secundum Boetium in IV De consolatione, providentia est ratio per quam Deus cuncta disponit; ergo providentia ad voluntatem pertinet non ad notitiam.

5. Praeterea, provisum in quantum provisum non est sapiens – vel scitum – sed est bonum: ergo nec providens in quantum providens est sapiens sed bonus, et ita providentia non pertinet ad sapientiam sed ad bonitatem vel voluntatem.

SED ITERUM videtur quod pertineat ad potentiam quia Boetius dicit in libro De consolatione « Providentia dedit rebus a se creatis hanc vel maximam manendi causam ut quoad possint naturaliter manere desiderant »; ergo providentia est creationis principium; sed creatio appropriatur potentiae; ergo providentia ad potentiam pertinet.

2. Praeterea, gubernatio est providentiae effectus, ut dicitur Sap. xiv³ « Tu autem Pater gubernas omnia providentia »; sed, sicut Hugo dicit in libro De sacramentis, voluntas est ut imperans, scientia ut dirigens, potentia ut exequens, et sic potentia est gubernationi <propinquior> quam scientia vel voluntas; ergo providentia pertinet magis ad potentiam quam scientiam vel voluntatem.

RESPONSIO. Dicendum quod ea quae de Deo intelliguntur propter nostri intellectus infirmitatem cognoscere non possumus nisi ex

A 38 gubernatione] moderatio *praem.* pA 47 essendi] en *praem.* pA 48 et sic] *signum novae paragraphi imp. praem.* pA 52 principe (e principium ut videtur pA) em. A 53 rei in *appendice lin. A*] om. pA in Deo in *arg. ad caput novae lin. A*] om. pA 56 providentia]. § Sed contra videtur quod pertineat ad voluntatem quia ut dicit damascenus secundo libro providentia est voluntas dei *add. A, et delevisimus (cf. nova inscriptio lin. 65-67)* 84 vel scitum in *marginem ab ipso scriba A (cf. resp. ad arg. lin. 324-328)]* om. pA 91 creatis] ut *add. pA 92 vel sup. lin. A*] om. pA quoad in *arg. A*] quicquid pA 93 manere desiderant inv. pA 102 <propinquior> con. (cf. Φ)] *trans. ad lin. om. A*

Φ 42 et] ipsa *add. Φ (def. 8°)* 51 ipsa] om. 8° ante est Φ (-8°) 53 in Deo (*induc. A*) om. Φ 57-64 Praeterea...tantum (*scil. arg. 9*) om. α 8 65 e om. Φ 66 in om. Φ 71 facere om. Φ 81 providentia om. Φ 84 sed est bonum] secundum boetium α 8 secundum boetium *add. γ* 92 quoad] quo Φ (-8) quo quidquid 8 101 scientia] sapientia Φ 102 <propinquior>] ante est *suppl. Σ* post est *suppl. β* 107 infirmitatem] imbecillitatem vel *praem. Φ (-γ)*

44 causa...similitudinis: Arist. ut supra q. 2 a. 3 240 in nota. 51 Prosa 6 (PL 63, 814 B). 54 Quaestio 46 (PL 40, 30). 67 De fide II c. 29 (PG 94, 964 A; Bt 155). 75 Prosa 6 (PL 63, 817 B et 820 B). 80 Prosa 6 (PL 63, 814 B). 91 III pr 11 (PL 63, 774 B) ut refert Thomas infra q. 21 a. 2. 98 Sap. xiv³: sec. recens. Paris. (ms. Paris B. N. lat. 15467), apud Thomam infra a. 3 38, *Super Sent. I d. 39 q. 2 a. 1 arg. 2, I Pars q. 22 a. 1 sed c., q. 103 a. 1 sed c.* 100 I p. II c. 6 et 22 (PL 176, 208 B et 216 C).

his quae apud nos sunt, et ideo ut sciamus
 110 quomodo providentia dicatur in Deo, viden-
 dum est quomodo providentia sit in nobis.
 Sciendum est ergo quod Tullius providentiam
 ponit prudentiae partem in II libro Veteris
 115 rhetoricae, et est pars prudentiae quasi com-
 pletiva quia aliae duae partes, scilicet memoria
 et intelligentia, non sunt nisi quaedam praeparationes
 ad prudentiae actum. Prudentia autem,
 secundum Philosophum in VI Ethicorum, 'est
 120 recta ratio agibilium': et differunt agibilia a
 factibilibus quia factibilia dicuntur illa quae
 procedunt ab agente in exteriorem materiam,
 sicut scamnum et domus, et horum recta ratio
 est ars; sed agibilia dicuntur actiones quae non
 125 progrediuntur extra agentem sed sunt actus
 perficientes ipsum, sicut caste vivere, patienter
 se habere et huiusmodi, et horum recta
 ratio est prudentia. Sed in istis agibilibus duo
 quaedam considerata occurrunt, scilicet finis
 et id quod est ad finem. Prudentia ergo prae-
 130 cipue dirigit in his quae sunt ad finem: ex hoc
 enim aliquis dicitur prudens quod est bene
 consiliativus, ut dicitur in VI Ethicorum,
 consilium «autem non est de fine sed de his
 quae sunt ad finem», ut dicitur in III Ethicorum.

Sed finis agibilium praeexistit in nobis du-
 pliciter: scilicet per cognitionem naturalem de
 fine hominis, quae quidem naturalis cognitio
 ad intellectum pertinet, secundum Philosophum
 140 in VI Ethicorum, qui est principiorum operabilium
 sicut et speculabilium; principia autem operabilium
 sunt fines, ut in eodem libro dicitur; alio modo quantum
 ad affectionem, et sic fines agibilium sunt in nobis per virtutes
 145 morales, per quas homo afficitur ad iuste vivendum
 vel fortiter vel temperate, quod est quasi
 finis proximus agibilium. Et similiter ad ea
 quae sunt ad finem perficimur et quantum ad

cognitionem per consilium et quantum ad
 appetitum¹ per electionem, et in his per pru-
 150 dentiam dirigimur. Patet ergo quod prudentiae
 est aliqua ordinate ad finem disponere. Et quia
 ista dispositio eorum quae sunt ad finem in
 finem per prudentiam est per modum cuiusdam
 155 ratiocinationis cuius principia sunt fines – ex
 eis enim trahitur tota ratio ordinis praedicti in
 omnibus operabilibus, sicut manifeste apparet
 in artificiatibus –, ideo ad hoc quod aliquis sit
 prudens requiritur quod bene se habeat circa
 160 ipsos fines: non enim potest esse recta ratio
 nisi principia rationis salventur; et ideo ad
 prudentiam requiritur et intellectus finium et
 virtutes morales quibus affectus recte collocatur
 in fine, et propter hoc oportet omnem pruden-
 165 tem esse virtuosum, ut in VI Ethicorum dicitur.
 In omnibus autem viribus et actibus ani-
 mae ordinatis hoc est commune quod virtus
 primi salvatur in omnibus sequentibus, et ideo
 in prudentia quodam modo includitur et vo-
 170 luntas, quae est de fine, et cognitio finis.

Ex dictis igitur patet quomodo providentia
 se habeat ad alia quae de Deo dicuntur. Scien-
 tia enim se habet communiter ad cognitionem
 finis et eorum quae sunt ad finem: per scien-
 175 tiam enim Deus scit se et creaturas; sed pro-
 videntia pertinet tantum ad cognitionem eorum
 quae sunt ad finem secundum quod ordinantur
 in finem, et ideo providentia in Deo includit
 et scientiam et voluntatem, sed tamen essen-
 180 tialiter in cognitione manet, non quidem specu-
 lativa sed practica. Potentia autem executiva
 est providentiae, unde actus potentiae praesup-
 ponit actum providentiae sicut dirigentis, unde
 in providentia non includitur potentia sicut
 185 voluntas.

1. Ad primum ergo dicendum quod in re
 creata duo possunt considerari, scilicet ipsa

A 121 procedunt] consi praem. pA 122 et] ac praem. pA 123 sed agibilia] Agibilia praem. pA 144 sunt] preex
 praem. pA 147 agibilia] prudentie autem add pA 155 ex] litt. imp. add. pA 162 et intellectus finium] et scientia f
 praem. pA 162 et] a et litt. imp. add. pA 166 autem] a et litt. imp. add. pA 169 in] actu add. pA 171 Ex dictis]
 Sciendum tamen quod pro f... (illegib.) per prudentiam praem. pA 176 pertinet] res (inc. respicit ?) praem. pA 178 et ideo]
 Set u praem. pA 181 exequutiva A 187 possunt scrips.] imp. (scil. possu) A

Φ 112 ergo] igitur Φ 115 quia aliae] alie enim Φ (-γ) 121 exteriorem] extraneam Φ 122 et² om. Φ 129 ergo]
 vero Φ 131 quod] quia Φ 147 Et similiter] similiter etiam Φ (-δ) et sic δ 177 secundum...finem hom. om. Σ

114 De inventione II c. 53 n. 160. 118 Ethic. VI 4 (1140 b 4 et 20), ad verbum profert Albertus Super Ethica II lect. 4
 (ed. Col. XIV p. 109). 132 Ethic. VI 4 et 6 (1140 a 26 et 1141 b 9). 135 Cap. 5 (1112 b 11) sec. transl. veterem. (ed. Mar-
 chesi p. xv). 140 Ethic. VI 9 (1143 a 35). 142 Hic supra 4 (1140 b 16). 165 Ethic. VI 11 (1144 b 32).

species eius absolute et ordo eius ad finem, et
 190 exemplaris rei secundum suam speciem abso-
 lute est idea, sed forma rei secundum quod est
 ordinata in finem est providentia; ipse autem
 ordo a divina providentia rebus inditus fatum
 vocatur secundum Boetium; unde sicut se
 195 habet idea ad speciem rei, ita se habet provi-
 dentia ad fatum. Et tamen quamvis idea possit
 pertinere ad speculativam cognitionem aliquo
 modo, tamen providentia tantum ad practicam
 pertinet eo quod importat ordinem ad finem
 200 et ita ad opus quo mediante pervenitur in
 finem.

2. Ad secundum dicendum quod providen-
 tia plus habet de ratione voluntatis quam scien-
 tia practica absolute; scientia enim practica
 205 absolute communiter se habet ad cognitionem
 finis et eorum quae sunt ad finem, unde non
 praesupponit voluntatem finis ut sic aliquo
 modo voluntas in scientia includatur sicut de
 providentia dictum est.

3. Ad tertium dicendum quod puritas intel-
 ligentiae non dicitur ad exclusionem voluntatis
 sed ad excludendum mutabilitatem et varietatem
 a providentia.

4. Ad quartum dicendum quod Boetius in
 215 verbis illis non ponit completam providentiae
 rationem sed nominis rationem assignat, unde
 quamvis videre ad cognitionem speculativam
 pertinere possit, non tamen sequitur quod provi-
 dentia. Et praeterea secundum hoc Boetius
 220 exponit providentiam quasi 'procul videntiam'
 quia ipse Deus «ab excelso rerum cacumine
 cuncta prospicit»; secundum hoc autem est in
 excelso rerum cacumine quod omnia causat et
 ordinat; et sic etiam in verbis Boetii potest
 225 aliquid ad practicam cognitionem pertinens
 notari.

5. Ad quintum dicendum quod comparatio

illa Boetii accipitur secundum similitudinem
 proportionis simplicis ad compositum et quieti
 ad mobile: sicut enim intellectus simplex est et
 230 sine discursu, ratio autem discurrendo circa
 diversa vagatur, ita etiam providentia simplex
 est et immobilis, fatum autem multiplex et
 variabile, unde non sequitur ratio.

6. Ad sextum dicendum quod providentia
 235 in Deo proprie non nominat legem aeternam
 sed aliquid ad legem aeternam consequens: lex
 enim aeterna est consideranda in Deo sicut
 accipiuntur in nobis principia operabilium na-
 turaliter nota ex quibus procedimus in consi-
 240 liando et eligendo, quod est prudentiae sive
 providentiae, unde hoc modo se habet lex
 intellectus nostri ad prudentiam sicut princi-
 pium indemonstrabile ad demonstrationem; et
 similiter etiam in Deo lex aeterna non est ipsa
 245 providentia sed providentiae quasi principium,
 unde et convenienter legi aeternae attribuitur
 actus providentiae sicut et omnis effectus de-
 monstrationis principiis indemonstrabilibus at-
 tribuitur.

7. Ad septimum dicendum quod in divinis
 attributis invenimus duplicem rationem causa-
 litatis: unam per viam exemplaritatis, sicut di-
 255 cimus quod a primo vivo procedunt omnia
 viva,¹ et haec ratio causandi est communis
 omnibus attributis; alia ratio est secundum
 ordinem ad obiectum attributi, prout dicimus
 quod potentia est causa possibilitum et scientia
 scitorum, et secundum hunc modum causandi
 non oportet quod causatum habeat similitu-
 260 dinem causae: non enim quae per scientiam
 facta sunt oportet esse scientia sed scita. Et
 per hunc modum providentia Dei causa om-
 nium ponitur, unde quamvis a providentia sit
 lex naturalis intellectus nostri, non sequitur
 265 quod divina providentia sit lex aeterna.

8. Ad octavum dicendum quod 'ratio illa

A 190 rei hic A] post suam pA 208 scientia] idem conf. praem. pA 209 dictum est] . § Ad tertium dicendum quod ratio
 illa in summo et sequentia ut in solutione ad 8^m (lin. 267-272) add. pA, quae loco suo iterantur: hic delentur per va-cat, et totum a linea
 continua circumducitur. Deinde sequitur solut. ad 4^m, demum ad 3^m quae incipit Ad quintum dicendum quod (quintum dicendum quod
 deletur) tertium dicendum quod etc. ut lin. 210; litteris b - a in margine inscriptis, ordo restauratur 210 tertium dicendum quod
 quintum dicendum quod praem. pA (cf. nota superior) 234 ratio post fin. lin. in marg. A 236 aeternam] idem conf. praem. pA
 242 lex] eterna add. pA 253 viam] idem conf. et imp. praem. pA 256 secundum] per praem. pA 259 et...non oportet]
 non autem praem. pA

Φ 198 tamen] unde Φ (-γ) 221 ipse om. Φ 228 secundum] per Φ 229 quieti] quietis Φ 244 indemonstrabile
 ad demonstrationem] in demonstratione Φ 254 vivo...viva] uno...una Φ (-γ) 256 omnibus om. Φ (-γ) 257 attributi] at-
 tribuit Φ (-γ) 259 causandi om. Φ

194 De consol. IV pr. 6 (PL 63, 815 A et 816 A).

in summo principe constituta' non dicitur providentia nisi adiuncto ordine ad finem ad quem
 270 praesupponitur voluntas finis, unde licet essentialiter ad cognitionem pertineat, tamen voluntatem aliquo modo includit.

9. Ad nonum dicendum quod in rebus potest considerari duplex ordo: unus secundum
 275 quod egrediuntur a principio, alius secundum quod ordinantur ad finem. Dispositio ergo pertinet ad illum ordinem quo res progrediuntur a principio: dicuntur enim aliqua disponi secundum quod in diversis gradibus collocantur
 280 a Deo sicut artifex diversimode collocat partes sui artificii, unde dispositio ad artem pertinere videtur. Sed providentia importat illum ordinem qui est ad finem, et sic providentia differt ab arte divina et dispositione quia ars divina
 285 dicitur respectu productionis rerum, sed dispositio respectu ordinis productorum, providentia autem dicit ordinem in finem. Sed quia ex fine artificii colligitur quicquid est in artificio, ordo autem ad finem est fini propinquior quam ordo partium ad invicem et
 290 quodam modo causa ei, ideo providentia quodam modo est dispositionis causa, et propter hoc actus dispositionis frequenter providentiae attribuitur. Quamvis ergo providentia nec sit
 295 ars, quae respicit productionem rerum, nec dispositio, quae respicit ordinem rerum ad invicem, non tamen sequitur quod non pertineat ad practicam cognitionem.

1. Ad primum vero quod de voluntate obicitur, dicendum est quod pro tanto Damascenus providentiam dicit esse voluntatem quia voluntatem includit et praesupponit, ut dictum est.

2. Ad secundum dicendum quod secundum Philosophum in VI Ethicorum nullus potest esse prudens nisi virtutes morales habeat per
 305 quas recte sit dispositus circa fines, sicut nullus

potest bene demonstrare nisi recte se habeat circa demonstrationis principia: et propter hoc etiam nullus dicitur providus nisi habeat rectam voluntatem, non quia providentia sit in voluntate.

3. Ad tertium dicendum quod Deus dicitur gubernare per bonitatem, non quasi bonitas sit ipsa providentia sed quia est providentiae principium cum habeat rationem finis, et etiam
 315 quia ita se habet divina bonitas ad ipsum sicut moralis virtus ad nos.

4. Ad quartum dicendum quod disponere, quamvis voluntatem praesupponat, non tamen est actus voluntatis quia ordinare, quod in dispositione intelligitur, est sapientis, ut Philosophus dicit: et ideo dispositio et providentia essentialiter ad cognitionem pertinent.

5. Ad quintum dicendum quod providentia comparatur ad provisum sicut scientia ad scitum et non sicut scientia ad scientem, unde non oportet quod provisum in quantum provisum sit sapiens sed quod sit scitum.

6-7. Alia duo concedimus.

Articulus secundus

Secundo quaeritur utrum mundus providentia regatur. Et videtur quod non: nullum enim agens ex necessitate naturae agit per providentiam; sed Deus agit in res creatas ex necessitate naturae quia, ut dicit Dionysius
 5 IV cap. De divinis nominibus, divina bonitas se creaturis communicat 'sicut noster sol, non praeeligens neque praecognoscens, radios suos' in corpora diffundit; ergo mundus a Deo non regitur providentia.

2. Praeterea, principium multiforme sequitur ad principium uniforme; sed voluntas est principium multiforme quia se habet ad opposita, et per consequens etiam providentia quae

A 268 dicitur] debet *praem.* pA 283 providentia...et dispositione] quamvis ars et dispositio *praem.* pA 286 productorum] dispo *praem.* pA 288 colligitur...artificio] a *praem.* pA 289 fini propinquior] propinquior *praem.* pA 295 ars] per *add.* pA 301 providentiam *scrips.*] providentia (*casu compl. abbrev. om.*) A 302 et...ut] ut *praem.* pA 313 bonitatem, non] voluntatem non *praem.* pA 318 quod] quare actus *add.* pA 327 oportet] n *praem.* pA

Φ 288 artificiat] artificii Σ 291 ideo] et *praem.* Φ (-8°) 300 dicendum est] *om.* Φ (-γ) dicendum γ 321 intelligitur] intellectus Φ 323 essentialiter] realiter Φ

304 *Ethic.* VI 11 (1144 b 32). 322 *Metaph.* I 2 (982 a 17) ut dicitur infra q. 22 a. 13 arg. 14.

1 Parall.: I *Pars* q. 22 a. 2; *Cont. Gent.* III c. 64; *Super Sent.* I d. 39 q. 2 a. 2; *Comp. theol.* cap. 123; *De subst. separ.* cap. 13-15. 6 § 1 (PG 3, 693 B; Dion. 146). 13 se...opposita: Arist. *Metaph.* IX 2 (1046 b 4) ut refert Thomas c. g. *Super Sent.* II d. 7 q. 1 a. 1 arg. 1 et infra q. 22 a. 5 sed c. 5.

15 voluntatem praesupponit, natura autem est principium uniforme quia determinatur ad unum; ergo natura praecedit providentiam: non igitur res naturales providentia reguntur.

3. Sed dicebat quod principium uniforme 20 praecedit multiforme in eodem non in diversis. — Sed contra, quanto aliquod principium maiorem habet virtutem causandi tanto est prius; sed quanto magis est uniforme maiorem habet virtutem in causando quia, ut dicitur in 25 libro De causis, «omnis virtus unita plus est infinita quam multiplicata»; ergo sive in eodem sive in diversis accipiantur, uniforme principium multiforme praecedet.

4. Praeterea, secundum Boetium in sua 30 Arithmetica, omnis inaequalitas ad aequalitatem reducitur et multitudo ad unitatem; ergo et omnis actio voluntatis, quae multiplicatam habet, ad actionem naturae, quae simplex est et aequalis, reduci debet; et ita oportet quod 35 primum agens per essentiam suam et naturam agat et non per providentiam, et sic idem quod prius.

5. Praeterea, illud quod est de se determinatum ad unum non indiget aliquo regente quia 40 ad hoc¹ alicui regimen adhibetur ne in contrarium dilabatur; res autem naturales per propriam naturam sunt determinatae ad unum; ergo non indigent providentia gubernante.

6. Sed dicebat quod ad hoc providentiae 45 gubernatione indigent ut conserventur in esse. — Sed contra, illud in quo non est potentia ad corruptionem non indiget exteriori conservante; sed quaedam res sunt in quibus non est potentia ad corruptionem quia nec ad generationem, sicut patet in corporibus caelestibus 50 et substantiis spiritualibus, quae sunt principales partes mundi; ergo huiusmodi non indigent providentia conservante in esse.

7. Praeterea, quaedam sunt in rerum natura 55 quae nec etiam Deus potest mutare, sicut hoc principium quod 'non est de eodem affirmare et negare' et 'quod fuit non potest non fuisse', ut Augustinus dicit in libro Contra Faustum: ergo ad minus huiusmodi providentia gubernante et conservante non indigent. 60

8. Praeterea, ut Damascenus dicit in II libro, «non est conveniens alium esse factorem rerum et alium provisorem». Sed corporalia non sunt facta a Deo cum Deus sit spiritus: 65 non enim videtur quod spiritus possit producere aliquod corpus, sicut nec corpus potest aliquem spiritum producere; ergo huiusmodi corporalia a divina providentia non reguntur.

9. Praeterea, gubernatio rerum ipsam rerum distinctionem concernit; sed rerum distinctio 70 non videtur esse a Deo quia ipse se habet uniformiter ad omnia, ut dicitur in libro De causis; ergo res non gubernantur per divinam providentiam.

10. Praeterea, quae sunt in se ipsis ordinata non oportet ab alio ordinari; sed res naturales sunt huiusmodi quia, ut dicitur II De anima, «omnium natura constantium est terminus et ratio magnitudinis et augmenti»; 80 ergo res naturales non ordinantur per providentiam divinam.

11. Praeterea, si res gubernantur per divinam providentiam, ex ordine rerum poterimus divinam providentiam perscrutari; sed, sicut dicit Damascenus in II libro, «oportet omnia 85 admirari, omnia laudare, omnia imperscrutate acceptare quae providentiae sunt»; ergo providentia mundus non regitur.

SED CONTRA est quod Boetius dicit «O qui perpetua mundum ratione gubernas». 90

2. Praeterea, quaecumque habent certum

A 26 multiplicata (ex imultiplicata pA) em. A 72 ut dicitur...ergo] ergo praem. pA 79 ratio] et add. pA 80 ergo] . § (scil. signum novae paragr.) praem. pA 91 quaecumque scrips.] quemcumque A

Φ 17 unum] genus add. Φ 28 praecedet] praecedit ante multiforme Φ 35 primum] principium Φ (-γ) non liquet γ 49 quia nec] neque Φ 54 quaedam] principia praem. Φ 55 nec] neque Φ 56 quod] sicut praem. Φ 68 a divina] divini Φ (-γ) divina γ 78 constantium] existentium Σ 86 imperscrutate] om. α perscrutari β etiam perscrutari γ

16 determinatur ad unum: cf. Arist. *Metaph.* IX 2 (1046 b 5). 25 Prop. 17 (16). 30 II c. 1 (PL 63, 1113). 50 sicut...spiritualibus: Arist. *De caelo* I 6 (270 a 12) ut refert Thomas *Cont. Gent.* I c. 20, Dionys. *De div. nom.* cap. 4 § 1 (PG 3, 693 B; Dion. 147) ut refert Thomas *Cont. Gent.* II c. 55 et *I Pars* q. 9 a. 2. 58 XXVI c. 5 (PL 42, 481) ut refert Thomas *Super Sent.* I d. 42 q. 2 a. 2. 62 *De fide* II c. 29 (PG 94, 964 A; Bt 155). 72 Prop. 20 (19) et 24 (23) et comm. 78 Cap. 4 (416 a 16) sec. transl. veterem (ed. Alonso, p. 145, 13). 85 *De fide* II c. 29 (PG 94, 964 C; Bt 156). 89 *De consol.* III metr. 9 (PL 63, 758) ut refert Thomas *I Pars* q. 103 a. 1 sed c.

ordinem oportet quod aliqua providentia re-
gantur; sed res naturales tenent certum ordi-
nem in suis motibus; ergo providentia re-
guntur.

95 3. Praeterea, ea quae sunt diversa non con-
servantur in aliqua coniunctione nisi per ali-
quam providentiam gubernantem, unde etiam
quidam philosophi coacti sunt ponere animam
100 esse harmoniam propter conservationem con-
trariarum in corpore animalis; sed in mundo
videmus contraria et diversa ad invicem col-
ligata permanere; ergo mundus providentia
regitur.

105 4. Praeterea, sicut dicit Boetius in IV De
consolatione, « fatum singula in motu digerit
locis, formis ac temporibus distributa, et haec
temporis ordinis explicatio in divinae mentis
adunata prospectu providentia est »: cum ergo
110 videamus res esse distinctas secundum formas
et tempora et loca, necesse est ponere fatum
et sic etiam providentiam.

5. Praeterea, omne illud quod per se non
potest conservari in esse indiget aliquo guber-
nante quo conservetur; sed res creatae per se
115 in esse conservari non possunt quia quae ex
nihilo facta sunt, per se in nihilum tendunt,
ut Damascenus dicit; ergo oportet esse provi-
dentiam gubernantem res.

120 RESPONSIO. Dicendum quod providentia re-
spicit ordinem ad finem, et ideo quicumque
causam finalem negant oportet quod negent
per consequens providentiam, ut Commentator
dicit in II Physicorum. Negantium autem cau-
125 sam finalem antiquitus duplex fuit positio:

quidam enim antiquissimi philosophi posue-
runt tantum causam materiale, unde cum non
ponerent causam agentem, nec finem ponere
poterant qui non est causa nisi in quantum
movet agentem; alii autem posteriores ponebant
130 causam agentem, nihil dicentes de causa finali.
Et secundum utrosque omnia procedebant ex
necessitate causarum praecedentium vel ma-
teriaae vel agentis.

Sed haec positio hoc modo a philosophis
135 improbat. Causa enim materialis et agens
in quantum huiusmodi sunt effectui causa
essendi. Non autem sufficiunt ad causandum
bonitatem in effectu secundum quam sit con-
veniens et in se ipso ut permanere possit et
140 aliis ut eis opituletur: verbi gratia calor de sui
ratione quantum ex se est habet dissolvere;
dissolutio autem non est conveniens et bona nisi
secundum aliquem certum terminum et mo-
dum; unde nisi poneremus aliam causam prae-
145 ter calorem et huiusmodi agentia in natura, non
possemus assignare causam quare res conve-
nienter fiant et bene. Omne autem quod non
habet causam determinatam casu accidit, et
ideo oportet secundum positionem praedictam
150 ut omnes convenientiae et utilitates quae in-
veniuntur in rebus essent casuales, quod etiam
Empedocles posuit dicens casu accidisse ut
per amicitiam hoc modo congregarentur¹ par-
tes animalium ut animal salvari posset, et quod
155 multotiens accidit. Hoc autem non potest esse:
ea enim quae casu accidunt proveniunt in mi-
nori parte; videmus autem huiusmodi conve-
nientias et utilitates accidere in operibus na-
turae aut semper aut in maiori parte, unde non
160

A 106 motu sic A (cf. *Summa fr. Alexandri* I Pars a. 214, *Bonaventura Super Sent.* II p. 364, etc.) motum Boetius 108 tem-
poris sic A] temporalis Boetius 109 prospectu (cum quibusdam codd. Boetii, *Bonaventura* l. c., etc.) A] prospectum (potius) Boe-
tius 132 omnia] nec (fort. inc. necesse?) praem. pA 142 ex] d praem. pA est] semper add. pA 146 agentia (ex agen-
tiam pA) em. A 150 oportere] quod add. pA 153 ut] quod (ras. deletum) praem. pA 155 et quod sup. lin. A] om. pA
156 Hoc...ea enim quae casu accidunt] ea autem quae fiunt casu praem. pA

Φ 106 digerit] dirigit Φ 107 haec] non α ipsa autem γ ipsa δ 129 poterant] potuerunt Φ 132 ex] de Φ 133 ma-
teriaae] nature Φ 139 sit] sumitur α sumitur add. γ effectus add. δ 140 et] in add. Φ (-δ) 141 ut eis om. Φ (-δ)
142 ex] de Φ 145 nisi] si non Φ (-δ¹) si δ¹ 149 et ideo] unde Φ 153 accidisse] evenisse Φ

93 res...motibus: cf. Arist. *Phys.* VIII 3 (252 a 11) et *De part. animal.* I c. 5 (645 a 23). 99 quidam philosophi: Empe-
docles ex Arist. *De anima* I 9 (408 a 19) et Dinarchus [ex Nemesii *De nat. hom.* cap. 2 (PG 40, 537 A; Bd [27])] ut refert Thomas
Cont. Gent. II c. 64. 106 Prosa 6 (PL 63, 815 A). 118 *De fide* II c. 27 (PG 94, 960 C; Bt 152). 124 Comm. 75
(IV, 75 M). 126 antiquissimi philosophi: Democritus et quasi omnes Antiqui Naturales ut refert Thomas *Super Sent.* I d.
39 q. 2 a. 2, cf. Arist. *Metaph.* I 4. 7 et 11 (983 b 6, 985 b 5 et 988 a 25). 130 posteriores: Empedocles et Pythagoras ut re-
fert Thomas *Super Sent.* II d. 1 q. 1 a. 1, cf. Arist. *Metaph.* I 6 et 8 (985 a 2 et 986 a 33). 135 philosophis: cf. Arist.
Phys. II 12 sqq. (198 b 10 sqq.), Avicenna *Suffic.* I c. 14 (f. 21^v), Averroes *Phys.* II comm. 75 (IV, 75-77). 153 Cf. Arist.
Phys. II 12 (198 b 16) et *De part. animal.* I c. 1 (640 a 19).

potest esse quod casu accidant, et ita oportet quod procedant ex intentione finis.

Sed id quod intellectu caret vel cognitione, non potest directe in finem tendere nisi per aliquam cognitionem ei praestituatur finis et dirigatur in ipsum: unde oportet, cum res naturales cognitione careant, quod praexistat aliquis intellectus qui res naturales in finem ordinet ad modum quo sagittator dat sagittae certum motum ut tendat ad determinatum finem; unde sicut percussio quae fit per sagittam non tantum dicitur opus sagittae sed proicientis, ita etiam omne opus naturae dicitur a philosophis opus intelligentiae. Et sic oportet quod per providentiam illius intellectus qui ordinem praedictum naturae indidit, mundus gubernetur. Et similatur providentia ista qua Deus mundum gubernat providentiae oeconomicae qua aliquis gubernat familiam, vel politicae qua aliquis gubernat civitatem aut regnum, per quam aliquis ordinat actus aliorum in finem: non enim potest esse in Deo providentia respectu sui ipsius cum quicquid est in eo sit finis non ad finem.

1. Ad primum igitur dicendum quod similitudo Dionysii quantum ad hoc attenditur quod sicut sol nullum corpus excludit, quantum in ipso est, a sui luminis communicatione, ita etiam nec divina bonitas aliquam creaturam a sui participatione, non autem quantum ad hoc quod sine cognitione et electione operetur.

2. Ad secundum dicendum quod principium aliquod potest dici multiforme dupliciter: uno modo quantum ad ipsam essentiam principii, in quantum scilicet est compositum, et sic multiforme principium oportet esse posterius uniformi; alio modo secundum respectum ad effectus, ut dicatur illud principium multiforme quod ad multa se extendit, et sic multiforme est prius quam uniforme quia quanto aliquod principium est simplicius tanto se extendit ad plura. Et per hunc modum voluntas di-

citur multiforme principium, natura autem uniforme.

3. Ad tertium dicendum quod ratio illa procedit de uniformitate principii secundum suam essentiam.

4. Ad quartum dicendum quod Deus per essentiam suam est causa rerum, et ita ad aliquod simplex principium reducitur omnis rerum pluralitas. Sed essentia eius non est causa rerum nisi secundum quod est scita, et per consequens secundum quod est volita communicari creaturae per viam assimilationis: unde res ab essentia divina per ordinem scientiae et voluntatis procedunt, et ita per providentiam.

5. Ad quintum dicendum quod ista determinatio qua res naturalis determinatur ad unum non est ei ex se ipsa sed ex alio, et ideo ipsa determinatio ad effectum convenientem providentiam demonstrat, ut dictum est.

6. Ad sextum dicendum quod corruptio et generatio possunt accipi dupliciter: uno modo secundum quod generatio et corruptio sunt ex ente contrario et in ens contrarium, et hoc modo potentia ad generationem et corruptionem inest alicui secundum quod eius materia est in potentia ad contrarias formas, et hoc modo corpora caelestia et substantiae spirituales nec ad generationem nec ad corruptionem potentiam habent; alio modo dicuntur communiter pro quolibet exitu rerum in esse et pro quolibet transitu in non esse, ut sic etiam creatio per quam aliquid ex nihilo ad esse deducitur generatio dicatur, et ipsa rei annihilatione dicatur corruptio. Dicitur autem aliquid habere potentiam ad generationem, per hunc modum, per hoc quod est potentia in agente ad ipsius productionem; et similiter dicitur aliquid habere potentiam ad corruptionem quia in agente est potentia ut deducat illud in non esse. Et secundum hoc omnis creatura habet potentiam ad corruptionem. Cuncta enim quae Deus in esse produxit potest etiam reducere in non esse, cum ad hoc quod creaturae subsi-

A 173 opus] *idem conf. praem.* pA 176 indidit] instituit *praem.* pA 205 illa (*ex illam* pA) *em.* A 211 essentia *scrips.* scientia (*fort. mendum Thomae e lapsu dictionis*) A 212 nisi secundum] s *praem.* pA 231 modo] secundum *add.* pA 238 per hoc] non quia *praem.* pA 245 non esse] e *praem.* pA

Φ 161 quod] ut Φ (-δ) 179 aliquis] quis Φ 188 ipso] se Φ 202 per] secundum Φ 211 essentia *coni.* β γ] scientia (*induc.* A) α δ 227 materia] natura Φ 230 nec... nec] neque...neque Φ 231 modo] *hec add.* Φ 233 ut] et Φ 235 dicitur] dicitur Φ 239 ipsius] ipsam Φ 241 illud] illum Φ (-δ) 245 cum] tamen Φ (-δ) unde δ

173 opus naturae...: cf. supra q. 3 a. 1 208 in nota. 200 quanto...plura: cf. supra q. 2 a. 3 176 in nota.

stant oportet quod semper in eis Deus esse operetur, ut Augustinus dicit Super Genesim ad litteram, non per modum quo domus fit ab artifice, cuius actione cessante adhuc domus manet, sed per modum quo illuminatio aeris est a sole: unde ex hoc ipso quod non praeberet creaturae esse, quod in eius voluntate est constitutum, creatura in nihilum redigeretur.

7. Ad septimum dicendum quod necessitas principiorum dictorum consequitur providentiam divinam et dispositionem: ex hoc enim quod res productae sunt in tali natura, in qua habent esse terminatum, sunt distinctae a suis negationibus; ex qua distinctione sequitur quod affirmatio et negatio non sit simul vera; et ex hoc est necessitas in omnibus aliis principiis, ut dicitur in IV Metaphysicae.

8. Ad octavum dicendum quod effectus non potest esse praestantior causa, potest autem inveniri deficientior quam causa: et quia corpus naturaliter est inferius spiritu, ideo corpus non potest spiritum producere sed e converso.

9. Ad nonum dicendum quod Deus secundum hoc similiter dicitur se habere ad res quod in eo nulla est diversitas; et tamen ipse est causa diversitatis rerum secundum quod per scientiam suam rationes diversarum rerum penes se continet.

10. Ad decimum dicendum quod ordo ille qui est in natura non est ei a se sed ab alio, et ideo indiget natura providentia a qua talis instituitur in ea.

11. Ad undecimum dicendum quod creaturae deficiunt a repraesentatione Creatoris, et ideo per creaturas nullo modo perfecte possumus devenire in Creatoris cognitionem; et etiam propter imbecillitatem intellectus nostri

qui nec totum hoc de Deo potest ex creaturis accipere quod creaturae manifestant de Deo. Et ideo prohibemur perscrutari ea quae in Deo sunt, ne scilicet velimus ad finem inquisitionis pervenire, quod nomen perscrutationis ostendit: sic enim non crederemus de Deo nisi quod noster intellectus capere posset; non autem prohibemur scrutari cum ista modestia ut cognoscamus nos insufficientes ad perfectam comprehensionem, et ideo Hilarius dicit quod « quae pie infinita persequitur, etsi numquam perveniat, semper tamen proficiet prodeundo ».

Articulus tertius

Tertio quaeritur utrum divina providentia ad corruptibilia se extendat. Et videtur quod non: causa enim et effectus sunt eiusdem coordinationis; sed creaturae corruptibiles sunt causae culpae, ut patet quod species mulieris est fomentum et causa luxuriae, et Sap. xiv¹¹ dicitur quod « creaturae Dei factae sunt in muscipulam pedibus insipientium »; cum ergo culpa sit extra ordinem providentiae divinae, videtur quod ordini providentiae corruptibilia non subdantur.

2. Praeterea, nihil provisum a sapiente est corruptivum effectus eius quia sic contrariaretur sapiens sibi ipsi eadem aedificans et destruens; sed in rebus corruptibilibus invenitur una contraria alteri et corruptiva illius; ergo non sunt provisa a Deo.

3. Praeterea, sicut dicit Damascenus in II libro, « necesse est omnia quae providentia fiunt, secundum rectam rationem et optimam et Deo decentissimam fieri et sicut potest melius fieri »; sed corruptibilia possent fieri me-

A 252 eius] q add. pA 256 et...ex hoc]. ex hoc praem. pA 257 in qua...terminatum in marg. A] om. pA 263 effectus] causa praem. pA 277 qua scrips. cum δ] quo A 281 perfecte] perficere praem. pA 9 sit extra] non praem. pA 13 effectus eius] sui praem. pA 20 optimam] optima Damascenus 21 Deo] idem conf. praem. pA 21 decentissimam em. A] conf. pA decentissima Damasc.

Φ 249 cuius] cum Φ 260 sit] sunt Φ vera] natura (induc. A) Φ 271 eo] deo Φ 273 suam om. Φ 277 qua] quo (induc. A) Φ (-δ) 284 nec] neque Φ 291 cum ista inv. Φ 293 ideo] etiam add. Φ (-δ) sic etiam δ 294 persequitur] prosequitur Φ (-δ) perscrutatur δ 5 causae] causa Φ quod] quia Φ 10 corruptibilia] corporalia Σ 11 subdantur] subduntur Φ 13 contrariaretur] contrarietur Φ 16 illius] ipsius Φ 22 possent] possunt Σ

248 IV c. 12 (PL 34, 304) et VIII c. 12 (PL 34, 383) ut refert Thomas I Pars q. 104 a. 1. 262 Metaph. IV 6 (1005 b 32). 293 De Trin. II 10 (PL 10, 59 A) ut refert Thomas Cont. Gent. I c. 8.

1 Parall.: I Pars q. 22 a. 2; Super Sent. I d. 39 q. 2 a. 2; Comp. theol. cap. 123, 132 et 133; De subst. separ. cap. 13-15. 19 De fide II c. 29 (PG 94, 964 A; Bt 155).

liora quia incorruptibilia; ergo providentia divi-
vina ad corruptibilia se non extendit.

25 4. Praeterea, omnia corruptibilia de sua
natura corruptionem habent, alias non esset
necesse omnia corruptibilia corrumpi; sed cor-
ruptio, cum sit defectus, non est provisa a Deo
qui non potest esse causa alicuius defectus;
30 ergo naturae corruptibiles non sunt provisae
a Deo.

5. Praeterea, sicut dicit Dionysius in IV De
divinis nominibus, providentiae non est na-
turam perdere sed salvare: ergo providentiae
35 omnipotentis Dei est res perpetuo salvare; sed
corruptibilia non perpetuo salvantur; ergo non
subiacent divinae providentiae.

SED CONTRA est quod dicitur Sap. XIV⁸ « Tu
autem Pater gubernas omnia providentia ».

40 2. Praeterea, Sap. XIII dicitur quod ipse est
Deus « cui est cura de omnibus »: ergo tam cor-
ruptibilia quam incorruptibilia eius providen-
tiae subsunt.

3. Praeterea, sicut dicit Damascenus in II
45 libro, « non est conveniens alium esse factorem
rerum et alium provisorum »; sed Deus est causa
efficiens omnium corruptibilium; ergo et eorum
provisor.

RESPONSIO. Dicendum quod providentia Dei
50 qua res gubernat, ut dictum est, est similis
providentiae qua paterfamilias gubernat do-
mum aut rex civitatem aut regnum; in quibus
gubernationibus hoc est commune quod bonum
commune est eminentius quam bonum sin-
55 gulare, sicut bonum gentis est divinius quam
bonum civitatis vel familiae vel personae, ut

habetur in principio Ethicorum; unde quilibet
provisor plus attendit quid communitati con-
veniat, si sapienter gubernat, quam quid con-
veniat uni tantum. Hoc ergo quidam non atten-
60 dentes, considerantes in rebus corruptibilibus
aliqua quae possent meliora esse secundum
se ipsa considerata, non attendentes ordinem
universi secundum quem optime collocatur
unumquodque in ordine suo, dixerunt ista
65 corruptibilia non gubernari a Deo sed sola
incorruptibilia: ex quorum persona dicitur Iob
XXII¹⁴ « Nubes latibulum eius », scilicet Dei,
« nec nostra considerat sed circa cardines caeli
perambulat »; haec autem corruptibilia posue-
70 runt vel omnino absque gubernatore temere agi
vel a contrario principio gubernari. Quam po-
sitionem Philosophus in XI Metaphysicae re-
fellit per similitudinem exercitus, in quo inve-
nimus duplicem ordinem, unum quo exercitus
75 partes ordinantur ad invicem, alium quo ordi-
nantur ad bonum exterius, scilicet bonum ducis;
et ordo ille quo partes exercitus ordinantur ad
invicem, est propter illum ordinem quo totus
exercitus ordinatur ad ducem; unde si non esset
80 ordo ad ducem non esset ordo partium exerci-
tus ad invicem. Quamcumque ergo multitu-
dinem invenimus ordinatam ad invicem, oportet
eam ordinari ad exterius principium. Partes
autem universi corruptibiles et incorruptibiles
85 sunt ad invicem¹ ordinatae non per accidens
sed per se: videmus enim ex corporibus cae-
lestibus utilitates provenientes in corporibus
corruptibilibus vel semper vel in maiori parte
secundum eundem modum. Unde oportet
90 omnia corruptibilia et incorruptibilia esse in
uno ordine providentiae principii exterioris

A 46 rerum et] et *praem.* pA 69 sed] *litt. imp. add.* pA 71 omnino] omnia *imp. praem.* pA 75 exercitus in marg. A]
trans. ad lin. om. pA 78 ordinantur] ordi in fine lin. *praem.* pA

Φ 23 divina] dei Σ 25 sua] sui Φ 27 corruptibilia] corporalia Σ (-8¹) 30 naturae] creature Φ 32 iv] iii (seu 3) Φ
36 perpetuo] perpetue Φ 38 xiv] xliii (seu 43) Φ (-8) 46 rerum et] *om.* δ rerum Φ (-8) 55 divinius] eminentius Φ
56 bonum *om.* Σ 60 ergo] autem Φ 69 nec] neque Φ cardines] ordines α δ cardinales γ 71 temere agi] essentia
(seu essentie) agi Σ intelligi β 72 positionem] opinionem Φ 73 refellit] reprobatur α δ aliter refellit reprobatur β 77 sci-
licet] ad add. Φ 79 propter] per Φ (-8) 88 provenientes] provenire Φ 89 vel¹] ut Φ

28 Deo...defectus: August. ut supra q. 1 a. 8 63. 33 § 33 (PG 3, 733 B; Dion. 312). 38 Sap. XIV⁸: cf. supra a. 1 98
in nota. 40 Rectius XII¹⁴. 45 De fide II c. 29 (PG 94, 964 A; Bt 155). 50 dictum est: supra a. 2. 57 Ethic. I 2
(1004 b 10). 60 quidam: 'opinio quorundam Peripateticorum' ut refert Thomas *Super Dion. De div. nom.* cap. 3 lect. unica,
'Commentator...in XI Metaphysicae' [= *Metaph. XII* comm. 37 et 52 (VIII, 320 I et 338 E)] ut refert Thomas *Super Sent. I d.*
39 q. 2 a. 2, cf. etiam Moyses Maim. *Dux neutr.* III c. 18 opinio 2^a. 71 absque...agi: opinio Antiquorum Naturalium et An-
tiquissimorum Philosophorum, Democriti et Leucippi ut refert Thomas *Cont. Gent.* II c. 39, *Super Sent. I d.* 39 q. 2 a. 2 et supra
a. 2 126, opinio Epicureorum ut refert Thomas *I Pars* q. 22 a. 2 ex Nemesii *De nat. hom.* cap. 44 (PG 40, 796 B; Bd [124]).
72 a...gubernari: Manichaei ut refert Thomas *I Pars* q. 8 a. 3 ex August. *De haeres.* § 46 (PL 42, 35). 73 *Metaph. XI* (= XII) 12 (1075 a 11).

quod est extra universum: unde Philosophus
concludit quod necesse est ponere in universo
95 unum dominatum et non plures.

Sciendum tamen quod aliquid providetur
dupliciter, uno modo propter se, alio modo
propter aliud: sicut in domo propter se provi-
dentur ea in quibus consistit essentialiter bonum
100 domus, sicut filii, possessiones et huiusmodi;
alia vero providentur ad horum utilitatem, ut
vasa, animalia et huiusmodi. Et similiter in
universo illa propter se providentur in quibus
consistit essentialiter perfectio universi, et haec
105 perpetuitatem habent sicut et universum per-
petuum est; quae vero perpetua non sunt non
providentur nisi propter aliud. Et ideo substan-
tiae spirituales et corpora caelestia, quae sunt
perpetua et secundum speciem et secundum
110 individuum, sunt provisa propter se et in specie
et in individuo; sed corruptibilia perpetuitatem
non possunt habere nisi in specie, unde species
ipsae sunt provisae propter se, sed individua
eorum non sunt provisa nisi propter perpetuum
115 esse speciei conservandum. Et secundum hoc
salvatur opinio illorum qui dicunt quod ad
huiusmodi corruptibilia non se extendit divina
providentia nisi secundum quod participant
naturam speciei: hoc enim est verum <si>
120 intelligatur de providentia qua aliqua propter
se providentur.

1. Ad primum ergo dicendum quod crea-
turae corruptibiles non sunt per se causa cul-
pae sed occasio tantum et per accidens causa;
125 causa autem per accidens et effectus non oportet
esse unius coordinationis.

2. Ad secundum dicendum quod sapiens
provisor non solum attendit quid expediat uni
eorum quae suae providentiae subduntur, sed
130 magis quid competat omnibus: quamvis ergo
corruptio alicuius rei in universo non sit ei

conveniens, competit tamen perfectioni uni-
versi, quia per continuam generationem et
corruptionem individuorum conservatur esse
perpetuum in speciebus, in quibus per se con-
sistit perfectio universi. 135

3. Ad tertium dicendum quod, quamvis res
corruptibilis melior esset si incorruptibilitatem
haberet, melius tamen est universum quod
ex corruptibilibus et incorruptibilibus constat
140 quam quod ex incorruptibilibus tantum con-
staret, quia utraque natura bona est, scilicet
corruptibilis et incorruptibilis: melius autem
est esse duo bona quam unum tantum. Nec
multiplicatio individuorum in una natura pos-
set aequivalere diversitati naturarum, cum bo-
num naturae, quod est communicabile, prae-
mineat bono individuali, quod est singulare.

4. Ad quartum dicendum quod, sicut te-
nebrae sunt a sole non ex hoc quod aliquid agat
sed ex hoc quod lumen non immittit, ita cor-
ruptio est a Deo non quasi aliquid agente sed
non tribuente permanentiam.

5. Ad quintum dicendum quod illa quae
propter se providentur a Deo, perpetuo man-
nent; non autem hoc oportet de illis quae prop-
ter se non providentur, sed oportet ea tantum
manere quantum est necessarium his propter
quae providentur; et ideo particularia quaedam,
quia propter se non sunt provisa, corrumpun-
160 tur, ut ex dictis patet.

Articulus quartus

Quarto quaeritur utrum omnes motus et
actiones horum inferiorum corporum
subdantur divinae providentiae. Et vi-
detur quod non: Deus enim non est provisor
eius cuius non est actor, quia «non est conve-
niens ponere alium provisorum et alium con- 5

A 103 in quibus] que *praem.* pA 111 corruptibilia] corporalia (*casu non deletum*) *praem.* A, et *delevimus* perpetuitatem non...
habere] non habent *praem.* pA 119 est] non *praem.* pA <si> *suppl.*] nisi pA om. A 141 ex incorruptibilibus] inco
praem. pA

Φ 96 providetur dupliciter] provideri dicitur Φ 98 aliud] alia Φ 107 aliud] alium Φ (-8¹) 111 perpetuitatem] om.
α γ *post* habere δ 119 <si> *suppl.* Φ 122 ergo om. Φ (-8¹) 125 oportet...coordinationis] sunt unius et eiusdem coor-
dinationis vel non oportet esse Φ 144 Nec] neque Φ 148 individuali] individui Φ 151 immittit] emittit Φ 160 se]
non providentur vel *add.* Φ
6 et] aut Φ

93 Philosophus: hic supra (1076 a 4) sec. transl. mediam (ed. Geyer, p. 531,91-92).

1 Parall.: ut supra a. 3.

ditorem », ut Damascenus dicit in II libro; sed Deus non est actor mali cum omnia, in quantum ab eo sunt, bona sint; cum igitur in motibus et actionibus horum inferiorum multa mala accidunt, videtur quod non omnes motus horum inferiorum divinae providentiae subsint.

2. Praeterea, contrarii motus non videntur esse unius ordinis; sed in istis inferioribus inveniuntur contrarii motus et contrariae actiones; ergo impossibile est quod omnes cadant sub ordine divinae providentiae.

3. Praeterea, nihil cadit sub providentia nisi ex hoc quod ordinatur in finem; sed malum non ordinatur in finem, quinimmo malum est privatio ordinis; ergo malum non cadit sub providentia; in his autem inferioribus multa mala accidunt; ergo etc.

4. Praeterea, non est prudens qui sustinet aliquod malum evenire in illis quorum actus eius providentiae subsunt, si possit impedire; sed Deus est prudentissimus et potentissimus; cum ergo multa mala eveniant in his inferioribus, videtur quod particulares actus horum inferiorum divinae providentiae non subdantur.

5. Sed dicebat quod Deus ideo permittit mala fieri quia potest ex eis elicere bona. — Sed contra, bonum est potentius quam malum; ergo magis ex bono potest elici bonum quam ex malo; ergo non est necesse quod Deus mala permittat fieri ut eliciat ex eis bona.

6. Praeterea, sicut Deus condidit omnia per suam bonitatem, ita etiam omnia sua bonitate gubernat, ut Boetius dicit in IV De consolatione; sed divina bonitas non permittit ut aliquid ab eo malum producat; ergo nec divina bonitas permittit aliquid malum suae providentiae subesse.

7. Praeterea, nullum provisum est casuale:

si ergo omnes motus horum inferiorum essent provisi, nihil casu accideret et ita omnia ex necessitate contingerent, quod est impossibile.

8. Praeterea, si omnia ex necessitate materiae contingerent in his inferioribus, haec inferiora non regerentur providentia, ut Commentator dicit II Physicorum; sed multa in his inferioribus accidunt ex necessitate materiae; ergo ad minus ista divinae providentiae non subduntur.

9. Praeterea, nullus prudens permittit bonum ut veniat malum: ergo eadem ratione nullus prudens permittit malum ut veniat bonum; sed Deus est prudens; ergo non permittit mala fieri ut bona eveniant, et ita videtur quod mala quae fiunt in his inferioribus non cadant etiam sub providentia concessionis.

10. Praeterea, illud quod est reprehensibile in homine, nullo modo Deo attribuendum est; sed hoc reprehenditur in homine ut faciat mala ad bonum consequendum, ut patet Rom. III⁸ « Sicut blasphemamur, et sicut quidam aiunt nos dicere: faciamus mala ut veniant bona »; ergo Deo non competit ut sub eius providentia cadant mala ut bona ex eis eliciantur.

11. Praeterea, si actus inferiorum corporum divinae providentiae subderentur, hoc modo agerent secundum quod divinae iustitiae conveniret; sed non hoc modo inveniuntur inferiora elementa agere, quia ignis aequaliter comburit domum iusti hominis et iniusti; ergo actus inferiorum corporum non subduntur providentiae divinae.

SED CONTRA est quod dicitur Matth. x²⁹ « Nonne duo passeret asse veneunt et unus ex eis non cadet in terram sine Patre vestro? » ubi dicit glosa « Magna est Dei providentia quam

A 7 sed...cum omnia] cum omnia *praem.* pA 8 in] que *praem.* pA 14 unius *conf.* pA] *clare post ordinis A, et ordinem dictatorum restituisimus* 27 potentissimus (*e potensissimus pA*) *em.* A 28 multa (*ex imulta pA*) *em.* A 35 necesse] *me conf. praem.* pA 45 horum] in his *praem.* pA 47 necessitate] *nu conf. et imp. praem.* pA 55 permittit] *facit praem.* pA 57 ut *scrips.* *conf.* A 60 fiunt] *divine add.* pA inferioribus] *divine add.* pA cadant (*e candant pA*) *em.* A 72 divinae *em.* A] *conf.* pA 73 non *sup. lin.* A] *om.* pA 75 hominis] *idem conf. et imp. praem.* pA

Φ 9 sint] sunt Φ 12 subsint] subsunt Φ 23 ergo *om.* Σ 26 possit impedire] possunt precaveri vel impediri Φ 34 ex] de Φ 41 nec] non *post* bonitas Φ 42 permittit] permittit vel dimittit Φ 53 ista] illa Φ 56 eadem ratione] similiter α δ¹ similiter *add* γ (*def. δ²*) 60 etiam] *om.* Φ (-δ²) ante non cadant δ² 66 sicut² *om.* Φ (-δ) 80 cadet] cadit Φ

7 Ioh. Damasc. ut supra a. 3 19 in nota. 8 actor mali: August. ut supra q. 1 a. 8 63. 20 malum...ordinis: August. *De nat. boni* cap. 4 (PL 42, 553) ut refert Thomas I-II q. 84 a. 3 ad 2. 32 potest...bona: August. *Enchir.* cap. 11 (PL 40, 236) ut refert Thomas I Pars q. 2 a. 3 ad 1. 33 bonum...malum: Dionys. *De div. nom.* cap. 4 § 31 (PG 3, 732 B; Dion. 303) ut refert Thomas *Super Sent.* II d. 33 expos. textus. 40 Prosa 6 (PL 63, 817 B et 820 B). 51 Comm. 75 (IV, 75 M). 81 *Ordin.* ibid.

nec parva latent»: ergo etiam minimi motus horum inferiorum subduntur providentiae.

2. Praeterea, Augustinus dicit VIII Super
85 Genesim ad litteram, secundum divinam providentiam videmus «caelestia superius ordinari inferiusque terrestria, luminaria sideraque fulgere, diei noctisque vices agitari, aquis terram fundatam interlui atque circumlui, aerem altius
90 superfundi, arbusta et animalia concipi et nasci, crescere et senescere, occidere et quicquid aliud in rebus interiori naturalique motu geritur»: ergo omnes motus inferiorum corporum subduntur divinae providentiae.

95 RESPONSIO. Dicendum quod, cum idem sit primum principium rerum et ultimus finis, eodem modo aliqua progrediuntur a principio primo et ordinantur in finem ultimum; in progressu autem rerum a principio invenimus quod
100 ea quae sunt propinqua principio esse indeficiens habent, quae vero distant habent esse corruptibile, ut dicitur in II De generatione; unde et in ordine rerum ad finem illa quae sunt propinquissima fini ultimo indeclinabiliter tenent ordinem ad finem, quae vero remota quandoque ab illo ordine declinant. Eadem autem sunt propinqua vel remota respectu principii et finis: unde incorruptibilia sicut habent esse indeficiens ita numquam declinant in suis actibus ab ordine ad finem, sicut sunt corpora caelestia quorum motus numquam a cursu naturali exorbitant; in corruptibilibus vero corporibus multi motus proveniunt praeter rectum ordinem ex defectu naturae. Unde Philosophus
115 in XI Metaphysicae dicit quod in ordine universi substantiae incorruptibiles simulantur liberis in domo qui semper operantur ad bonum domus, sed corpora corruptibilia comparantur

servis et animalibus in domo quorum actiones frequenter exeunt ab ordine gubernantis domum; et propter hoc etiam Avicenna dicit
120 quod ultra orbem lunae non est malum sed solum in his inferioribus.

Nec tamen isti actus deficientes a recto ordine in rebus inferioribus omnino sunt extra ordinem providentiae. Dupliciter enim aliquid subest providentiae, uno modo sicut ad quod aliquid ordinatur, alio modo sicut quod ad alterum ordinatur; in ordine autem eorum quae sunt ad finem omnia intermedia sunt fines et ad finem, ut dicitur in II Physicorum et V Metaphysicae. Et ideo quicquid est in recto ordine providentiae cadit sub providentia non solum sicut ordinatum ad aliud, sed sicut ad quod aliud ordinatur; sed illud quod exit
130 a recto ordine cadit sub providentia solum secundum quod ordinatur ad aliud, non quod aliquid ordinetur ad ipsum. Sicut actus virtutis generativae qua homo generat hominem perfectum in natura, est ordinatus a Deo ad aliquid, scilicet ad formam humanam, et ad ipsum ordinatur aliquid, scilicet vis generativa; sed actus deficientis quo interdum
140 monstra generantur in natura, ordinatur quidem a Deo ad aliquam utilitatem, sed ad hoc nihil aliud ordinatur: incidit enim ex defectu alicuius causae. Et respectu primi est providentia approbationis, respectu autem secundi est providentia concessionis, quos duos modos providentiae Damascenus ponit in II libro.
150

Sciendum tamen quod quidam praedictum providentiae modum retulerunt tantum ad species naturalium rerum, non autem ad singularia nisi in quantum participant in natura communi, quia non ponebant Deum cognoscere
155 singularia: dicebant enim quod Deus taliter

A 84 Praeterea Augustinus *inv.* pA 87 fulgere] sub *idem conf. inc. praem.* pA 89 atque] *idem conf. praem.* pA 92 geritur] *gign. praem.* pA 103 unde] et si *praem.* pA 107 vel *sup. lin.* A] et pA 108 sicut habent] h *praem.* pA 114 naturae] m et *litt. imp. praem.* pA 116 simulantur] con *praem.* pA 135 ordinatur] sicut motus *add.* pA 136 solum] non *praem.* pA 151 Sciendum] . § Ad primum *praem.* pA quod quidam] qui *praem.* pA

Φ 82 nec] neque Φ etiam] et Φ (-δ) om. δ¹ 83 providentiae] divine *praem.* Φ 89 interlui] interbui (uiterbui, uiterbi) α γ intribui δ 91 senescere] decrescere Φ 107 vel] ut α et δ (non *liquet* γ) 118 comparantur] om. α δ post animalibus β 124 Nec] neque Φ 128 quod] aliquid Σ aliquid *praem.* β 129 ordinatur] ordinatum Σ 131 fines] finis Φ 131 Physicorum] metaphysice Φ (-δ) 137 non] secundum *add.* Φ 138 ordinetur] -natur Φ 141 aliquid] aliud Φ 142 generativa] generantis Φ 152 providentiae] om. Φ (-δ) post modum δ

85 Cap. 9 (PL 34, 379). 102 Cap. 10 (336 b 30). 115 *Metaph.* XI (= XII) 12 (1075 a 19). 121 *Metaph.* IX c. 6 (f. 106ra), contrarium asserit textus editionis et corrigi debet sec. ms. Vat. lat. 4428, f. 73ra 'omnes causae mali non inveniuntur nisi in his quae sunt sub circulo lunae'. 131 *Phys.* II 5 (194 b 35). 132 *Metaph.* V 2 (1013 a 35). 150 *De fide* II c. 29 (PG 94, 965 A; Bt 157). 151 quidam: ut supra a. 3 60 in nota.

naturam alicuius speciei ordinavit ut ex virtute quae consequitur speciem talis actio consequi deberet et, si aliquando deficeret, quod
 160 hoc ad talem utilitatem ordinaretur sicut corruptio unius ordinatur ad generationem alterius; non tamen hanc virtutem particularem ad hunc particularem actum ordinavit nec
 165 hunc particularem defectum ad hanc particularem utilitatem. Nos autem Deum perfecte cognoscere omnia particularia dicimus, et ideo praedictum providentiae ordinem in singularibus ponimus etiam in quantum singularia sunt.

170 1. Ad primum ergo dicendum quod ratio illa procedit de providentia approbationis: sic enim nihil providetur a Deo nisi quod ab eo aliquo modo fit; unde malum, quod non est a Deo, non cadit sub providentia approbationis
 175 sed concessionis tantum.

2. Ad secundum dicendum quod, quamvis contrarii motus non sint unius ordinis specialis, sunt tamen unius ordinis generalis, sicut etiam diversi ordines diversorum artificiorum
 180 quae ordinantur in uno ordine civitatis unius.

3. Ad tertium dicendum quod, quamvis malum secundum quod exit ab agente proprio sit inordinatum et ex hoc per privationem ordinis diffiniatur, tamen nihil prohibet quin
 185 a superiori agente ordinetur, et sic sub providentia cadit.

4. Ad quartum dicendum quod quilibet prudens sustinet aliquod parvum malum ne impediatur magnum bonum, quodlibet autem
 190 particulare bonum est parvum respectu boni alicuius naturae universalis; non posset autem impediri malum quod ex aliquibus rebus provenit nisi natura eorum tolleretur quae talis est ut possit deficere vel non deficere, et quae
 195 alicui particulari nocumentum infert et tamen

in universo quandam pulchritudinem addit; et ideo Deus, cum sit prudentissimus, sua providentia non prohibet mala, sed permittit unumquodque agere secundum quod natura eius requirit: ut enim Dionysius dicit iv cap.
 200 De divinis nominibus, providentiae non est naturam perdere sed salvare.

5. Ad quintum dicendum quod aliquod bonum est quod non posset elici nisi ex aliquo malo, sicut bonum patientiae non nisi ex malo
 205 persecutionis elicitur et bonum poenitentiae ex malo culpae: nec hoc impedit infirmitas mali respectu boni, quia huiusmodi non eliciuntur ex malo quasi ex causa per se sed quasi per accidens et materialiter.
 210

6. Ad sextum dicendum quod illud quod producit oportet quod secundum esse suum habeat formam producentis, quia productio rei terminatur ad esse rei: unde non potest esse malum quod a bono auctore productum est. Sed providentia rem ordinat in finem; ordo autem in finem consequitur ad rei esse; et ideo non est impossibile aliquod malum a bono ordinari in bonum, sed impossibile est a bono aliquid ordinari in malum: sicut enim
 215 bonitas producentis inducit formam bonitatis in productis, ita bonitas providentis inducit ordinem ad bonum in provisus.
 220

7. Ad septimum dicendum quod effectus accidentales in istis inferioribus possunt considerari dupliciter: uno modo in ordine ad causas proximas, et sic multa casu eveniunt; alio modo in ordine ad causam primam, et sic nihil casu accidit in mundo. Nec tamen sequitur quod omnia necessario eveniant, quia effectus non
 225 sequuntur in necessitate et contingentia causas primas sed proximas.
 230

8. Ad octavum dicendum quod illa quae ex necessitate materiae proveniunt consequuntur naturas ordinatas in finem, et secundum hoc
 235

A 157 virtute] ill add. pA 167 ordinem] litt. imp. praem. pA 173 unde malum] Sic autem malum praem. pA 180 ordinantur em. A] conf. pA 191 naturae] nu idem conf. inc. praem. pA (cf. supra lin. 47 et 114) 198 prohibet scrips. cum Φ] perhibet potius A 203 aliquod] quamvis quod praem. pA 217 ad sup. lin. A] om. pA 221 bonitatis in productis] p imp. praem. pA 230 non...et contingentia] et contingentia praem. pA

Φ 158 consequitur...consequi] sequitur...sequi Σ 163 nec] neque Φ (-3¹) 165 perfecte cognoscere] cognoscere praem. Φ (-3) inv. δ 180 quae om. Φ 183 et om. Φ 215 auctore] actore Φ 229 Nec] neque Φ 231 et contingentia om. Φ

160 corruptio...alterius: Arist. *De gen. et corr.* I 7 (318 a 23) ut dicitur *De malo* q. 1 a. 1 arg. 16, 201 § 33 (PG 3, 733 B; Dion. 312).

ipsa etiam sub providentia cadere possunt, quod non esset si omnia ex materiae necessitate contingerent.

9. Ad nonum dicendum quod malum est contrarium bono; nullum autem contrarium per se inducit ad suum contrarium, sed omne contrarium contrarium sibi inducit ad sibi simile, sicut calidum non inducit rem aliquam in frigiditatem nisi per accidens, sed magis frigidum per calidum ad caliditatem reducitur: similiter etiam nullus bonus ordinat aliquid in malum, sed potius ordinat in bona.

10. Ad decimum dicendum quod facere malum, ut ex dictis patet, nullo modo bonis competit, unde facere malum propter bonum in homine reprehensibile est nec Deo potest attribui; sed ordinare malum in bonum, hoc non contrariatur bonitati alicuius, et ideo permittere malum propter aliquod bonum inde eliciendum Deo attribuitur.

Articulus quintus

Quinto quaeritur utrum humani actus providentia regantur. Et videtur quod non quia, ut dicit Damascenus in II libro, « quae in nobis sunt non providentiae sunt sed nostri liberi arbitrii »; sed actus humani dicuntur qui sunt in nobis; ergo ipsi non cadunt sub divina providentia.

2. Praeterea, eorum quae sub providentia cadunt, quanto aliqua sunt nobiliora tanto digniori modo providentur; sed homo est nobilior insensibilibus creaturis, quae semper cursum suum tenent nec excidunt a recto ordine nisi raro, hominum autem actus frequenter a recto ordine deviant; ergo humani actus providentia non reguntur.

3. Praeterea, malum culpa maxime est

odibile Deo; sed nullus providens illud quod ei maxime displicet permittit propter aliquid aliud, quia sic absentia illius alterius magis ei displiceret; ergo cum Deus permittat in humanis actibus mala culpa accidere, videtur quod humani actus providentia eius non regantur.

4. Praeterea, illud quod dimittitur <sibi> non gubernatur providentia; sed Deus dimisit hominem « in manu consilii sui », ut dicitur Eccli. xvii; ergo humani actus providentia non reguntur.

5. Praeterea, Eccli. ix¹¹ dicitur « Vidi nec velocium esse cursum nec fortium bellum sed tempus casumque in omnibus », et loquitur de actibus humanis: ergo videtur quod humani actus casu agitentur et non gubernentur providentia.

6. Praeterea, in his quae providentia reguntur, diversis diversa attribuntur; sed in rebus humanis eadem bonis et malis eveniunt: Eccli. ix² « Universa aequae eveniunt iusto et impio, bono et malo »; ergo res humanae providentia non reguntur.

SED CONTRA, Matth. x³⁰ dicitur « Vestri autem capilli omnes numerati sunt »; ergo etiam minima in humanis actibus divina providentia ordinantur.

2. Praeterea, punire et praemiare et praecpta dare sunt providentiae actus quia per huiusmodi quilibet provisor suos subditos gubernat; sed Deus haec omnia circa humanos actus agit; ergo omnes humani actus divinae providentiae subduntur.

RESPONSIO. Dicendum quod, sicut prius dictum est, quanto aliquid est propinquius primo principio tanto nobilius sub ordine providentiae collocatur; inter omnia vero alia spi-

A 251 in] *lit. imp. add.* pA 255 attribuitur] . § Ad xi dicendum quod *add* pA (*deest solutio ad argumentum 11^m*)
9 digniori (e digniorem pA) *em.* A 10 homo] *idem conf. praem.* pA 23 <sibi> *suppl.* (*cf. infra* a. 7 *lin.* 3-4 *et I Pars* q. 22
a. 2 *arg.* 4)] *om.* A 26 xvii A] *legend.* xv 34 Praeterea] *quoddam signum imp. add.* pA 37 iusto] *bonis praem.* pA
40 Matth. x] est quod dicitur sapientie xi cum *praem.* pA

Φ 242 contrarium² sibi] *om.* Φ (-γ) contrarium γ 247 bona] -num Φ 253 alicuius *om.* Φ (-γ) 255 attribuitur: *postea*
def. sol. ad arg. 11 (*cf.* A)
19 alterius magis] alterius α δ² *om.* δ² 20 permittat] -mittit Φ 23 <sibi>] *suppl.* Φ (-γ) *om.* γ 24 providentia *om.* Φ
24 dimisit] dimittit Σ 26 xvii (*revera* xv)] ii α δ xxii β xvii γ 28-29 nec...nec] neque...neque Φ 29 esse *om.* Φ
34 reguntur] aguntur Φ 40 Vestri] unde Σ (-δ²) non *liquet* δ² 41 etiam] et Φ 48 omnes *om.* Φ 51 est] quod *add.* Φ

1 Parall.: ut supra a. 3. 3 De fide II c. 29 (PG 94, 964 C; Bt 157). 26 Rectius xv¹⁴. 51 dictum est: a. 4.

rituales substantiae magis primo principio
 55 appropinquant, unde et eius imagine insignitae
 dicuntur; et ideo a divina providentia non so-
 lum consequuntur quod sint provisa sed etiam
 quod provideant, et haec est causa quare prae-
 dictae substantiae habent suorum actuum elec-
 60 tionem, non autem ceterae creaturae, quae sunt
 provisae tantum non autem providentes. Pro-
 videntia autem, cum respiciat ordinem in fi-
 nem, oportet quod fiat secundum regulam
 finis: et quia primus providens ipsemet est
 65 suae providentiae finis, habet regulam pro-
 videntiae sibi coniunctam, unde impossibile est
 ut ex parte ipsius aliquis defectus incidere pos-
 sit in provisis ab ipso, et sic non est defectus
 in eis nisi ex parte provisorum; sed creaturae
 70 quibus providentia est communicata non sunt
 fines suae providentiae sed in alium finem ordi-
 nantur, scilicet Deum, unde oportet quod
 rectitudinem suae providentiae ex regula di-
 vina sortiantur, et inde est quod in eorum pro-
 75 videntia accidere potest defectus non tantum
 ex parte provisorum sed etiam ex parte pro-
 videntium: secundum tamen quod aliqua crea-
 tura magis inhaeret regulae primi providentis,
 secundum hoc firmiorem rectitudinem habet
 80 ordo providentiae eius. Quia igitur huiusmodi
 creaturae deficere possunt in suis actibus et
 ipsae sunt causae suorum actuum, inde est
 quod eorum defectus rationem culpae habent,
 quod non erat de defectibus aliarum creatura-
 85 rum; quia vero huiusmodi spirituales creaturae
 incorruptibiles sunt etiam secundum individua,
 etiam eorum individua sunt propter se provisa,
 et ideo defectus qui in eis contingunt ordina-
 tur in poenam vel praemium secundum quod
 90 eis competit, non autem solum secundum quod
 ad alia ordinantur.

Et inter has creaturas est homo quia eius
 forma, scilicet anima, est spiritualis creatura a
 qua est radix humanorum actuum et a qua
 95 etiam corpus hominis ordinem ad immortali-

tatem habet: et ideo humani actus sub divina
 providentia cadunt hoc modo quod et ipsi pro-
 visores sunt suorum actuum; et eorum defectus
 ordinantur secundum quod competit eisdem,
 non solum secundum quod competit aliis, sicut
 100 peccatum hominis ordinatur a Deo in bonum
 eius, ut cum post peccatum resurgens humilior
 redditur, vel saltem in bonum quod in ipso fit
 per divinam iustitiam dum pro peccato punitur.
 Sed defectus in creaturis sensibilibus contin-
 105 gentes ordinantur solum in id quod competit
 aliis, sicut corruptio huius ignis in generationem
 illius aeris. Et ideo ad designandum hunc spe-
 cialem providentiae modum quo Deus huma-
 nos actus gubernat, dicitur Sap. xii¹⁸ « Cum re-
 110 verentia disponis nos ».

1. Ad primum ergo dicendum quod verbum
 Damasceni non est intelligendum hoc modo
 quod omnino ea quae sunt in nobis, id est in
 electione nostra, a divina providentia exclu-
 115 dantur, sed quia non sunt per divinam pro-
 videntiam ita determinata ad unum sicut ea quae
 libertatem arbitrii non habent.

2. Ad secundum dicendum quod res natu-
 rales insensibiles providentur solum a Deo, 120
 et ideo non potest ibi accidere defectus ex parte
 providentis sed solummodo ex parte proviso-
 rum; humani autem actus possunt habere de-
 defectum ex parte providentiae humanae, et ideo
 plures defectus et inordinationes inveniuntur 125
 in humanis actibus quam in actibus naturalibus.
 Et tamen hoc quod homo habet providentiam
 suorum actuum ad nobilitatem eius pertinet,
 unde multiplicitas defectuum non impedit quin
 homo nobiliorem gradum sub providentia te-
 130 neat.

3. Ad tertium dicendum quod Deus plus
 amat quod magis bonum est, et ideo magis vult
 praesentiam magis boni quam absentiam mi-
 nus mali quia et absentia mali quoddam bo-
 135 num est; et ideo ad hoc ut aliqua bona maiora

A 67 aliquis (ex aliquid pA) em. A 74 inde] quia praem. pA 81 possunt] et eorum defectus add. pA (cf. lin. 83) 88 de-
 defectus qui in eis contingunt] ea quae eis eveniunt praem. pA 92 eius] idem conf. praem. pA 108 ideo] idem conf. et imp. praem.
 pA 123 humani] Vn(inc. unde) praem. pA 133 quod hic pA] post bonum aA, signis consuetis primo loco restituit tertius A
 Φ 61 non autem] sunt Φ (-δ) non tamen sunt δ¹ non quando sunt δ² 69 eis] ipsis Φ (-δ²) om. δ³ 72 oportet] ordina-
 tur secundum Φ 74 sortiantur] sortiuntur Φ 80 eius] ipsius Φ 114 omnino] omnia Φ 130 sub] divina add. Φ
 136 ut] quod Φ

55 eius...dicuntur: cf. Gen. 1²⁸.

Articulus sextus

70^a

eliciantur permittit aliquos etiam in mala culpa
cadere, quae maxime secundum genus ¹ sunt
ei odibilia quamvis unum eorum sit ei magis
odibile alio; unde ad medicinam unius permittit
quandoque cadere in aliud.

4. Ad quartum dicendum quod Deus per-
misit hominem in manu consilii sui in quantum
constituit eum propriorum actuum proviso-
rem; sed tamen providentia hominis de suis
actibus non excludit divinam providentiam de
eisdem, sicut nec virtutes activae creaturarum
excludunt virtutem activam divinam.

5. Ad quintum dicendum quod, quamvis
multa in humanis actibus casu eveniant si
considerentur inferiores causae, nihil tamen
casu evenit si consideretur divina providentia
quae omnibus praeminet. Hoc etiam quod tam
multa in humanis actibus accidunt quorum
contraria deberent accidere, ut videtur con-
sideratis inferioribus causis, ostendit quod hu-
mani actus divina providentia gubernantur, ex
qua contingit quod frequenter potentiores suc-
cumbunt: ostenditur enim per hoc quod victo-
ria magis est ex divina providentia quam hu-
mana virtute; et similiter est in aliis.

6. Ad sextum dicendum quod, quamvis vi-
deatur nobis quod omnia aequaliter bonis et
malis accidunt ex hoc quod nescimus qua de
causa divina providentia singula dispenset, non
est tamen dubium quin in omnibus bonis et
malis quae eveniunt sive bonis sive malis sit
recta ratio secundum quam divina providentia
omnia ordinat. Et quia eam ignoramus videtur
nobis quod inordinate et irrationabiliter eve-
niant, sicut si aliquis intraret officinam fabri,
videretur ei quod instrumenta fabrilis essent
inutiliter multiplicata si nesciret rationem utendi
unoquoque, quorum tamen multiplicatio ex
causa rationabili esse apparet ei qui virtutem
artis intuetur.

Sexto quaeritur utrum animalia bruta et
eorum actus divinae providentiae sub-
dantur. Et videtur quod non quia I Cor. ix⁹
dicitur quod «non est Deo cura de bobus»:
ergo nec de aliis brutis eadem ratione.

2. Praeterea, Hab. i¹⁴ dicitur «Numquid
facies homines sicut pisces maris?», et sunt
verba prophetae conquerentis de perturbatione
ordinis quae videtur in humanis actibus acci-
dere: ergo videtur quod actus irrationalium
creaturarum divina providentia non gubernen-
tur.

3. Praeterea, si homo sine culpa puniretur
et poena in eius bonum non cederet, non vide-
retur quod res humanae providentia guberna-
rentur; sed in brutis animalibus non est culpa,
nec hoc quod quandoque occiduntur in eorum
bonum ordinatur quia nullum est eis praemium
post mortem; ergo eorum vita providentia non
regitur.

4. Praeterea, nihil regitur divina providen-
tia nisi quod ordinatur ad finem quem ipsa
intendit qui non est aliud quam ipse Deus; sed
bruta non possunt pervenire ad participationem
Dei cum non sint capacia beatitudinis; ergo
videtur quod divina providentia non guber-
nentur.

SED CONTRA est quod dicitur Matth. x²⁹
quod «unus ex passeribus non cadit in terram
sine Patre caelesti».

2. Praeterea, bruta animalia sunt digniora
aliis insensibilibus creaturis; sed aliae crea-
turae cadunt sub divina providentia, et etiam
omnes actus ipsarum; ergo et multo magis
bruta.

RESPONSIO. Dicendum quod circa hoc du-

A 153 praeminet] providet *praem.* pA 165 singula] universa *praem.* pA 169 ignoramus] i in *fine lin.* *praem.* pA
6 abacuc A 7 pisces] *idem conf. et imp. praem.* pA

Φ 137 etiam *om.* Σ 139 ei¹ *om.* Φ 142 permisit] dimisit Φ 147 nec] neque Φ (-8) 159 victoria] victor Φ (-7)
160 quam] ex *add.* Φ 161 in] de Φ
4 dicitur quod *om.* Φ 5 nec] neque Φ 7 sicut] quasi Φ 10 irrationalium] -bilia Φ 11 gubernentur] -nantur Φ
17 nec] neque Φ 18 eis *om.* Φ 21 divina *om.* Φ 22 ipsa] ipse Φ

1 Parall.: ut supra a. 3.

plex fuit error. Quidam enim dixerunt quod animalia bruta non gubernantur providentia nisi in quantum participant naturam speciei, 40 quae est a Deo provisa et ordinata, et ad hunc providentiae modum referunt omnia quae in sacra Scriptura inveniuntur quae videntur importare providentiam Dei circa bruta, sicut illud « Qui dat iumentis escam ipsorum et pullis » etc., et iterum « Catuli leonum rugientes » etc., et multa huiusmodi. Sed hic error 45 maximam imperfectionem Deo attribuit: non enim potest esse quod sciat singulares actus brutorum animalium et eos non ordinet, cum sit summe bonus et bonitatem suam per hoc in 50 omnia diffundens; unde praedictus error vel derogat divinae scientiae subtrahens ei particularium cognitionem, vel divinae bonitati subtrahens ei ordinationem particularium in quantum sunt particularia. Unde alii dixerunt quod 55 etiam brutorum actus sub providentia cadunt et eodem modo quo actus rationabilium, ut scilicet nullum malum in eis accidere patiatur quin ordinet in bonum ipsorum. Sed hoc est longe etiam a ratione: non enim debetur praemium vel poena nisi ei qui liberum arbitrium habet. Et ideo dicendum est quod bruta et omnes eorum actus etiam in singulari sub divina providentia cadunt, non tamen eodem 60 modo quo homines et eorum actus, quia de hominibus etiam in singulari est providentia propter se, sed singularia brutorum non providentur nisi propter aliud sicut et de aliis creaturis corruptibilibus dictum est: et ideo 65 malum quod in bruto accidit non ordinatur in bonum eius sed in bonum alterius, sicut mors asini ordinatur in bonum leonis vel lupi; sed occisio hominis qui a leone occiditur, non so-

lum ad hoc ordinatur sed principaliter ad poenam eius vel ad augmentum meriti, quod per patientiam crescit. 75

1. Ad primum igitur dicendum quod Apostolus non intendit universaliter ^{70^b} bruta a cura divina removere, sed intendit dicere quod Deus non hoc modo curat de brutis quod propter bruta homini legem det, ut scilicet eis beneficiat vel ab eorum occisione absteineat, quia bruta in usum hominum facta sunt, unde non sunt propter se provisa sed propter hominem.

2. Ad secundum dicendum quod in piscibus et in brutis animalibus Deus hoc ordinavit ut potentiora infirmiora subiciant absque aliqui meriti vel demeriti consideratione sed solummodo ad conservationem boni naturae: et ideo admiratur propheta si hoc modo etiam 85 res humanae gubernentur, quod est inconveniens.

3. Ad tertium dicendum quod in rebus humanis alius ordo requiritur providentiae quam in brutis, unde si ille ordo solus quo bruta ordinantur in humanis rebus esset, res humanae improvisae viderentur; sed tamen ille ordo sufficit ad providentiam brutorum. 95

4. Ad quartum dicendum quod omnium creaturarum ipse Deus est finis sed diversimode: 100 quarundam enim creaturarum dicitur esse finis in quantum illae creaturae participant aliquid de Dei similitudine, et hoc est commune omnibus creaturis; quarundam vero est finis hoc modo quod ipsae creaturae pertingunt ad ipsum Deum per suam operationem, et hoc est solum creaturarum rationabilium, quae possunt Deum cognoscere et amare in quo earum beatitudo consistit. 105

A 39 in *sup. lin.* A] *om.* pA 40 et³ (*sup. lin.* A) ad hunc providentiae modum] et hunc providentiae modum (*primo deletum*) et quantum *praem.* pA 47 attribuit] divi (*ut videtur*) *add.* pA 49 brutorum] et *praem.* pA 63 etiam] sunt *imp. praem.* pA 77 quod] verb *add.* pA 80 propter bruta homini legem det] homini prohibeat usum eorum *praem.* pA 81 bruta *em.* A] *conf.* pA 91 res] ac (*inc. actus?*) in *fine lin.* *praem.* pA

Φ 41 referunt] referuntur Φ 44 et pullis *om.* Φ 47 attribuit] tribuit Φ 48 quod] ut Σ 51 vel *om.* Φ (-α) 56 etiam *om.* Φ 57 quo] sicut Φ rationabilium] -narium Φ 59 quin] quod non Σ (-δ²) quod qui β quia non δ² 62 est *om.* Φ 64 eodem] eo Σ 67 singularia] -larium Φ (-δ) 75 ad *om.* Σ 77 igitur] ergo Φ 79 removere] amovere Σ intendit dicere] *om.* α δ intendit universaliter dicere γ 81 beneficiat] beneficiat Φ 86 in *om.* Φ (-δ) 102 illae creaturae *om.* Φ 107 rationabilium] rationalium Φ Deum] ipsum *praem.* Φ 108 earum] eorum Φ

37 Quidam: Moyses Maim. *Dux neutr.* III c. 18 sec. Thomam I Pars q. 22 a. 2. 44 illud: Ps. cxlvi⁹. 45 iterum: Ps. ciii¹⁸. 55 alii: scil. opinio quarta prolata a Moyse Maim. *Dux neutr.* III c. 18. 69 dictum est: supra a. 3.

Articulus septimus

Septimo quaeritur utrum peccatores divina providentia regantur. Et videtur quod non quia illud quod sibi relinquitur non gubernatur; sed mali sibi relinquuntur, Psal. « Dimisit eos secundum desideria cordis eorum, ibunt » etc.; ergo mali per providentiam non gubernantur.

2. Praeterea, ad providentiam qua Deus homines gubernat pertinet quod eis angelorum custodiam adhibet; sed angeli custodientes quandoque homines derelinquunt, ex quorum voce dicitur Ier. LII « Curavimus Babylonem et non est curata, derelinquamus ergo eam »; ergo et mali divina providentia non gubernantur.

3. Praeterea, illud quod datur bonis in praemium, non convenit malis; sed hoc in praemium bonis repromittitur quod a Deo gubernentur, Psal. « Oculi Domini super iustos »; ergo etc.

SED CONTRA, nullus punit iuste eos qui non sunt de suo regimine; sed Deus iuste punit malos pro his in quibus peccant; ergo eius ipsi regimini subduntur.

RESPONSIO. Dicendum quod providentia divina se extendit ad homines dupliciter: uno modo in quantum ipsi providentur, alio modo in quantum providentes fiunt. Ex hoc autem quod in providendo deficiunt vel rectitudinem servant, boni vel mali dicuntur; ex hoc autem quod providentur, eis a Deo bona vel mala praestantur: et secundum quod ipsi diversimode se habent in providendo, diversimode providetur eis. Si enim rectum ordinem in providendo servant, et in eis divina providen-

tia ordinem servat congruum humanae dignitati, ut scilicet nihil eis eveniat quod in eorum bonum non cedat, et quod omnia quae eis proveniunt eos in bonum promoveant, secundum id quod dicitur Rom. VIII²⁸ « Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum ». Si autem in providendo ordinem non servant qui congruit rationali creaturae sed provideant secundum modum animalium brutorum, et divina providentia de eis ordinabit secundum ordinem qui brutis competit, ut scilicet ea quae in eis bona vel mala sunt non ordinentur in eorum bonum proprium sed in bonum aliorum, secundum id quod in Psal. dicitur « Homo cum in honore esset non intellexit, comparatus » etc. Ex hoc patet quod altiori modo divina providentia gubernat bonos quam malos: mali enim dum ab uno ordine providentiae exeunt, ut scilicet Dei voluntatem faciant in alium ordinem dilabuntur, ut scilicet de eis voluntas divina fiat; sed boni quantum ad utrumque sunt in recto ordine providentiae.

1. Ad primum ergo dicendum quod secundum hoc dicitur Deus derelinquere malos, non quod omnino sint ab eius providentia alieni, sed quia eorum actus non ordinat in eorum promotionem, et praecipue quantum ad reprobos.

2. Ad secundum dicendum quod angeli qui sunt deputati hominibus ad custodiam, nunquam totaliter hominem dimittunt, sed dicuntur eum dimittere in quantum ex iusto Dei iudicio permittunt eum cadere in culpam vel poenam.

3. Ad tertium dicendum quod specialis modus providentiae repromittitur bonis in praemium, et hic non competit malis, ut dictum est.

A 6 ibunt etc.; ergo] ergo *praem.* pA 12 LI sic A] *legend.* LI 41 qui] et divina providentia *praem.* pA (*cf. lin.* 43) 45 brutis] *idem conf. et imp. praem.* pA 45 eis] *litt. imp. add.* pA 46 non...in eorum] in eorum *praem.* pA 49 non intellexit] int *praem.* pA 65 hominem] *idem conf. praem.* pA 66 Dei] iust *add.* pA

Φ 3 gubernatur] ab alio *add.* Φ 6 ibunt *om.* Φ 10 adhibet] adhibeat Φ 11 derelinquunt] relinquunt Φ 12 LI] vi (*seu* 6) Σ 12 Curavimus] baravimus *add.* α β 19 ergo etc.] *inv.* α ergo malis non convertit *praem.* β etc. *praem.* γ etc. 8 27 in quantum] ipsi *add.* Φ 28 in *om.* Φ 33 eis] a deo *add.* Φ 34 servant] servant Φ 39 id] illud Φ (-γ) 40 in² *om.* Φ 41 qui] quod Φ (-8) 45 eis] vel *add.* Φ (-γ) 48 id *om.* Φ 49 comparatus *om.* Φ 53 faciant] non *praem.* β 8 66 eum *om.* Φ 71 hic] hoc Φ

1 Parall.: ut supra a. 3. 4 Ps. LXXX¹⁸ sec. recens. Paris. (ms. Paris B. N. lat. 15467). 12 Rectius LI⁹: lectio 'et non est curata' loco 'et non est sanata' *Vulg.*, habetur apud Hieron. *Comment. in Eccl.* VII²⁰ (PL 23, 1123) et ipsum Thomam *Cont. Gent.* III c. 92, I Pars q. 113 a. 6 arg. 1. 18 Ps. XXXIII¹⁸. 48 Ps. XLVIII²⁰. 53 in...dilabuntur: Boet. *De consol.* IV pr. 6 (PL 63, 820 A) ut refert Thomas *Super Sent.* I d. 47 q. 1 a. 3.

Articulus octavus

Octavo quaeritur utrum tota corporalis creatura gubernetur divina providentia mediante creatura angelica. Et videtur quod non quia dicitur Iob xxxiv¹³ « Quem constituit alium super terram aut quem posuit super orbem quem fabricatus est? », super quo dicit Gregorius « Mundum quippe per se ipsum regit qui per se ipsum condidit »: ergo Deus non gubernat corporalem creaturam mediante spiritali.

2. Praeterea, Damascenus dicit in II libro quod « non est conveniens alium esse factorem et gubernatorem »; sed solus Deus est factor corporalium creaturarum immediate; ergo et ipse corporales creaturas sine medio gubernat.

3. Praeterea, Hugo de Sancto Victore dicit in libro De sacramentis quod divina providentia est eius praedestinatio, quae est summa sapientia et summa bonitas; sed summum bonum sive summa sapientia nulli creaturae communicatur; ergo nec providentia: non ergo mediantibus creaturis spiritualibus providet corporalibus.

4. Praeterea, secundum hoc corporales creaturae reguntur providentia quod ordinantur in finem; sed corpora ordinantur in finem per suas operationes naturales, quae consequuntur naturas determinatas ipsorum; cum igitur a spiritualibus creaturis non sint naturae determinatae naturalium corporum sed immediate a Deo, videtur quod non regantur mediantibus substantiis spiritualibus.

5. Praeterea, Augustinus VIII Super Genesim ad litteram distinguit duplicem operationem providentiae, quarum una est naturalis, alia voluntaria, et dicit quod « naturalis est

quae lignis et herbis dat incrementum, voluntaria vero quae est per angelorum opera et hominum »; et sic patet quod omnia corporalia naturali providentiae operatione reguntur; non ergo gubernantur mediantibus angelis quia sic esset operatio voluntaria.

6. Praeterea, illud quod attribuitur alicui ratione suae dignitatis, non convenit ei quod similem dignitatem non habet; sed, sicut dicit Ieronymus, « magna est dignitas animarum, quarum unaquaeque habet angelum ad sui custodiam deputatum »; haec autem dignitas in corporalibus creaturis non invenitur; ergo providentiae et gubernationi angelorum commissae non sunt.

7. Praeterea, horum corporalium effectus et debiti cursus frequenter impediuntur; sed hoc non esset si mediantibus angelis gubernarentur quia aut defectus isti acciderent eis volentibus, quod esse non potest cum essent ad contrarium constituti, scilicet ad gubernandum naturam in suo debito ordine, aut accideret eis nolentibus, quod iterum esse non potest quia sic beati non essent si aliquid eis nolentibus accideret; ergo corporales creaturae mediantibus spiritualibus non gubernantur.

8. Praeterea, quanto aliqua causa est nobilior et potentior tanto habet perfectiorem effectum; causae autem inferiores tales effectus producant qui possunt conservari in esse etiam remota operatione causae producentis, sicut cultellus remota operatione fabri; ergo multo fortius effectus divini per se ipsos subsistere poterunt absque alicuius causae providentis gubernatione, et ideo non indigent quod per angelos gubernentur.

9. Praeterea, divina bonitas ad sui manifestationem totum condidit universum, secundum

A 30 sed...videtur quod non regantur] videtur quod non re (e imp.) praem. pA 31 non in marg. (eadem manu sed temp. post.) A] casu om. (cf. prima inscriptio) pA 39 omnia] provi add. pA 49 ergo] non gubernantur add. pA 50 commissae (cil. corporalia) A 53 et debiti...frequenter] frequenter praem. pA 56 cum] litt. imp. add. pA 65 inferiores em. A] conf. pA

Φ 4 dicitur om. Φ 7 se ipsum] semet ipsum Φ 8 condidit] fabricatus est vel praem. Φ 31 a Deo] om. α β ante immediate γ δ 33 VIII post litteram Σ 36 dicit] dicitur Φ 38 vero] est add. Φ (-8) 40 naturalis] -ralis Φ 42 operatio] providentia Φ 43 alicui] alii Φ 47 quarum] ut α γ et δ habet] habeat Φ (-8) 50-51 providentiae...sunt] non sunt commisse providentiae et ordinationi angelorum Φ 58 naturam] -turas Φ accideret] accidet Φ 61-62 ergo...gubernantur] ergo α γ ergo etc. β om. δ 66 qui] quod Φ 70 poterunt] possunt Φ alicuius] alterius Φ providentis] producentis Φ 71 quod om. Φ 72 gubernentur] gubernari Φ 73 sui] suam Φ

1 Parall.: I Pars q. 110 a. 1; Cont. Gent. III c. 78; Comp. theol. cap. 124. 7 Moral. XXIV c. 20 (PL 76, 314 B), ad verbum habet Glossa ordin. super Iob xxxiv¹³. 11 Ioh. Damasc. ut supra a. 3 19 in nota. 17 I p. 11 c. 9 (PL 176, 210). 34 Cap. 9 (PL 34, 379). 46 Comment. in ev. Matth. III c. 18 (PL 26, 135 A), ad verbum profert Petrus Lomb. Lib. Sent. II d. 11 c. 1.

75 dum illud Prov. xvi⁴ « Universa propter semet
ipsum operatus est Dominus »; magis autem
manifestatur divina bonitas, ut etiam Augusti-
nus dicit, in diversitate naturarum quam in
80 numerositate eorum quae eandem naturam
habent, et propter hoc non fecit omnes creatu-
ras rationales vel per se existentes sed quasdam
irracionales et quasdam existentes in alio, sicut
accidentia; ergo videtur quod ad maiorem sui
manifestationem non solum condiderit creatu-
85 ras quae indigent alieno regimine sed etiam
aliquas quae nullo regimine indigeant, et sic
idem quod prius.

10. Praeterea, duplex est creaturae actus,
scilicet primus et secundus: primus autem est
90 forma et esse quod forma dat, quorum forma
dicitur primo primus et esse secundo primus,
secundus autem actus est operatio; sed res
corporales secundum actum primum sunt im-
mediate a Deo, ergo et actus secundi imme-
95 diate causantur a Deo; sed nullus gubernat ali-
quem nisi in quantum est causa operationis
eius aliquo modo; ergo huiusmodi corporalia
non gubernantur mediantibus spiritualibus.

11. Praeterea, secundum sententiam Augu-
100 stini Deus mundum simul creavit secundum
omnes partes suas perfectum ut in hoc eius po-
tentia magis ostendatur; sed similiter etiam
magis commendabilis ostenderetur sua pro-
videntia si omnia immediate gubernaret; ergo
105 non gubernat creaturas corporales spiritualibus
mediantibus.

12. Praeterea, duplex est modus governa-
tionis: unus per influentiam luminis sive co-
gnitionis, sicut magister regit scholas et rector
110 civitatem, alius per influentiam motus, sicut
gubernator navim; sed spirituales creaturae non

gubernant corporalia per influentiam cognitio-
nis aut luminis quia haec corporalia non sunt
cognitionis receptiva; similiter nec per influen-
tiam motus quia movens oportet esse coniunc-
tum mobili, ut probatur VII Physicorum,
115 substantiae autem spirituales his inferioribus
corporibus non sunt coniunctae; ergo nullo
modo corporales substantiae (spiritualibus) me-
diantibus gubernantur.

13. Praeterea, Boetius dicit in III De con-
solatione « Deus per se solum cuncta dispo-
nit »: non ergo corporalia disponuntur per spi-
ritualia.

SED CONTRA est quod Gregorius dicit in
125 IV Dialogorum « In hoc mundo visibili nihil
nisi per creaturam invisibilem disponi potest ».

2. Praeterea, Augustinus dicit III De Tri-
nitate « Omnia corporalia quodam ordine per
spiritum vitae reguntur ».

3. Praeterea, Augustinus in libro LXXXIII
Quaestionum dicit quod Deus « quaedam facit
per se ipsum sicut illuminare animas et beati-
ficare eas, alia per servientem sibi creaturam
integerrimis legibus pro meritis ordinatam
135 usque ad passerum¹ administrationem et usque
ad feni decorem, usque etiam ad numerum
capillorum nostrorum divina providentia per-
tendente »; sed creatura Deo ministrans inte-
gerrimis legibus ordinata est creatura angelica;
140 ergo Deus per eam gubernat corporalia.

4. Praeterea, Num. xxii²¹ super illud « Sur-
rexit Balaam mane, et strata » etc., dicit Ori-
genes in glosa « Opus est mundo angelis, qui
sunt super bestias et praesunt animalium na-
145 tivitati, virgultorum plantationumque et cete-
rorum incrementis ».

A 101 omnes partes] species *praem.* pA 109 rector] *idem conf. praem.* pA 119 (spiritualibus) *coni.] trans. ad lin. om.* A
121 III *sup. lin.* A] quarto pA 141 gubernat] *guber in fine lin. add.* pA 145 sunt super] *super praem.* pA

Φ 77 etiam *om.* Φ Augustinus] dionysius α δ 79 eorum] earum Φ 80 et *om.* Σ hoc] etiam *add.* Φ 82 irra-
tionales] rationales Φ 82 quasdam] per se et alias *add.* Σ 84 condiderit] -diderat Φ (-γ) condidit γ 86 indigeant] indi-
gent Φ 99-106 Praeterea...mediantibus (*scil. arg. 11*) *post* gubernantur¹²⁰ Φ 102 etiam *om.* Σ 103 commendabilis] *esse add.* Φ
103 sua] eius Φ 112 corporalia] creaturas corporales Φ 113 aut] sive Φ 114 cognitionis receptiva] *inv. β* luminis re-
ceptiva sive cognitionis Σ 117 inferioribus *om.* Φ 118 corporibus] corporalibus Φ 118-120 ergo...gubernantur] ergo
non (nec δ) gubernat corporalia (creaturas corporales β γ) mediantibus spiritualibus Φ 121 in] libro *add.* Σ 137 decorem]
odorem Σ odorem vel *praem.* β 137 etiam] et *ante* usque Φ 138 pertendente] procedente Φ 139 Deo ministrans] admini-
strans Σ 143 Origenes] augustinus γ 145 sunt] *om.* Φ (-δ) *post* bestias δ 146 plantationumque] plantarumque Σ

78 *Cont. adv. leg. et proph.* I c. 4 (PL 42, 606). 88 actus...secundus: ut supra q. 1 a. 10 229. 100 *De Gen. ad litt.* IV c.
33 (PL 34, 317). 116 *Phys.* VII 3 (243 a 3). 122 *Prosa* 12 (PL 63, 779 A). 126 *Cap.* 6 (PL 77, 329 B). 129 *Cap.* 4 (PL
42, 873). 132 *Quaestio* 53 (PL 40, 36). 144 *Ordin.* *ibid.*, ex Origenis *In Num.* hom. 14 Rufino interprete (PG 12, 680 B).

5. Praeterea, Hugo de Sancto Victore dicit quod 'ministerio angelorum non solum vita humana regitur sed etiam ea quae ad vitam hominum ordinantur'; sed omnia corporalia sunt ad hominem ordinata; ergo omnia gubernantur mediantibus angelis.

6. Praeterea, in omnibus coordinatis ad invicem priora agunt in posteriora et non e converso; sed substantiae spirituales sunt priores corporalibus substantiis utpote primo propinquiores; ergo per actionem substantiarum spiritualium gubernantur corporales et non e converso.

7. Praeterea, homo dicitur minor mundus quia anima hoc modo regit corpus humanum sicut Deus totum universum, in quo etiam anima prae angelis ad imaginem dicitur; sed anima nostra corpus gubernat mediantibus quibusdam spiritibus qui sunt quidem spirituales respectu corporis sed corporales respectu animae; ergo et Deus reget corporalem creaturam mediantibus creaturis spiritualibus.

8. Praeterea, anima nostra quasdam operationes immediate exercet, sicut intelligere et velle, quasdam vero mediantibus corporeis instrumentis, sicut operationes animae sensibilis et vegetabilis; sed quasdam operationes Deus exercet immediate, sicut beatificare animas et alia quae agit in substantiis supremis; ergo etiam aliquae operationes eius erunt in infimis substantiis mediantibus supremis substantiis.

9. Praeterea, prima causa non aufert operationem suam a causa secunda sed fortificat eam, ut patet ex hoc quod in libro De causis dicitur; sed si Deus immediate omnia gubernaret, tunc secundae causae nullam operationem habere possent; ergo Deus gubernat inferiora per superiora.

10. Praeterea, in universo est aliquid rectum et non regens, sicut ultima corporum, aliquid autem regens et non rectum, sicut Deus; ergo aliquid erit regens et rectum, quod est medium inter utrumque; ergo Deus mediantibus creaturis superioribus regit inferiores.

RESPONSIO. Dicendum quod causa productionis rerum in esse est divina bonitas, ut Dionysius et Augustinus dicunt: voluit enim Deus perfectionem suae bonitatis creaturae alteri communicare secundum quod possibile erat. Divina autem bonitas duplicem habet perfectionem: unam secundum se, prout scilicet omnem perfectionem supereminenter in se continet, aliam prout influit in res, secundum scilicet quod est causa rerum. Unde et divinae bonitati congruebat ut utraque creaturae communicaretur, ut scilicet res creata non solum a divina bonitate haberet quod esset et bona esset sed etiam quod alii esse et bonitatem largiretur, sicut etiam sol per diffusionem radiorum suorum non solum facit corpora illuminata sed etiam illuminantia, hoc tamen ordine servato ut illa quae magis sunt soli conformia plus de lumine eius recipiant ac per hoc non solum sufficienter sibi sed etiam ad influendum aliis. Unde et in ordine universi creaturae superiores ex influentia divinae bonitatis habent non solum quod in se ipsis bonae sint sed etiam quod sint causa bonitatis aliorum quae extremum modum participationis divinae bonitatis habent, quam scilicet participant ad hoc solum ut sint non ut alia causent: et inde est quod «semper agens est honorabilius patiente», ut Augustinus dicit et Philosophus. Inter superiores autem creaturas maxime Deo propinquae sunt creaturae rationales, quae ad Dei

A 156 substantiae] *idem conf. praem. pA* 157 corporalibus substantiis] s *praem. pA* 162 anima] se habet *add. pA* 165 anima] *idem conf. praem. pA* 174 vegetabilis] nos videmus quod *add. pA* 175 sicut] *idem conf. et imp. praem. pA* 211 ad influendum aliis] aliis *praem. pA* 222 creaturae] substantiae *praem. pA*

Φ 148 Hugo] *om. δ^a ricardus δ^a* 155 priora] prima Φ 157 primo] principio *add. Φ* 158 actionem] actiones Φ 158 substantiarum *om. Φ* 164 ad imaginem dicitur] est ad imaginem dei Σ *est praem. β* 168 corporalem creaturam] creaturas corporales Φ (-δ) creaturas δ 169 creaturis *om. Φ* 174 sed] et Φ 176 alia] illa Φ 177 etiam *om. Σ (def. δ^a)* 180 causa] *om. δ post secunda Φ (-δ)* 188 sicut] scilicet α γ sed regens scilicet δ 189 erit] est Φ 190 utrumque] utraque Φ 197-202 Divina...communicaretur *om. α δ* 209 conformia] conformiora Σ 210 eius *om. Σ* 214 sint] sunt Φ 215 sint] sunt Σ

148 De sacramentis I p. v c. 34 (PL 176, 263 A). 161 minor mundus: Arist. *Phys.* VIII 4 (252 b 26) ut refert Thomas I-II q. 2 a. 8 arg. 2. 164 ad...dicitur: cf. Thomas *Super Sent. II* d. 16 q. 1 a. 3 et I *Pars* q. 93 a. 3. 181 Comm. 1. 186 in...Deus: August. *De civ. Dei* V c. 9 (PL 41, 151) ut dicitur infra q. 25 a. 5 arg. 4. 194 De div. nom. cap. 4 § 1-4 (PG 3, 693-699 C; Dion. 145 sqq.); *De doct. christ.* I c. 32 (PL 34, 32). 220 De Gen. ad litt. XII c. 16 (PL 34, 467) ut dicitur infra q. 10 a. 6 67; *De anima* III c. 5 (430 a 18) sec. transl. veterem (ed. Alonso, p. 321,3) ut dicitur infra q. 10 a. 6 68.

similitudinem sunt, vivunt et intelligunt: unde
 eis non solum a divina bonitate confertur ut
 225 super alia influant sed etiam ut eundem modum
 influendi retineant quo influit Deus, scilicet
 per voluntatem et non per necessitatem na-
 turae. Unde Deus inferiores creaturas guber-
 nat et per creaturas spirituales et per corpo-
 230 rales digniores: sed per creaturas corporales
 hoc modo providet quod eas non facit provi-
 dentes sed agentes tantum, per spirituales
 autem hoc modo providet quod eas providen-
 tes facit. Sed in creaturis etiam rationalibus
 235 ordo invenitur. Ultimum enim gradum in eis
 rationales animae tenent et earum lumen est
 obumbratum respectu luminis quod est in
 angelis, unde et particulariorem cognitionem
 habent, ut Dionysius dicit: et inde est quod
 240 eorum providentia coartatur ad pauca, scilicet
 ad res humanas et ea quae in usum humanae
 vitae venire possunt. Sed providentia angelo-
 rum universalis est et extenditur super totam
 creaturam corporalem: et ideo tam a sanctis
 245 quam a philosophis dicitur quod omnia cor-
 poralia mediantibus angelis a divina providentia
 gubernantur. ^{71^a} In hoc tamen oportet nos a phi-
 losophis differre quod quidam eorum ponunt
 angelorum providentia non solum administrari
 250 corporalia sed etiam et creata esse, quod est a
 fide alienum: unde oportet ponere secundum
 sanctorum sententias quod administrantur me-
 diantibus angelis huiusmodi corporalia per viam
 motus tantum, in quantum scilicet movent su-
 255 periora corpora ex quorum motibus causantur
 inferiorum corporum motus.

1. Ad primum igitur dicendum quod dictio

exclusiva non excludit ab operatione intru-
 mentum sed aliud principale agens: ut si di-
 260 catur solus Socrates facit cultellum non exclu-
 ditur operatio martelli sed alterius fabri, ita
 etiam quod dicitur quod Deus per se mundum
 gubernat non excludit operationem inferiorum
 causarum quibus quasi mediis instrumentis
 265 Deus agit sed excluditur regimen alterius prin-
 cipaliter gubernantis.

2. Ad secundum dicendum quod guberna-
 tio rei pertinet ad ordinem eius in finem; ordo
 autem rei ad finem praesupponit esse eius, sed
 esse nihil aliud praesupponit; et ideo creatio,
 270 secundum quam res ad esse deductae sunt, est
 illius solius causae quae nullam aliam prae-
 supponit qua sustinetur, sed gubernatio po-
 test esse illarum causarum quae alias praesup-
 ponunt: et ideo non oportet quod Deus me-
 275 diantibus aliquibus creaverit quibus median-
 tibus gubernat.

3. Ad tertium dicendum quod illa quae a
 Deo in creaturis recipiuntur non possunt esse
 in creaturis eo modo quo in Deo sunt: et ideo
 280 inter nomina quae de Deo dicuntur talis appa-
 ret differentia quod illa quae absolute aliquam
 perfectionem exprimunt, sunt creaturis com-
 municabilia, illa vero quae exprimunt cum
 perfectione modum quo inveniuntur in Deo,
 285 creaturae communicari non possunt, ut omni-
 potentia, summa sapientia et summa bonitas;
 et ideo patet quod, quamvis summum bonum
 creaturae non communicetur, providentia ta-
 men communicari potest.

4. Ad quartum dicendum quod, quamvis
 institutio naturae per quam res corporales incli-
 nantur in finem sit immediate a Deo, tamen

A 230 sed] *idem conf. praem.* pA corporales] spirituales *add.* pA 247 (guber)nantur in *appendice col. 70vb* 251 oportet...secundum sanctorum sententias] secundum fidem *praem.* pA 263 inferiorum] inferiore *praem.* pA 273 sustinetur *scrips.* *conf. (scil. sustenitur)* A 292 corporales inclinatur *inv.* pA

Φ 228 Deus] omnes Φ 229 per] creaturas *add.* Φ 238 particulariorem] particularem Φ 241 ea] ad *praem.* Φ 243 totam creaturam corporalem] omnes creaturas corporales Φ 247 gubernantur] reguntur vel *praem.* Φ 250 et om. Φ 257 igitur] ergo Φ (-γ) 266 gubernantis] gubernandis β operantis α δ 273 qua sustinetur] om. Φ (-γ) sustentetur γ 283 sunt creaturis] *inv.* Φ (-δ) creaturis fiunt δ 287 et om. Φ bonitas] et huiusmodi *add.* Φ 289 creaturae] creaturis Φ

235 Ultimum...tenent: Averroes *De anima* III comm. 5 et 17 (VI¹, 139 B et 160 F) ut refert Thomas infra q. 10 a. 8 261. 237 obumbratum: Isaac ut infra q. 8 a. 3 262. 239 *De cael. hier.* cap. 12 § 2 (PG 3, 292 C; Dion. 936) ut refert Thomas infra q. 8 a. 10 38. 244 sanctis: cf. hic supra sed c. 1-3. 245 philosophis: Plato [cf. Nemesius *De nat. hom.* cap. 44 (PG 40, 794 A; Bd [123 sqq.])] ut refert Thomas *I Pars* q. 110 a. 1 ad 3, Arist. [cf. *Metaph.* XII 9 (1073 a 32)] et Avicenna [cf. *Metaph.* IX c. 3-4 (f. 104)] ut refert Thomas hic supra. 248 quidam: Plato ex Macrobio [*Comment. in somn. Scipionis* I c. 14] ut refert Thomas *De pot.* q. 6 a. 6, *Liber de causis* comm. 3 ut refert Thomas *Super Sent.* II d. 1 q. 1 a. 3 arg. 1, Avicenna *Metaph.* IX c. 4 (f. 104^v) ut refert Thomas *De pot.* q. 3 a. 4, Algazel *Metaph.* p. I tr. 5 (ed. Muckle, p. 121) ut refert Thomas *De pot.* hic supra. 250 a fide alienum: Ioh. Damasc. *De fide* II c. 3 (PG 94, 873 B; Bt 74) ut refert Thomas *Super Sent.* II d. 1 q. 1 a. 3 sed c. 1.

eorum motus et actio potest esse mediantibus angelis, sicut etiam rationes seminales sunt in natura inferiori a Deo tantum, sed per providentiam agricolae adiuvantur ut in actum exeant: unde sicut agricola gubernat pullulationem agri, ita per angelos omnis operatio creaturae corporalis administratur.

5. Ad quintum dicendum quod naturalis operatio providentiae dividitur contra voluntariam ab Augustino secundum considerationem proximorum principiorum operationis, quia alicuius operationis divinae providentiae subiacentis proximum principium est natura, alicuius vero voluntas; sed remotum principium omnium est voluntas, ad minus divina, unde ratio non procedit.

6. Ad sextum dicendum quod sicut omnia corporalia divinae providentiae subiacent et tamen cura dicitur esse ei de hominibus tantum propter specialem providentiae modum, ita etiam quamvis omnia corporalia angelorum gubernationis sint subdita, quia tamen specialius ad hominum custodiam deputantur hoc attribuitur animarum dignitati.

7. Ad septimum dicendum quod sicut voluntas Dei gubernantis non est contra defectus qui in rebus accidunt sed concedit sive permittit eos, ita etiam omnino est de voluntatibus angelorum quae divinae voluntati conformantur perfecte.

8. Ad octavum dicendum quod, sicut dicit Avicenna in sua Metaphysica, nullus effectus potest remanere si auferatur id quod erat causa eius in quantum huiusmodi. Sed in causis inferioribus quaedam sunt causae fiendi, quaedam vero essendi, et dicitur causa fiendi quod educit formam de potentia materiae per motum, sicut faber est causa efficiens cultelli,

causa vero essendi rem est illud a quo per se esse rei dependet, sicut esse luminis in aere dependet a sole: ablato ergo fabro cessat fieri cultelli non autem esse eius, absente vero sole cessat esse luminis in aere. Et similiter actione divina cessante esse creaturae omnino deficeret cum Deus non sit solum causa fiendi rebus sed etiam essendi.

9. Ad nonum dicendum quod ista condicio non est in creatura possibilis ut habeat esse sine aliquo conservante: hoc enim rationi creaturae repugnat, quae in quantum huiusmodi esse causatum habet ac per hoc ab alio dependens.

10. Ad decimum dicendum quod plura requiruntur ad actum secundum quam ad actum primum, et ideo non est inconveniens ut aliquid sit causa alicuius quantum ad motum et operationem quod (non) sit causa eius quantum ad esse.

11. Ad undecimum dicendum quod divinae providentiae et bonitatis magnitudo magis manifestatur in hoc quod inferiora per superiora gubernat quam si omnia gubernaret immediate, quia secundum hoc quantum ad plura divinae bonitatis perfectio creaturis comunicatur, ut ex dictis patet.

12. Ad duodecimum dicendum quod spiritalis creatura gubernat corporalem per influentiam motus: nec oportet propter hoc ut omnibus corporibus coniungantur sed eis solum quae immediate movent, scilicet corporibus primis, nec eis coniunguntur ut formae, sicut quidam posuerunt, sed sicut motores tantum.

13. Ad tertium dicendum quod, cum dicitur per alterum aliquid fieri, haec praepositio per importat causam operationis. Sed cum operatio sit media inter operantem et

A 294 actio] operatio *imp. praem.* pA 302 operatio *in marg.* A] *om.* pA providentiae (*e* providentia pA) *em.* A (*cf. nota superior*) 336 similiter] nisi *add.* pA 337 esse] *idem conf. praem.* pA 340 nonum] *x praem.* pA 350 (non) *suppl. cum* Φ] *casu om.* A 364 primis] . *s. add.* pA

Φ 294 eorum] earum Φ (-δ) 296 sed] tamen Φ (-δ*) non *ante* tantum δ* 312 esse ei] ea esse Σ *inv.* β 328 causae] causa Φ 329 vero *om.* Φ quod] que Φ 334 fieri] ipsum *praem.* Φ 350 (non) *suppl.* Φ 361 ut] quod Φ 362 corporibus] corporalibus Φ 362 coniungantur] -gatur Φ 367 dicitur] *om.* α β *post* alterum γ *post* fieri δ haec praepositio per] hoc ipso li per Σ hec propositio non β

295 rationes...exeant: *cf.* August. *De Trin.* III c. 8-9 (PL 42, 875 sqq.) et *De Gen. ad litt.* IX c. 15 (PL 34, 404). 325 VI c. 2 (f. 92ra C). 365 quidam: Platonici ex August. *De civ. Dei* VIII c. 16 (PL 41, 241) ut refert Thomas *De pot.* q. 6 a. 6, Origenes [*cf. Peri Archon* I c. 7 (PG 11, 173 B-C) sec. Hieron. *Contra Ioh. Hierosol.* n. 17 (PL 23, 385 B-C)] ut refert Thomas *I Pars* q. 70 a. 3, Hieron. *Comment. in Eccl.* 1^a (PL 23, 1068 B-C) ut refert Thomas *I Pars* l. c. et habetur in *Glossa ordin.* super *Eccl.* 1^a sec. Thomam infra a. 9 510, Avicenna *Metaph.* X c. 1 (f. 108^r) sec. Thomam infra a. 10 120 et q. 6 a. 6 97.

operatum, potest importare causam operationis secundum quod terminatur ad operatum et sic per instrumentum dicitur aliquid fieri, vel secundum quod exit ab operante et sic dicitur aliquid fieri per formam agentis: non enim instrumentum est causa agentis quod agat sed forma agentis solum vel aliquis superior agens; instrumentum vero est causa operato quod actionem agentis suscipiat. Cum ergo dicitur quod Deus per se solum cuncta disponit, li per denotat causam dispositionis divinae secundum quod exit a Deo disponente: et sic per se solum dicitur disponere quia nec ab alio superiori disponente movetur, nec per formam extraneam disponit sed per propriam bonitatem.

Articulus nonus

Nono quaeritur utrum per corpora caelestia disponat divina providentia inferiora corpora. Et videtur quod non quia, ut dicit Damascenus in II libro, « nos autem dicimus quoniam ipsa », scilicet superiora corpora, « non sunt causa alicuius eorum quae fiunt neque corruptionis eorum quae corrumpuntur »: ergo cum haec inferiora sint generabilia et corruptibilia, non disponuntur per superiora corpora.

2. Sed dicebat quod dicuntur non esse causa horum quia non inducunt his inferioribus necessitatem. — Sed contra, si effectus caelestis corporis impeditur in his inferioribus, hoc non potest esse nisi propter aliquam dispositionem in eis inventam; sed si haec inferiora per illa superiora gubernantur, oportet etiam illam dispositionem impediendam in aliquam virtutem corporis caelestis reducere; ergo impedimentum non potest esse ex istis inferioribus nisi secundum exigentiam superiorum, et ita si superiora habent necessitatem in suis motibus,

etiam in inferiora necessitatem inducent si a superioribus gubernantur.

3. Praeterea, ad completionem alicuius actionis sufficit agens et patiens; sed in istis inferioribus inveniuntur virtutes activae naturales et etiam virtutes passivae; ergo ad eorum actiones non exigitur virtus corporis caelestis; ergo non gubernantur mediantibus corporibus caelestibus.

4. Praeterea, Augustinus dicit quod in rebus invenitur aliquid actum et non agens, sicut sunt corpora, aliquid vero agens et non actum, sicut Deus, aliquid vero agens et actum, sicut spirituales substantiae; sed caelestia corpora sunt corporalia pura; ergo non habent virtutem agendi in haec inferiora, et sic inferiora non disponuntur eis mediantibus.

5. Praeterea, si corpus caeleste agit aliquid in haec inferiora, aut agit in quantum est corpus, per formam scilicet corporalem, aut per aliquid aliud; sed non in quantum est corpus quia sic agere cuilibet corpori conveniret, quod non videtur secundum Augustinum; ergo si agunt agunt per aliquid aliud, et sic illi incorporeae virtuti debet attribui actio et non ipsis caelestibus corporibus, et sic idem quod prius.

6. Praeterea, quod non convenit priori non convenit etiam posteriori; sed, sicut dicit Commentator in libro De substantia orbis, formae corporales praesupponunt dimensiones interminatas in materia; dimensiones autem non agunt quia quantitas nullius actionis principium est; ergo nec corporales formae sunt principia actionum, et sic nullum corpus aliquid agit nisi per virtutem incorporealem in eo existentem, et sic idem ut prius.

7. Praeterea, in libro De causis, super illam propositionem « Omnis anima nobilis tres habet operationes » etc., dicit commentator quod anima

A 3 videtur per rasuram brevem in fine em. A] non liquet pA 48 non convenit] con praem. pA 51 corporales in marg. A] particulares pA 56 incorporealem com. cum Φ] corporalem (fort. mendum scribae e lapsu auditus) A 58 in libro De causis] philosophus dicit praem. pA 59 nobilis tres inv. pA 60 operationes in marg. A] om. pA

Φ 372 dicitur] dicimus Φ 375 quod] ut Φ 383 extraneam] que non sit ipse add. Σ
8 sint] sunt Φ 14 aliquam] aliam Φ 15 eis] hiis Φ 19 ex istis] in hiis Φ 23 gubernantur] -nentur Φ 29 gubernantur] disponunt α δ² disponuntur δ² 33 corpora] corporalia Φ 36 corporalia] corpora Φ 42 sed om. Φ 57 ut] quod Φ 58 illam propositionem] illa propositione Φ 60 etc. om. Φ

1 Parall.: I Pars q. 115 a. 3; Cont. Gent. III c. 82; Super Sent. II d. 15 q. 1 a. 2; Comp. theol. cap. 127. 4 De fide II c. 7 (PG 94. 893 B; Bt 91). 31 De civ. Dei V c. 9 (PL 41, 151) ut dicitur infra q. 25 a. 5 arg. 4. 44 Hic supra. 50 Cap. I (IX, 4 A). 58 Prop. 3. 60 Comm. ibid.

agit in naturam cum divina virtute quae est in ea; sed anima est multo nobilior quam corpus; ergo nec corpus potest aliquid agere in animam nisi per aliquam virtutem divinam in eo existentem, et sic idem quod prius.

8. Praeterea, illud quod est simplicius non movetur ab eo quod est minus simplex; sed rationes seminales quae sunt in materia inferiorum corporum sunt simpliciores quam virtus corporalis ipsius caeli, quia virtus illa est extensa in materia, quod de rationibus seminalibus dici non potest; ergo rationes seminales inferiorum corporum non possunt moveri per virtutem corporis caelestis, et ita non gubernantur haec inferiora in suis motibus per corpora caelestia.

9. Praeterea, Augustinus dicit in V De civitate Dei « Nihil tam ad corpus pertinet quam ipse corporis sexus et tamen sub eadem positione siderum diversi sexus in geminis concipi potuerunt »: ergo etiam in corporalia superiora corpora influxum non habent, et sic idem quod prius.

10. Praeterea, 'causa prima magis influit in causatum causae secundae quam etiam causa secunda', ut dicitur in principio De causis; sed si inferiora corpora per superiora disponantur, tunc virtutes superiorum corporum erunt sicut causae primae respectu inferiorum virtutum, quae erunt sicut causae secundae; ergo effectus in his inferioribus contingentes magis dispositionem corporum caelestium sequentur quam virtutem corporum inferiorum; sed in illis invenitur necessitas quia semper eodem modo se habent; ergo et effectus inferiores necessarii erunt; hoc autem est falsum; ergo et primum, scilicet quod inferiora per superiora corpora disponantur.

11. Praeterea, motus caeli est naturalis, ut in I Caeli et mundi dicitur, et ita non videtur esse voluntarius vel electivus, et ita quae per

ipsum causantur non causantur ex electione, et ita non subduntur providentiae; sed inconvenientis est quod inferiora corpora non gubernentur providentia; ergo inconvenientis est quod superiorum corporum motus sit causa inferiorum.

12. Praeterea, posita causa ponitur effectus: ergo esse causae est sicut antecedens ad esse effectus; sed si antecedens est necessarium, et consequens est necessarium; ergo si causa est necessaria, et effectus; sed effectus qui in inferioribus corporibus accidunt non sunt necessarii sed contingentes; ergo non causantur a motu caeli, qui est necessarius cum sit naturalis, et sic idem quod prius.

13. Praeterea, illud propter quod fit aliud est eo nobilius. Sed omnia facta sunt propter hominem, etiam corpora caelestia, ut dicitur Deut. iv¹⁹ « Ne forte oculis elevatis ad caelum videas solem et lunam et omnia astra caeli, et errore deceptus adores ea quae creavit Dominus Deus tuus in ministerium cunctis gentibus quae sub caelo sunt ». Ergo homo est dignior creaturis caelestibus; sed vilius non influit in nobilius; ergo corpora caelestia non influunt in corpus humanum, et eadem ratione nec in alia corpora quae sunt priora humano corpore sicut sunt elementa.

14. Sed dicebat quod homo est nobilior caelestibus corporibus quantum ad animam sed non quantum ad corpus. — Sed contra, nobilioris perfectibilis nobilior est perfectio; sed corpus hominis habet nobiliorem formam quam corpus caeli: forma enim caeli est pure corporalis, qua est multo nobilior rationalis anima; ergo et corpus humanum est nobilior caelesti corpore.

15. Praeterea, contrarium non est causa sui contrarii; sed virtus corporis caelestis quandoque contrariatur effectibus in istis inferiori-

A 72 inferiorum...non possunt] non poss *praem.* pA 89 secundae] *idem praem.* pA 90 inferioribus (*ex* inferiorem *ut videtur* pA) *em.* A 94 inferiores *rep.* A, *et alterum delevimus* 105 superiorum (*e* superiora pA) *em.* A 125 ergo] homo *add.* pA

Φ 76 in V] in libro Φ 80 potuerunt] possunt Φ corporalia] corpora Φ 81 corpora] corporalia Φ (-8) influxum] inferiora *praem.* Σ 83 magis] plus Φ 86 disponantur] -nuntur Φ 87-89 tunc...secundae *om.* α δ 91 sequentur] sequuntur Φ 102 subduntur] -duntur Φ 103 quod *om.* Φ gubernentur] gubernari Φ (*def.* δ²) 119 IV] viii (*seu* 8) Φ 120-123 solem...sunt] etc. que creavit in ministerium etc. α δ 124 creaturis] corporibus α δ 130 sed *om.* Φ 133 formam] perfectionem Φ

77 Cap. 6 (PL 41, 146).
ut supra q. 2 a. 14 9 in nota.

85 Prop. 1.

99 *De caelo* I 3 (268 b 14).

107 posita...effectus: Avicenna et Petrus Hispan.
109 si...consequens est necessarium: Arist. ut supra q. 2 a. 12 58 in nota.

bus inducendis: sicut corpus caeleste quando-
que ad humiditatem movet cum medicus inten-

divinis nominibus quod radius solaris « gene-
rationem visibilium corporum confert et ad

elementa, multa aut unum, et in qualitates elementales. Sed ista positio non est rationabilis. Qualitates enim elementales inveniuntur se habere in actionibus rerum naturalium sicut instrumentalia principia, cuius signum est quod non eundem modum actionis habent in omnibus nec ad eundem terminum perveniunt actiones ipsorum: alium enim effectum habent in auro et ligno et animalis carne, quod non esset nisi agerent in quantum essent ab alio regulata. Actio autem principalis agentis non reducitur sicut in principium in actionem instrumenti sed potius e converso, sicut effectus artis non debet attribui serrae sed artificii. Unde et effectus naturales non possunt reduci in qualitates elementales sicut in prima principia.

Unde alii, scilicet Platonici, reduxerunt eos in formas simplices et separatas sicut in prima principia, ex quibus, ut dicebant, erat esse et generatio in istis inferioribus et omnis proprietates naturalis. Sed hoc etiam non potest stare: a causa enim eodem modo se habente est effectus semper eodem modo se habens; formae autem illae ponebantur esse immobiles, unde oporteret ut semper ab eis generatio esset uniformiter in istis inferioribus, cuius contrarium videmus ad sensum. Unde oportet ponere principia generationis et corruptionis et aliorum motuum consequentium in his inferioribus esse aliqua quae non semper eodem modo se habeant, oportet tamen ea semper manere quasi prima generationis principia ut generatio continua esse possit: et ideo oportet ea esse invariabilia secundum substantiam, moveri autem solum secundum locum ut per accessum et recessum contrarios et diversos motus in his inferioribus efficiant; et huiusmodi sunt corpora caelestia; et ideo omnes effectus corporales oportet reducere in ea sicut in causas.

Sed in hac reductione duplex error fuit. Quidam enim haec inferiora in corpora caelestia reduxerunt sicut in causas simpliciter primas eo quod nullas substantias incorporeas arbitrabantur, unde priora in corporibus dixerunt esse prima inter entia. Sed hoc manifeste apparet esse falsum: omne quod enim movetur oportet in principium immobile reduci cum nihil a se ipso moveatur et non sit abire in infinitum; corpus autem caeleste, quamvis non varietur secundum generationem et corruptionem aut secundum aliquem motum qui variet aliquid quod insit substantiae eius, movetur tamen secundum locum; unde oportet in aliquod prius principium reductionem fieri ut sic ea quae alterantur quodam ordine reducuntur in alterans non alteratum, motum tamen secundum locum, et ulterius in id quod nullo modo movetur.

Quidam vero posuerunt corpora caelestia esse causas istorum inferiorum non solum quantum ad motum sed etiam quantum ad primam eorum institutionem, sicut Avicenna dicit in sua Metaphysica quod ex eo quod est commune omnibus corporibus caelestibus, scilicet natura motus circularis, causatur in his inferioribus id quod est eis commune, scilicet materia prima, et ex his in quibus corpora caelestia differunt ad invicem causatur diversitas formarum in his inferioribus, ut sic caelestia corpora sint media inter Deum et inferiora etiam in via creationis quodam modo. Sed hoc est alienum a fide, quae ponit omnem naturam immediate esse a Deo conditam secundum sui primam institutionem, unam autem creaturam moveri ab altera praesuppositis virtutibus naturalibus utrique creaturae ex divino opere attributis: et ideo ponimus corpora caelestia esse causas inferiorum per viam motus

A 220 nisi] si *praem.* pA 221 reducitur] ed *praem.* pA 232 a causa enim] si enim *praem.* pA 241 oportet] q *praem.* pA 254 corporibus] corporalibus *praem.* pA 266 tamen] *idem conf. praem.* pA

Φ 211 elementa] aut *add.* Φ elementales] -tares Φ 213 elementales] -tares Φ 218 ipsorum] ipsarum Φ 219 et ligno...carne] alium in ligno vel carne animalis Φ 226 elementales] -tares Φ 227 Unde] et *add.* Φ eos *om.* Φ 231 etiam *om.* Σ 233 semper *om.* Φ 241 quasi] *om.* α γ tamquam δ 242 principia] et corruptionis *add.* Φ 245 solum] *om.* Φ (-8) post locum δ 246 contrarios...motus] motus varios et contrarios contrarii et (et *om.* γ) diversi effectus Σ 247 efficiant] fiunt (fiunt γ δ) ante in his²⁴⁶ Σ efficient β 248 corporales *om.* Φ 254 dixerunt...entia] dicebant esse priora in entibus Φ 264 prius] primum Φ 277 in *om.* Φ 278 ad] ab Φ 280 ista] corpora *add.* Φ 284 sui *om.* Σ 285 creaturam] naturam Σ 287 attributis] non est contra fidem *add.* Σ 288 causas] causam Σ

227 Platonici: ex Arist. *De gen. et corr.* II c. 9 (335 b 9) et *Metaph.* I 15 (991 b 3) ubi refellitur sententia Platonis. 251 Quidam: Antiqui Naturales sec. Arist. *Metaph.* IV 5 (1005 a 31-b 2) ut refert Thomas *Super Sent.* II d. 15 q. 1 a. 2. 258 nihil...moveatur: Arist. *Phys.* VII 1 (241 b 24) ut dicitur infra q. 15 a. 2 arg. 15. 262 movetur...locum: cf. Arist. *De caelo* I 4 (269 a 2). 273 *Metaph.* IX c. 5 (f. 105^b). 282 alienum a fide: Ioh. Damasc. ut supra a. 8 250.

290 tantum, et sic esse media in opere gubernationis non autem in opere creationis.

1. Ad primum igitur dicendum quod Damascenus intendit a corporibus caelestibus excludere respectu horum inferiorum causalitatem primam vel etiam necessitatem inducentem: 295 corpora enim caelestia etsi semper eodem modo agant, eorum tamen effectus recipitur in inferioribus secundum modum inferiorum corporum, quae in contrariis dispositionibus frequenter inveniuntur, unde virtutes caelestes 300 non semper inducunt effectus suos in his inferioribus propter impedimentum contrariae dispositionis. Et hoc est quod Philosophus dicit in libro De somno et vigilia quod frequenter fiunt signa imbrium et ventorum quae tamen 305 non eveniunt propter contrarias dispositiones fortiores.

2. Ad secundum dicendum quod dispositiones istae quae contrariantur caelesti virtuti non sunt ex prima institutione causatae a corpore caelesti sed ex divina operatione, per quam 310 ignis effectus est calidus et aqua frigida et sic de aliis, et sic non oportet omnia impedimenta huiusmodi in causas caelestes reducere.

3. Ad tertium dicendum quod virtutes activae in his inferioribus sunt instrumentales tantum, unde sicut instrumentum non movet nisi motum a principali agente, ita nec virtutes activae inferiores agere possunt nisi motae a corporibus caelestibus.

72^a 320 4. Ad quartum dicendum quod obiectio illa tangit quandam opinionem quae habetur in libro Fontis vitae, qui ponit quod nullum corpus ex virtute corporali agit sed quantitas quae est in materia impedit formam ab actione, et 325 omnis actio quae attribuitur corpori est alicuius virtutis spiritualis operantis in ipso corpore; et hanc opinionem Rabbi Moyses dicit esse Lo-

quentium in lege Maurorum, dicunt enim quod ignis non calefacit sed Deus in igne. Sed haec positio stulta est cum auferat rebus omnibus naturales operationes, et contrariatur dictis philosophorum et sanctorum: unde dicimus quod corpora per virtutem corporalem agunt, nihilominus tamen Deus operatur in omnibus rebus sicut causa prima operatur in causa secunda. Quod igitur inducitur quod corpora aguntur tantum et non agunt, debet intelligi secundum hoc quod illud dicitur agere quod habet dominium super actionem suam, secundum quem modum loquendi dicit Damascenus quod 'animalia bruta non agunt sed aguntur': per hoc tamen non excluditur quin agant secundum quod agere est actionem aliquam exercere.

5. Ad quintum dicendum quod agens semper est diversum vel contrarium patienti, ut dicitur in I De generatione: et ideo corpori non competit agere in aliud corpus secundum hoc quod habet commune cum eo sed secundum id in quo ab eo distinguitur; et ideo corpus non agit in quantum est corpus sed in quantum est tale corpus, sicut etiam animal non ratiocinatur in quantum est animal sed in quantum est homo, et similiter ignis non calefacit in quantum est corpus sed in quantum est calidus, et similiter etiam est de corpore caelesti.

6. Ad sextum dicendum quod dimensiones praeintelliguntur in materia non in actu completo ante formas naturales sed in actu incompleto, et ideo sunt prius in via materiae et generationis; sed forma est prior in via complementi. Secundum hoc autem aliquid agit quod completum est et ens actu, non secundum quod est in potentia: secundum hoc enim patitur. Et ideo non sequitur, si materia vel dimensiones in materia praeexistentes non agunt, quod forma non agat, sed e converso; sequeretur autem

A 289 gubernationis *postea brevis rasura* A 293 horum] horum horum in *fine lin. praem.* pA 295 etsi semper] s *praem.* pA 300 suos] su in *fine lin. praem.* pA 327 Loquentium hic A] *post lege* pA 346 diversum *em.* A] *conf.* pA 348 secundum hoc quod habet commune] quod habet commune q *praem.* pA 349 sed secundum] secundum *praem.* pA 358 praeintelliguntur] prein (*trans. ad lin.*) intelliguntur A 365 ideo] *litt. imp. add.* pA

Φ 295 enim] autem Φ 298 frequenter *om.* Σ 300 his] istis Φ 301 impedimentum...dispositionis] contrarias dispositiones impediētes Φ 317 agente] motore et *praem.* Φ 322 qui] quae Φ 324 et] quod *add.* Φ 355 corpus] ignis Φ 358 materia] natura α β δ^a 360 materiae et] *om.* α δ materie β γ 363 et ens] ens in Φ 365 sequitur] quod *add.* Φ

303 *De divin. per somn.* cap. 2 (463 b 23). 322 Avencebrol *Fons vitae* tr. II n. 9-10 (ed. Baeumker, Münster 1895, p. 40-41). 327 *Dux neutr.* I c. 72. 332 philosophorum et sanctorum: cf. Thomas *Cont. Gent.* III c. 69, I Pars q. 115 a. 1, *De pot.* q. 3 a. 7. 340 *De fide* II c. 27 (PG 94, 960 D; Bt 153). 347 Cap. 7 (324 a 11).

quod si non patiuntur, quod forma non patitur. Et tamen forma corporis caelestis non inest ei mediantibus huiusmodi dimensionibus, ut Commentator ibidem dicit.

7. Ad septimum dicendum quod ordo effectuum debet respondere ordini causarum; in causis autem secundum auctorem illius libri talis ordo invenitur quod primum est causa prima, scilicet Deus, secundum autem intelligentia, tertium vero anima; unde et primus effectus, qui est esse, proprie attribuitur causae primae, et secundus, qui est cognoscere, attribuitur intelligentiae, et tertius, qui est movere, attribuitur animae. Sed tamen causa secunda semper agit in virtute causae primae et sic aliquid habet de operatione eius, sicut etiam inferiores orbes habent aliquid de motu primi orbis: unde et intelligentia secundum ipsum non solum intelligit sed et dat esse, et anima, quae est effecta ab intelligentia secundum eum, non solum movet, quod est actio animalis, sed etiam intelligit, quod est actio intellectualis, et dat esse, quod est actio divina, et hoc dico de anima nobili quam intelligit ille esse animam caelestis corporis vel quamlibet aliam rationalem animam. Sic ergo non oportet quod sola virtus divina immediate moveat sed etiam inferiores causae per virtutes proprias secundum quod participant virtutem superiorum causarum.

8. Ad octavum dicendum quod secundum Augustinum rationes seminales dicuntur omnes vires activae et passivae a Deo creaturis collatae quibus mediantibus naturales effectus in esse producit: unde ipse dicit in III De Trinitate quod «sicut matres gravidae sunt fetibus, sic ipse mundus gravidus est causis nascentium», exponens quod supra de rationibus seminalibus dixerat, quas etiam «vires et fa-

cultates rebus distributas» nominaverat. Unde inter has rationes seminales continentur etiam virtutes activae corporum caelestium, quae sunt nobiliores virtutibus activis inferiorum corporum et ita possunt eas movere; et dicuntur rationes seminales in quantum in causis activis sunt omnes effectus originaliter sicut in quibusdam seminibus. Si tamen intelligantur rationes seminales inchoationes formarum quae sunt in materia prima secundum quod est in potentia ad omnes formas, ut quidam volunt quamvis non multum conveniat dictis Augustini, tamen potest dici quod earum simplicitas est propter earum imperfectionem sicut et materia prima est simplex, et ideo ex hoc non habent quod non moveantur sicut nec materia prima.

9. Ad nonum dicendum quod oportet sexuum diversitatem in aliquas causas caelestes reducere: omne enim agens intendit assimilare sibi patiens secundum quod potest, unde vis activa quae est in semine maris intendit conceptum semper ducere ad sexum masculinum, qui perfectior est, unde sexus femineus accidit praeter intentionem naturae particularis agentis; nisi ergo esset aliqua virtus quae intenderet femininum sexum, generatio feminae esset omnino a casu sicut et aliorum monstrorum; et ideo dicitur quod quamvis sit praeter intentionem naturae particularis, ratione cuius dicitur «femina mas occasionatus», tamen de intentione est naturae universalis, quae est vis corporis caelestis, ut Avicenna dicit. Sed potest esse impedimentum ex parte materiae quod nec virtus caelestis nec particularis consequitur effectum suum, productionem scilicet masculini sexus: unde quandoque femina generatur etiam existente dispositione in corpore caelesti ad contrarium propter materiae indis-

A 386 non solum] s *praem.* pA anima] intelligentia *praem.* pA 388 quod est...sed etiam] set etiam *praem.* pA 391 ille *sup. lin.* A] secundum eum *post* corporis pA 393 sola] omne *praem.* pA 402 unde] et *add.* pA in III...quod «sicut] quod sicut *praem.* pA 411 et ita] si autem intelligatur ut quidam *praem.* pA (*cf. lin. 414 et 417*) et] . Si *praem.* pA (*cf. lin. 414*) 412 in quantum in *marg.* A] om. pA 429 sexum *em.* A] *conf.* pA masculinum *em.* A] *conf.* pA 434 sicut *em.* A] *conf.* pA 434 monstrorum A

Φ 376 autem *om.* Φ 386 sed et] sicut et α β sicut etiam γ δ¹ 399 omnes] tres Φ 408 etiam] et Σ (-δ¹) *om.* δ¹ 420 sicut *om.* Σ 424 sexuum] seminum α δ 425 in] ad Φ causas] *om.* Φ (-δ) *post* caelestes δ 441 nec...nec] neque...neque Φ

374 Comm. 3. 399 Cf. *De Trin.* III c. 8 (PL 42, 875) et *De Gen. ad litt.* IX c. 17 (PL 34, 406). 403 Cap. 9 (PL 42, 878). 405 supra: l. c. (PL 42, 877). 417 quidam: Bonaventura *Super Sent.* II d. 7 p. 11 a. 2 q. 1 et ibid. d. 18 a. 1 q. 3. 426 omne...patiens: Arist. ut supra q. 2 a. 3 240 in nota. 437 «femina mas occasionatus»: Arist. *De gen. animal.* II c. 3 (737 a 28) sec. transl. Scoti (ms. Chis. E. VIII. 251, f. 82va) ut refert Thomas *I Pars* q. 99 a. 2 arg. 1. 439 *Metaph.* VI c. 5 (f. 94va).

72^b

positionem, vel e contrario¹ generabitur sexus masculinus contra dispositionem caelestis corporis propter particularis virtutis victoriam super materiam. Contingit ergo quod in conceptione geminorum operatione naturae materia separatur, cuius una pars magis oboedit virtuti agenti quam altera propter alterius indigentiam, et ideo in una parte generatur sexus femineus, in altera masculinus, sive corpus caeleste disponat ad unum sive ad alterum; magis tamen hoc potest accidere quando corpus caeleste disponit ad femineum sexum.

10. Ad decimum dicendum quod causa prima magis dicitur influere quam secunda in quantum eius effectus est intimior et permanentior in causato quam effectus causae secundae; effectus tamen magis similatur causae secundae quia per eam determinatur quodam modo actio primae causae ad hunc effectum.

11. Ad undecimum dicendum quod, quamvis motus caelestis secundum quod est actus mobilis corporis non sit motus voluntarius, secundum tamen quod est actus moventis est voluntarius, id est ab aliqua voluntate causatus, et secundum hoc ea quae ex motu illo causantur sub providentia cadere possunt.

12. Ad duodecimum dicendum quod effectus non sequitur ex causa prima nisi posita causa secunda, unde necessitas causae primae non inducit necessitatem in effectu nisi posita necessitate in causa secunda.

13. Ad tertium dicendum quod corpus caeleste non est factum propter hominem sicut principalem finem, sed finis principalis eius est bonitas divina. Et iterum quod homo sit nobilius caelesti corpore non est ex natura corporis sed ex natura animae rationalis. Et praeterea, dato quod etiam corpus hominis

esset simpliciter nobilius quam corpus caeli, nihil prohiberet corpus caeli secundum aliquid esse nobilius humano corpore, in quantum illud scilicet habet virtutem activam, hoc autem passivam, et sic poterit agere in ipsum: et sic etiam ignis in quantum est actu calidus agit in corpus humanum in quantum est potentia calidum.

14. Ad quartum decimum dicendum quod anima rationalis et est substantia quaedam et est corporis actus: in quantum ergo est substantia est nobilior forma caelesti, non autem in quantum est corporis actus. Vel potest dici quod anima est perfectio corporis humani et ut forma et ut motor; corpus autem caeleste, quia perfectius est, non requirit aliquam substantiam spiritualem quae perficiat ipsum ut forma sed quae perficit ipsum ut motor tantum, et haec perfectio secundum naturam est nobilior quam anima humana. Quamvis etiam quidam posuerint motores coniunctos orbium esse formas eorum, quod sub dubio ab Augustino relinquitur in II Super Genesim ad litteram, Ieronymus etiam asserere videtur, Eccl. 1° super illud «Lustrans universa in circuitu» etc., glosa «Spiritus solem nominavit, quod animal sit, spiret et vigeat»; Damascenus tamen in II libro contrarium dicit, «Nullus», inquit, «animatos caelos vel luminaria existimet: inanimati sunt enim et insensibiles».

15. Ad quintum decimum dicendum quod actio etiam contrarii quod repugnat virtuti activae alicuius corporis caelestis, habet aliquam causam in caelo: per motum enim primum ponitur a philosophis quod res inferiores conservantur in suis actionibus, et ita illud contrarium quod agit impediendo effectum alicuius corporis caelestis, utpote calidum quod impedit humectationem lunae, habet etiam ali-

A 448 propter] virtutem add. pA 462 similatur causae] sequitur similitudinem causae praem. pA 474 sequitur] potest praem. pA 482 nobilius clare A 483 rationalis] naturalis praem. pA 497 in quantum trans. ad lin. rep. A, et alterum de levimus 500 perfectius] idem conf. praem. pA 505 orbium] orb conf. praem. pA 506 relinquitur] ab augustino add. pA 508 asserere] ad (idem conf. inc.) praem. pA videtur legim.] conf. (fort. videatur) A 511 animal sit sic cum glosa A] animet in loc. Hieronymi adleg. 519 res] unumq praem. pA

Φ 459 prima magis] primaria plus Φ 462 effectus om. Φ (-8) 464 actio] actus Φ 468 motus] actus Φ 474 posita causa] composita cum Φ 480 sicut] propter add. Φ 482 nobilius] nobilior Φ 486 prohiberet] prohibet Φ 490 calidus] calidum Φ 500 perfectius] perfectum Φ aliquam] aliam Φ 505 posuerint] -erunt Φ 511 animal sit] sicut animal Φ

504 quidam: ut supra a. 8 365 in nota. 507 Cap. 18 (PL 34, 279). 508 Comment. in Eccl. 1° (PL 23, 1068 B-C). 510 Glossa ordin. ibid. 512 De fide II c. 6 (PG 94, 885 A; Bt 83). 519 philosophis: Arist. Phys. VIII 1 (250 b 14) ut refert Thomas supra q. 4 a. 8 31.

525 quam causam caelestem, et sic etiam sanitas
quae consequitur non omnino contrariatur actio-
ni caelestis corporis sed habet ibi aliquam
radicem.

16. Ad sextum decimum dicendum quod
530 corpora caelestia tangunt inferiora sed non
tanguntur ab eis, ut dicitur in I De generatione,
nec quodlibet eorum tangit quodlibet istorum
immediate sed per medium, ut dicebatur.

17. Ad septimum decimum dicendum quod
535 actio agentis recipitur in medio per modum
medii et ideo quandoque alio modo recipitur in
medio quam in ultimo, sicut virtus magnetis
attrahentis defertur ad ferrum per medium
aerem qui non attrahitur, et virtus piscis stu-
pefacientis manum defertur ad manum me-
540 diante rete quod non stupefcit, ut dicit Com-
mentator in VIII Physicorum; corpora autem
caelestia habent quidem omnes qualitates exi-
stentes in his inferioribus suo modo, scilicet
originaliter, et non prout sunt in his; unde et
545 actiones supremorum corporum non recipiun-
tur in mediis orbibus ut alterentur sicut haec
inferiora.

18. Ad duodevicesimum dicendum quod
huiusmodi inferiora gubernantur a divina pro-
550 videntia per superiora corpora non ita quod di-
vina providentia illis corporibus communice-
tur, sed quia efficiuntur divinae providentiae
instrumenta, sicut ars non communicatur mar-
tello quod est instrumentum artis.

Articulus decimus

Decimo quaeritur utrum humani actus gu-
bernentur a divina providentia median-
tibus corporibus caelestibus. Et videtur quod
sic: dicit enim Damascenus quod corpora cae-
5 lestia «constituunt in nobis complexiones et

habitus et dispositiones»; sed habitus et dispo-
sitiones pertinent ad intellectum et voluntatem,
quae sunt principia humanorum¹ actuum; ergo
72^{aa} humani actus mediantibus corporibus caele-
stibus disponuntur a Deo.

2. Praeterea, dicitur in Sex principiis quod
«anima coniuncta corpori corporis complexio-
nem imitatur»; sed corpora caelestia imprimunt
in complexionem humanam; ergo et in
ipsam animam, et ita possunt esse causa huma-
5 norum actuum.

3. Praeterea, omne illud quod agit in prius
agit in posterius; sed essentia animae est prius
quam eius potentiae, scilicet voluntas et intel-
lectus, cum ex essentia animae oriuntur; cum
20 igitur corpora caelestia imprimant in ipsam
essentiam animae rationalis – imprimunt enim
in eam secundum quod est corporis actus, quod
ei per essentiam suam convenit – videtur quod
corpora caelestia imprimant in intellectum et
25 voluntatem, et sic sunt principia humanorum
actuum.

4. Praeterea, instrumentum non solum agit
in virtute propria sed in virtute principalis
agentis; sed corpus caeli, cum sit movens mo-
30 tum, est instrumentum spiritualis substantiae
moven-
tis, et motus eius non solum est actus
corporis moti sed actus spiritus moven-
tis; ergo motus eius non solum agit in virtute cor-
poris moti sed etiam in virtute spiritus moven-
35 tis; sed sicut corpus illud caeleste praeminet
humano corpori, ita spiritus ille praeminet
humano spiritui; ergo sicut motus ille imprimit
in corpus humanum, ita imprimit in animam
humanam, et ita videtur quod sint principia
40 humanorum actuum.

5. Praeterea, experimentaliter invenitur ali-
quos homines a sua nativitate esse dispositos
ad addiscenda vel exercenda aliqua artificia,

A 536 medio...ultimo] extremo *praem.* pA 544 sunt] *idem conf. et imp. praem.* pA
1 gubernentur] substantia *praem.* pA 11 Praeterea] philosophus *add.* pA dicitur (e dicit pA) *em.* A in] quod anima
coniuncta *praem.* pA 30 caeli *em.* A] *conf.* pA 31 spiritualis] *idem praem.* pA 32 moven-
tis] g (*inc. ergo*) *add.* pA et (*ex*
etiam pA) *em.* A

Φ 526 ibi *om.* Φ 537 attrahentis] ferrum *add.* Φ 540 rete] reti (*seu rethi*) Φ 549 huiusmodi] hec Σ *om.* β
554 quod] qui Φ
4 sic] non Φ 26 humanorum] horum Φ 40 quod] corpora caelestia *add.* Φ 41 humanorum] horum Φ

530 Cap. 6 (323 a 28). 541 Comm. 35 et 37 (IV, 375 H et 376 H).
1 Parall.: I Pars q. 115 a. 4; I-II q. 9 a. 5; Cont. Gent. III c. 85 et 87; Super Sent. II d. 15 q. 1 a. 3; Super Periherm. I
lect. 14; Super De anima III lect. 4; Lect. super Matth. cap. 2; Comp. theol. cap. 127 et 128. 4 De fide II c. 7 (PG 94, 893 C;
Bt 91). 11 Liber sex principiorum IV (ed. Minio-Paluello, p. 44-45).

45 quidam ad hoc quod sint fabri, quidam ad hoc
quod sint medici, et sic de aliis; nec hoc potest
reduci sicut in causam in principia proxima
generationis, quia quandoque nati inveniuntur
dispositi ad quaedam ad quae parentes non
50 inclinabuntur; ergo oportet quod haec diver-
sitas dispositionum reducat sicut in causam
in corpora caelestia; sed non potest dici quod
huiusmodi dispositiones sint in animabus me-
diantibus corporibus, quia ad has inclinationes
55 nihil operantur corporeae qualitates sicut ope-
rantur ad iram et gaudium et huiusmodi animae
passiones; ergo corpora caelestia immediate et
directe in animas humanas imprimunt, et ita
humani actus mediantibus ipsis caelestibus cor-
60 poribus disponuntur.

6. Praeterea, in humanis actibus isti vi-
dentur ceteris praeminere, scilicet regnare, ge-
rere bella et huiusmodi; sed, sicut dicit Ysaac
in libro De diffinitionibus, Deus fecit regnare
65 orbem super regna et super bella; ergo multo
fortius alii humani actus mediantibus corpori-
bus caelestibus disponuntur.

7. Praeterea, facilius est transmovere par-
tem quam totum; sed ex virtute corporum cae-
lestium quandoque commovetur tota multi-
70 tudo unius provinciae ad bellandum, ut philo-
sophi dicunt; ergo multo fortius virtute corpo-
rum caelestium commovetur aliquis homo par-
ticularis.

75 SED CONTRA est quod dicit Damascenus in
II libro, «nostrorum actuum nequaquam» sunt
causa, scilicet corpora caelestia, «nos enim
liberi arbitrii a conditore facti, domini nostro-
rum existimus actuum».

80 2. Praeterea, ad hoc etiam facit quod Augu-
stinus determinat in V De civitate Dei et in

fine II Super Genesim ad litteram, et quod
Gregorius determinat in Omilia Epiphaniae.

RESPONSIO. Dicendum quod ad huius quae-
stionis evidentiam oportet scire qui dicantur 85
actus humani: dicuntur enim proprie illi actus
humani quorum ipse homo est dominus; est
autem homo dominus suorum actuum per vo-
luntatem sive per liberum arbitrium; unde
circa actus voluntatis et liberi arbitrii quae-
90 ista versatur. Actus enim alii qui sunt in ho-
mine non subiacent imperio voluntatis, sicut
actus nutritivae et generativae potentiae, eodem
modo subiacent virtutibus caelestibus sicut et
alii corporales actus. 95

De actibus autem humanis praedictis mul-
tiplex fuit error. Quidam enim posuerunt actus
humanos ad divinam providentiam non perti-
nere nec reduci in aliquam causam nisi in pro-
videntiam nostram, et huius positionis videtur 100
fuisse Tullius, ut dicit Augustinus in V De
civitate Dei. Sed istud non potest esse: volun-
tas enim est movens motum, ut in III De anima
probat, unde oportet eius actum reducere in
aliquod primum principium quod est movens 105
non motum. Et ideo quidam omnes actus vo-
luntatis reducerunt in corpora caelestia, po-
nentes sensum et intellectum idem esse in nobis
et per consequens omnes virtutes animae cor-
porales esse et ita actionibus caelestium corpo-
rum subdi. Sed hanc positionem Philosophus
destruit in III De anima, ostendens quod intel-
lectus est vis immaterialis et quod actio eius
non est corporalis; et, sicut dicitur in XVI De
animalibus, quorum principiorum actiones sunt 115
sine corpore oportet principia incorporea esse;
unde non potest esse quod actiones intellectus
et voluntatis per se loquendo in aliqua prin-

A 46 sint] adi *praem.* pA 61 humanis *em.* A] *conf.* pA 68 transmovere] *idem conf. et imp. praem.* pA 78 a conditore]
con *praem.* pA 90 actus *rep.* A, et alterum *delevimus* 97 posuerunt] q *add.* pA 99 providentiam] liberi arbitrii *add.* pA
100 nostram (e nostri pA: cf. nota superior) *em.* A

Φ 45 ad hoc^a *om.* Φ 53 sint] sunt Φ 54 corporibus] propriis *praem.* Φ has] huiusmodi Φ 59 ipsis *om.* Φ
62 gerere] regere Φ 64 libro] primo *add.* Σ 65 super^a *om.* Σ 70 commovetur] movetur Φ 80 facit] est Φ 85 evi-
dentiam] veritatem Φ 85 dicantur] dicuntur Φ 89 sive] seu Φ 96 autem] *om.* α γ vero (*post praedictis* δ^a) β δ
102 istud] illud Φ 114 et] sed Φ 116 oportet] ipsa incorporea esse] sunt sine corpore Φ

64 Ed. Muckle, p. 317 et 336. 71 philosophi: cf. Ptolomaeus *Quadripartitum* tr. 2 c. 8 (ed. Venetiis 1493, f. 44a), pa-
Arist. *De causis prop. elem.* cap. 1 (ed. Averroes VII, 207 L) ut proferunt Albertus *Super Sent.* II d. 15 a. 5 et Bonaventura *Su-
per Sent.* II d. 14 p. 11 a. 2 q. 3 arg. 2. 76 De fide II c. 7 (PG 94, 893 A; Bt 90). 81 Cap. 9 (PL 41, 151). 82 Cap.
17 (PL 34, 278). 83 In Evang. I hom. 10 n. 5 (PL 76, 1112). 102 Cap. 9 (PL 41, 148). 103 De anima III 15 (433
b 16). 106 quidam: Democritus et Empedocles sec. Arist. *De anima* III 4 (427 a 21) et *Metaph.* IV 12 (1009 b 12) ut refert
Thomas *Cont. Gent.* III c. 84. 112 De anima III 7 (429 a 24). 115 De gen. animal. II c. 3 (736 b 27) sec. transl. Scoti,
vide Albertum *De animal.* XVI tr. 1 c. 12 n. 67 (St II, 1096).

120 cipia corporalia reducuntur. Et ideo Avicenna
posuit in sua Metaphysica quod sicut homo
compositus est ex anima et corpore ita etiam
corpus caeleste, et sicut actiones corporis hu-
mani et motus reducuntur in corpora caelestia
125 ita actiones animae omnes reducuntur in ani-
mas caelestes sicut in principia, ita quod omnis
voluntas quae est in nobis causatur a voluntate
animae caelestis. Et istud quidem potest esse
conveniens secundum opinionem suam quam
habet de fine hominis, quem ponit esse in con-
130 iunctione animae humanae ad animam cae-
lestem vel ad intelligentiam: cum enim per-
fectio voluntatis sit finis et bonum, quod est
obiectum eius sicut visibile est obiectum¹ visus,
oportet quod illud quod agit in voluntatem
135 habeat etiam rationem finis quia efficiens non
agit nisi secundum quod imprimit in suscepti-
bili formam eius. Secundum autem senten-
tiam fidei ipse Deus immediate est finis
humanae vitae – eius enim visione perfruen-
140 tes beatificabimur – et ideo ipse solus im-
primere potest in voluntatem nostram.

Oportet autem ordinem mobilium respon-
dere ordini moventium. In ordine autem ad
finem, quem providentia respicit, primum in
145 nobis invenitur voluntas, ad quam primo per-
tinet ratio boni et finis, et omnibus quae sunt
in nobis utitur sicut instrumentis ad consecu-
tionem finis, quamvis in aliquo alio respectu
intellectus voluntatem praecedat; propinquius
150 autem voluntati est intellectus, et remotiora
sunt corporales vires. Et ideo ipse Deus, qui
est simpliciter primus providens, imprimit so-
lus in voluntatem nostram; angelus autem, qui
cum sequitur in ordine causarum, imprimit in
155 intellectum nostrum secundum quod per ange-
los illuminamur, purgamur et perficimur, ut

Dionysius dicit; sed corpora quae sunt infe-
riora agentia, imprimere possunt in vires sen-
sibiles et alias organis affixas. Secundum vero
quod motus unius potentiae animae redundat
160 in aliam, contingit quod impressio corporis
caelestis redundat in intellectum quasi per
accidens et ulterius in voluntatem; et similiter
impressio angeli in intellectum redundat in
voluntatem per accidens. Sed tamen quantum
165 ad hoc diversa est dispositio intellectus et vo-
luntatis ad vires sensitivas. Intellectus enim
noster naturaliter movetur a sensitiva appre-
hensiva per modum quo obiectum movet po-
tentiam, quia phantasma se habet ad intel-
lectum possibilem sicut color ad visum, ut di-
170 citur in III De anima: et ideo perturbata vi
sensitiva interiori de necessitate perturbatur
intellectus, sicut videmus quod laeso organo
phantasiae de necessitate impeditur actio intel-
lectus. Et secundum hunc modum in intel-
175 lectum potest redundare actio vel impressio
corporis caelestis quasi per viam necessitatis,
per accidens tamen, sicut in corpora per se;
et dico necessitatem, nisi sit contraria dispo-
sicio ex parte mobilis. Sed appetitus sensitivus
non est naturaliter motivus voluntatis sed e
180 converso, quia 'appetitus superior movet appe-
titum inferiorem sicut sphaera sphaeram', ut
dicitur in III De anima: et quantumcumque
appetitus inferior perturbetur per aliquam pas-
sionem ut irae vel concupiscentiae, non oportet
185 quod voluntas perturbetur; immo habet po-
tentiam repellendi huiusmodi perturbationem,
ut dicitur Gen. IV⁷ «Subter te erit appetitus
tuus». Et ideo ex corporibus caelestibus non
inducitur aliqua necessitas nec ex parte reci-
190 pientium nec ex parte agentium in actibus
humanis sed inclinatio sola, quam etiam volun-

A 131 perfectio voluntatis] forma voluntatis et motivum *praem.* pA 135 finis] ultimi *add.* pA 139 eius *rep.* pA 142 au-
tem] esse *add.* pA 145 voluntas] in *praem.* pA 149 propinquius] Secundum *praem.* pA (*cf. lin.* 159) 151 ideo] cum
add. pA 154 eum] *idem conf. et imp. praem.* pA 157 corpora] *idem conf. praem.* pA 167 Intellectus] vis *praem.* pA
168 noster *clare in marg.* A] *conf.* pA a *scrips.*] ad A 169 obiectum] per modum *add.* pA 182 voluntatis *em.* A] *conf.* pA

Φ 119 corporalia] materialia Φ 121 etiam] et Φ 127 quidem *om.* Φ 140 beatificabimur] –cabuntur Φ 146 ratio]
et ideo *praem.* α β et *praem.* δ 150 et *om.* Φ 156 ut Dionysius dicit] *om.* α ut dionysius β ut dicit dionysius δ 157 cor-
pora] caelestia (*induc.* pA) *praem.* Φ 168 noster *om.* Φ apprehensiva] motiva *add.* Φ 170 phantasma] fantasia Φ (–δ)
171 possibilem *om.* Σ 180 necessitatem] necessario Φ 187 ut *om.* Φ 190 IV] iii Φ 191 tuus] et tu dominaberis illius
add. Φ

120 X c. 1 (f. 108^r). 129 quem...intelligentiam: *De anima* V c. 6 (f. 26^v E). 137 sententiam fidei: Matth. xviii¹⁸
et xxii³⁰ ut refert Thomas *Cont. Gent.* III c. 48. 157 *De cael. hier.* cap. 4 § 4 (PG 3, 181 B; Dion. 814) ut refert Thomas
infra q. 11 a. 3 170. 172 *De anima* III 12 (431 a 14). 185 Cap. 11 (434 a 13) sec. transl. veterem (ed. Alonso,
p. 375,27).

195 tas repellere potest per virtutem acquisitam
vel infusam.

1. Ad primum ergo dicendum quod Dama-
scenus intelligit de dispositionibus et habitibus
corporalibus.

200 2. Ad secundum dicendum quod, sicut ex
dictis patet, anima quantum ad actum volun-
tatis non de necessitate sequitur corporis dispo-
sitionem, sed ex corporis complexione est incli-
natio tantum ad ea quae voluntatis sunt.

205 3. Ad tertium dicendum quod ratio illa
recte procederet si corpus caeleste posset im-
primere in essentiam animae per se: impressio
autem corporis caelestis non pervenit ad animae
essentiam nisi per accidens, scilicet per cor-
poris mutationem cuius ipsa est actus; voluntas
autem non oritur ex essentia animae secundum
quod est corpori coniuncta, et ideo ratio non
sequitur.

215 4. Ad quartum dicendum quod instrumen-
tum spiritualis agentis non agit secundum vir-
tutem spiritualem nisi ex hoc quod agit secun-
dum virtutem corporalem; secundum autem
virtutem corporalem corpus caeleste non po-
test agere nisi in corpus; et ideo etiam actio
220 quae est secundum virtutem spiritualem non
potest pertingere ad animam nisi per accidens,
scilicet corpore mediante. Sed in corpus utro-
que modo actio eius pervenit: ex virtute enim

corporali movet qualitates elementales, scilicet
calidum et frigidum et huiusmodi, sed ex vir-
tute spirituali movet ad speciem et ad effectus
consequentes totam speciem qui non possunt
in qualitates elementales reduci.

225 5. Ad quintum dicendum quod aliquis effec-
tus est a corporibus caelestibus in istis corpo-
ribus qui non causatur ex calido et frigido,
sicut magnes attrahit ferrum: et per hunc mo-
dum ex corpore caelesti aliqua dispositio in
corpore humano relinquitur ex qua contingit
ut anima ei coniuncta inclinetur ad hoc vel
235 illud artificium.

6. Ad sextum dicendum quod verbum
Ysaac, si debet salvari, est intelligendum se-
cundum inclinationem tantum, modo prae-
dicto.

240 7. Ad septimum dicendum quod multitudo
ut in pluribus sequitur inclinationes naturales
in quantum homines multitudinis acquiescunt
passionibus, sed sapientes ratione superant pas-
siones et inclinationes praedictas; et ideo magis
245 est probabile de aliqua multitudine quod ope-
retur id ad quod inclinatur corpus caeleste, quam
de uno singulari qui forte per rationem superat
inclinationem praedictam. Et simile esset si una
multitudo poneretur hominum colericorum:
250 non de facili contingeret¹ quin ad iracundiam
moverentur, quamvis de uno posset magis
accidere.

73^a

A 208 animae essentiam nisi] animam nisi *praem.* pA 209 corporis mutationem] motum *praem.* pA 211 non] et *praem.* pA
220 quae...spiritualis] spiritualis *praem.* pA 223 ex virtute] et vir in fine lin. *praem.* pA 230 a (ex in pA) em. A 231 qui
em. A] *conf.* pA 235 coniuncta] ex *add.* pA

Φ 207 in...per se] per se in animam Φ 209 scilicet] nisi *add.* Φ 210 mutationem] unionem α δ imitationem β 215 se-
cundum] per Σ 216 secundum] per Σ 222 corpus] corpore Φ 224 elementales] -tares Φ 225 frigidum] humidum Φ
228 elementales] -tares Φ 232 sicut] quod *add.* Φ (-δ) secundum quod δ 234 qua] quo Φ 238 debet] oportet Φ
248 uno] homine *add.* Φ 250 colericorum] collectorum Φ (-γ) non liquet γ

QUAESTIO SEXTA

De praedestinatione

1. *Utrum praedestinatio pertineat ad scientiam vel voluntatem.*
2. *Utrum praescientia meritorum sit causa vel ratio praedestinationis.*
3. *Utrum praedestinatio certitudinem habeat.*
4. *Utrum numerus praedestinatorum sit certus.*
5. *Utrum praedestinatis sit certa sua praedestinatio.*
6. *Utrum praedestinatio possit invari precibus sanctorum.*

Articulus primus

Quaestio est de praedestinatione. Et primo quaeritur utrum pertineat ad scientiam vel ad voluntatem. Et videtur quod ad voluntatem sicut ad genus quia, ut dicit Augustinus in libro De praedestinatione sanctorum, 'praedestinatio est propositum miserendi'; sed propositum est voluntatis; ergo et praedestinatio.

2. Praeterea, praedestinatio videtur idem esse cum electione aeterna, de qua dicitur Eph. 1⁴ «Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem», quia idem dicuntur electi et praedestinati; sed electio, secundum Philosophum in VI et X Ethicorum, magis est appetitus quam intellectus; ergo et praedestinatio magis ad voluntatem quam ad scientiam pertinet.

3. Sed dicebat quod electio praedestinationem praecedit nec est idem ei. — Sed contra, voluntas sequitur scientiam et non praecedit; sed electio ad voluntatem pertinet; si igitur electio praedestinationem praecedit, praedestinatio non potest ad scientiam pertinere.

4. Praeterea, si praedestinatio ad scientiam pertineret, idem videretur esse praedestinatio quod praescientia, et sic quicumque praesciret salutem alicuius praedestineret illam; sed hoc est falsum: prophetae enim praescierunt salutem gentium, quam non praedestinaverunt; ergo etc.

5. Praeterea, praedestinatio causalitatem importat; sed causalitas non est de ratione scientiae sed magis de ratione voluntatis; ergo praedestinatio magis pertinet ad voluntatem quam ad scientiam.

6. Praeterea, voluntas in hoc a potentia differt quod potentia effectus respicit tantum in futuro — non enim est potentia respectu eorum quae sunt vel fuerunt —, voluntas vero respicit aequaliter effectum praesentem et futurum; sed praedestinatio habet effectum in praesenti et in futuro, unde et ab Augustino dicitur quod 'praedestinatio est praeparatio gratiae in praesenti et gloriae in futuro'; ergo praedestinatio ad voluntatem pertinet.

7. Praeterea, scientia non respicit res ut factas vel faciendas sed magis ut scitas vel

A 17 electio] ad add. pA 18 praecedit in marg. A] sequitur pA 20 ad voluntatem] vo... (vo¹) praem. pA 27 praescierunt clare A 30 Praeterea] Sed dicebat quod praem. pA 36 potentia effectus respicit tantum] potentie effectus est tantum praem. pA 38 voluntas] s (inc. set ?) praem. pA

Φ 2 quaeritur om. Φ 11 ante...constitutionem] etc. Φ 26 illam] illum Φ 40 habet] dicit Φ

1 Parall.: *Super Sent.* I d. 40 q. 1 a. 1. 5 Cap. 3, 6 et 17 (PL 44, 965, 969 et 986), ad verbum proferunt *Summa fr. Alexandri* I pars n. 221 (p. 316), Albertus *Super Sent.* I d. 40 a. 3 et Bonaventura *Super Sent.* I d. 40 a. 1 q. 1 arg. 3. 14 *Ethic.* VI 2 (1139 b 4) et *Ethic.* X 16 (1181 a 17). 41 *De praedest. sanct.* cap. 10 (PL 44, 974), ad verbum habent *Summa fr. Alexandri* I pars n. 222 (p. 318) et Albertus *Super Sent.* I d. 40 a. 3 et est 'diffinitio magistralis' ut refert Thomas *Super Sent.* I d. 40 q. 1 a. 2 arg. 5.

sciendas; praedestinatio vero respicit id quod faciendum est; ergo praedestinatio ad scientiam non pertinet.

50 8. Praeterea, effectus magis denominatur a causa proxima quam a causa remota, sicut homo generatus ab homine generante magis quam a sole; sed praeparatio est a scientia et voluntate, scientia autem est causa prior et
55 remotior quam voluntas; ergo praeparatio magis pertinet ad voluntatem quam ad scientiam; sed 'praedestinatio est praeparatio alicuius ad gloriam', ut Augustinus dicit; ergo et praedestinatio magis erit voluntatis quam scientiae.

60 9. Praeterea, quando multi motus ordinantur ad unum terminum, tota motuum coordinatio recipit nomen ultimi motus, sicut ad educendum formam substantialem de potentia materiae ordinatur primo alteratio et secundo
65 generatio, et totum nominatur generatio; sed ad aliquid praeparandum ordinatur primo motus scientiae et deinceps motus voluntatis; ergo totum debet voluntati attribui, et ita praedestinatio praecipue in voluntate esse videtur.

70 10. Praeterea, si unum contrariorum appropriatur alicui, reliquum maxime removetur ab eodem; sed mala maxime appropriantur divinac praescientiae, malos enim praescitos dicimus; ergo praescientia non respicit bona; sed
75 praedestinatio est de bonis salutaribus tantum; ergo praedestinatio non pertinet ad praescientiam.

80 11. Praeterea, illud quod proprie dicitur, glosatione non indiget. Sed in sacra Scriptura quando cognitio respectu boni dicitur, glosatur pro approbatione, ut patet I Cor. viii⁸ 'Si

quis diligit Deum, hic cognitus est ab eo': «id est approbatus»; et II Tim. ii¹⁹ 'Novit Dominus qui sunt eius': «id est approbat». Ergo
85 notitia non est proprie de bonis; sed praedestinatio est bonorum; ergo etc.

12. Praeterea, praeparare est motivae virtutis quia ad opus pertinet; sed praedestinatio est praeparatio, ut dictum est; ergo praedestinatio ad virtutem motivam pertinet; ergo ad
90 voluntatem et non ad scientiam.

13. Praeterea, ratio exemplata sequitur rationem exemplarem; sed in ratione humana, quae est exemplata a divina, videmus quod
95 praeparatio est voluntatis et non scientiae; ergo et in praeparatione divina erit similiter, et sic idem quod prius.

14. Praeterea, omnia attributa divina sunt idem secundum rem, sed differentia eorum ostenditur ex diversitate effectuum: ad illud
100 ergo attributum reduci debet aliquid de Deo dictum cui eius effectus appropriatur; sed gratia et gloria sunt effectus praedestinationis et appropriantur voluntati sive bonitati; ergo et praedestinatio ad voluntatem pertinet, non
105 ad scientiam.

SED CONTRA est quod dicit glosa Rom. viii²⁹ super illud 'Quos praescivit, hos et praedestinavit': «Praedestinatio», inquit, «est praescientia et praeparatio beneficiorum Dei» etc.
110

2. Praeterea, omne praedestinatum est scitum sed non convertitur; ergo praedestinatum est in genere sciti; ergo et praedestinatio est in genere scientiae.

3. Praeterea, magis est ponendum unum-
115

A 50 magis...proxima] prox *praem.* pA 62 recipit] res *praem.* pA 94 videmus *em.* A] *conf.* pA 107 Rom. (Ro. A)] ro. *praem.* pA 110 etc.] ergo *imp. praem.* pA 115 Praeterea] si aliquid cont¹ add. pA

Φ 48 faciendum] fiendum α β δ¹ sciendum δ² 58 gloriam] gratiam et *praem.* Φ (-γ) et *praem.* γ ergo...scientiae] etc. α δ ergo et praedestinatio etc. β 61 terminum] tantum Φ 64 et om. Φ 67 deinceps] secundo Φ 74 sed] autem *post* praedestinatio Σ 79 glosatione] glosa Φ 81 viii] vi Φ 86 est] proprie *add.* Σ bonorum] de bonis α δ de bonis *add.* β de bonis sed praedestinatio est proprie de bonis *add.* γ 104 appropriantur] -priatur Φ 105 non] et non Φ 108 hos om. Φ 108 praedestinavit] etc. *add.* Φ 110 etc.] ergo *praem.* Φ 112 convertitur] e converso Φ 113 est] erit Φ

52 homo...sole: Arist. *Phys.* II 4 (194 b 13) ut refert Thomas *Cont. Gent.* III c. 69 et *Super De gen. et corr.* I lect. 13. 58 Cf. ps.-August. *Hypognosticon* VI c. 2 (PL 45, 1657), ad verbum habent *Summa fr. Alexandri* I pars n. 221 (p. 317) et Alex. Halensis *Glossa in Lib. Sent.* I d. 40 n. 10 (p. 405). 70 si...eodem: cf. Petrus Hispan. *Summulae logicae* tr. 5 n. 34. 73 malos...dicimus: cf. Petrus Lomb. *Lib. Sent.* I d. 40 Prol. 75 praedestinatio...tantum: August. *De praedest. sanct.* cap. 10 (PL 44, 974) ut dicitur infra q. 12 a. 10 43, ad verbum profert Petrus Lomb. *Lib. Sent.* I d. 40 Prol. 82 id est approbatus: *Glossa interlin.* et *Glossa Petri Lomb.* ibid. (PL 191, 1602 B). 83 II Tim. ii¹⁹: 'Novit Dominus' habent *Glossa ordin.* et *Glossa Petri Lomb.* ibid. (PL 192, 371 C) et August. fere semper e. g. *De bapt. cont. Donat.* III c. 19 (PL 43, 152), *De cath. rud.* cap. 11 (PL 40, 323) et *Enarr. in Ps. lxxxv* (PL 37, 1041). 84 id est approbat: non invenimus. 103 gratia...praedestinationis: cf. *Glossa Petri Lomb.* super Eph. i⁴ (PL 192, 171 A), Guill. Altiss. *Summa aurea* I c. De praedestinatione et reprobatione (f. 22va). 107 *Glossa ordin.* et *Glossa Petri Lomb.* ibid. (PL 191, 1449 C). 111 omne...convertitur: cf. August. *De praedest. sanct.* cap. 10 (PL 44, 975).

73^b

quodque in genere¹ eius quod convenit ei
semper quam in genere eius quod non convenit
ei semper. Sed praedestinationi semper con-
venit id quod est ex parte scientiae; semper
120 enim praedestinationem praescientia comita-
tur, non autem semper comitatur eam appo-
sitio gratiae quae est per voluntatem, quia
praedestinatio est aeterna, appositio autem gra-
tiae est temporalis. Ergo praedestinatio magis
125 debet poni in genere scientiae quam volun-
tatis.

4. Praeterea, habitus cognitivi et operativi
inter intellectuales virtutes a Philosopho com-
putantur, qui ad rationem pertinent magis
130 quam ad appetitum, ut patet de prudentia et
arte in VI Ethicorum; sed praedestinatio impor-
tat principium cognitivum et operativum quia
est et praescientia et praeparatio, ut ex diffini-
tione inducta patet; ergo praedestinatio magis
135 pertinet ad cognitionem quam ad voluntatem.

5. Praeterea, contraria sunt in eodem ge-
nere; sed praedestinationi est contraria repro-
batio; cum ergo reprobatio sit in genere scien-
tiae quia Deus praescit malitiam reprobatorum
140 et non facit eam, videtur quod etiam praede-
stinatio sit in genere scientiae.

RESPONSIO. Dicendum quod destinatio, unde
nomen praedestinationis accipitur, importat di-
rectionem alicuius in finem, unde aliquis di-
145 citur nuntium destinare qui eum dirigit ad
aliquid faciendum; et quia id quod proponimus,
ad executionem dirigimus sicut ad finem, ideo
id quod proponimus dicimus destinare, secun-
dum illud <II> Mach. VI²⁰ de Eleazaro quod
150 «destinavit» in corde suo «non admittere illi-
cita propter vitae amorem». Sed haec praepo-
sitis prae, quae adiungitur, adiungit ordinem
ad futurum: unde cum destinare non sit nisi

eius quod est, praedestinare potest esse etiam
eius quod non est. Et quantum ad haec duo
155 praedestinatio sub providentia collocatur ut
pars eius: dictum est enim in praecedenti
quaestione quod ad providentiam pertinet di-
rectio in finem; providentia etiam a Tullio
ponitur respectu futuri, et a quibusdam diffi-
160 nitur quod «providentia est praesens notio fu-
turum pertractans eventum».

Sed tamen praedestinatio quantum ad duo
a providentia differt. Providentia enim dicit
universaliter ordinationem in finem, et ideo
165 se extendit ad omnia quae a Deo in finem ali-
quem ordinantur, sive rationalia sive irratio-
nalia, sive bona sive mala; sed praedestinatio
respicit tantum illum finem qui est possibilis
rationali creaturae, utpote gloriam, et ideo
170 praedestinatio non est nisi hominum, et re-
spectu horum quae pertinent ad salutem. Dif-
fert etiam alio modo: in qualibet enim ordina-
tione ad finem est duo considerare, scilicet
ipsum ordinem et exitum vel eventum ordinis;
175 non enim omnia quae ad finem ordinantur
finem consequuntur. Providentia ergo ordinem
in finem respicit tantum, unde per Dei provi-
dentiam homines omnes ad beatitudinem ordi-
nantur; sed praedestinatio respicit etiam exitum
vel eventum ordinis, unde non est nisi eorum
qui gloriam consequuntur. Sicut igitur se habet
providentia ad impositionem ordinis, ita se
habet praedestinatio ad ordinis exitum vel
180 eventum: quod enim aliqui finem gloriae con-
sequuntur non est principaliter ex propriis vi-
ribus sed ex auxilio gratiae divinitus dato.

Unde sicut de providentia supra dictum est
quod consistit in actu rationis, sicut et pru-
190 dentia cuius est pars, eo quod solius rationis
est dirigere vel ordinare, ita etiam et praede-
stinatio in actu rationis consistit dirigentis vel

A 128 inter intellectuales *inv.* pA 149 <II> *suppl.* om. A 153 non sit] sit *praem.* pA 155 ad haec] *ade idem conf. inc.*
praem. pA 159 etiam] enim *praem.* pA 162 pertractans (*e pretractans* pA) *em.* A 167 sive] *idem conf. in fine lin. praem.* pA

Φ 121 comitatur] concomitatur Φ (-8¹) 124 est *om.* Φ 129 qui] *que* Φ 140 etiam] et Φ (-8) *om.* 8 143 accipitur]
assumitur Φ 149 <II> (*induc.* A) *om.* Φ quod] *om.* Σ 154 etiam *om.* Φ 158 quaestione] de providentia *add.* Φ
167 rationalia...irrationalia] rationalia...irrationalia Φ 168 sed] autem *post* praedestinatio Φ 169 possibilis] principalis Φ
(-γ) 171 respectu horum] eorum Σ 172 pertinent] spectant Φ 182 consequuntur] -quantur Φ 185 consequuntur]
-quantur Φ 187 dato] date Φ

131 *Ethic.* VI 4 (1140 b 4 et 20). 136 contraria...genere: cf. Arist. *Metaph.* X 10 (1057 b 35). 153 destinare...quod
non est: Origenes *Super Epist. ad Rom.* I n. 5 Rufino interprete (PG 14, 849 A) ut refert Thomas I *Par.* q. 23 a. 2 arg. 2.
158 Art. 1. 159 *De inventione* II c. 53 n. 160. 160 quibusdam: cf. *Moralium dogma philos.* q. 1 n. 7 (PL 171, 1011 C;
Holmberg, p. 9). 188 supra: q. 5 a. 1.

ordinantis in finem. Sed ad directionem in
finem praeexigitur voluntas finis: nullus enim
195 aliquid in finem ordinat quem non vult. Unde
etiam et perfecta prudentiae electio non potest
esse nisi in eo qui habet virtutem moralem,
secundum Philosophum in VI Ethicorum: per
virtutem enim moralem affectus alicuius in
200 finem stabilitur ad quem prudentia ordinat.
Finis autem in quem praedestinatio dirigit non
est universaliter consideratus sed secundum
comparationem eius ad illum qui finem ipsum
consequitur, quem oportet esse distinctum apud
205 dirigentem ab his qui finem illum non conse-
quuntur. Et ideo praedestinatio praesupponit
dilectionem per quam Deus vult salutem ali-
cuius, ut sicut prudens non ordinat in finem
nisi in quantum est temperatus vel iustus, ita
210 Deus non praedestinat nisi in quantum est di-
ligens; praexigitur etiam et electio per quam
ille qui in finem infallibiliter dirigitur ab aliis
separatur qui non hoc modo in finem ordina-
tur. Haec autem separatio non est propter
215 aliquam diversitatem inventam in his qui se-
parantur quae posset ad amorem incitare, quia
«cum nondum nati essent aut aliquid boni
egissent aut mali, dictum est: Iacob dilexi,
Esau autem odio habui», ut dicitur Rom.
220 IX¹¹⁻¹³. Et ideo praedestinatio praesupponit elec-
tionem et dilectionem, electio vero dilectionem.
Ad praedestinationem vero duo sequuntur, sci-
licet consecutio finis, quod est glorificatio, et
collatio auxilii ad consequendum finem, quod
225 est appositio gratiae, quae ad vocationem per-
tinet: unde et praedestinationi duo effectus
assignantur, scilicet gratia et gloria.

1. Ad primum ergo dicendum quod in acti-
bus animae ita est quod praecedens actus inclu-
230 ditur quodam modo virtute in sequenti, et

quia praedestinatio ¹ <praesupponit> dilectio-
nem, quae est actus voluntatis, ideo in ratione
praedestinationis aliquid includitur ad volun-
tatem pertinens: et propter hoc propositum
et alia ad voluntatem pertinentia in diffinitione
235 praedestinationis quandoque ponuntur.

2. Ad secundum dicendum quod praede-
stinatio non est idem electioni sed praesuppo-
nit eam, ut dictum est, et ideo est quod idem
sunt praedestinati et electi. 240

3. Ad tertium dicendum quod, cum electio
sit voluntatis et directio rationis, semper di-
rectio electionem praecedit si referantur ad
idem; sed si ad diversa tunc non est inconve-
niens quod electio praecedat praedestinatio-
nem, quae directionis rationem importat: elec-
tio enim prout hic accipitur pertinet ad ipsum
qui in finem dirigitur; prius autem est accipere
illum qui dirigitur in finem quam ipsum in
finem dirigere; et ideo electio in proposito
245 praedestinationem praecedit. 250

4. Ad quartum dicendum quod praede-
stinatio, quamvis ponatur in genere scientiae,
tamen aliquid supra scientiam et supra prae-
scientiam addit, scilicet directionem vel ordi-
nationem in finem, sicut etiam prudentia supra
cognitionem: unde sicut non omnis cognoscens
quid agendum sit est prudens, ita nec omnis
praesciens est praedestinans. 255

5. Ad quintum dicendum quod, quamvis
causalitas non sit de ratione scientiae in quan-
tum huiusmodi, est tamen de ratione scientiae
in quantum est dirigens et ordinans in finem,
quod non est voluntatis sed rationis tantum,
sicut etiam intelligere est de ratione animalis
260 rationalis non in quantum est animal sed in
quantum est rationale.

6. Ad sextum dicendum quod sicut volun-
tas respicit effectum praesentem et futurum

A 202 secundum] quod add. pA 222 Ad praedestinationem] ad pre praem. pA 231 <praesupponit> conī. cum Φ] trans.
ad fol. 73va om. A 242 directio¹⁻² conī.] dilectio¹⁻² (menda scribae e lapsu auditus?) A 246 directionis conī.] dilectionis A
258 prudens] set add. pA ita] s add. pA 259 praesciens em. A] conf. pA

Φ 195 quem] quod Φ 197 qui] quod Φ (-8) 200 finem] fine Φ 201 dirigit] ordinat α γ vel ordinat add. β
205 consequuntur] -quuntur Φ 208 ut] unde Φ 210 Deus] dicitur add. Φ (-8) praedestinat] -tinatum α δ² -tinare β
213 ordinantur] diriguntur Φ (-8) diriguntur vel (et δ²) praem. δ 217 cum nondum] antequam Φ 223 quod] qui Σ 225 quae]
quod Φ 231 praesupponit suppl. Φ dilectionem] electionem Φ 242 voluntatis] rationis Φ directio] dilectio (induc. A) Φ
242 rationis] voluntatis Φ directio] electio Φ 243 electionem] dilectionem Φ 246 directionis] dilectionis (induc. A) Φ

198 Ethic. VI 2 et 11 (1139 a 33 et 1145 a 4). 219 Rom. IX¹¹⁻¹³: 'nati essent' sic Petrus Lomb. Lib. Sent. I d. 41 c.
2 et ipse Thomas Cont. Gent. II c. 83.

270 ita et scientia, unde quantum ad hoc non magis
potest probari quod praedestinatio ad unum
eorum pertineat quam ad alterum; sed tamen
praedestinatio proprie loquendo non respicit
nisi futurum, quod ex praepositione designatur
275 quae importat ordinem ad futurum. Nec est
idem dicere habere effectum in praesenti et
habere effectum praesentem, quia in praesenti
esse dicitur quicquid pertinet ad statum huius
vitae, sive sit praesens sive praeteritum sive
280 futurum.

7. Ad septimum dicendum quod, quamvis
scientia in quantum est scientia non respiciat
facienda, tamen scientia practica facienda re-
spicit, et ad talem scientiam praedestinatio
285 reducitur.

8. Ad octavum dicendum quod praeparatio
proprie importat dispositionem potentiae ad
actum; est autem duplex potentia, scilicet
activa et passiva, et ideo duplex est praeparatio:
290 una patientis, secundum quem modum ma-
teria dicitur praeparari <ad> formam, alia
agentis, secundum quam aliquis dicitur se
praeparare ad aliquid agendum. Et talem praeparationem
praedestinatio importat, quae nihil
295 aliud in Deo ponere potest quam ipsam ordi-
nationem alicuius in finem; ordinationis autem
principium proximum est ratio sed remotum
voluntas, ut ex dictis patet; et ideo secundum
rationem inductam praedestinatio principalius
300 rationi quam voluntati attribuitur.

9. Similiter autem dicendum est ad nonum.

10. Ad decimum dicendum quod mala
appropriantur praescientiae, non quia praescientia
sit magis proprie de malis quam de bonis,
305 sed quia bona habent aliquid aliud respon-
dens in Deo quam praescientiam, mala vero
non; sicut etiam convertibile non indicans
substantiam appropriat sibi nomen proprii,
quod etiam aequae proprie diffinitioni convenit,

propter hoc quod diffinitio aliquid dignitatis
addit.

11. Ad undecimum dicendum quod glo-
satio non semper significat improprietatem sed
est quandoque necessaria ad specificandum
quod generaliter dicitur, et hoc modo glosatur
315 notitia per approbationem.

12. Ad duodecimum dicendum quod praeparare
vel ordinare est motivae tantum, sed
motiva non solum est voluntas sed etiam ratio
practica, ut patet in III De anima.

13. Ad tertium decimum dicendum quod
etiam in ratione humana ita est quod praeparatio,
secundum quod importat ordinationem
vel directionem in finem, est actus proprius rationis
et non voluntatis.

14. Ad quartum decimum dicendum quod
in attributo divino non solum est considerandus
effectus sed respectus eius ad effectum, quia
idem est effectus scientiae et potentiae et voluntatis,
sed non idem respectus ad illum effectum
330 per illa tria nomina importatur; respectus
autem quem praedestinatio importat ad effectum
suum cum respectu scientiae in quantum
est dirigens magis convenit quam cum respectu
potentiae et voluntatis; et ideo praedestinatio
335 ad scientiam reducitur.

1-2. Alia concedimus, quamvis ad secundum
posset dici quod non omne quod est in
plus sit genus, quia potest accidentaliter praedicari.

3. Ad tertium etiam posset dici quod, quamvis
dare gratiam non semper concomitetur
praedestinationem, tamen velle dare semper
concomitatur.

5. Ad quintum etiam posset dici quod reprobatio
directe non opponitur praedestinationi sed electioni,
quia qui eligit alterum accipit
et alterum reicit, quod dicitur reprobare. Unde

A 274 ex] es *praem.* pA 289 et ideo...una] una *praem.* pA 291 <ad> *suppl.*] *trans. ad lin. om.* A 297 ratio] *idem conf.*
praem. pA 304 malis] *idem conf. et imp. praem.* pA 305 habent...in Deo] in Deo *praem.* A, et *delevimus* 331 respectus]
effectus *praem.* pA 342 concomitetur] sequi *praem.* pA 343 semper] non *praem.* pA

Φ 278 huius] presentis Φ 289 est *om.* Φ 291 <ad> *suppl.* Φ 292 aliquis...praeparare] dicitur quod se preparat Φ
296 autem *om.* Φ 297 remotum] est *add.* Φ 301 Similiter...nonum] et *praem.* β *om.* α δ 303 quia] quod Φ (-8¹) 306 in
Deo] ante habent³⁰⁵ Σ hic et ante habent β 306 vero] autem Φ 322 etiam *om.* Φ 329 et¹ *om.* Σ 333 in quantum]
quamvis Σ 334 convenit] congruit Φ (-8¹)

307 convertibile...proprii: cf. Arist. *Topic.* I c. 4 (101 b 19) et Thomas *Super Sent.* I d. 13 q. 1 a. 3 ad 2 et II-II q. 9
a. 2. 320 De anima III 15 (433 a 13).

etiam reprobatio ex ratione sui nominis magis
 350 pertinet ad voluntatem: est enim reprobare
 quasi refutare; nisi forte dicatur reprobare idem
 quod iudicare indignum quod admittatur. Sed
 pro tanto reprobatio ad praescientiam dicitur
 in Deo pertinere quia nihil positive ex parte
 355 voluntatis est in Deo respectu mali culpa:
 non enim vult culpam sicut vult gratiam. Et
 tamen etiam reprobatio dicitur praeparatio
 quantum ad poenam quam etiam Deus vult,
 voluntate consequenti sed non antecedenti.

Articulus secundus

73^{ob}

Secundo quaeritur utrum praescientia me-
 ritorum sit causa vel ratio praedestina-
 tionis. Et videtur quod sic quia Rom. ix¹⁸ super
 illud « Miserebor cui misereor » etc., dicit glosa
 5 Ambrosii « Misericordiam illi dabo quem prae-
 scio post errorem toto corde reversurum ad me,
 hoc est dare illi cui dandum est et non dare
 illi cui dandum non est, ut eum vocet quem
 sciat oboedire, illum vero non quem sciat non
 10 oboedire ». Sed oboedire et toto corde ad Domi-
 num reverti ad meritum pertinet, contraria
 vero ad demeritum; ergo praescientia meriti
 vel demeriti est causa quare Deus proponat
 alicui misericordiam facere vel aliquem a mi-
 15 sericordia excludere, quod est praedestinare
 vel reprobare.

2. Praeterea, praedestinatio includit in se
 voluntatem divinam salutis humanae; nec po-
 test dici quod includat solam voluntatem ante-
 cedentem quia hac voluntate « Deus vult omnes
 20 homines salvos fieri », ut dicitur I Tim. ii⁴, et
 sic sequeretur quod omnes homines essent
 praedestinati; relinquitur igitur quod includat

voluntatem consequentem; sed « voluntas con-
 sequens », ut dicit Damascenus, « est ex nostra
 25 causa », scilicet in quantum nos diversimode nos
 habemus ad merendam salutem vel damnatio-
 nem; ergo merita nostra praescita a Deo sunt
 causa praedestinationis.

3. Praeterea, praedestinatio principaliter di-
 30 citur propositum divinum de salute humana;
 sed salutis humanae causa est humanum me-
 ritum: scientia etiam causa et ratio est volun-
 tatis quia appetibile scitum voluntatem movet;
 ergo praescientia meritorum causa est praede-
 35 stinationis cum duo eorum quae praescientia
 continet sint causa illorum duorum quae in
 praedestinatione continentur.

4. Praeterea, reprobatio et praedestinatio
 significant divinam essentiam et connotant effec-
 40 tum; in essentia autem divina non est aliqua
 diversitas; ergo tota diversitas praedestinationis
 et reprobationis ex effectibus procedit; effectus
 autem sunt considerati ex parte nostra; ergo
 ex parte nostra causa est quod praedestinati a
 45 reprobis segregantur, quod per praedestinatio-
 nem fit, ergo idem quod prius.

5. Praeterea, sicut sol uniformiter se habet
 quantum est de se ad omnia corpora illumina-
 50 bilia quamvis non omnia possint eius lumen
 aequaliter participare, ita Deus se habet aequa-
 liter ad omnia quamvis non omnia aequaliter
 se habeant ad participandum bonitatem ipsius,
 ut a sanctis et philosophis communiter dicitur;
 sed propter similem habitudinem solis ad omnia
 55 corpora sol non est causa huius diversitatis
 quare aliquid sit tenebrosus et aliquid lumi-
 nosus, sed diversa dispositio corporum ad reci-
 piendum lumen ipsius; ergo et similiter causa
 huius diversitatis quod quidam perveniunt ad
 60

A 358 vult] *litt. imp. add.* pA 359 consequenti] *conse conf. praem.* pA antecedenti *postea, in fine col., vacat una linea cum dimidia*

1 praescientia] *pred praem.* pA 6 reversurum (*e conversurum* pA) *em.* A 18 divinam salutis *inv.* pA 56 huius di-
 versitatis *in marg.* A] *om.* pA

Φ 354 quia] quod Φ (-δ) 359 consequenti] -te Φ antecedenti] -te Φ
 4 cui misereor *om.* Φ 5 dabo] preparabo Σ praescio] scio Σ 8 est *om.* Φ 10 Dominum reverti] converti ad deum Φ
 13 causa] vel ratio *add.* Φ (-δ) causalis ratio δ¹ 14 alicui] alii Φ vel aliquem] et alium Φ 19 includat] -dit Φ 21 I
om. Φ 22 homines *om.* Φ 26 nos² *om.* Φ 33 est] ante causa Σ hic et ante causa β 44 autem *om.* Φ 45 a reprobis]
 et reprobi ab invicem Φ 51 participare] percipere Φ 52 ad omnia *om.* Φ 55 omnia] alia *add.* Φ 57 quare] quod α δ
 quia β quod *add.* γ 60 quidam...salutem] aliqui (aliquid δ) salvantur α δ aliqui salvantur *add.* β

359 voluntate...antecedenti: Ioh. Damasc. ut infra a. 2 25.

1 Parall.: I Pars q. 23 a. 5; Cont. Gent. III c. 163; Super Sent. I d. 41 a. 3; Lect. super Ioh. cap. 15 lect. 3; Super Rom.
 cap. 8 lect. 6 et cap. 9 lect. 3; Super Eph. cap. 1 lect. 1 et 4. 3 Rom. ix¹⁸: sec. recens. Paris. (ms. Paris B. N. lat. 15467) quae
 et recensio Veteris Latinae. 5 Glossa ordin. et Glossa Petri Lomb. ibid. (PL 191, 1459 D) ex pa-Ambros. ibid. (PL 17, 143).
 25 De fide II c. 29 (PG 94, 969 A; Bt 160). 54 sanctis: cf. Dionys. De div. nom. cap. 4 § 4 (PG 3, 697 C; Dion. 162); phil-
 osophis: cf. e. g. Liber de causis comm. 24 (23).

salutem quidam autem damnantur, aut quidam
praedestinantur et quidam reprobantur, non
est ex parte Dei sed nostra, et sic idem quod
prius.

65 6. Praeterea, bonum est communicativum
sui ipsius: ergo summi boni est summe com-
municare se ipsum secundum quod unumquod-
que est capax; si ergo alicui non se communi-
cat, hoc est quia illud non est capax eius; sed
70 aliquis est capax vel non capax salutis, ad quam
praedestinatio ordinat, propter qualitatem me-
ritorum; ergo merita praescita sunt causa quare
aliqui praedestinantur et aliqui non.

7. Praeterea, Num. III¹² «Ego tuli levitas»
75 etc., ibi dicit glosa Origenis «Iacob natu po-
sterior primogenitus iudicatus est; ex propo-
sito enim cordis quod Deo patuit, priusquam
in hoc mundo nascerentur aut aliquid agerent
boni vel mali dictum est: Iacob dilexi, Esau
80 autem odio habui». Sed hoc pertinet ad prae-
destinationem Iacob, ut sancti communiter
exponunt; ergo praecognitio propositi quod
habitus erat Iacob in corde fuit ratio prae-
destinationis eius, et sic idem quod prius.

85 8. Praeterea, praedestinatio non potest esse
iniusta cum «universae viae Domini sint mi-
sericordia et veritas»; nec potest ibi alia iusti-
tia attendi inter Deum et homines quam distri-
buitiva: non enim cadit ibi commutativa iusti-
90 tia cum Deus qui bonorum nostrorum non eget
nihil a nobis recipiat; iustitia autem distribu-
tiva inaequalia non nisi inaequalibus dat; inae-
qualitas autem non potest attendi inter homi-
nes nisi secundum diversitatem meritorum;
95 ergo quod Deus aliquem praedestinat et alium
non, ex praescientia meritorum diversorum
procedit.

9. Praeterea, praedestinatio praesupponit
electionem, ut supra dictum est; sed electio
100 non potest esse rationalis nisi sit aliqua ratio
propter quam unus ab altero discernatur; nec
in electione de qua loquimur potest alia ratio
discretionis assignari nisi ex meritis; ergo cum
electio Dei irrationalis esse non possit, ex
105 praevisione meritorum procedit, et per conse-
quens etiam praedestinatio.

10. Praeterea, Augustinus exponens illud
Mal. «Iacob dilexi, Esau autem odio habui»,
dicit quod «voluntas ista Dei» qua unum elegit
et alium reprobavit «non potest esse iniusta:
110 venit enim ex occultissimis meritis»; sed haec
occultissima merita non possunt accipi in pro-
posito nisi secundum quod sunt in praescien-
tia; ergo praedestinatio de praescientia meri-
torum venit.

11. Praeterea, sicut se habet abusus gratiae
ad effectum reprobationis ita bonus usus gra-
tiae ad ultimum praedestinationis effectum.
Sed abusus gratiae in Iuda fuit ratio reproba-
tionis eius: secundum hoc enim reprobis effec-
120 tus est quod sine gratia decessit; quod autem
tunc gratiam non habuit, non fuit causa quia
Deus ei dare noluerit sed quia ipse accipere
noluit, ut Anselmus dicit et Dionysius. Ergo et
bonus¹ gratiae usus in Petro vel alio quolibet
125 est causa quare ipse est electus vel praedesti-
natus.

12. Praeterea, unus potest alteri mereri pri-
mam gratiam, et eadem ratione videtur quod
possit ei mereri gratiae continuationem usque
130 in finem; sed ad gratiam finalem sequitur esse
praedestinatum; ergo praedestinatio potest ex
meritis provenire.

13. Praeterea, «prius est a quo non con-

A 72 praescita hic A] post praedestinantur (lin. 73) pA 77 quod scrips. cum glosa et ipso A infra lin. 338] quo A 79 Iacob]
ial praem. pA 89 non...commutativa] com (seu con) praem. pA 92 inaequalitas autem] ergo praem. pA 96 diversorum]
unius et non praem. pA 102 ratio sup. lin. A] om. pA 108 Mal(achiae) em. A] conf. pA 125 in Petro...quolibet in marg.
sup. A] om. pA 130 possit (e possit) pA] em. A 131 sed] g praem. pA

Φ 61 aut] quod add. Φ 68 alicui] aliter α β δ² 75 ibi] om. δ ante Num. Φ (-8) 77 priusquam] antequam Φ 78 ali-
quid] quicquam Φ 80 autem om. Φ (-8¹) 84 eius] ipsius β δ ipsum α γ 86 sint] om. α δ fuit γ 88 homines] ho-
minem Φ 95 alium] aliquem Φ 100 rationalis] rationalis Φ (-γ) 102 alia] aliqua Φ 104 irrationalis] -nalis Φ (-γ)
106 etiam] om. β δ post praedestinatio α γ 122 causa om. Σ 123 noluerit] noluit Σ 125 vel] et Φ

65 bonum...ipsius: Dionys. *De div. nom.* cap. 4 § 4 (PG 3, 700 A; Dion. 168) ut dicitur infra q. 21 a. 1 arg. 4, cf. etiam
Thomas I Pars q. 5 a. 4 arg. 2. 75 *Ordin.* ex Origenis *In Num.* hom. 3 Rufino interprete (PG 12, 594 D - 595 A).
81 sancti: e. g. August. ut infra lin. 107. 86 «universae...»: Ps. xxiv¹⁰. 90 qui...eget: cf. Ps. xv². 99 supra: a. 1.
107 *De div. quaest.* 83 q. 68 (PL 40, 72) ex Petri Lomb. *Lib. Sent.* I d. 41 c. 2. 108 Mal. 1^a. 124 *De casu diaboli* cap. 4
(PL 158, 333 C); *De div. nom.* cap. 4 § 23 (PG 3, 725 C; Dion. 279).

135 verititur consequentia », secundum Philosophum;
sed hoc modo se habet praescientia ad praede-
stinationem quia omnia Deus praescit quae
praedestinat, mala autem praescit quae non
140 praedestinat; ergo praescientia est prius quam
praedestinatio; sed prius in quolibet ordine
est causa posterioris; ergo praescientia est
causa praedestinationis.

145 14. Praeterea, nomen praedestinationis a
destinatione vel missione imponitur; sed mis-
sionem vel destinationem cognitio praecedit:
nullus enim mittit nisi quem cognoscit; ergo
et cognitio est prior praedestinatione, et ita
videtur esse causa ipsius, et sic idem quod
prius.

150 SED CONTRA est quod dicitur Rom. IX¹² in
glosa super illud 'Non ex operibus sed ex
vocante dictum est', quae sic dicit: « Sicut non
pro meritis praecedentibus illud fuisse dictum
ostendit », scilicet « Iacob dilexi » etc., « ita
155 nec pro meritis futuris ». Et infra super illud
'Numquid iniquitas est apud Deum?': « Nemo
dicat Deum quia futura opera praevidebat alte-
rum elegisse alterum reprobasse », et sic ut
prius.

160 2. Praeterea, gratia est effectus praede-
stinationis; est autem principium meriti; ergo
non potest esse quod praescientia meritorum
sit praedestinationis causa.

165 3. Praeterea, Tit. I dicit Apostolus « Non
ex operibus iustitiae quae fecimus nos sed se-
cundum suam misericordiam » etc.; ergo praede-
stinatio salutis humanae non provenit ex
praescientia meritorum.

170 4. Praeterea, si praescientia meritorum esset
praedestinationis causa, nullus esset praede-

stinatus qui non esset merita habiturus; sed
aliqui sunt huiusmodi, sicut patet de pueris;
ergo praescientia meritorum non est praede-
stinationis causa.

RESPONSIO. Dicendum quod hoc distat inter 175
causam et effectum quod quicquid est causa cau-
sae oportet esse causam effectus, non autem quod
est causa effectus oportet quod sit causa causae,
sicut patet quod causa prima per causam se- 180
cundam producit effectum suum et sic causa
secunda causat aliquo modo effectum causae
primae, cuius tamen causae causa non est.
In praedestinatione autem est duo accipere,
scilicet ipsam praedestinationem aeternam et 185
effectum eius temporalem duplicem, scilicet
gratiam et gloriam, quorum alter habet causam
meritoriam actum humanum, scilicet gloria.
Sed gratiae causa non potest esse humanus
actus per modum meriti, sed sicut dispositio 190
materialis quaedam in quantum per actus prae-
paramur ad gratiae susceptionem: sed ex hoc
non sequitur quod actus nostri, sive gratiam
praecedant sive sequantur, sint ipsius praede-
stinationis causa.

Ad inveniendum autem causam praede- 195
stinationis oportet accipere quod prius dictum
est, scilicet quod praedestinatio est quaedam
directio in finem quam facit ratio a voluntate
mota: unde secundum hoc potest aliquid esse
praedestinationis causa prout potest esse volun- 200
tatis motivum. Circa quod sciendum est quod
aliquid movet voluntatem dupliciter, uno modo
per modum debiti, alio modo sine debiti ra-
tione; per modum autem debiti movet aliquid
dupliciter voluntatem, uno modo absolute et 205
alio modo ex suppositione alterius. Absolute

A 139 ergo] nec *praem.* pA 153 fuisse] non *praem.* pA 156 Nemo dicat Deum in *marg.* A] om. pA 158 et sic ut prius
A: quod *referre videtur ad conclusionem cuiusdam argumenti* Sed contra *anterioris, in opere perfecto non servati; supplendum est ut in*
argum. sequentibus 164 i sic A] *leg. III* 166 misericordiam] *ma conf. inc. praem.* pA 174 causa] . § Preterea illo quod est
eternum *add.* pA 178 causa¹] eu (?) *add.* pA 179 causa] *secunda eff causa add.* pA 182 causae in *marg.* A] om. pA
192 actus] meritorii *add.* pA 206 ex suppositione in *marg.* A] sub conditione pA (*cf. nota ad suppositione lin. 211*)

Φ 137 praescit] prescivit Φ 150 Sed om. Φ (-δ¹) 152 vocante] voluntate (*seu vo¹⁰*) Σ dictum est] etc. Φ 158 ut]
idem quod Φ 161 est autem] et Φ (-γ) et *add.* γ 164 i (*induc.* A) Φ 165 sed...misericordiam om. Φ 177 quod] quic-
quid Φ (*def. δ²*) 186 quorum] sed α δ² sed *praem.* γ 189 sicut om. Φ 198 quam] quem α β δ² 203 alio] et *praem.* Φ
(-δ) 203 sine...ratione] per modum debiti α per modum meriti β sine ratione debiti γ 205 voluntatem om. Σ

135 *Praedic.* cap. 12 (14 a 34) sec. transl. Boetii (ed. Minio-Paluello, p. 37) ut dicitur infra q. 21 a. 2 arg. 5. 140 prius...
posterioris; Arist. ut supra q. 5 a. 9 184. 151 *Glossa Petri Lomb.* ibid. (PL 191, 1458 A). 155 infra: *Glossa Petri Lomb.* ibid.
(PL 191, 1459 B); illud: Rom. IX¹⁴. 164 Rectius III¹⁴. 176 quicquid...effectus: cf. Alan. de Insulis *De arte seu art. cathol.*
fidei I reg. 1 (PL 210, 597 D). 196 prius: a. 1.

quidem ipse finis ultimus qui est voluntatis
obiectum: et hoc modo voluntatem movet ut
ab ipso divertere non possit, unde nullus homo
210 potest non velle esse beatus, ut Augustinus di-
cit in libro De libero arbitrio; sed ex supposi-
tione alterius movet secundum debitum illud
sine quo finis haberi non potest. Illud autem
215 sine quo finis haberi potest sed facit ad bene
esse finis ipsius, non movet voluntatem se-
cundum debitum sed est libera inclinatio vo-
luntatis in ipsum; sed tamen ex quo voluntas
libere inclinata est iam in ipsum, inclinatur in
220 omnia sine quibus hoc haberi non potest per
modum debiti, ex praesuppositione tamen illius
quod primo volitum ponebatur; sicut rex ex
sua liberalitate facit aliquem militem, sed quia
non potest esse miles nisi habeat equum, efficitur
225 debitum et necessarium ex suppositione
liberalitatis praedictae quod ei det equum.
Finis autem divinae voluntatis est ipsa eius
bonitas, quae non dependet ab aliquo alio, unde
ad hoc quod habeatur a Deo, nullo alio indiget:
et ideo voluntas eius non inclinatur ad aliquid
230 primo faciendum per modum alicuius debiti,
sed liberaliter tantum in quantum sua bonitas
in eius opere manifestatur. Sed ex quo suppo-
nitur quod Deus aliquid facere velit, per mo-
dum cuiusdam debiti ex suppositione liberali-
235 tatis ipsius sequitur quod faciat ea sine quibus
res illa volita esse non potest, sicut si facere
vult hominem quod det ei rationem; ubicum-
que autem occurrerit aliquid sine quo aliud
a Deo volitum esse possit, hoc non procedit ab
240 eo secundum rationem alicuius debiti sed se-
cundum meram liberalitatem.
Perfectio autem gratiae et gloriae sunt
huiusmodi bona quod sine eis natura esse po-

test – excedunt enim naturalis virtutis limi-
tes –, unde quod Deus velit alicui dare gra-
245 tiam et gloriam hoc ex mera liberalitate pro-
cedit; in his autem quae ex liberalitate tantum
procedunt causa volendi est ipsa superabun-
dans affectio volentis ad finem in quo attenditur
perfectio bonitatis ipsius; unde causa praede-
250 stinationis nihil est aliud quam bonitas Dei.

Et modo etiam praedicto potest solvi quae-
dam controversia ¹ quae inter quosdam versa-
batur, quibusdam dicentibus omnia a Deo se-
cundum simplicem voluntatem procedere, qui-
255 busdam vero asserentibus omnia procedere a
Deo secundum debitum. Quarum opinionum
utraque falsa est: prima enim tollit necessarium
ordinem qui est inter effectus divinos ad invi-
cem, secunda autem ponit omnia a Deo pro-
cedere secundum necessitatem naturae. Media
igitur via est eligenda, ut ponatur ea quae sunt
a Deo primo volita procedere ab ipso secun-
dum simplicem voluntatem, ea vero quae ad
265 haec requiruntur procedere secundum debi-
tum, ex suppositione tamen: quod debitum
non ostendit Deum esse rebus debitorem sed
suae voluntati ad cuius expletionem debetur id
quod dicitur a Deo secundum debitum pro-
cedere. 270

1. Ad primum igitur dicendum quod debi-
tus gratiae usus est quiddam ad quod divina
providentia gratiam collatam ordinat, unde non
potest esse quod ipse rectus gratiae usus praes-
275 citus sit causa movens ad gratiam dandum.
Quod ergo Ambrosius dicit, «dabo illi gratiam
quem scio ad me toto corde reversurum», non
est intelligendum quasi perfecta cordis reversio
sit inclinans voluntatem ad dandum gratiam,

A 207 ultimus in marg. A] om. pA 211 ex sup. lin. A] secundum(?) pA suppositione in marg. A] conditione pA 213 sine
quo] quod est ne praem. pA 217 quo] iam add. A, et deletimus (cf. iam in ipsum lin. 218) 223 efficitur] sequitur praem. pA
228 habeatur] idem conf. et imp. in fine lin. praem. pA 236 sicut...ubicumque autem occurrerit] ubicumque autem occu praem.
pA 256 a Deo secundum] s praem. pA 264 ad haec requiruntur] sunt praem. pA 268 expletionem em. A] conf. pA
274 esse] idem conf. praem. pA 275 causa] ratio imp. praem. pA

Φ 209 homo] non add. Φ 218 est] om. β ante libere Σ iam] om. Σ post voluntas β 230 alicuius om. Σ 231 sua]
est Σ (-8¹) om. 8¹ 232 in eius] inv. α γ eius ex δ in β 235 ea om. Φ (-8) 236 illa] ipsa Φ 251 bonitas] ipsius
add. Φ 260 a Deo om. Φ 262 igitur] autem Φ 265 haec] hoc Φ (def. 8²) 266 quod] tamen add. α γ quidem add. 8¹
om. 8¹ 269 a Deo] ab ipso post procedere Φ 271 igitur] ergo Φ 272 quiddam] quoddam Φ (-8¹) quod 8¹ 277 ad
me...reversurum] etc. Φ 278 quasi] quod reversio] conversio Φ

211 I c. 14 (PL 32, 1237). 254 quibusdam: 'error Loquentium in lege Saracenorum ut Rabbi Moyses dicit' ut refert
Thomas Cont. Gent. III c. 97, cf. Moyses Maim. Dux neutr. III c. 26. 255 quibusdam: 'Avicenna et eius sequaces' ut refert
Thomas De pot. q. 3 a. 16, cf. Avicenna Metaph. IX c. 4 (f. 104^v).

280 sed quia gratiam datam ad hoc ordinat ut ali-
quis ex accepta gratia perfecte convertatur
in Deum.

2. Ad secundum dicendum quod praedesti-
natio includit voluntatem consequentem, quae
285 respicit aliquo <modo> id quod est ex parte
nostra, non quidem sicut inclinans divinam vo-
luntatem ad volendum, sed sicut id ad cuius
productionem divina voluntas gratiam ordinat
vel etiam sicut id quod ad gratiam quodam modo
290 disponit et gloriam meretur.

3. Ad tertium dicendum quod scientia est
movens voluntatem, non autem quaelibet scien-
tia sed scientia finis, quod est obiectum movens
voluntatem: et ideo ex cognitione suae boni-
tatis procedit quod Deus suam bonitatem amet,
295 et ex hoc procedit quod eam in alios diffundere
velit; non autem propter hoc sequitur quod
meritorum scientia sit causa voluntatis secun-
dum quod in praedestinatione includitur.

4. Ad quartum dicendum quod, quamvis
secundum diversitatem effectuum sumatur di-
versa ratio attributorum divinarum non tamen
propter hoc sequitur quod effectus sint attri-
butorum divinarum causae: non enim hoc
305 modo accipiuntur rationes attributorum secun-
dum ea quae in nobis sunt sicut secundum
causas, sed magis sicut secundum signa quae-
dam causarum; et ideo non sequitur quod ea
quae ex parte nostra sunt sint causa quare unus
310 reprobetur et alius praedestinetur.

5. Ad quintum dicendum quod habitudi-
nem Dei ad res possumus dupliciter conside-
rare: uno modo quantum ad primam rerum
dispositionem, quae est secundum divinam sa-
pientiam diversos gradus in rebus consti-
315 tuentem, et sic non eodem modo se habet Deus
ad omnia; alio modo secundum quod iam rebus
dispositis providet, et sic similiter se habet ad
omnia in quantum omnibus aequaliter dat se-
cundum suam proportionem. Ad primam autem
320

rerum dispositionem pertinet totum hoc quod
dictum est a Deo procedere secundum simpli-
cem voluntatem, inter quae etiam praeparatio
gratiae computatur.

6. Ad sextum dicendum quod ad bonitatem
325 divinam pertinet in quantum est infinita ut de
perfectionibus quas unaquaeque res secundum
suam naturam requirit, unicuique largiatur se-
cundum quod eius <est> capax; non autem
requiritur hoc de perfectionibus superadditis,
330 inter quas est gloria et gratia, et ideo ratio non
sequitur.

7. Ad septimum dicendum quod proposi-
tum cordis Iacob praescitum a Deo non fuit
causa quare ei dare gratiam voluit, sed fuit
335 quoddam bonum ad quod Deus gratiam ei
dandam ordinavit: et ideo dicitur quod ex
proposito cordis quod ei patuit eum dilexit,
quia scilicet ad hoc eum dilexit ut tale propo-
situm cordis haberet, vel quia praevidebat quod
340 propositum cordis eius fuit ad gratiae suscep-
tionem dispositio.

8. Ad octavum dicendum quod in illis
quae sunt secundum rationem debiti inter ali-
quos distribuenda, esset contra rationem iusti-
345 tiae distributivae si aequalibus inaequalia da-
rentur, sed in his quae ex liberalitate donantur,
in nullo iustitiae contradicit: possum enim uni
dare et alteri non dare pro meo libitu volun-
tatis; huiusmodi autem est gratia, et ideo non
350 est contra rationem iustitiae distributivae si
Deus proponat se daturum gratiam alicui et
non alteri, nulla inaequalitate meritorum con-
siderata.

9. Ad nonum dicendum quod electio Dei
355 qua unum reprobat et alterum eligit, rationa-
bilis est. Non tamen oportet quod ratio elec-
tionis sit meritum, sed ratio electionis est di-
vina bonitas; ratio autem reprobationis est in
hominibus peccatum originale, ut Augustinus
360 dicit, vel infuit hoc ipsum quod est non habere

A 285 <modo> suppl. cum Φ] om. A 293 quod est] quia hoc est praem. pA 295 amet] idem conf. et imp. praem. pA
297 hoc sequitur inv. pA 301 secundum sup. lin. A] ex pA 318 providet] nec praem. pA 325 sextum scrips.] vij potius (ex
emend. ambigua) A vii ut videtur pA 329 <est> suppl. cum Φ] om. A 348 possum em. A] conf. pA 350 huiusmodi...conside-
rata]. § Ad praem. pA 360 peccatum (e peccatum pA) em. A 361 infuit scrips.] in fuit seiunctim A inde (?) praem. pA
Φ 280 quia] quod Φ 281 ex om. Φ 285 <modo> suppl. Φ 292 non autem] sed non Φ 293 quod] qui Φ 307 sicut
om. Σ 314 dispositionem] diffinitionem Φ (-8^a) 320 suam om. Σ 329 <est> suppl. Φ 330 hoc om. Φ 331 est] sunt Φ
336 ei om. Φ 345 distribuenda] distributio (danda add. 8^a) Σ (-8^a) 349 meo] mee Σ 350 huiusmodi] huius Φ (-8^a)
353 non alteri] alicui non Φ 355 Dei] dicendum a 8^a dicitur β om. 8^a 356 alterum] alium Φ (-8^a) 357 ratio electionis]
ipsa electionis ratio Σ inv. β 361 infuit] in futuro Σ

360 De correp. et grat. cap. 13 (PL 44, 942) ut refert Thomas II-II q. 2 a. 5 ad 1.

debitum ad hoc quod eis gratia conferretur: rationabiliter enim possum velle denegare aliquid alicui quod sibi non debetur.

365 10. Ad decimum dicendum quod Magister xli distinctione I libri dicit illam auctoritatem esse retractatam ab Augustino in suo simili. Vel si debeat sustineri referendum est ad effectum reprobationis et praedestinationis, qui 370 habet aliquam causam vel meritoriam vel dispositivam.

74va 375 11. Ad undecimum dicendum quod praescientia abusus gratiae non fuit causa reprobationis in Iuda nisi forte ex parte effectus, quamvis Deus nulli volenti accipere gratiam eam denegat; ¹ sed hoc ipsum quod est velle accipere gratiam est nobis ex praedestinatione divina, unde non potest <esse> praedestinationis causa.

380 12. Ad duodecimum dicendum quod, quamvis meritum possit esse causa effectus praedestinationis, non tamen potest esse praedestinationis causa.

385 13. Ad tertium decimum dicendum quod, licet illud a quo non convertitur consequentia sit aliquo modo prius, non tamen sequitur quod semper sit eo modo prius quo causa prius dicitur: sic enim coloratum esset causa hominis; et propter hoc non sequitur quod praescientia sit causa praedestinationis.

390 14. Et per hoc patet solutio ad ultimum.

Articulus tertius

Tertio quaeritur de certitudine praedestinationis. Et videtur quod certitudinem non habeat: nulla enim causa cuius effectus variari potest habet certitudinem respectu effec-

5 tus sui; sed effectus praedestinationis potest variari quia ille qui est praedestinatus potest non consequi praedestinationis effectum, quod patet ex hoc quod Augustinus dicit exponens illud quod habetur Apoc. iii¹¹ «Tene quod habes ne alius accipiat» etc. Si, inquit, «alius non 10 est accepturus nisi iste perdidit, certus est electorum numerus»: ex quo videtur quod unus possit amittere et alius accipere coronam quae est praedestinationis effectus.

15 2. Praeterea, sicut res naturales subduntur divinae providentiae, ita et res humanae; sed illi soli effectus naturales certitudinaliter ex suis causis procedunt secundum ordinem divinae providentiae quos necessario causae suae producant; cum igitur effectus praedestinationis, qui est salus humana, non necessario sed 20 contingenter ex causis proximis eveniat, videtur quod ordo praedestinationis non sit certus.

25 3. Praeterea, si aliqua causa habet certum ordinem ad aliquem effectum, effectus ille ex necessitate proveniet nisi aliquid possit resistere virtuti causae agentis, sicut dispositiones in corporibus inferioribus inventae resistunt interdum actioni caelestium corporum ut non producant proprios effectus quos necessario 30 producerent nisi esset aliquid resistens; sed praedestinationi divinae nihil potest resistere, «Voluntati enim eius quis resistit?», ut dicitur Rom. ix¹⁹; ergo, si habet certum ordinem ad effectum suum, effectus eius necessario produ- 35 cetur.

40 4. Sed dicebat quod certitudo praedestinationis ad effectum est cum praesuppositione causae secundae. — Sed contra, omnis certitudo quae est cum suppositione alicuius non est

A 363 velle denegare] non *praem.* pA 364 non debetur] d *praem.* pA 367 retractatam *em.* A] *conf.* pA 369 effectum] p (imp.) ultimum *add.* pA 369 qui *in marg.* A] quod pA 374 nisi] set id quod deum (?) *praem.* pA 376 denegat *in appendice col. 74va* A] *trans. ad pag. om.* pA 378 <esse> *suppl. cum* Φ] *om.* A 384 licet] non (*casu non del., et delevimus*) t et *litt. imp. praem.* pA 386 semper] s *praem.* pA

9 Apoc. iii] tene (*deletum*) exponens illud *add.* A, et *delevimus* tene *em.* A] *conf.* pA

Φ 362 conferretur] conferatur Φ 363 enim *om.* Φ 366 xli] xliii (*seu* 14) Φ 369 et] vel Φ qui] quod Φ 370 vel¹ *om.* Φ 370 dispositivam] dispositam Φ 378 <esse> *suppl.* Φ 379-382 Ad...causa *om.* α δ 386 semper *om.* Φ 387 sic enim] sicut nec Φ

1 de certitudine praedestinationis] utrum praedestinatio habeat certitudinem vel non Φ 2 certitudinem non habeat] non Φ 7 praedestinationis effectum] *inv.* Φ (-8¹) effectum suum praedestinationis 8¹ 10 ne...accipiat *om.* Φ 13 possit] potest Σ 20 producant] -cuntur Φ 24 certum ordinem] certitudinem Φ 27 causae *om.* Σ 33 resistit] resistet Φ 34 ergo] *om.* α γ igitur δ

366 Cap. 2.

1 Parall.: I *Pars* q. 23 a. 6; *Super Sent.* I d. 40 q. 3; *Quodlib.* XII q. 3. 8 *De correptione et gratia* cap. 13 (PL 44, 940) ex Petri Lomb. *Lib. Sent.* I d. 40 c. 1. 9 Apoc. iii¹¹ «...ne alius accipiat»: sic Petrus Lomb. cum August. hic supra, et ipse Thomas I *Pars* q. 23 a. 6 arg. 1, III *Pars* q. 89 a. 5.

certitudo absoluta sed condicionalis, sicut non est certum quod sol causet fructum in planta nisi cum hac condicione 'si virtus generativa in planta fuerit bene disposita', propter hoc
 45 quod certitudo solis ad effectum praedictum praesupponit plantae virtutem quasi causam secundam. Si igitur certitudo divinae praedestinationis sit cum praesuppositione secundae causae, non erit certitudo absoluta sed condicionalis tantum, sicut in me est certitudo quod
 50 Socrates movetur si currit et quod iste salvabitur si praeparabit se, et ita non erit in divina praedestinatione alia certitudo de salvandis quam apud me, quod est absurdum.

55 5. Praeterea, Iob xxxiii dicitur «Conteret multos et innumerabiles et stare faciet alios pro eis», quod exponens Gregorius dicit «Locum vitae aliis cadentibus alii sortiuntur»; sed locus vitae est ad quem praedestinatio ordinat;
 60 ergo a praedestinationis effectu praedestinatus deficere potest, et sic non est certa praedestinatio.

6. Praeterea, secundum Anselmum eadem est veritas praedestinationis et propositionis de futuro; sed propositio de futuro non habet
 65 veritatem certam et determinatam sed variari potest, ut patet per Philosophum in Perihermeneias et in II Perigeneseos ubi dicit quod «futurus quis incedere non incedet»; ergo nec
 70 veritas praedestinationis certitudinem habet.

7. Praeterea, aliquis praedestinatus quandoque est in peccato mortali, sicut patet de Paulo quando Ecclesiam persequabatur; potest
 75 autem in peccato mortali perseverare usque ad mortem vel tunc statim interfici, quorum utrolibet posito praedestinatio effectum suum non consequitur; ergo possibile est praedestinationem non consequi effectum suum.

8. Sed dicebat quod cum dicitur 'praedestinat' potest in peccato mortali mori', si
 80 accipiat subiectum prout stat sub forma praedestinationis, sic est composita et falsa; si autem accipiat prout consideratur sine tali forma, sic est divisa et vera. — Sed contra, in
 85 formis illis quae non possunt removeri a subiecto non differt utrum aliquid attribuitur subiecto sub forma considerato vel sine forma: utroque enim modo haec est falsa 'corvus niger potest
 90 esse albus'; sed praedestinatio est talis forma quae non potest a praedestinato removeri; ergo praedicta distinctio in proposito locum non habet.

9. Praeterea, si aeternum coniungatur temporali et contingenti, totum erit temporale et contingens, sicut patet de creatione quae est
 95 temporalis quamvis claudat in sua ratione essentiam Dei aeternam et effectum temporalem, et similiter missio, quae importat processionem aeternam et effectum temporalem; sed
 100 praedestinatio, quamvis importet aliquid aeternum, tamen importat etiam cum hoc effectum temporalem; ergo totum hoc quod est praedestinatio est temporale et contingens, et ita non videtur certitudinem habere.

10. Praeterea, quod potest esse et non esse
 105 non habet aliquam certitudinem; sed praedestinatio Dei de salute alicuius potest esse et non esse: sicut enim potuit¹ ab aeterno praedestinare et non praedestinare, ita et nunc potest
 110 praedestinasse vel non praedestinasse, cum in aeternitate non differat praesens, praeteritum et futurum; ergo praedestinatio non habet certitudinem.

SED CONTRA est quod dicitur Rom. viii²⁹ 'Quos praescivit et praedestinavit' etc., glosa
 115

A 47 Si] *signum imp. novae paragraphi praem.* pA 52 erit in divina] habebit deus *praem.* pA 67 perierminias A 68 perigeneseos A 73 potest autem] potest et *praem.* pA 86 subiecto] existenti *add.* pA 94 et...totum erit] totum efficitur *praem.* pA 95 quae *scrips.*] quod A 107 alicuius] *alc conf. inc. praem.* pA 115 Quos] super illud *praem.* pA

Φ 42 quod] si Φ 45 certitudo] dispositio Φ 47 divinae *om.* Φ 49 erit] est Φ 52 erit] est Φ 54 apud] in Σ 68 Perigeneseos] de generatione β γ (*def. α δ*) 73 potest] potuit Φ 74 usque ad mortem *om.* Σ 77 consequetur] -queretur Φ 79 dicitur] quod *add.* Σ (-δ¹) 83 sine] sub Σ (-δ²) 90 praedestinato removeri] subiecto removeri vel (*vel om. δ³*) praedestinato Σ 94 et¹ *om.* Φ 103 est] erit Φ 104 videtur *om.* Φ habere] habebit *ante* certitudinem Φ 110 praedestinasse¹⁻²] praedestinare¹⁻² Φ 111 differat] differant Φ 114 Sed *om.* Σ (-δ³) 115 etc.] dicit *add.* Φ

55 Rectius xxxiv²⁴ sec. recens. Paris. (ms. Paris. B. N. lat. 15467). 57 Moral. XXV c. 8 (PL 76, 331 A) ut refert Thomas *Super Sent.* I d. 40 q. 3 arg. 2. 63 *De concord. praescient. et praedest. necnon grat. Dei c. lib. arb. q. 2 c. 1* (PL 158, 519 C). 68 *Periherm.* I 13 (18 a 28 aqq.); *De gen. et corr.* II c. 11 (337 b 7) sec. transl. veterem (ms. Urbina. lat. 206, f. 208^r). 82 composita...divisa: Petrus Hispan. ut supra q. 2 a. 13 221 in nota. 115 *Ordin. et Glossa Petri Lomb. ibid.* (PL 191, 1449 C) ex August. *De dono pers.* cap. 14 (PL 45, 1014).

« Praedestinatio est praescientia et praeparatio beneficiorum Dei qua certissime liberantur quicumque liberantur ».

2. Praeterea, illud cuius est immobilis veritas oportet esse certum; sed veritas praedestinationis est immobilis, ut Augustinus dicit in libro De praedestinatione sanctorum; ergo praedestinatio habet certitudinem.

3. Praeterea, cuicumque convenit praedestinatio ab aeterno ei convenit; sed quod est ab aeterno invariabile est; ergo praedestinatio est invariabilis et ita certa.

4. Praeterea, praedestinatio includit praescientiam, ut patet ex glosa inducta; sed praescientia habet certitudinem, ut probat Boetius in V De consolatione; ergo et praedestinatio.

RESPONSIO. Dicendum quod duplex est certitudo, scilicet cognitionis et ordinis: cognitionis quidem certitudo est quando cognitio non declinat in aliquo ab eo quod in re invenitur sed hoc modo extimat de ea sicut est; et quia certa extimatio de re praecipue habetur per causam rei, ideo tractum est nomen certitudinis ad ordinem causae ad effectum ut dicatur ordo causae ad effectum esse certus quando causa infallibiliter effectum producit. Praescientia ergo Dei quia non importat universaliter habitudinem causae respectu omnium quorum est, non consideratur in ea nisi certitudo cognitionis tantum; sed praedestinatio quia praescientiam includit et habitudinem causae ad ea quorum est addit in quantum est directio sive praeparatio quaedam; sic potest in ea considerari supra certitudinem cognitionis certitudo ordinis, de qua solum certitudine praedestinationis nunc quaerimus: de certitudine enim cognitionis in ipsa inventa patere potest ex his quae dicta sunt cum de Dei scientia quaereretur.

Sciendum est autem quod, cum praedesti-

natio sit quaedam providentiae pars, sicut secundum suam rationem supra providentiam addit, sic etiam et certitudo eius supra certitudinem providentiae. Ordo enim providentiae dupliciter certus invenitur: uno modo in particulari, quando scilicet res quae a divina providentia in finem aliquem ordinantur, absque defectu ad finem illum particularem perveniunt, sicut patet in motibus caelestium et in omnibus quae necessario aguntur in natura. Alio modo in universali sed non in particulari, sicut videmus in generabilibus et corruptibilibus, quorum virtutes quandoque deficiunt a propriis effectibus ad quos sunt ordinatae sicut ad proprios fines – sicut virtus formativa quandoque deficit a perfecta consummatione membrorum – sed tamen ipse defectus divinitus ordinatur ad aliquem finem, ut patet ex dictis dum de providentia ageretur: et sic nihil potest deficere a generali fine providentiae quamvis quandoque deficiat ab aliquo particulari fine.

Sed ordo praedestinationis est certus non solum respectu universalis finis sed etiam respectu particularis et determinati, quia ille qui est ordinatus per praedestinationem ad salutem numquam deficit a consecutione salutis; nec tamen hoc modo est certus ordo praedestinationis respectu particularis finis sicut erat ordo providentiae, quia in providentia ordo non erat certus respectu particularis finis nisi quando causa proxima necessario producebat effectum suum, in praedestinatione autem invenitur certitudo respectu singularis finis, et tamen causa proxima, scilicet liberum arbitrium, non producit effectum illum nisi contingenter.

Unde difficile videtur concordare infallibilitatem praedestinationis cum arbitrii libertate; non enim potest dici quod praedestinatio supra certitudinem providentiae nihil aliud addat

A 119 cuius hic A] quod pA (cf. nota insequens) immobilis] cuius add. pA, quod signis consuetis loco suo restituit A 124 cui-
cumque em. A] conf. pA 126 ergo] s praem. pA 147 praeparatio em. A] conf. pA 152 patere (e pateret pA) em. A
158 Ordo] od conf. inc. praem. pA 163 caelestium A

Φ 125 ei om. Φ 131 V] ix (seu 9) Φ 136 extimat] existimat Φ ea] re Φ 137 extimatio] existimatio Φ praecipue
om. Φ 140 causae om. Σ (-8^a) esse] om. 8^a ante ad Φ (-8^a) 143 omnium] hominum Φ (-8^a) eorum 8^a 151 nunc]
hic Φ 156 supra] super Φ 157 etiam om. Φ 162 perveniunt] deveniunt Φ 163 caelestium] -tibus Φ 165 sed] et Φ
193 praedestinatio] sit add. Φ 194 addat] addit β γ 8^a

122 Cap. 17 (PL 44, 985). 129 inducta: supra lin. 115. 131 Prosa 6 (PL 63, 861). 153 Supra q. 2 a. 13.
173 dictis: supra q. 5 a. 4, 5 et 7.

195 nisi certitudinem praescientiae, ut scilicet dicatur quod Deus ordinat praedestinatum ad salutem sicut et quemlibet alium, sed cum hoc de praedestinato scit quod non deficiet a salute: sic enim non diceretur praedestinatus differre a non praedestinato ex parte ordinis sed
200 tantum ex parte praescientiae eventus, et sic praescientia esset causa praedestinationis nec praedestinatio esset per electionem praedestinantis, quod est contra auctoritatem Scripturae et dicta sanctorum. Unde etiam praeter certitudinem praescientiae ipse ordo praedestinationis habet infallibilem certitudinem, nec tamen causa proxima salutis ordinatur ad eam
205 necessario sed contingenter, scilicet liberum arbitrium. Quod hoc modo potest considerari. Invenimus enim ordinem infallibilem esse respectu alicuius dupliciter: uno modo in quantum una causa singularis necessario inducit effectum suum ex ordine divinae providentiae;
210 alio modo quando ex concursu multarum causarum contingentium et deficere possibilem pervenitur ad unum effectum, quarum unamquamque Deus ordinat ad consecutionem effectus loco eius quae defecit vel ne altera deficiat:
220 sicut videmus quod omnia singularia unius speciei sunt corruptibilia et tamen per successionem unius ad alterum potest secundum naturam in eis salvari perpetuitas speciei, divina providentia taliter gubernante quod non omnia
225 deficient uno deficiente. Et hoc modo est in praedestinatione: liberum enim arbitrium deficere potest a salute; tamen in eo quem Deus praedestinat, tot alia adminicula praeparat quod vel non cadat vel si cadit quod resurgat, sicut
75^a 230 exhortationes, suffragia orationum, gratiae donum et omnia huiusmodi quibus Deus administratur homini ad salutem. Si ergo conside-

remus salutem respectu causae proximae, scilicet liberi arbitrii, non habet certitudinem sed contingentiam; respectu autem causae primae, quae est praedestinatio, certitudinem habet. 235

1. Ad primum igitur dicendum quod verbum illud Apocalypsis potest intelligi vel de corona praesentis iustitiae vel de corona gloriae. Utrolibet autem modo intelligatur, secundum hoc unus dicitur accipere coronam alterius alio cadente in quantum bona unius alteri prosunt vel in auxilium meriti vel etiam in augmentum gloriae propter connexionem caritatis quae facit omnia bona membrorum Ecclesiae esse communia. Et ita contingit quod unus coronam alterius accipit dum aliquo per peccatum cadente, et ita suorum meritorum praemium non consequente, alius fructum percipit de meritis quae ille habuit sicut etiam percepisset alio persistente. Nec ex hoc sequitur quod praedestinatio umquam cassetur. — Vel potest dici quod unus coronam alterius accipere dicitur non quod aliquis amittat coronam quae est ei praedestinata, sed quia quandoque aliquis amittit coronam sibi debitam secundum praesentem iustitiam et in locum eius alius substituitur ad complendum numerum electorum, sicut in locum angelorum cadentium sunt homines substituti. 260

2. Ad secundum dicendum quod effectus naturalis qui ex divina providentia infallibiliter evenit, consequitur ex una causa proxima in effectum necessario ordinata; ordo autem praedestinationis non est certus per hunc modum sed per alium, ut dictum est. 265

3. Ad tertium dicendum quod corpus caeleste agit in haec inferiora necessitatem quasi inducens quantum est de se, et ideo effectus

A 198 deficiet] est ag *praem.* pA 218 Deus] *idem conf. praem.* pA 219 eius] *idem conf. in fine lin. praem.* pA 228 praeparat] *idem conf. praem.* pA 233 causae scrips. cum Φ] causa potius A 235 causae scrips. cum Φ] causa potius A 247 cadente (e candente pA) em. A 252 umquam] *idem conf. praem.* pA 254 amittat] amittat (*primo emend. ex admittat*) pA clare, post praedestinata A, et ordinem dictatorum restituimus 268 necessitatem...de se in marg. A] per modum cuiusdam violentie et coactionis pA

Φ 195 ut scilicet] ut si Φ (-8^a) nec δ^a 196 ordinat] ordinet Φ (-8^a) preordinet δ^a 199 enim] dicendo *add. Σ* 211 infallibilem] compossibilem Φ (-8^a) possibilem δ^a 229 cadit] cadat Φ 230 exhortationes] et *add. Φ* 231 omnia] alia Φ (-8^a) om. δ 241 alio] altero Φ 243 augmentum] auxilium Φ 248 suorum] om. Φ (-8^a) ante non δ 252 umquam om. Φ 254 amittat post praedestinata (*induc. A*) Φ 258 complendum] supplendum Φ 263 una om. Φ 268 necessitatem] necessario Φ 269 inducens] inductionem (per *praem.* β) Φ (-8^a) necessitatem *praem.* δ^a necessitatem inducentem inductionem δ^a

205 Eph. 1^a ut refert Thomas I Pars q. 23 a. 4 sed c.; sanctorum: cf. August. *De praedest. sanct.* cap. 18 (PL 44, 987). 259 in...substituti: cf. August. *Enchir.* cap. 29 (PL 40, 246) et Petrus Lomb. *Lib. Sent.* II d. 1 c. 5.

270 eius necessario provenit nisi sit aliquid resi-
stens. Sed Deus agit in voluntatem non per
modum necessitatis quia voluntatem non cogit,
sed movet eam non auferendo ei modum suum
qui in libertate ad utrumlibet consistit; et ideo
275 quamvis nihil divinae voluntati resistat, tamen
voluntas et quaelibet alia res exequitur divinam
voluntatem secundum modum suum quia et
ipsum modum divina voluntas rebus dedit ut
sic eius voluntas impleatur: et ideo quaedam
280 explent divinam voluntatem necessario, quae-
dam vero contingenter, quamvis illud quod
Deus vult semper fiat.

4. Ad quartum dicendum quod causa se-
cunda, quam oportet supponere ad inducendum
285 praedestinationis effectum, etiam ordini prae-
destinationis subiacet; non autem est ita in
virtutibus inferioribus respectu alicuius virtutis
superioris agentis: et ideo ordo divinae prae-
destinationis, quamvis sit cum suppositione
290 voluntatis humanae, nihilominus tamen abso-
lutam certitudinem habet etsi contrarium in
exemplo inducto appareat.

5. Ad quintum dicendum quod verba illa
Iob et Gregorii sunt referenda ad statum prae-
295 sentis iustitiae a quo aliqui quandoque decidunt
aliis subrogatis; unde per hoc non potest con-
cludi aliquid incertitudinis circa praedestina-
tionem quia illi qui finaliter a gratia deficiunt,
numquam praedestinati fuerunt.

6. Ad sextum dicendum quod similitudo
300 Anselmi quantum ad hoc tenet quod, sicut ve-
ritas propositionis de futuro non aufert futuro
contingentiam, ita nec veritas praedestinatio-
nis; sed differt quantum ad hoc quod propo-
305 sitio de futuro respicit futurum ut futurum est,
et hoc modo non potest habere certitudinem;
sed veritas praescientiae et praedestinationis
respicit futurum ut est praesens, ut in quaestione

De scientia Dei dictum est, et ideo certitudinem
habet.

7. Ad septimum dicendum quod aliquid
potest dici posse aliquid dupliciter: uno modo
considerando potentiam quae in ipso est, sicut
dicitur quod lapis potest moveri deorsum; alio
310 modo considerando id quod ex parte alterius
est, sicut si dicerem quod lapis potest moveri
315 sursum, non per potentiam quae in ipso sit
sed per potentiam proicientis. Cum ergo dicitur
'praedestinus iste potest in peccato mori',
si consideretur potentia ipsius, verum est; si
autem loquamur de praedestinato secundum
ordinem quem habet ad aliud, scilicet ad Deum
praedestinantem, sic ordo ille non compatitur
secum istum eventum quamvis compatiatur
secum istam potentiam. Et ideo potest distingui
320 secundum distinctionem prius inductam, sci-
licet cum forma vel sine forma, consideratio
subiecti.

8. Ad octavum dicendum quod nigredo et
albedo sunt quaedam formae existentes in
330 subiecto quod dicitur album vel nigrum; et
ideo non potest aliquid attribui subiecto nec
secundum potentiam nec secundum actum quod
repugnet formae praedictae quamdiu in sub-
335 iecto manet. Sed praedestinatio non est forma
existens in praedestinato sed in praedestinante
sicut et scitum denominatur a scientia quae est
in sciente; et ideo quantumcumque immobi-
liter stet sub ordine scientiae, tamen potest ei
aliquid attribui considerando suam naturam
340 etsi etiam repugnet ordini praedestinationis:
hoc enim modo praedestinatio est aliquid prae-
ter ipsum hominem qui dicitur praedestinus,
sicut nigredo est aliquid praeter essentiam
corvi quamvis non sit aliquid extra corvum;
345 considerando autem tantummodo essentiam
corvi, potest aliquid ei attribui quod repugnat

A 270 nisi sit] nisi ex *praem.* pA 271 non per modum] per mo *praem.* pA 279 ideo] voluntaria *add.* pA 280 divinam
em. A] *conf.* pA 286 non] tot (*ut videtur*) *praem.* pA 302 propositionis in *marg.* A] *om.* pA 309 et ideo...habet]. § Ad *praem.*
pA 316 si dicerem] di *praem.* pA 325 ideo] cons *add.* pA 326-328 scilicet...subiecti in *marg.* A (*cf. supra* lin. 79-92 *distinc-*
tio respondentis ad arg. 7^m et instantia obicientis)] *om.* pA 329 octavum] viii *sup.* lin. A ix pA 332 non] si non *praem.* pA
337 scitum] *idem conf. praem.* pA 341 etsi etiam *sup.* lin. A] quod pA 345 aliquid extra] ex *praem.* pA

Φ 270 eius *om.* Σ provenit] evenit Φ 281 vero *om.* Σ 295 quandoque] aliquando Φ 305 respicit] non respicit
Φ (-8) 312 aliquid *om.* Φ 314 dicitur] dicimus Φ 324 secum] secundum α β δ² magis *praem.* γ quamvis] quam Φ
(-8) 327 consideratio subiecti ante cum forma Φ 331 vel] et Φ 338 immobiliter] immobile Φ 339 stet] sit Φ 347 re-
pugnat] -gnet Φ

309 Supra q. 2 a. 12 et 13. 314 deorsum...sursum: exemplum Arist. *Ethic.* II 1 (1103 a 20) ut refert Thomas I-II q. 71
a. 2 arg. 2.

75^b 350 nigredini eius, secundum quem modum dicit Porphyrius quod potest intelligi corvus albus; et ita etiam in proposito potest ipsi homini praedestinato attribui aliquid secundum se considerato quod non attribuitur ei secundum quod intelligitur stare sub praedestinatione.

355 9. Ad nonum dicendum quod creatio et missio important productionem alicuius temporalis effectus, et ideo ponunt temporalem effectum esse; et propter hoc oportet ea esse temporalia quamvis in se aliquid aeternum claudant. Sed praedestinatio non importat productionem alicuius effectus temporalis secundum suum nomen, sed tantummodo ordinem ad aliquid temporale, sicut voluntas, potentia et huiusmodi omnia; et ideo quia non ponitur effectus temporalis esse in actu qui etiam est contingens, non oportet quod praedestinatio sit temporalis et contingens quia ad aliquod temporale et contingens potest aliquid ordinari ab aeterno et immutabiliter.

370 10. Ad decimum dicendum quod absolute loquendo Deus potest unumquemque praedestinare vel non praedestinare aut praedestinasse vel non praedestinasse, quia actus praedestinationis, cum mensuretur aeternitate, numquam cedit in praeteritum sicut numquam est futurus; unde semper consideratur ut egrediens a voluntate per modum libertatis. Tamen ex suppositione hoc efficitur impossibile: non enim potest non praedestinare cum suppositione quod praedestinaverit vel e converso quia mutabilis esse non potest; et ita non sequitur quod praedestinatio possit variari.

Articulus quartus

Quarto quaeritur utrum numerus praedestinatorum sit certus. Et videtur quod non quia nullus numerus cui potest fieri

additio est certus; sed numero praedestinatorum additio fieri potest: hoc enim petit Moyses, Deut. 1¹¹ « Dominus Deus patrum nostrorum addat ad hunc numerum multa millia »: glosa 'diffinitum apud Deum, qui novit qui sunt eius'; frustra autem peteret nisi fieri posset, ergo numerus praedestinatorum non est certus.

10 2. Praeterea, sicut dispositio naturalium bonorum est praeparatio ad gratiam, ita per gratiam praeparatur ad gloriam; sed in quocumque est praeparatio sufficiens ex naturalibus bonis, est invenire gratiam; ergo etiam in quocumque est invenire gratiam, erit invenire gloriam; sed aliquis non praedestinatus quandoque habet gratiam; ergo habebit gloriam, ergo erit praedestinatus, ergo aliquis non praedestinatus potest fieri praedestinatus et sic augeri numerus praedestinatorum, et ita non erit certus.

3. Praeterea, si aliquis habens gratiam non sit habiturus gloriam, aut hoc erit propter defectum gratiae aut propter defectum dantis gloriam; non autem est ex defectu gratiae quae quantum est in se sufficienter ad gloriam disponit, nec ex defectu dantis gloriam quia quantum est in se paratus est omnibus dare; ergo quicumque habet gratiam de necessitate habebit gloriam, et sic aliquis praescitus habebit gloriam et erit praedestinatus, et sic idem quod prius.

4. Praeterea, quicumque praeparat se ad gratiam sufficienter, habet gratiam; sed aliquis praescitus potest se ad gratiam praeparare; ergo potest habere gratiam; sed quicumque habet gratiam, potest perseverare in illa; ergo praescitus potest usque ad mortem in gratia perseverare et sic fieri praedestinatus, ut videtur, et sic idem quod prius.

5. Sed dicebat quod praescitum mori sine gratia est necessarium necessitate condicionata,

A 349 porfirius A 354 nonum] ix (ex x pA) em. A 361 sed...sicut] sicut et praem. pA 363 non ponitur] p imp. praem. pA 369 decimum] x (ex xi pA) em. A 376 ex] cum praem. pA 381 possit] p (imp.) non praem. pA 3 nullus] idem conf. et imp. praem. pA 6 Dominus] ubi (casu non del., et delevisimus) additio praem. pA 41 sic] it praem. pA
 Φ 355 missio] et huiusmodi add. Φ 357 ea om. Φ 366 et] vel Φ 367 aliquid] dupliciter add. Φ (-8) 374 cedit] cadit Φ 378 cum] supposito vel (quod 8) praem. Φ
 6 Dominus] dicens praem. Φ (-8) dicens deus 8¹ dicens 8² 7 multa millia] etc. Φ 21 augeri] augetur Φ 27 quantum] in quantum Φ 29 omnibus om. Σ 30 habet] habebit Φ

349 Isagoge De accidente sec. transl. Boetii (ed. Minio-Paluello, p. 20).
 1 Parall.: I Pars q. 23 a. 7; Super Sent. I d. 40 q. 3. 6 Deut. 1¹¹ sec. recens. Paris. (ms. Paris B. N. lat. 15467). 7 Ordin. ibid.

quamvis non absoluta. — Contra, omnis neces-
 45 sitas carens principio et fine et continuata in
 medio est simplex et absoluta et non condicio-
 nata; sed talis est necessitas praescientiae cum
 sit aeterna; ergo est simplex et non condicionata.

6. Praeterea, quolibet numero finito potest
 50 esse aliquis maior; sed numerus praedestina-
 torum finitus est; ergo eo potest esse aliquis
 maior, ergo non est certus.

7. Praeterea, cum bonum sit communica-
 tivum sui, infinita bonitas non debet terminum
 55 ponere suae communicationi; sed praedestina-
 tis divina bonitas se maxime communicat;
 ergo non est eius statuere certum praedestina-
 torum numerum.

8. Praeterea, sicut factio rerum est ex vo-
 60 luntate divina, ita et hominum praedestinatio;
 sed Deus plura potest facere quam fecit, « sub-
 est enim ei, cum voluerit, posse », ut dicitur
 Sap. xii¹⁸; ergo similiter non tot praedestinat
 65 quin plures possit praedestinare, et sic idem
 quod prius.

9. Praeterea, quicquid Deus potuit, adhuc
 potest; sed Deus potuit ab aeterno illum prae-
 destinare quem non praedestinavit; ergo modo
 etiam potest eum praedestinare, et sic potest
 70 fieri additio numero praedestinatorum.

10. Praeterea, in omnibus potentiis quae
 75 non sunt determinatae ad unum, ¹ quod potest
 esse potest non esse; sed potentia praedesti-
 nantis ad praedestinandum et potentia praede-
 stinati ad consequendum praedestinationis effec-
 tum sunt huiusmodi quia et praedestinans vo-
 luntate praedestinat et praedestinatus volun-
 tate effectum praedestinationis consequitur;
 ergo praedestinatus potest esse non praedesti-
 80 natus et non praedestinatus potest esse prae-
 destinatus, ergo idem quod prius.

11. Praeterea, Luc. v⁶ super illud « Rum-
 pebatur autem rete eorum », dicit glosa « In
 Ecclesia circumcisionis rumpitur rete quia non
 tot intrant de Iudaeis quot apud <Deum ad>
 85 vitam erant praedeterminati »; ergo numerus prae-
 destinatorum potest diminui, et ita non est
 certus.

SED CONTRA est quod dicit Augustinus in
 libro De correptione et gratia, « certus est prae-
 90 destinatorum numerus qui nec augeri potest
 nec minui ».

2. Praeterea, Augustinus in Enchiridion di-
 cit « Superna Ierusalem mater nostra, civitas
 Dei, nulla civium suorum numerositate fraudabi-
 95 tur aut uberiori etiam copia fortasse regna-
 bit »; sed cives illius civitatis sunt praedesti-
 nati; ergo praedestinatorum numerus non po-
 test augeri nec minui, et ita est certus.

3. Praeterea, quicumque est praedestinatus
 ab aeterno est praedestinatus; sed quod est ab
 aeterno est immutabile, et quod non fuit ab
 aeterno numquam potest esse aeternum; ergo
 ille qui non est praedestinatus non potest esse
 praedestinatus nec e contrario.
 100

4. Praeterea, omnes praedeterminati post re-
 surrectionem erunt cum corporibus suis in
 caelo empyreo; sed locus ille finitus est cum
 omne corpus sit finitum, duo etiam glorificata
 corpora, ut communiter dicitur, non possunt
 110 esse simul; ergo oportet esse determinatum nu-
 merum praedestinatorum.

RESPONSIO. Dicendum quod circa hanc quae-
 stionem quidam ita distinxerunt dicentes quod
 numerus praedestinatorum certus est si loqua-
 115 mur de numero numerante sive de numero
 formaliter, non autem est certus si loquamur

A 57 ergo] deus add. pA 66 Praeterea...sed Deus] Set d praem. pA 85 <Deum ad> suppl. cum glosa (cf. infra lin. 282)]
 om. A 95 nulla legitim. cum Augustino] nullo potius A 102 immutabile] immua conf. inc. praem. pA 106 omnes praedesti-
 nati] omnium prede praem. pA 107 cum] secundum praem. pA 108 est] g add. pA 109 omne] idem conf. et imp. praem. pA
 Φ 44 Contra] sed praem. Φ 45 continuata] coniuncta post medio Φ (-8) post medio δ 47 talis] necessitas add. Φ
 74 praedestinandum] -tinatum Φ 81 ergo] et sic Φ 85 <Deum ad> vitam erant] deum erant ad vitam Φ 95 nullus] nullo
 (induc. A) Φ (-8) 97 civitatis om. Φ 99 nec] vel Φ 104 non] numquam Φ (-8) maxime δ² 114 ita om. Φ

53 bonum...sui: Dionys. ut supra a. 2 65 in nota. 61 Deus...fecit: cf. Petrus Lomb. Lib. Sent. I d. 43 c. unic.
 63 Sap. xii¹⁸ sec. recens. Paris. (ms. Paris B. N. lat. 15467) quae et recensio Veteris Latinae. 66 quicquid...potest: cf. Petrus
 Lomb. Lib. Sent. I d. 44 c. 2. 83 Ordin. ibid. 90 Cap. 13 (PL 44, 940). 93 Cap. 29 (PL 40, 246). 106 omnes...
 empyreo: cf. art. quartus reprobatus anno 1241 (Chart. Univ. Paris. I p. 171). 108 caelo empyreo: cf. Petrus Lomb. Lib. Sent.
 II d. 2 c. 4 et Thomas I Pars q. 66 a. 3. 110 communiter dicitur: cf. Guill. Altiss. Summa aurea IV c. De dotibus corporum
 glorificatorum (f. 299^r), Albertus Super Sent. IV d. 44 a. 4, Bonaventura Super Sent. IV d. 49 p. 11 sect. II a. 3 q. 1 ad 7.
 114 quidam: iidem quorum opinionem profert Petrus Lomb. Lib. Sent. I d. 40 c. 1. 116 numero numerante...numero numerato:
 cf. Arist. Phys. IV 17 (219 b 6), Boetius De Trin. cap. 3 (PL 64, 1251 B), Alan. de Insulis Distinctiones a. v. Numerus (PL 210, 877 C).

de numero numerato sive materialiter accepto: puta si diceretur quod certum est esse centum
 120 praedestinos, non autem est certum qui centum sint. Et istud dictum occasionem sumere videtur ex verbo Augustini supra inducto in quo innuere videtur quod unus amittere possit et alius accipere praedestinatum coronam, numero
 125 tamen praedestinatorum nullatenus variato. Sed si haec opinio loquatur de certitudine per comparationem ad causam primam, scilicet Deum praedestinantem, omnino apparet absurda. Ipse enim Deus habet certam cognitionem de numero praedestinatorum et formali et materiali: scit enim quot et qui sint
 130 salvandi et utrumque infallibiliter ordinat ut sic, quantum ex parte Dei est, respectu utriusque numeri inveniatur certitudo non solum cognitionis sed etiam ordinis. Sed si loquamur
 135 de certitudine numeri praedestinatorum per comparationem ad causam proximam salutis humanae ad quam praedestinatio ordinatur, non erit idem iudicium de numero formali et materiali. Numerus enim materialis aliquo modo
 140 subiacet voluntati humanae quae est variabilis in quantum salus uniuscuiusque est sub libertate arbitrii constituta sicut sub causa proxima; et sic numerus materialis aliquo modo certitudine caret. Sed numerus formalis nullo modo
 145 cadit sub voluntate humana eo quod nulla voluntas humana se extendit per modum causalitatis alicuius ad totam integritatem numeri praedestinatorum; et ideo numerus formalis remanet omnibus modis certus: et sic potest
 150 praedicta distinctio sustineri ut tamen simpliciter concedatur quod uterque numerus ex parte Dei certitudinem habet.

Sciendum est autem quod numerus praedestinatorum secundum hoc dicitur esse certus
 155 quod additionem vel diminutionem non pati-

tur; secundum hoc autem pateretur additionem si aliquis praescitus posset praedestinatus fieri, quod esset contra certitudinem praescientiae vel reprobationis; secundum hoc autem posset
 160 diminui si aliquis praedestinatus posset effici non praedestinatus, quod est contra certitudinem praedestinationis. Et sic patet quod certitudo numeri praedestinatorum colligitur
 165 ex duplici certitudine, scilicet ex certitudine praedestinationis et certitudine praescientiae vel reprobationis. Sed hae duae certitudines differunt quia certitudo praedestinationis est certitudo cognitionis et ordinis, ut dictum est, certitudo autem praescientiae est certitudo cognitionis tantum: non enim Deus praecoordinat
 170 ad peccandum homines reprobos sicut praedestinos ordinat ad merendum.

1. Ad primum igitur dicendum quod auctoritas illa est intelligenda non de numero praedestinatorum sed de numero eorum qui sunt in statu praesentis iustitiae; quod patet ex Interlineari quae ibi dicit «Numero et merito». Numerus autem iste et augetur et minuitur
 175 quamvis praefinitio Dei qua etiam istum numerum praediffinit, numquam fallatur: diffinit enim quod uno tempore sint plures et alio pauciores; vel etiam diffinit per modum sententiae aliquem certum numerum secundum rationes inferiores convenientem, quae diffinitio
 180 mutari potest; sed praediffinit alium per modum consilii secundum rationes superiores, et haec praefinitio invariabilis est quia, ut dicit Gregorius, «Deus mutat¹ sententiam sed non consilium». 75^{ob}

2. Ad secundum dicendum quod nulla praeparatio disponit ad habendam aliquam perfectionem nisi suo tempore: sicut naturalis complexio disponit puerum ad hoc quod sit fortis 190

A 119 centum conf. hic pA] clare post praedestinos sed signis consuatis primo loco restitutum A 130 de] sicut praem. pA formali (e formaliter pA) em. A 131 materiali (e materialiter pA) em. A 135 loquamur] consi praem. pA 136 praedestinatorum in marg. A] praedestinationis pA 144 aliquo modo] quasi imp. praem. pA 194 hoc (tertius A)] hoc pA hec sA

Φ 120 centum sint] sint (sunt β δ¹) illi centum Φ 121 istud] illud Φ 122 supra] superius Φ 124 accipere praedestinatum] assumere praedestinatorum Φ 125 tamen] tot Φ 130 et om. Φ 131 sint] sunt Φ 133 est om. Φ 147 humana om. Φ 150 omnibus modis] omni modo Φ (-δ¹) omnino δ¹ 151 ut tamen] ita tamen quod Φ 156 quod] quia Φ (-δ) 161 effici] fieri Φ (def. γ) 174 igitur] ergo Φ 178 et merito] etiam numerato Φ 180 quamvis] etiam add. Φ (-γ) autem add. γ 180 qua] que Φ 181 praediffinit] -diffinivit Φ (-δ) praedestinavit δ² praedestinationis δ¹ 182 et] vel Φ 188 praefinitio] diffinitio Φ 188 ut om. Φ

122 supra: a. 3. 8. 169 dictum est: supra a. 3. 178 Glossa interlin. super Deut. 1¹¹. 189 Moral. XVI c. 10 (PL 75, 1127 B), cf. etiam Glossa ordin. super Is. xxxviii¹.

195 vel sapiens, non quidem tempore pueritiae sed
tempore perfectae aetatis. Tempus autem ha-
bendi gratiam est simul cum tempore praepa-
rationis naturae; unde non potest inter utrum-
que aliquod impedimentum intercidere, et sic
200 in quocumque invenitur praeparatio naturae
invenitur et gratia. Sed tempus habendi glo-
riam non est simul cum tempore gratiae; unde
inter utrumque potest medium impedimentum
intercidere, et propter hoc non est necessarium
205 quod praescitus qui habet gratiam sit habi-
turus gloriam.

3. Ad tertium dicendum quod non est neque
ex defectu gratiae neque ex defectu dantis glo-
riam quod habens gratiam gloria privetur, sed
210 ex defectu recipientis in quo impedimentum
intervenit.

4. Ad quartum dicendum quod ex hoc ipso
quod ponitur aliquis esse praescitus, ponitur
non habiturus finalem gratiam cum cognitio
215 Dei feratur ad res futuras sicut super praesen-
tia, ut alibi dictum est. Et ideo sicuti huic quod
est non esse habiturum finalem gratiam, est
impossibile hoc quod est eundem esse habi-
turum finalem gratiam, quamvis in se sit pos-
220 sibile, ita est impossibile ei quod est esse
praescitum, quamvis in se sit possibile.

5. Ad quintum dicendum quod non est de-
fectus ex divina scientia quin scitum a Deo sit
simpliciter necessarium, sed est defectus ex
225 causa proxima. Aeternitatem autem, ut sit sine
principio et fine durans in medio, habet prae-
dicta necessitas ex divina scientia quae aeterna
est, non ex causa proxima quae est temporalis
et mutabilis.

230 6. Ad sextum dicendum quod, quamvis de
ratione finiti numeri non sit quin possit esse
eo aliquis maior, tamen hoc potest esse ex ali-
quo alio, scilicet ex immobilitate divinae prae-
scientiae, ut in proposito apparet; sicut quod

235 aliqua quantitate in rebus naturalibus accepta
non possit aliqua maior inveniri, non est ex
ratione quantitatis sed ex condicione rei na-
turalis.

7. Ad septimum dicendum quod bonitas
divina non communicat se ipsam nisi secun-
240 dum ordinem sapientiae: hic est enim optimus
communicationis modus. Ordo autem divinae
sapientiae requirit ut omnia sint facta «in nu-
mero, pondere et mensura», ut dicitur Sap.
xi²¹, et ideo convenit divinae bonitati ut sit
245 certus praedestinatorum numerus.

8. Ad octavum dicendum quod, sicut ex
dictis patet, quamvis de quolibet absolute con-
cedi posset quod Deus potest eum praedesti-
nare vel non praedestinare, tamen supposito
250 quod praedestinaverit, non potest non praede-
stinare vel e contrario quia non potest esse mu-
tabilis. Et ideo dicitur communiter quod haec
‘Deus potest non praedestinatum praedesti-
nare vel praedestinatum non praedestinare’ in
255 sensu composito est falsa sed in diviso est vera.
Et propter hoc omnes illae locutiones quae
sensum compositum implicant, sunt falsae sim-
pliciter. Unde non est concedendum quod nu-
mero praedestinatorum possit fieri additio vel
260 subtractio, quia additio praesupponit illud cui
additur et subtractio illud a quo subtrahitur;
et eadem ratione non potest concedi quod Deus
possit plures praedestinare quam praedestinet
vel pauciores. Nec est simile quod inducitur
265 de factione quia factio est actus quidam qui
terminatur ad effectum exterius; et ideo quod
Deus facit primo et post non facit aliquid, non
ostendit aliquam mutationem in ipso sed in
effectu solum. Sed praedestinatio et praescien-
270 tia et huiusmodi sunt actus intrinseci in quibus
non posset esse variatio sine variatione Dei; et
ideo nihil quod ad variationem horum actuum
pertineat concedi debet.

A 202 non...simul] s *praem.* pA 218 hoc] est *praem.* pA 240 divina non *inv.* pA 254 potest non] non *praem.* pA
263 quod] per *praem.* pA 271 et huiusmodi] h *praem.* pA

Φ 215 ad] super Σ 216 huic] hoc Φ 218 impossibile] impossibile Φ esse *om.* Φ 219 sit] *om.* α β δ⁸ ante in
se δ¹ post possibile γ 223 quin] quod Φ 226 fine] sine *praem.* Φ (-δ⁸) 232 eo *om.* Φ 234 sicut] sic Φ 237 con-
dicione] ratione Φ 242 communicationis] -nicandi Φ 245 xi] ix (*seu* 9) Φ 256 sed *om.* Φ est² *om.* Φ 257 propter
hoc] ideo Φ 262 additur] fit additio Φ (-γ) sit additio γ 267 exterius] exteriorem Φ 272 variatione] mutatione Φ

216 alibi: supra q. 2 a. 12 et 13. 248 dictis: supra a. 3. 253 dicitur communiter: inde a Petri Lomb. *Lib. Sent.* I d.
40 c. 1.

275 9-10. Ad nonum autem et decimum patet
responsio per haec quia procedunt de potentia
absoluta, non facta aliqua praesuppositione de
praedestinatione facta vel non facta.

280 11. Ad undecimum dicendum quod glosa
illa intelligenda est hoc modo quod non intrant
tot de Iudaeis quot sunt omnes qui sunt prae-
ordinati ad vitam quia non soli Iudaei sunt
praedestinati. — Vel potest dici quod non lo-
quitur de praedestinatione praedestinationis sed
285 praeparationis qua per Legem disponebantur ad
vitam. — Vel potest dici quod non intraverunt
tot in primitiva Ecclesia quia « cum plenitudo
gentium intraverit, tunc et omnis Israel salvus
fiet » in Ecclesia finali.

Articulus quintus

Quinto quaeritur utrum praedestinati sit
certa sua praedestinatio. Et videtur quod
sic quia, ut dicitur I Ioh. III « Unctio
docebit vos de omnibus », et intelligitur de
2 omnibus pertinentibus ad salutem; sed prae-
destinatio maxime pertinet ad salutem quia
est causa salutis; ergo per unctionem acceptam
omnes homines certi redduntur de sua prae-
destinatione.

10 2. Praeterea, divinae bonitati convenit cuius
est omnia optimo modo facere ut homines
optimo modo ducat ad praemium; sed optimus
modus videtur ut unusquisque sit certus de
suo praemio; ergo unusquisque certus redditur
15 quod ad praemium perveniet qui illuc est per-
venturus, et sic idem quod prius.

3. Praeterea, dux exercitus omnes quos

adscribit ad meritum pugnae adscribit etiam
ad praemium, ut sicut sunt certi de merito sic
sint certi de praemio; sed homines certi sunt
20 quod sint in statu merendi; ergo et certi sunt
quod ad praemium pervenient, et sic idem
quod prius.

SED CONTRA est quod dicitur Eccl. IX¹
« Nemo ! scit utrum dignus odio vel amore sit ». 25 76^a

RESPONSIO. Dicendum quod non est incon-
veniens alicui suam praedestinationem reve-
lari, sed secundum legem communem non est
conveniens ut omnibus reveletur, duplici ra-
tione. Quarum prima potest sumi ex parte
30 eorum qui non sunt praedestinati: si enim
omnibus praedestinati sua praedestinatio sic
nota esset, tunc omnibus non praedestinati
certum esset se praedestinos non esse ex hoc
ipso quod se praedestinos nescirent, et hoc
35 quodam modo eos in desperationem induceret.
Secunda ratio potest sumi ex parte ipsorum
praedestinatorum: securitas enim negligentiam
parit, si autem certi essent de sua praedestina-
tione securi essent de sua salute, et ita non tan-
40 tam sollicitudinem apponerent ad mala vitanda.
Et propter hoc a divina providentia salubriter
est ordinatum ut homines suam praedestina-
tionem vel reprobationem ignorent.

1. Ad primum ergo dicendum quod cum
dicitur quod unctio docet de omnibus perti-
nentibus ad salutem, intelligendum est de illis
quorum cognitio ad salutem pertinet, non de
omnibus quae secundum se ad salutem perti-
45

A 288 tunc imp. (scil. tuc) A

3 Unctio docebit vos A] necessario docebit vos in marg. inf. al. manu: ad lectionem docebit (e Hieronymo) cf. Super Sent. III d. 35 q. 2 a. 1 qc. 1 sol. 37 Secunda] et praem. pA

Φ 276 haec quia] hoc quod Φ 277 de praedestinatione om. Φ (-δ) 280 hoc modo om. Φ 282-286 quia non...vitam
hom. om. α δ 288 et om. Φ
3 I om. Σ 4 docebit] docet Φ 7-9 per unctionem...praedestinatione] etc. α δ 10 bonitati] -tatis Φ convenit] om. α
post facere δ 15 illuc] illic Φ 21 sint] sunt Φ (-γ) om. γ 22 et sic...prius om. Σ 24 Sed contra] Preterea Σ quod
dicitur om. Φ 25 vel] an Φ 27 revelari] revelare Φ (-δ³) 32 sic om. Φ 37 ipsorum] om. α δ post praedestinatorum β
40 ita] ideo Φ 41 apponerent] ponerent Φ 41 mala vitanda] vitanda peccata α δ peccata add. β γ 46 docet...salutem] etc. Φ

286 Vel potest dici...: cf. Summa fr. Alexandri I pars n. 225 (p. 320), Albertus Super Sent. I d. 40 a. 11 ad 1, Bonaventura Super Sent. I d. 40 a. 2 q. 2 ad 3 et 4. 287 « cum plenitudo...: Rom. XI²⁸⁻³².

1 Parall.: I Pars q. 23 a. 1 ad 4. 3 Rectius II²⁷. 4 intelligitur...salutem: cf. Glossa interlin. super Ioh. xvi¹³ ut refert Tho-
mas infra q. 12 a. 2 q. 3. 10 cuius...facere: Dionys. ut infra q. 12 a. 5 30 in nota. 24 Eccl. IX¹: in eadem forma apud Thomam
infra q. 10 a. 10 51, Super Sent. III d. 23 q. 1 a. 2 arg. 1 (litt. autographae), Super Sent. IV d. 15 q. 1 a. 3 qc. 2 arg. 2, et pas-
sim. 'Et quidem caritatem et quidem odium non est cognoscens homo' sec. recens. Veteris Latinae, 'Et tamen nescit homo utrum
amore an odio dignus sit' sec. recens. Paris. (ms. Paris B. N. lat. 15467). 38 securitas...parit: cf. Hieron. Comment. in Is. VIII
c. 26 (PL 24, 311) et Comment. in Ier. VI c. 32 (PL 24, 929).

50 nent; cognitio autem praedestinationis non est necessaria ad salutem etsi ipsa praedestinatio sit necessaria.

2. Ad secundum dicendum quod non esset 55
conveniens modus dandi praemium, certificare de praemio habendo certitudine absoluta; sed conveniens modus est ut illi cui praemium praeparatur, detur certitudo condicionata: hoc est quod perveniet nisi ex ipso deficiat. Et talis certitudo unicuique praedestinato per virtutem 60
spei infunditur.

3. Ad tertium dicendum quod etiam hoc non potest esse alicui per certitudinem notum utrum sit in statu merendi, quamvis ex aliquibus coniecturis hoc possit probabiliter extimare: habitus enim numquam possunt cognosci nisi per 65
actus; actus autem virtutum gratuitarum habent maximam similitudinem cum actibus acquiratarum virtutum ut non possit de facili per huiusmodi actus certitudo de gratia haberi nisi forte per revelationem inde certificetur 70
aliquis ex speciali privilegio. Et praeterea in pugna saeculari ille qui est a duce exercitus adscriptus ad pugnam, non certificatur de praemio nisi sub condicione, quia « non coronabitur nisi qui legitime certaverit ».

Articulus sextus

Sexto quaeritur utrum praedestinatio possit 5
iuvare precibus sanctorum. Et videtur quod non quia eiusdem est adiuvari et impediri; sed praedestinatio non potest impe-

2. Praeterea, illud quo posito vel remoto

nihilominus alterum habet suum effectum, non iuvat ipsum; sed praedestinatio oportet quod suum effectum habeat cum falli non possit, sive oratio fiat sive non fiat; ergo praedestinatio orationibus non iuvatur. 10

3. Praeterea, nullum aeternum praeceditur ab aliquo temporali; sed oratio <est> temporalis, praedestinatio autem aeterna; ergo praedestinationem oratio praecedere non potest, et ita nec eam adiuvere. 15

4. Praeterea, membra corporis mystici gerunt in se similitudinem membrorum corporis naturalis, ut patet I Cor. xii¹²; sed unum membrum in corpore naturali non acquirit perfectionem suam per alterum; ergo nec in corpore mystico; sed membra corporis mystici maxime perficiuntur per praedestinationis effectus; ergo unus homo non iuvatur ad effectus praedestinationis consequendos precibus alterius. 20
25

SED CONTRA est quod dicitur Gen. xxv²¹ quod « Ysaac rogavit Deum pro Rebecca uxore sua eo quod sterilis esset, qui exaudivit eum et dedit conceptum Rebeccae », et ex illo conceptu natus est Iacob qui ab aeterno praedestinatus fuerat; nec umquam fuisset praedestinatio impleta nisi natus fuisset, quod oratione Ysaac est impetratum; ergo praedestinatio orationibus iuvatur. 30
35

2. Praeterea, in quodam sermone de conversione sancti Pauli legitur quasi ex persona Domini dicentis ad Paulum « Disposui in mente mea perdere te nisi Stephanus <servus> meus orasset pro te »; ergo oratio Stephani Paulum 40

A 53 non] ho in fine lin. praem. pA 61 hoc] de meri praem. pA 69 huiusmodi em. A] conf. pA 70 revelationem] aliquid s (vel f) add. pA 74 quia...nisi] nisi praem. pA
2 iuvare] idem conf. praem. pA 3 eiusdem] illud praem. pA 13 <est> suppl. cum Φ] om. A 16 eam adiuvere scrips.] ad (fort. inc. adiuvere pA sed deletio non est perspicua) praem. A 19 membrum] idem conf. et in fine lin. praem. pA 30 dedit] eum add. pA 39 <servus> suppl. cum fonte] om. A

Φ 51 ipsa om. Σ 58 perveniet] perveniat Φ 61 etiam om. Φ 64 extimare] existimare Φ 65 enim] om. α 8 quia ante habitus β 65 possunt cognosci] cognoscitur Φ 70 per revelationem] ex revelatione Φ inde om. Σ 74 sub condicione] conditionaliter Φ
4 impediri] prepediri Σ 10 fiat om. Φ 13 <est> suppl. Φ 14 autem] est add. Φ 16 eam om. Φ 21 suam] om. β sibi debitam nec praem. Σ 28 Deum] dominum Φ 33 quod] ergo Φ (-8) 39 <servus>] suppl. Φ (-8) filius suppl. 8^a

64 habitus...actus: Arist. ut supra q. 2 a. 2 219 in nota. 74 « non...: II Tim. 11⁸ sec. recens. Paris. (ms. Paris B. N. lat. 15467) et sec. Glossam Petri Lomb. ibid. (PL 192, 368 B), apud Thomam I Pars q. 95 a. 4 arg. 2, II-II q. 155 a. 4 arg. 2, III Pars q. 15 a. 2 arg. 1, et passim.

1 Parall.: I Pars q. 23 a. 8; Super Sent. I d. 41 a. 4. 36 quodam sermone: non invenimus, cf. tamen Sermo 382 c. 4 inter opera August. (PL 39, 1686), August. Sermo 204 n. 2 (PL 39, 2124), Sermo 215 n. 4 (PL 39, 2146), Guill. Peraldus Sermones de Sanctis XV (inter Opera omnia Guill. Alvern. Parisiis 1674, p. 380).

a reprobatione liberavit; ergo et per eam est praedestinatus, et sic idem quod prius.

3. Praeterea, aliquis potest alicui mereri primam gratiam, ergo eadem ratione et gratiam finalem; sed quicumque gratiam finalem habet est praedestinatus; ergo aliquis potest iuari orationibus alterius ad hoc quod sit praedestinatus.

4. Praeterea, Gregorius oravit pro Traiano et eum ab inferno liberavit, ut Damascenus narrat in quodam sermone de mortuis, et ita videtur quod ipse liberatus sit a societate reproborum orationibus Gregorii, et sic idem quod prius.

5. Praeterea, membra corporis mystici sunt similia membris corporis naturalis; sed membrum unum iuvatur per alterum in corpore naturali; ergo etiam in corpore mystico, et sic idem quod prius.

RESPONSIO. Dicendum quod praedestinationem iuari precibus sanctorum dupliciter potest intelligi: uno modo quod orationes sanctorum iuvent ad hoc quod aliquis praedestinetur; et hoc non potest esse verum neque de orationibus secundum quod in propria natura existunt quia temporales sunt, praedestinatio autem aeterna, neque etiam secundum quod existunt in Dei praesentia quia praesentia meritorum vel propriorum vel alienorum non est praedestinationis causa, ¹ ut supra dictum est. Alio modo potest intelligi praedestinationem precibus sanctorum iuari quod oratio iuvet ad consequendum praedestinationis effectum, sicut aliquis iuvatur instrumento quo suum opus perficit; et sic est inquisitum de hac quaestione ab omnibus qui Dei providentiam circa res humanas posuerunt. Sed diversimode est ab eis determinatum.

Quidam enim attendentes immobilitatem divinae ordinationis posuerunt quod oratio vel sacrificium vel huiusmodi in nullo prodesse potest; et haec dicitur fuisse Epicureorum opinio qui omnia immobiliter evenire dicebant ex dispositione superiorum corporum, quae deos nominabant.

Alii autem dixerunt quod secundum hoc sacrificia et orationes valent quia per huiusmodi mutatur praeordinatio eorum ad quos pertinet disponere de actibus humanis; et haec dicitur fuisse opinio Stoicorum qui ponebant res omnes regi quibusdam spiritibus, quos deos vocabant. Et cum ab eis esset aliquid praediffinitum, orationibus et sacrificiis poterat obtineri ut talis diffinitio mutaretur placatis deorum animis, ut dicebant. Et in istam sententiam quasi videtur incidisse Avicenna in fine suae Metaphysicae: ponit enim quod omnia quae aguntur in rebus humanis quorum principium est voluntas humana, reducuntur in voluntates animarum caelestium. Ponit enim corpora caelestia esse animata; et sicut corpus caeleste habet influentiam super corpus humanum, ita animae caelestes secundum eum habent influentiam super animas humanas et quod ad earum imaginationem sequuntur ea quae in his inferioribus eveniunt. Et ideo sacrificia et orationes valent secundum eum ad hoc quod huiusmodi animae concipiant ea quae nobis volumus evenire.

Sed istae positiones a fide sunt alienae quia prima positio tollit libertatem arbitrii, secunda autem tollit praedestinationis certitudinem. Et ideo aliter dicendum est quod praedestinatio divina numquam mutatur; sed tamen orationes et alia bona opera valent ad consequendum praedestinationis effectum: in quolibet enim ordine causarum attendendus est non solum

A 56 membrum] non est aliquod *praem.* pA 81 vel] *lit. imp. praem.* pA prodesse *legim.] conf. (scil. prodesse)* A 82 epicurorum A 84 deos] deus *imp. praem.* pA 85 nominabant] *mo praem.* pA 90 stoycorum A 112 tollit (e tollint pA) *em.* A 116 quolibet *em.* A] *conf.* pA

Φ 43 alicui] *om. β alii Σ* 44 gratiam] *om. Φ* 47 orationibus] precibus Φ 52 ipse *om. Σ* 55-59 Praeterea...prius *om. Σ* 62 intelligi] quia *add. Σ* 69 alienorum] aliorum Φ 72 iuari] posse *praem.* Φ 75 inquisitum] inquisitio Φ 82 epicurorum (*induc. A*) Φ 83 evenire] venire Φ 86 dixerunt] dicebant Φ (*def. 8^a*) 92 aliquid *om. Φ* 96 Avicenna] qui *add. Φ* 97 enim *om. Φ (cf. nota superior)* 105 ea] omnia Φ 107 quod] ut Φ 110 quia] eo quod Φ 113 est] scilicet *add. Φ* 114 divina *om. Σ* 117 attendendus] -dendum Φ

51 *De his qui in fide dorm.* n. 16 (PG 95, 261 D). 70 supra: a. 2. 82 Epicureorum...Stoicorum: utramque opinionem ad mentem Alberti (*Phys.* II tr. 2 c. 19) hic interpretatus est Thomas, cf. Tullius *De nat. deorum* I c. 18, ibid. II c. 16-23, Seneca *Nat. Quaest.* II c. 36 sqq. 95 dicebant: hic supra. 97 *Metaph.* X c. 1 (f. 108^a). 111 prima positio: Eccli. xvi¹⁴ et xvi¹⁸ ut refert Thomas *Cont. Gent.* III c. 73; secunda: Num. xxiii¹⁰ I Reg. xv²⁰ et Mal. iii⁴ ut refert Thomas *Cont. Gent.* III c. 95 et 96.

120 ordo primae causae ad effectum sed etiam ordo
causae secundae ad effectum et ordo causae
primae ad secundam quia causa secunda non
ordinatur ad effectum nisi ex ordinatione causae
primae; causa enim prima dat secundae quod
influxat super effectum suum, ut patet in libro
De causis.

125 Dico igitur quod praedestinationis effectus
est salus humana quae ab ea procedit sicut a
causa prima, sed eius possunt esse multae cau-
sae aliae proximae quasi instrumentales quae
sunt ordinatae a divina praedestinatione ad sal-
130 lutem humanam, sicut instrumenta applican-
tur ab artifice ad effectum artis explendum.
Unde sicut praedestinationis divinae est effec-
tus quod iste salvetur, ita et quod per orationes
talis vel per talia merita salvetur. Et hoc est
135 quod Gregorius dicit in I libro Dialogorum
«Ea quae sancti viri orando efficiunt, ita prae-
destinata sunt ut precibus obtineantur»; propter
quod, ut dicit Boetius in V De consolatione,
«preces cum rectae sunt, inefficaces esse non
140 possunt».

1. Ad primum igitur dicendum quod nihil
est quod ordinem praedestinationis possit infrin-
gere, et ideo impediri non potest; sed multa
sunt quae ordini praedestinationis subiacent ut
145 causae mediae, et ista dicuntur iuvare prae-
destinationem modo praedicto.

2. Ad secundum dicendum quod ex quo
praedestinatum est quod talis orationibus tali-
bus salvetur, non possunt orationes removeri
150 nisi praedestinatione remota; sicut nec salus
humana quae est praedestinationis effectus.

3. Ad tertium dicendum quod ratio illa pro-
cedit quod oratio non iuvet praedestinationem
quasi causa: et hoc concedendum est.

4. Ad quartum dicendum quod effectus 155
praedestinationis, qui sunt gratia et gloria, non
se habent per modum perfectionis primae sed
per modum perfectionis secundae; membra
autem corporis naturalis, quamvis non iuven-
tur ab invicem in perfectionibus primis conse- 160
quendis, iuvantur tamen invicem quantum ad
perfectiones secundas; et est etiam aliquod
membrum in corpore quod primo formatum
iuvat ad formationem aliorum membrorum,
scilicet cor, unde ratio procedit ex falso. 165

1. Ad primum autem in contrarium conce-
dimus.

2. Ad secundum dicendum quod Paulus
numquam fuit reprobatus secundum disposi-
tionem divini consilii, quod est immutabile, sed 170
solum secundum dispositionem divinae senten-
tiae, quae accipitur secundum inferiores causas,
quae quandoque mutatur; unde non sequitur
quod oratio fuerit praedestinationis causa, sed
quod iuverit solum ad praedestinationis effectum. 175

3. Ad tertium dicendum quod, quamvis
praedestinatio et gratia finalis convertantur,
tamen non oportet quod quicquid est causa
gratiae finalis quocumque modo sit etiam causa
praedestinationis, sicut patet ex supra dictis. 180

4. Ad quartum dicendum quod, quamvis
Traianus esset in loco reproborum, non tamen
erat simpliciter reprobatus: praedestinatum
enim erat quod precibus Gregorii salvaretur.

5. Quintum concedimus. 185

A 132 Unde sicut *inv.* pA 136 Ea quae] quod *praem.* pA 146 praedicto] *idem conf. praem.* pA 182-185 in loco...
concedimus in *appendice col. 76rb*

Φ 119 ordo] etiam *add.* Φ 122 enim] autem Φ 123 effectum] causatum Σ 134 talis] tales Φ per *om.* Σ est
quod] etiam Φ 135 Dialogorum] quod (*induc.* pA) *add.* Φ (-δ) quia *add.* δ 138 V De consolatione] libro de consolatione
v Φ (-γ) libro v de consolatione γ 141 igitur] ergo Φ 145 dicuntur] sunt que *praem.* Φ 148 praedestinatum] prescitum
Φ (-γ) 153 oratio *om.* Σ 161 invicem] ad *praem.* Φ (-γ) ab *praem.* γ 174 fuerit] fuit β γ sit δ 185 Quintum con-
cedimus *om.* Φ

124 Comm. 1. 135 Cap. 8 (PL 77, 188 B). 138 Prosa 6 (PL 63, 862 C). 163 primo...cor: cf. Arist. *De gen. ani-*
mal. II c. 5 et 6 (741 b 15 et 742 b 35) sec. transl. Scoti, vide Albertum *De animal.* XVI tr. 2 c. 2 n. 105 et c. 3 n. 112
(St II, 1120 et 1124).

QUAESTIO SEPTIMA

De libro vitae

1. *Utrum liber vitae sit quid creatum.*
2. *Utrum liber dicatur essentialiter vel personaliter in divinis.*
3. *Utrum liber vitae approprietur Filio.*
4. *Utrum liber vitae idem sit quod praedestinatio.*
5. *Utrum liber vitae dicatur respectu vitae increatae.*
6. *Utrum liber vitae dicatur respectu vitae naturae in creaturis.*
7. *Utrum liber vitae dicatur simpliciter respectu vitae gratiae.*
8. *Utrum possit dici liber mortis sicut dicitur liber vitae.*

APPENDIX: 9. *Utrum aliquid de libro vitae de-
leri possit.*

Articulus primus

76na

Quaestio est de libro vitae. Et primo quaeritur utrum liber vitae sit quid creatum. Et videtur quod sic quia Apoc. xx¹² super illud 'Alius liber apertus est qui est vitae',
5 glosa « id est Christus qui tunc apparebit potens et suis dabit vitam »; sed Christus in iudicio apparebit in forma humana quae non est aliquid increatum; ergo liber vitae nihil increatum dicit.

10 2. Praeterea, Gregorius in Moralibus dicit

quod 'liber vitae dicitur ipse iudex venturus quia quisquis eum viderit, mox cuncta quae fecit ad memoriam revocabit'; sed Christo datum est iudicium secundum humanam naturam, ut patet Ioh. v²⁷ « Potestatem dedit ei iudicium facere quia Filius hominis est »; ergo Christus secundum humanam naturam est liber vitae, et sic idem quod prius.

3. Praeterea, liber dicitur ex hoc quod est receptivus scripturae; sed receptivum dicitur aliquid ex potentia materiali quae in Deo esse non potest; ergo liber vitae non dicit aliquid increatum.

4. Praeterea, liber cum importet quandam collectionem, designat distinctionem et differentiam; sed in natura increata quae est simplicissima, nulla diversitas invenitur; ergo liber ibi dici non potest.

5. Praeterea, in quolibet libro differt scriptura libri ab ipso libro; scriptura autem libri sunt figurae quibus cognoscuntur quae in libro leguntur, ideae autem quibus Deus res cognoscit non sunt aliud quam divina essentia; ergo ipsa natura increata liber dici non potest.

6. Sed dicebat quod, quamvis in natura divina non sit aliqua differentia realis, est ibi tamen aliqua differentia secundum rationem. — Sed contra, quod est secundum rationem solum, est in intellectu nostro tantum; si igitur differentia quam liber requirit est solum se-

A 3 xx (e xxj pA) em. A super] q praem. pA 4 Alius liber] li praem. pA apertus est qui] qui praem. pA 12 mox] ut (?) praem. pA 17 liber (ex iliber pA) em. A 20 receptivus] idem conf. et imp. praem. pA 27 liber ibi dici] d praem. pA 30 libri² (ex ilibri pA) em. A

Φ 2 quid] aliquid Φ 3 super illud om. Σ 4 vitae] liber praem. Φ 6 Christus] contra α γ contra praem. β 7 apparebit] erit (erat γ) post humana Σ 15 Ioh.] phil' Σ (-8²) 31 sunt] dicuntur Φ cognoscuntur] cognoscimus Φ 32 leguntur] scripta sunt et praem. Φ 33 aliud] ad Σ (-8²)

1 Parall.: *Super Sent. III* d. 31 q. 1 a. 2 qc. 1; *I Pars* q. 39 a. 8. 5 *Ordin.* ibid. 7 apparebit...humana: cf. Petrus Lomb. *Lib. Sent.* IV d. 48 c. 1-2. 10 XXIV c. 8 (PL 76, 295 B).

cundum rationem, oportet quod sit tantum in intellectu nostro liber vitae, et ita non erit aliquid increatum.

7. Praeterea, liber vitae videtur esse cognitio divina de salvandis; cognitio autem salvandorum sub visionis scientia continetur: cum igitur anima Christi in Verbo omnia videat quae Deus cognoscit scientia visionis, videtur quod etiam numerum electorum et omnes electos cognoscat; ergo anima Christi liber vitae dici potest, et sic dicit aliquid creatum.

8. Praeterea, Eccli. xxv³² dicitur 'Haec omnia liber vitae', glosa «id est Novum et Vetus testamentum»; sed Novum et Vetus testamentum sunt quid creatum; ergo liber vitae dicit quid creatum.

9. Praeterea, liber videtur ex hoc dici quod in eo est aliquid scriptum, scriptura autem aliquam difformitatem requirit, unde et intellectus noster in sui principio propter sui puritatem comparatur 'tabulae in qua nihil est scriptum'; sed divina natura est purior multo et simplicior quam intellectus noster; ergo non potest dici liber.

10. Praeterea, liber est ad hoc ut in eo legatur; sed non potest dici quod divina natura sit liber quia ipse in se ipso legat, ut patet per Augustinum qui dicit quod non dicitur liber vitae quia aliquid in se ipso legat ad hoc quod cognoscat in se quae prius nescivit; similiter nec potest dici liber quia aliquis alius in eo legat: nullus enim potest legere aliquid nisi ubi invenitur aliqua difformitas, sicut in charta non scripta nihil legitur propter sui uniformitatem; ergo divina natura increata liber dici non potest.

11. Praeterea, a libro non accipitur cognitio de rebus quasi a causa rerum sed quasi a signo;

sed in Deo accipitur notitia de rebus non quasi a signo sed quasi a causa; ergo liber vitae divina cognitio dici non potest.

12. Praeterea, nihil est signum sui ipsius; liber autem est signum veritatis; ergo cum Deus sit ipsa veritas non potest ipsemet liber dici.

13. Praeterea, alio modo est scientiae principium liber et magister; sed sapientia omnis dicitur esse a Deo quasi a magistro; non ergo quasi a libro.

14. Praeterea, alio modo repraesentantur res in speculo et in libro; sed Deus dicitur speculum, Sap. vii²⁶, propter hoc quod res omnes repraesentantur in ipso; ergo non potest vel debet dici liber.

15. Praeterea, ab uno libro originali etiam qui transcribuntur libri dicuntur; sed mentes hominum et angelorum quodam modo transcribuntur a mente divina dum ab ea cognitionem de rebus suscipiunt; si ergo mens divina liber vitae dicitur, et mentes creatae libri debent dici, et sic liber vitae non semper dicit aliquid increatum.

16. Praeterea, liber vitae videtur importare repraesentationem vitae et quandam causalitatem ad vitam; sed hoc totum convenit Christo secundum quod homo quia in ipso sicut in exemplari repraesentatur omnis vita gratiae et gloriae, unde dictum est Moysi, Exodi xxv⁴⁰ «Vade et fac omnia secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est»; similiter ipse nobis vitam promeruit; ergo ipse Christus secundum quod homo potest dici liber vitae.

SED CONTRA est quod dicit Augustinus XX De civitate Dei «Quaedam vis est intelligenda divina qua fiet ut cuique opera sua vel bona vel mala in memoriam revocentur, quae nimi-

A 42 liber] *idem conf. praem.* pA 50 ergo] et ita *praem.* pA 51 et sic...creatum in marg. A] om. pA 53 liber (ex iliber pA) em. A 63 noster] *idem conf. praem.* pA 67 ipse A et cet. codd. 68 non] *ideo add. pA (deletio confusa)* 84 liber (ex iliber pA) em. A 97 a (ex apud pA) em. A 105 quia] g *praem.* pA 109 similiter] Ergo liber vite *praem.* pA
 Φ 42 aliquid] quid Φ 47 igitur] enim Φ 51 dicit] est Φ 52 xxiv] xxiii (sae 23) Φ 54 Novum...testamentum] hec α 8¹ hic 8² hec *add.* γ 57 hoc] eo Φ 68 dicitur] *ideo praem.* Σ (-8¹) *ideo add.* β 71 aliquis om. Σ 74 nihil] vel Φ (-8) ut 8¹ 78 quasi (1 et 2)] tamquam (1 et 2) Φ 79 notitia] scientia Φ 83 signum] ipsius *add.* Σ sui ipsius *add.* β 86 et] quam Φ 87 quasi] tamquam Φ 89 repraesentantur] -atur β 8 presentatur α γ 90 et] quam Σ quam etiam β 92 potest vel om. Φ 96 hominum et angelorum] humane et angelice Φ 98 suscipiunt] accipiunt Φ 101 aliquid] quid Φ 105 quia] etiam *add.* Σ quod etiam β . 107 unde] ut Φ 110 Christus om. Φ 112 XX] in *praem.* Φ (-8¹) 114 vel om. Φ 115 in] ad Φ

46 visionis scientia: cf. supra q. 2 a. 9 8 in nota. 47 anima Christi...: cf. infra q. 8 a. 4. 53 *Interlin.* ibid. 61 'tabulae...scriptum': Arist. *De anima* III c. 4 (429 b 31) sec. transl. veterem (ed. Alonso, p. 395,1) ut refert Thomas q. 8 a. 5 63. 68 *De civ. Dei* XX c. 15 (PL 41, 681). 107 Exodi xxv⁴⁰ 'Inspice et fac...' sec. recens. Paris. (ms. Paris B. N. lat. 15467), 'Vide ut facias omnia secundum speciem quam ostendi tibi in monte' sec. recens. Veteris Latinae. 113 Cap. 14 (PL 41, 680).

rum vis divina libri nomen accepit»; sed vis divina est quid increatum; ergo et liber vitae dicit quid increatum.

2. Praeterea, Augustinus dicit in eodem libro quod «liber vitae est praescientia divina quae falli non potest»; sed praescientia est quid increatum; ergo et liber vitae.

RESPONSIO. Dicendum quod liber in divinis non potest dici nisi metaphorice, ¹ ut ipsa re-
praesentatio vitae liber vitae dicatur. Et secundum hoc sciendum est quod vita dupliciter re-
praesentari potest: uno modo ipsa vita secundum se, alio modo secundum quod ab aliquibus participabilis est. Vita autem secundum se ipsam repraesentari potest dupliciter: uno modo per modum doctrinae, quae quidem repraesentatio maxime pertinet ad auditum qui est maxime sensus disciplinalis, ut dicitur in principio De sensu et sensato; et hoc modo liber vitae dicitur in quo continetur doctrina de vita consequenda, et sic Novum et Vetus testamentum liber vitae dicitur. Alio modo per modum exemplaris, et haec quidem repraesentatio pertinet ad visum; et sic liber vitae dicitur ipse Christus quia in eo sicut in exemplari possumus aspicere qualiter sit vivendum ut perveniamus ad vitam aeternam.

Sic autem nunc non agimus de libro vitae sed secundum quod liber vitae dicitur repraesentatio eorum qui ad vitam pervenient, qui dicuntur in libro vitae conscripti secundum quandam similitudinem ad res humanas. In qualibet enim multitudine quae providentia regitur alicuius gubernantis, ad multitudinem illam nullus admittitur nisi secundum gubernantis ordinationem: et ideo illi qui debent

admitti in collegium multitudinis conscribuntur quasi illius multitudinis consortes; et ex illa conscriptione dirigitur princeps multitudinis in admittendis vel excludendis ad consortium multitudinis sibi subiectae. Multitudo autem illa quae eminentissimo modo divina providentia gubernatur, est collegium Ecclesiae triumphantis quae et Civitas Dei nominatur in Scripturis: et ideo conscriptio eorum qui ad illam societatem sunt admittendi, sive repraesentatio, liber vitae dicitur; quod patet ex modo loquendi in Scripturis: dicitur enim Luc. x²⁰ «Gaudete quia nomina vestra scripta sunt in libro vitae, in caelis», et Is. iv⁸ «Sanctus vocabitur omnis qui scriptus est in vita in Ierusalem», et Hebr. xii²² «Accessistis ad civitatem Dei viventis, Ierusalem caelestem, et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in caelis». Oportet igitur, ut similitudinem sequamur, ut ex hac conscriptione dirigatur ad vitam conferendam ille qui tali multitudini praeest, quod soli Deo convenit; ipse autem non dirigitur aliquo creato cum sit regula a nullo extrinseco directus; unde liber vitae secundum quod nunc de eo loquimur, aliquid increatum dicit.

1-2. Ad primum igitur et secundum patet responsio ex dictis: loquitur enim glosa et auctoritas Gregorii de libro vitae secundum aliam acceptionem secundum quam dicitur exemplar vivendi, quo inspecto quilibet scire poterit in quo exemplari concordaverit et in quo discordaverit.

3. Ad tertium dicendum quod in illis quae translative dicuntur de Deo, hoc est generaliter observandum quod secundum nihil imperfec-

A 127 uno] *idem conf. praem.* pA 132 auditum *em.* A] *conf.* pA 137 dicitur *clare in marg.* A] *conf. et supra ras.* pA 146 secundum] *ex praem.* pA 159 nominatur *scrips.*] *conf. (scil. noia?)* A 162 quod] *Vnde praem.* pA

Φ 117 ergo et] non ergo α γ ergo δ (*non liquet* β) 120 libro *om.* Φ 122 et...vitae] *etc.* Φ 125 dicatur] nec est inconveniens quod diversis conveniat quia similitudo potest (*potest similitudo δ?*) a diversis accipi. liber enim dicitur quod est representans vitam (*representativus vite δ?*) *add. δ* 126 est *om.* Φ 133 disciplinalis] *plinabilis potius α* discipulis β *non liquet γ δ* 137 dicitur] dicuntur Φ 145 qui] que Φ pervenient] pertinent Σ perveniant β 152 in] ad Φ 155 consortium] illius *add. Φ* 157 illa *om.* Φ 159 et *om.* Φ nominatur] vocatur (*notatur potius γ*) Φ 160 eorum] illorum Φ 165 in libro vitae *post caelis* Φ 165 et *om.* Φ 166 est] fuerit Φ in² *om.* Φ 167 et *om.* Φ 168 viventis] et vi α γ et in β δ 174 aliquo] *ab praem.* Φ

120 Cap. 15 (PL 41, 681). 134 De sensu 2 (437 a 12). 146 conscripti: cf. Glossa Petri Lomb. super Hebr. xii²² (PL 192, 508 B). Isid. Etymol. IX c. 4 (PL 82, 349 C), cf. etiam Thomas Super Hebr. xii²². 164 Luc. x²⁰: sec. recens. Paris. (ms. Paris B. N. lat. 15467), 'Gaudete quia nomina vestra scripta sunt in libro vite' sic apud ipsum Thomam Super Sent. III d. 31 q. 1 a. 2 qc. 3 sed c. 2 (litterae autographae).

tionis in divinam praedicationem assumuntur;
et ideo auferendum est quicquid ad materialitatem vel privationem vel temporalitatem pertinet. Quod autem liber sit receptivus alicuius extraneae impressionis, convenit libro in quantum est temporalis et de novo conscriptus; et secundum hoc in divinam praedicationem non venit.

4. Ad quartum dicendum quod de ratione libri est quod importet differentiam eorum quae cognoscuntur per librum quia per unum librum multorum cognitio traditur; sed quod oporteat ad multorum cognitionem tradendam in ipso libro esse diversitatem est ex defectu libri: multo enim esset liber perfectior si per unum quid posset omnia edocere quae per multa edisserit. Unde cum in Deo sit summa perfectio, ipse talis liber est qui multa demonstrat per id quod est maxime unum.

5. Ad quintum dicendum quod hoc est ex defectu libri materialis quod litterae in eo scriptae differunt a charta in qua scribuntur: hoc enim ad eius compositionem pertinet, ex qua contingit ut habens non sit id quod habetur; et ideo in Deo huiusmodi rationes rerum non differunt ab eius essentia secundum rem sed secundum rationem tantum.

6. Ad sextum dicendum quod, quamvis diversitas inter scripturam et id in quo scribitur sit in ratione tantum, tamen repraesentatio quae complet rationem libri non est tantum in ratione nostra sed in Deo; et ideo liber vitae secundum rem est in Deo.

7. Ad septimum dicendum quod liber vitae, ut dictum est, habet dirigere Deum qui dat vitam in hoc quod vitam det; quamvis autem anima Christi habeat in se cognitionem omnium salvandorum, tamen ex hac cognitione non dirigitur Deus sed ex cognitione increata quae est ipse: unde scientia animae Christi non potest dici liber vitae secundum quod nunc de eo loquimur.

8. Ad octavum patet responsio ex dictis.

9. Ad nonum dicendum quod, quamvis in Deo nulla sit diversitas sed summa puritas, tamen comparatur libro scripto et non tabulae non scriptae sicut intellectus noster: intellectus enim noster secundum hoc tabulae rasae comparatur quod est in potentia ad omnes formas intelligibiles et nullam earum habet in actu; sed in intellectu divino sunt omnes formae rerum in actu et omnes in eo sunt unum, et ideo cum uniformitate ¹ stat ibi ratio scripturae.

10. Ad decimum dicendum quod in libro vitae et ipse Deus legit et alii legere possunt secundum quod eis datur. Nec Augustinus removere intendit quin Deus in libro vitae legat, sed quia hoc modo non legit ut cognoscat ea quae prius nescivit; alii etiam in eo legere possunt quamvis sit uniformis per totum in quantum secundum unum et idem est ratio diversorum.

11. Ad undecimum dicendum quod similitudo rei est duplex: una quae est exemplaris, et haec est causa rei; alia quae est exemplata, et haec est effectus et signum rei. Liber autem apud nos conformatur scientiae nostrae quae est causata a rebus, et ideo ab eo accipitur cognitio de rebus non sicut a causa sed sicut a signo; sed scientia Dei est causa rerum continens rerum similitudines exemplares, et ideo a libro vitae accipitur scientia sicut a causa et non sicut a signo.

12. Ad duodecimum dicendum quod liber vitae et est ipsa veritas increata et est similitudo veritatis creatae, sicut liber creatus est signum veritatis.

13. Ad tertium decimum dicendum quod in Deo exemplaris causa et efficiens incidunt in idem, et ideo ex hoc quod est causa exemplaris potest dici liber; ex hoc autem quod efficiens sapientiae causa est potest dici magister.

14. Ad quartum decimum dicendum quod repraesentatio speculi in hoc differt a repraesentatione libri quod repraesentatio speculi immediate refertur ad res, sed libri mediante

A 198 unum] hunc *praem.* pA 219 ratione] lib. *add.* pA et ideo...Ad septimum] . § Ad *praem.* pA 230 patet] dicendum quod *praem.* pA 240 (uni)formitate in *appendice col. 76vb* 245 non *conf.* A 256 non sicut] s *imp. praem.* pA 266 exemplaris causa] ratio *praem.* pA incidunt] ind *praem.* pA

Φ 191 receptivus] acceptivus Φ 201 est] hoc *praem.* Φ 203 unum quid] unumquodque Φ 227 increata] intrinseca Φ 229 nunc] hic *post* de eo Φ 234 non scriptae] scripte Φ (-8) 237 nullam earum habet] nulla earum (eorum 8°) sit Φ 245 ea om. Φ 267 quod est om. Φ

cognitione: continentur enim in libro figurae
275 quae sunt signa vocum, quae sunt signa intel-
lectuum, qui sunt similitudines rerum; in spe-
culo autem ipsae rerum formae resultant. In
Deo autem resultant utroque modo rerum spe-
cies in quantum ipse cognoscit res et cognoscit
280 se cognoscere eas; et ideo ratio speculi et ratio
libri ibi invenitur.

15. Ad quintum decimum dicendum quod
etiam mentes sanctorum libri dici possunt, ut
patet Apoc. xx¹² «Libri aperti sunt», quod
285 Augustinus exponit de cordibus iustorum; non
tamen possunt dici libri vitae per modum
prius dictum, ut ex dictis patet.

16. Ad sextum decimum dicendum quod,
licet Christus secundum quod homo sit exem-
290 plar et causa vitae aliquo modo, non tamen se-
cundum quod homo est causa vitae gloriae per
auctoritatem nec est exemplar Deum dirigens
ad dandum vitam; unde secundum quod homo
non potest dici liber vitae.

Articulus secundus

Secundo quaeritur utrum liber vitae dica-
tur essentialiter vel personaliter in divi-
nis. Et videtur quod personaliter: in Psal. di-
citur «In capite libri scriptum est de me»,
5 glosa «apud Patrem qui est caput mei»; sed
nihil habet caput in divinis nisi quod habet
principium: quod autem habet principium in
divinis dicitur personaliter; ergo liber vitae
personaliter dicitur.

10 2. Praeterea, sicut verbum dicit notitiam
ex alio procedentem, ita et liber quia scriptura
libri a scriptore procedit; sed verbum ratione
praedicta dicitur personaliter in divinis; ergo
et liber vitae.

3. Sed dicebat quod verbum importat pro-
cessum realem, liber autem vitae processum
rationis tantum. — Sed contra, nos non pos-
sumus nominare Deum nisi ex his quae apud
nos sunt; sed sicut apud nos verbum procedit
20 a prolato realiter distinctum ab eo, ita et liber
a scriptore; ergo eadem ratione utrumque
importabit in divinis distinctionem realem.

4. Praeterea, verbum vocis magis distat a
dicente quam verbum cordis et adhuc magis
verbum scripturae quod significat verbum vo-
cis; si ergo verbum divinum quod sumitur ad
similitudinem verbi cordis, ut Augustinus dicit,
realiter distinguitur a dicente, multo fortius
liber qui scripturam importat.

5. Praeterea, illud quod attribuitur alicui
oportet quod ei conveniat secundum omnia
quae sunt de ratione ipsius; sed de ratione libri
non solum est quod aliquid repraesentet, sed
etiam quod ab aliquo scribatur; ergo in divinis
accipitur nomen libri secundum quod est ab
35 alio, et sic personaliter dicitur.

6. Praeterea, sicut de ratione libri est quod
legatur ita et quod scribatur; sed secundum
quod scribitur est ab alio, secundum autem
quod legitur est ad alium; ergo de ratione libri
est quod sit ab alio et ad alium, ergo liber vitae
dicitur personaliter.

7. Praeterea, liber vitae dicit notitiam ex-
pressam ab alio; sed quod exprimitur ab alio
oritur ab eo; ergo liber vitae importat relatio-
nem originis, et sic dicitur personaliter.

SED CONTRA est quod liber vitae est ipsa
divina praedestinatio, ut Augustinus dicit in
libro De civitate Dei, et ut habetur in glosa
Apoc. xx¹²; sed praedestinatio dicitur essen-
50 tialiter et numquam personaliter; ergo et liber
vitae.

A 274 continentur enim] sunt enim *praem.* pA 277 rerum] *idem conf. praem.* pA 283 etiam] alii *add.* pA 292 Deum]
divinam *praem.* pA 293 ad dandum] da *praem.* pA
26 divinum] cordis *praem.* pA 39 ab alio] ad alium *praem.* pA 45 liber] il *praem.* pA 46 personaliter] *idem conf.*
praem. pA 49 ut] h (*imp.*) ut *add.* pA
Φ 276 qui] que Φ 285 de cordibus] *lac.* α δ⁸ de conscientis γ mentes δ⁸
3 Psal.] enim *add.* Φ 4 scriptum...me] etc. Φ 6 nihil] *idem* Φ (-γ) vere *add.* γ 20 a prolato] *om.* Φ (-δ) a pro-
latione *ante* procedit δ 20 realiter] et *add.* Φ 28 fortius] magis Φ 38 et *om.* Φ 39 autem *om.* Φ 41-44 ergo...ex-
pressam ab alio *om.* α δ⁸

285 De civ. Dei XX c. 14. (PL 41, 680).
1 Parall.: ut supra a. 1. 3 Ps. xxxix⁸. 5 Ordin. et Glossa Petri Lomb. ibid. (PL 191, 403 B). 27 De Trin. XV c. 11
(PL 42, 1071). 37 Praeterea...: argumentum desumptum esse videtur ex Summa fr. Alexandri I pars n. 256 (p. 348).
49 XX c. 15 (PL 41, 681); rectius Glossa interlin. super Phil. iv⁸ et Glossa Petri Lomb. ibid. (PL 192, 252 C) ut refert Thomas
Super Sent. III d. 31 q. 1 a. 2 qc. 3 arg. 1.

RESPONSIO. Dicendum quod quidam dixerunt quod liber vitae dicitur quandoque personaliter quandoque essentialiter; secundum enim
 55 quod transfertur in divina ex ratione scripturae, ¹ personaliter dicitur: secundum hoc enim importat originem ab alio, liber enim nonnisi ab alio scribitur; secundum autem
 60 quod importat repraesentationem eorum quae in libro scribuntur, sic dicitur essentialiter. Sed ista distinctio non videtur esse rationabilis quia nomen aliquod dictum de Deo non dicitur personaliter nisi de sui ratione relationem
 65 originis importet, secundum hoc quod in divinam praedicationem venit. In his autem quae translative dicuntur, non accipitur metaphora secundum quamcumque similitudinem sed secundum convenientiam in illo quod est de
 70 propria ratione rei cuius nomen transfertur: sicut nomen leonis in Deo non transfertur propter convenientiam quae est in sensibilitate sed propter convenientiam in aliqua proprietate leonis; unde et liber vitae non transfertur ad
 75 divina secundum id quod est commune omni artificiato sed secundum id quod est proprium libri in quantum est liber. Procedere autem a scriptore convenit libro non in quantum est liber sed in quantum est artificiatum: sic enim
 80 et domus est ab aedificatore et cultellus a fabro; sed repraesentatio eorum quae scribuntur in libro est de propria ratione libri in quantum huiusmodi: unde tali repraesentatione manente etiam si ab alio scriptus non esset, esset quidem liber sed non esset artificiatum. Unde patet
 85 quod liber non transmittitur ad divina ex hoc quod ab alio scribitur sed ex hoc quod repraesentat ea quae scribuntur in libro; et ideo, cum repraesentatio sit communis toti Trinitati, liber

in divinis non dicitur personaliter sed essentialiter tantum. 90

1. Ad primum igitur dicendum quod ea quae in divinis essentialiter dicuntur aliquando pro personis supponunt; unde hoc nomen Deus
 95 quandoque supponit pro persona Patris et quandoque pro persona Filii, ut cum dicitur Deus generans vel Deus genitus; et ita etiam liber quamvis essentialiter dicatur, tamen potest supponere pro persona Filii, et secundum hoc dicitur habere caput vel principium in divinis. 100

2. Ad secundum dicendum quod verbum secundum suam rationem qua in divinis dicitur importat originem ex alio, ut in quaestione De Verbo dictum est; liber autem non importat originem ex sua ratione secundum quam ad divina transmittitur, et ideo non est simile. 105

3. Ad tertium dicendum quod, quamvis liber apud nos realiter procedat a scriptore sicut verbum a prolatore, tamen ista processio non importatur in nomine libri sicut importatur in nomine verbi: non enim plus importatur in nomine libri processio a scriptore quam in nomine domus processio ab aedificatore. 110

4. Ad quartum dicendum quod ratio illa procederet si in ratione libri esset ratio verbi scripti; hoc autem non est verum, unde ratio non sequitur. 115

5. Ad quintum dicendum quod ratio illa tenet in his quae proprie dicuntur; in his autem quae metaphorice dicuntur, sicut liber, non oportet quod conveniat ei de quo praedicatur secundum omnia quae ei conveniunt proprie: alias oporteret quod Deus qui dicitur leo metaphorice, haberet ungulas et pilos. 120

6. Ad sextum patet ex dictis. 125

7. Et similiter ad septimum.

A 96 ut cum] et secundum *praem.* pA (cf. lin. 99) 111 plus in marg. A] om. pA 116 unde] h. *praem.* pA 121 quo] vere add. pA 125 dictis.] et vii add. pA

Φ 61 sic om. Φ 62 esse om. Φ 64 relationem originis] originem relationis Φ 73 propter] per Φ (-δ¹) 77 est om. Φ 80 aedificatore] artifice Φ 92 igitur] ergo Φ 95 et om. Φ 106 transmittitur] transfertur α δ vel transfertur add. β 112 libri processio] libri processus β δ¹ processus Σ (-δ¹) 113 processio] processus Φ (-δ) 121 ei de] eidem Φ praedicatur] predicta Φ 124 haberet] om. α β post pilos γ post ungulas δ 125 patet] responsio add. Φ

53 quidam: cf. *Summa fr. Alexandri* I pars n. 256 (p. 348) et *Alex. Halensis Quaest. disp.* 'antequam esset frater' q. 41 m. 1. 104 dictum est: supra q. 4 a. 2.

Articulus tertius

Tertio quaeritur utrum liber vitae approprietur Filio. Et videtur quod non: liber enim vitae ad vitam pertinet; sed vita Spiritui Sancto attribuitur in Scripturis, Ioh. vi⁶⁴ « Spiritus est qui vivificat »; ergo et liber vitae Spiritui Sancto appropriari debet et non Filio.

2. Praeterea, principium in unoquoque potissimum est; sed Pater dicitur caput sive principium libri, ut patet in Psal. « In capite libri scriptum est de me »; ergo Patri appropriari debet nomen libri.

3. Praeterea, illud in quo aliquid scribitur habet proprie rationem libri; sed in memoria dicitur aliquid scribi; ergo memoria habet rationem libri; sed memoria appropriatur Patri, sicut intelligentia Filio et sicut voluntas Spiritui Sancto; ergo liber vitae debet Patri appropriari.

4. Praeterea, caput libri Pater est; sed in capite libri, ut in Psal. habetur, scribitur de Filio; ergo Pater est liber Filii, et sic Patri debet liber appropriari.

SED CONTRA est quod Augustinus dicit quod « liber vitae est praescientia Dei »; sed scientia Filio appropriatur, <I> Cor. i²⁴ « Christum Dei virtutem et Dei sapientiam »; ergo et liber vitae Filio appropriatur.

2. Praeterea, liber repraesentationem importat, sicut et speculum et imago et figura et character; sed omnia ista Filio attribuuntur; ergo et liber vitae Filio appropriari debet.

RESPONSIO. Dicendum quod appropriare nihil est aliud quam commune trahere ad proprium. Illud autem quod est commune toti

Trinitati non potest trahi ad proprium alicuius personae ex hoc quod magis uni personae quam alii conveniat – hoc enim aequalitati personarum repugnaret –, sed ex hoc quod id quod est commune habet maiorem similitudinem cum proprio unius personae quam cum proprio alterius; sicut bonitas habet quandam convenientiam cum proprio Spiritus Sancti qui procedit ut amor: est enim bonitas obiectum amoris, unde Spiritui Sancto appropriatur. Et similiter potentia Patri quia potentia in quantum huiusmodi est quoddam principium; Patri autem proprium est esse principium totius deitatis. Et eadem ratione sapientia¹ appropriatur Filio quia habet convenientiam cum proprio eius: procedit enim Filius a Patre ut verbum, quod nominat processionem intellectus. Unde cum liber vitae ad notitiam pertineat, Filio appropriari debet.

1. Ad primum igitur dicendum quod, quamvis vita approprietur Spiritui Sancto, cognitio vitae appropriatur Filio; hanc autem liber vitae importat.

2. Ad secundum dicendum quod Pater dicitur caput libri non quia sibi ratio libri magis conveniat quam Filio, sed quia Filius cui appropriatur liber vitae, a Patre oritur.

3. Ad tertium dicendum quod non est inconveniens aliquid appropriari diversis personis ratione diversa; sicut donum sapientiae appropriatur Spiritui Sancto in quantum est donum, omnis enim doni principium est amor, sed appropriatur Filio in quantum est sapientia; similiter etiam memoria appropriatur Patri in quantum est principium intelligentiae, secundum autem quod est quaedam potentia cognitiva appropriatur Filio: et hoc modo in

A 2 liber] quia *praem.* pA 7 principium *conf.* A 15 appropriatur Patri] p *praem.* pA 17 liber] il *praem.* pA 23 est quod] quod *praem.* pA 23 dicit *em.* A] *conf.* pA 25 <I> *suppl.*] *om.* A 29 et imago] *idem conf.* *praem.* pA 33 quam scrips. cum Φ] quod (*casu om. compl. abbr.*) A 38 hoc quod] q *praem.* pA 41 bonitas] am (*inc. amor?*) *praem.* pA 47 principium totius scrips. cum fonte et ipso Thoma I Pars q. 33 a. 1 sed c.; q. 39 a. 5 arg. 6] *inv.* A 62 inconveniens] con *praem.* pA

Φ 3 sed vita] que Φ (-γ) qui γ 6 appropriari debet] appropriatur Φ 7 principium] primum Φ 16 sicut² *om.* Φ 22 liber *om.* Φ 25 <I> *suppl.* Φ 29 et¹ *om.* Φ 30 attribuuntur] appropriantur vel *praem.* Φ 32 appropriare] -priari Φ 39 habet] *om.* δ¹ post maiorem Φ (-δ¹) 40 cum proprio] ad id quod est proprium Φ 47 deitatis] divinitatis Φ 55 Sancto] tamen *add.* Φ 68 etiam] et ante similiter Φ

¹ Parall.: ut supra a. 1. 9 Ps. xxxix⁸. 20 Ps. xxxix⁸. 23 *De civ. Dei* XX c. 15 (PL 41, 681) ut refert Thomas *Super Sent.* III d. 31 q. 1 a. 2 qc. 1 sed c., ad verbum habetur in *Glossa ordin.* et *interlin.* super Apoc. xx¹⁵. 30 omnia... attribuuntur: scil. speculum Sap. vii¹⁸, imago Col. i¹⁵, figura et character Hebr. i⁸. 41 bonitas...potentia...sapientia: cf. Petrus Lomb. *Lib. Sent.* I d. 34 c. 3. 47 principium totius deitatis: Petrus Lomb. *Lib. Sent.* I d. 29 c. 1 ut refert Thomas *Super Sent.* I d. 29 a. 1 sed c. 1, vide etiam August. *De Trin.* IV c. 20 (PL 42, 908).

memoria dicitur aliquid scribi, et sic memoria potest habere rationem libri. Unde et liber magis appropriatur Filio quam Patri.

- 75 4. Ad quartum dicendum quod, quamvis liber vitae appropriatur Filio, tamen etiam convenit Patri cum sit commune non proprium; et ideo non est inconveniens si in Patre aliquid scribi dicatur.

Articulus quartus

Quarto quaeritur utrum liber vitae sit idem quod praedestinatio. <Et videtur quod sic>: Augustinus enim dicit quod liber vitae est praedestinatio eorum quibus debetur vita aeterna.

2. Praeterea, attributa divina per effectus eorum cognoscimus; sed idem est effectus praedestinationis et libri vitae, scilicet finalis gratia et gloria; ergo idem est praedestinatio quod liber vitae.

3. Praeterea, quicquid dicitur metaphorice in divinis oportet reduci ad aliquid proprie dictum; sed liber vitae dicitur metaphorice in divinis, ut ex dictis patet; ergo oportet ad aliquid proprie dictum reducere; sed non potest ad aliud reduci quam ad praedestinationem; ergo liber vitae est idem quod praedestinatio.

SED CONTRA, liber dicitur ex hoc quod in eo aliquid scribitur; sed ratio scripturae ad praedestinationem non pertinet; ergo praedestinatio non est idem quod liber vitae.

2. Praeterea, liber de sui ratione nullam causalitatem importat respectu eorum ad quae dicitur, praedestinatio autem importat; ergo praedestinatio non est idem cum libro vitae.

RESPONSIO. Dicendum quod, sicut ex dictis

patet, liber vitae dicitur in divinis ad similitudinem scripturae per quam princeps civitatis dirigitur in admittendis vel excludendis a suae civitatis consortio. Haec autem scriptura inter duas operationes media invenitur: sequitur enim determinationem ipsius principis qui eligit eos quos vult admittere ab his quos excludit, et praecedit ipsam admissionem vel exclusionem; scriptura enim praedicta non est nisi quaedam repraesentatio suae praedeterminationis. Ita etiam et liber vitae nihil aliud esse videtur quam quaedam conscriptio divinae praedestinationis in mente divina: praedestinando enim praedeterminat Deus qui sint ad vitam gloriae admittendi; huius autem praedestinationis notitia semper apud ipsum manet, et hoc quod est cognoscere se praedestinasse aliquos, est suam praedestinationem in eo esse scriptam quasi in libro vitae. Liber ergo vitae et praedestinatio formaliter loquendo non sunt idem, sed materialiter est liber vitae ipsa praedestinatio; sicut dicimus materialiter loquendo quod liber iste est doctrina Apostoli quia doctrina Apostoli in eo conscripta continetur: et hoc modo loquitur Augustinus cum dicit librum vitae esse praedestinationem.

1. Unde patet responsio ad primum.

2. Ad secundum dicendum quod, quamvis eundem effectum respiciat liber vitae et praedestinatio, non tamen eodem modo; sed praedestinatio respicit illum effectum immediate, liber autem vitae mediante praedestinatione; sicut etiam in anima sunt rerum similitudines immediate, sed in libro conscribuntur signa vocum quae sunt notae in anima passionum; et ita liber mediate est signum rei.

3. Ad tertium dicendum quod liber vitae ad aliquid proprie in divinis dictum reducitur;

A 78 Patre] ip (ut videtur) praem. pA

2 <Et videtur quod sic> suppl. cum Φ] om. A (cf. art. 5 lin. 2) 3 Augustinus enim] quia praem. pA dicit quod inv. pA 29 a (ex ad pA) em. A 32 eligit] idem conf. praem. pA 39 divina] per quam add. pA 51 librum em. A] conf. pA 61 vocum] idem conf. praem. pA 62 mediate (e mediante pA) em. A

Φ 76 vitae om. Φ

2 <Et videtur quod sic> suppl. Φ 10 quod] et Φ 14 ut...patet] om. α δ scilicet praem. γ 15 reducere] reduci Φ 16 aliud] proprie dictum add. Φ 17 liber...praedestinatio] a primo α δ 18 hoc] eo Φ 35 enim] autem Φ 36 praedestinationis] praedestinationis Φ 40 praedeterminat] praedestinat Φ sint] sunt Φ 42 ipsam] deum Φ 45 ergo] autem Φ 51-52 librum...praedestinationem] quod liber vite est praedestinatio Φ

1 Parall.: I Pars q. 24 a. 1; Super Sent. I d. 40 q. 1 a. 2 ad 5; Super Phil. cap. 4 lect. 4. 3 De civ. Dei XX c. 15 (PL 41, 681), ad verbum habetur in Summa fr. Alexandri I pars n. 259 (p. 352). 14 dictis: supra a. 1. 26 dictis: supra a. 1. 61 quae...passionum: Arist. Peritherm. cap. 1 (16 a 3) sec. transl. Boetii (ed. Minio-Paluello, p. 5) sec. Thomam supra q. 2 a. 1 216.

65 hoc autem non est praedestinatio sed praedestinationis cognitio qua Deus aliquos se praedestinasse cognoscit.

Ad ea autem quae contra obiciuntur non esset difficile respondere.

Articulus quintus

Quinto quaeritur utrum liber vitae dicatur respectu vitae increatae. <Et videtur quod sic> quia, ut Augustinus dicit, «liber vitae est notitia Dei», sed Deus sicut cognoscit vitam alienam ita cognoscit suam; ergo liber vitae respicit etiam vitam increatam.

2. Praeterea, liber vitae est repraesentativus vitae; sed non vitae creatae; primum enim non repraesentat secundum sed e converso; ergo liber vitae est repraesentativus vitae increatae.

3. Praeterea, quod de pluribus dicitur – de uno per prius, de alio per posterius dictum – simpliciter intelligitur de eo quod per prius dicitur; sed vita per prius de Deo dicitur quam de creaturis quia eius vita omnis vitae est origo, ut ostendit Dionysius vi cap. De divinis nominibus; ergo cum in libro vitae vita simpliciter nominetur, intelligi debet de vita increata.

4. Praeterea, sicut liber repraesentationem importat, ita et figura, maxime cum liber figuris quibusdam repraesentet; sed Filius dicitur figura Patris, ut patet Hebr. 1³; ergo et Filius potest dici liber respectu vitae Patris.

5. Praeterea, liber dicitur respectu eius quod in libro scribitur; sed in libro scribitur de Filio, iuxta illud «In capite libri scriptum est de me»; vita autem Filii est increata; ergo liber vitae potest respicere vitam increatam.

6. Praeterea, non potest esse idem liber et cuius est liber respectu eiusdem; sed creatura est liber respectu Dei; ergo Deus non potest dici liber respectu vitae creatae, ergo restat quod dicatur liber vitae respectu vitae increatae.

7. Praeterea, sicut liber ad cognitionem pertinet, ita et verbum; sed Verbum per prius est divinae essentiae ipsius quam creaturae: Pater enim dicendo se dicit omnem creaturam; ergo et liber vitae per prius respicit vitam increatam quam creatam.

SED CONTRA, secundum Augustinum liber vitae est praedestinatio; praedestinatio autem non respicit nisi creaturas, ergo nec liber vitae.

2. Praeterea, liber non repraesentat aliquid nisi per aliquas figuras et similitudines; sed Deus non cognoscit se ipsum per aliquas similitudines sed per essentiam suam; ergo ipse non est liber respectu sui ipsius.

RESPONSIO. Dicendum quod, sicut ex dictis patet, liber vitae est quaedam conscriptio per quam dirigitur conferens vitae in vitae collatione secundum quod de aliquo praedeterminatum erat; et ideo vita respectu cuius liber vitae dicitur, duo habet: unum est quod est acquisita per collationem alicuius, aliud est quod consequitur conscriptionem praedictam dirigentem in ipsam. Utrumque autem horum deest vitae increatae: vita enim gloriae non inest Deo per acquisitionem sed per naturam, nec aliqua notitia vitam eius praecedat sed ipsa Dei vita praecedat secundum modum intelligendi etiam ipsius notitiam; unde liber vitae non potest dici respectu vitae increatae.

1. Ad primum igitur dicendum quod non quaelibet Dei notitia dicitur liber vitae, sed illa quae est de vita quam habituri sunt praedestinati, ut ex sequentibus verbis haberi potest.

2. Ad secundum dicendum quod repraesentare aliquid est similitudinem eius continere. Duplex autem est rei similitudo: una quae est factiva rei, sicut quae est in intellectu practico, et per modum huius similitudinis primum

A 2 <Et videtur quod sic> suppl. cum Φ] om. A (cf. supra a. 4 lin. 2) 6 respicit] non praem. pA 30 eiusdem em. A] conf.
pA 35 Verbum] pater praem. pA 50 conferens vitae clare A 58 acquisitionem] aq praem. pA
Φ 65 autem om. Σ
2 <Et...sic> suppl. Φ 7 repraesentativus] representatio Φ 16 vi] vii Φ 18 nominetur] -natur Φ 32 creatae] crea-
ture Σ (-8⁹) 33 dicitur] dicitur Φ 50 vitae] vitam Φ 54 quod] quia Φ (-8) 56 horum om. Φ 64 Dei om. Φ
66 verbis] in auctoritate add. Σ

1 Parall.: I Pars q. 24 a. 2; Super Sent. III d. 31 q. 1 a. 2 qc. 2. 3 Rectius Glossa Petri Lomb. super Ps. LXXIII⁸ (PL 191, 639 A) ut refert Thomas Super Sent. III d. 31 q. 1 a. 2 qc. 2 arg. 1. 17 § 1 (PG 3, 856 A; Dion. 368). 26 illud: Ps. XXXIX⁸. 36 Pater...creaturam: Ans. ut supra q. 4 a. 4 58. 40 De civ. Dei XX c. 15 (PL 41, 681) ut supra a. 2 49. 48 dictis: supra a. 1 et 4.

potest repraesentare secundum; alia autem est
similitudo accepta a re cuius est, et per hunc
modum posterius repraesentat primum et non
e converso. Liber autem vitae non hoc modo
sed primo vitam repraesentat.

3. Ad tertium dicendum quod aliquid simp-
pliciter dictum intelligitur quandoque de eo
quod per posterius dicitur ratione alicuius
adiuncti, sicut ens in alio intelligitur accidens;
et similiter vita ratione eius quod adiungitur,
scilicet liber, intelligitur de vita creata quae
per posterius vita dicitur.

4. Ad quartum dicendum quod figura re-
praesentat id cuius est figura quodam modo ut
principium eo quod figura et imago deducitur
ab exemplari sicut a principio; sed liber vitae
repraesentat vitam ut principiatam ab ipso.
Deo autem competit esse principium Filii qui
est figura Patris, sed non competit vitae eius
quod aliquid sit ipsius principium; et ideo non
est simile de vita et figura.

5. Ad quintum dicendum quod illud Psalmi
intelligitur de Filio secundum humanam na-
turam.

6. Ad sextum dicendum quod et causa re-
praesentat effectum et effectus causam, ut ex
dictis patet; et secundum hoc Deus potest dici
liber creaturae, et e converso.

7. Ad septimum dicendum quod verbum
non significatur ut principium eius quod per
verbum dicitur, sicut liber vitae prout hic acci-
pitur, et ideo non est simile.

Articulus sextus

Sexto quaeritur utrum liber vitae dicatur
respectu vitae naturae in creaturis. Et
videtur quod sic quia, sicut vita gloriae reprae-
sentatur in Dei notitia, ita et vita naturae; sed

Dei notitia dicitur liber vitae respectu vitae
gloriae; ergo et debet dici liber respectu vitae
naturae.

2. Praeterea, divina notitia continet omnia
per modum vitae quia, ut dicitur Ioh. 1³ « Quod
factum est, in ipso vita erat »; ergo debet dici
liber vitae respectu omnium et maxime vi-
ventium.

3. Praeterea, sicut ex divina providentia ali-
quis praeordinatur ad vitam gloriae, ita et ad
vitam naturae; sed notitia praeordinationis ad
vitam gloriae dicitur liber vitae, ut dictum est
prius; ergo et notitia praeordinationis ad vitam
naturae dicitur liber vitae.

4. Praeterea, Apoc. III⁵ super illud « Non
delebo nomina eorum de libro vitae », dicit
glosa « Liber vitae est divina notitia in qua
omnia constant »; ergo liber vitae dicitur re-
spectu omnium, et ita etiam respectu vitae
naturae.

5. Praeterea, liber vitae est notitia quaedam
de vita gloriae; sed non potest cognosci vita
gloriae nisi cognoscatur vita naturae; ergo liber
vitae respicit similiter vitam naturae.

6. Praeterea, nomen vitae translatus est
a vita naturae ad vitam gloriae; sed verius di-
citur aliquid de eo quod proprie dicitur quam
de eo quod ab hoc transumitur; ergo liber vitae
magis respicit vitam naturae quam gloriae.

7. Praeterea, illud quod est permanentius
et communius est nobilius; sed vita naturae
est permanentior quam vita gloriae vel gratiae
et similiter communior, quia vita naturae se-
quitur ad vitam gratiae et gloriae sed non con-
vertitur; ergo vita naturae est nobilior quam
vita gratiae vel gloriae; ergo liber vitae magis
respicit vitam naturae quam gratiae vel gloriae.

SED CONTRA, liber vitae quodam modo est

A 77 dicendum quod] quamvis vita add. pA 84 figura] est add. pA 86 figura (e figurari pA) em. A 91 ideo] idem
conf. praem. pA

13 ex] est praem. pA 17 praeordinationis ad] ad praem. pA 22 constant] sunt praem. pA respectu] idem conf. praem.
pA 25 liber (ex ilber pA) em. A 35 communius est nobilior] nob praem. pA 37 et similiter] quocumque enim praem.
pA 42 Sed contra] est quod add. pA

Φ 84 repraesentat] per posterius add. Σ (-8°) 88 principiatam] -piatum Φ 93 Psalmi om. Φ 97 effectus causam] et e
converso Φ

6 liber om. Φ (def. 8°) 18 dicitur] dici potest α β 8° potest dici γ 8° 28 similiter om. Φ (-γ) 32 ab] ad Φ
33 quam] vitam add. Φ 40 vel] et Φ 41 quam] vitam add. Φ

1 Parall.: I Pars q. 24 a. 2 ad 2; Super Sent. III d. 31 q. 1 a. 2 qc. 2. 17 prius: a. 4. 19 Apoc. III⁵: 'nomen eius'
sec. recens. Paris. (ms. Paris B. N. lat. 15467) quae et recens. Veteris Latinae. 21 Ordin. ibid.

praedestinatio, ut per Augustinum patet; sed
praedestinatio non est de vita naturae; ergo
45 nec liber vitae.

2. Praeterea, liber vitae est de illa vita quae
immediate a Deo datur; sed vita naturae datur
a Deo mediantibus naturalibus causis; ergo
liber vitae non est de vita naturae.

78^a 50 RESPONSIO. Dicendum quod liber vitae est
quaedam notitia dirigens datorem vitae in vitae
collatione, ut dictum¹ est. In collatione autem
aliqua non indigemus directione nisi propter
hoc quod oportet discernere eos quibus dan-
55 dum est ab his quibus dandum non est; unde
liber vitae non est nisi respectu illius vitae quae
cum electione datur. Vita autem naturae sicut
et alia bona naturalia communiter omnibus
exhibetur secundum quod unusquisque est
60 capax; et ideo respectu vitae naturae non est
liber vitae, sed solum respectu illius vitae quae
secundum propositum Dei eligentis quibusdam
datur et quibusdam non.

1. Ad primum igitur dicendum quod, quam-
65 vis vita naturae repraesentetur in Dei notitia
sicut et vita gloriae, non tamen notitia vitae
naturae habet rationem libri vitae sicut notitia
vitae gloriae, ratione praedicta.

2. Ad secundum dicendum quod liber vitae
70 non dicitur liber qui vivit, sed liber qui est de
vita ad quam aliqui per electionem praeeordi-
nantur qui sunt conscripti in libro.

3. Ad tertium dicendum quod providentia
Dei vitam aliquibus providet ut debitum natu-
75 rae ipsorum, sed vitam gloriae non providet
nisi ex beneplacito suae voluntatis; et ideo vitam
naturae dat omnibus quae capere possunt, non
autem vitam gloriae; et propter hoc non est
80 aliquis liber vitae naturae sicut vitae glo-
riae.

4. Ad quartum dicendum quod glosa illa
non est intelligenda hoc modo quod omnia
constent, id est contineantur, in libro vitae sed
quia omnia quae in eo scribuntur constant,
id est firma sunt.

5. Ad quintum dicendum quod liber vitae
non solum importat notitiam respectu vitae
gloriae sed etiam quandam electionem, non
autem respectu vitae naturae, ut dictum est.

6. Ad sextum dicendum quod vita gloriae
90 est minus nota nobis quam vita naturae; et
ideo ex vita naturae devenimus in cognitionem
vitae gloriae. Et similiter ex vita naturae vitam
gloriae nominamus quamvis vita gloriae plus
habeat de ratione vitae, sicut et ex his quae
95 sunt apud nos nominamus Deum. Unde non
oportet quod nomen vitae intelligatur de vita
naturae quando simpliciter profertur.

7. Ad septimum dicendum quod vita glo-
riae quantum est in se est permanentior quam
100 vita naturae quia per vitam gloriae naturae
vita stabilitur, sed per accidens vita naturae est
permanentior quam vita gratiae, in quantum
scilicet est propinquior viventi cui secundum
essentiam suam debetur vita naturae non autem
105 vita gratiae; communior autem est quodam
modo vita naturae et quodam modo non. Du-
pliciter enim dicitur aliquid commune: uno
modo per consecutionem vel praedicationem,
quando scilicet aliquid unum invenitur in mul-
110 tis secundum rationem unam; et sic illud quod
est communius non est nobilius sed imper-
fectius, sicut animal homine, et hoc modo vita
naturae est communior quam vita gloriae. Alio
modo per modum causae, sicut causa quae una
115 numero manens ad plures effectus se extendit;
et sic id quod est communius est nobilius, ut
conservatio civitatis quam conservatio fami-
liae. Hoc autem modo vita naturae non est
communior quam vita gloriae. 120

A 44 non] *idem praem.* pA 56 respectu] *eorum praem.* pA 92 cognitionem...gloriae] *g praem.* pA 109 consecutionem]
idem conf. praem. pA

Φ 52 est] *supra add.* Φ 55 his] *eis* Φ 57 naturae] *naturalis* Φ 59 exhibetur] *datur* Φ 63 non] *datur add.* Φ
65 notitia] *voluntate α δ voluntatem γ* 71 per] *secundum* Φ 77 quae] *qui* Φ 79 sicut] *est add.* Φ 94 gloriae] *om. δ¹*
ante vitam Φ (-δ²) 95 et *om.* Σ 104 cui] *cum* Φ (-δ) *omni* δ² 105 essentiam] *existentiam* Φ 106 gratiae] *glorie* Φ
110 aliquid] *aliquod* Φ 114 vita *om.* Φ (-γ) 117 id] *illud* Φ (-γ) *est nobilius] post familiae α δ hic et post familiae β γ*

43 *De civ. Dei* XX c. 15 (PL 41, 681) ut *supra* a. 2 49. 52 dictum est: *supra* a. 4.

Articulus septimus

Septimo quaeritur utrum liber vitae dicatur simpliciter respectu vitae gratiae. Et videtur quod sic quia quod est in effectu nobilius invenitur in causa, ut patet per Dionysium in libro De divinis nominibus; sed gloria est effectus gratiae; ergo vita gratiae est nobilior quam vita gloriae; ergo liber vitae principaliter respicit vitam gratiae quam vitam gloriae.

2. Praeterea, liber vitae est quaedam praedestinationis conscriptio, ut supra dictum est; sed praedestinatio est communiter praeparatio gratiae et gloriae; ergo et liber vitae utramque vitam communiter respicit.

3. Praeterea, per librum vitae aliqui designantur ut cives illius civitatis in qua est vita; sed sicut per vitam gloriae aliqui efficiuntur cives Ierusalem caelestis, ita per vitam gratiae aliqui efficitur civis Ecclesiae militantis; ergo liber vitae respicit vitam gratiae sicut et vitam gloriae.

4. Praeterea, quod de pluribus dicitur, dictum simpliciter intelligitur de eo de quo per prius dicitur; sed vita gratiae est prior quam vita gloriae; ergo cum dicitur liber vitae, intelligitur de vita gratiae.

SED CONTRA, ille qui habet praesentem iustitiam simpliciter habet vitam gratiae; non autem dicitur simpliciter scriptus in libro vitae sed solum secundum quid, scilicet secundum praesentem iustitiam; ergo liber vitae non respicit simpliciter vitam gratiae.

2. Praeterea, finis est nobilior his quae sunt ad finem; sed vita gloriae est finis gratiae; ergo est nobilior; ergo vita simpliciter dicta intelligitur de vita gloriae, et ita liber vitae simpliciter non respicit nisi vitam gloriae.

RESPONSIO. Dicendum quod liber vitae si-

gnificat quandam conscriptionem alicuius ad vitam obtinendam quasi quoddam praemium et quasi possessionem quandam: ad huiusmodi enim homines conscribi consueverunt. Illud autem proprie dicitur haberi ut possessio quod habetur ad nutum, et hoc est illud in quo nullum defectum patitur: unde Philosophus dicit in principio Metaphysicae quod scientia quae est de Deo « non est humana possessio » sed divina quia solus Deus perfecte se ipsum cognoscit, homo autem ad cognoscendum ipsum deficiens invenitur; et ideo tunc vita habetur ut possessio quando per vitam omnis defectus vitae oppositus excluditur. Hoc autem facit vita gloriae in qua mors omnis et corporalis et spiritualis penitus absorbebitur ut nec etiam remaneat potentia moriendi, non autem vita gratiae; et ideo liber vitae non respicit simpliciter vitam gratiae sed vitam gloriae tantum.

1. Ad primum ergo dicendum quod quaedam causae sunt nobiliores his quorum sunt causae, sicut efficiens, forma et finis; et ideo quod est in talibus causis, nobilius est in eis quam in his quorum sunt causae. Sed materia est imperfectior eo cuius est causa; et ideo aliquid est in materia minus nobiliter quam in materiato: in materia enim est incomplete et in potentia sed in materiato est actu. Omnis autem dispositio quae praeparat subiectum ad aliquam perfectionem recipiendam, reducit ad causam materialem, et hoc modo gratia est causa gloriae, et ideo vita est in gloria nobilior quam in gratia.

2. Ad secundum dicendum quod praedestinatio non respicit gratiam nisi secundum quod ordinatur ad gloriam; unde esse praedestinatum non convenit nisi his qui habent finalem gratiam quam sequitur gloria.

3. Ad tertium dicendum quod, quamvis illi qui habent vitam gratiae sint cives Ecclesiae

A 9 liber (ex illo pA) em. A 30 non sup. lin. A] om. pA 34 est sup. lin. A] om. pA 43 nutum] idem conf. praem. pA 54 non...et ideo liber vitae non respicit] et ideo liber vite respicit praem. pA 55 non sup. lin. A] om. pA (cf. nota superior pA) 57 quaedam (e quendam pA) em. A 61 his] hiis conf. (et rep. in marg.) A Sed] ea (ut videtur) add. pA 73 esse...non] non praem. pA

Φ 23 quam om. Σ 29 scilicet] id est Φ 35-36 et ita...gloriae hom. om. Φ 59 sicut] scilicet Φ forma et finis] formalis et finalis Φ 63 quam] sit add. Φ 67 aliquam] formam vel add. Φ recipiendam] -dum Φ 69-70 in gloria...gratia] nobilius (non praem. γ δ) in gratia quam in gloria Φ

1 Parall.: I Pars q. 24 a. 2; Super Sent. III q. 1 a. 2 qc. 2. 5 Cap. 2 § 8 (PG 3, 645 C; Dion. 99). 10 supra: a. 4. 11 praedestinatio...gloriae: cf. supra q. 6 a. 1 41 in nota. 29 secundum...iustitiam: cf. Petrus Lomb. Lib. Sent. III d. 31 c. 1. 45 Cap. 2 (982 b 28) sec. transl. mediam (ed. Geyer, p. 25,86).

80 militantis, tamen status Ecclesiae militantis non est status in quo vita plene habeatur cum adhuc remaneat potentia ad mortem; et ideo respectu huius non dicitur liber vitae.

4. Ad quartum dicendum quod, quamvis vita gratiae sit prior in via generationis quam vita gloriae, tamen vita gloriae est prior secundum viam perfectionis, ut finis his quae sunt ad finem.

Articulus octavus

Octavo quaeritur utrum possit dici liber mortis sicut dicitur liber vitae. Et videtur quod sic, Luc. x²⁰ super illud « Gaudete quia nomina vestra » etc., dicit glosa « Si quis caelestia sive terrestria opera gesserit, per haec quasi litteris adnotatus apud Dei memoriam aeternaliter est affixus »; sed sicut per opera caelestia, quae sunt opera iustitiae, aliquis ordinatur ad vitam, ita per opera terrestria, quae sunt opera peccati, aliquis ordinatur ad mortem; ergo sicut in Deo est conscriptio ordinata ad vitam, ita est ibi conscriptio ordinata ad mortem; ergo sicut in Deo dicitur liber vitae, ita debet ibi dici liber mortis.

15 2. Praeterea, liber vitae ideo ponitur in quantum ipse <Deus> apud se conscriptos habet quos ad aeterna praemia praeparavit, ad similitudinem eius quod princeps terrenus conscriptos habet illos quos ad aliquas dignitates determinavit; sed sicut princeps civitatis habet descriptas dignitates et praemia, ita etiam poenas et supplicia; ergo et similiter apud Deum debet poni liber mortis.

25 3. Praeterea, sicut Deus cognoscit praedestinationem suam qua aliquos praeparavit ad vitam, ita cognoscit reprobationem suam qua aliquos praeparat ad mortem; sed ipsa notitia

quam Deus habet de sua praedestinatione dicitur liber vitae, ut dictum est; ergo et notitia reprobationis debet dici liber mortis.

SED CONTRA, secundum Dionysium in libro De divinis nominibus in principio, de divinis non est audendum aliquid dicere nisi quod est per auctoritatem sacrae Scripturae introductum; sed liber mortis non invenitur in Scriptura dici sicut liber vitae; ergo non debemus ponere librum mortis.

RESPONSIO. Dicendum quod de eo quod in libro scriptum habetur, habet quis aliquam notitiam prae aliis privilegiatam; unde et respectu illorum a Deo scitorum liber dici debet de quibus aliquam specialem notitiam habet prae aliis. Est autem in Deo duplex cognitio, scilicet scientia simplicis notitiae et scientia approbationis: scientia simplicis notitiae omnibus communis est et bonis et malis, scientia autem approbationis est bonorum tantum; et ideo bona habent in Deo aliquam privilegiatam cognitionem prae aliis ratione cuius in libro conscribi dicuntur, non autem mala. Et ideo non dicitur liber mortis sicut dicitur liber vitae.

1. Ad primum igitur dicendum quod quidam exponunt opera caelestia de operibus contemplativae vitae, opera autem terrestria de operibus vitae activae; per utraque autem aliquis conscribitur ad vitam non ad mortem, et ita utraque conscriptio ad librum vitae pertinet et neutra ad librum mortis. Quidam vero per opera terrestria intelligunt opera peccati per quae, quamvis aliquis per se loquendo simpliciter ordinetur ad mortem, tamen per accidens aliquis ordinatur ad vitam in quantum aliquis post peccatum resurgit cautior et humilior. —

A 3 sic] sit *praem.* pA 6 adnotatus *em.* A] *conf.* (fort. aduocatus) pA 16 <Deus> *suppl.*] *trans. ad lin. om.* A 17 habet *idem conf. praem.* pA 27 praeparat (*e* preparant pA) *em.* A 35 mortis] vite *praem.* pA 36 vitae (*e* vinte pA) *em.* A 48 privilegiatam *em.* A] *conf.* pA 58 neutra] *me conf. idem incip. praem.* pA

Φ 4 etc. *om.* Φ 5 haec] hoc Φ 6 adnotatus] advocatus Φ 14 debet ibi dici] et Φ (-δ) etiam δ 15 ideo] in deo Φ 15 ponitur] non *praem.* Σ 16 ipse <Deus> *om.* Φ (*cf. nota ad ideo*¹⁶) 25 aliquos] alios Φ 27 aliquos] alios Φ (*def. δ*) praeparat] -ravit Φ 31 in *om.* Φ (-δ²) 36 dici] de deo *add.* Φ 39 quis] aliquis Φ 55 vitae *om.* Φ 60 simpliciter *om.* Φ

1 Parall.: I Pars q. 24 a. 1 ad 3; Super Sent. III d. 31 q. 1 a. 2 qc. 2. 3 Luc. x²⁰ sec. recens. Paris. (ms. Paris B. N. lat. 15467). 4 Ordin. ibid. ex Bedae In Luc. ev. expos. III ibid. (PL 92, 466 B). 29 dictum est; supra a. 4. 32 Cap. 1 § 1 (PG 3, 588 A; Dion. 7). 44 scientia simplicis notitiae: cf. supra q. 2 a. 9 § 8 in nota; scientia approbationis: cf. supra q. 2 a. 13 § 8 in nota. 52 quidam: non invenimus, eandem opinionem profert Petrus de Tarantasia Super Sent. III d. 31 q. 1 a. 2 ad 2. 58 Quidam: Summa fr. Alexandri I pars n. 260 (p. 352).

〈Articulus nonus〉

Vel potest dici et melius quod, cum dicitur
 65 aliquid per alterum cognosci, hoc potest intel-
 ligi dupliciter: uno modo ut praepositio de-
 signet causam cognitionis ex parte cognoscentis;
 et sic non potest intelligi in proposito quia
 70 opera quae quis facit bona vel mala non sunt
 causa neque divinae praescientiae vel praedestina-
 tionis neque reprobationis aeternae. Alio
 modo ut designet causam ex parte cogniti;
 et sic intelligitur in proposito: dicitur enim
 aliquis esse adnotatus apud Dei memoriam per
 75 opera quae gessit, non quia huiusmodi opera
 sint causa quare Deus cognoscat, sed quia Deus
 cognoscit quod propter huiusmodi opera ali-
 quis habiturus est mortem vel vitam. Unde
 patet quod glossa illa non loquitur de conscrip-
 80 tione quae pertinet ad librum vitae quae est
 ex parte Dei.

2. Ad secundum dicendum quod aliqua
 conscribuntur in libro ut perpetuo in notitia
 maneat; illi autem qui puniuntur, per poenas
 85 ipsas externantur a notitia hominum, et ideo
 non conscribuntur nisi forte ad tempus, quous-
 que eis poena infligatur; sed illi qui deputan-
 tur ad dignitates et praemia, conscribuntur
 simpliciter, ut quasi in perpetua memoria ha-
 90 beantur.

3. Ad tertium dicendum quod de reprobis
 Deus non habet aliquam notitiam privilegia-
 tam sicut de praedestinati, et ideo non est
 simile.

Nono quaeritur utrum aliquid de libro vitae de-
 leri possit. Et videtur quod non, quia super
 illud Apoc. III⁵ «Non delebo nomen eius de libro
 vitae», dicit glossa «Liber vitae est Dei praescientia,
 in qua omnia sunt constantia»; non autem essent
 5 constantia si essent delebilia; ergo nihil de libro vitae
 deleri potest.

2. Praeterea, de libro non deletur aliquid nisi
 quia vel est superfluum vel corruptum; sed in libro
 vitae nihil est huiusmodi; ergo nihil potest inde deleri.
 10

3. Praeterea, secundum Philosophum in III De
 anima, intellectus noster «antequam intelligat est
 sicut tabula in qua nihil est scriptum»; ex ea ergo
 metaphora aliquid dicitur in libro vitae scriptum quod
 Deus illud intelligit; sed intellectus Dei et eius scientia
 15 est invariabilis; cum igitur deletio variationem impor-
 tet, videtur quod de libro vitae nullus deleri possit.

4. Sed dicebat quod aliqui sunt scripti in libro
 vitae simpliciter ad gloriam habendam, et isti de libro
 vitae deleri non possunt; alii vero sunt scripti secun-
 dum praesentem iustitiam et hi sunt scripti secundum
 quid et deleri possunt. — Sed contra, causa dignior
 est effectus: quanto autem aliquid est dignius, tanto
 est invariabilius; (sed gloria est effectus gratiae); si
 25 igitur illi qui sunt scripti ad gloriam habendam non
 possint deleri, videtur quod nec illi qui sunt scripti
 ad gratiam habendam, et sic videtur quod nullus inde
 possit deleri.

5. Praeterea, quod est in aliquo est in eo per mo-
 dum eius in quo est; liber autem vitae est invariabilis;
 ergo quicumque sunt scripti in libro vitae sunt ibi
 scripti invariabiliter et ita nullus potest inde deleri.
 30

6. Sed dicebat quod ratio procedit de illis qui sunt
 scripti in libro vitae simpliciter, non autem de illis

A 65 hoc] *litt. imp. praem.* pA 71 neque] *ac (ut videtur) praem.* pA 75 opera¹ quae] *q praem.* pA 91 reprobis] *rel*
praem. pA 92 notitiam privilegiam] *determinatam praem.* pA 94 simile] *postea ultima pars col. 78rb (scil. 19 lineae) vacat*

Φ 71 neque reprobationis] *neque predestinationis α om. γ δ* 74 adnotatus] *advocatus β denotatus Σ* 76 cognoscat]
-scit Φ 85 externantur] *externantur Φ* 92 aliquam] *om. α δ post notitiam β post privilegiam γ*

¹ Quia ille articulus doest in cod. A et in traditione Φ et inde in dubium venit, ab aliis secernitur. Cf. Preface, § L'article 9 de la question 7, ubi de genuitate illius textus disseritur.

Testes: Valencia, Cabildo 142 = Va⁸, Vat. Borghese lat. 327 = V¹⁰

¹ Nono] Undecimo Va⁸ 9 corruptum] incorruptum V¹⁰ 10 est...nihil hom. om. V¹⁰ potest inde inv. Va⁸ 16 deletio]
 dilectio pVa⁸ delectatio V¹⁰ 16 importet] importat V¹⁰ 17 de] in V¹⁰ 22 quid] quod V¹⁰ 23 effectu] effectum V¹⁰
 23 autem] ergo V¹⁰ 24 <sed...gratiae> (minor scil. argumenti) com.] om. V¹⁰ Va⁸ 27 inde possit inv. Va⁸

¹ Parall.: *Super Sent. I d. 40 q. 3 ad 3; Super Sent. III d. 31 q. 1 a. 2 qc. 3; Super Phil. cap. 4 lect. 1.* 4 *Ordin. ibid.,*
ad verbum habetur in Summa fr. Alexandri I pars n. 263 (p. 357). 12 Cap. 4 (429 b 31) sec. transl. veterem (ed. Alonso,
 p. 305,1). 18 Sed...possunt: cf. *Summa fr. Alexandri I pars n. 261 sol. (p. 354).* 20 secundum...iustitiam: cf. supra a. 7
 29 in nota. 29 quod...in quo est: cf. supra q. 1 a. 2 18 in nota.

35 qui sunt scripti secundum praesentem iustitiam. — Sed
contra, liber vitae est divina «praedestinatio eorum
quibus aeterna dabitur vita», ut Augustinus dicit
XX De civitate Dei; sed praedestinationis causa non
sunt merita praesentia nec etiam praescita; ergo nihil
40 est dictum quod aliqui sint scripti in libro vitae secundum
praesentem iustitiam.

7. Praeterea, non dicimus quod aliqui sint praedestinati
secundum praesentem iustitiam: si igitur liber vitae
est praedestinatio sicut etiam habetur
45 Phil. iv³ super illud «quorum nomina sunt in libro
vitae», glosa «id est in praedestinatione Dei», videtur
quod non debeant dici aliqui esse ibi scripti
secundum praesentem iustitiam.

8. Praeterea, Deus non cognoscit res per modum
50 rerum sed per modum sui ipsius, unde eodem modo
cognoscit res antequam sint et postquam sunt, unde
dicitur Eccli. xxxiii²⁰ «Domino Deo nostro antequam
crearentur nota sunt omnia, sic et post perfectum cognoscit omnia». Quod autem dicitur secundum praesentem
55 iustitiam, pertinet ad modum quo res est, cuius esse variatur per praesens, praeteritum et futurum; non debet ergo hic poni modus divinae cognitionis ut dicatur aliquis esse scriptus in libro vitae secundum praesentem iustitiam cum liber vitae ad
60 divinam notitiam pertineat, ut dictum est.

9. Praeterea, cum dicitur aliquis esse scriptus in libro vitae secundum praesentem iustitiam, aut hoc dicitur secundum quod in Deo est notitia de praesenti
65 iustitia eius absolute, vel in ordine ad vitam aeternam habendam: si absolute, sic nullo modo deletur, quia Deus numquam desinet habere notitiam de iustitia praesenti istius; si autem in ordine ad gloriam, numquam potest dici fuisse scriptus in libro vitae cum
70 Deus praesciverit quod ille per praesentem iustitiam non esset habiturus vitam aeternam; ergo nullo modo potest dici quod qui est scriptus in libro vitae secundum praesentem iustitiam possit inde deleri.

10. Praeterea, ad hoc aliquid in libro scribitur quod memoriae commendetur; sed eos qui non sunt
75 praedestinati ad vitam Deus non habet in memoria de qua dicitur «In memoria aeterna erit iustus», quae scilicet pertinet ad notitiam approbationis; ergo tales non sunt scripti in libro vitae et ita non potest dici quod inde deleantur.

11. Praeterea, sicut falli vel deficere pertinet ad
80 mutationem praedestinationis vel praescientiae, ita deleri videtur pertinere ad mutationem libri vitae; sed nullo modo conceditur quod divina praescientia fallatur aut praedestinatio excidat sive deficiat, ergo
85 nullo modo etiam concedi debet quod aliquid in libro vitae deleatur.

12. Sed dicebat quod ratio procedit de illis qui sunt scripti in libro vitae simpliciter, non autem de illis qui sunt scripti secundum quid. — Sed contra, liber vitae divina notitia est, ut supra dictum est;
90 Deus autem nihil cognoscit secundum quid sed omnia cognoscit simpliciter; ergo non potest dici quod aliqui sint scripti in libro vitae secundum quid.

13. Praeterea, Gregorius dicit super illud Is. xxxviii¹ «Dispone domui tuae» etc., quod «Deus etsi
95 mutet sententiam numquam tamen mutat consilium»; hoc autem videtur ad consilium Dei pertinere quod aliquis in libro vitae scribatur; ergo nullo modo qui scribuntur possunt deleri.

14. Praeterea, eiusdem rationis esse videtur quod
100 aliquis de novo in libro vitae scribatur et quod scriptus deleatur, quia sicut aliqui iusti a gratia excidunt, ita etiam aliqui peccatores ad iustitiam convertuntur. Sed non videtur convenienter posse dici quod aliquis
105 de novo in libro vitae scribatur, quia nihil novum potest esse in Deo; ergo videtur quod nec aliquis ibi scriptus possit inde deleri.

15. Praeterea, gratia est signum vitae aeternae habendae, quod patet per illud quod dicitur II Ad Cor. i²¹ «Qui signavit nos et unxit» etc.; hoc autem
110 signum falsum esset si aliquis gratiam habens gloriam non esset habiturus. Cum igitur signa divinitus data falsa esse non possint, videtur quod quicumque habet gratiam sit habiturus gloriam, et ita etiam qui est scriptus in libro vitae secundum praesentem iustitiam
115 deleri non possit.

1. SED CONTRA est quod dicitur in Psal. «Deleantur de libro viventium» etc.

2. Praeterea, Exodi xxxii³² Dominus dicit «Qui peccaverit in me, delebo eum de libro meo»: sed multi
120 peccant; ergo multi de libro viventium delentur.

3. Praeterea, illud cuius contrarium impossibile est esse, frustra alicui promittitur in praemium: non

36 contra] est *add.* Va³ eorum *om.* Va³ 38 De] et *praem.* V¹⁰ 42 Praeterea...iustitiam] *hom. om.* pVa³ in *marg.* sVa³
45 nomina *om.* V¹⁰ sunt] scripta *praem.* pVa³ libro] celis *praem.* pVa³ 47 debeant] debant V¹⁰ ibi scripti *inv.* V¹⁰
56 futurum *om.* V¹⁰ 58 aliquis] aliquid V¹⁰ scriptus] scripturis V¹⁰ 60 notitiam] iustitiam Va³ 62 hoc *om.* Va³
63 notitia] iustitia *praem.* pV¹⁰ 69 ille] iste Va³ 80 deficere] deficere pVa³ decipere in *marg.* sVa³ 81-82 praedestinationis...mutationem *hom. om.* V¹⁰ 84 excidat] excidit *potius* V¹⁰ 85 modo etiam *inv.* V¹⁰ 88 sunt in *marg.* sVa³ *om.* pVa³
92 aliqui] aliquid *praem.* pVa³ 93 sint] sunt V¹⁰ 95 xxxviii *scrips.*] xxviii V¹⁰ Va³ 97 hoc] hoc autem videtur consilium
praem. pVa³ 101 quod] con pVa³ 106 nec] ut pVa³ neque sVa³ 111 gratiam] *om.* pVa³ post habens sVa³ 117 in *om.* V¹⁰
118 viventium *scrips.*] uite V¹⁰ ui. Va³ 119 xxxii] xxii Va³ 120 multi] aliqui Va³ 122 illud] id V¹⁰ 123-126 non... in praemium] *hom. om.* pVa³ in *marg.* sVa³

38 Cap. 15 (PL 41, 681), cf. supra a. 4 3 in nota. 46 Glossa Petri Lomb. ibid. (PL 192, 252 C). 52 Eccli. xxxiii²⁰: cf. supra q. 1 a. 5 95 in nota. 76 dicitur: Ps. cxi⁷. 77 notitiam approbationis: cf. supra q. 2 a. 13 58 in nota. 90 supra: a. 6 21. 94 Moral. XVI c. 10 (PL 75, 1127 B), cf. Glossa ordin. ibid. 117 Ps. lxxviii²⁰. 119 Exodi xxxii³²: Qui 'peccaverit mihi' sec. recens. Paris. (ms. Paris B. N. lat. 15467), 'Si quis deliquerit ante me' sec. recens. Veteris Latinae.

enim potest dici esse praemium hominis quod sit
125 animal. Sed non deleri de libro vitae promittitur in
praemium iustis; dicitur enim Apoc. III⁵ «Qui vi-
cerit, sic vestietur vestimentis albis et non delebo
nomen eius de libro vitae»; ergo non est impossibile
aliquem de libro vitae deleri.

130 4. Praeterea, Luc x²⁰ Dominus discipulis dixit
«Gaudete quia nomina vestra scripta sunt in caelis»;
et tamen ex eis quidam retro abierunt, ut habetur
Ioh. vi⁶⁷, et praecipue Iudas de quo dicitur Act. I²⁵
quod «abiit in locum suum», glosa «id est in infer-
num»; ergo aliqui scripti in libro vitae inde delentur.

135 5. Sed dicebat quod illos discipulos qui retro
abierunt, Dominus dixit esse scriptos in caelis, non
quia secundum rei veritatem essent scripti sed se-
cundum eorum opinionem. — Sed contra, gaudium
140 quod non est de veritate sed de eo quod est in opi-
nione tantum est gaudium vanum; Dominus autem
discipulos suos ad gaudium vanum non invitasset,
et tamen dixit eis «Gaudete quia nomina vestra scripta»
etc.; ergo non erant scripti solum secundum opinio-
nem sed secundum rei veritatem.

145 6. Praeterea, Apoc. III¹¹ dicitur «Tene quod
habes ne alius accipiat coronam tuam»; frustra autem
hoc diceretur nisi aliquis coronam posset amittere.
Haec autem corona est vita aeterna; ergo illi etiam
150 qui sunt scripti ad habendam vitam aeternam possunt
eam amittere.

7. Praeterea, oratio non fit de eo quod necesse
est esse; non enim oramus pro illis quos iam impos-
sibile est peccare, qui sunt in patria; sed Ecclesia orat
155 pro aliquibus quod de libro vitae non deleantur, unde
in quadam oratione dicitur «Omnium fidelium vivo-
rum ac defunctorum nomina beatae praedestinationis
liber adscripta retineat»; ergo possibile est aliquorum
nomina ibi scripta deleri.

160 8. Praeterea, cum dicitur aliquem posse deleri
vel scribi in libro vitae non est referendum ad huma-
nam potentiam sed divinam: non enim hominis po-
tentiae subiacet scriptura libri vitae sed solum divinae.
Sed Deus potest delere de libro vitae etiam praedesti-
165 natos: potest enim eos non salvare cum ex sola gratia
eos salvet; ergo videtur simpliciter concedendum quod
aliquis possit deleri de libro vitae.

9. Praeterea, notitia libri vitae pertinet ad scien-
tiam visionis. De hac autem scientia loquendo, Deus
potest scire aliqua quae nescit: potest enim aliqua
170 facere quae non est facturus; ergo pari ratione possunt
scribi in libro vitae qui nondum sunt scripti, vel deleri
qui sunt scripti.

10. Praeterea, ille qui est scriptus in libro vitae,
cum liberum arbitrium habeat non confirmatum,
175 potest mortaliter peccare et statim mori post pecca-
tum cum sit mortalis; ergo potest damnari, et ita po-
test esse inscriptus in libro vitae quia, ut dicitur
Apoc. xx¹⁵, «Qui non est inventus in libro vitae scriptus
missus est in stagnum ignis et sulphuris»; et sic vi-
180 detur quod aliquis de libro vitae deleri possit.

RESPONSIO. Dicendum quod huic quaestioni diffi-
cultatem affert quod ex una parte plures sacrae Scrip-
turae auctoritates expresse dicunt aliquos de libro
vitae deleri posse; ex alia vero parte talis deletio ad
185 mutationem libri vitae pertinere videtur quod tamen
necesse est ponere aliquid increatum, ut in superio-
ribus est ostensum. Unde quidam dixerunt quod
aliqui dicuntur de libro vitae deleri non quod primo
fuerint ibi scripti et postea desinant esse scripti, sed
190 quia secundum suam opinionem et aliorum hominum
scripti erant licet non secundum veritatem; et tunc
dicuntur deleri quando manifestum fit eos in libro
vitae scriptos non fuisse: et habent pro se quandam
glosam super illud Psal. «Deleantur de libro viven-
195 tium», quae expresse hoc dicere videtur. Necesse est
etiam hoc dicere si ponamus quod scribi in libro vitae
nihil aliud sit quam esse praedestinatum ad vitam,
qualiter scripturam libri vitae quaedam glosa et aucto-
ritates sanctorum interpretantur. Sed quia auctori-
200 tates sacrae Scripturae expressam mentionem de de-
lezione praedicta facere videntur et gaudium etiam
vanum esset de hoc quod est scribi in libro vitae si
solum ad opinionem hominum referretur, ut in obi-
ciendo est tactum, ideo distinguitur communiter quod
aliqui dicuntur esse scripti in libro vitae secundum
205 divinam praedestinationem et isti simpliciter et inde-
lebiliter sunt scripti; aliqui vero secundum praesen-
tem iustitiam, et isti sunt scripti secundum quid et
delebiliter. Hanc autem distinctionem ex qua tota
210

124 sit animal (def. margine reciso: cf. nota anterior) om. Va² 125 (promittitur in praemium (marg. reciso) om. Va² 126 ius-
tis ante in praemium V¹⁰ 132 retro] postea V¹⁰ 133 i] ii Va² 135 delentur] deleantur Va² 140 est] non praem. pVa²
140 in] de V¹⁰ 141 vanum] vacuum V¹⁰ 142 discipulos suos post vanum V¹⁰ 143 dixit] dicit potius Va² scripta om.
Va² 144 solum] non praem. V¹⁰ secundum om. V¹⁰ 149 corona] posset¹⁴⁵...corona add. rep. V¹⁰ 150 possunt] autem
add. Va² 153 enim] autem Va² 159 ibi scripta] inscripta V¹⁰ 160 posse om. V¹⁰ 169 autem om. V¹⁰ 174 scriptus]
inscriptus V¹⁰ 174 in libro] libro praem. V¹⁰ 179 xx] non liquet Va² inventus om. Va² 185 deletio] dilectio pVa² de-
lectatio V¹⁰ 190 et scrips.] sed V¹⁰ Va² 193 dicuntur deleri com. cum sVa²] dici delentur V¹⁰ pVa² fit] est V¹⁰ 194 non
om. pVa² 194 pro] per V¹⁰ 195 viventium scrips.] uite V¹⁰ ui. Va² 197 si] sed V¹⁰ 200 sanctorum...auctoritates] hom.
om. pVa² interpretantur. sed quia auctoritates sacre scripture post Scripturae in marg. sVa² 202 praedicta om. Va² 203 scribi]
scribi pVa² 204 opinionem hominum inv. Va² referretur] refertur V¹⁰ 205 distinguitur communiter inv. Va² 207 et
indelebiliter in marg. sVa²] om. pVa² et indelebiliter V¹⁰ 209 iustitiam] et praem. Va² et] in pVa² 210 delebiliter] delebitur V¹⁰

130 Luc. x²⁰ sec. recens. Paris. (ms. Paris B. N. lat. 15467). 134 Interlin. 143 Luc. x²⁰. 146 Apoc. III¹⁴: cf. q. 6
a. 3 9 in nota. 156 Missale Rom. Secreta 'pro vivis et defunctis'. 168 scientiam visionis: cf. q. 2 a. 9 8 in nota.
169 Deus...: Petrus Lomb. Lib. Sent. I d. 39 c. 3. 179 Apoc. xx¹⁵: conflatus ex Apoc. I. c. et xx¹⁵. 187 superioribus: a. 1.
188 quidam: Alex. Halensis Quaest. disp. q. 41 m. 7 n. 32. 195 Glossa Petri Lomb. super [Ps. LXVIII²⁹ (32)] (PL 191,639 A).
199 Ordin. super Apoc. xx¹². 200 sanctorum: August. ut supra a. 2 49. 205 communiter: inde a Petri Lomb. Lib.
Sent. III d. 31 c. 1.

pendet quaestionis difficultas, tribus modis intelligere possumus.

Primo quidem quia scribi in libro vitae dicitur respectu vitae aeternae, ut intelligatur ille esse scriptus in libro vitae quem Deus cognoscit habiturum vitam aeternam: vita autem aeterna habetur ab aliquo dupliciter, uno modo simpliciter et alio modo secundum quid. Simpliciter quidem habetur ab illis qui habent eam in re, sicut a beatis; secundum quid autem habetur ab illis qui habent eam in spe et in merito – unumquodque enim tunc simpliciter esse dicitur cum est in se ipso, secundum quid autem cum est solum in causa sua –. Cum igitur Deus scit aliquem habiturum vitam aeternam in re, scit eum habiturum vitam aeternam simpliciter: et quia liber vitae est notitia Dei de vita <aeterna> alicuius, sequitur quod talis sit scriptus in libro vitae simpliciter; et sicut notitia Dei falli non potest, ita nec aliquis sic scriptus in libro vitae deleri potest. Cum vero Deus scit aliquem habiturum vel habere vitam aeternam solum in spe et in merito, scit eum habiturum vitam aeternam secundum quid, unde et talis dicitur esse in libro vitae scriptus secundum quid sive secundum praesentem iustitiam, et quando deciderit a iustitia praesenti in qua vitam aeternam habebat ut in causa, deficiet ab ordine quem habebat ad vitam aeternam, et ita deficiet a scriptura libri vitae non per mutationem illius sed sui.

Alio modo potest intelligi per quamdam metaphoram, nam liber per suam scripturam est repraesentativus eorum quae in libro scripta esse dicuntur; unde in quantum vita hominis spiritualis repraesentatur in Deo, dicitur homo esse scriptus in libro vitae. Repraesentatio autem creaturarum in Deo sive similitudo est duplex: uno modo per modum scientiae, sicut etiam similitudo artificiatum est in mente artificis apud nos, alio modo per modum naturae, sicut filius artificis assimilatur sibi in natura: Deus enim et creaturarum scientiam habet quae est similitudo rerum scitarum, et iterum omnes creaturae Deo simulantur in quantum sunt et bonae sunt. Sic igitur in libro vitae potest dici aliquis esse scriptus dupliciter: uno modo quia Deus habet scientiam de vita ipsius aeterna, quod scilicet eam habiturus sit, et sic scriptus in libro vitae deleri non potest, sicut nec Dei praesentia falli; alio modo in quantum aliquis imitatur aeternam vitam Dei, quam quidem imitatur aliquis etiam per hoc quod gratiam habet cum per vitam gratiae aliquis

divinae vitae configuretur, a qua quidem configuratione aliquis deficit per hoc quod a gratia cadit; unde potest sic scriptus de libro vitae deleri absque eo quod liber vitae mutetur, per solam sui mutationem, sicut et aliquis homo per sui mutationem desinit esse similis alteri absque eius mutatione.

Tertio modo potest intelligi ut consideremus quod Deus de rebus variabilibus invariabilem scientiam habet: res enim quae variantur per praesens, praeteritum et futurum, Deus uno et eodem modo scit; unde si in aliqua propositione ad divinam scientiam pertinente aliqua variatio importetur quae pertineat ad variationem scibilis et non ad variationem scientis, non est inconveniens: sicut si dicatur quod Deus praescivit aliqua quae nunc non praescit, et quod Deus scit hunc esse nasciturum quem postea nescit esse nasciturum; haec enim dicuntur quia res scita a Deo quae prius erat futura postmodum non sit futura. Cum autem dicitur aliquis esse scriptus in libro vitae nihil aliud est dictum, ut ex supra determinatis patet, quam quod Deus scit istum esse ordinatum ad vitam aeternam habendam, ad similitudinem eius quod aliqui dicuntur adscribi ad militiam vel ad aliquam civitatem. Est autem aliquis ordinatus ad vitam aeternam, quod est eum habiturum esse vitam aeternam, dupliciter: uno modo ex causa aeterna et immutabili, scilicet ex ipsa praedestinatione divina; alio modo ex causa temporali et variabili, scilicet ex praesenti iustitia. Dicitur igitur aliquis scriptus in libro vitae vel ex eo quod Deus scit eum esse habiturum vitam aeternam ex ordine praedestinationis, et hoc est esse simpliciter scriptum in libro vitae et talis scriptura non deletur; vel ex eo quod Deus scit aliquem esse habiturum vitam aeternam ex ordine praesentis iustitiae, qui ordo potest deficere, et secundum hoc aliquis potest esse nunc habiturus vitam aeternam qui postea non est habiturus, sicut aliquid modo est futurum quod postea non erit futurum. Unde sicut absque praeiudicio divinae immutabilitatis dicitur quod Deus scivit aliquid esse futurum quod modo nescit esse futurum, ita absque praeiudicio eiusdem dicitur quod scivit aliquem esse habiturum vitam aeternam quem modo nescit esse habiturum, et hoc est scriptum in libro vitae secundum praesentem iustitiam inde deleri.

Solutiones ad argumenta deficiunt.

216 vita autem aeterna] *om.* pVa² *in marg.* sVa² vitam autem eternam V¹⁰ ab aliquo] aliqui V¹⁰ 219 a *in marg.* sVa²
in pVa² 219 autem *om.* V¹⁰ 222 autem] habetur *add.* V¹⁰ 223 causa] causam *casu* Va² 224 aeternam² *conf.* pVa²
225-227 est notitia...vitae] *hom.* *om.* pVa² *in marg.* sVa² 225 de vita *tertius* Va²] respectu sVa² (*def.* pVa²) 226 <aeterna>
coni.] *om.* V¹⁰ Va² 226 sit] est Va² 230 solum] et *add.* V¹⁰ 231 quid] quin V¹⁰ 232 scriptus] scriptum V¹⁰ 236 de-
ficiet] et *add.* pVa² 237 sui] suis V¹⁰ 242 homo] autem esse *praem.* pVa² 247 enim] autem *praem.* pV¹⁰ 250 bonae]
bona V¹⁰ 254 Dei] in *praem.* pVa² 256 Dei *delet* sVa² 262 et] si Va² 266 variantur] variatur V¹⁰ 268 in *om.* Va²
271 non] et *praem.* pVa² 273 quem...nasciturum *hom.* *om.* V¹⁰ 275 sit] fit V¹⁰ scit pVa² 277 aliud est] adest V¹⁰
278 istum] iustum Va² 280 militiam] maliciam pVa² 284 immutabili *conf.* V¹⁰ 286 igitur] enim V¹⁰ 287 ex *om.* Va²
290 Deus *om.* Va² 291 aeternam] habere *add.* pVa² 294 modo est futurum] est habiturum modo pVa² est modo habiturum
sVa² 298 esse *om.* V¹⁰ absque] a *in fine lin.* *praem.* pVa² 300 nescit] non scit *potius* Va² 302 inde deleri] indeleti V¹⁰

245 similitudo...artificis: Averroes ut supra q. 1 a. 2 92 in nota.

